

De iuris peritorum meritis 17.

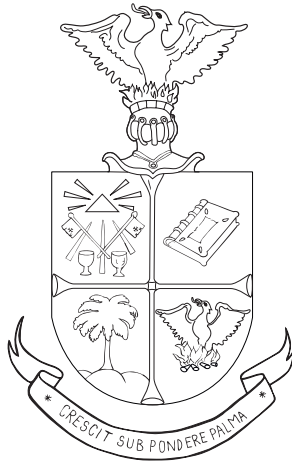
70

STUDIA IN HONOREM
MIHÁLY TÓTH

DE IURIS PERITORUM MERITIS 17.

70

STUDIA IN HONOREM
MIHÁLY TÓTH

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Budapest, 2021

A kötet szerzői:

Bakonyi Mária – Balogh Ágnes – Bartkó Róbert – Bánáti János – Békés Ádám
Blaskó Béla – Bodony István – Czine Ágnes – Domokos Andrea – Elek Balázs
Farkas Ákos – Fenyvesi Csaba – Ficsór Gabriella – Finszter Géza
Gál István László – Herke Csongor – Homicskó Árpád Olivér – Hornyák Szabolcs
Jacsó Judit – Jancsó Gábor – Karsai Krisztina – Kiss László – Korinek László
Kózhalmi László – Lajtár István – Lévy Miklós – Lukács Krisztina – Madai Sándor
Miskolczi Bodnár Péter – Molnár Gábor Miklós – Nagy Zoltán András
Polt Péter – Szomora Zsolt

Szerkesztette:

Czine Ágnes – Domokos Andrea – Lukács Krisztina

© Szerzők, 2021

ISSN 1789-0896
ISBN 978-615-5961-70-0

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter dékán

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:

Patrocinium Kiadó

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	11
Bakonyi Mária Iustitia jubiláló katedrája tisztességben őszülő lovagjának	13
Balogh Ágnes A védekezés mértékének megítélése a jogos védelemben	31
Bartkó Róbert Elmélkedések a védettségi igazolvány büntetőjogi védelméről, avagy veszélyhelyzetben a hazai büntetőjog?	41
Bánáti János Az ügyvédi titok védelmében	51
Békés Ádám Az egyezség tapasztalatai három év távlatában	61
Blaskó Béla A ne bis in idem elvének érvényesülése (?) honi joggyakorlatunkban konkrét jogeset tükrében	71
Czine Ágnes A büntetőeljárás törvény alkotmányos kihívásai	79
Domokos Andrea A családon belüli erőszak egy sajátos esete: a háziállatok (társállatok) bántalmazása	93
Elek Balázs Az EJEB határozatok hivatkozhatósága a büntetőbíróóságok ítéleteiben	109
Farkas Ákos Tagállami és európai dimenziók a bűnügyi nyomozásban	119

Fenyvesi Csaba	
A felismertetés béklyójában	131
Ficsór Gabriella	
A hálapénz büntetőjogi megítélésének változása	141
Finszter Géza	
Helyén van-e a rendészettudomány?	151
Gál István László	
Az államtitok védelme a rendszerváltozás utáni két évtizedben	167
Herke Csongor	
A COVID-19 koronavírus hatása a magyar büntetőeljárásra	179
Homicskó Árpád Olivér	
A kisgyermekes szülők támogatásának bemutatása a magyar jogi szabályozáson keresztül	191
Hornyák Szabolcs	
A szubszidiaritás értelmezésének változása	197
Jacsó Judit	
A pénzmosás elleni fellépés aktuális fejleményei az Európai Unióban – Quo vadis	207
Jancsó Gábor	
Gondolatok a specialitás elvének tartalmáról	219
Karsai Krisztina	
Az európai büntetőjog lehetséges jogági kereteiről	229
Kiss László	
Önkormányzati rendeletek a helyi „rendészet” szolgálatában	243
Korinek László	
A bűnözés mint szolgáltatás	257
Kőhalmi László	
A jogállami büntetőjog vonzásában	273

Lajtár István	
Az elítéltek elhelyezésének formái	283
Lévay Miklós	
A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről – Tóth Mihály publikációi és az Emberi Jogok Európai Bíróságának 2021. június 17-i ítélete alapján	293
Lukács Krisztina	
Gondolatok a szabadságvesztés honi ellenőrző rendszeréről	313
Madai Sándor	
Húsz év múltán – az újabb csalásszerű bűncselekményekről	325
Miskolczi Bodnár Péter	
Kérdések a csödbűncselekmény szabályozásához	335
Molnár Gábor Miklós	
A költségvetési csalás bizonyításának egyes kérdései	349
Nagy Zoltán András	
A mesterséges intelligencia felelőssége a jogász szemével	375
Polt Péter – Bodony István	
Marasztaló ítélet tárgyalás nélkül - az előkészítő ülés új funkciói a tárgyalás előkészítése során	387
Szomora Zsolt	
Az előkészítő ülésen tett beismerő vallomás alapjogi deficitjei: a tisztességes eljáráshoz való jog és a jogorvoslathoz való jog sérelme	399

KÖSZÖNTŐ

Tóth Mihály szakmai életútja 1975-ben kezdődött, amikor diplomát szerzett az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. Majd 1977-ben bírói-ügyészi szakvizsgát tett, s ezt követően az 1980. évtől már fővárosi kerületi ügyészségeken vezetőként dolgozott, így a Budapesti V. kerületi Ügyészséget is vezette. A Fővárosi Főügyészség titkárságának, valamint a Büntetőbírósági Osztálynak is volt a vezetője, majd az Igazságügyi Minisztérium büntetőjogi ügyekkel foglalkozó helyettes államtitkára lett.

Emellett több mint 40 éve tanítja a hallgatókat, nem középiskolai fokon. Akár Pécsen és Budapesten a jogi egyetemeken, akár a szakmai rendezvényeken, ha ismertté válik, hogy Tóth Mihály tart előadást, garantáltan teltházra lehet számítani. Büntető eljárásjogi, büntetőjogi, kriminológiai, illetve kriminalisztikai tárgyú cikkeinek, tanulmányainak, egyetemi jegyzeteinek és egyéb írásainak a száma meghaladja a háromszázat. Tanulmányai egy részét német és angol nyelven, külföldön publikálta. Számos kommentárnak és kézikönyvnek a szerzője, társszerzője. A gazdasági bűncselekményekkel az 1990-es évektől kezdődően egyedülállóan foglalkozik, könyvei a jogászai hivatásban alpműnek számítanak. E témakörben védte meg 2009 őszén „Gazdasági bűnözés és bűncselekmények a rendszerváltozás éveiben” címmel benyújtott doktori disszertációját.

Tudományos tanácsadó volt a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpontja Jogtudományi Intézetében. Az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának elnöke, a Magyar Büntetőjogi Társaság elnöke, a Magyar Jog című folyóirat főszerkesztője és több jogi folyóirat szerkesztőbizottságának tagja. Vendégprofesszorként számos konferencián vett részt Ausztriában, Németországban, Svájcban, ahol kurzusokat, előadásokat is tartott.

2013-ban a Magyar Érdemrend Tisztikeresztje kitüntetésben részesült. Munkásságát az ügyészség Kozma Sándor-díjjal, a Magyar Jogász Egylet Szalay László emlékéremmel, a Magyar Kriminológiai Társaság Viski László emlékéremmel, a Magyar Ügyvédi Kamara „A jog szolgálatában” kitüntetéssel ismerte el.

Kodifikációs tevékenysége évtizedes, javaslatai törvényi formában öltönek testet.

Tóth Mihály 2019 óta a Károli Gáspár Református Egyetem professzora, a büntetőjog különös részét oktatja a Bűnügyi Tudományok Intézetében. A Doktori Iskolában PhD védések bíráló bizottságának elnökeként, témavezetőként, előadóként egyaránt számíthatunk nagy tudására, kivételes felkészültségére. Szakmai kapcsolódása egyetemünkhöz ugyanakkor ennél korábbra datálható, a Gazdasági bűncselekmények körében rendezett konferencia-sorozat visszatérő előadója 2016 óta.

Oldalakon keresztül lehetne sorolni a szakmai eredményeit, sikereit, tisztségeit Tóth Mihály professzor úrnak.

A szikár tények mellett azonban professzor úr kapcsán meg kell említeni kivételes egyéniségét, a szeme sarkában meglévő kedves mosolyt, a hallgatók iránti jóindulatát, amelynek segítségével a pályakezdő jogászokat rávezeti a megoldásra. Hallgatók ezrei ismerkedhettek meg a büntető anyagi és eljárásjog rejtelmeivel, színes világával neki köszönhetően. Utánozhatatlan, lényeglátó humorát is megcsillantva a hallgatókat rendszerint az alábbi szavakkal is ösztönzi: „Gyakran változnak a jogszabályok, nem mindig helyes a jogalkalmazás, ezért egy felkészült büntetőjogász számára ma sok lehetőség van a kibontakozásra.”

Ezt a lehetőséget kívántuk megragadni jelen meglepetés-kötet szerzőivel. A Bünygyi Tudományok Intézete nevében ezzel kívánjuk megköszönni Tóth Mihály professzor úrnak azt, hogy elkápráztató tudását a „Károli” hallgatóknak is átadja.

A napokban Tóth Mihályt a Károli Gáspár Református Egyetem professor emeritusává választottuk.

Isten éltessen kedves professzor Úr, isten éltessen kedves Misi!

Budapest, 2021. november 15.

Prof. Dr. Czine Ágnes – Prof. Dr. Domokos Andrea

Bakonyi Mária¹

IUSTITIA JUBILÁLÓ KATEDRÁJA TISZTESSÉGBEN ŐSZÜLŐ LOVAGJÁNAK

Az ügyészség idén ünnepli 150. születésnapját, Tóth Mihály pedig szintén ebben az évben egy kerek évszámot tudhat magáénak.

A születésnapját ünneplő Tóth Mihály – évekkel ezelőtt, amikor először találkoztunk – ügyészként dolgozott. Azóta jó pár év (igazság szerint több mint két évtized!) eltelt, Tóth Mihály azonban ma már nem ügyész, de úgy vélem, lélekben, mentalitásban, jellemében, és személyiségjegyeit illetően mindvégig az maradt.

Egy bibliai példabeszéddel kezdem a születésnapj kötetbe szánt tanulmányomat:

A táltumokról szóló példabeszédben az idegenbe készülő úr szolgáira bízta a vagyionát. Az egyiknek öt, a másíknak kettő, a harmadíknak pedig egy táltumot adott. Amikor hosszú útjáról végül visszaérkezett, maga elé hívatta a szolgáit: aki öt táltumot kapott, másík ötöt nyert rajta, aki kettőt kapott további két táltumot szerzett, az úr pedig náluk hagyta az eredeti táltumokon felíul szerzett összeget, és megdicsérte őket. Aki egy táltumot kapott a következőt mondta: „Uram tudtam, hogy kemény ember vagy. Aratsz, ahol nem vetettél, és gyűjtesz, ahol nem szórtál. Ezért félelmemben elástam a földbe a táltumodat. Itt van, ami a tiéd.” A úr a mihaszna szolgára megharagudott, azt mondta, hogy „ha a pénzváltóknak adtad volna oda a pénzt, akkor most kamatostul kaphatnám vissza.” Azt parancsolta ezután, hogy vegyék el tőle a pénzt, és adják oda annak, akinek 10 táltuma van.

Mert annak akinek van, még adnak, hogy böven legyen neki: akinek meg nincs, attól meg még amije van is, elveszík.

Tóth Mihály – úgy vélem – a rábízott táltumokkal jól sáfárkodott.

Tóth Mihály előadásaiban, tudományos publikációiban stb. időről – időre visszaköszönnek az ügyészségen eltöltött évek emlékei, tapasztalatai, bizonyos fogalmak magyarázásakor viszont nem elfogult: valamennyi oldalról megvizsgálja azokat, itt nem köszön vissza a hierarchikus szervezetben eltöltött évek nyoma, azonban a sorokon átsejlik a múltba révedezés.

A születésnapj kötetben én elsősorban azt a Tóth Misit szeretném köszönteni, aki a kollégám volt, és jelenleg egyetemi tanárként sok leendő ügyészt tanít.

Az ünnepeltnek én egyébként a tudományos életbe való bevezetésemet köszönhetem, aki egyengette az utamat, majd amikor elakadtam, emberségével és végtelen jóindulatával,

1 ügyész, Siklósi Járási Ügyészség

továbbá a szó legnemesebb értelmében vett lovagiasságával², nem engedte meg, hogy a cél előtt feladjam.

Kedves Misi! Boldog születésnapot kívánok és kérlek, fogadd szeretettel az embercsempészésről szóló tanulmányomat, amelyről te korábban már írtál.

Az embercsempészség jogalkalmazási problémái

A vagyoni haszonszerzési céllal és az előkészülettel kapcsolatos problémák

Valamilyen okból kifolyólag Baranya megyében – de lehet, hogy máshol is – az ügyészi szervek tartózkodnak attól, hogy a Btk. 353. § (2) bekezdés a) pontjában meghatározott vagyoni haszonszerzés céljából elkövetett minősítő körülményt alkalmazzák, és ebből kifolyólag a bíróságok is a vádiratban szereplő bűncselekmény minősítése alapján³ hozzák meg ítéleteiket.

Baranya megye területén a horvát-magyar ún. zöldhatár közelében elfogott külföldi állampolgárságú embercsempészeknél az elfogást követően nem található nagyobb összegű készpénz, bankkártya pedig nagyon ritkán.

Ezen külföldi embercsempész elkövetők gépkocsijában tartózkodó, az államhatárt jogszabály megszegésével átlépő személyeknél lévő készpénz illetve annak összegszerősége a büntetőeljárás szempontjából irreleváns, még akkor is ha (alappal) azt is feltételezzük, hogy ebből az embercsempészt fizették volna ki.

Ugyanakkor az államhatárt illegálisan átlépő személyeket magyar területre már „valakik” átszállították, akiknek az útmutatása alapján egy meghatározott helyen kellett várakozniuk a továbbszállításuk miatt, és azok az embercsempészek, akik az államhatár közelében megjelennek, hogy az illegálisan Magyarország területére belépett migránsokat elszállítsák „végrehajtók”, akik fuvaronként fix összegért dolgoznak.

A migránsok az esetek legnagyobb többségében nem a horvát – magyar határ közelében „találnak” rá az embercsempészre, hanem ő „oda van rendelve”.

A migránsok az esetek legnagyobb részében nem akkor adják át a pénzt, amikor az embercsempész kocsijába szállnak. A tanúként kihallgatott migránsok általában elmondják, hogy fejenként mennyibe került volna a „segítségnyújtás”, és, hogy azt részben már kifizették vagy akkor kellett volna átadniuk az embercsempésznek a fennmaradó összeget, ha a célként megjelölt területre értek volna.

A migránsok a kihallgatásukat követően elszállításra kerülnek, és az embercsempész ellen indított büntetőeljárásban – bírósági szakaszban – már soha nem kerül sor személyes kihallgatásukra, csupán korábbi tanúkihallgatási jegyzőkönyvük kerül felhasználásra.

2 Átvitt értelemben lovagnak nevezik az olyan nemes jellemű személyt, aki a régi lovagok tulajdonságaival bír, különösen hősi és büszke, de egyszersmind finom magaviseletű, s aki főleg a gyengébbik nem irányában előzékeny, szolgálatra kész, udvarias.

3 államhatár átlépéséhez több személynek segítséget nyújtva

Tehát a vagyoni haszonszerzés, mint célzat bizonyítható a tanúként kihallgatott migránsok vallomásaival.

Valóban szükség van-e arra, hogy maga az embercsempész beismerje azt, hogy vagyoni haszonszerzési cézzal követte el a bűncselekményt? Szükségük van-e az eljáró hatóságoknak erre a beismerésre?

Az embercsempészes előkészületével kapcsolatos problémát leginkább az jelenti, hogy a külföldi embercsempész (a nagy valószínűséggel) külföldi társa által megadott GPS-koordináták alapján a helyszínre érkezik, és a korábban megbeszéltek szerint fény- vagy hangjelzést ad a rá várakozó migránsoknak. A migránsok a számukra megadott a GPS-koordináták szerinti helyszínen tartózkodnak, azonban a hatóságok általi elfogásukra az embercsempész helyszínre történő megérkezése előtt már sor került.

Az embercsempész ilyen körülmények között valóban nem tud segítséget nyújtani. Az ő büntetendő cselekménye az lett volna, hogy az államhatárt jogszabály megszegésével átlépő személyeket felveszi a kocsijába és további egy, vagy akár több államhatár átlépéséhez segítséget nyújt számukra. A törvényi tényállásban leírt magatartás tanúsítására nem kerül sor, de a delictum sui generis magatartásként minősített „segítségnyújtásnak” – amely ráadásul bűnsegédi magatartás – mi a külön privilegizált esetként büntetendő előkészülete?

Azért kérdéses a cselekmény stádiuma ebben az esetben, mert a külföldi állampolgárságú elkövető:

1. ha az előkészületi cselekmény tárgyi oldalát⁴ nézzük – „szerzett” egy gépkocsit, ami akár a sajátja, akár bérelt, akár pedig bűncselekmény útján kerülhetett a birtokába,
2. ha az előkészület alanyi oldalán szereplő feltételeket vizsgáljuk egy – általában a nyomozás során fel nem derített személyazonosságú – külföldi személlyel a bűncselekmény helyszínére történő megérkezéséig telefonon kapcsolatot tart: GPS- koordinátákat kap, SMS-eket, vagy más fajta szöveges üzeneteket váltanak, illetve telefonon beszélnek egymással. Tehát ebből adódóan az embercsempész „az elkövetésre már ajánlkózott, vállalkozott, vagy közös elkövetésben megállapodott” amelyek egyértelműen előkészületi cselekménynek minősülnek.

Álláspontom szerint ezek a cselekvőségek azt támasztják alá, hogy az elkövető az előkészület valamennyi ismérvét megvalósította, de a törvényi tényállásban szereplő sui generis bűnsegegy nem valósult meg, amely nem az elkövetőn múlt.

A kérdés az, hogy a külföldi elkövető azon cselekménye, hogy - miután gépkocsit szerzett, vagy ajánlkózott/vállalkozott arra, hogy átcsempészi a migránsokat a határon – megtett a segítségnyújtás helyszínéig több száz vagy akár több ezer kilométert az előkészület része vagy kísérleti stádiumként értékelhető?

4 a bűncselekmény elkövetése céljából az ehhez szükséges vagy ezt könnyítő feltételeket biztosítja

Ha az embercsempészség jelenlegi Btk.-ban szereplő tényállását vesszük alapul, ez az előkészület része, hiszen a törvényi tényállásban szereplő magatartás még egyáltalán nem került megvalósításra. Kísérlet esetében viszont a törvényi tényállást legalább részlegesen meg kellene valósítani az elkövetőnek.

A jelenlegi szabályozást illetően a tanulmányban a vagyoni hasznoszerzés célzattal elkövetett embercsempészési cselekményeket és az előkészületet vizsgálom meg tüzetesebben, mert álláspontom szerint a jogalkalmazás nem egységes, és a felvetődő kérdések a törvényi tényállás módosítására készíthetnek jogalkotót.

A törvényi tényállás változásai

Az embercsempészség törvényi tényállása – elsősorban – a joggyakorlat miatt jelentős átalakuláson ment keresztül, ugyanakkor EU tagságunk, és a Schengeni Végrehajtási Egyezményben foglaltak is alakítottak rajta, majd ezekhez a változásokhoz a jogalkalmazásnak „idomulnia” kellett.

A Magyar Népköztársaság Büntetőtörvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény mind a tiltott határátlépést, mind az embercsempészséget, mind pedig ezek feljelentésének elmulasztását büntetni rendelte. A bűncselekmények büntetési tételéből⁵ egyértelműen megállapítható volt, hogy a törvényhozó a tiltott határátlépőnek segítséget nyújtó személy cselekményét jóval veszélyesebbnek tartotta a társadalomra.

Az 1961-es Btk. 204. §-ában azt a személyt rendelte embercsempészség miatt büntetni, „aki tiltott határátlépéshez üzletszerűen segítséget nyújtott, erre ajánkozott, vagy összebeszél.”

Ennek a törvényi tényállásnak a módosítására 1979. június 30. napjáig nem került sor.

Az ezt követő, a Büntetőtörvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 1979. évi július 1. napján lépett hatályba, és az embercsempészség törvényi tényállását a hatályba lépésekor a következőképpen határozta meg: „Aki tiltott határátlépéshez vagyoni hasznoszerzés végett vagy az ilyen cselekményeket elősegítő szervezet tagjaként vagy megbízásából segítséget nyújt, erre ajánkozik vagy vállalkozik.”

Az ekkor hatályba léptetett változtatások indoka az 1961. évi Btk. alkalmazása idején kialakult. A törvényhozó felismerte, hogy az embercsempészség büntetése rendszerint szervezett formában történik, másrészt azt, hogy az ilyen elkövetőknél felesleges annak vizsgálata, hogy ők maguk vagyoni hasznoszerzés miatt jártak-e el, vagy őket más vezette az együttműködésre, hiszen a szervezetben közreműködésük mindenképpen jelentős fokban veszélyes a társadalomra.⁶

Az üzletszerű elkövetés, mint alaptényállási elem „eltávolítására” azért került sor,

5 a tiltott határátlépő 6 hónaptól 5 évig terjedő szabadságvesztéssel volt büntetendő, az embercsempész büntetése ennél jóval magasabb volt, 2 évtől 8 évig terjedő szabadságvesztéssel volt fenyegetett.

6 a törvényhez fűzött miniszteri indokolás

mert helyette az alaptényállás részévé vált „a vagyoni haszonszerzés céljából” történő elkövetés.⁷

Az új tényállás az alapokat tekintve nem változott: az alapcselekmény továbbra is a tiltott határátlépéshez kapcsolódott, az elkövetési magatartás pedig sui generis büntetendő bűnsegédi, illetőleg előkészületi cselekmény.

A minősített eset az üzletszerű elkövetés volt.

A mellékbüntetésekkel illetően előírás volt, hogy az embercsempész elkövetőkkel szemben vagyonekobzásnak és kitiltásnak is helye volt.⁸

Az első módosítás ezt követően 1989. évi XXVIII. törvény 20. §-ával⁹ történt, mely egyrészt a Btk. 217. §-ának beiktatásával büntetni rendelte a tiltott határátlépést¹⁰, másrészt az embercsempészség korábbi tényállása lényegileg módosult a következők szerint:

(1) Aki tiltott határátlépéshez (217. §) vagyoni haszonszerzés végett vagy ilyen cselekményeket elősegítő szervezet tagjaként vagy megbízásából segítséget nyújt [...]

(2) Aki az (1) bekezdésben meghatározott módon a Magyar Köztársaság államhatárának engedély nélküli vagy meg nem engedett módon történő átlépéséhez segítséget nyújt, vétséget követ el [...]

A rendszerváltozás következtében a szabályozás némileg „lazult”: a novella dekriminalizálta a hazatérés megtagadásának bűncselekményét, az embercsempészség büntette feljelentésének elmulasztását, és bevezette a bűncselekmény vétségi alakzatát, amely a tiltott határátlépés szabálysértési alakzata elkövetőjének nyújtott segítséget büntette.

A (3) bekezdés változatlan maradt, és ezt követően „csak” 4 év múlva módosult, és ekkor az embercsempészséggel szemben alkalmazható mellékbüntetés már csak a kitiltás lehetett.¹¹

1997. szeptember 15-től léptek hatályba¹² azok a rendelkezések, melyek szerint a vagyoni haszonszerzés miatti célzat a tiltott határátlépés szabálysértéséhez nyújtott segítségnyújtás esetében is az alaptényállás részévé vált. A bűnszervezet tagjaként vagy megbízásából történő elkövetés, mint minősítő körülmény ekkor került a törvényi tényállásba. A bűncselekmény előkészületének pönalizása is ekkortól datálódik.

7 az üzletszerűséget az alapeseti tényállás részeként nem mindig lehetett megállapítani

8 A kitiltás a speciális prevenció közvetlen eszközévé válhatott volna, azonban az ítélkezési gyakorlat szerint a kitiltás nem vált általánosan alkalmazott szankcióvá a törvényhez fűzött miniszteri indokolás szerint.

9 melynek hatálybalépése 1990. január 1-je volt

10 1978. évi IV. törvény 217. §: „Aki a Magyar Népköztársaság államhatárát engedély nélkül vagy meg nem engedett módon *fegyveresen* lépi át három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” Látható, hogy a korábban minősítő körülményként szereplő fegyveresen történő elkövetést a törvényhozó az alaptényállás részévé tette, és a tiltott határátlépésnek szabálysértési alakzata is lett. Lásd a BH1992.624. I.

11 1993. évi XVII. törvény 103. § (1) bekezdés

12 1997. évi LXXIII. törvény 29. §

Az 1998. LXXXVII. törvény 52. §-a¹³ növelte az embercsempészség büntetési tételeit.¹⁴

2001. évi CXXI. törvény 8. § (2) bekezdése a Btk. 217. §-ában szereplő tiltott határátlépés vétségét 2002. április 1-jével hatályon kívül helyezte, és innentől kezdve az szabálysértésnek minősült.¹⁵

A 2001. évi módosítás szerkezetileg változtatta meg a törvényi tényállást. A korábbi tényállások kifejezetten a *Magyar Köztársaság államhatárának* jogellenes átlépéséhez történt segítségnyújtást büntették, azonban az új törvényi szabályozás a büntetőjogi védelmet *valamennyi államhatárra* kiterjesztette, és szűkült az alaptényállás is, annak következtében, hogy kikerült a célzat, vagyis a bűncselekmény alapesetének megvalósulásához nem volt szükséges a vagyoni haszonszerzés céljából történő elkövetés¹⁶, az a minősítő körülmények közé került.

Erre figyelemmel az 1978. évi Btk. 218. §-ában meghatározott embercsempészség bűncselekmény törvényi tényállása a 2001. évi CXXI. törvény 27. §-ában meghatározott módosítás alapján a következő lett:

„Aki államhatárnak más által

a) engedély nélkül,

b) meg nem engedett módon

történő átlépéséhez segítséget nyújt.”

A (2) bekezdésben meghatározott minősített esetek egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel voltak fenyegetettek,¹⁷ míg a csempésztett személy sanyargatásával, fegyveresen vagy üzletszerűen elkövetettek 2 évtől 8 évig terjedő szabadságvesztéssel voltak büntetendők.

Az embercsempészségre irányuló előkészület két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő ezen büntetőnovella változásai következtében.

13 hatálybalépés időpontja: 1999. március 1. napja

14 A Magyar Köztársaság államhatárának engedély nélküli vagy meg nem engedett módon történő vagyoni haszonszerzés végett történő segítségnyújtás büntett lett, és három évig terjedő szabadságvesztéssel lett büntetendő. A bünszervezetben történő elkövetés - a már ismert felosztás szerint - öt évtől tíz évig, illetve két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel lett fenyegetett

15 A tiltott határátlépés büntetést arra figyelemmel helyezte hatályon kívül a jogalkotó, hogy a Magyar Köztársaság államhatárának jogellenesen, fegyveresen történő elkövetése esetén adott esetben megvalósította a robbanóanyaggal vagy robbanószerrel (Btk. 263. §) illetve a lőfegyverrel vagy lőszerrel visszaélés büntetést (Btk.263/A. §), amelyeknek büntetési tétele jóval súlyosabb volt, mint a tiltott határátlépés büntetének. „Szabálysértésként ugyan fenn tartották büntetendőségét, ám e rendszeti kihágás miatt alig indult eljárás.” Tóth Mihály: A menekültkérdés kriminalizálása. *ÉS Publicisztika* LXI. évfolyam, 38. szám, 2015. 09.18.

16 Csemáné Váradi Erika – Görgényi Ilona – Gula József – Lévay Miklós – Sántha Ferenc: *Magyar Büntetőjog. Különös Rész, II. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002. 17. o.*

17 vagyoni haszonszerzés céljából történő elkövetés illetve államhatár átlépéséhez több személynek segítséget nyújtva

A 2012. évi Btk. hatálybalépésekor az embercsempészt [Btk. 353. § (1) bekezdés] az a személy követte el: „Aki államhatárnak más által a jogszabályi rendelkezések megszegésével történő átlépéséhez segítséget nyújt”.

Látható, hogy a korábbi szabályozás „engedély nélküli” illetve „meg nem engedett módon” történő szóhasználatot a törvényhozó a „jogszabályi rendelkezések megszegésével” szófordulatra cserélte.

A minősített esetek az 1978. évi Btk.-ban lévő módosított szabályozás szerinti maradtak, míg a csempészett személy sanyargatásával, fegyveresen, vagy üzletszerűen történő minősített esetek köre az új Btk.-ban kiegészült a felfegyverkezve illetve bűnszövetségben történő elkövetési módozatokkal.

Az előkészület vétségként 2 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő cselekmény maradt.

2015. július 1. napján hatályba lépő módosítás szerint a 2015. évi CXL. törvény 32. §-a súlyosabban rendelte el büntetni az embercsempészt alapesetét és a minősített eseteket is.

A fentiekben bemutatott törvényi tényállás változásokból mire lehet következtetni?

1. Az alaptényállás részeként szereplő üzletszerűség helyét – annak nehéz bizonyíthatósága miatt – a vagyoni hasznoszerzés céljából történő szófordulat váltotta fel. A későbbiekben a vagyoni hasznoszerzés céljából történő elkövetés minősítő körülmény lett.
2. Az előkészületi cselekményre jellemző magatartások (ajánlkozik, „összebeszél”, vállalkozik) az embercsempészt alaptényállásának részei voltak.
3. Már az 1978-as Btk. megalkotói észlelték, hogy az embercsempészt az „ilyen cselekményeket elősegítő szervezet tagjaként vagy megbízásából” lehet elkövetni, amely alapján egyértelműen megállapítható, hogy az embercsempészt szervezett bűnelkövetői formában követhető el.
4. Az embercsempészt a tiltott határátlépés bűncselekményéhez, majd – ahogy jelenleg is – a tiltott határátlépés szabálysértéséhez kötődik.
5. A Magyar Köztársaság államhatára helyett valamennyi államhatár védelmét előírta a törvényi tényállás a Schengeni Végrehajtási Egyezményben előírt jogharmonizációs kötelezettségünk miatt.
6. A bűnszervezet törvényi fogalmát első ízben az 1997. évi LXXIII. törvény 9. §-a iktatta be¹⁸, mely azóta többször is módosult. Ugyanezen törvényben előírt szabályozás miatt került az embercsempészt minősítő körülményei közé a „bűnszervezet tagjaként vagy megbízásából” fordulat.
7. Az embercsempészt előkészületének büntetendősége hol szerepelt a Btk.-ban, hol pedig nem, hol vétségként hol pedig büntettként.

18 1997. szeptember 15. napjával kezdődő hatállyal a (z 1978-as) Btk. 197. § 7. pontjaként, és lásd még a 4/2015.BJE-t a bűncselekmény bűnszervezetben való elkövetésének megállapíthatóságáról

8. A vagyoni haszonszerzés végett vagy az államhatárhatár átlépéséhez több személynek segítséget nyújtva minősítő körülményekhez a 2015-ös események miatt az államhatár rendjének védelmét biztosító létesítmény illetve eszköz megsemmisítésével vagy megrongálásával” történő elkövetés társult.
9. A csempészett személy sanyargatásával, fegyveresen, üzletszerűen minősítő körülmények a felfegyverkezve és a bűnszövetségben elkövetett minősítő körülményekkel egészültek ki.

Az embercsempészet bűncselekményének jellemzői: a büntetendő segítségnyújtás

A bűncselekmény elkövetési magatartása a „segítségnyújtás”, amely tulajdonképpen – önmagában, szemantikailag – egy pozitív magatartás. Az elkövetési magatartás kizárólag aktív tevékenység lehet. Az elkövetési magatartás az államhatár befelé, illetve kifelé történő átlépésével egyaránt megvalósítható. A törvényi tényállás szempontjából közömbös, hogy mely ország államhatárának átlépésére kerül sor.¹⁹

A bűncselekmény gyakorlatilag sui generis bűnszegély, miután az alapbűncselekménynek korábban tekintett tiltott határátlépés már jó ideje nem bűncselekmény. A legújabb Btk. szerint is az embercsempészség a közigazgatás rendje elleni bűncselekmények közé tartozó bűncselekmény, védett jogi tárgya a határrendészet zavartalan működése, valamint a határforgalom rendje és az illegális migráció megakadályozásához fűződő társadalmi érdek, mely az államhatáron keresztül bonyolódik.²⁰

Az 1978-as Btk. 214/A. § szerinti bűncselekmény szubszidiárius jellegű, amelynél a segítségnyújtás külföldinek kizárólag a jogellenes belföldön való tartózkodáshoz történik²¹anélkül, hogy tudna arról, hogy e személy hogyan jutott be az országba.²² Ezzel szemben az embercsempésznél az azonos elkövetési magatartás az államhatár engedély nélküli vagy meg nem engedett módon való átlépéséhez járul, függetlenül attól, hogy azt hol fejtik ki.²³

Aki érvényes, az államhatár átlépésére jogosító úti okmánnal nem bíró, harmadik országbeli állampolgárnak segítséget nyújt más schengeni tagállamba való beutazáshoz, attól függetlenül elköveti az embercsempészség büntetettét, hogy ezen a belső határon van-e határellenőrzés.²⁴

19 Gaál Gyula: Az embercsempészség büntetőjogi aspektusából. Belügyi Szemle, 2016/12. 84. o.

20 Belovics Ervin - Molnár Gábor - Sinku Pál (szerk. Belovics Ervin) Büntetőjog II. Különös rész. Hetedik, hatályosított kiadás, HVG-Orac Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2019. 646. o.

21 Legfelsőbb Bíróság Bfv.I.456/20210/7. 16.2 bekezdés

22 Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság 2.Bf.327/2009/37. 17.4. bekezdés

23 Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság 2.Bf.327/2009/37. 17.4. bekezdés

24 Kúria 14/2013. számú büntető elvi határozata

A bűnelkövetők köre a Csemegi kódex előtt már a mainak megfelelően letisztult, a tettes, tettestárs, a bűnsegéd, a bűnpártoló fogalmi elhatárolásával egyedül a bűnszerző fogalma és ennek a tettes felé közelítésével van eltérés: „Bűnszerző (auctor delicti) azon személy, mely öntudatos szabad elhatározással a bűnös eredményt vagy maga közvetlenül vagy más által közvetve létesíti: mihez képest a szerzőnek az nevezhető, kinek akaratjában, tevékenységében a bűncselekmény létesülésének oka rejlik.²⁵ A bűnszerző pedig annak függvényében, hogy a bűncselekményt maga követi el, akkor tettes, ha pedig „más által közvetve létesíti” akkor felbújtó.

A Btk. 14. § (2) bekezdése határozza meg a bűnsegéd fogalmát: „Bűnsegéd az, aki a bűncselekmény elkövetéséhez másnak szándékosan segítséget nyújt.”

E meghatározás már önmagában mutat egy olyan negatívumot, amely alkalmas a társtettség és a bűnsegély közötti határvonal megvonására: bűnsegéd nem vesz részt a bűncselekmény törvényi tényállásának megvalósításában, ő csak segítséget nyújt ehhez. *A bűnsegéd tehát nem valósíthat meg tényállási elemet és nem fejthet ki elkövetési tevékenységet, mert ezek már a társtettség megállapítását eredményeznék. A bűnsegély negatív eleme tehát a bűncselekmény elkövetésében való részt nem vétel, pozitív sajátosságá a segítségnyújtás a bűncselekmény elkövetéséhez.*²⁶

Megkülönböztetünk fizikai illetve pszichikai bűnsegédet. A fizikai bűnsegéd a tettes bűncselekményének valamilyen külső feltételét biztosítja: a bűnsegéd tevékenysége és a tettesi bűncselekmény megvalósulása között okozati összefüggés kell, hogy fennálljon. [...]

A tettesi alapbűncselekmény megvalósulását elősegítő külső feltételek biztosítása általában aktív magatartás tanúsításával történik. Kivételesen azonban előfordulhat az is, hogy valakinek a mulasztása segíti elő a tettesi alapbűncselekmény megvalósulását. Olyan esetekben beszélhetünk pszichikai bűnsegélyről, amikor valaki tanácsadással, bátorítással, buzdítással segíti elő a tettesi alapbűncselekmény elkövetését. A bűnsegéd a tettesben már kialakult elhatározást erősíti.

Ami még nagyon fontos az a szándékosság, mert a bűnsegéd tisztában kell, hogy legyen azzal, hogy

- saját tevékenysége alkalmas a bűncselekmény elkövetésének elősegítésére,
- az elkövető milyen bűncselekményt követ el, vagy kíván elkövetni,
- bűnsegédi magatartásával – fizikai vagy pszichikai úton – valóban előmozdítja a bűncselekmény elkövetését.

Embercsempészés esetében a bűnsegélyszerű cselekmény a legszélesebb spektrumot ölelheti fel, általában a segítségnyújtás konkrét, fizikai: így az államhatáron történő átszállítás (Magyarországnak a Schengeni Végrehajtási Egyezményhez történt csatla-

25 Pauler Tivadar: Büntetőjogtan. Kiadja Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1864. 99. o.

26 Földvári József: Magyar büntetőjog. 8. átdolgozott kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 204. o.

kozása óta a magyar – szerb államhatáron napi rendszerességgel fordulnak elő ezek a cselekmények). Megvalósítja önmagában határvonalig való kalauzolás, a határon való átkísérés, a határőrség félrevezetése, az átlépést megkönnyítő eszközök rendelkezésre bocsátása²⁷, továbbá a térkép átadása megrajzolt átlépési útvonallal, esetleg globális helymeghatározó rendszer (GPS, GLONASS) készülékek átadása, melyekben előre programozható a legbiztonságosabbnak vélt útvonal, de az átlépéshez szükséges járműbiztosítás, illetve a tényleges átlépést megelőző cselekvőségek (az átlépés előtti éjszakán szállás biztosítása, megfelelő ruházattal, élelmiszerral ellátás) ugyancsak szóba jöhető magatartások.

Viszont a pszichikai segítségnyújtás leggyakoribb módja, hogy az elkövető a határsértőt tanáccsal, útbaigazítással, az átkelés helyének közlésével segíti a cselekmény elkövetésében.

Az embercsempészség, mint sui generis bűncselekmény nem járulékos jellegű, ebből következően akkor is befejezett bűncselekményként büntetendő, ha a tiltott határátlépés előkészületéhez vagy annak szabálysértéséhez kapcsolódik.²⁸

Figyelemreméltó a EBH.2003.928, mely azt a konklúziót tartalmazta, hogy: „Az embercsempészség büntettét megvalósító tettes cselekménye önálló tettesi cselekmény, amely a segítségnyújtásával befejezetté válik.”

Tehát az embercsempészség elkövetési magatartása segítségnyújtás, vagyis a törvény által tettességgé nyilvánított bűnsegély, ezért e büntettet tettesként követi el az, aki a külföldről érkező illegális határátlépők szándékának és úti céljának ismeretében vesz részt e személyek elszállításában, ellátásban azért, hogy végül Németországba illegálisan bevándorolhassanak.²⁹

Az embercsempészség az elkövetési magatartás tanúsításával befejezetté válik, függetlenül attól, hogy az államhatár átlépésére sor került-e vagy a segítségnyújtás az államhatártól milyen távolságban történt.³⁰

Az embercsempészség nemcsak az államhatár közelében követhető el, hanem bár-

27 EBH2003.928.

28 Vásárosnaményi Városi Bíróság 2.B.229/2007/158. számú ítélete 66-67. o.

29 EBH2006.1385 I. A Legfelsőbb Bíróság a terhelt védője által benyújtott „a cselekmény téves minősítése” miatti felülvizsgálati indítvány alapján járt el. A K.-i Városi Bíróság a 2005. március 16.-án meghozott ítéletével S.S. terheltet bűnösnek mondta ki államhatár átlépéséhez több személynek segítséget nyújtva, bünszervezetben *bűnsegédként elkövetett* embercsempészség büntettében, s ezért 1 év 1 hónapi börtönrre ítélte. A megyei bíróság mint másodfokú bíróság a 2005. szeptember 22.-én meghozott ítéletével a cselekményt *társtettesként elkövetettnek* minősítette, a városi bíróság ítéletét egyebekben helybenhagyta. A védő nem látta bizonyíthatónak a cselekmény bünszervezetben történő elkövetését, és álláspontja szerint védenca „tettesi” magatartásnak minősíthető cselekményt sem követett el.

30 Erdősy Emil – Földvári József – Tóth Mihály: Magyar Büntetőjog Különös Rész. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 220. o.

hol az országban, sőt az országon kívül is, feltéve, hogy e magatartás az országhatár jogellenes átlépését segíti elő.³¹

A fentiekben idézett bírósági határozatok egységesnek tekinthetők: egyértelműen meghatározzák, hogy milyen elkövetési magatartások minősülhetnek embercsempészséssnek.

Ahogy Tóth Mihály lényegre törően megfogalmazta: „Embercsempészt az követ el, aki mások illegális határátlépését segíti. Ez a hosszú ideje kialakult gyakorlat szerint nemcsak fizikai segítségnyújtással, jellemzően szállítással, hanem akár például útbaigazítással, térkép rendelkezésre bocsátásával, a határellenőrzési rendszer működésének ismertetésével, a zöldhatárra vonatkozó ismeretek megosztásával stb. is megvalósítható. A lényeg az, hogy mindez a határon történő átsegítés érdekében vagy keretében történjék. A bűncselekményhez alapesetben haszonszerzési cél sem szükséges, ha az embercsempészt pénzért teszik, a büntetés súlyosabb. Ám mindebből az következik, hogy a menekülteknek nyújtott humanitárius segítség, számukra szállás, élelem, ruházat biztosítása, „befogadásuk” nem bűncselekmény. Aki tehát átmenetileg segít ezeken a szerencsétlen, elcsigázott embereken – nyilván az is közömbös, hogy tényleg menekültek-e, vagy „gazdasági bevándorlók” – az embercsempészt közvetve sem valósít meg, s ha mégis erre hivatkozik, szövegkörnyezettől függetlenül csak kifogást keres.”³²

Vagyoni haszonszerzés

A migráció, főleg annak illegális formája az elmúlt évek során egy jelentős üzleti tényező lett. Az egyes csempész – szervezetek viszonylag rövid időn belül reagáltak arra a keresleti hullámra, amelyet az Európába igyekvők jelentenek és egyfajta sajátos díjszabási rendszert is megalkottak számukra. Így könnyen előfordulhat, hogy azok a csempészek, akik korábban illegális árukat – például kábítószeret – szállítottak az Európai Unió határain, most a bevándorláson igyekeznek nyereszkeskedni.³³

Az egyértelműen megállapítható, hogy az embercsempészetet nem felebaráti szeretetből, nem humanitárius okokból, hanem vagyoni haszonszerzés céljából követik el.

Európa nyugati, fejlett, ún. jóléti államaiba való eljutás a tiltott határátlépők számára „Kánaánnak” tűnhet, és ezért van, aki úgy indul el hazájából, hogy mindenét eladja, hogy aztán az embercsempész hálózatok közreműködésével ezt meg is valósíthassa. Az embercsempészet jövedelmező üzletág: minden évben egyre több és több illegális bevándorló próbálkozik meg a lehetetlennel, és erre mindig talál olyan embercsempész hálózatot, amely ebben számára – anyagi haszon reményében – segítséget nyújt. Az,

31 BH.2019.217.

32 Tóth M.: i.m. 18. o.

33 Több milliárdos üzletté vált a migráció Századvég online. 2019. december 11. [https://gondola.hu/cikkek/115081-Szazadveg-elemzes__Tobb_milliardos_uzlette_valt_a_migracio.html](https://gondola.hu/cikkek/115081-Szazadveg-elemzes_Tobb_milliardos_uzlette_valt_a_migracio.html) Letöltés: 2021. 09.24.

hogya felajánlkozást és az előleg befizetését követően a célba jutás bekövetkezik-e, – az valószínűleg – a szerencse dolga.

Az Europol adatai szerint az embercsempészek tarifái 1500 és 2500 euró között mozogtak, tehát az embercsempészet európai szinten mintegy 135-225 millió eurós üzlet.³⁴ A csempész szervezetek rövid időn belül reagáltak a növekvő keresletre: a korábban illegális árukat Európába szállító csoportok részben áttértek az embercsempészetre. 2015-ben mintegy 1.800.00 fő lépett be illegálisan az Európai Unió területére.³⁵ 2019-ben mintegy 90.000 bevándorló³⁶ érkezett Európába embercsempészek segítségével. Magyarországon 2019-ben az illegális határátlépők száma túllépte a 10.000-et, és ez 5-8 milliárd forint hasznot hozhatott az embercsempészeknek.³⁷

Az embercsempész szervezetek és a velük összejártszó ún. migráns taxikat üzemeltető (illetve a mögöttük álló érdekcsoportok) laza hálózatokba rendeződnek, igyekeznek elkerülni a határellenőrzést vagy – akár korrupció útján – gyengíteni annak hatékonyságát. Az ún. balkáni útvonalon – amely Magyarországon át halad Nyugat – Európa felé –, korábban főként kábítószer, fegyver-, és emberkereskedelem zajlott. Az embercsempészes elszaporodására és virágzó üzletgá formálódására reagálva a magyar jogalkotó szigorította az embercsempészes bűncselekményhez fűződő jogkövetkezményeket.³⁸

A Schengeni Végrehajtási Egyezmény 27.§ 1. pontja szerint: „A Szerződő Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy megfelelő büntetőintézkedéseket vezetnek be mindazokkal szemben, *akik haszonszerzés céljából* külföldieket segítenek, vagy kísérletet tesznek az ilyen segítségre annak érdekében, hogy a Szerződő Félnek, a külföldiek beléptetésére és tartózkodására vonatkozó törvényei megsértésével, ennek területére külföldiek belépjenek vagy ott tartózkodjanak.”

Az embercsempészes törvényi tényállásának változásai kapcsán látható, hogy az embercsempészet büntetendő cselekménnyé nyilvánításától kezdve az „anyagi haszonszerzés” megjelent a törvényi tényállásban: hol üzletszerű elkövetésként, hol vagyoni haszonszerzési célzatként került feltüntetésre.

Ha valóban „köztudomású tény”, hogy az embercsempészek vagyoni haszonszerzés célzatával vállalkoznak a segítségnyújtásra olyan személyeknek, akik jogszabály

34 Migrant smuggling 2019 The profits of smugglers. www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/emsc_the_profits_of_smugglers_-_infographic.pdf Letöltés:2021.09.24.

35 Bartók Róbert: Irregular Migration and Terrorism in the European Union- An Analysis Based on Reports of EUROPOL and FRONTEX Advances in Politics and Economics, vol. 2. no.1. 2019. 17. o.

36 Részletesebben lásd: Póczik Szilveszter: A határárral kapcsolatos bűncselekmények elkövetőinek szociológiai vizsgálata a Csongrád megyei büntetőeljárások alapján. In: Vókó György (szerk.): Kriminológiai tanulmányok 55. OKRI, Budapest, 2018. 10-28. o.

37 Több milliárdos üzletté vált a migráció: Századvég online: i.m.

38 Bolyki Orsolya-Póczik Szilveszter-Sárik Eszter: Migrációs válság, embercsempészes, büntetés-kiszabás. Ügyészek Lapja, 2019/6.35-57. o.

megszegésével: útlevél/személyi okmányok illetve vízum nélkül stb. jutottak Magyarországra vagy olyan országba, ahonnan szintén „illegálisan” kívánnak továbbutazni akkor – álláspontom szerint – a vagyoni haszonszerzési célzatot az alaptényállás részévé kellene tenni.³⁹

Kétségtelen, hogy büntető jogpolitikai kérdés, és döntés az, hogy mikortól válik büntetendővé egy cselekmény, azonban észre kellene vennünk, hogy a határ közelében tartózkodó helybéli férfi, aki a kaszájával lendítve mutatja meg az irányt a tőle eligazítást kérő migránsoknak is beleeshet ebbe a körbe a jelenlegi törvényi tényállás alapján. De ugyanilyen megítélés alá eshet az is, ha egy autópálya melletti benzinkútnál a benzinkutastól kér információt további útjának folytatásához az egyébként angolul beszélő migráns. Bár a jelenlegi tapasztalatok szerint a illegálisan határt átlépő személyek „rejtőzködnek”, és ezen példák nem valószínű, hogy valójában megtörténnek, de az élet nagyon furcsa dolgokat tud produkálni.

A bírói gyakorlat az alábbiak szerint ítéli meg a vagyoni haszonszerzési célzatot:

Az embercsempészes esetén a vagyoni haszonszerzésre irányuló célzat magában foglal minden olyan tevékenységet, amely a vagyoni gyarapodásra – akár az aktív vagyon követelésére, akár a passzív vagyon csökkentésére irányul.⁴⁰

Az embercsempészes büntetést követi el, aki – társaival egyetértésben – vagyoni haszonszerzés végett közreműködik a magyar határt jogellenesen átlépő személyek magyar területen történő továbbszállításában.⁴¹

A felelősségre vonás szempontjából nincs jelentősége annak, hogy *a vagyoni haszon nagyságában konkrét megállapodás jön létre vagy sem, továbbmenően annak sem, hogy az elkövetési magatartást követi-e tiltott határátlépés, és az sikeres volt-e vagy sem.*⁴²

39 Más országok törvényi tényállásaiba bepillantva is megállapítható, hogy az anyagi haszonszerzés az alaptényállás része. Így például Szerb Köztársaság büntetőtörvénykönyvében „Az államhatár jogellenes átlépése és az embercsempészes” bűncselekmény címszó alatt az embercsempészt az a személy követi el, „aki azzal a céllal, hogy *saját maga illetve más számára valamilyen hasznot szerezzen* lehetővé teszi a szerb határ nem megengedett módon történő átlépését, vagy a meg nem engedett tartózkodást vagy az átutazást Szerbián keresztül egy évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Horvátországban az embercsempészes bűncselekményének elnevezése a következő: „Jogellenes belépés, mozgás és tartózkodás a Horvát Köztársaság, más Európai Unió tagállam vagy a Schengeni megállapodás aláíró államainak területén”. A törvényi tényállás szövege: „Aki *haszonszerzés céljából* lehetővé teszi illetve segítséget nyújt más személynek jogellenesen belépni, kilépni, mozogni illetve tartózkodni a Horvát Köztársaság, vagy más Európai Unió tagállam vagy a Schengeni megállapodás aláíró államainak területén egy évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

40 BH.2002.253.

41 BH.2005.311.

42 EBH2003.928.

A vagyoni haszonszerzési célzat akkor állapítható meg, ha az elkövető anyagi ellenszolgáltatás vagy előny, vagy tartozás elengedés fejében nyújt segítséget. Annak *tényleges megszerzése azonban nem szükséges a befejezett bűncselekmény megvalósulásához. A tényállás megállapítása szempontjából közömbös, hogy az anyagi előnyhöz ténylegesen hozzájutott-e az elkövető, vagy sem.*

Az embercsempész szervezetek csakis jelentős összegek lefizetése ellenében vállalkoznak személyeknek célországba történő tiltott beutaztatására.⁴³

A vagyoni haszonszerzési cél megállapíthatóságának nem feltétele, hogy az ellenszolgáltatást ténylegesen megkapta-e az elkövető, arra pedig, hogy társának a II. r. vádlottnak 50.000,-Ft-ot a sikeres szállításért ígérték, a II. r. vádlottat tekintve jogerősen ítéleti bizonyossággal megállapított. Mindezekre tekintettel nem foghatott helyt az a vádlotti védekezés sem, hogy a migránsok nem lépték át a Magyar Köztársaság államhatárát és ő bizonyítottan semmilyen ellenszolgáltatásban nem részesült.⁴⁴

Nem bír semminemű relevanciával az a körülmény, hogy a migránsok nem rendelkeztek akkora összeggel, ami a viteldíjat kitevte volna. Egyrészt azért sem, hiszen nem tartozik a vádlott büntetőjogi felelőségének megállapításához az a körülmény, hogy őt e személyek tévedésbe ejtették azzal, hogy nem rendelkeznek a kialakított viteldíjjal, másfelől az a célállomáson más személytől is megkaphatta volna a vádlott.⁴⁵

„Az I.-III. r. vádlottak a külföldieket az ismeretlen megbízójuktól a banai mellékúton vették át, majd a tehergépkocsit átkísérték Ausztriába és csak ekkor kapták meg a végrehajtásért nekik járó összeget.” [...] „A XXI. r. vádlott az ilyen jellegű segítségnyújtásért alkalmanként 400 eurót kapott a bolgár állampolgártól.” [...] „A pénzt nem közvetlenül a IV., vagy V. r. vádlottól kapták meg, hanem megmondták, hogy ki fogja nekik átadni. Ebből a pénzből fizetett ő a II. és a III. r. vádlottnak.”⁴⁶

Ilyen előzmények után felteszem a kérdést: a bíróság számára a kétséget kizáró bizonyossághoz elegendő-e a migránsok vallomása, ha az embercsempésznél nincs nagyobb összegű készpénz?

Ügyészként azt mondom, hogy igen. A készpénz hiánya valóban arra utalhat, hogy itt a vagyoni haszonszerzési célzat hiányzik, azonban az embercsempészt nem mindig az illegális határátlépők fizetik ki, vagy nem akkor, amikor felveszi őket a gépkocsijába, így megmagyarázható a készpénz hiánya. Amint azt már a fentiekben kifejtettem a csempészés ára nem az embercsempész helyszínre történő megjelenésekor kerül átadásra, annak egy része nagy valószínűséggel már kifizetésre került (előleg átadásával), a fennmaradó összeg pedig a „célba juttatáskor” járna az embercsempésznek. Megjegyzem ennek az a fentiekben ismertetett bírósági határozatok ismeretében egyáltalán nincs jelentősége.

43 Vásárosnaményi Városi Bíróság 2.B.229/2007/158. számú ítélete 68. o.

44 Győri Ítéltábla Bf.49/2018/10. számú ítélet

45 Fővárosi Törvényszék Bf.7176/2017/12. számú ítélet

46 Mosonmagyaróvári Városi Bíróság B.41/2005/2. számú ítélet

Embercsempészés előkészületének büntetendősége

A szándékos bűncselekmény megvalósulásának három szakaszát különíti el egymástól a magyar büntetőjogi szabályozás: előkészület, kísérlet és befejezett bűncselekmény között tesz különbséget. Ezek a stádiumok a törvényi tényálláshoz való viszonyukban különböznek egymástól. Mivel a bűncselekmények tényállásai befejezett tettesi cselekményt határoznak meg, így a kísérleti szak csupán a törvényi tényállás részbeni megvalósítását feltételezi. Ehhez képest az előkészületi cselekmények a különös részi tényállás keretein kívül esnek, büntetendőségük pedig nem általános jellegű, az a törvény kifejezett rendelkezésén alapul.⁴⁷

A bűncselekményhez vezető folyamat legkorábbi stádiuma az előkészület. Ebből következően a társadalomra veszélyesség itt a legkisebb: emiatt jutottak egyes államokban – így hazánkban is – a törvényalkotásra hivatott szervek olyan álláspontra, hogy nem szükséges általános érvénnyel büntetni az előkészület alanyát. Az előkészület csak akkor büntethető, „ha a törvény külön büntetni elrendeli”.⁴⁸

Az előkészületi cselekmény és a kísérlet elhatárolásának elemzése Pauler szerint: „Előkészületek tehát az olyan cselekvények, melyek (...) a szándékolt büntett kísérletét nem képezik, mert a célba vett jogsértéssel tárgyas okbeli összefüggésben nem állván, büntetendőségük alapja hiányzik. Előkészítő cselekvényhez tartozik a szükséges szerszámok eszközök megszerzése, az alkalom kitudakolása, az arra megkívántatott felfegyverkezés stb.”⁴⁹

Az előkészületi cselekmények büntetendővé nyilvánítása tulajdonképpen a büntetőjogi felelősség kiterjesztésének időbeli síkon megvalósuló formáját jelenti. A német szakirodalom e megközelítés alatt az ún. „Vorverlagerung” jelenséget érti, amely szerint a törvény egy korábban már kriminalizált cselekmény vonatkozásában a kauzális cselekmény – folyamatban időben korábban kifejtett, további magatartást is büntetendővé nyilvánít.⁵⁰

A Btk. 11. § (1) bekezdése szabályozza az előkészületet: „Ha e törvény külön elrendeli, előkészület miatt büntetendő, aki a bűncselekmény elkövetése céljából az ehhez szükséges vagy ezt könnyítő feltételeket biztosítja, az elkövetésre felhív, ajánlkozik vállalkozik, vagy a közös elkövetésben megállapodik.”

Az előkészület büntetendősége többféle módon jelenik meg a Btk-ban

1. Teljeskörű előkészületi büntetendőség. A Btk. 11. § (1) bekezdésében meghatározott valamennyi előkészületi magatartást büntetendővé nyilváníthatja oly módon, hogy az előkészület szóval visszautal az általános részi diszpozícióra.

47 Vesd össze: Legfelsőbb Bíróság 5/1999. BJE.

48 Földvári J.: i.m. 190. o.

49 Pauler T.: i.m. 91. o.

50 Gál Andor: Az előkészületi cselekmények büntetendővé nyilvánításának egyes típusairól. Magyar Rendészet 2018/3. 24. o.

2. Csak meghatározott előkészületi cselekményt rendel büntetni a törvényhozó. Ekkor a többi a Btk. 11. § bekezdésében meghatározott magatartás tanúsítása argumentum a contrario nem keletkeztet büntetőjogi felelősséget. Az ilyen típusú előkészületi alakzat a befejezett bűncselekményhez kapcsolódó valódi előkészület⁵¹, vagyis nem sui generis deliktum, amelytől az önkéntes visszalépésre van törvényes lehetőség.⁵² Kerítésnél a törvényhozó csak „üzletszerű” kerítés elkövetésében való „megállapodást” rendeli büntetni.
3. Sui generis előkészületi büntetendőség esetén a törvényhozó a kriminalizálni kívánt előkészületi cselekményt egy önálló bűncselekmény elkövetési magatartásaként, sui generis módon határozza meg. Ezen cselekmények e szabályozás nélkül önmagukban csak előkészületnek minősülnek.

Az előkészületi cselekménynek befejezett bűncselekményként való szabályozása – tehát amikor az előkészületi cselekményt befejezett bűncselekménynek tekintjük – az alábbi jogkövetkezményekkel jár:

- nem lehet szó előkészülettől való önkéntes visszalépésről [Btk. 11. § (2) bekezdés], amely büntetethezességét megszüntető ok,
- a bűncselekmény (a valódi előkészülettel ellentétben) kísérleti stádiumban is megvalósulhat,
- a bűncselekményhez kapcsolódhat felbujtás vagy bűnsegély.

Az előkészület ily módon való szabályozása az elkövetőre nézve hátrányosabb.

Előkészületi cselekményeknél a célzat megléte nagyon fontos: ugyanaz a tevékenység lehet jogilag közömbös és előkészület egyaránt. Jogi jelentőségét egy bűncselekményhez fűződő kapcsolatától kapja, melynek első fogalmi ismérve a célzat.⁵³ Az elkövető célja a bűncselekmény elkövetésének lehetővé tétele. Az elkövető magatartásában félreismertethetetlenül le kell lepleződni a bűncselekmény elkövetésére irányuló elhatározásának, cselekményének bizonyíthatóan egy meghatározott bűncselekmény megvalósítására kell irányulnia.

Embercsempészés előkészülete vonatkozásában a következő bírói gyakorlat alakult ki:

51 Tokaji Gézát (Tokaji Géza: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban Budapest KJK. 1984.) idézi Hollán Miklós, aki szerint a valódi előkészületi jelleg abból is adódik, hogy az ilyen bűncselekmény jogtárgy veszélyeztető volta kizárólag a befejezett bűncselekményhez fűződő viszonyából, nem pedig az önálló szabályozásából fakad. Hollán Miklós: A bűncselekmény közös elkövetésben való megállapodás a magyar büntetőjogban. Jogelméleti Szemle 2006/3. szám 334. o.

52 például pénzmosás [Btk. 399. § (5) bekezdés], üzletszerű kerítés [Btk. 200. § (6) bekezdés] elkövetésében való megállapodás vagy a szexuális erőszakhoz szükséges vagy azt könnyítő feltételek biztosítása.

53 Földvári J.: i.m. 190. o.

Az embercsempészség előkészületét valósítja meg, aki haszonszerzés céljából vállalkozik másoknak az országhatáron való átkísérésére, de a határt az illegálisan átlépni szándékozó személyeket a határőrök elfogják.⁵⁴

Az ügy tényállása alapján megállapítható volt, hogy a vádlott a külföldiekkel kapcsolatba nem került – nem is kerülhetett – kapcsolatba, ennél fogva – a térbeli és az időbeli kapcsolat hiányára tekintettel – nem tanúsított olyan magatartást, amely a határátlépéshez történő segítségnyújtásnak minősülhetne. A BH szerint „a vádlott tehát a tényállásban leírt cselekményével nem merítette ki az embercsempészség vétségének a befejezett alakzatát, de még a kísérletét sem.”

Ezt követően az embercsempészség előkészületével kapcsolatban más, a Legfelsőbb Bíróság, vagy mostani nevén a Kúria által iránymutatásul szolgáló határozat stb. nem keletkezett.

Az eljáró bíróságok ezt alapul véve – vagy éppen félretéve – indokolják meg ítéleteikben az embercsempészek cselekményeit vagy embercsempészség befejezett alakzataként⁵⁵, vagy kísérletének⁵⁶, holott az ügyészség⁵⁷ – privilegizált esetként – előkészületi cselekmény miatt emelt vádat.

Mi lehet a megoldás?

Figyelemmel arra, hogy embercsempészség szabályozása esetében már korábban volt arra példa, hogy egyrészt a bűnszegélyi magatartást, másrészt magát az embercsempészetet elősegítő szervezet tagjaként vagy megbízásából történő segítségnyújtást, ajánlkózást vagy vállalkozást rendelte büntetni a törvényhozó, ehhez a kettősséghez kellene visszatérni.⁵⁸

Irodalomjegyzék

Bartkó Róbert: Irregular Migration and Terrorism in the European Union – An Analysis Based on Reports of EUROPOL and FRONTEX Advances in Politics and Economocs, vol. 2. no.1. 2019.

54 BH2000.333. továbbá lásd még Vásárosnaményi Városi Bíróság 2.B.229/2007/158. számú ítéletében kifejtettek szerint: „az V., VI., VIII. és X. r. vádlottak az I. r. vádlott felhívására vállalkoztak arra, hogy a határon átcsempésztett embereket az ország belsejébe elszállítják (ítélet 67. o.) Mivel a migráns személyek a határon nem jutottak át, a célzott tényállásszerű cselekmények kifejtésére nem került sor, így a vádlottak magatartása előkészületi szakban rekedt. A bíróság – a fenti indokolással eltért a vádban szereplő minősítéstől, amely az embercsempészet kísérletére vonatkozott.

55 Pécsi Törvényszék 2.Bf.43/2021/30. számú ítélet

56 Siklósi Járásbíróság 1.B.131/2020/41. számú ítélet

57 Siklósi Járási Ügyészség B.212/2020. számú vádirat

58 1978. évi IV. törvény *hatálybalépésekor érvényes törvényi tényállás*: „Aki tiltott határátlépéshez vagyoni haszonszerzés végett vagy az ilyen cselekményeket elősegítő szervezet tagjaként vagy megbízásából segítséget nyújt, erre ajánlkózik vagy vállalkozik.”

- Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál (szerk.: Belovics Ervin) Büntetőjog II. Különös rész. Hetedik, hatályosított kiadás. HVG-Orac Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2019.
- Bolyki Orsolya – Póczik Szilveszter – Sárík Eszter: Migrációs válság, embercsempészás, büntetéskiszabás. *Ügyészek Lapja*, 2019/6.
- Csemáné Váradi Erika – Görgényi Ilona – Gula József – Lévay Miklós – Sántha Ferenc: *Magyar Büntetőjog. Különös Rész II.* Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002.
- Erdősy Emil – Földvári József – Tóth Mihály: *Magyar Büntetőjog. Különös Rész.* Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
- Földvári József: *Magyar büntetőjog.* 8. átdolgozott kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 2006.
- Gaál Gyula: Az embercsempészás büntetőjogi aspektusból. *Belügyi Szemle*, 2016/12.
- Gál Andor: Az előkészületi cselekmények büntetendővé nyilvánításának egyes típusairól. *Magyar Rendészet*, 2018/3.
- Hollán Miklós: A bűncselekmény közös elkövetésben való megállapodás a magyar büntetőjogban. *Jogelméleti Szemle*, 2006/3.
- Pauler Tivadar: *Büntetőjogtan.* Kiadja Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1864.
- Póczik Szilveszter: A határozással kapcsolatos bűncselekmények elkövetőinek szociológiai vizsgálata a Csongrád megyei büntetőeljárások alapján. In: Vókó György (szerk.): *Kriminológiai tanulmányok 55.* OKRI. Budapest, 2018.
- Tokaji Géza: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban.* KJK., Budapest, 1984.
- Tóth Mihály: A menekültkérdés kriminalizálása. *ÉS Publicisztika LXI. évfolyam*, 38. 2015.09.18.

Balogh Ágnes¹

A VÉDEKEZÉS MÉRTÉKÉNEK MEGÍTÉLÉSE A JOGOS VÉDELEMBEN

A Pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemen büntetőjogot tanító, fiatalon hősi halált halt Degré Lajos 1910-ben megjelent monográfiájában² kimerítően foglalkozott a jogos védelem témakörével.

Jelen tanulmány arra keresi a választ, hogy az elmúlt több, mint száz évben hogyan változott a jogos védelem szabályozása, a korabeli jogászok által felvetett és vitatott kérdésekre sikerült-e megnyugtató és dogmatikailag helytálló feleletet adni. Mennyiben változtak a jogos védelem megállapításának feltételei, különös tekintettel a védelmi tevékenységre.

A jogintézmény hatóköre az elmúlt időszakban látványosan bővült, a jogi megoldások azonban további polémiák kiindulási pontjául szolgálnak. A témában a közelmúltban több monografikus feldolgozás³ született, hosszabb-rövidebb tanulmány formájában pedig számos szerző írása látott napvilágot.

Témaválasztásom indoka, hogy a jubiláns, Tóth Mihály professzor a Magyar Jogban 2016-ban megjelent cikkében a tőle megszokott alaposággal és kritikai szemlélettel vizsgálja a jogos védelem hagyományos határai kiterjesztésének első tapasztalatait.⁴ Ez a jogalkotói szemléletváltás, mint írja „legalábbis a gyakorlat állandó figyelemmel kísérésére kell ösztönözzön bennünket, folyamatosan elemezve az intézmény funkcionális indokait, törvényes rendeltetését.” Írásának nem titkolt célja, hogy a formálódó gyakorlat tapasztalatait is felhasználva igazolja, hogy „bármennyire indokolt lehet is a kockázat támadóra hátrításának erősítése (vagy inkább ennek az elvnek a további jogalkotói lépésekkel történő nyomatékosítása), fontos az is, hogy tiszteletben tartsuk a védekezés tradicionális kereteit. Ennek kapcsán annak is meghatározó jelentősége lehet, hogy hol húzzuk meg a jogalkotói kompetencia határait, meddig terjedhetnek tehát a kodifikátor lehetőségei, s mi az, amiben a jövőben is csak az egyes ügyek alapos gyakorlati vizsgálata során szabad vagy szabadna felelősséggel állást foglalni.”⁵

1 egyetemi docens, PTE ÁJK

2 Degré Lajos: Jogos védelem az anyagi büntetőjogban. Pestvidéki Nyomda, Vác 1910.

3 Belovics Ervin: A jogellenességet kizáró okok. HVG_ORAC Kiadó, Budapest, 2008., Újvári Ákos: A jogos védelem megítélésének új irányjai. Ad Librum Kiadó, Budapest, 2009., Mészáros Ádám: A jogos védelem elvi és gyakorlati problémái. OKRI, Budapest, 2015.

4 Tóth Mihály: A jogos védelem hagyományos határai és kiterjesztésük első tapasztalatai. Magyar Jog 2016/10., 565-575. o.

5 565. o.

1. Történeti előzmények

A jogos védelem intézménye nagyon régi keletű⁶. A XII. táblás törvény már tartalmaz olyan rendelkezést, amelyben a jogos védelem eszméje felismerhető, a jogtalan támadással szembeni védekezés lehetősége – bizonyos korlátozásokkal – korán szabályozásra került. A római jog is ismerte már a „vim vi repellere licet” jogelvet és szabályozta a jogos védelem feltételeit. Az ölésig terjedő jogos védelem csak az élet, a női szemérem és a testi épség védelmére állt fenn, bár az erőszak a vagyon védelmére is megengedett volt, de nem eredményezhette a támadó megölését. A védelmi önhatalmú erőszak jogi fogalma alá csak a támadónak okozott rossz esett, a harmadik érdektelennek tett károkozást már nem fedte a jogos védelem intézménye.⁷

A kánonjog a római jogforrások alapján elismeri a jogos védelem jogintézményét, annak hangsúlyozásával, hogy „a szükségesnél erősebb kihatású védelmi eszközt nem szabad használatba venni.(...) Legszembeötlőbb jelenség a jogos védelemre vonatkozó canonjogi helyekben a más érdekében gyakorolható jogos védelemnek erős hangsúlyozása és erkölcsi köteleességgé emelése.”⁸

A jogos védelem rendszeres kidolgozása – a római jogforrások rendelkezései alapján - a középkori olasz irodalomban látható először, de már új fogalmakkal (túllépés), a kérdések „aprólékoságig részletes feldolgozásával gazdagodva, tartalmilag pedig tág, szabadelvű irányban (vagyon, becsült védhetősége, menekülési kötelezettség hiánya) fejlődően.” Ez az anyag tekinthető az újkori fejlődés bázisának. Amint Degré kiemeli, az olasz írók már felvetették azoknak a kérdéseknek a jelentős részét, amelyek a XX. század jogászait foglalkoztatták.⁹

A magyar jogtörténeti adatok szerint a védekezés lehetősége már Szent István törvényeiben megjelenik, majd Werbőczy jogkönyve foglalkozik részletesen a jogintézménnyel. Eszerint a támadás kivédésére a védelmet kifejtő legenyhébb eszközt kell alkalmazni, s határozottan kiemeli, hogy „inkább erélyesebben gyakorlandó a védelem személy, mint vagyon oltalmára.(...) A proportionalitas, mint a védelemgyakorlással szemben fennálló etikai követelmény, mint teljesen ki nem jegecesedett jogi gondolkodás jellemzi a szabályozást.”¹⁰

Az 1843. évi javaslat a jogos védelem „szükségjog” jellegét hangsúlyozza, a veszély elhárítására alkalmas egyéb eszközök hiányát feltétellé teszi. Emellett kiemeli, hogy

6 Degré Lajos monográfiájában – amint Finkey Ferenc írja – a jogos védelem jogintézményét, így történeti előzményeit is „a leggondosabb irodalmi és tételesjogi felkészültséggel s a legteljesebb elismerésre méltó alaposággal tárgyalja,” ezért forrásként elsődlegesen ezt használjuk.

7 Degré i.m.: 30. o.

8 Degré: i.m.: 33. o.

9 Degré: i.m.: 49. o.

10 Degré i.m.: 126. o.

„a szükségén felül keményebb módokhoz, vagy életveszélyeztető eszközökhöz nyúlás a vétlen önvédelem korlátainak áthágását képezi.” A javaslat a proporcionalitás korlátját is felállítja, de csak az anyagi javakra. A csekély vagyoni javak védelmére – ha a fenyegető kár „sokkal csekélyebb, mintsem hogy a támadónak súlyos megsebesítését, vagy megölését menthetné, életveszélyes eszközök használata áthágást képez.” A javaslat ugyanakkor a jogos védelem fogalmát kiterjeszti a menekülő tolvaj esetére is.¹¹

Amint arra Tóth Mihály is rámutat, „feltétlenül figyelemre méltó tehát, hogy már jóval az első Büntető törvénykönyvünk előtt, - noha az erőszakos bűncselekmények különféle formái igen elterjedtek voltak – szigorú és egyértelmű szabályokkal igyekeztek határt szabni a támadások elleni védekezés tolerálható mértékének.”¹²

2. A szükségesség-arányosság fogalma a jogirodalomban

A szükségesség- arányosság témaköre - különösen a vagyoni viszonyokat érintő támadások esetén - korábban is a jogos védelem neuralgikus pontját képezte és ma is a szakmai érdeklődés középpontjában áll. Jól nyomon követhető ez az első magyar büntető törvénykönyvünk megjelenésétől napjainkig. „A két fogalom elhatárolása nem egyértelmű, olykor a párhuzamosság, máskor az átfedés jeleit mutató használatuk sem egyértelmű.”¹³

A Csemegi kódex a jogos védelem intézményét a beszámítást kizáró okok között tárgyalja. A 79. § szerint „Jogos védelem az: mely akár a megtámadottnak, akár másnak, személye vagy vagyona ellen intézett, - vagy azt fenyegető jogtalan, és közvetlen megtámadásnak elhárítására szükséges.”

A miniszteri indokolás az „erő az erőszak ellen” formulával jellemzi a jogintézményt, mely „minden hosszabb értelmezés és fejtegetés nélkül felismerésre juttatja az általa kifejezett szabály erkölcsös és így jogszerű voltát,” amely egyben kijelöli a jogos erő használatának határpontját is.¹⁴

A támadás visszaverése csak addig jogos, – írja Finkey – amíg a visszaverés szükséges volt a megtámadottat fenyegető veszély elhárítására. A jogos védelem nem adhat alapot a végnélküli sértésekre, ha védekező túlmént a „szükségesség” határán, e túllépésért felelősség terheli. „A jogos védelem határa tehát a szükségességben, a támadással való arányosságban van. (...) A Btk. által is megkívánt szükségesség csak annyit jelent, hogy kisebb sértés ellen ne vegyünk igénybe nagyobb jogtárgy megsértését.(...) Ügyeljünk tehát a jogtárgyak relativitására.”¹⁵

11 Degré i.m.: 140 és köv.

12 Tóth Mihály i.m.: 566. o.

13 Tóth Mihály: i.m.: 568. o.

14 Löw Tóbiás: A magyar büntető törvénykönyv a büntettekéről és vétségekről és teljes anyaggyűjteménye I. Budapest, 1880. 513. o.

15 Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Budapest, 1909. , Grill Károly Könyvki-

Hasonló állásponton van Irk Albert, aki szerint „bár büntető törvényünk nem ismeri a megtámadott és a védelemben sérelmet szenvedett jogtárgyak arányosságát, mindazonáltal a szükségesség fogalmában, mint erkölcsi posztulátum benne van, hogy csekélyebb jogi érték megmentéséért ne pusztuljon el a nagyobb jogi érték.”¹⁶

Hacker Ervin is rögzíti, hogy bár a büntetőtörvényünk nem tartalmaz rendelkezést arra vonatkozóan, hogy a védelem a támadással arányos legyen „de bírói gyakorlatunk mindinkább hajlik arra a felfogásra, hogy a védekezésnek arányosnak kell lenni, (...) de lege ferenda a védelem arányosságának, a proporcionalitásnak postulatuma csak helyeselhető.”¹⁷

Vámbery Ruzstem is foglalkozik a kérdéssel és azon a véleményen van, hogy bár a törvény nem ismer arányosságot a megtámadott és a védekezés közben megsértett jogtárgy értéke közt, de lege ferenda azonban a relativitás megállapítása legalább is a vagyon ellen irányuló támadásokkal szemben szükséges volna.¹⁸

Az arányosság követelményét a korabeli szerzők is elsősorban a vagyon elleni támadásoknál tartották fontosnak. Fayer László 1895-ben megjelent kézikönyvében felteszi a kérdést: „Szabad-e a vagyont a jogellenesen támadó életének vagy testi épségének vagy aránytalanul nagyobb vagyonának feláldozásával megvédeni? Vagyis feláldozhatom-e az én kisebb javam megvédelme céljából a jogellenesen támadónak nagyobb, fontosabb javát?” Sem a törvény, sem az elmélet nem állít fel korlátot, de nézete szerint itt valóban szükséges volna a korlát, nem fogadható el ugyanis hogy valaki vagyonáért minden körülmények közt feláldozhassa a jogellenesen támadó életét vagy testi épségét. „Nagyon közeli a visszaélés lehetősége” – írja. Elfogadható érvelése szerint tagadhatatlan, hogy a jogos védelemnél nem az igazságszolgáltatási egyenérték az irányadó, hanem az, hogy mennyi erő szükséges a jogellenes támadás visszaverésére. De másrészt még sem szabad egészen szem elől téveszteni a javak értékének relativitását, és különösen azt, hogy mely javak a pótolhatatlanok. Elvégre a vagyon és a becsület rendszerint nem pótolhatatlan oly értelemben, mint az élet és a testi épség. A relativitási fogalomnak a jogos védelem köréből való teljes kiküszöbölésében – amelyet különösen a német írók hangoztattak - az egyéni becsérzet túltengését érzik.¹⁹

Fayer 1905-ben megjelent könyvében a fenti gondolatmenetet az alábbiakkal egészíti ki: „Azon körülmény, hogy a BTK. különös része különböző hatályossággal védi az egyes javakat, magával hozza, hogy a fokozatok az általános részben is figyelembe vétessenek. Ha a törvényhozó a különös részben nagyobb súlyt helyez az egyes javakra, mint a többire: lehetetlen, hogy az általános részben a javak súlyának unifikációjából indult volna ki.”²⁰

adóállalata, 176. o.

16 Irk Albert: A magyar anyagi büntetőjog. Dunántúl Pécsi Egyetemi könyvkiadó és Nyomda R.-T. Pécssett, 1928. 149. o.

17 Hacker Ervin: a magyar büntetőjog tankönyve 1936. 179. és köv. o.

18 Vámbery Ruzstem: Büntetőjog 1913. 243. és köv. o.

19 Fayer László: A magyar büntetőjog kézikönyve 1895. 1. kötet, 274. és köv.o.

20 Fayer László: A magyar büntetőjog kézikönyve. 1905. 385. o.

A fentiekben ismertetett nézetekkel egyezően foglalnak állást a későbbi törvénykönyvekhez (1950. évi II. törvény, 1961. évi V. törvény) fűzött miniszteri indokolások is, melyek lényege, hogy a védekezés jogával nem szabad visszaélni, ezért nagy jelentősége van az arányosság követelményének.

Az 1978. évi Btk. hatályba lépését követően megjelent írások és a bírói gyakorlat egyaránt a szükségesség követelményéhez kapcsolódóan foglalkoznak az arányosság kérdésével, akkor is, ha az a törvény szövegében kifejezetten nem szerepel. Földvári József szerint „csak az az elhárító tevékenység tekinthető szükségesnek, amely nem okoz nagyobb sérelmet, mint amelynek elhárítására törekedett.”²¹ E meghatározás szerint a jogos védelemben cselekvőnél – a végszükség szabályaival ellentétben – nem követelmény a kisebb sérelem okozása, hanem az a lényeges, hogy a védekező magatartás ne okozzon aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amelynek elhárítására törekedett. Hasonlóan vélekedik Tokaji Géza is, miszerint nem szükséges az, ami nem felel meg bizonyos mérvű arányosságnak.²²

3. Az elhárító tevékenység megítélése a joggyakorlatban

A szükségesség- arányosság kérdésével – iránymutató jelleggel – a Legfelsőbb Bíróság is foglalkozott. Az élet és testi épség büntetőjogi védelméről szóló 15. számú irányelv hangsúlyozta, hogy a jogos védelem szükségességének megítélését nem lehet kizárólag a támadó és a védekező személynél levő eszközök veszélyességének mechanikus vizsgálatára korlátozni, hanem a konkrét veszélyhelyzet felmérése, az egymással szemben álló személyek adottságai, a támadók, illetőleg védekezők számaránya, fizikai erőfölénye és az ebből fakadó támadási és védekezési lehetőségek alapján kell a helyzetet értékelni.

A védelmi cselekmény arányossága szempontjából az irányelv szerint azt kell vizsgálni, hogy az elhárító magatartás nem idézett-e elő aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amelyet a jogtalan támadás okozott volna. Kiemelte, hogy az élet ellen irányuló támadás esetén a védett jogtárgy egyenértékűsége miatt az arányosság vizsgálata szükségtelen.

A Legfelsőbb Bíróság 15. számú Irányelvére épülő ítélkezési gyakorlat következetes abban, hogy a jogos védelem szükségességének megítélése nem szűkíthető le a támadó és védekező személynél levő eszközök veszélyességének vizsgálatára, hanem e vonatkozásban a konkrét veszélyhelyzet jellegét, az egymással szemben álló személyek adottságait, számarányát, erőkülönbségét és az ebből fakadó támadási és védekezési lehetőségeket egyaránt vizsgálni és értékelni kell.

A BH 1990.1. szám alatt megjelent eseti döntés rámutat, hogy „önmagában az a tény, hogy a védekező a testi épsége ellen pusztá kézzel indított jogtalan támadást

21 Földvári József: Magyar Büntetőjog, Tankönyvkiadó, 1984. 128. o.

22 Tokaji Géza: A bűncselekmény tan alapjai a magyar büntetőjogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1984. 256. o. Vitatja ezt az álláspontot Mészáros Ádám Zoltán: Jogos védelem - jogintézmény, vagy szentség? Magyar Jog 2019/3., 147. o.

élet kioltására alkalmas eszköz használatával hártja el, a védekezés szükségességének kérdését nem dönti el. Az eszköz alkalmazási módjából fakadó eredmények is csupán egy további feltétel: az arányosság szempontjából van jelentősége, mégpedig azért, mert a jogszerű elhárító tevékenység nem idézhet elő aránytalanul súlyosabb sérelmet, mint amilyen a támadás jár, vagy járhatott volna. Az arányosság követelménye ugyanakkor az objektíve lehetséges következményekkel való arányíthatóságot kívánja meg, korántsem igényli azonban az egymással szembe állítható cselekmények jogi minősítésre is kiterjedő egyezőségét.”

Az elhárítás szükséges mértéke megítélésének változása már évtizedekkel ezelőtt bekövetkezett, jól szemlélteti ezt a BH 1996/282 számon közzétett eseti döntés. „A jelenlegi ítélkezési gyakorlat a korábbinál szélesebb körben fogadja el a jogos védelmi cselekmény szükségességét, és szűkebb körben helyezkedik a túllépés megállapításra. Ezt a követelményt az élet hozta magával. A jelenlegi életviszonyok mellett - mikor napról napra törnek rá idős, egyedülálló, a védekezésben korlátozott személyekre, és a javaik elrablása mellett az életüket is kioltják, amikor egyre több a személyek és a javaik elleni támadás - a jogos védelmi helyzetet mint büntethetőséget kizáró okot indokolt szélesebb körben alkalmazni. A jogos védelem esetében a szükségesség és az arányosság megítélésénél a bíróságnak nem a jogtalanság talaján álló támadó, hanem a megtámadott szempontjait kell elsődlegesen értékelnie, és a támadónak kell a kockázatot viselnie, vagyis azokat a következményeket, amelyeket a védelmi cselekmény okoz.”

„Az arányosság nem jelenthet azonosságot, és a megtámadottnak nem kell kivárnia azt, hogy a támadás teljesen kifejlődjék és egyértelműen világossá váljék, hogy mire irányul a támadó szándéka: a testi épség ellen vagy az élet ellen, és ennek megfelelően mérje fel a védelem módját, mert ebben az esetben a védekezés lehetősége is kizárt lenne.”

Később a BH2002. 212. számú döntés is rámutatott, hogy jogos védelemre vonatkozó rendelkezések értelmezésénél és alkalmazásánál, valamint a jogos védelmi helyzet megítélésénél az adott ügy történéseinek egész folyamatát, összességét figyelembe véve, a cselekménysor összefüggő vizsgálata alapján kell állást foglalni akként, hogy az adott tényeket a megtámadott szempontjából kell szem előtt tartani. Az elhárítás módja, mikéntje, mértéke és eredménye tekintetében a kockázatot nem a megtámadottnak, hanem a jogtalanul támadónak kell viselnie.

4. A jogos védelemre vonatkozó szabályok változásai

A 2009. évi LXXX. tv. alapvetően módosította a jogos védelem szabályait az ún. megelőző jogos védelem intézményének bevezetésével, az ijedtség vagy a menthető felindulás okozta túllépésre vonatkozó rendelkezések módosításával, valamint a kitérés kötelezettség törvényi negligálásával.

A törvény kriminálpolitikai kiindulópontja az volt, hogy a jogtalan támadás elhárításának kockázatát a jogtalan támadónak kell viselnie, és a megtámadott elhárító

cselekményét méltányosan kell megítélni. Ez a jogalkotói célkitűzésként megfogalmazott gondolat azonban nem újkeletű, - amint a néhány bemutatott eseti döntés is igazolja- már korábban is a bírói gyakorlat irányelve volt. A 2009. évi módosítás inkább a jogos védelem hagyományos határainak kezdeti kiterjesztéseként értékelhető.

A 2012. évi C. törvény folytatta a megkezdett utat, lényegében átvette a 2009. évi törvénnyel beiktatott szabályokat, ugyanakkor tovább bővítette a védekező jogait azzal, hogy bevezette az ún. „szituációs jogos védelem” intézményét. Az indokolás szerint „A Javaslat a súlyos, erőszakos bűncselekmények elleni hatékonyabb fellépés biztosítására a jogos védelmi helyzetet kiszélesíti, és törvényi vélelmet állít fel azokra esetekre, amikor a jogtalan támadás oly módon történik, hogy a megtámadott joggal feltételezheti, hogy a támadás az élete ellen irányult, és ilyenkor már a jogtalan támadás körülményei megteremtik a lehetőséget a védekezés szükséges mértékének a túllépésére.”

A Btk. 22.§ (2) bekezdése jelentős rést ütött a jogos védelem hagyományos határain, mert – ahogy Tóth Mihály írja – korlátlan lehetőségekkel ruházza fel a jogosultat, szükségtelenné téve az egyedi esetek érdemi vizsgálatát. A Kúria elvi élel ki is fejtette az EBH 2017.B.20. számú döntésében, hogy „a Btk. 22. § (2) bekezdés a) és b) pontjaiban szabályozott esetek bármelyikének megvalósulása megalapozza a védekezés teljes szabadságát, amely azt jelenti, hogy ha a támadás jogtalansága megállapítható, úgy az elhárítás szükséges, a túllépés fogalmilag kizárt, ezért nem is vizsgálható.”

A bírói gyakorlatban korábban értékelt arányosság követelménye az új törvényben sem jelenik meg önálló fogalmi elemként. Az új Btk. hatályba lépéséig irányadó bírói gyakorlat szerint a szükségesség magában foglalja az arányosság követelményét is. A Kúria a 4/2013 BJE-ban²³ – az élet testi épség büntetőjogi védelméről szóló 15. számú Irányelvnek III. részét hatályon kívül helyezve – a jogos védelem megítélése vonatkozásában új iránymutatást adott. Eszerint az Irányelvben az arányossággal kapcsolatban kifejtettek a továbbiakban már nem alkalmazhatók, annak vizsgálata ugyanis meghaladottá vált. A jogegységi határozat utal arra, hogy a törvényi alap már korábban is hiányzott, a hatályos szabályozás pedig tudatosan mellőzte az arányosság fogalmának megjelenítését. Az érvelés azonban ellentmondásos, mert az „enyhébb” illetve „súlyosabb védekezési mód” kifejezések egyértelműen egyfajta arányosságra utalnak, csakúgy, mint az alábbi bekezdés: „Mindazonáltal a támadó és védekező cselekményének lehetséges eredményét egymáshoz viszonyítottan továbbra is vizsgálni kell, mert csak ezáltal érvényesülhet a 22. § (3) bekezdés tartalma, amely az elhárítás szükséges mértékével továbbra is számol, s ha az ijedtségből vagy menthető felindulásból történik, úgy a büntethetőséget kizárja.”

Álláspontunk szerint a bíróságnak a jövőben is változatlanul állást kell foglalnia az arányosság kérdésében, tehát abban, hogy a jogtalan támadás során a megtámadott

23 lsd. részletesen Gál Andor: A Kúria jogegységi határozata a jogos védelemről. Jogesetek Magyarázata 2014/3.

személy a védekező cselekményével túllépte-e az elhárításhoz szükséges mértéket vagy sem. Amennyiben nem, úgy az elkövető a Büntető Törvénykönyv 22. § (1) bekezdése alapján nem büntethető.

Ha a védekező az elhárítás szükséges mértékét ijedtségből vagy menthető felindulásból lépi túl, akkor vele szemben ugyancsak megállapítható a büntethetőséget kizáró ok, de ez esetben a felmentő ítélet a Büntető Törvénykönyv 22. § (3) bekezdésén alapul. Azt, hogy a jogtalan támadás az elkövetőben ijedtséget vagy menthető felindulást kiválthatott-e, az alapján kell megítélni, ahogy azt a megtámadott észlelte. Amennyiben azonban a megtámadott az elhárítás szükséges mértékét minden ijedtség vagy menthető felindulás nélkül lépi túl, akkor büntethetőséget kizáró okról nem beszélhetünk.

A jogos védelem újraszabályozása tehát az arányosság követelményének újragondolását eredményezte. A korábbi szabályozás az ijedtségnek vagy a menthető felindulásnak a beszámítási képességre gyakorolt hatásától tette függővé a védekező büntethetőségét, azaz nem volt büntethető, aki az elhárítás szükséges mértékét azért lépte túl, mert azt ijedtségből vagy menthető felindulásból képtelen volt felismerni. Ha azonban az ijedtség vagy a menthető felindulás az elkövetőt csupán korlátozta az elhárítás szükséges mértékének felismerésében, akkor büntethető volt, ugyanakkor ebben az esetben a törvény lehetőséget adott a büntetés korlátlanul enyhítésére.

A hatályos törvény ezt a differenciálást szüntette meg azzal, hogy nem tesz különbséget aközött, hogy az ijedtség vagy a menthető felindulás kizárta vagy csupán korlátozta a védekezőt abban, hogy felismerje az elhárítás szükséges mértékét. Önmagában az ijedtség vagy menthető felindulás – a felismerési képesség érintésétől függetlenül – túllépés esetén is megalapozza a büntetlenséget.

A Kúria 4/2013. Büntetőjogi jogegységi határozatával összefüggésben Mészáros Ádám hangot adott azon véleményének, mely szerint „a szükségesség és az arányosság a jogszerű védekezés immanens elemei. Ez még akkor is így van, ha az arányosságot a törvény szövege nem követeli meg, a jogellenességet kizáró jogos védelem fennállásához két dolgot kell megkövetelni: a védekezés szükséges, az elhárítás pedig arányos legyen.”²⁴ A magunk részéről a jogos védelem fogalmában az arányosság követelményének megjelenítésével kapcsolatos de lege ferenda javaslatával egyetértünk, ahogy azzal is, hogy tartalmának kimunkálása pedig nem lehet más, mint a joggyakorlat feladata. Ez azonban – mint írja – régis régen megtörtént.

Az arányosság törvénytövegeben történő megjelenítése egyébként nem lenne rendszeridegen, tekintettel arra, hogy a másik jogellenességet kizáró oknál, a végszükségnél ez már évtizedek óta szerepel. A jogos védelem fogalmának ily módon történő pontosítása különösen a vagyoni javak elleni támadásnál juthatna jelentőséghez. A jogos védelem generál preventív funkciójának túlzott hangsúlyozása kapcsán – a Kúria

24 A jogos védelem általános szabályai – különös tekintettel a szükségességre és az arányosságra. [https://jog.tk.hu › uploads › files › 04_MeszárosA. 24. és köv. o.](https://jog.tk.hu/uploads/files/04_MeszárosA.24.és.köv.o)

EBH 2018.B.11. számú iránymutató döntésére utalva - jogosan teszi fel a kérdést Mészáros Ádám. Az, hogy a javak védelme akár az emberi élet kioltásáig is terjedhet, illetve az, hogy egy jogtalan támadás elhárításából ártatlanokat is sújtó cselekmény is kialakulhat és igazolhatóvá válik, mennyiben teszi indokolttá a jogos védelem ilyen szélesebb körű felfogásának alkalmazását.²⁵

Válaszunk egyértelmű nem, mert az emberi élettel a legértékesebb vagyontárgy sem kerülhet azonos szintre. Ahogyan Finkey Ferenc figyelmeztet: Ügyeljünk tehát a jogtárgyak relativitására.

25 Mészáros Ádám: Jogos védelem - jogintézmény vagy szentség? Magyar Jog 2019/3. 146. o.

ELMÉLKEDÉSEK A VÉDETTSÉGI IGAZOLVÁNY BÜNTETŐJOGI VÉDELMEÉRŐL, AVAGY VESZÉLYHELYZETBEN A HAZAI BÜNTETŐJOG?

1. Bevezető gondolatok

A SARS-CoV-2 koronavírus miatt kialakult pandémia idején az egyes országok kormányai a humánjárvány káros következményeinek csökkentését célzó egészségügyi, illetve gazdaságvédelmi intézkedések meghozatalára helyezték és helyezik jelenleg is a hangsúlyt a különböző, alapvető jogok korlátozásával járó rendkívüli intézkedések bevezetése mellett. Több államban, közöttük Magyarországon is különleges jogrendi időszak lépett életbe, mely speciális felhatalmazást biztosít a Kormánynak a kihirdetett veszélyhelyzet kezelésével összefüggésben. Hazánkban a Kormány a társadalmi, és gazdasági élet számos szegmensét érintő rendelkezéseket vezetett be, melyek közül jelen tanulmány a védettségi igazolványhoz kapcsolt büntetőjogi tényállással kíván foglalkozni. A rendkívüli jogrendi időszak büntetőjogi vonatkozásait a hazai szakirodalomban már korábban is többen érintették², ugyanakkor a témának aktualitást nemcsak az kölcsönöz, hogy a „fokozatos nyitás” jegyében a Kormány az egyes szolgáltatások, társadalmi lehetőségek megnyílását számos esetben ezen igazolvány megletéhez kapcsolta, hanem az is, hogy a járványügyi kérdésekkel foglalkozó legfrissebb törvényünk, a 2021. évi XCIX. tv. kifejezetten újra értelmezte az anyagi büntetőjogban érvényesülő alapvető, alapvető szempontokat. A tanulmány ezért nem a bevezetett új bűncselekmény tényálláselemzésére fókuszál, hanem inkább alkotmányos büntetőjogi, alapvető szempontok mentén értékeli azt.

- 1 Dr. habil. Bartkó Róbert PhD LL.M. egyetemi docens SZE-DF ÁJK Bűnügyi Tudományok Tanszék. A tanulmány alapját képező kutatás lezárásának időpontja 2021. július 27. napja.
- 2 A teljesség igénye nélkül itt kiemelem a TKJTI Epidemiológiai és Jogtudományi Kutatási Projektje keretei között eddig megjelent műhelytanulmányokat: Ambrus István (2020): A koronavírus-járvány és a büntetőjog, MTA Law Working Papers 5. szám; Hollán Miklós (2020): Bolyongás a járvány (büntetőjogi) fogalma körül. MTA Law Working Papers 8. szám; Czebe András (2020): Az európai szervezett bűnözés alakulása a COVID-19 járvány okozta krízishelyzet tükrében. MTA Law Working Papers 16. szám; Hollán Miklós (2020): A járványügyi szabályszegés „dekriminalizációja”: felemás büntetőpolitikai félfordulat járvány idején. MTA Law Working Papers 24. szám.; Czine Ágnes (2021): A járványügyi szabálysértésekről a világjárvány idején. In: Kovács Róbert (szerk.): Gazdaság és vírus. Patrocínium Kiadó, Budapest 1-9. o.

2. A törvényesség elve „reloaded”

Magyarország Kormánya 220/2021. (V.1.) sz. rendeletével a védettségi igazolással való visszaélés elleni fellépés érdekében bűncselekménnyé nyilvánította az egyes, magánokiratokkal és közokiratokkal kapcsolatos azon visszaélési magatartásokat³, melyek a védettségi igazolás kiadása szempontjából relevanciával bírnak. Ezzel tulajdonképpen a Kormány eltérve a *nullum crimen sine lege/nulla poena sine lege* elveitől rendeletben kriminalizált meghatározott magatartásokat. Az első kérdés, aminek vizsgálata ezért fontos, hogy veszélyhelyzetben milyen feltételek mellett van lehetősége a Kormánynak rendeletben törvényi szabályoktól eltérni⁴. A kérdés értelemszerűen olyan előkérdésnek tekinthető, melynek megválaszolása megkerülhetetlen a választott téma szempontjából.

A Kormány fent hivatkozott rendeletében az Alaptörvény 53. cikk (2) bekezdését, valamint a 2011. évi CXXVIII. tv. 51/A.§-át jelölte meg a kriminalizálás jogalapjaként. Az Alaptörvény hivatkozott rendelkezése szerint a Kormány veszélyhelyzetben rendeletet alkothat, amellyel – sarkalatos törvényben meghatározottak szerint – mások mellett egyes törvényi rendelkezésektől eltérhet. Ugyanakkor ez a szabály nem ad a Kormány kezébe korlátlan és kontrollálatlan hatalmat⁵. Ez ugyanis egyrészt nem következik az Alaptörvény különleges jogrendi időszakot szabályozó normarendszeréből, másrészt pedig a 2011. évi CXXVIII. tv. (a továbbiakban: Kat.) fentiekben már felhívott 51/A.§ (1)-(2) bekezdései⁶ ezzel összefüggésben rögzítik a szükségesség és célszerűség elvét, mint fundamentális kritériumokat.

Az említett feltételeket a hivatkozott Kat. úgy határozza meg, hogy a Kormány által alkalmazott rendkívüli intézkedés indoka az állampolgárok élet-, egészség-, személyi-, vagyon-, és jogbiztonságának, valamint a nemzetgazdaság stabilitásának garantálása lehet, célja pedig a humánjárvány kezelése, felszámolása, káros hatásainak megelőzése,

3 A hivatkozott Korm. rendelet 1.§ (1) bekezdése alapján ilyen magatartások: a hamis okirat készítése, az okirat tartalmának meghamisítása, hamis, hamisított, vagy más nevére szóló okirat felhasználása, a releváns információs rendszerben végzett visszaélésszerű magatartások, valamint a forgalomba hozatal és kereskedelem.

4 Ezzel kapcsolatosan azért szükséges azt megjegyezni, hogy az elemzett tényállás kapcsán nem beszélhetünk teljeskörűen új kriminalizálásról, hiszen a norma megalkotásával a jogalkotó párhuzamos rendelkezéseket teremtett a büntetőjogban – kifejezetten a védettségi igazolvánnyal összefüggésben.

5 Erre az Alkotmánybíróság is felhívta a figyelmet egyik friss, a veszélyhelyzeti intézkedéseket támadó alkotmányjogi panasz tárgyában született döntésében. Az Alkotmánybíróság 23/2021. (VII. 13.) sz. határozata indokolásának [28] bekezdésében kiemelte, hogy ugyan a testület az alkotmányos vizsgálata során egy adott intézkedés célszerűségét nem vizsgálhatja, arról azonban meg kell győződnie, hogy a bevezetésre került szabály alkalmas-e a különleges jogrend bevezetésére okot adó körülmények elhárítására, enyhítésére.

6 Nevezett rendelkezések a 2020. évi LVIII. tv. módosító szabálya révén kerültek be a Kat.-be 2020. június 18. napjától.

vagy elhárítása. Azaz a rendkívüli jogrendben bevezetett kormányrendeletek csak akkor térhetnek el egy törvényi szabálytól, amennyiben azok szoros összefüggésben állnak a humánjárvány kezelésével, következményei elhárításával és egyben alkalmassak a különleges jogrend bevezetésére okot adó körülmények enyhítésére vagy azok megszüntetésére. Ezért egy adott rendkívüli intézkedés akkor nem aggályos különleges jogrendi időszakban, amennyiben az egyrészt kapcsolódik a speciális jogrend bevezetésének okához, és hozzásegíti az államot ezen időszak mihamarabbi megszüntetéséhez, a következmények kezeléséhez. Kutatási kérdésem ezért azt volt, hogy a humánjárvány megfékezése, enyhítése érdekében szükséges intézkedésnek tekinthető-e a tanulmány keretei között elemzett kriminalizálás, illetve egyáltalán van-e a Kormánynak büntetőjogszabály-alkotási jogköre veszélyhelyzet idején?

A feltett kérdések megválaszolásához természetesen azt is vizsgálat tárgyává kell tenni, hogy a védettségi igazolvány a védekezésnek olyan eszköze-e, amely hozzájárul a humánjárvány megfékezéséhez, káros következményei kezeléséhez? Kétségtől mentesen, hogy első lépésben arra a kérdésre kellene válaszolni, hogy veszélyhelyzeti időszakban a Kormánynak van-e önálló büntetőjogszabály alkotási hatásköre, mégis elsőként az említett kormányzati intézkedést a Kormány által, a rendeletben megjelölt normatív indokok alapján elemzem.

Anélkül, hogy azt a számtalan orvosszakmai publikációt citálnám a tanulmányban, amely rámutatott arra, hogy a COVID-19 vírus, mint a koronavírusok családjába tartozó kórokozó függetlenül attól fertőz, hogy az adott személy oltással rendelkezik-e, vagy sem, pusztán csak utalva ezen szakmai anyagokra tartom fontosnak rögzíteni a tényt, hogy az oltás felvétele az oltott személy tekintetében nem eredményez garantált védettséget egy felsőlégúti megbetegedést okozó vírussal szemben, mint ahogyan a fertőzőttség sem jelent automatikusan beteg állapotot. A jelen helyzetben fennálló járványveszélyben minden magyar állampolgár egymással összehasonlítható helyzetben van abból a szempontból, hogy minden emberi szervezet ki van téve a vírus okozta infekciónak. Éppen ezért egy járványhelyzetben alapvetően egészségügyi szempontokon kell, hogy alapuljon azoknak a korlátozó intézkedéseknek a bevezetése, melyek a veszélyhelyzettel, illetve annak kezelésével állnak összefüggésben. A politikai szempontok itt másodlagosak, melyre a Kat. törvény fent hivatkozott rendelkezése, valamint az Alkotmánybíróság által megállapított alkotmányos követelmény tartalma is következtetni enged. Éppen ezért nem kifogásolható a vírushordozással érintett beteg emberek karantén-kötelezettsége, hiszen közegészségügyi érdek, hogy ezen személyek egészséges személyekkel a járvány tovább-terjedésének megakadályozása miatt ne érintkezzenek.

Azonban nem egy jogszabály jogosult arra, hogy egy vírushordozás esetén valakit védettnek minősítsen, ilyen tág felhatalmazást a veszélyhelyzet jelentette rendkívüli jogrendi környezet sem ad a jogalkotó számára⁷. Ez ugyanis nem jogi, hanem alapvetően

7 Ezzel kapcsolatosan az Alkotmánybíróság gyakorlatában is láthatunk precedens értékű

orvosi, egészségügyi, járványtani kérdés. Nem attól lesz egy állampolgár védett, hogy azt egy adott jogi norma kimondja, illetve nem attól, ha azt az annak alapján kiállított közokirat tartalmazza. A védettség megállapítása nem jogalkotási hatáskör, hanem egy egészségügyi ténykérdés. Az oltás önmagában a fertőződés veszélyét nem zárja ki, legfeljebb az oltott személyt védheti meg elsődlegesen attól, hogy súlyosabb szövődmények alakuljanak ki – bár az egyes oltóanyagok hatásai tekintetében is megoszlanak a vélemények a nemzetközi publikációkban. Többek között a fentieket igazolja az a tény is, hogy még az oltott személyek sem mentesültek teljesen bizonyos járványügyi intézkedések betartásának kötelezettsége alól (pl. maszkviselési kötelezettség) a veszélyhelyzeti időszakban. Ezért önmagában a védettségi igazolvány semmilyen formában nem járul hozzá a rendkívüli jogrend bevezetésére okot adó körülmény enyhítéséhez, káros következményei kezeléséhez, hiszen a fertőződés veszélye, valamint a fertőzés továbbadásának veszélye nem szűnik meg azzal, hogy valaki egy ilyen igazolvánnyal rendelkezik⁸. A védettségi igazolvány bevezetése ezért sokkal inkább politikai, mintsem járványügyi, egészségügyi szempontok által vezérelt kormányzati intézkedésnek tekinthető. Az oltás felvételének ténye egyrészt ilyen közokirat kiállítását nem indokolja⁹, másrészt pedig a büntetendőség párhuzamos szabályozottsága semmiben nem járul hozzá a járványhelyzet megszűnéséhez, vagy káros következményei enyhítéséhez.

A szükségesség hiányán túl nem mehetünk el a büntetőjogban érvényesülő másik fontos alapelv, az arányosság kérdésköre mellett sem. Az arányosság, mint a jogalkotási mozgástér korlátja elemi jelentőségű egy demokratikus jogállamban, különösképpen rendkívüli jogrendi időszakban. Az ún. „kriminalizációs duplum” kérdésköre kapcsán majd látni fogjuk, hogy nemcsak már ismert, és minősített elkövetési magatartásokat sorolt át az elemzett rendeletével a Kormány azok büntetőjogi minősítését érintően,

megállapítást. A gyermekek kötelező védőoltásait érintő 39/2007. (VI.20.) sz. határozat indokolásának V./3.1. pontjában utalt arra az AB – hivatkozva egy korábbi döntésében már megfogalmazott elvre –, hogy „tudományos igazságok kérdésében állást foglalni csak maga a tudomány lehet kompetens” (lásd ezzel kapcsolatosan még a 34/1994. (VI.24.) sz. AB határozat indokolásának I./2. pontját).

- 8 A járványkezelés kormányzati lépéseire visszatekintve jól látszik, hogy a védettségi igazolvány bevezetése inkább szolgálta, szolgálhatta az oltás tekintetében bizonytalan személyek oltás irányába történő elmozdítását, hiszen különböző szolgáltatások igénybevétele ezen okirat meglétéhez kötött, ezzel is egy virtuális társadalmi vákuumba sodorva azon állampolgárokat, akik a kockázatok okán nem kívánnak felvenni, egy egyébként önkéntes alapú oltást. A védettségi igazolványhoz kapcsolódó járványügyi szabályok ellen számos alkotmányjogi panasz került benyújtásra az Alkotmánybírósághoz. Az egyesített ügy jelen tanulmány megírásakor a IV/1093/2021. szám alatt van folyamatban a testület előtt.
- 9 Gondoljunk csak abba bele, hogy hazánkban számtalan kötelező, illetve nem kötelező védőoltás van, ugyanakkor ezen oltások felvételéről sem állít ki az állam olyan közokiratot, melyet a társadalmi élet egyes szegmenseiben (pl. egy szolgáltatás igénybevétele során) számon kérnek az állampolgároktól.

de az újonnan kriminalizált magatartások vonatkozásában több esetben a súlyos fokú aránytalanság is tetten érhető¹⁰. Tekintettel azonban a tanulmány terjedelmi korlátjára, a problémát csak jelzem, önálló publikáció születését a témakörben támogatandónak tartom.

A fentiek okán a védettségi igazolványhoz kapcsolt büntetőjogi tényállás, mint kormányzati intézkedés nem állja ki azt a szükségességi és arányossági próbát, melyet a hivatkozott jogszabályok tartalmaznak, valamint az Alkotmánybíróság gyakorlata is kimunkált. A kriminalizációs szándék¹¹ pedig szükségtelennek is tekinthető, hiszen a bűncselekmény számos fordulata már annak megalkotásakor is büntetendő magatartás volt a hazai Btk. vonatkozó rendelkezései alapján.

3. A Kormány büntetőjogalkotási hatásköre veszélyhelyzet idején

Az Alkotmánybíróság 11/1992. (III. 5.) sz. határozatában értelmezte a *nullum crimen et nulla poena sine lege* alapelv valódi tartalmát. Ennek során arra a következtetésre jutott, hogy az elv megköveteli, hogy bűncselekményt és annak elkövetése miatt alkalmazható büntetést törvény állapítson meg (IV/4. pont). Ez, következetes gyakorlata szerint, az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdéséből, valamint az I. cikk (3) bekezdéséből vezethető le, hiszen az anyagi jogi legalitás a jogállamiság formai követelményének, a jogbiztonságnak a megtestesülése. Azaz a testület következetes gyakorlata szerint a törvényességi elv a jogállamiság érvényesülésének feltétele, a jogállamiság alapértékét kitöltő elv. Márpedig a jogállamiság Magyarország alapértéke /9/1992. (I. 30.) AB hat. V/2. pont/, melyről maga az Alkotmánybíróság is akként foglalt állást, hogy „jogállamot nem lehet jogállam ellenében megvalósítani” /11/1992. (III. 05.) AB hat. III/5. pont/.

A hivatkozott alapelv tartalma – bár ehelyütt az Alaptörvény, hasonlóan korábbi Alkotmányunkhoz nem használja a „törvény” kifejezést” – az Alaptörvény XXVIII.

10 Példának említhetnénk – abszolút arányossági szempontból - a hamis magánokirat készítésének problémáját, mely a Btk. alapján tulajdonképpen nem bűncselekmény, még annak felhasználása is „csak” egy évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett. Míg az elemzett kormányrendelet szerinti elkövetés esetén a büntetési tétel speciális maximuma 5 év.

11 Mint ahogyan arra az Alkotmánybíróság – hivatkozva a WHO által elfoglalt bioetikai álláspontra – 39/2007. (VI. 20.) sz. határozata indokolásának V/3.5. pontjában is kifejtette: „az eredményes közegészségügyi fellépés alapja, hogy a hatóságok együttműködjenek az emberekkel, tudatosítsák a fertőző betegségekkel kapcsolatos információkat, és megfelelő bizalomra tegyenek szert az érintettek köreiben. A szükséges anyagi források diszkrimináció-mentes biztosítása, a hatósági személyek helyett a házi orvosok bevonása és a kölcsönös tájékoztatás hozzájárulhat ahhoz, hogy az érintettek ne személyük elleni támadásként, hanem a javukat szolgáló ellátásként fogják fel a közegészségügyi beavatkozásokat. *Kötelező és kényszerítő jogi eszközök igénybevétele általában csak a végső eszköz lehet a közegészségügyi célok elérése érdekében.*”

cikk (4) bekezdésében jelenik meg, melyről akként rendelkezik a különleges jogrendi norma az Alaptörvényben, hogy még veszélyhelyzet idején sem korlátozható /Alaptörvény 54. cikk (1) bek./.

Azaz a törvényességi elvnek az Alaptörvény ugyanolyan alkotmányos védelmet és rangot ad, mint amit az Alkotmány is biztosított. Ha pedig ez így van, akkor rendkívüli jogrendi környezetben sincs mód a jogállamiság elvét feladni, és sértve a B. cikk (1) bekezdésben foglaltakat – és itt most idézem ismételtelen az Alkotmánybíróságot – jogállamot jogállam terhére megvalósítani. Minthogy pedig az Alaptörvény 54. cikk (2) bekezdés I. fordulata alapján az Alaptörvény alkalmazása még rendkívüli jogrendben, így veszélyhelyzetben sem függeszthető fel, a törvényesség elvével kapcsolatosan kifejtetteknek jelen speciális történelmi helyzetben is érvényesülniük kell. Ezért, ha a fentieket elfogadjuk, nincs jelentősége a Kat. 51/A.§ (1) bekezdésében foglaltaknak, hiszen az Alaptörvény nem teszi lehetővé a Kormány számára, hogy eltekintve a Btk. 4.§ (1) bekezdése szerinti bűncselekmény-fogalomtól, tényállást rendeleti úton állapítson meg¹². Bár kétségtelen, hogy ezen álláspont jogirodalmi vitát tűr, mégis indokolt vele foglalkozni nemcsak ezen tanulmányban, de a szélesebb körű jogi diskurzusban is¹³.

4. Az időbeli hatály és a „nullum crimen elvek” anomáliája

A veszélyhelyzettel összefüggő átmeneti szabályokról szóló 2021. évi XCIX. tv. 107.§-ának értelmében a védettségi igazolvánnyal összefüggésben megalkotott és a törvény hatályba lépése előtt elkövetett bűncselekményt – eltérően a Btk. időbeli hatályára vonatkozó 2.§ (2) bekezdésében foglaltaktól – annak elkövetésekor hatályos jogszabályok alapján kell elbírálni. Ezzel a jogalkotó gyakorlatilag kizárja a kedvezőbb törvény visszaható hatályának lehetőségét a büntetendővé nyilvánított cselekmények esetében, holott – mint láthattuk - a kedvezőbb törvény visszaható hatályára vonatkozó alapelv az Alaptörvény B. cikk (1) bekezdése szerinti jogállamisági elvből levezethető tétel¹⁴.

12 Itt jegyzem meg, hogy maga a Kat. sem rendelkezik a speciális kormányzati intézkedések rendszerezése során a büntető norma alkotásának lehetőségéről.

13 Bár egyértelmű, hogy többször alapul vett elévüléssel kapcsolatos alkotmánybírói határozat bizonyos megállapításai az Alaptörvény U. cikke tükrében meghaladtak, ugyanakkor a nullum crimen elv absztrakt tartalma, valamint a jogállamiság kérdésében elfoglalt elvi álláspontok nem.

14 Ahogyan ezzel kapcsolatosan az Alkotmánybíróság kiforrott gyakorlatát megalapozó határozatában is fogalmazott: „A visszaható hatály kifejezett tilalma mellett az elbíráláskori enyhébb szabály alkalmazásának előírása a jogállamiság követelményéből fakad: az Alkotmány ugyanis nem engedheti meg alapelveitől idegen normák alkalmazását, még az elkövetéskori törvény alkalmazási főszabálya mellett sem.” [11/1992. (III. 5.) AB határozat IV/4. pont]. Az enyhébb szabály visszaható hatályára vonatkozó elv jogállamiság elvéből való levezethetőségére hivatkozik továbbá: Hollán Miklós (2009): A nullum crimen elve - a (4) bekezdés magyarázata. In. Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja. Századvég Kiadó,

A hivatkozott jogszabály a 27/2021. (I. 29.) Korm. r. szerint kihirdetett veszélyhelyzet megszűnésekor lép majd hatályba. Ha megvizsgáljuk az ezzel kapcsolatos további normatív rendelkezéseket, akkor megállapítható, hogy a 271/2021. (V. 21.) sz. Korm. r. 2.§ 36. pontja, valamint a 2021. évi I. tv. 5/A.§ (1) bekezdése alapján a tanulmányban elemzett bűncselekményt életre hívó jogszabály legkésőbb az Országgyűlés őszi ülészak első ülését követő 15. napon veszi hatályát. Ezzel tulajdonképpen a jogalkotó a visszaható hatály tilalma alóli kivételek rendszerét is felülírta, hiszen függetlenül attól, hogy az elbírálás időpontjában hatályos jogszabály alapján egy adott, a veszélyhelyzeti időszakban kriminalizált cselekmény már nem bűncselekmény, vagy enyhébben lenne elbírálendő a fenti jogszabály hatályvesztése okán, mégis a cselekmény elkövetésekor irányadó jogot kell majd a jogalkalmazónak figyelembe vennie¹⁵.

Ez két szempontból is érdekes jogtechnikai megoldás. Az egyik az ún. „kriminalizációs duplum” problematikája, mellyel a következő szerkezeti egységben foglalkozom. A másik még talán ennél is érdekesebb kérdés. A védettségi igazolvánnyal kapcsolatos visszaélés elleni büntetőjogi fellépést a Kormány a veszélyhelyzet időszaka alatt tartotta fontosnak, hiszen a fent hivatkozott rendeletével ezen időszakra alkotta meg a szabályt. Ha el is fogadjuk igazoltnak az egyes cselekmények veszélyhelyzet alatti kriminalizálásának legitím voltát, amennyiben a veszélyhelyzet megszüntetésre kerül, megszűnik az a jogpolitikai indok is, mely a szabályt életre hívta. Következik ez az Alaptörvény 53. cikk (4) bekezdéséből, valamint a Kat. 51/A.§-ából is. Kérdés tehát, hogy a veszélyhelyzet, mint különleges jogrendi helyzet megszüntetését követően alkotmányosan kifogásolható-e az olyan jogalkotás, mely törvényben a Btk. időbeli hatályára vonatkozó rendelkezéseket – kifejezetten meghatározott bűncselekmények esetén – felülírja és a kedvezőbb törvény visszamenőleges alkalmazását kizárja. A kedvezőbb norma visszamenőleges hatálya alkalmazhatóságának kizárása egyben az érintett jogalanyok tekintetében hátrányt is jelent, hiszen a büntetőjogi felelősség kérdésében való döntés időpontjában az adott cselekmény már nem lenne bűncselekmény, vagy enyhébben lenne elbírálendő. Azaz ezen jogalanyok tekintetében az elkövetés időpontját, mint az alkalmazandó büntetőjogi norma kiválasztásánál irányadó szempontot a 2021. évi XCIX. tv. 107.§-a kötelezően rögzíti a jogalkalmazó számára, valamint egy cselekmény büntetőjogi megítélése során egy olyan kormányrendeletben szabályozott tartalom figyelembevételét írja elő, amely a jogalkalmazás időpontjában már nincs hatályban, illetve, amely időpontban már – vélhetően - veszélyhelyzet sem áll fenn.

Az Alkotmánybíróság gyakorlata következetes abban a tekintetben, hogy a *nullum*

Budapest 2060-2088. o.

15 Tudniillik azon elkövetési magatartások tekintetében, melyek a Btk. alapján nem minősültek bűncselekménynek a 220/2021. (V.1.) sz. Korm. rendelet hatályba lépésének időpontjában, úgy marad fenn a büntetendőség, hogy az elbírálás időpontjában az már elvileg nem áll majd fenn, míg az egyéb, Btk. által ismert magatartások esetében jellemzően az enyhébb büntetőjogi norma visszaható alkalmazásának a lehetősége lesz kizárt.

crimen et nulla poena sine lege elv¹⁶ a büntetőjogi legalitás alkotmányos elvének része, annak sérelme egyben a jogállamiság, illetve az azon belül is értelmezhető jogbiztonság követelményének súlyos sérelmét eredményezi¹⁷. A testület által megfogalmazott elveket elfogadva az anyagi jogi legalitás fontos eleme, mely az Alaptörvény B. cikk (1) bekezdés, valamint az I. cikk (3) bekezdéséből is következik, hogy büntetendő cselekményeket és azok büntetését törvény határozzon meg. Összevetve ezen alkotmányos rendelkezést a veszélyhelyzet, mint rendkívüli jogrend intézményével kijelenthető, hogy a veszélyhelyzet megszüntetését követően megszűnik a Kormány speciális felhatalmazáson alapuló rendeletalkotási tevékenysége. Megfordítva, amennyiben nem áll fenn rendkívüli jogrend, büntetőjogi felelősséget megállapítani csak olyan bűncselekmény miatt lehet, melyet törvény és nem annál alacsonyabb szintű jogforrás szabályoz – feltéve és meg nem engedve, hogy elfogadjuk, hogy a Kormánynak van büntetőjogi norma alkotására vonatkozó hatásköre a veszélyhelyzeti rendkívüli felhatalmazás alapján.

Éppen ezért azzal, hogy a 2021. évi XCIX. tv. 107.§-a kijelöli a büntető jogszabály hatályát, gyakorlatilag egy rendeleti szintű jogforrás által szabályozott bűncselekmény értékelését várja el a jogalkalmazótól, bűnösség megállapíthatósága esetén pedig azt, hogy egy kormányrendeletben szabályozott büntetendő magatartás miatt mondja ki a bíróság a terheltet bűnösnek. Erre azonban – amennyiben nem áll fenn már a veszélyhelyzet, és az általa teremtett rendkívüli jogrend – álláspontom szerint nincs lehetősége a jogalkotónak. Nem változtat ezen az a tény sem, hogy az időbeli hatály kérdésében törvényi szabály áll rendelkezésre, hiszen a jogalkotó a Btk.-t nem módosította annak érdekében, hogy a 220/2021. (V. 1.) sz. Kormány rendeletben foglaltaknak egyfajta jogalkotási kontinuitást biztosítson¹⁸.

16 Az anyagi jogi legalitás elvével a magyar szakirodalomban is számtalan esetben foglalkoztak már. Csak néhány az irányadó irodalomból: Hollán Miklós (2019): Büntetőbírói döntések az Alkotmánybíróság ítélőszéke előtt a nullum crimen et nulla poena sine lege elv tükrében. In: Alkotmányjogi panasz – az alapjogérvényesítés gyakorlata. HVG-ORAC Lap-, és Könyvkiadó Kft, Budapest, 64-97. o.; Hollán Miklós (2011): A nullum crimen sine lege elv az Alkotmányban. Az alkotmányos tilalom hatóköre. In.: Ratio legis – ratio iuris. Ünnepek Tanulmányok Tamás András 70. születésnapja alkalmából. 277-295. o.; Nagy Ferenc (1995): A nullum crimen/nulla poena sine lege alapelvről. Magyar Jog 5. szám, 257-270.o.; Nagy Ferenc (2016): A büntetőjogi legalitás elvéről és alkotmányossági megítéléséről. In.: Ünnepek kötet dr. Czucz Ottó egyetemi tanár 70. születésnapjára. SZTE ÁJK Tudományos Bizottság. 485-491.o.; Hollán Miklós (2018): A visszaható hatályú büntető jogalkalmazás tilalma és az Alaptörvény. In.: Ünnepek kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára. SZTE ÁJK, 419-431. o.

17 Lásd e körben a teljesség igénye nélkül: 11/1992. (III. 5.) AB hat. IV/4. pont; 365/B/1998 AB hat. II/2. pont; 9/2007. (III. 7.) AB hat. III/B. pont 2.2. alpontja; 16/2014. (V. 22.) AB hat. /33/ bekezdése; 15/2020. (VII. 8.) AB hat. /41/-/42/ bekezdései.

18 Holott erre lett volna lehetőség, hiszen a veszélyhelyzet alatt gyakorlatilag folyamatosan ülésezett az Országgyűlés is, azaz lehetőség lett volna a Btk-t módosító rendelkezést is elfogadni és beemlíni az anyagi büntetőjog törvényi rendszerébe.

5. A „kriminalizációs duplum” problematikája

A törvényesség elvének szempontját elhagyva és megvizsgálva önmagában a szabályozást, újabb problémával találkozhatunk. Természetesen az gyakran előfordul, hogy ugyanazon elkövetési magatartás egyszerre több, különböző bűncselekmény törvényi tényállását is kimeríti, arra azonban nem emlékszem, hogy a hazai modern büntetőjog történetében előfordult-e olyan eset, hogy egy, már létező bűncselekményt a jogalkotó gyakorlatilag duplikáljon, ugyanazon elkövetési magatartást párhuzamosan rendeljen büntetni. Ha ugyanis megvizsgáljuk a 220/2021. (V.1.) Korm. r. 1.§-ában rögzített bűncselekményt, valamint a Btk. okirati, valamint egyéb kapcsolódó bűncselekményeit, a hasonlóság, illetve inkább a párhuzamos szabályozottság szembeszökő. Az általam „kriminalizációs duplumnak” nevezett helyzetet az alábbi táblázattal¹⁹ kívánom érzékletesebbé tenni annak a ténynek az előre vetítésével, hogy a 60/2021. (II.12.) sz. Korm. r. 1.§ (2) bekezdése okán a védettségi igazolvány, mint hatósági igazolvány közokiratnak tekinthető.

A 220/2021. (V. 1.) sz. Korm. r. alapján kriminalizált magatartás	A „duplum” Btk-beli megfelelője
„hamis közokirat, vagy magánokirat készítése”	Btk. 342.§ (1) bek. a) pont, magánokirat esetében büntetlen előkészület
„közokirat, vagy magánokirat tartalmát meghamisítja”	Btk. 342.§ (1) bek. a) pont, magánokirat esetében büntetlen előkészület
„hamis, hamisított, vagy más nevére szóló valódi közokiratot, vagy magánokiratot felhasznál”	Btk. 342.§ (1) bek. b) pont, a „más nevére szóló valódi magánokirat” kivételével adott helyzetben a Btk. 345.§
„információs rendszerbe adatot jogosulatlanul vagy jogosultsága kereteit megsértve bevisz, megváltoztat, töröl, vagy hozzáférhetetlenné tesz”	Btk. 423.§ (1) bek., valamint (2) bek. b) pont
„közokiratot, magánokiratot forgalomba hoz, azzal kereskedik”	a Btk-ban önállóan nem szabályozott magatartások
„bűncselekmény elkövetése céljából az ehhez szükséges vagy azt könnyítő jelszót vagy számítástechnikai programot készít, forgalomba hoz, azzal kereskedik”	A Btk-ban ehhez társítható esetek: konkrét bűncselekmény ismeretében részesség, illetve a Btk. 342.§ (2) bek. valamint Btk. 424.§ (1) bek. a) pontja – a célszövegek közül a Btk. 423.§-ához kapcsolódó esetben

19 Hasonló tárgyú, kizárólag csak néhány ponton eltérő táblázatban foglalta össze a kérdésben álláspontját Szomora Zsolt is a Jogászegylet internetes felületén. Lásd bővebben: <https://jogaszegylet.hu/joget/a-koronavirus-vedettségi-igazolasokkal-valo-kulonbozo-visszaeleseket-a-btk-nal-szigorubbantunteti-egy-friss-kormanyrendelet>.

Nyilvánvaló, hogy a választott téma szempontjából nemcsak a „duplumoknak” van jelentősége. A jogalkalmazás oldaláról nézve ugyanis komoly problémát jelenthet egyrészt az, hogy egy törvényi jogforrási szinthez képest alacsonyabb, rendeleti szinten kerültek szabályozásra ezen magatartások, másrészt pedig a kedvezőbb törvényi szabály alkalmazási tilalma. Mindez pedig annak fényében, hogy az Alaptörvény 54. cikk (1) bekezdése alapján a „nullum crimen elv” még rendkívüli jogrendben sem függeszthető fel, még ebben a helyzetben sem ignorálható.

6. Záró gondolatok „helyett”

Tisztelt Professzor Úr, Kedves Misi! Nagyon-nagy öröm és megtiszteltetés, hogy lehetőséget kaptam a szerkesztőktől arra, hogy Ünnepi Köteted tanulmányait gazdagíthassam. Személyed, bölcsességed, és gazdag életpályád előtt ez a legkevesebb, amivel mi, fiatal oktató, és kutató-kollégáid, barátaid adózhatunk. Tesszük ezt mérhetetlen büszkeséggel és szeretettel, hiszen valamennyiünk számára – függetlenül attól, hogy a büntető anyagi,- vagy eljárási jog hullámain evezünk – igazi példakép, és barát vagy. Boldog születésnapot kívánok Neked, és kívánom, hogy még nagyon sokáig élvezhessük eszmefuttatásaid a tudomány hasábjain!

AZ ÜGYVÉDI TITOK VÉDELMEBEN

A jogállam működésének egyik alappillére, hogy az állampolgárok, a jogi személyek annak tudatában vehessenek igénybe jogi segítséget, hogy az ügyvéd előtt feltárt magánéleti, pénzügyi, gazdasági titkaik nem kerülnek avatatlan személyekhez. Az állam kötelessége törvényekkel biztosítani azt, hogy a megbízó ügyfél által az ügyvédnek átadott ismeret megfelelő védelemben részesüljön. A védelem kétirányú: egyfelől a titokbirtokos ügyvédet kötelezi annak megtartására (adott esetben szankcionálja a megsértést), másrészt az állam saját szerveit és minden kívülállót egyfajta önmegtartóztatásra kényszeríti, kötelezve őket az ügyvédi titoktartási kötelezettség tiszteletben tartására, abban az esetben is, ha akár az államnak lenne legitim célja a titok megismerésére (pl. bűncselekmény bizonyításához).

Az ügyvédi tevékenységet folytatók kötelezetts: Üttv.) fogalmazza égeit alapvetően az ügyvédi tevékenységről szóló 2017. évi LXXVIII. törvény (továbbiakban meg, míg az ügyvédi titok megtarthatóságát biztosító, az állam nyomozó szerveire, illetve az igazságszolgáltatásra vonatkozó kötelezettségeket az eljárási törvények szabályozzák. A jelzett törvények egymást kiegészítik, azaz helyes értelmezésre csak a vonatkozó jogszabályhelyek együttes vizsgálatával juthatunk. Jól példázza ezt a kettősséget, hogy míg az eljárási törvények az úgynevezett „relatív ügyvédi titok” (azaz a védői titkon kívüli egyéb ügyvédi titok) vonatkozásában a hatóságot feljogosítják az ügyvéd tanúkihallgatásának kezdeményezésére, és ha a törvényben írt figyelmeztetés után az ügyvéd vallomást tesz, nem kötelesek, illetve nem is jogosultak annak vizsgálatára, hogy a tanú megkapta -e a titoktartás alól a felmentést az arra jogosulttól, addig az Üttv. az ügyvéd számára egyértelmű kötelezettségként írja elő a titoktartást, azaz felmentés hiányában a vallomástétel megtagadását. Jól látható, hogy a törvényhelyek összevetése azzal az eredménnyel jár, hogy az ügyvéd ugyan fegyelmi felelősséggel tartozik a felmentés hiányában tett tanúvallomásért, ugyanakkor ez nincs kihatással az általa tett vallomás bizonyító erejére.

Hasonló kettősség figyelhető meg az ügyvédi titkot tartalmazó irat tekintetében is. Amennyiben a hatóság ugyanis a kutatást a jogszabály alapján elrendelt határozattal végzi, a magatartási szabályok szerint passzivitásra kötelezett ügyvéd irodájában, irattárában, az ott fellelt – ügyvédi titkot tartalmazó – iratot lefoglalhatja, és bizonyítékként felhasználhatja, kivéve a kimondottan védekezés céljából készült iratot. Ez

1 Magyar Ügyvédi Kamara elnöke, c. egyetemi tanár

utóbbi tilalmat az Üttv. mondja ki², azonban nyilvánvaló, hogy ez a büntetőeljárásban is irányadó, attól függetlenül, hogy a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (továbbiakban: Be.) külön szabályt e körben nem tartalmaz.

Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy a védekezési jog gyakorlását célzó konzultációt szorosan kell értelmezni, azaz az iratnak kifejezetten valamely jogsértés gyanúja miatt indult közhatalmi eljárás keretében fenyegető joghátrány elkerülését kell céloznia, ilyen eljárással konkrét összefüggésben kell lennie. Ebből következően semmiképp nem tartozik a felhasználhatóság tilalmi körébe a konkrét hatósági eljárás megindítása előtt adott jogi tanács abban az esetben sem, ha ez hatósági eljárás „megelőzése” érdekében történik. Az ilyen tartalmú iratokra az általános ügyvédi titok védelmére vonatkozó szabályok irányadók.

Az ügyvédi titoktartási kötelezettség fentiek szerint összefoglalt megtartása és ezen titoktartási kötelezettségnek az adott eljárásban eljáró hatóság részéről történő figyelembevétele, tiszteletben tartása az esetek döntő részében nem vet fel problémákat.

Az ügyvédek a titoktartási kötelezettséget hivatásuk alapvetésének tartják, mely titoktartási kötelezettség nem a hivatást gyakorlók részére nyújtott speciális jogosultság, privilégium, hanem éppen hogy az ügyfél érdekét szolgáló kötelezettség, ezért – a védői titok kivételével – az ügyfél felmentése esetén a titoktartási kötelezettség átalakul vallomástételi kötelezettséggé, azaz az ügyvéd nem bírálhatja felül a titokgazda ügyfél döntését.

Jelen írásban azt vizsgálom, hogy a hatóságot terhelő, az ügyvédi titoktartás tiszteletben tartását előíró szabályok elfogadása minden esetben egyértelműen megtörténik-e, avagy vannak -e vitás értelmezésen alapuló egyedi döntések.

Ilyen vitatható jogértelmezések néhány típusát vázolom fel a következőkben, mely vitatott kérdések azért érdemelnek kiemelt figyelmet, mert vagy a terhelt védekezéshez való alapjogát érintik, vagy, mert az ügyvéd-ügyfél közötti bizalmi viszonyt lehetetlenítik el, amennyiben a megbízóknak azzal a veszéllyel kell szembenézniük, hogy helytelen értelmezés folytán a legféltettebb „magántitkaik” juthatnak arra illetéktelenek tudomására.

1. Mikortól válik az adat ügyvédi titokká?

Jelen írásban e körben először azt vizsgálom, hogy a titoktartási kötelezettség és az ehhez fűződő jogosultságnak mi a kezdete, azaz egy ügyvéd részére átadott adat mikortól élvezzi a titoktartás valamely formájának védelmét.

Az Üttv. logikája szerint az ügyvédi tevékenység gyakorlása során megszerzett minden tény, információt és adatot az ügyvédi titok fogalmi részének kell tekinteni³.

2 Üttv. 13. § (2) bekezdés

3 Üttv. 9. § (1) bekezdés

Minderre tekintettel nyilvánvaló, hogy a titoktartási kötelezettség kezdete az a pillanat, amikor az ügyvéd e minőségében az ügyféllel a konzultációt, tanácsadást, peres vagy peren kívüli ügyre, okiratszerkesztésre vonatkozó jövőendő megbízás okán megkezd. Nyilvánvalóan elfogadhatatlan tehát az az álláspont, amely a titoktartás kezdő időpontjának azt tekinti, amikor a felek között már létrejött az írásba foglalt megbízási szerződés. Ez az álláspont egyrészt azért helytelen, mert az kivonná a titoktartási kötelezettség alól azokat az eseteket, amikor az egyeztetés azzal az eredménnyel jár, hogy nem jön létre tényleges megbízás. Tárgybani álláspont helytelen továbbá azért is, mivel az figyelmen kívül hagyja azon Üttv. előírást is⁴, amely szerint a megbízás írásba foglalásának elmaradása nem érinti annak érvényességét.

A hatóság tehát kizárólag a körben vizsgálódhat, hogy az ügyvéd tudomására jutó tény, illetve adat alapja egy az ügyféllel, ügyvédi működés keretében folytatott kapcsolatfelvétel, megbeszélés, egyeztetés volt -e. Amennyiben a kérdésre igenlő válasz adható, úgy a titoktartási kötelezettségre való hivatkozást el kell fogadni anélkül, hogy bármilyen formális megbízást kelljen „igazolni”.

2. Mikortól válik az adat védői titokká?

A fentieknél összetettebb problémát vet fel az ügyvédi titok speciális fajtája: a védői titok.

A.

A védői titkot legszűkebben értelmező álláspont szerint a védői titok szorosan összefügg a védői jogállással, azaz a kiemelt védelem alá eső védői titokról csak azon időponttól beszélhetünk, amikor hatósági kirendelés vagy meghatalmazás csatolása alapján a Be.-ben írt védői jogok gyakorlásának lehetősége megnyílik az érintett ügyvéd előtt. Ez az időpont azonban főszabályként a gyanúsítottá nyilvánítást nem előzheti meg, mert ez alapozza meg a védői jogok gyakorlását, ezt megelőző időszakra kizárólag a Be. 386. § (1) bekezdése vonatkoztatható, amelyből az következik, hogy a gyanúsítás közlése előtt csak akkor van lehetőség védő meghatalmazására és így e személy részére védői titoknak minősülő adat átadására, ha a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személyt elfogják, előállítják, vele szemben körözést vagy elfogató parancsot bocsátanak ki, vagy legalább idézést kap. Azaz, ha még idézésre sem került sor, hiába nyilvánvaló az adott személy részére, hogy a nyomozás – legyen az akár előkészítő vagy már vizsgálati szakaszban – „ellene” irányul, ez nem alapozza meg a gyanúsított jogállást és így védői tevékenység sem folytatható. Tehát az ügyvéddel ezen időben folytatott konzultáció adat-átadás ügyvédi titoknak, nem védői titoknak minősül.

4 Üttv. 29. § (2) bekezdés

B.

Az ezzel ellentétes álláspont szerint, ha valaki egy általa esetleg elkövetett bűncselekmény kapcsán védelemhez való jogának jövőbeni gyakorlása céljából és érdekében keres fel egy ügyvédet – függetlenül attól, hogy van -e folyamatban már vele kapcsolatban büntetőeljárás –, akkor az ezen ügygel összefüggő kommunikáció védői titokkörbe tartozik. Az ügygel kapcsolatos jogi tanács a védelem ellátása „előkészítő” lépésének tekintendő. A tisztességes eljáráshoz való jog alapján a védői titkot biztosító törvényi védelem kiterjed visszamenőleg az első konzultáció idejére.

Az ezen nézetet vallók szerint a védői titok törvényi védelme független attól, hogy védői meghatalmazás adására egyáltalán sor kerül -e (ún. prospektív védői titok).

Ezen álláspont képviselői szerint tehát minden személyt meg kell illesse az a jog, hogy – függetlenül a hatóság által foganatosított eljárási cselekményektől – olyan tudatban tárhasson fel egy ügyvéd előtt esetleges büntetőjogi felelősséggel kapcsolatba hozható tényeket, adatokat, hogy biztos lehessen abban, hogy azok az ügyvédi titkon belül specialitást jelentő védői titok körébe tartoznak. A védelemhez való jog ugyanis nem a büntetőeljárásról szóló törvényből, hanem az Alaptörvényből vezethető le.

C.

Személyes álláspontom – amely köztes álláspontnak is tekinthető – alátámasztására hivatkozom mindenekelőtt arra, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikk (3) bekezdése szerint: *„A büntetőeljárás alá vont személynek az eljárás minden szakaszában joga van a védelemhez.”* A védelemhez való jog tehát alkotmányos jog és a tisztességes eljáráshoz való jog egyik eleme. Egyetérttek e körben a témakör egyik szakértőjével dr. Fenyvesi Csabával, aki a következőket fejtette ki:

„Félreértésre ad azonban alapot „a büntetőeljárás alá vont személy” megjelölés, mivel a kereten belüli büntetőeljárás törvény „terhelt”-et ismer. Ebbe az alkotmányi szélesebb körbe beletartozhat a még terheltté nem nyilvánított eljárás alá vont is, például a feljelentett, de még gyanúsítottként ki nem hallgatott személy. A következetesség érdekében vagy a büntetőeljárás törvényt kell az alkotmányhoz igazítani, ami a jogelvek szerint kívánatos lenne, vagy fordítva, – nem szerencsés módon – a magasabb rendű jogszabálynak, az alkotmánynak kellene „terheltről” rendelkeznie. Álláspontom szerint az előbbi megoldás felel meg a jogállami követelményeknek, annál inkább, mivel tartalma szerint is „a büntetőeljárás alá vontat”, aki ellen folyik a büntető eljárás kell, hogy megillessa a védelem joga.”⁵

A tisztességes eljárás alkotmányos alapjából következően a gyanúsítás hiányára hivatkozva tehát nem vonható kétségbe a védelemhez való jog, hiszen gyakorta teljesen

5 Fenyvesi Csaba: „A védőügyvéd – A védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról”, Phd értekezés, Pécs, 2001.

egyértelmű, hogy ki ellen és milyen gyanú alapján folyik az eljárás, az még csupán nem került közlésre az érintettel, bár tanúkihallgatások zajlanak, szakértők kirendelése és véleményük beszerzése van folyamatban, illetve kényszerintézkedések (házkutatás, lefoglalás stb.) alkalmazására kerül sor. Ezekben a cselekményekben, valamint az ott felvett jegyzőkönyveken a nyomozó hatóság már név szerint megjelöli azt az eljárást alá vont személyt, akivel kapcsolatban nyomozási cselekményeket folytat. Nem vitásan krimináltaktikai okból is történhet – és történik is – a gyanúsítás közlésének halasztása, illetve a további bizonyítékok gyűjtése, holott már – általában – kezdettől fogva megvan a személyre irányuló gyanú. *Ez a módszer tudatosan a védelem csorbítására, korlátozására is irányulhat, kihasználva, hogy a gyanúsítás közlésével nyílik meg a büntetőeljárás törvényben biztosított védekezés joga, illetve a védő fellépése.*

Kétség esetén egyértelmű, hogy az Alaptörvényben is deklarált védelemhez való jognak kell érvényesülnie, hiszen az Alaptörvényben foglalt jogoknál szűkebb értelmezést egyetlen jogszabály sem állapíthat meg, kollízió esetén pedig az Alaptörvény az irányadó.

Ezen értelmezést erősíti az Emberi Jogok Európai Bíróságának (továbbiakban: EJEB) gyakorlata is, amit egyértelműen alátámaszt az általa az Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikkéhez kiadott értelmező segédlet 423. pontja, ahol a bíróság leszögezi, hogy: *„A védelemhez való jog nem a gyanúsítás formális közlésétől, hanem az egyszerű gyanú felmerülésétől, azaz a nyomozás teljes ideje alatt fennáll.*

Az a szabály, hogy az Egyezmény helyes értelmezésének körében a gyanúsítottak lehetővé kell tenni a jogi segítséghez való hozzáférést, attól a pillanattól kezdve illeti meg, hogy ellene „bűncselekményre vonatkozó gyanú” áll fenn. (Szimeonovi kontra Bulgária [GC], 110. §) Ebben az összefüggésben a Bíróság leszögezi, hogy egy személy nem akkor szerzi meg a 6. cikkely szerinti védelem alkalmazhatóságra való jogot, azaz a gyanúsított státust, amikor ezt a státust formálisan kijelölik számára, hanem amikor a hazai hatóságoknak valószínűsíthető oka merül fel a személy bűncselekményben történő részvételét illetően”. (Truten kontra Ukrajna, 66. §; Knox kontra Olaszország 152. §; Bandaletov kontra Ukrajna, 61-66. §, Srsen kontra Horvátország 43-45. §)”.⁶

Hivatkozva tehát az Alaptörvényre és az EJEB értelmezésére, ott húznám meg a határt, hogy nem keletkezik védői titok („csak” ügyvédi titok), ha még egy meg sem indult nyomozást megelőzően irat, illetve adatátadásról van szó. Ha azonban ezek az adatok egy már folyamatban lévő nyomozással hozhatók összefüggésbe, és egy későbbi gyanúsított jogállás alappal feltehető, úgy e szerint az érintettet megilleti az a jog, hogy a védekezés előkészítése érdekében ügyvéddel tanácskozzon. Az ezen tanácskozás során átadott ismeret már védői titoknak minősül.

3. Ügyvédi titok és védői jogállás kettőssége

Miközben az előzőekben állást foglaltam amellet, hogy védői titoknak minősülhet egy adat akkor is, ha büntetőeljárás keretében szabályozott védői jogok gyakorlására még nem kerülhetett sor, a másik oldalról viszont egyértelművé kell tenni a védői jog elhatárolását a szélesebb értelemben vett ügyvédi titoktól azokban az esetekben, amikor egy ügyvéd ügyfelét polgári ügyekben is képviseli a büntető védelem ellátásával egyidőben.

Miután a védői titok fokozott védelemben részesül, el kell választani az ezen védelem alá eső adatokat az ezen kívüli ügyek ellátása során megszerzett ismeretektől. Világosan le kell tehát szögezni, hogy önmagában az a jogi helyzet, hogy egy ügyvéd védői tevékenységet lát el, nem jelentheti azt, hogy ennek időtartama alatt az ügyfél-től megszerzett minden ismeret védői titoknak minősül. El kell különíteni tehát az ismereteket, adatokat aszerint, hogy milyen ügghöz kapcsolódnak. Ily módon tehát elképzelhető olyan szituáció, hogy a védői tevékenységet ellátó ügyvéd ez alatt polgári perhez kapcsolódó ismeretek birtokába is jut, mely esetben az általános ügyvédi titok-tartásnak lesz a kötelezettje, azaz az adott tény vonatkozásában részére felmentés adható.

Miután a Be. annak tanúkénti kihallgatását tilalmazza, akit védői minőségben megszerzett ismeretekre kívánnak meghallgatni, előfordulhat pl. olyan eset, hogy a védelem ellátásának ideje alatti okiratszerkesztői tevékenységre – felmentés esetén – az ügyvéd tanúként kihallgatható. Ez esetben értelemszerűen a tanúkénti vallomástétel megtagadásának sincs jogalapja, az ügyvéd köteles vallomást tenni, amelynek azonban eljárásjogi következménye van, hiszen az összeférhetetlenség okán a védői tevékenységből kizárásra kerül.⁷

4. Védekezés céljából készült irat mentessége a lefoglalás alól

A következőkben tárgyalandó problémakör felvázolása érdekében röviden összefoglalnám a jogesetet. XY jogerős büntetését tölti és ezalatt az ügyben korábban eljáró védője előkészíti a felülvizsgálati indítványt, amelynek tárgyában több levélváltásra is sor kerül közöttük.

XY ellen az illetékes nyomozó hatóság pénzmosás gyanúja miatt új nyomozást indít, és ennek keretében a zárkájában elrendelt kutatás alapján lefoglalják a fent jelzett levelezést.

A levelek lefoglalása ellen az ügyben érintett ügyvéd által bejelentett panaszt az illetékes ügyészség elutasítja arra figyelemmel, hogy a lefoglalásra a pénzmosás miatt indult újabb büntetőeljárás keretében került sor, mely eljárásban az érintett ügyvéd még nem volt védő, a Be. 310. § (1) bekezdésben foglalt lefoglalási tilalom viszont csak

⁷ Be. 43.§ (1) bek. e) pontja

az adott ügyben bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy és védője vonatkozásában áll fenn.

Az ügyészség arra is hivatkozik, hogy a Be. 310. § (2) bekezdésében foglaltak sem hagynak kétséget afelől, hogy korábban más ügyben adott védői meghatalmazás vonatkozásában a tilalom nem áll fenn.

Az eljáró ügyészség álláspontja szerint a korábbi védői tevékenység kizárólag az általános tanúvallomás megtagadási lehetőségre (Be. 173. §) jogosítja fel az ügyvédet, ezért a lefoglalásra a Be. 310. § (3) és (4) bekezdései az irányadók. Mivel pedig a tárgybani levelek a lefoglaláskor nem a mentesség alá eső ügyvédi irodában voltak találhatóak, a lefoglalás törvényes volt.

Álláspontom szerint ez az ügyészi álláspont téves, mert a védői titok és ebből következően annak eldöntése, hogy milyen irat minősül védői titkot tartalmazónak, azaz nem lefoglalhatónak, a Be. rendelkezésein kívül – amint arról jelen írás elején már szóltam – az Üttv. szabályai is figyelembe veendőek a jogrendszer egysége folytán.

Kiemelt fontosságú tehát, hogy az Üttv. 13. § (2) és (3) bekezdései éppen a közhatalmi szervek vonatkozásában állítanak fel korlátokat, amikor a következőképpen rendelkeznek:

„(2) (...) a védekezés céljából készült irat hatósági, bírósági és más közhatalmi eljárásban bizonyítékként nem használható fel és - az ezen alcímben meghatározott esetek kivételével - közhatalmi szervek által nem vizsgálható meg, nem foglalható le, illetve nem másolható le, annak felmutatása, átadása, az ahhoz való hozzáférés adása megtagadható. E jogairól az érintett lemondhat, kivéve, ha az irat büntetőügyben való védelemhez kapcsolódik.

(3) Védekezés céljából készült irat az olyan irat vagy iratrész, amely az ügyfélnek közhatalmi eljárásokban a védekezéshez való jogának gyakorlása érdekében, illetve annak keretében, az ügyvédi tevékenység gyakorlója és ügyfele közötti kommunikáció során keletkezett, vagy az ilyen kommunikáció során elhangzottakat rögzíti, és e jellege magából az iratból is kitűnik. Nem minősül védekezés céljából készült iratnak az az irat, amely nincs az ügyfél vagy az ügyvédi tevékenység gyakorlója birtokában, kivéve, ha bizonyítják, hogy az irat jogellenesen vagy büntetőeljárás keretében került ki a birtokukból.”

A Be.-ben megfogalmazott tilalmakon túl tehát irányadónak kell tekinteni az Üttv. fenti rendelkezését is, hiszen a megfogalmazás egyértelműen minden hatóságra, így a büntetőeljárást folytató hatóságokra is vonatkozik, a védekezés céljára készült irat fogalmát pedig az Üttv. hivatkozott szabálya pontosan rögzíti.

Az Üttv. 13. § (4) bekezdése alapján a nyomozó hatóság tehát csak arra lett volna jogosult, hogy a zárkakatartás során fellelt iratokban a feltétlenül szükséges mértékig betekintszen, annak megállapítása céljából, hogy az valóban védekezés céljából készült iratnak minősülhet -e.

Jól látható tehát, ha kizárólag a Be. lefoglalásra vonatkozó szabályait vizsgáljuk, hogy abból az ügyészi álláspont levezethető, annak jogszerűsége azonban vitatható, mert az ügyészség figyelmen kívül hagyta az Üttv. 13. §-ában írottakat, melyeket

azonban a büntetőeljárás során is figyelembe kell venni. Ebből pedig egyértelműen az következik, hogy függetlenül attól, hogy az ügyben jelzett irat nem a pénzmossás miatt elrendelt ügyszóhoz kapcsolódik (mely ügyben valóban ezen időpontban még nem járt el védőként az érintett ügyvéd), azonban mivel ezek az iratok megfelelnek az Üttv. 13. § (3) bekezdésében írt fogalomnak, ennek a kommunikációnak a védelme nem teszi lehetővé, hogy az ügyfél birtokából kikerülve azt lefoglalják, hiszen az Üttv. 13. §-a nem köti a lefoglalási tilalmat az adott ügyben való védői feladatok ellátásához és ahhoz sem, hogy az irat az ügyvédi tevékenység gyakorlójának birtokában legyen. A jogszabályi rendelkezés a védelmet egyértelműen kiterjeszti arra az esetre is, ha az irat az ügyfél birtokában van. A fenti értelmezést – azaz, hogy a büntetőügybeni védekezés céljából készülő irat abszolút mentes kell hogy legyen a lefoglalástól – megerősíti azon törvényi kitétel⁸ is, amely külön rendelkezést tartalmaz arra az esetre, ha *az irat a büntetőügyben való védelemhez kapcsolódik*. Ez esetben ugyanis az érintett fél nem is mondhat le a törvényben biztosított lefoglalási, lemásolási tilalomról.

5. Házkutatás ügyvédi irattárban

A büntetőeljárás során beszerzendő bizonyíték feltalálási helye számos esetben ügyvédi tevékenységet folytató személyhez köthető, ezért a büntetőeljárás törvényben külön törvényhely⁹ szabályozza e kérdéskört.

Nyilvánvaló, hogy az ügyvéd birtokában lévő irat megtalálása érdekében elrendelt házkutatás, lefoglalás a hivatás gyakorlójának zaklatásával jár, ami az Európai Emberi Jogi Egyezmény (a továbbiakban: EEJE vagy Egyezmény) alapvetésébe ütközhet, ezért az EEJE 8. cikkéhez kiadott EJEJ Guide több pontja is foglalkozik e kérdéskörrel:

„429. Mivel az ügyvédi hivatás tagjainak üldözése és zaklatása az Egyezmény rendszerének lényegét érinti, az ügyvédek otthonában vagy irodájában tartott házkutatásokat „különösen szigorú ellenőrzésnek” kell alávetni.”

„431. Ezek az intézkedések vonatkozhatnak olyan bűncselekményekre, amelyek közvetlenül érintik az ügyvédet, vagy éppen ellenkezőleg semmi közük hozzá.”

„554. A házkutatási parancs hatályának észszerűen korlátozottnak kell lennie. A Bíróság hangsúlyozta annak fontosságát, hogy a házkutatást független megfigyelő jelenlétében kell végrehajtani annak biztosítása érdekében, hogy a szakmai titoktartás alá eső anyagokat ne távolítsák el.

Ennek szellemében hozott ítéletet az EJEJ, amikor rámutatott a következőkre: „A bíróság megismétli, hogy az ügyvédi hivatás gyakorlóival szembeni büntetőeljárások az egyezmény rendszerének lényegét érintik. A szakmai titoktartásba való bármilyen beavatkozás hatással lehet a megfelelő igazságszolgáltatásra, és ezáltal a 6. cikkben garantált jogokra. Ezért

8 Üttv. 13. § (2) bekezdés

9 Be. 310. §

az ügyvédek helyiségeinek átkutatását nagyon szigorúan kell vizsgálni. Amennyiben házkutatást végeznek egy olyan ügyvéd lakásán vagy irodájában, aki az ügyvédi kamara tagjaként jogszerűen gyakorolja a hivatását, azt különleges eljárási biztosítékoknak kell kísérniük”.¹⁰

A hazai szabályozás az EJEB gyakorlatához képest eleve szűkkeblűbb, mert nem tartalmaz semmiféle külön védettséget az ügyvéd lakásán tartott esetleges házkutatásra, így az ott tárolt iratokra elrendelt házkutatás, lefoglalás az általános szabályok szerint történik, noha az informatika fejlődésével ma már természetesnek kell tartani a „home office”-t, azaz semmiképpen nem látszik elegendőnek, hogy a kiemelt védelem csupán az ügyvédi irodára korlátozódik.

A legutóbbi évek gyakorlatában azonban a törvényben írt ügyvédi iroda fogalmával kapcsolatban is felmerültek értelmezési problémák. A jogszabályhelyek¹¹ alapot adtak egyes határozatokban olyan értelmezésre, mely szerint az általánostól eltérő szabályt kizárólag az ügyvédi tevékenységet folytatónak a kamaránál bejelentett és az Országos Ügyvédi Nyilvántartásban megjelölt működési helyére kell érteni. Nyilvánvaló azonban, hogy az ügyvédet terhelő, a birtokában lévő iratra is kiterjedő titok őrzési kötelezettség nem szűkíthető le az ügyvédi munkavégzés helyére (ügyvédi iroda), a speciális szabályoknak ki kell terjedniük az ügyvédi irat tárolására szolgáló helyiségre is, akkor is, ha az elkülönül az ügyvédi irodától.

Az irodahelyiség megfelelőségéről szóló 6/2017. (XI. 20.) MŰK szabályzat (a továbbiakban: MŰK szabályzat) alapján az ügyvédi iroda és az ügyvéd köteles biztosítani az ügyvédi tevékenységével összefüggésben átvett és keletkezett iratok őrzésének infrastrukturális feltételeit, ennek keretében pedig az iratok megőrzéséről úgy köteles gondoskodni, hogy az biztosítsa az ügyvédi titok, valamint az iratok jogosulatlan megismeréstől, megváltoztatástól, továbbá megrongálódástól és megsemmisülésétől való védelmét. [MŰK szabályzat 1.1. pont c) pontja, 1.8. pont a) pontja]

Mindebből következően a Be. 303. § (2) bekezdésében és a Be. 309. § (2) bekezdésében használt „ügyvédi irodában” kifejezés nem vonatkozhat csak szűk értelemben az ügyvédi irodára. *E rendelkezések hatálya az ügyvédi tevékenységet gyakorló természetes személy vagy szervezet által az ügyvédi tevékenység folytatására szolgáló minden olyan helyiségre – irodára, alirodára, fiókirodára, és irattárra – kiterjed, amelyben az ügyvédi tevékenységgel összefüggő védett adat tárolása jogszerű módon történik.*

A jogszerű mód pedig értelemszerűen azt jelenti, hogy irattár esetében annak bejelentését a területi kamara nyilvántartásba vette, míg az iroda, aliroda vagy fiókiroda esetén pedig azt a területi kamara engedélyezte, és azt az Országos Ügyvédi Nyilvántartásba bevezette.

Csak a teljesség kedvéért utalok arra is, hogy míg a területi kamara által nyilvántartásba vett ügyvédi irodát fel kell tüntetni az Országos Ügyvédi Nyilvántartásban, addig az irattár címe ezen nyilvános adattárban nem szerepel.

10 Leotsakos v. Görögország 30958/13. számú ügy

11 Be. 303. §, 309. §

A területi kamara által vezetett nyilvántartásban azonban az irattározás céljából használat helyiségnek szerepelnie kell ahhoz, hogy az az ügyvédi irodára megfogalmazott védelemben részesüljön.

Az előzőekben az ügyvédi titok fogalmi körébe eső egyes vitatott kérdésekről szóltam, remélve, hogy az ügyfeleket megillető, őket védő, az ügyvédhez fordulás jogát biztosító ezen jogintézmény a jövőben mind az ügyvédi hivatást gyakorlók, mind pedig a hatósági jogok gyakorlására hivatott szervek fokozottabb tiszteletében részesül majd, bízva abban, hogy a hatóságok nem kívánják majd a titoktartás alá eső védelem körét jogértelmezéssel szűkíteni, a titokbirtokos ügyvédek pedig a titoktartási kötelezettséget betartva szolgálják továbbra is az ügyfelek érdekét.

AZ EGYEZSÉG TAPASZTALATAI HÁROM ÉV TÁVLATÁBAN

1. A kölcsönös párbeszéd mint a konszenzuális eljárások alapja

Habár nem vagyok pszichológus, bizton állíthatom, hogy az emberi konfliktusok feloldásának egyik legjobb módszere, ha az érintett felek elmondják álláspontjait, „kibeszélik magukból” a problémáikat. Ezzel szemben a beszélgetés hiánya, az érdeklődő kérdésre adott hártó válaszok, a „süketek párbeszéde” lehet, hogy ugyan pillanatnyi könnyebbséget okoznak, de bizonyos, hogy a probléma megoldásában nem segítenek. Azzal sem mondom újdonságot, hiszen a kontradiktórius eljárás elvéből fakad, hogy a büntetőeljárás két ellenpontját képezi a vád és a védelem. Kívülről úgy tűnhet – és lássuk be, sokszor akár belülről is –, hogy a világot teljesen másként látjuk, és ezen látásmódok nem is kínálnak közös nevezőt. Nem hiszem, hogy messze járok a valóságtól, amikor azt mondom, hogy az ügyész és a védő legtöbbször, sajnos, kizárólag peres ellenfelet lát a másikban, nem pedig az igazságszolgáltatás kerekét tovább-gördítő kollégát. Könnyen belátható pedig, hogy egy jogállami elvárásoknak megfelelő büntetőeljárás ugyanúgy elképzelhetetlen ügyész nélkül, ahogy ügyvéd részvétele nélkül is. Természetes velejárója mind az ügyészi, mind a védői munkának, hogy stratégiákat építünk és ezek a stratégiák természetüknél fogva, legalábbis az esetek döntő többségében, ellentétes irányba mutatnak. Ennek ellenére van azonban olyan eset is, amikor kivételesen közös érdeket lehet felfedezni a vád és a védelem oldalán és ekkor helye lehet közöttük az érdemi párbeszédnek.

2. Az új Be. egyik elvi célkitűzése: a gyors(abb) és hatékony(abb) büntetőeljárás

Az új Büntetőeljárási Törvény iránti igény egyik alapja, egyben a kodifikáció célkitűzése az volt, hogy egy időszerűbb és hatékonyabb rendszert kell kialakítani akként, hogy a garanciarendszer tökéletesítése érdekében az időközben keletkezett uniós irányelveket, alkotmánybíróági döntéseket figyelembe vesszük.² Könnyű volt belát-

1 dr. Békés Ádám PhD.: ügyvéd, egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar

2 Az új Be. törvényi indokolása ezzel kapcsolatban – többek között – a következőket tartalmazza: „A törvény kiemelt célja a büntetőeljárások időszerűségének javítása pl. egyes külön eljárások - így a bíróság elé állításos, az egyezségi, illetve a büntetővégzéses eljárások - hatékonyabbá tételével. [ugyanakkor] az igazság kiderítése nélkül elképzelhetetlen a

ni, hogy az időszerűség és a hatékonyság akkor biztosítható, ha lehetséges gyorsítási pontokat találni az eljárásban. Az azonban kétségkívül nem volt megengedhető, hogy a gyorsítás érdekében a terhelti garanciarendszert feláldozzuk. Összhangban az Európa Tanács ajánlásával³ a magyar jogalkotás – hasonlóan a szlovénhoz – a konszenzuális eljárások irányába indult el. A gyorsítás ugyanis csak akkor lehetséges, ha az a terhelt és a védelem számára elfogadható, önkéntes és szabad döntésen alapul. A konszenzus viszont feltételezi azt, hogy résztvevői kölcsönösen elmozdulnak egymás irányába, empátiával fogadják egymás véleményét és közösen alakítanak ki mindkettőjük számára elfogadható álláspontot.

A korábbi eljárási törvény tartalmazott ugyan konszenzuális elemeket – lásd lemondás a tárgyalásról⁴ – azonban ezek érdemi szerepet nem kaptak. Az okokat számos tanulmány vizsgálta⁵, hol finoman, hol konkrétan megfogalmazva. Mindez természetesen tanulsággal szolgált, hogy mit kell elkerülni ahhoz, hogy a konszenzuális intézmények sikeresek lehessenek.

büntető igazságszolgáltatás, azt olyan eljárási rendszerben kell biztosítani, amely a garanciák feltétlen érvényesülésével megalapozza az eljárásban résztvevők egymás iránti bizalmát, és amelyben a felek eljárási cselekményeinek irányát a tisztességes eljárás elve jelöli ki. Az igazság időszerű feltárása ugyanis csak olyan strukturális és részletszabályokban megjelenő újításokkal képzelhető el, amelyek az eljárásban résztvevők együttműködésének ösztönzésére és a visszaélésszerű joggyakorlás lehetőségének kizárására építenek. [Ezzel együtt] az európai államok többsége eljutott annak felismerésére, hogy pragmatikus szempontok alapján érdemes eltérően kezelni azokat az ügyeket, amelyekben a terhelt beismer, azokkal az eljárásokkal szemben, amelyekben a tagadó terhelt bűnösségét kell bizonyítani. A beismerés egyben lehetőséget teremt a terhelttel való együttműködésre, melyben valamennyi fél és a társadalom egésze érdekelt, hiszen az a hatóságok oldalán idő- és költségmegtakarítást, a terhelt oldalán enyhébb szankcionálást, a sértett oldalán biztos jóvátételt eredményez, egyben azt az üzenetet közvetíti, hogy a bűncselekmény elkövetőjét valóban felelősségre vonják.

- 3 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (87) 18 sz. ajánlása a büntetőeljárás egyszerűsítéséről
- 4 A büntetőeljárásról szóló 1998. XIX. törvény XXVI. fejezete tartalmazta a tárgyalásról lemondás esetén követendő külön eljárás szabályait.
- 5 Lsd. többek között: Gulyásné Birinyi Ildikó – Pápai-Tarr Ágnes: Néhány gondolat a büntetőjogi egyezségről, in: *Ügyészek Lapja*, 2019. (26. évf.) 3. sz., 23-35.o., Lőrinczy György: Gondolatok a büntetőeljárás egyszerűsítésének lehetőségeiről, in: Nagy F. (szerk.): *Bűnügyi mozaik. Tanulmányok Vida Mihály 70. születésnapja tiszteletére*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2006., 259–273.o., Oláh Edit: A fehér holló esete, avagy lemondás a tárgyalásról a büntetőeljárás gyorsítására szolgáló eszközök tárházában, in: *Ügyészek Lapja*, 2015. (22. évf.) 6. sz., 71-78.o., Fantoly Zsanett: Lemondás a tárgyalásról – lemondás az igazságról, in: Erdei Á. (szerk.): *A büntető ítélet igazságtartalma*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010., 139-152.o., Pápai-Tarr Ágnes: Büntetéskiszabási anomáliák a tárgyalásról lemondás körül, in: Elek, Balázs; Háger, Tamás; Tóth, Andrea Noémi (szerk.): *Igazság, ideál és valóság: Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére*, Debrecen, 2014, 290-301.o.

Amikor a kodifikáció iránya és egyes intézményeinek tervezetei a szakma számára megismerhetővé váltak, a kritikus hangok rögtön megszólaltak az egyezséggel kapcsolatban. Bizonyára ezen kevésbé lelkes felszólalók most elégedetten idézik vissza gondolataikat és mutatnak vissza saját magukra meglátván a legutóbbi statisztikai adatokat⁶, hiszen azok alapján úgy tűnhet, hogy az új intézmények sem váltak igazán sikeressé. Ennek ellenére – bár lehetséges, túl optimista vagyok, de – a „temetni kész” kritikával semmi esetre sem tudok egyet érteni. Ennek legfőbb oka, hogy töretlen bennem a hit aziránt, hogy az eljárási szereplők képesek változtatni megmerevedett rutinjaikon, évtizedes gondolkodásmódjukon és hozzáállásukon. Az egyezés intézményének a kidolgozása mindvégig azt a célt követte, hogy egy rugalmas, a formalizmusoktól a lehetséges mértékben mentes eljárási forma alakuljon ki, szűk adminisztrációs teherrel; biztosítva a felek közötti egyeztetést, érdemi párbeszédet. A jogalkotó és a jogszabályszöveg azonban kevés ahhoz, hogy az egyezés intézménye sikeres lehessen. Akár kimondjuk, akár nem, a siker igazi kulcsa az, hogy képesek vagyunk-e a paradigmaváltásra. Ezalatt azt értem, hogy képes-e az ügyész és a védő a jól belakott, saját magára formált elefántcsont-tornyából vagy éppen bunkeréből kijönni és megszólítani a másik felet, érdemi megbeszélést folytatni a másikkal. Képesek vagyunk-e felismerni, hogy az általános - vagyis jól ismert és szinte „automatikusan” alkalmazott – szokáshoz képest léteznek olyan esetek, amikor a vád és a védelem érdekei közös nevezőre hozhatóak, azok egymást erősítve mutatnak egy irányba. Tény, hogy ehhez mindkét fél részéről nyitottság, megértés és tisztelet kell. Az olyan sztereotípiák, hogy az ügyész „rosszindulatú és mindenkit mindennel megvádol”; az ügyvéd pedig „hivatásos bűnpártoló”, még az együttműködés csíráját is lehetetlenné teszik.

Meggyőződésem szerint az egyezés akkor lehet sikeres intézmény, ha képesek vagyunk beszélgetni és megérteni egymást, el tudjuk fogadni egymás szakmai szempontjait. Az elmúlt három év tapasztalatait a beszélgetés kezdeményezése érdekében vázoló fel az alábbiakban, talán segítve ezzel egymás megértését és a paradigmaváltás megkezdését.

3. Az egyezés gyakorlati tapasztalatai a védő szempontjából

Az egyezséggel kapcsolatos tapasztalataim számbavétele során a legelső probléma, vagy ha úgy tetszik érdekesség, amit érdemesnek tartok megemlíteni az egy jogértelmezési hiba.

Többször hangzik el ugyanis gyakorló szakemberektől az az érvelés, hogy az egyezés és a mértékes indítvány valójában egymás alternatívái, ezáltal felcserélhetőek vagy kiegészíthetők egymást. Ez az értelmezési hiba azért is érdekes, mert azt mutatja, hogy a jogalkalmazás csak a szabályozás „filozófiai alapjára” figyelt, de a két intéz-

6 Lsd. pl.: Ügyészégi Statisztikai Tájékoztató – Büntetőjogi Szakág 2019. év. <http://ugyeszseg.hu/wp-content/uploads/merzag/2020/12/ugyeszegi-statisztikai-tajekoztato-buntetojogi-szakag-2019.-ev.pdf> (utolsó letöltés: 2021.09.28.)

mény merőben eltérő minőségét nem vette figyelembe. A két külön fejezetbe tartozó intézményből ugyanis az egyezség a nyomozás vizsgálati szakaszára korlátozódik, a vizsgálati szakaszban tett teljeskörű beismerésen, kezdeményezésen és egyeztetésen, vagyis a felek közötti párbeszédén alapul, és végeredményében mind a két fél „ad” és „kap” ezen dialektus során. Ezzel szemben a mértékes indítvány az előkészítő ülésre korlátozódó intézmény, amely nélküli az egyeztetést, és sok esetben szintén nélküli a nyomozati szakaszban tett beismerő vallomást is. A legfontosabb különbség, hogy a mértékes indítvány elfogadása esetén a felek között nincsen olyan „csere” mint az egyezség esetében, az érintettek ugyanis nem az ügy érdemével kapcsolatban adnak, illetve kapnak, így a kedvezmény nem a terhelt által nyújtott információért jár, hanem az eljárás egyszerűsítéséért, a tárgyalásról való lemondásért. Fontos különbség az is, hogy az egyezséggel szemben a mértékes indítványtól a bíró enyhébb irányban eltérhet. Talán ebből a rövid összehasonlításból is látható, hogy nagyon eltérő természetű, ám a konszenzuális eljárások közé tartozó jogintézményekről van szó. Megjegyzem, a mértékes indítvány gyakorlata akár külön tanulmányt is érdemelne, hiszen nagyon sok tapasztalat gyűlt már össze az előkészítő ülések során. Csak felvillantva a kibontásra váró főbb kérdéseket:

- vajon tényleg tapasztalható-e kedvezmény a büntetés kiszabásban, vagy csak a középértékűtől való eltérés jelenik meg az indítványokban?
- lehetséges-e, hogy a mértékes indítvány elfogadása kapcsán a terhelti gondolkodás a bevonulás és be nem vonulás kérdésére korlátozódik?
- több vádlott esetén az egyik vádlott beismerése és a mértékes indítvány elfogadása működésbe hozza-e az ún. dominó-elvet, vagyis beismerésre ösztönzi, vagy „kényszeríti-e” a többi vádlottat?
- üdvözl-e a bíró a mértékes indítvány alapján történő beismerést, vagy bírói munkájának csorbítását látja benne?

A mértékes indítvány valójában az egyszerű és „kiszámítható” ügyekre lett kitalálva azért, hogy a terhelt megismerhesse az állam büntetőjogi igényének pontos mértékét és ennek ismeretében tudjon dönteni, hogy saját cselekvőségét ismerve a számára felajánlott szankció elfogadható-e vagy sem. Nyilvánvalóan a terhelt számára minden esetben a saját helyzetének és érdekeinek a biztosítása az elsődleges, így a gyakorlatban a hatóságok részéről érkező bármely „ajánlatot” érthető kétkedéssel és bizalmatlansággal fogad. Konkrét példával szemléltetve: a terhelt mindig azt kérdezi, hogy mi a garancia arra, hogy egy elméletben szabadságvesztéssel büntetendő cselekmény esetén ő az eljárás végén ténylegesen, mégis „csak” pénzbüntetést fog kapni. A mértékes indítvány jelenlegi szabályozása éppen ezt a biztonságérzetet, kiszámíthatóságot képes megadni a vádlott számára, így tehát „bátorításul szolgálhat” annak megfontolására, hogy a terhelt elfogadja-e az indítványban foglaltan garantáltan nem súlyosabb büntetést a saját ügyében.

Az egyezség a fentiekhez képest nagyon más jogalkotási célt szolgál. Az egyezség arra épül, hogy a beismerő vallomás érdemben segíti a nyomozást, „win-win” helyzetet létrehozva az ügyészség és a terhelt viszonylatában. Nyilvánvaló, hogy az eredendően egymással bizalmatlan feleket a törvénynek közös nevezőre kell hoznia, és mindkét fél számára elfogadható eljárási utat kell biztosítania. Az egyezség folyamatát értelmezésem szerint az ún. jelzőlámpa-elv uralja és szemlélteti a legjobban az alábbiak szerint:

1. amikor a lámpa piros, akkor történik a gyanúsítás, de egyben megnyílik mindkét oldalon a kezdeményezés lehetősége;
2. amikor a lámpa sárgára vált, akkor a vád és a védelem elkezdte közelíteni álláspontját és annak reményében egyeztetnek, hogy a felajánlott vallomás, illetve a felajánlott szankció közös érdekek mentén összeegyeztethető lesz;
3. amikor a lámpa zöldre vált, akkor az egyeztetésnek megfelelő megállapodás megkötésére kerül sor, biztosítva ezzel az egyezség körében történő vádemelést.

Fontosnak tartom megjegyezni, egyben *de lege feranda* javaslatként vetem fel, hogy álláspontom szerint szükséges az egyezség esetén történő büntetés-kiszabási metodika megváltoztatása. A Btk. 83. § (1) bekezdése ugyanis a beismerésre tekintettel egyszeres leszállást enged, míg a nyomozás érdemi segítése esetén a (2) bekezdés szerint akár az ún. kétszeres leszállás is lehetséges. Megfontolandónak tartom az (1) bekezdés hatályaon kívül helyezését, mivel meglátásom szerint az nem tekinthető valójában egyezségnek, ha az elkövető a tényállás szerinti cselekmény kapcsán felmerülő büntetőjogi felelősségének elfogadásán túl mással, érdemben nem járul hozzá a büntetőeljárás sikerességéhez. Az egyezség természetéből adódóan ugyanis együtt jár azzal, hogy a gyanúsított a vallomásával, az általa feltárt információkkal vagy új aspektusait nyitja meg az ügynek, vagy pedig mélyíti és bizonyosabbá teszi a hatóság álláspontját. Mindkettő azonban ténylegesen és érdemben segíti a nyomozást. Erre tekintettel nehezen tartom indokolhatónak a 83. § (1) bekezdésének fenntartását, mert ez esetben valójában a pusztán beismerés nem az egyezséget, hanem a mértékes indítványt alapozhatja meg.

A gyakorlati tapasztalatok sorát pedig a fentiek szerinti „jelzőlámpa-elv” sérelmével kell kezdeni. Több esetben tapasztalható ugyanis az, hogy az ügyési oldal bizalmatlan a védelem által felajánlott információhalmaz teljességét és valóságát illetően. Nehezen bízik meg ugyanis abban, hogy a védő által felvázolt és a terhelt által elmondott történeti tényállás valóban megalapozott. Habár a kétség érthető az ügyési oldalon, meg kell érteni a védelem szempontjait is. Egyfelől nagyon nehéz az ügyfelet meggyőzni arról, hogy az információt, mint általa szolgáltatható értéket, még azelőtt adja át a hatóságok részére, hogy megkapta volna az ügyészség egyértelmű ígéretét az alkalmazott szankció(k) tárgyában. A terhelt – egyben a védelem is – feltétlenül számol ugyanis azzal a kockázattal, hogy mi történik akkor, ha az ügyészség a vallomását nem találja kellően „attraktívna” a kedvezményes szankcióhoz. Nyilván ugyanaz a kockázat érezhető az ügyési oldalon is, vagyis lényegében ugyanazon kérdés

másik oldala merül fel: lesz-e kellően „attraktív”, így segítő és valós a gyanúsított által elmondott tényállítás akkor, amikor az ügyészség már kijátszotta a lapjait. Mindkét álláspont érthető és saját koordináta-rendszerében elfogadható, de a jogalkotói céllal nem összeegyeztethető. A jogalkotói elgondolás szerint, a gyanúsítottnak az egyezségben lévő feladata a hatóság által feltárt és megállapított tényálláshoz való segítő közreműködés, melynek ellentételezéseként az ügyészségnek képesnek kell lennie a javasolt szankcióról érdemi és tényleges tájékoztatást adni. Természetesen, a tényállítás hiányos, félrevezető vagy megalapozatlan minősége esetén az ügyészség nincs kötve az egyeztetésen elhangzott javaslatához.

A fent vázolt probléma ahhoz vezet, hogy a képzeletbeli „jelzőlámpa” nem a kívánt sorrendben fog működni, hanem már a kezdeményezés magába fogja foglalni a gyanúsított birtokában lévő információk feltárását, értékelését a „megéri/nem éri meg” kontextusában, majd átugrik a vallomás megtételére és a megállapodás megtételére. Az ügyészség ugyanis nem szeret ígéretbe bocsátkozni, és bizalmatlansága egyben azzal a félelemmel is párosul, hogy a gyanúsított esetleg félrevezeti. Álláspontom szerint a bizalmatlanság ugyanakkor kiküszöbölhető abban az esetben, ha egyrészt az ügyészség elfogadja és eleget tesz annak, hogy az általa később kiszabni javasolt szankció tekintetében legalább intervallumokat meghatároz, míg másfelől a terhelt részéről először elfogadja a vallomás lényegi körvonalairól való „egyszerű” tájékoztatást. Az előzőek szerinti két feltétel teljesülése esetén mindkét fél számára még az érdemi egyeztetések előtt körvonalazódhat a jövőbeli párbeszéd alapja és annak keretei is. Az ugyanis nagyon nehezen várható el a terhelttől és védőjétől, hogy akár titkos ügyiratkezelésbe tartozó jegyzőkönyvben, de részletesen mondjanak el mindent „idő előtt”, vagyis konkrét ajánlat hiányában, pusztán annak reményében, hogy az ügyészség majd kedvező szankciót fog felajánlani.

Szintén gyakran előforduló probléma a védői kezdeményezésre adott azon ügyészi válasz, hogy a „kezdeményezése idő előtti”. A válasz nyilván arra irányul, hogy az ügyészség még nincs abban a helyzetben, hogy el tudja dönteni, hogy kíván-e egyezséget kötni, illetve milyen feltételekkel látna esélyt az egyezségre. Ennek a válasznak azonban a legnagyobb kockázata az, hogy mire a büntetőeljárás odáig elér, hogy az ügyészség részleteiben átlátja az ügy összes körülményét, addigra valószínű, hogy az egyezségben nyújtott-nyújtható információk többsége már szükségtelenné válik. Ez viszont az egyezség értékét, illetve az egyezségkötési szándékot is erősen redukálja, túl azon, hogy nem szolgálja a hatékonyság növelésének jogalkotói célját. Az egyezség ugyanis rendszerszinten azt az előnyt nyújthatja, hogy az összetettebb ügyekben a nyomozás előrehaladását felgyorsítja, megkönnyíti. A kezdeményezés ilyen módon történő visszatartása viszont egyértelműen azt az üzenetet közvetíti: „kérem ne zavarjanak”. Álláspontom szerint helyesebb lenne olyan gyakorlat kialakítása, hogy az ügyészség minden esetben hallgassa meg a kezdeményezést, hiszen abból már tudomására juthat a védelem irányultsága és a felajánlható információhalmaz jellege, ezen

információk birtokában pedig már meg tudja ítélni az ügyesség, hogy részéről van-e, lehet-e egyáltalán készség a „párbeszédre”.

További gyakorlati problémát jelent az eljárási törvény félreértése a tényállás megállapítása tekintetében. Számos tanulmány⁷ szól az egyezés és a vádalku különbözőségről. A magyar jogalkotás világosan foglal állást a tekintetben, hogy a történeti tényállás megállapítása nem alku kérdése, ebből kifolyólag a büntető anyagi jogi minősítés sem. Ennek megfelelően a vád és a védelem a valósághű tényállást nem teheti alku tárgyává, valamint minősítését sem teheti törvénysértővé. Ez a szabály azonban nem fosztja meg attól a vádat és a védelmet, hogy álláspontjaikat egyeztessék és az egyezés során szolgáltatott új információk alapján kiegészítsék, pontosítsák, vagyis alakítsák az ügyesség által a későbbiekben meghatározandó vádirati tényállást. Az egyezés természetéből következik, hogy a terhelt – aki átélte és részese volt az eseményeknek – által elmondottak kiegészíthetők és módosíthatják a nyomozás addigi eredményeit. Az ügyességnek ebben az esetben kötelessége az információkat vizsgálni és a bizonyítékokkal való összeegyeztethetőségük esetén, az azokból fakadó változásokat mind a történeti, mind a törvényi tényállással, jogi minősítéssel lekövetni. Erre való figyelemmel a teljes tényállás megállapításának ügyési kötelezettségét nemhogy sérti az egyeztetés, hanem azzal ellenkezőleg, az egyezés hozzáadott értéke folytán az kifejezetten üdvös és hasznos lehet.

A fent említett problémával szorosan összefügg az anyagi és alaki igazság kérdésköre. Amennyiben az ügyesség elzárkózik az anyagi igazság megközelítésétől és a nyomozóhatóság által szorosan vett alaki igazságra koncentrálni csupán, könnyen előfordulhat az az eset, hogy az előkészítő ülésen vagy tárgyaláson tett nyilatkozatok, vallomások, a tárgyaláson felvett bizonyítás mind az egyezésben foglalt tényállás ellen hatnak. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a gyanúsítottban erős opportunizmus dolgozik, azaz a kisebb, vagy adott esetben, a gyakorlatban nem érzékelhető szankció elérése érdekében olyan tényállást is hajlandó elfogadni, amely nem pontosan felel meg a valóságnak. Ilyen esetben az ügyész és a védő bölcsessége és tapasztalata kell ahhoz, hogy megszólaljon az a bizonyos „vészcsengő”. A veszély érzékeltetésére elég már csak abba belegondolni, hogy az eltérő tényállás a vádtól eltérő minősítés lehetőségét is magában hordozza, amely az egyezés lehetetlenüléséhez vezet. Ennek viszont beláthatatlanok a következményei, hiszen az egyezés ténye már feltárára került, a vallomások ismertek, ugyanakkor az egyezés jóváhagyása helyett az általános szabályok szerinti eljárásra, így tárgyalások tartására és teljeskörű bizonyítási eljárás lefolytatására kell áttérni. Ez olyan kockázat, amelyet egyik fél sem vállalhat fel.

A gyakorlat ugyanakkor rámutatott jogalkotási hibára is. A jogi személy ugyanis nem lehet részese az egyezésnek, hiszen nem gyanúsítottja az ügynek, személyében a

⁷ Lsd. többek között: Polt Péter: Az egyezés, Magyar tudomány, 2020. (181. évf.) 5. sz., 629-644.o., Kiss Anna: Vádalku magyar módra?, Kriminológiai Tanulmányok 56., OKRI, Budapest, 2019., 88–106.o.

büntetőjogi felelősség anyagi jogilag nem merül fel. Az összetett gazdasági ügyekben ugyanakkor az okozott kárért vagy vagyoni hátrányért a helytállást gyakorlatilag minden esetben kizárólag a jogi személy tudja biztosítani. Ezzel szemben magától értetődik, hogy amennyiben a jogi személy nem vehet részt az egyezségben, úgy jóvátételét sem tudja felajánlani, illetve az általa nyújtott esetleges jóvátételért kért enyhébb szankció sem biztosítható. Márpedig a gyakorlat azt mutatja, hogy a jogi személy hajlandó a sértetti reparáció érdekében hatékonyan lépni, de jellemzően csak akkor, ha garantálva látja, hogy a cégekivonatban a büntetőeljárás ténye nem fog szerepelni, valamint a bíróság nem alkalmazza vele szemben a Jszbt.⁸ által lehetővé tett, az elért vagy elérni kívánt vagyoni előny akár háromszorosát kitevő pénzbírságot. Nyilvánvalóan a terhelti érdek is az az egyezség esetében, hogy a jogi személy bevonása megtörténhessen. Az is érhető ugyanakkor, hogy az érintett jogi személy, vállalkozás számára – az eljárás bármely résztvevője – részéről a „megígérjük” és a „becsületszó” kevés egy ilyen horderejű kötelezettség-, egyben felelősségvállalás kérdésben történő döntéshozatalhoz, az eljárási biztosítékok hiányában a felmerülő kockázatok felvállalásához. Ennek megfelelően a *de lege feranda* javaslatom az egyezség olyan módon történő szélesítése, hogy abban a jogi személy is – a jogi képviselője útján – részt tudjon venni.

Az általam utolsóként felvetett problémakör, valójában „csak” egy etikai megfontolás. Köztudott, hogy a védők a több terheltet érintő ügyekben egymást partnernek és harcostársnak tekintik. Az egyezség nyilvánvalóan ezt a bajtársiasságot látszólag megbontja. Ezzel kapcsolatban ugyanakkor arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy az egyezség nem a bajtársiasság meglétének vagy hiányának (az etikai-morális) kérdése, hanem attól teljesen független, ugyanakkor életbevágó jelentőséggel bíró szigorúan pragmatikus lépés: nevezetesen „csupán” az ügyfél, mint megbízó érdekeinek képviselőjére és az ügyfél döntésének megvalósítására való törekvés. Messzemenőig ellenzem az olyan védői álláspontot, amely több terheltet érintő ügyekben etikai problémákat vet fel az egyezség kapcsán és – a további terheltek esetleges „hallgatására”, így a védők „sor-sközösségére” mint álláspontom szerint rosszul értelmezett kollegialitásra hivatkozással – egyben erkölcsi felhatalmazást érez arra, hogy az ügyfelét ne tájékoztassa az egyezség jogintézményéről, vagyis megfossza az eljárási lehetőségek teljeskörű megismerésétől.

Irodalomjegyzék

Fantoly Zsanett: Lemondás a tárgyalásról – lemondás az igazságról, in: Erdei Á. (szerk.): A büntető ítélet igazságtartalma. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010., 139-152.o.

8 A jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló 2001. évi CIV. törvény 6. §

- Gulyásné Birinyi Ildikó – Pápai-Tarr Ágnes: Néhány gondolat a büntetőjogi egyezségről, in *Ügyészek Lapja*, 2019. (26. évf.) 3. sz., 23-35.o.
- Kiss Anna: Vádalku magyar módra? *Kriminológiai Tanulmányok* 56., OKRI, Budapest, 2019., 88–106.o.
- Lőrinczy György: Gondolatok a büntetőeljárás egyszerűsítésének lehetőségeiről, in: Nagy F. (szerk.): *Bűnügyi mozaik. Tanulmányok Vida Mihály 70. születésnapja tiszteletére*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2006., 259–273.o.
- Oláh Edit: A fehér holló esete, avagy lemondás a tárgyalásról a büntetőeljárás gyorsítására szolgáló eszközök tárházában, in *Ügyészek Lapja*, 2015. (22. évf.) 6. sz., 71-78.o.
- Pápai-Tarr Ágnes: Büntetés kiszabási anomáliák a tárgyalásról lemondás körül, in: Elek, Balázs; Háger, Tamás; Tóth, Andrea Noémi (szerk.) *Igazság, ideál és valóság: Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére*, Debrecen, 2014, 290-301.o.
- Polt Péter: Az egyezés, *Magyar tudomány*, 2020. (181. évf.) 5. sz., 629-644.o.

Blaskó Béla¹

A NE BIS IN IDEM ELVÉNEK ÉRVÉNYESÜLÉSE (?) HONI JOGGYAKORLATUNKBAN KONKRÉT JOGESET TÜKRÉBEN

*Egy elmélet tudományos voltának a kritériuma a megcáfolhatóság.
Karl R. Popper (1902-1994)*

Örömmel vettem a megtisztelő felkérést, ami szerint Prof. Dr. Tóth Mihály Tanár Úr jubileumi kötetében megjelenő írással én is helyet kaphatok abban a tudományos-szakmai közösségben, mely hozzájárulhat – e kötetben – a Jubiláns köszöntéséhez.

A mottónak – melyet, mint látható K. R. Poppertől kölcsönöztem – inkább „a megcáfolhatóság” részére helyezném a hangsúlyt, mert írásom nem annyira tudományos, mint inkább az esetleges ellenvéleményeket is tűrő, részben gyakorlati nézőpontú megközelítése a címben foglaltaknak. Előre kell bocsátanom, hogy írásom végén sem kívánom azt a következtetést levonni, hogy a címben írt elv a honi joggyakorlatban nem érvényesül. Ezt két okból nem tehetem. Részben, egy konkrét eset általánosítások megállapítására nem feltétlenül alkalmas. Másrészt nem zárható ki, hogy a jogesetet feldolgozó, azt értelmező (jelen esetben én) jut helytelen következtetésre.

A következőkben tehát a 2017. évi XC. törvény (a büntetőeljárásról) (ezután: Be.) 4. § (A büntetőeljárás alapja és akadályai) (5) bekezdésének² rendelkezését veszem górcső alá, a tanulmány címében jelzett nézőpontból. No nem azért, mert a Be. felhívott törvényhelye ne tenne eleget annak a követelménynek, hogy a jogszabálynak a címzettek számára egyértelműen értelmezhető szabályozási tartalommal kell rendelkeznie. Egyszerűbben szólva, a szóban forgó rendelkezésben – számomra – világosan, egyértelműen jelenik meg a jogalkotó akarata. Kérdés lehet azonban, hogy ez a jogalkotói akarat a joggyakorlatban következetesen érvényre jut-e, avagy ez a jogalkotói akarat – hangsúlyozom, hogy -, akár „véletlenül”, avagy az eljárás jogszerűsége látszatának a fenntartásával, de szándékosan kijátszásra kerülhet-e?

1 Prof. Dr. habil. Blaskó Béla ny. r. vezérőrnagy, Szent-Györgyi Albert-díjas egyetemi tanár, professor emeritus, NKE RTK Büntetőjogi Tanszék

2 Be. 4. § (5) bek. „Azzal szemben, akinek a felelősségét a bíróság szabálysértési eljárásban hozott határozatával állapította meg, azonos tényállás mellett büntetőeljárás - a szabálysértésekről szóló törvényben meghatározott perújítási eljárás lefolytatása előtt - nem indítható.”

Engedtesék meg, hogy mielőtt a konkrét jogesetet – értelemszerűen nem a teljes ügyirati terjedelemben – felhoznám, néhány gondolatot előrebocsássak részben a nem bis in idem elvével, részben a szabálysértési jog, illetve a büntetőjog „érintkezési” területével összefüggésben. Nem könnyű egyik vonatkozásban sem a lényeg megragadása, hiszen úgy a ne bis in idem elvével összefüggő – honi és idegennyelvű – szakirodalmi munkák, mint az igazságügyi büntetőjog (Justizstrafrech), valamint a közigazgatási büntetőjog (Verwaltungsstrafrecht) területét érintő dolgozatok is szép számmal elérhetők.

A ne bis in idem elvéből fakadóan – mint „közismert” – kizárt az adott cselekményért már érvényesített büntetőjogi felelősség esetén, az ugyanazon cselekményért történő ismételt felelősségre vonás, hiszen ítélt dologról (res iudicata) van szó. A ne bis in idem elvének a büntetőeljárás alapelvek katalógusába történő bevonásának indoka lehet az Alaptörvény XXVIII. cikk (6) bekezdése. Eszerint: „A jogorvoslat törvényben meghatározott rendkívüli esetei kivételével senki nem vonható büntetőeljárás alá, és nem ítéltető el olyan bűncselekményért, amely miatt Magyarországon vagy – nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben – más államban törvénynek megfelelően már jogerősen felmentették vagy elítélték.”³

Osztjuk azt az álláspontot, ami szerint a szóban forgó elvből fakadó Alaptörvény-beli tilalom érvényesülésének területe a teljes büntetőeljárás (annak minden fő szakasza). A „senki nem vonható büntetőeljárás alá” követelménye tágan értelmezendő. Nem csak a büntetőeljárás megindítását tilalmazza. Az „és nem ítéltető el” követelménye pedig éppen a korábban jogerős felmentő vagy bűnösséget megállapító ítélettel elbírált (bűn)cselekmény miatti ismételt elítélést tilalmazza.⁴ A ne bis in idem elve érvényesülésének negatív feltétele az, hogy ne álljon fenn jogorvoslatnak törvényben meghatározott rendkívüli esete, a pozitív feltétel, hogy adott a nemzetközi szerződés vagy az Unió jogi aktusa által meghatározott kör.

A Be. A büntetőeljárás alapja és akadályai cím alatt a szóban forgó akadályok között – ellentétben a korábbi (1998-as) Be-vel – a ne bis in idem elvét alapul véve, azonban csak a res iudicata esetére rendelkezik, annak két következményét nevesítve, kivételt teremtve ugyanakkor a rendkívüli jogorvoslati eljárások és egyes különleges

3 Ennélfogva a nemzetközi bűnügyi együttműködés akadályait képező egyik negatív feltétel is a ne bis in idem (a kétszeres értékelés tilalma) elvének nemzetközi érvényesülése.

4 Tehát az Alaptörvényből következően a büntetőeljárás nem indítható meg, illetve nem folytatható, ha annak törvényes akadálya van. A büntetőeljárás Alkotmányos akadályai pedig a ne bis in idem elvéből (a kétszeres eljárás alá vonás és a kétszeres büntetés tilalma) erednek. A többszöri eljárás tilalmának kiemelkedő jelentőségét természetesen jelzi az is, hogy nemzetközi egyezmények deklarálják. Lásd pl. az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 14. Cikk 7., kihirdetve: az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel, továbbá: *Az Európai Unió Alapjogi Chartájának 50. cikke*: „Senki sem vonható büntetőeljárás alá, és nem büntethető olyan bűncselekményért, amely miatt az unióban a törvénynek megfelelően már jogerősen felmentették vagy elítélték”.

eljárások esetére.⁵ A most hivatkozott szabályt kell alkalmazni – ha az elkövető egy cselekménye több bűncselekményt valósít meg (alaki halmazat) – a bíróság azonban (a vád szerinti minősítésnek megfelelően) nem a vádirati tényállás szerint megállapítható valamennyi bűncselekmény miatt állapítja meg a terhelt bűnösségét. Abban eddig is következetes az ítélkezési gyakorlat, hogy a cselekmény elbírálásának ideje az arról rendelkező határozat jogerőre emelkedésének napja.⁶

Jelen tanulmánynak a jogerő értelmezése kapcsán felmerülő kérdések taglalása nem lehet a célja, e tárgyban több színvonalas munka is rendelkezésre áll.⁷ Annyit azonban érdemes megjegyezni, hogy az Alkotmánybíróság mintegy három évtizede született határozata is rögzítette, hogy: „A jogerő intézménye, alaki és anyagi jogerőként való pontos meghatározottsága a jogállamiság részeként alkotmányos követelmény. [...] A jogerős határozatok megváltoztathatatlanságához és irányadó voltához alapvető alkotmányos érdek fűződik.”⁸ Az anyagi jogerő legfontosabb hatásának – a Be. 4. § (3) bekezdésében meghatározott – többszöri eljárás tilalma tekinthető (a kivételeket a Be. nevesíti), hiszen a jogerős ügydöntő határozattal vagy teljesül az állam büntető igénye, vagy a vádlott felmentése esetén alaptalanná válik. Ahhoz, hogy a jogerős ügydöntő határozattal elbírált cselekmény miatt újabb büntetőeljárás ne indulhasson – úgy a jogbiztonság, mint az alkotmányos jogok védelme szempontjából – alapvető érdek fűződik.

A Be. 4. § (5) bekezdésének fentebb már idézett rendelkezésének törvénybe iktatása több nézőpontból is indokolt volt. Ezek közül csak a következőre utalok. Az új szabálysértési szabályozás (2012. évi II. törvény) (ezután: Sztv.) – szakítva az eddigi elméleti megközelítésekkel – megerősíti a büntetőjogi és büntető eljárásjogi elemeket a jogterületen. A szabálysértési felelősségi rendszer és különösen a szabálysértési szankciórendszer olyan „kriminális elemeket” tartalmaz, amely megkérdőjelezi a jogterület közigazgatási büntetőjogként (Verwaltungsstrafrecht) való aposztrofálását. Az új szabálysértési szabályozás sokkal inkább egy látens kihágási jog jellemzőit hordozza, mint a közigazgatási büntetőhatalom gyakorlás követelményeinek felel meg. Az eljárási szabályok az eljárás gyorsításának jegyében olyan megoldásokat alkalmaznak, melyek

5 Be. 4. § (3) bek. „Büntetőeljárás nem indítható, illetve a megindult büntetőeljárást meg kell szüntetni, ha az elkövető cselekményét már jogerősen elbírálták, kivéve a rendkívüli jogorvoslati eljárások és egyes különleges eljárások esetét.”

6 Kommentár a büntetőeljárás törvényhez (főszerkesztő: Polt Péter) Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2018 1. kötet 50. o.

7 Így pl. Elek Balázs: A jogerő a büntetőeljárásban, Debreceni Egyetem Állam és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke Debrecen, 2012; vagy: Ambrus István: A ne bis in idem elve a legújabb európai joggyakorlatban, kitekintéssel a princípium érvényesülésére különböző jogterületek találkozására esetében. [Europai_Tukor_2019_03-9_Ambrus.pdf](#) (mtak.hu) (utolsó letöltés ideje: 2021. 07. 09.)

8 9/1992. (I. 30.) AB határozat

nem voltak jellemzőek a korábbi szabályozásra. Mindent összevetve a szabályozás következtében a szabálysértési jogon belüli átpozícionálás figyelhető meg, magukban és együttesen is kérdéseket felvető megoldásokkal.⁹

Maga a szabálysértés is jogellenes magatartás (tevés vagy mulasztás), melynek társadalomra veszélyessége kisebb súlyú, mint a bűncselekményé.¹⁰

„Vitathatatlan, hogy az elmúlt évtizedekben a kétszeres értékelés tilalma következetesen érvényesült ugyan a büntetőjogban, viszont a jogalkalmazóknak egyre gyakrabban kellett szembesülniük azon megközelítéssel, miszerint a ne bis in idem elvből fakadó tilalomra tekintettel nemcsak a büntetőjogi, de az azzal megegyező hatású határozatoknak is meg kellene tiltaniuk az újabb felelősségre vonás lehetőségét.”¹¹

Lengyel konkrét jogesetet elemezve levonja azt a következtetést, hogy „[...] jelen esetben a büntető jellegű közigazgatási és büntetőeljárásbeli szankciók halmozása valósul meg ugyanazon személlyel szemben, ugyanazon tényállás alapján, amely a ne bis in idem elv korlátozásának minősülhet.”¹²

Az általam alább felhozott jogeset – amint arra fentebb utaltam – teljes ügyirati terjedelmű ismertetését szükségtelennek tartom. Úgy vélem, hogy az ügygel összefüggő négy okiratból kiemelt részlettel is szemléltethető, hogy írásom címében miért helyeztem el kérdőjelet. Ismételten hangsúlyozva, hogy tévedhetek, illetve semmiféle általánosítást nem kívánok levonni. Az ügyben eljáró hatóságoknak a cselekményre vonatkozó minősítését nem vonom kritika alá, jóllehet magam is vallom a jogszabály értelmezésével kapcsolatban – több, mára már klasszikusnak is tekinthető szerző által - megfogalmazott gondolatokat.¹³

9 Nagy Marianna Quo vadis Domine? Elmélkedések a szabálysértések helyéről a 2012. évi szabálysértési törvény kapcsán, Jogtudományi Közlöny 2012. május 217. o. - lásd még erről: Kúria Büntető Kollégium Joggyakorlat-elemző csoport 2015. EL.II.H.13. Szabálysértés-37. szám Szabálysértési ügyek bírói gyakorlata Összefoglaló véleményt - továbbá lásd még erről: Nagy Marianna: „A közigazgatás szankciórendszere” In. Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Közigazgatási jog rovat, rovatszerkesztő: Balázs István) <http://ijoten.hu/szocikk/a-kozigazgatas-szankciorendszere> (2019) (utolsó letöltés ideje: 2021. 07. 09.)

10 Ennélfogva a szabálysértés szankcionálására szolgáló büntetés sem büntetőjogi jellegű, melyet a jogalkotó a közigazgatási eljáráshoz közeli sajátos eljárásban, nem pedig büntetőeljárásban rendel büntetni. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a szabálysértési szankciók rendszere inkább a büntetőjog, mintsem a közigazgatási jog logikáját követi, amihez azt is hozzátehetjük, hogy a „kriminális” jogellenes cselekmények közül több az ún. „kettős alakzatú”, vagyis szabálysértési és bűncselekményi alakzatuk is van.

11 Lengyel Tibor: A ne bis in idem elv gyakorlati érvényesülésének korlátai Magyarországon az igazgatási és a büntetőjogi szankciók tükrében BM Szemle 2020. 5. sz. 54. o.

12 Lengyel: i. m. 66. o.

13 „A jogszabály alkalmazása a konkrét jogesetnek megfelelő jogszabály pontos és részletes ismeretét igényli a jogalkalmazó részéről. A jogalkalmazónak meg kell keresnie a jogesetre

I. A gyanúsított 2020. szeptember 4-én kelt kihallgatási jegyzőkönyvének alábbi részlete rögzíti, hogy mely magatartás szolgált a gyanúsítás alapjául. Eszerint: A rendőrkapitányságon meggyanúsították XY-t a Btk. 347. § (1) bekezdésének a) pontjában meghatározott egyedi azonosító jellel való visszaélés büntetével. „A gyanúsított a bűncselekmény elkövetését beismerte. Elmondta, hogy a vele szemben az előző napon intézkedő rendőrjárőr az intézkedés során végig provokálta. A rendőrök elkérték iratait, majd sürgős intézkedésre hivatkozással otthagyták őt a helyszínen, de az iratait nem adták vissza. A rendőrautó előtt állt és elborult az agya. Arra nem emlékszik, hogy a rendőrautóba belerúgott volna. *Arra igen, hogy ki akarta nyitni a rendszám tábla tartót, hogy a rendszámot vesszék el a rendőrök. Eközben a rendszám táblakeret a kezében maradt a rendszámmal együtt.* Hirtelen nem tudta mit csináljon, bedobta azt a kocsijába és távozott a helyszínről. Láttá, hogy többen nézik mit csinál, illetve kamera is van, mely felveheti, valamint iratai a rendőröknél maradtak, *már hazafelé menet be akarta adni a rendszámot a rendőrségre, ezért telefonált nekik, de közölték vele menjen csak haza.* Nem sokkal később a lakásán házkutatást tartottak, a rendszámot lefoglalva előállították.”

II. A fenti bűncselekmény már meggyanúsított elkövetőjével szemben ugyanezen a rendőrkapitányságon feljelentés született szándékos rongálással elkövetett szabálysértés miatt is.

III. Tekintettel arra, hogy a szándékos rongálás elzárással is sújtható szabálysértés, a bíróság 2021. január 15-én – meghallgatás nélküli eljárásban – a következők szerint határozott.: „Az eljárás alá vont személy a rendőrségi szolgálati járművet olyan módon rongálta meg, hogy a *jármű lökhárítójába belerúgott, majd az első hatósági jelzését letépte.* A rongálással okozott 3.600.-forint kár nem térült meg. A bíróság a tényállást meghallgatás nélküli eljárásban, az előkészítő eljárás iratai – így az eljárás alá vont személy rendőrségen foganatosított meghallgatásáról felvett jegyzőkönyv, a rendőri jelentés, tanúvallomás, kamerafelvétel, valamint a rendelkezésre álló egyéb okirati bizonyítékok – alapján állapította meg. Az Sztv. vonatkozó rendelkezése szerint, aki ötvenezer forintot meg nem haladó kárt okozva szándékos rongálást követ el, úgyszintén, aki cselekmény elkövetését megkísérli, szabálysértést követ el. A Btk. 371. § (1) bekezdése szerint, aki idegen vagyontárgy megsemmisítésével vagy megrongálásával kárt okoz, rongálást követ el. *A bíróság a lefolytatott bizonyítási eljárás eredményeként, figyelemmel az eljárás alá vont személy beismerésére, a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján – kiemelt figyelemmel a rendőri jelentésre, tanúvallomásra, kamerafelvételekre – kétséget kizáróan megállapította, hogy az eljárás alá vont személy tényállásbeli cselekményével elkövette az Sztv. 177. § (1) bekezd b) pontjába ütköző és II. fordulat szerint minősülő*

illő megfelelő jogszabályt. Nem egyszer úgy tűnik, hogy több jogszabály is alkalmazható, más esetben pedig (joghézag esetében) a konkrét ügy eldöntéséhez nem áll a jogalkalmazó rendelkezésére megfelelő jogszabály. A jogszabályértelmezés a jogszabály valódi tartalmának feltárására irányuló tudatos tevékenység.” (Antalfy-Samu-Szabó-Szotáczy: Állam és Jogelmélet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1970. 534. o.)

szándékos rongálással elkövetett tulajdon elleni szabálysértést. A bíróság úgy ítélte meg, hogy az eljárás alá vont személlyel szemben büntetés kiszabása szükségtelen. Ezért a bíróság vele szemben az Sztv. 20. §-a alapján figyelmeztetést alkalmazott.” E végzés 2021. január 31. napján jogerőre emelkedett.

IV. 2021. január 30-án az ügyészség az I. alatt írtak alapján vádat emelt az egyedi azonosító jellel visszaélés büntette miatt [...] ellen indult bűnügyben. Eszerint: „A vádlottal szemben a rendőrségi szolgálati járművel közlekedő rendőrijárőr 2021. október 3-án intézkedést kezdeményezett. „A vádlott végig nehezményezte a vele szemben történő intézkedést, majd azt követően, hogy a vele szemben intézkedő rendőrök egy közeli állítólagos verekedés miatt eltávolodtak a járművüktől, a vádlott odalépett a szolgálati járőrautóhoz, és annak első hatósági jelzését – bosszúból – a *tartókerettel együtt leszakította* és a saját gépjárművébe tette, majd a helyszínről elhajtott. Mivel a vádlott a személyes okmányait a helyszínen hátrahagyta, a hatósági jelzést pár órával később a lakóhelyén lefoglalták. Az ügyészség a leírt tényállás alapján [...] vádolja a Btk. 347. § (1) bekezdésének a) pontjában meghatározott egyedi azonosító jellel való visszaélés büntetével. Indítványozza, hogy a bíróság büntetővégzés meghozatalára irányuló eljárásban – tárgyalás mellőzésével – közérdekű munka büntetést szabjon ki.”

Csak megjegyzem, hogy a vádiratban egy szó utalás nem történik arra (így az alábbi büntető végzésben sem), hogy a szabálysértési felelősségre vonás – ugyanazon tényállás alapján – már megtörtént.

V. A bíróság 2021. március 16-án - tárgyaláson kívül - meghozta a következő Büntetővégzést (részlet): „[...]a Btk. 347. § (1) bekezdésének a) pontjában meghatározott egyedi azonosító jellel való visszaélés büntette miatt 120 (százhusz) óra közérdekű munka büntetést szab ki.” A bíróság a vádirati tényállás alapulvételével megállapította, hogy a vádlottal szemben a rendőrségi szolgálati járművel közlekedő rendőrijárőr intézkedést kezdeményezett. „A vádlott végig nehezményezte a vele szemben történő intézkedést, majd azt követően, hogy a vele szemben intézkedő rendőrök egy közeli állítólagos verekedés miatt eltávolodtak a járművüktől, a vádlott odalépett a szolgálati járőrautóhoz, és annak első hatósági jelzését – bosszúból – a *tartókerettel együtt leszakította* és a saját gépjárművébe tette, majd a helyszínről elhajtott. Mivel a vádlott a személyes okmányait a helyszínen hátrahagyta, a hatósági jelzést pár órával később a lakóhelyén lefoglalták. [...] A bíróság a fenti tényállás alapján megállapította, hogy [...] vádlott cselekményével a Btk. 347. § (1) bekezdésének a) pontjában meghatározott egyedi azonosító jellel való visszaélés büntetést követte el.”

Tekintsünk el most attól, hogy a gyanúsított vallomásában beismert magatartás (lásd I. alatt) nem egyezik sem a bíróság III. alatt idézett határozatában, sem az ügyészség IV. alatt idézett vádiratában, majd a büntetőügyben eljáró bíróság V. alatt idézett büntető végzésében tényállás részeként megállapított magatartástól.

Az eljáró hatóságok egybehangzó megállapítása szerint az elkövető szándékosan belerúgott egy szolgálati gépjárműbe, ezáltal annak első hatósági jelzését letépte, le-

szakította. Az tény, hogy az ismertetett esetben az eljárás alávont személy felelősségét a bíróság szabálysértési eljárásban hozott határozatával megállapította. Az is tény, hogy a bíróság a fenti ügy terheltjét később bűncselekmény elkövetése miatt elítélte. Vajon a Be. fentebb már hivatkozott 4. § (5) bekezdésére figyelemmel az említett szabálysértési eljárásban, illetve az azonos elkövető ellen, *azonos tényállás*¹⁴ mellett megindult büntetőeljárásban megállapított felelősség kapcsán – legalábbis a vázolt jogesetben – felvethető-e a ne bis in idem elvének sérülése?

Álláspontom szerint: igen. Konklúzió pedig nincs. Ugyanis távol álljon tőlem bármilyen rosszhiszeműség (lásd a bíróság szabálysértésről hozott végzésének jogerőre emelkedését megelőző napon benyújtott vádirat) feltételezése az eljáró hatóságok részéről. De nem életszerű annak a feltételezése sem, hogy az eljáró hatóságok iktatási rendszerében párhuzamosan futhatnak ugyanazon ügyek és a rendszer nem jelzi, ha ütközés van (pl. a rendőrségi robotzsaru rendszerben – rendészeti, illetve bünyügyi iktatás).

Tisztelt Professor Úr!
Kedves Mihály!

Jeles évfordulóhoz érkeztem. A kor nem érdem, tartja a mondás, és rád nem is vonatkozatható. Érdem az, hogy Te több évtizede – fiatalos lendülettel – alkotsz, oktatsz a büntetőjog tudományának élvonalában. Példát mutatsz a kutatók generációinak és tudást adsz a hallgatóknak, az évtizedek óta felnövekvő újabb és újabb jogásznemzedéknek. Külön örömmel tölt el, hogy Akadémiai funkcióid és oktatói elfoglaltságaid mellett a honi büntetőjogtudomány jeleseit összefogó Magyar Büntetőjogi Társaság elnöke vagy, és mint a Társaság főtitkára, közelről is tanúja lehetek annak a törekvésednek, hogy tudomány-szakunk nemzetközi elismertsége is erősödjön. „Valahol” azt olvastam, hogy jó lenne, ha

14 Önmagában már annak a kérdésnek a tisztázása is, hogy mi tekinthető „azonos tényállásnak” külön tanulmányt érdemelne. Magam e vonatkozásban, jelen esetben elfogadhatónak tartom a Jubiláns egyik tanulmányában – a „tett” értelmezése és a „vád tárgya” körüli vitában - összegzett álláspontjának lényegét, ami szerint: „A ’vád tárgyának’ értelmezése szempontjából a törvényi tényállás tárgyi oldalának szükségszerű eleme, az elkövetési magatartás (tevés, vagy mulasztás) megfogalmazása a meghatározó.” Tóth Mihály: A „Tettazonosság” újabb dilemmái – meghaladott dogma vagy értékes tradíció? In: Minúciák Tanulmányok Tremmel Flórián professzor 60. születésnapjának tiszteletére (szerkesztette: Herke Csongor és Fenyvesi Csaba) kiadja a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Pécs, 2001. <https://digitalia.lib.pte.hu/hu/minuciak-tanulmanyok-tremmel-florian-professzor-60-szuletesnapjanak-tiszteletere-pecs-2001-5150#page/45/mode/1up> (utolsó letöltés ideje: 2021. 07.09.) Ezzel összhangban lásd még pl.: A res iudicata vizsgálatakor [...] a történeti tényállásnak, azaz az egymáshoz elválaszthatatlanul kötődő körülmények együttesének az azonossága minősül irányadó szempontnak, függetlenül a tényállás jogi minősítésétől vagy a védett jogi tárgytól. (ÍH 2021.35 a res iudicata vizsgálatának szempontjai)

bízhatnánk abban: „legalább ’magasból nézvést’ még minden rendben lévőknek látszik”. Én pedig abban bízom, hogy addig, amíg alkotó energiáidnak utat engedsz (még nagyon sokáig legyen így) a dolgok rendben lévőek lesznek. És különben is – mint tudjuk – a felhők fölött mindig kék az ég!

Kedves Mihály!

Boldog születésnapot, jó egészséget kívánok!

Irodalomjegyzék

Ambrus István: A ne bis in idem elve a legújabb európai joggyakorlatban, kitekintéssel a princípium érvényesülésére különböző jogterületek találkozása esetében. Európai_Tukor_2019_03-9_Ambrus.pdf (mtak.hu) (utolsó letöltés ideje: 2021. 07. 09.)

Antalfy – Samu – Szabó – Szoatáczky: Állam és Jogelmélet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1970.

Elek Balázs: A jogerő a büntetőeljárásban, Debreceni Egyetem Állam és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke Debrecen, 2012

KÚRIA BÜNTETŐ KOLLÉGIUM Joggyakorlat-elemző csoport 2015. EL.II.H.13.

Szabálysértés-37. szám Szabálysértési ügyek bírói gyakorlata Összefoglaló vélemény

Lengyel Tibor: A ne bis in idem elv gyakorlati érvényesülésének korlátai Magyarországon az igazgatási és a büntetőjogi szankciók tükrében BM Szemle 2020. 5. sz.

Nagy Marianna: Quo vadis Domine? Elmélkedések a szabálysértések helyéről a 2012. évi szabálysértési törvény kapcsán, Jogtudományi Közlöny 2012. május

Nagy Marianna: „A közigazgatás szankciórendszere” in Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Közigazgatási jog rovat, rovatszerkesztő: Balázs István) <http://ijoten.hu/szocik-k/a-kozigazgatas-szankciorendszere> (2019) (utolsó letöltés ideje: 2021. 07. 09.)

9/1992. (I. 30.) AB határozat

Tóth Mihály: A „Tettazonosság” újabb dilemmái – meghaladott dogma vagy értékes tradíció? In: Minúciák Tanulmányok Tremmel Flórián professzor 60. születésnapjának tiszteletére (szerkesztette: Herke Csongor és Fenyvesi Csaba) kiadja a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Pécs, 2001.

<https://digitalia.lib.pte.hu/hu/minuciak-tanulmanyok-tremmel-florian-profesz-szor-60-szulesesnapjanak-tiszteletere-pecs-2001-5150#page/45/mode/1up> (utolsó letöltés ideje: 2021. 07.09.)

Czine Ágnes¹

A BÜNTETŐELJÁRÁSI TÖRVÉNY ALKOTMÁNYOS KIHÍVÁSAI

Kedves Ügyész Úr, Kedves Professor Úr, Kedves Misi!

A megszólítás tudatos. Még a múlt századra datálódik ismerettségünk, amikor már a Fővárosi Főügyészség ismert és elismert ügyészeként mondtad a perbeszélédeket és végezted a munkádat. Sokszor láttalak kilépni délután fél 5 órakor a Főváros Bíróság Alkotmány utcai épületéből, én pedig a közeli PKKB.-n dolgoztam. Már akkor tisztelet övezte a munkádat és szakmai reputációd a bírák és az ügyészek körében is ismert volt. Néhány év elteltével számos, a gazdasági bűncselekménnyel foglalkozó konferencián találkoztunk. Egyszer azt mondtad nekem, hogy „annyit írtál már, miért nem szerzed meg a tudományos fokozatot?”, biztattál, hogy továbbra is írjak, kutassak. Olyan elegánsan, könnyedén, és mégis komolyan tudtad a körülötted lévőket tudományos munkára, előadások tartására, kutatásra biztatni, hogy gyakran megszületett az elhatározás, és sok embert indítottál el a tudomány világába.

Kivételes szakmai felkészültséged, olyan lényeglátással, emberséggel, utánozhatatlan humorral és jóindulattal párosult, hogy a neved már évek óta fogalom a jogászok nemzedéke előtt. Megalapoztad ezt a kitarító munkáddal, tudományos kutatással, és megkérdőjelezhetetlen szakmaisággal. Tisztelted a tudomány útjain előtted járókat és felkaroltad, bátorítottad és bátorítod az úton mögötted járókat, a fiatalságot is. Számos magas elismerést, díjat, tisztséget kaptál, de Te megmaradtál szerény, jóindulatú, humorral teli, barátságot ápoló, közvetlen, másokat segítő nagy tudású embernek.

Kedves Misi!

Isten éltesen sokáig! Boldog születésnapot kívánok erőben, egészségben, boldogságban, szeretetben, sikerekben! Maradj velünk, közöttünk mindannyiunk öröme és büszkeségére!

Az új büntetőeljárás törvény hatályba lépése óta eltelt időszak az egyéb jogalkalmazók mellett az Alkotmánybíróság számára is lehetőséget kínált arra, hogy görcső alá vegye a kódex rendelkezéseit – természetesen az Alaptörvény rendelkezéseire alapított, vagyis alkotmányjogi megközelítésben. Ennek eredményeként egyre bővül azon alkotmánybíróági határozatok köre, amelyekben a testület a büntetőeljárás kódexhez kapcsolódóan fogalmazott meg rendelkezést és rögzített követelményeket. Jelen

1 alkotmánybíró, egyetemi tanár, rektori feladatokkal megbízott rektorhelyettes, Károli Gáspár Református Egyetem

tanulmányom célja, hogy ezekről a döntésekről egy áttekintő képet mutassak be, szemléltetve, milyen széles és változatos is a hatályos büntetőeljárás törvényt érintően ezidáig folytatott alkotmánybírói vizsgálatok köre.

1. Általános elvek

Az Alkotmánybíróság releváns döntéseinek az elemzésekor már előljáróban utalni kell a testület következetes gyakorlatára. Ennek értelmében a bűncselekménnyel nyilvánításnál és a büntetési rendszer kialakításánál a törvényhozó szabadsága széles körben érvényesül. „Az Alkotmánybíróságnak nincs jogosítványa a büntetőpolitika által megfogalmazott szükségletek, követelmények és célok helyességéről és indokairól, így különösen azok célszerűségéről és hatékonyságáról határozattal dönteni. Az Alkotmánybíróság csak a normában testet öltött politikai döntés alkotmányosságáról vagy alkotmányellenességéről határozhat. [...] Az Alkotmánybíróságnak tehát arra van jogosítványa, hogy a büntetőpolitika alkotmányos korlátait állapítsa meg, de ne a politika tartalmáról döntsön, ennek során pedig különös tekintettel legyen az alapjogok védelmének alkotmányos büntetőjogi garanciáira.”²

A büntetőjog zárt és kötött szabályrendszere vizsgálatának ugyanakkor nem csupán a döntések büntetőpolitikai jellege, hanem a bíróságok értelmezési kötelezettsége is keretet szab. Így például az Alkotmánybíróság megítélése szerint azon kérdéseknek az eldöntése, hogy a büntetés végrehajthatóságának az elévülését megállapító bírói döntéshez kapcsolódik-e kötőerő vagy jogerő,³ illetve az utóbbi tévesnek bizonyult ilyen bírói döntést hatályon kívül kell-e helyezni, és ha igen, akkor mely bíróság hatáskörébe tartozik a döntés hatályon kívül helyezése,⁴ nem haladja meg a jogértelmezők megengedett jogértelmezési lehetőségeit. Így ezek a jogszabályok értelmezését és a jogalkalmazói döntést igénylő kérdéseknek tekinthetők, amelyek alkotmányossági kérdéseket nem vetnek fel, azokra alkotmánybírói vizsgálat nem alapítható.⁵

Amennyiben az alkotmánybírói eljárás valamely büntetőeljárással összefüggésben folyik, a testület a büntetőeljárásban alkalmazott jogszabályi rendelkezésnek vagy a büntetőeljárásban hozott bírói döntésnek az Alaptörvénnyel való összhangját olyan módon vizsgálja, hogy egyaránt figyelemmel van az Alaptörvény és a büntetőeljárás törvény rendelkezéseire. Ez a komplex megközelítésmód a kulcs a konkrét alkotmányossági probléma értelmezésekor és értékelésekor. Alkalmazását nagyban megkönnyíti, hogy az Alaptörvény és a büntetőeljárás törvény kapcsolata számos ponton, több konkrét rendelkezésben és ezek mellett ma már nagyszámú alkotmánybírói

2 1214/B/1990. AB határozat, ABH 1995, 571, 573, 574.; lásd még: 23/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [33]

3 Legfelsőbb Bíróság Bt.II.846/2008.

4 Kúria Bt.I.130/2012. és Kúria Bfv.III.258/2013.

5 16/2014. (V. 22.) AB határozat

határozatban is tetten érhető. Ezen kapcsolódási pontok közül talán a legerősebb, a leggyakrabban vizsgált: a tisztességes eljárásához kapcsolódó követelmények rendszere. A büntetőjog alkotmányos garanciarendszerébe tartozó alaptörvényi rendelkezések körén belül ezek azok az alkotmányos elvárások, amelyek a büntetőeljárásról szóló törvénnyel és a büntetőeljárásokban hozott határozatokkal összefüggésben a leggyakrabban megmértetnek az Alkotmánybíróság előtti valamely eljárásban.

A tisztességes büntetőeljárás törvényi szintű garanciáit természetesen a büntetőeljárásról szóló törvény tartalmazza. A hatályos Be.⁶ első részében, az Alapvető rendelkezések között koncentráltan, de valójában a teljes kódexben megtaláljuk azokat a törvényi rendelkezéseket, amelyek az eljárások tisztességes jellegének az érvényre juttatását szolgálják. Az Alapvető rendelkezések között szerepel például az ártatlanság vélelme, az anyanyelv használata, valamint itt kaptak helyet a bizonyítás alapvetései, amelyek a legfontosabb bizonyítási szabályokat foglalják össze: a vádló bizonyítási kötelezettségét, az önvádra kötelezés tilalmát, az *in dubio pro reo* elvét és annak kimondását, hogy a terhelt nem kötelezhető ártatlanságának bizonyítására. A büntetőeljárásban a pártatlanság megvalósulását biztosítják az eljárás résztvevőire, így az ügyészre, az ügyészre, a bíróságra, a bíróra, a nyomozóhatóságra és az eljárás más résztvevőire vonatkozó kizárási szabályok. Szintén a tisztességes eljárás fogalom-rendszerébe tartozik az ítélet nyilvános kihirdetésének a kötelezettsége. Az Alapvető rendelkezések körében tehát számos olyan szabályt találunk, amelyekhez hasonló vagy amelyekkel azonos előírást az Alaptörvény is tartalmaz.⁷ Ez ugyanakkor nem csupán a hatályos büntetőeljárásról szóló törvény sajátossága. A korábbi büntetőeljárásról szóló törvény⁸ is rögzítette a jogot a bírósági eljárásról, a jogorvoslatról, a védelemről. Mindennek köszönhetően a büntetőeljárásról szóló törvény garanciarendszer értelmezése és alkalmazása mögött stabil alkotmányos követelményrendszer is húzódik.

A büntetőeljárásokkal összefüggésben az Alkotmánybíróság által alkalmazott megközelítés egy további sajátosságát is ki kell emelni.⁹ Eszerint a büntetőhatalom jogállami gyakorlásának ismérve, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás egészére – a büntethetőség feltételeitől kezdve a büntetés végrehajtására vonatkozó szabályokig – ugyanazok az alkotmányos követelmények érvényesek. A büntető anyagi jog büntetéssel fenyeget, a bíróság a szankciót a törvényben szabályozott eljárás során kiszabja, az állam pedig a végrehajtó szervek eljárása útján végrehajtja: így áll össze a büntető igazságszolgáltatás komplex, összefüggő szabály- és intézményrendszere. A büntetőjog

6 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról

7 Alaptörvény XXVIII. Cikk (2) bekezdés: „Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.”; 2017. évi XIX. tv. 1. § „Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg bűnösségét a bíróság jogerős ügydöntő határozata meg nem állapítja.”

8 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

9 Például: 3116/2016. (VI. 21.) AB határozat, Indokolás [27]

alkotmányos garanciarendszere által szabott korlátok pedig ezen büntetőjogi felelősségi rendszer valamennyi elemére és intézményére vonatkoznak.

Az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata értelmében „[a] büntetőjog alaptörvényi korlátainak egyik legfontosabb eleme, hogy az egyén védelmet élvez a büntetőjogi eszközök állam általi önkényes felhasználásával szemben. A büntetőjogi szankciók alkalmazhatósága alkotmányos kereteinek szélső értékeit egyrészt az emberi méltósághoz (Alaptörvény II. cikk), a személyi szabadsághoz és biztonsághoz való jog (Alaptörvény IV. cikk), másrészt a kínzásnak, a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódnak és büntetésnek a tilalma (Alaptörvény III. cikk) jelöli ki.”¹⁰ A büntető igazságszolgáltatás alkotmányos garanciarendszerét továbbá az Alaptörvény XXVIII. cikke rögzíti.

2. A hatályos büntetőeljárás törvénnyel kapcsolatos indítványok az Alkotmánybíróság előtt

Az Alkotmánybíróság ügyforgalmi adatait vizsgálva megállapítható, hogy a hatályos büntetőeljárás törvényt érintően ezidáig nagyságrendileg közel harminc olyan indítvány érkezett, amely az új Be. valamely rendelkezésének alaptörvény-ellenességét kifogásolta. Ezen indítványok alapján indult eljárások egy része jelenleg is folyamatban van.

A folyamatban lévő ügyekről az indítványok tartalmát érintően annyit mindenképpen meg kell jegyezni, hogy jelentős számban érkeztek olyan indítványok, amelyek a pótmagánvád jogintézményéhez, a pótmagánvádas eljárás szabályaihoz kapcsolódnak. Így az alkotmányjogi panasz indítványok egyike a Be. 788. § (1) bekezdése, 793. § (3) bekezdése és 794. § (1) bekezdés b) és d) pontja alaptörvény-ellenességének a megállapítását és megsemmisítését kéri az Alkotmánybíróságtól. Kifogásai körében az indítványozó kifejtette: álláspontja szerint nincsen észszerű indoka annak, hogy a törvény a pótmagánvádlói fellépést ügyvédi képviselőhöz kösse. Úgy véli, hogy ezzel a követelménnyel a jogalkotó hátrányos helyzetbe hozza a szerényebb anyagi helyzetben lévő sértetteket. Emellett több olyan bírói indítvány is érkezett nemrégiben az Alkotmánybíróságra, amelyek hasonló kérdéseket vetnek fel. Ezek közül három indítvány előterjesztője ugyancsak a Be. 793. § (3) bekezdése kapcsán fogalmazott meg kifogásokat. Az Alkotmánybíróság ezen ügyeket egyesítette és határozatát néhány nappal jelen tanulmány kéziratának lezárását megelőzően hozta meg. Egy további bírói indítvány azonban még elbírálásra vár. Ennek központi kérdése a Be. 813. § (2) bekezdése „a pótmagánvádlói védejtése miatt” szövegrészének, valamint a jogszabályhely (4) bekezdésének az alaptörvény-ellenessége. Az indítványozó bíró az alkotmányossági aggályokat a pótmagánvádas eljárásban a bűnügyi költség viselésére irányadó egyes szabályok kapcsán fejtette ki.

Az Alkotmánybíróság előtt folyamatban lévő ügyek tehát a vizsgálódások fókuszát

10 23/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [56]

aktuálisan a pótmagánvád intézményére irányítják. De tekintsünk vissza egy kicsit az elmúlt időszakra, és nézzük, milyen indokok alapján vizsgálta a testület a hatályos Be. rendelkezéseit a törvénykönyv hatályba lépése óta. Ezen alkotmányos kihívásokat elsősorban az Alkotmánybíróság határozatait segítségül hívva lehet összefoglalni, azonban nem hagyhatjuk teljesen figyelmen kívül a nem érdemi döntéseket, a végzéseket sem, hiszen ezekben szabja meg az Alkotmánybíróság – az Alaptörvény és az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (Abtv.) rendelkezéseinek megfelelően – a vizsgálódás alkotmányos határait.

2.1. *Bírói indítványok*

Az érintett körben említhető ügyek között arányaiban jelentős számban fordultak elő bírói kezdeményezések. Tekintve, hogy a bírói indítványok aránya az elmúlt néhány évben jellemzően mindössze 5-6% körül mozog, önmagában is sokat mondó, hogy a Be. rendelkezéseit érintően ezidáig kilenc bírói indítványról hozott már döntést a testület – és egy további bírói indítvány vizsgálata folyamatban van. Ezek együttesen a Be.-hez kapcsolódó összes ügy mintegy 1/3-át teszik ki. Ezek az adatok a büntető bírói kar felkészültségét mutatják, azt, hogy felismerik az alkotmányossági kontrollt igénylő jogszabályi rendelkezéseket és a bíróságok közötti alkotmányos párbeszéd kívánalmának eleget téve, ezen szükséges esetekben kezdeményezik az Alkotmánybíróság eljárását.

A hatályos büntetőeljárás törvényt érintő bírói indítványok közül mindössze egyetlen esetben jutott arra a következtetésre az Alkotmánybíróság, hogy nincs helye az ügy érdemi vizsgálatának. A 3345/2021. (VII. 23.) AB végzés alapjául szolgált eljárásban az alkotmányossági kifogás a katonai büntetőeljárás egyik szabályát, a Be. 711. § (7) bekezdés c) pontját érintette, amely szerint a bíróság a fenytést kiszabó határozatot vagy parancsot megsemmisíti, ha az ügy büntetőeljárásban történő elbírálása esetén felmentő vagy az eljárást megszüntető rendelkezést kellene hozni. Az indítványozó kifogásai alapján a jogszabályhely ezen utóbbi „, ha az ügy büntetőeljárásban történő elbírálása esetén felmentő vagy az eljárást megszüntető rendelkezést kellene hozni” szövegrésze alaptörvény-ellenessége került volna mérlegre. Az Alkotmánybíróság azonban úgy ítélte meg, hogy az indítványozó alkotmányjogi szempontból releváns érvelést nem adott elő. Önmagában az a hivatkozás, hogy „a bíróságnak nincs lehetősége a fenytést kiszabó határozat megsemmisítésére abból az okból, mert a terhelt cselekményét nem lehetett volna fegyelmi eljárásban elbírálni, és így a hatályos törvényi rendelkezések szerint jelenleg »csak rossz (törvénysértő) döntést tudna hozni«”, nem minősül az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése vonatkozásában érdemi elbírálásra alkalmas, releváns alkotmányjogi érvelésnek. Így helye volt az indítvány visszautasításának.

Az érdemben megvizsgált és határozattal elbírált bírói kezdeményezések – időrendi sorrendet követve – az alábbiak.

- Legutóbb három olyan bírói indítványt bíralt el az Alkotmánybíróság egy eljárásban,

amelyek a Be. 793. § (3) bekezdése kapcsán fogalmaztak meg kifogásokat. Az indítványozó bírák a jogszabályhely szövegéből az „is” szövegrész alaptörvényellenességét kérték megállapítani. Álláspontjuk szerint a kifogásolt rendelkezés sérti az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében rögzített jogállamiság részét képező jogbiztonságot és azon belül a normavilágosságot. A büntetőeljárásban történő jogi képviseletre vonatkozó általános szabály szerint ugyanis a sértett jogi képviselője az eljárás során ugyanazokat a jogokat gyakorolhatja, mint a meghatalmazást adó sértett. Ennek ellenére a támadott jogszabályhely értelmében a pótmagánvádas eljárásban a vádindítvány benyújtásához mind a sértett-pótmagánvádló, mind pedig jogi képviselő aláírása együttesen szükséges. Az Alkotmánybíróság határozatában¹¹ egyrészt rögzítette, hogy a kifogásolt jogszabályi rendelkezés tartalma egyértelműen megállapítható.¹² Másrészt úgy foglalt állást, hogy a támadott rendelkezés nem áll jogértelmezéssel fel nem oldható ellentmondásban a Be. egyéb rendelkezéseivel. Egyértelműen felismerhető normatartalommal rendelkezik, amelyet a jogalkotó egy határozott koncepció mentén alakított ki és indokaival alátámasztott.¹³ Rámutatott az Alkotmánybíróság arra is, hogy a konkrét esetben az ellentmondás nem a törvény egyes rendelkezései között, hanem a támadott rendelkezés tartalma és annak különféle bírói értelmezései között áll fenn. Ezen eltérő bírói álláspontok feloldása ugyanakkor nem az Alkotmánybíróság feladata. Az Alaptörvény 25. cikk (3) bekezdése értelmében a bíróságok jogalkalmazásának egységét a Kúria biztosítja.¹⁴ Minderre tekintettel az Alkotmánybíróság a bírói kezdeményezéseket elutasította.

- A Be. 503. § (2) bekezdése elleni indítvány alapján az Alkotmánybíróság azt vizsgálta, hogy, ha az eljárás több vádlott ellen folyik, és az elkülönítés egyéb feltételei fennállnak, a bíróság az ítélet kihirdetése érdekében az előtte folyamatban lévő ügyeket a bűnösségét beismerő vádlott tekintetében elkülönítheti, de arra nem köteles, az ügy vizsgálatát pedig az egyéb vádlottak tekintetében tovább folytathatja. A 26/2021. (VIII. 11.) AB határozatban a testület a bírói kezdeményezést elutasította. Az elutasítás indokaként szerepel, hogy „[n]em sérül ezért az Alkotmánybíróság szerint a pártatlan bírósághoz való jog pusztán amiatt, mert utóbb, a tárgyalás eredményeként a vádlott(ak) ügyében olyan bíró ítélezik, aki korábban, az előkészítő ülésen a bűnösséget beismerő vádlott(ak) nyilatkozatát elfogadta, és a büntetőjogi felelősség(ük)ről ítélettel határozott. Az

11 III/474/2021. (Az Alkotmánybíróság döntésének tájékoztató jelleggel közzétett, nem hivatalos szövege. A hivatalos közzétételre a Magyar Közlönyben, illetve az Alkotmánybíróság Határozatai című hivatalos lapban kerül sor.) [http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/28df8c1a4d7dff0fc1258709005bb1df/\\$FILE/Sz_III_474_2021.pdf](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/28df8c1a4d7dff0fc1258709005bb1df/$FILE/Sz_III_474_2021.pdf) (2021. október 25.)

12 Indokolás [36]

13 Indokolás [40]-[41]

14 Indokolás [44]

Alkotmánybíróság figyelemmel volt arra is, hogy a hatályos büntetőeljárás törvény a rendes és a rendkívüli jogorvoslatok szabályozása körében megfelelő garanciális rendelkezéseket tartalmaz annak biztosítására, hogy a bíróság önállóan bírálja el a bűnösséget be nem ismerő terhelt büntetőjogi felelősségét akkor is, ha ugyanazon eljárásban másik terhelt bűnösséget beismerő nyilatkozatot tett, és azt a bíróság elfogadta. Lehetőséget teremt ugyanis a bűnösséget beismerő vádlott büntetőjogi felelősségét megállapító ítélet utólagos, az egyéb vádlott(ak) vonatkozásában lefolytatott bizonyítás alapján szükségessé váló korrekciójára. Az Alkotmánybíróság rámutat, hogy ha a bűnösséget be nem ismerő terhelt ennek ellenére úgy véli, hogy az eljáró bírótól az ügy elfogulatlan megítélése egyéb okból nem várható, a Be. 14. § (1) bekezdés e) pontjára hivatkozással az ügyben eljáró bíróval szemben kizárási okot jelenthet be. A kizárási szabály alkalmazásával a konkrét büntetőeljárásban, végső esetben pedig alkotmányjogi panasz előterjesztésével az Alkotmánybíróság előtt is lehetőség nyílik a pártatlanság szubjektív tesztjének az alkalmazására, amely által a bíró adott ügyben tanúsított magatartásával és hozzáállásával szembeni elvárások teljesítése is vizsgálható. Ilyen módon pedig a bíróság pártatlan eljárása és a terhelt pártatlan bírósághoz való jogának az érvényesülése mind objektív, mind szubjektív megközelítésben maradéktalanul garantálható.”¹⁵

- A Be. 590. § (5) bekezdésével kapcsolatos eljárás eredményeként, a 19/2021. (V. 27.) AB határozatban az Alkotmánybíróság – hivatalból eljárva – megállapította, hogy az Országgyűlés mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenességet idézett elő azért, hogy a Be. 590. § (5) bekezdésében nem az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdéséből fakadó alkotmányos követelményeknek megfelelően szabályozta az ítélet fellebbezéssel nem érintett része tekintetében a felülbírálat kiterjesztésének a lehetőségét. Az Alkotmánybíróság határozatának indokolásában kiemelte: a konkrét esetben „azt vizsgálta, hogy a jogalkotó azon megoldása, amelynek értelmében a felülbírálat hivatalbóli kiterjesztését a másodfokú bíróságnak megengedi az abszolút hatályon kívül helyező eljárás szabálysértések kapcsán, de nem engedi meg a relatív hatályon kívül helyező eljárás szabálysértések esetében, összhangban áll-e a tisztességes tárgyaláshoz való jogból fakadó követelményekkel.”¹⁶ Rámutatott az Alkotmánybíróság, hogy „a tisztességes tárgyaláshoz való jog követelményrendszerével összhangban a jogalkotó – a Be. normaszöveg-javaslatához fűzött jogalkotói indokolás értelmében – a másodfokú bíróság felülbírálati jogkörének korlátozása mellett ezen jogkör kiterjesztésének a lehetőségeit éppen azért teremtette meg, mert a korlátozott felülbírálat nem vezethet méltánytalan vagy törvénytelen helyzetekhez, és nem eredményezheti törvénytörő rendelkezéseket tartalmazó ítélet változatlanul hagyását a fellebbezési eljárásban. A felülbírálat

15 Indokolás [86]-[87]

16 Indokolás [72]

hivatalbóli kiterjesztésének a szabályozásával kívánt gátat szabni a jogalkotó annak, hogy a másodfokú bíróság érintetlenül hagyja az ítéletnek az általa is észlelhető olyan törvénysértő rendelkezését, amelyet a fellebbezésben nem kifogásoltak. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a Be.-nek a korlátozott felülbírálat kiterjesztésével kapcsolatos hatályos szabályozása épp ezen orvoslás lehetőségeit szűkíti le az eljárási szabálysértések meghatározott körére, az abszolút hatályon kívül helyező eljárási szabálysértésekre, kizárva ezen lehetőségből a relatív hatályon kívül helyező eljárási szabálysértéseket. Ezen eljárási hibák orvoslására utóbb, az eljárás későbbi szakaszában pedig nincs lehetőség. Ennek következtében a szabályozás támadott eleme korlátozza a tisztességes tárgyaláshoz való jogból fakadó követelmények érvényesülését.¹⁷

- A 21/2020. (VIII. 4.) AB határozatban az Alkotmánybíróság a Be. 639. § (3) bekezdése alkalmazásakor az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) és (3) bekezdéséből fakadó alkotmányos követelményként rögzítette, hogy a védő a Be. 637. § (1) bekezdés g) pontjára alapított perújítási indítványát attól a naptól számított egy hónapon belül terjesztheti elő, amely napon a terhelt az alapügyet befejező ügydöntő határozat jogerőre emelkedéséről tudomást szerzett.
- A Be. 164. § (3) bekezdés Alaptörvénnyel való összhangjának a vizsgálata volt a 20/2020. (VIII. 4.) AB határozat tárgya. A rendelkezés értelmében indítvány hiányában a bíróság bizonyíték beszerzésére és megvizsgálására nem köteles. Az Alkotmánybíróság az alkotmányossági vizsgálat összegzéseként hangsúlyozta, hogy „a Be. 164. § (3) bekezdésének alkalmazásakor az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdéséből és az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdéséből fakadó követelményeket a bíróságok együttesen kötelesek érvényesíteni. Ezek értelmében a bíróság indítvány hiányában is határozhat bizonyíték beszerzéséről és megvizsgálásáról, a hivatalbóli bizonyítás lehetőségével azonban csak a valóságghú tényállás megállapítása érdekében és a büntetőeljárás alapelveiből, továbbá az Alaptörvény rendelkezéseiből fakadó követelményekkel összhangban, különösen az eljárási feladatok megoszlásának tiszteletben tartása és a pártatlanság fenntartása mellett élhet.”¹⁸ A fentiek megállapítása mellett az Alkotmánybíróság a bírói kezdeményezés elutasításáról hozott döntést.
- A Be. 631. §-a alaptörvény-ellenessége megállapításának és megsemmisítésének a lehetőségét mérlegelte a testület a 20/2019. (VI. 26.) AB határozatban. Annak eredményeként – hivatalból eljárva – megállapította, hogy az Országgyűlés mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenességet idézett elő azáltal, hogy a Be. megismételt eljárásra irányadó szabályaiban nem szabályozta az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdéséből fakadó követelményeknek megfelelően a bűnügyi költség viselését.

17 Indokolás [73]-[74]

18 Indokolás [106]

2.2. *Utólagos normakontroll indítvány*

Az új Be.-t érintően ezidáig egyetlen utólagos normakontroll indítványt bírált el az Alkotmánybíróság, méghozzá az előzetes letartóztatás témakörében a 10/2021. (IV. 7.) AB határozatban. Az eljárást az alapvető jogok biztosa kezdeményezte még a régi Be. adott rendelkezése ellen, azonban az új eljárási törvény hatályba lépését követően kérelmét kiterjesztette annak kapcsolódó rendelkezésére. Így a testület a Be. 298. § (2) bekezdés a) pontja kapcsán azt vizsgálta, hogy az Alaptörvényből milyen követelmények fakadnak a letartóztatás felső határát érintő szabályozásra, ha a terhelttel szemben életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető bűncselekmény miatt van folyamatban eljárás. Ezen vizsgálat eredményeként az Alkotmánybíróság Be. 298. § (2) bekezdés a) pontja alaptörvény-ellenességének megállapításáról és megsemmisítéséről határozott, méghozzá pro futuro, vagyis 2021. szeptember 30. napjával.¹⁹

2.3. *Alkotmányjogi panasz indítványok*

Számos érdekes témát érintenek a Be. egyes rendelkezései kapcsán előterjesztett alkotmányjogi panasz indítványok és az azokkal kapcsolatosan született döntések is. Ezek közül ugyanakkor mindössze négy esetben alkalmazott a testület érdemi eljárás eredményeként valamilyen hátrányos jogkövetkezményt.

- A 3298/2021. (VII. 22.) AB határozat alapjául szolgált eljárásban az Alkotmánybíróság alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésnek tekintette, hogy összhangban van-e a tisztességes bírósági tárgyaláshoz való jog részét képező bírósághoz fordulás jogával az a jogszabályértelmezés [Be. 378. § (1)-(2) bekezdés, Be. 61. § (1) bekezdés], amely szerint magánindítvány előterjesztésére a sértettnek kizárólag személyesen, képviselő igénybevétele nélkül van lehetősége. Ez a megszorító értelmezés a döntés szerint nem következik sem a Btk. és a Be. szövegéből, sem nem támaszható alá a jogszabály céljával, amelyet az Alaptörvény 28. cikkében kiemelt jogértelmezési szempontként rögzít. A magánindítvány képviselő útján történő előterjesztését kizáró értelmezés ugyanakkor korlátozza a magánvádlóként fellépni kívánó sértettet megillető bírósághoz fordulás jogát, amelyet a XXVIII. cikk (1) bekezdése garantál. A másodfokú bíróság vizsgált végzése az ügynek ezt az alapjogi vonatkozását nem ismerte fel, a bírósághoz fordulás jogát mint alapjogi részjogosítványt szükségtelenül, sőt lényegében indokolatlanul korlátozta, amivel a konkrét ügyben az indítványozók e jogának gyakorlását egészében meg is hiúsította. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a konkrét bíróság döntése megsértette

19 A Be. 298. § (2) bekezdés a) pontja az alkotmánybírósági határozat rendelkezésének megfelelően 2021. szeptember 30-tól hatálytalan. A jogalkotó ezidáig új szabályt nem iktatott be a helyére.

az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdését, ezért azt megsemmisítette.²⁰

- Szintén megsemmisítette az Alkotmánybíróság a bírói döntést abban az ügyben, amelyben azt vizsgálta, hogy a tény, miszerint az indítványozó nem értesült az ügyészség fellebbezéséről, és így a másodfokú eljárásban nem fejthette ki érveit, továbbá, hogy a jogerős másodfokú végzésről sem értesült annak meghozatalát követően, sérti-e a tisztességes bírósági eljáráshoz való jogát. Erről rendelkezik a 3412/2020. (XI. 26.) AB határozat.
- A 6/2020. (III. 3.) AB határozat alapjául szolgált indítvány az Abtv. 26. § (1) bekezdése alapján kétféle szabályt, a Be. egyik átmeneti szabályát és a Be. másodfellebbezésre vonatkozó rendelkezéseit [ezek: a Be. 615. § (3) bekezdése b) pontjának „kizárólag” szövegrésze, a 615. § (5) bekezdése, illetve a 870. § (3) bekezdése] támadta. Ezekkel összefüggésben a konkrét ügyben alapvető alkotmányjogi jelentőségűnek minősült az a kérdés, hogy a visszaható hatályú jogalkotás tilalma milyen összefüggésben áll a már folyamatban lévő jogérvényesítéssel: lehetséges van-e a jogalkotónak a másodfellebbezés benyújtását követően megszüntetni a felülbírálat indításának a jogát, illetve a fellebbezés benyújtásakor nem szabályozott többletfeltételekhez kötni az elbírálást. Másképp fogalmazva: előírhatja-e az új törvény a másodfellebbezés elbírálásának mellőzését új feltételekhez kötéssel. Alapvető alkotmányjogi jelentőségűnek volt tekinthető az a kérdés is, hogy a jogorvoslathoz való jogból, mint alapvető jogból ered-e a másodfellebbezés (harmadfok) jogintézménye a büntetőeljárásban, vagy ennek feltételeit a törvényhozó viszonylag szabadon alakíthatja akkor is, ha a másodfokú bíróság széles – a tényállásra is kiterjedő – felülbírálati jogköréhez nagy terjedelmű reformatórius jogkör társul. Alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés volt továbbá, hogy ha a másodfellebbezés a jogorvoslathoz való alapvető jog védelmi körébe tartozik, akkor törvényi szabályait hogyan kell értelmezni a másodfellebbezés céljára figyelemmel (Alaptörvény 28. cikk). A határozatban az Alkotmánybíróság a Be. 870. § (3) bekezdés „, fellebbezés” szövegrésze alaptörvény-ellenességének megállapításáról és megsemmisítéséről, valamint a Kúria ítéletével befejezett büntetőeljárás felülvizsgálatának elrendeléséről rendelkezett.
- Végül ugyancsak bírói döntés megsemmisítésével fejeződött be a 3384/2018. (XII. 14.) AB határozatban az az alkotmánybírósági eljárás, amely annak vizsgálatára irányult, hogy a bírósághoz fordulás lehetőségének a jogalkotó általi megteremtése a pótmagánvádas eljárásban olyan jogosultságot keletkeztet-e a sértett, vagyis a lehetséges pótmagánvádló oldalán, amely az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésében foglalt bírósághoz fordulás jogának a védelmi körébe esik. Az Alkotmánybíróság a régi és a hatályos Be. szabályaira egyaránt kiterjesztette a vizsgálatát. Az érdemi vizsgálat eredményeként lezárt alkotmányjogi panasz eljárások között hat olyat találunk, amelyekben az Alkotmánybíróság az indítványozó kérelmét

20 Indokolás [32]-[33]

- elutasította. Ezek témájukat tekintve az alábbiak szerint mutatnak változatosságot.
- A 3295/2021. (VII. 22.) AB határozatban azt vizsgálta a testület, hogy az anyanyelvhasználathoz való jog mit foglal magában, milyen iratokat, információkat kell biztosítani a nem magyar anyanyelvű, a magyar nyelvet nem ismerő terhelt számára. Ennek keretében állást foglalt az Alkotmánybíróság arról, hogy mennyiben érinti a tisztességes eljáráshoz való jogot, kihat-e a fegyverek egyenlőségének elvére, ha a magyar nyelvet nem ismerő, nem beszélő terhelt a büntetőeljárás egészében korlátozottan jut hozzá információkhoz, nem tájékoztatják az eljárási jogairól – különösen a tárgyalási jegyzőkönyvvel kapcsolatosan –, nem kap információt az eljárási cselekményekről készült jegyzőkönyvekről, jelentésekről, a tárgyalási jegyzőkönyvről, továbbá ha a vádhatóság által is kifogásolható módon történik számára a tolmácsolás. További alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésként merült fel, hogy a büntetőeljárás rendszerében ez a fajta „információ-hiány” mennyiben befolyásolja a jogorvoslathoz való jog érdemi gyakorlását.
 - A 3188/2021. (V. 19.) AB határozat alapjául szolgált eljárásban felmerült annak az észszerű kételye, hogy a másodfokú bíróság panaszban állított mulasztása – az ügyészség észrevételét a bíróság nem küldte meg a védelem és az indítványozók részére, így arra nem volt lehetőségük reagálni, ekként a másodfokú bíróság a védelem álláspontjának ismerete hiányában hozta meg döntését – alaptörvényellenesen korlátozta az indítványozók tisztességes eljáráshoz és védelemhez való jogát.
 - A 3166/2021. (IV. 30.) AB határozat esetében az indítványozó alkotmányjogi panaszában az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésében foglalt tisztességes eljáráshoz való joga tekintetében azt sérelmezte, hogy a Kúria végzésének rendelkező részében az első- és a másodfokú ítéletet hatályában fenntartotta, miközben a végzés indokolásában nem a másodfokú ítéletben rögzített lopás büntettéknek, hanem – azt átminősítve – a sikkasztás büntettéknek a megállapítása mellett érvelt. Az indítványozó a tisztességes bírósági eljárás sérelmét a fegyveregyenlőség részjogosítványának sérelme tekintetében vélte megalapozottnak. Az indítványozó érvelése szerint a vádtól eltérő minősítés kimondása ugyanis a büntetőeljárás végén történt és a Kúria – a védői indítvány ellenére – nem nyilvános ülésen, hanem tanácsülésen döntött, így a védelemnek nem volt lehetősége az új minősítésű váddal szemben érdemi védekezés kifejtésére.
 - A 3114/2021. (IV. 14.) AB határozatban az Alkotmánybíróság alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésnek tekintette, hogy a másodfokú ítélkező tanács tagjainak pártatlansága kétségbe vonható-e azon az alapon, hogy korábban az 1. számú indítványozó előzetes letartóztatásának a fenntartásáról döntöttek. Alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés volt az ügy szempontjából az is, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésében foglalt nullum crimen sine lege elve sérülhetett-e azáltal, hogy a bíróság egyes anyagokról nem a szakértői vélemény alapján és nem a megfelelő megnevezéssel rögzítette, hogy az elkövetett bűncselekmény tárgyát képezik.

- A 3030/2020. (II. 24.) AB határozatban azt állapította meg a testület, hogy „[a]z önkormányzatok sérelmére elkövetett vagyon elleni bűncselekmények miatt indított büntetőeljárásban tehát az Alaptörvény kifejezett rendelkezése miatt nem lehet helye pótmagánvádnak.”²¹ A döntéshez fűzött különvéleményemben kifejtettem, hogy a többségi határozat – véleményem szerint – figyelmen kívül hagyta az Alkotmánybíróság azon következetes gyakorlatát, amelyet az önkormányzatok jogállásának megítélését érintően alakított ki.²² Nem tulajdonított továbbá kellő jelentőséget a pótmagánvádló alkotmányossági vizsgálat kezdeményezésére vonatkozó lehetőségeit illetően az Alkotmánybíróság gyakorlatából szintén levezethető, további két szempontnak: a pótmagánvádló nem az állami büntetőigény érvényesítőjeként, hanem saját elhatározása alapján, saját jogai és igényei érvényesítése érdekében lép fel a büntetőeljárásban, továbbá ezen jogérvényesítési lehetősége az alkotmányjogi panasz eljárásban sincs az alapjogok meghatározott körére leszűkítve.²³
- A 2/2020. (I. 2.) AB határozatban pedig az Átmeneti rendelkezések köréből a Be. 869. § (1) bekezdés állt az alkotmányossági vizsgálat középpontjában. A szabály értelmében a Be. 14. § (3) bekezdés a) pontjának alkalmazása során a törvényszék másodfokú tanácsának tagjaként eljáró bíró a 2016. november 30. után indult büntetőeljárásokban minősül kizártnak.

Mindezen ügyekben úgy ítélte meg az Alkotmánybíróság, hogy az érdemi vizsgálat eredményeként az Alaptörvény valamely rendelkezésének a sérelme nem állapítható meg, így az indítvány elutasításáról határozott.

Végül a hatályos büntetőeljárás kódexhez kapcsolódóan néhány olyan indítvány is szerepelt az Alkotmánybíróság napirendjén, amelyek kapcsán a testület nem tartotta indokoltnak vagy az indítvány hiányosságai miatt lehetségesnek érdemi vizsgálat lefolytatását, ezért azok visszautasításáról döntött.

Az egyik első, a hatályos Be.-hez kapcsolódó ilyen ügyben az indítványozó az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése szerinti törvényes bíróhoz való jog sérelmével összefüggésben a másodfokon eljáró tanács összetételének törvénysértő voltát állította, illetve kifogásolta, anélkül azonban, hogy azt bármivel alátámasztotta volna. Az Alkotmánybíróság ezzel összefüggésben – ahogyan már több esetben – jelen, 3381/2019. (XII. 19.) AB végzésében is hangsúlyozta: nem felel meg az alkotmányjogi panasszal szemben támasztott formai követelménynek a beadvány, ha az a támadott bírói döntéssel lezárt eljárások leírását és pusztán a törvényességi szempontú kritikáját, valamint az indítványozó szerint az Alaptörvény ezáltal sérülni vélt szabályai idézését tartalmazza. Az Alkotmánybíróság továbbá megállapította, hogy az indítványozó által támadott Be. 815. § (1) bekezdését, mely szerint a pótmagánvádló felülvizsgálati indítványt nem terjeszthet elő, sem az elsőfokú,

21 Indokolás [31]

22 Indokolás [77]

23 Indokolás [90]

sem a másodfokú bírói döntés nem alkalmazta. Sőt, nem is alkalmazhatta, hiszen az indítványozó által támadott bírói döntések a rendes jogorvoslati eljárásban meghozott döntések, míg a kifogásolt norma a rendkívüli jogorvoslatra vonatkozó eljárási szabály.

A visszautasító rendelkező rész ellenére fontos megállapítást erősített meg az Alkotmánybíróság a 3006/2020. (II. 4.) AB végzés indokolásában azzal összefüggésben, hogy kirendelt védő eljárása esetén a védelemhez való jog mely aspektusai kifogásolhatók az Alaptörvény követelményrendszere alapján. Megállapította, hogy a büntetőeljárásban törvényi lehetőség van arra, hogy a terhelt kifogásolja a védelemmel kapcsolatos kirendelt védői feladatok nem megfelelő ellátását. Annak vizsgálata azonban, hogy a kirendelt védő a büntetőeljárásban milyen színvonalú munkát végzett, nem az Alkotmánybíróság feladata {3046/2019. (III. 14.) AB határozat, Indokolás [94]}. Az indítványban foglaltak vizsgálatának ebben a vonatkozásban ezért nincs helye. Az Alkotmánybíróság ennek következtében a védelem ellátásának minőségét nem vizsgálta.

Hasonlóan, általános érvénnyel állapította meg a testület a 3036/2020. (II. 24.) AB végzésben, hogy a törvényességi sérelmek is lehetnek kivételes esetben olyan kirívóak, amelyek felvetik az alkotmányos vizsgálat szükségességét. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint azonban a konkrét alkotmányjogi panaszban foglalt és az indokolásban felsorolt törvényességi kifogások nem vetnek fel olyan szintű eljárási, bizonyítási, jogszabályértelmezési vagy büntetéskiszabási hiányosságot, amely az ügy érdemére kiható alaptörvényellenesség kételyét megalapozná vagy alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdést vetne fel.

Ezek mellett a Be. szabályaival összefüggésben is született olyan visszautasító végzés (pl.: 3341/2021. (VII. 23.) AB végzés), amely az Alkotmánybíróság gyakorlatában nagy számban előforduló azon döntések közé sorolható, amelyek érdemi vizsgálatának azért nincs helye, mert az indítványozó kifogásai valójában a számukra kedvezőtlen bírósági döntés törvényességi kritikáját tartalmazzák. Az Alkotmánybíróság ezekben az ügyekben következetesen hangsúlyozza azon álláspontját, hogy az alkotmányjogi panasz nem tekinthető a bírósági szervezeten belüli újabb jogorvoslati fórumnak, a jogorvoslattal már nem támadható bírósági határozatok által okozott jogsérelem orvoslása eszközének. Ezek a típusú kifogások így önmagukban sosem alapoznak meg érdemi alkotmányossági vizsgálatot. Ugyanígy nincs helye érdemi vizsgálat folytatásának – és éppen ezért született meg a 3335/2021. (VII. 23.) AB végzés –, ha megállapítható, hogy az indítvány – tartalma alapján – alaptörvény-ellenes mulasztás megállapítására irányult, mivel arra az indítványozó nem jogosult.

3. Konklúzió

A rendelkezésemre álló terjedelmi keretben csupán betekintést tudtam nyújtani az Alkotmánybíróság hatályos Be. rendelkezéseit érintő tevékenységébe, döntéseibe. A hivatkozott döntések pillanatképet mutatnak arról, hogy a büntetőeljárás törvényben rejlő számtalan alkotmányos kihívás közül melyek azok, amelyek már eljutottak az

Alkotmánybíróságig. Mutatják egyúttal azt is, hogy a testület ezeket a jogértelmezési problémákat, kérdéseket miként kezelte, vizsgálta, értékelte, és az eljárásai során milyen következtetéseket vont le. Arra bizton számíthatunk, hogy ez a vizsgálódási kör a jövőben tágulni, bővülni fog, addig is azonban nekünk, jogalkalmazóknak segítségünkre lehetnek az itt összefoglalt megállapítások a hatályos büntetőeljárás kódex értelmezésében és alkalmazásában.

Irodalomjegyzék

- Antali Dániel Gábor: Az észszerű időn belüli tárgyaláshoz való jog és az új büntetőeljárás törvény külön eljárásai. *Eljárásjogi Szemle* 2018/3. 22-29. o.
- Bánáti János: Védői szemmel a büntetőeljárás törvényről. *Belügyi Szemle* 2018/3. 85-98. o.
- Czine Ágnes: A tisztességes bírósági eljárás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2020.
- Czine Ágnes: Az új büntetőeljárás törvény alapelvei. In: Czine Ágnes – Lukács Krisztina (szerk.): *Időszerű kérdések a büntetőeljárásban*. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest 2020. 35-51. o.
- Erdei Árpád: Újítások, találmányok, felfedezések a büntetőeljárás bizonyításban. *Belügyi Szemle* 2018/3. 5-21. o.
- Fantoly Zsanett: Rendészet és büntetőeljárás az emberi jogok, az alapjogok, és az alkotmányos jogok viszonyrendszerében. *Belügyi Szemle* 2018/3. 22-39. o.
- Lukács Krisztina – Villám Krisztián: A bírói kezdeményezés szerepe az alkotmányos jogvédelem rendszerében. In: *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban IV., A bírói kezdeményezések gyakorlati tapasztalata*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2019. 13-236. o.
- Lukács Krisztina: A pótmagánvád helye az alapjogok rendszerében. In: Czine Ágnes – Lukács Krisztina (szerk.): *Időszerű kérdések a büntetőeljárásban*. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest 2020. 79-93. o.
- Lukács Krisztina: A szabadságvesztés végrehajtásának egyes független ellenőrzési formái. *Patrocinium*, Budapest, 2021.
- Szabó Zsolt Tibor: Gyorsaság, hatékonyság, pergazdaságosság, konszenzus kontra garanciák. *Eljárásjogi Szemle* 2018/3. 30-36. o.
- Tóth Mihály: Néhány megjegyzés az új büntetőeljárás törvényhez. *Belügyi Szemle* 2018/3. 55-71. o.
- Tóth Mihály: Megjegyzések az új büntetőeljárás törvény egyes korrekcióiról. In: Czine Ágnes – Lukács Krisztina (szerk.): *Időszerű kérdések a büntetőeljárásban*. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest 2020. 95-110. o.

A CSALÁDON BELÜLI ERŐSZAK EGY SAJÁTOS ESETE: A HÁZIÁLLATOK (TÁRSÁLLATOK) BÁNTALMAZÁSA

1. Bevezető

Évtizedek óta folynak kutatások arról, hogy a családon belüli erőszak számos megvalósulási formáinak egyike a bántalmazott partner, vagy más családtag kedvenc háziállatának (a társállatnak) bántalmazása, elpusztítása. Nagyszámú kutatás vont párhuzamot az állatkínzás és a személy elleni erőszak között, bizonyos elkövetői körökben az összefüggés nyilvánvaló. A nyugati szakirodalom LINK-nek, azaz kapcsolatnak nevezte el az együttes előfordulás eseteit.² A COVID-19 világjárvány időszakában megnövekedett a családon belüli erőszak, a nemzetközi szervezetek, az államok és civil kezdeményezések kiemelt figyelmet fordítottak az elmúlt időszakban e problémára.

Világszerte erősödnek az állatvédelmi mozgalmak, az állatok kímélete uniós érték is, amelyet az Európai Unió működéséről szóló szerződés³ tartalmaz. Az Unió tagállamai tiszteletben tartják az állatok, mint érző lények kíméletére vonatkozó követelményeket.

Magyarországon 2021 tavaszán a Kormány létrehozta a Nemzeti Állatvédelmi Tanácsot. E Tanács javaslattevő, véleményező, tanácsadói testületként működik és célja az állatvédelem és állatjólét ügyében a társadalmi, tudományos és szakmai munka összehangolása.⁴ A Tanácstól azt is várja a Kormány, hogy hozzájáruljon a mindinkább élhető környezet kialakításához.

1 Intézetvezető egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete

2 Jegatheesan, Brinda – Enders-Slegers, Marie-Jose – Ormerod, Elizabeth – Boyden, Paula: Understanding the Link between Animal Cruelty and Family Violence: The Bioecological Systems Model. *Int J Environ Res Public Health*, 2020 May; 17(9): 3116. Published online 2020 Apr 30. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7246522/> (letöltés: 2021. aug. 13.)

3 Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ.) II. cím 13. cikk. Az Unió mezőgazdasági, halászati, közlekedési, belső piaci, kutatási, technológiafejlesztési és űrkutatási politikáinak kialakításánál és végrehajtásánál az Unió és a tagállamok teljes mértékben figyelembe veszik az állatok, mint érző lények kíméletére vonatkozó követelményeket, miközben tiszteletben tartják a tagállamok — különösen a vallási szertartásokra, kulturális hagyományokra és regionális örökségre vonatkozó — jogszabályi vagy közigazgatási rendelkezéseit és szokásait.

4 A Kormány 1124/2021. (III. 12.) Korm. határozata a Nemzeti Állatvédelmi Tanácsról.

Erős társadalmi megmozdulások indultak a kiszolgáltatottak, gyengék, sebezhetőek érdekében, ami társadalmaink egyes csoportjainak erkölcsi szintjét dicséri. Azonban a családon belüli erőszakot és/vagy az állatkínzást elkövetők lelketlensége, brutalitása áll a másik oldalon, amelynek megelőzése, csökkentése nagy kihívásként jelentkezik a XXI. század elején. Írásomban kriminológiai oldalról vizsgálom a családon belüli erőszak és az állatkínzás kapcsolódási pontjait, felidézve egy-egy már klasszikussá vált korábbi kutatást és elemezve a legújabb külföldi és hazai eredményeket.

2. Fogalmi alapvetés

Két évtizede „öncélú erőszakként” neveztem el az erőszakos bűnözés azon megjelenési formáit, ahol az elkövetők abban lelik örömüket, ha látják mások testi és lelki szenvedését. Destruktív személyiségek, akik nem építeni, hanem pusztítani, rombolni akarnak. Az öncélú agresszió a társadalomban kudarcot elszenvedett azon csoportok jellemzője, akik a konfliktusaikat nem ott és azzal szemben oldják fel, ahol és akivel kapcsolatban felmerült, hanem más területen.⁵ Ők a partnerbántalmazó, a gyermekeiket testi-lelki terrorban tartó, a hajléktalanok, fogyatékosok ellen erőszakos cselekedeteket megvalósító személyek.

A családon belüli erőszak „minden olyan fizikai, szexuális, pszichológiai vagy gazdasági erőszak, amely a családon vagy a családon belüli egységen belül történik, függetlenül a biológiai vagy jogi családi köteléktől, illetve a volt vagy jelenlegi házastársak vagy élettársak között, függetlenül attól, hogy az elkövetőnek közös lakóhelye van, vagy volt az áldozattal.”⁶ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Ajánlása Mellékletében így határozza meg a családon belüli erőszakot: „E körbe tartozik többek között a fizikai és mentális agresszió, érzelmi és pszichológiai abúzus, a nemi erőszak és szexuális abúzus, a vérfertőzés, a házastársak, rendszeres vagy alkalmi partnerek, illetve élettársak közötti nemi erőszak, a becsület nevében elkövetett bűncselekmények, a nőknél végzett genitális és szexuális mutiláció (csonkítás) és a nőkre sérelmes egyéb tradicionális szokások, mint például a kényszerházasság.”⁷

Az áldozat nem csak a fizikai sérüléseket szenved el, hanem lelkieket is, mindezek depresszív állapotot eredményezhetnek számos pszichoszomatikus betegséggel társulva. Váltakoznak az abúzus fajták, így a gazdasági, szexuális bántalmazás is szerepet kap. Az erőszak ciklikussága⁸, illetve folyamatjellege⁹ már évtizedek óta ismert jelenség a kriminológiában.

5 Domokos Andrea: Erőszakos bűnözés a 90es évek Magyarországon. Rendvédelmi füzetek 1999/23. szám 1-20. o.

6 Az Európa Tanács egyezménye nők elleni erőszak megelőzéséről és felszámolásáról - Isztambuli egyezmény 3. cikk b) bekezdés.

7 Miniszteri Bizottság R (2002) 5. számú ajánlásának Melléklete, 1./a

8 Walker, Lenore: The Battered Woman Syndrome. Springer Pub Co, 1984.

9 Douglas, Harriet: Assessing Violent Couples. November 1, 1991. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/104438949107200902> (letöltés: 2021. aug. 13.)

Az állatkínzás olyan társadalmilag elítélt magatartás, amely az állatnak szándékosan fájdalmat, szenvedést, lelki kint okoz és/vagy akár az állat halálát is eredményezi. Sátor egy 2004-es kutatást idéz az állatkínzás fajtáinak meghatározásánál. *„Állatoknál is beszélhetünk fizikai, lelki és szexuális bántalmazásról, illetve elhanyagolásról. Ezek közül a szemléletváltást főleg az jelzi, hogy egyre többen ismerik el, hogy az állatoknak sem csak fizikai, hanem lelki szükségletei is vannak. A bántalmazás egy típusának foghatjuk fel azt is, ha az állat mentálisan érzi kellemetlenül magát, fél, elhanyagolják, unatkozik.”*¹⁰ Az FBI négy osztályba sorolja az állatkínzás eseteit, hivatkozva Kajó: „elhanyagolás - szándékos bántalmazás és kínzás - szervezett bántalmazás pl. kutyaviadal, kakasviadal - szexuális bántalmazás.”¹¹ Az Állatvédelmi törvény preambuluma szerint az állatok érezni, szenvedni és örülni képes élőlények, tiszteletben tartásuk, jó közérzetük biztosítása minden ember erkölcsi kötelessége.¹²

Az USA-ban először az állatvédelem figyelt fel arra, hogy a családon belüli erőszak károsan érintheti a család háziállatait is. A későbbiekben a pszichiáterek, illetve a bünnődöző hatóságok is felfedezték az állatok bántalmazása és személy elleni erőszakos bűncselekmények közti összefüggést. Ezt követően vették fel a magatartászavarok sorába az állatkínzást is.¹³

Az „American Humane” elnevezésű USA-beli szervezet¹⁴ következetesen igyekszik a kiszolgáltatott, elnyomott csoportokat védelmezni. 1877-ben, Clevelandben alapították és első célja az volt, hogy emberséges bánásmódot biztosítson a dolgozó állatok számára, és a szállításuk körülményei is megfelelőek legyenek. Egy évvel később a szervezet már felvette céljai közé a gyermekek védelmezését is. 1879-ben kezdeményezte, hogy az USA-beli iskolákban legyen tananyag az állatvédelem. 1883-ban pedig kiállt az első Gyermekvédelmi törvény mellett, amely az elhagyott és bántalmazott gyermekek érdekében született.

A társállatok világszerte sajátos helyet foglalnak el a családokban, szinte családtagnak számítanak. Az USA-ban 67 %-ra becsülik azon háztartások arányát, ahol háziállatot tartanak.¹⁵ Az állatkínzás és a családon belüli erőszak közötti összefüggéseket kutatja a

10 Satori Ágnes: Az állatokhoz való viszony a társas-társadalmi kapcsolatok rendszerében. http://pszichologia.phd.elte.hu/vedesek/2007/satori_agnes_PHD.pdf (letöltés: 2021. aug. 10.)

11 dr. Kajó Cecília: Aki állatot kínozt, az emberre készül? – Az állatkínzás bűncselekmény összefüggései más erőszakos cselekményekkel az ítélkezési gyakorlat alapján. 7. o. https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/kajo_cecilia__allatkinzas%5Bjogi_forum%5D.pdf (letöltés: 2021. aug. 10.)

12 Az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvényt (Ávt.)

13 American Psychiatric Association: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. Washington, DC, USA: 1994

14 „American Humane” www.americanhumane.org

15 American Pet Products Association 2019–2020. https://www.americanpetproducts.org/pubs_survey.asp (letöltés: 2021. aug. 13.)

Becker és French szerzőpáros. A Links Group módszert javasolják, amelynek lényege, hogyha bármely érintett szervezet, hatóság tudomást szerez visszaélésről, rögtön jelez a társszervezetnek. A gyermekvédelem az állatvédelmi hatóságnak, az állatvédelmi hatóság pedig a gyermekvédelmi szervezetnek és szükséges esetben mindegyik szervezet egyúttal a rendőrségnek is.¹⁶

Ausztráliában a partnerbántalmazás és a háziállatok bántalmazása közti összefüggést keresték egy telefonos felmérés során. A kutatás szomorú eredménye az volt, hogy miközben sok nő jelezte, hogy kedvenc háziállatukat (többnyire kutyáról volt szó) bántalmazta férfi partnerük, a kutya érdekében nem fordultak állatorvoshoz vagy állatvédelmi hatósághoz. Ennek oka elsősorban az volt, hogy féltek az állat elvesztésétől, attól, hogy menhelyre kerülnek a bántalmazott kutyák és így elveszítik kedvencüket.¹⁷

Ascione és Shapiro¹⁸ egyértelmű összefüggést találtak a gyújtogatás, a zaklatás, a szexuális erőszak és az állatkínzás között. 9-12 éves olasz gyermekek esetében azok voltak legnagyobb valószínűséggel állatbántalmazók, akik maguk az iskolában zaklatás áldozatai voltak. 12-16 éves ausztrál gyermekek esetében akár a zaklatás áldozatai, akár annak elszenvetői nagyobb arányban voltak állatkínzás elkövetői. A két jelenség közti hasonlóság egyértelmű, mind a zaklatás, mind az állatkínzás áldozatai a gyengék, kiszolgáltatottak. A szexuális erőszak és a zoofília között is kimutatható a kapcsolat. Pszichiátriai kezelés alatt álló, illetve gyermekkorukban szexuális erőszakot elszenvedett fiatalok esetében gyakrabban fordul elő az állatok szexuális bántalmazása. Kutatásukban keresik a megfelelő tudományos módszereket, amelyekkel korrekt képet lehet kapni az állatbántalmazás és a személy elleni erőszakos cselekedetek közötti kapcsolatról és amely módszerek révén hatékony lehet a megelőzés és a beavatkozás egyaránt. Az elsődleges megelőzés az oktatással valósul meg, az általános és középiskolákban a tananyag része kell, hogy legyen az állatokkal való helyes viselkedés. Az egyetemeken pedig Ember-Állat Tudományokat¹⁹ javasolnak tanítani, amely multidiszciplináris megközelítéssel segít különböző kiszolgáltatott helyzetben levőknek a diszkrimináció megszüntetésében. A másodlagos megelőzés a veszélyeztetett csoportok kiszűrését jelenti, fel kell ismerni, hogy kik válhatnak állatkínzóvá. Számukra kell olyan programokat biztosítani, ami megaka-

16 Becker, Fiona- French, Lesley: Making the links: child abuse, animal cruelty and domestic violence Child Abuse Review 2004 Dec. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/car.878> (letöltés: 2021. aug. 10.)

17 Tiplady, Catherine-Walsh, Deborah- Phillips, Clive J.C.: Intimate partner violence and companion animal welfare Australian Veterinary Journal 2012 Jan. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1751-0813.2011.00843.x> (letöltés: 2021. aug. 10.)

18 Ascione, Frank R. - Shapiro, Kenneth: People and Animals, Kindness and Cruelty: Research Directions and Policy Implications Journal of Social Issues, Vol. 65, No. 3, 2009, 573.o. https://www.researchgate.net/publication/255643623_People_and_Animals_Kindness_and_Cruelty_Research_Directions_and_Policy_Implications (letöltés: 2021. aug. 10.)

19 Human-Animal Studies (HAS).

dályozza, hogy akár az állatkínzást folytassák, akár más területen váljanak erőszakossá. Ascione és Shapiro szerint a harmadlagos megelőzés már maga a beavatkozás és a kezelés. Javaslataink szerint az állatbántalmazók számára hasonló jellegű tanácsadást és kezeléseket kell biztosítani, amelyeket a családon belüli erőszakot elkövetők számára dolgoztak ki.

2018-ban egy angol-ausztrál közös kutatás összegyűjtötte a főbb publikációkat, amelyek az állatkínzás az személyek elleni erőszak kapcsolódásait, hasonlóságait keresték.²⁰ Sok kutatás jutott arra az eredményre, hogy a partnerbántalmazók kezében egy újabb eszköz a bántalmazott megfenyegetésére, fékentangására, és kínzására kedvenc állatának bántalmazása. A családon belüli erőszak áldozatai eleve elszigeteltségben élnek, hiszen ez is része a bántalmazó kapcsolatnak, és szoros kapcsolatot alakítanak ki kedvenc állatukkal. A nők kifejezetten érzékenyek az állatok bántalmazására, a bántalmazott először megkönnyebbülést érez, hogy adott esetben nem ő kapta a verést, hanem kedvence, utóbb azonban büntudat alakul ki benne emiatt- ismertetik az egyik kutatás konklúzióját. Satori is idéz olyan kutatást, amely szerint a családon belüli állatbántalmazás nem ritkán zsarolási eszköz a bántalmazó fél kezében, mellyel „sakkban” tarthatja családját.²¹ Az állatkínzó sokszor azért bántalmazza a család háziállatát, hogy nyilvánvalóvá tegye, hogy ugyanerre a sorsra juthat a partner vagy a bántalmazó gyermeke is. Az állat elhagyása is szorongást válthat ki, bevésődik a partnerben vagy a gyermekben, hogy őtöle is ilyen könnyen megszabadulhat az elkövető.²²

A korábban már említett LINK-et Bronfenbrenner bioökológiai rendszereinek modelljével igyekszik bemutatni egy 2020-as kutatás.²³ A modell az ember környezetével való kapcsolatát térképezi fel a szülők, a testvérek, a háziállatok, az iskolai környezet, a szomszédság, vallási közösségek, egészségügyi intézmények, és állatvédelmi szervezetek vonatkozásában. A modell szerint valamennyi rendszer, a legszorosabb személyközi kapcsolattól egészen a makrorendszerekig hat egymásra. A különböző szinteken különböző szakemberek tudnak segítséget nyújtani vagy beavatkozni. A családorvos

20 Riggs, Damien W. - Taylor, Nik - Fraser, Heather - Donovan, Catherine - Signal, Tania: The Link Between Domestic Violence and Abuse and Animal Cruelty in the Intimate Relationships of People of Diverse Genders and/or Sexualities: A Binational Study. *Journal of Interpersonal Violence* 2021, Vol. 36(5-6). <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0886260518771681> (letöltés: 2021. aug. 10.)

21 Satori Ágnes: Az állatokhoz való viszony a társas-társadalmi kapcsolatok rendszerében. Doktori disszertáció, 2007,147.o http://pszichologia.phd.elte.hu/vedesek/2007/satori_agnes_PHD.pdf (letöltés: 2021. aug. 09.)

22 Johnson, Scott A.: Animal cruelty, pet abuse & violence: the missed dangerous connection, *Forensic Research and Criminology International Journal*. Volume 6 Issue 5 – 2018. 403-415. o. <https://medcraveonline.com/FRCIJ/FRCIJ-06-00236.pdf> (letöltés: 2021. aug. 02.)

23 Jegatheesan, Brinda - Enders-Slegers, Marie-Jose - Ormerod, Elizabeth - Boyden, Paula: Understanding the Link between Animal Cruelty and Family Violence: The Bioecological Systems Model. *Int J Environ Res Public Health*. 2020 May; 17(9): 3116. Published online 2020 Apr 30. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7246522/> (letöltés: 2021. aug. 13.)

nemcsak a gyermek egészségét, hanem a társállatok jólétét, az állatorvosok a gyermek helyzetét, állapotát, esetleges áldozati szerepét is meg tudják figyelni egy-egy alkalommal, amikor kimennek a házhoz. Szükség esetén pedig eljárást kezdeményezhetnek, beavatkozhatnak. A makrorendszer szintjén információt lehet gyűjteni arról, hogy az adott közegben hogyan viszonyulnak a gyermekek, partnerek, társállatok bántalmazásához. A modell segítséget ad a szakembereknek az azonosításban, nyomon követésben. A 2020-ban publikált kutatás négy egymástól különböző, Hollandiában, az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban végzett esettanulmányon keresztül mutatja be a modell alkalmazhatóságát, hatékonyságát.

Az egyik letragikusabb eset az Egyesült Királyságban történt. A szomszédok kihívták az állatvédelmet, amikor egy fiatal apa a kiskutyájukat bántalmazta. Ekkor nyilvánvalóvá vált a férfi erőszakos természete, azonban a rendőrségnek nem jeleztek. Három hónappal később ugyanez a férfi csecsemőjét dobta le a lépcsőn, aki behalt sérüléseibe. Ha a korai beavatkozás nem marad el, a gyermek még életben lehetne.

Kallmuss és társa szerint a halállal végződő házastársi erőszak fő rizikófaktorai a következők:

- Gyakori erőszak
- Függőség
- Testi sérülések okozása
- A külvilágban is erőszakos magatartás
- A feleség megerőszakolása
- Az elkövető a gyermekkorában megtapasztalta a családon belüli erőszakot
- Fegyverek tartása, vagy használata
- Életveszélyes fenyegetések
- Állatok kíntása, legyilkolása
- Lelki abúzus, a feleség ellenőrzése

Meggyőződésem, hogy amikor a családon belüli erőszak és az állatkínzás elkövetőivel szemben igyekszik fellépni az állam és a társadalom, igazán komplex tudást kell kialakítani a partnərbántalmazó pszichológiai jellemzőiről is. E deviancia, kriminalitás fajtát nem elégséges jogi úton megközelíteni, a közigazgatás és a büntetőjog kevés a probléma kezeléséhez. Eleve a jelenség megelőzését és csökkentését kell célul kitűzni, ehhez viszont komoly pszichológiai, sőt pszichiátriai ismeretek is szükségesek. A partnərbántalmazók egyik típusa a közösség irányában a „minta-férj”, „minta-apa”. Ők a külvilágban jól kontrolláltak, a szomszédságban, munkahelyen, baráti körben kellemes embereknek ismerik őket. A külvilágban képesek fékezni indulataikat, otthon az „alávetett” feleséggel szemben azonban mindent megengednek maguknak. Róluk kell a szakembereknek több információt kell szerezniük. Hare írja, hogy „Tragikus módon az áldozatok gyakran nem tudják másokkal megértetni, hogy mi mindenben mennek keresztül....Egy asszony(...) nemrég ezt mondta nekem: Öt éven keresztül megcsalt,

félelemben tartott, és csekket hamisított a bankszámlám terhére. De mindenki, beleértve az orvosomat, az ügyvédemet és a barátaimat, engem okolt a problémáért.”²⁴ Darák Péter, a Kúria korábbi elnöke egy konferencia megnyitójában hangsúlyozta, hogy a partnernántalmazók időnként saját magukat állítják be áldozatként. „Ezért fordulhat elő, hogy a bántalmazottakkal a mindennapi életben személyesen is találkozó szakemberek – orvosok, rendőrök, pedagógusok, egyházi személyek, bírák – egyáltalán nem, vagy csak nagyon nehezen ismerik fel a bántalmazás jeleit”.²⁵

National Link Coalition

Kajó idézi az állatkínzási ügyek és más bűncselekmények közötti összefüggést kutató amerikai szervezet, a National Link Coalition (NLC) képviselőit: szerintük, „ha egy gyermek végignézi azt, ahogy egy másik személy éppen egy állatot bántalmaz vagy egyszerűen elhanyagolja, a tapasztalatai kihatnak személyiségének további alakulására, pszichológiai fejlődésére. Emiatt érzéketlenné válhat a látottakkal szemben és ez meggátolja az empatikus képességének kialakulását.”²⁶

Az NLC egy multidiszciplináris, együttműködésen alapuló kezdeményezés, amelynek célja a tudatosság növelése, illetve a közvélemény megszólítása. Végző céljuk megállítani az erőszak ciklusát, amely a család több tagját is érintheti.²⁷ A kezdeményezés az USA-ban és azon kívül is megismerteti a közvéleményt a Link létezésével, multidiszciplináris megközelítéssel képezi a szakembereket és igyekszik segíteni a közösségeket a családon belüli erőszak és az állatkínzás mérséklésében. A tudományos kutatások összefoglalóit folyamatosan igyekeznek eljuttatni a médiához, hogy a közösségek tisztában legyenek azzal a ténnyel, hogy az állatok bántalmazása, a családon belüli erőszak, a gyermekek vagy éppen az idősek bántalmazása gyakran egymással összefüggő jelenségek.

3. Magyar (v)iszonyok²⁸

Magyarországon is végeztek felmérést, amely ezt igazolta, a megkérdezettek 87%-a állította 1998-ban, hogy családtagnak tekinti állatát.²⁹

Magyarországon hosszú ideig az volt az elterjedt nézet, hogy ami a családon belül történik, az nem tartozik másra. Sem a szomszéd, sem a hatóságok beavatkozására,

24 Hare, Robert D.: Kímélet nélkül. A köztünk élő pszichopatak sokkoló világa. Háttér Kiadó, Budapest, 2004. 150. o.

25 Dr. Scheiber Dóra – Dr. Galajda Ágnes – Dr. Kovács Zsuzsanna: Támpontok a bántalmazás felismeréséhez. Hírvivő 2016/3. szám 25. o. https://www.epa.hu/04100/04108/00057/pdf/EPA04108_hirvivo_2016_03.pdf (letöltés: 2021. aug. 13.)

26 dr. Kajó C.: i. m. 7.o.

27 National Link Coalition <https://nationallinkcoalition.org/> (letöltés: 2021. aug. 13.)

28 Virág György híres bonmot-ját követem a fejezetcímbe. Virág György (szerk.): Családi iszonyok. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2005.

29 Sátori Á.: i. m. 147.o.

segítségére nincs szükség a partnerek, gyermekek, idősek vagy éppen a család tulajdonában levő állatok bántalmazása esetén. A kilencvenes években még magam láttam, ahogy a rendőrök legyintettek egy-egy általuk „CSB”-nek (családi botrány) minősített eset kapcsán, ahova nem kell kimenni, nem kell intézkedni, hiszen a család szokásos dinamikája alapján majd úgyis „lerendezi” az aktuális összetűzést is. Pedig 1997-ben már odafigyelt a törvényalkotó a családon belüli erőszakra. Ekkor született meg a Gyermekvédelmi törvény³⁰, módosították a Büntető törvénykönyvet³¹, amelynek következtében az erőszakos közöszlítés büntethetővé vált egymással házastársi életközösségben álló áldozat és elkövető esetén is, a Kormány pedig a 2174/1997. számú határozatában³² jogalkotási kötelezettséget vállalt a családon belüli erőszak törvényi szintű szabályozására. A 34/2002-es BM. utasítás³³ a családon belüli erőszak áldozatainak védelmében alkalmazott intézkedések hatékonyságát igyekezett javítani. A 13/2003. számú ORFK intézkedés a családon belüli erőszak kezelésével és a kiskorúak védelmével összefüggő rendőri feladatok végrehajtásáról szolt. Innentől nem lehetett a „CSB” kapcsán legyinteni, a rendőr köteles volt a helyszínen megjelenni, a bizonyítékokat rögzíteni és pártatlanul intézkedni, még akkor is, ha az magánlakásban zajlott. A rendőrségnek soron kívül kell kezelni a családon belüli erőszakot, méghozzá áldozatközpontú módon.³⁴ Ez a változás lehetővé tette, hogy megváltozzon a rendőrség azon hozzáállása, hogy „amíg vér nem folyik, addig nem tesznek semmit”.³⁵

Kajó Cecília két tipikus hazai jogesetet ismertet a közelmúltból, ahol nyilvánvaló a családon belüli erőszak és az állatkínzás összefüggése.³⁶ A kapcsolati erőszakhoz szükséges „rendszeresség” bizonyítása hiányozhatott ebben a két esetben, amikor csak az állatkínzás miatt emeltek vádat.

3.1. Nagykőrösi eset

„A nagykőrösi férfi 2018. április 08-án délelőtt megharagudott volt barátnőjére, ezért elhatározta, hogy bosszút áll rajta, és elpusztítja volt barátnője kutyáját, egy fehér szőrű máltai selyemkutyát, amely szakításukat követően a férfinál maradt. A férfi a házának

30 A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény.

31 A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény.

32 2174/1997. (VI. 26.) Kormányhatározat a Nők IV. Világkonferenciáján elfogadott Nyilatkozatban megfogalmazott feladatok magyarországi megvalósítását szolgáló cselekvési programról

33 34/2002. (BK.24.) BM utasítás.

34 Domokos Andrea: A „távoltartás” bevezetése a magyar jogba. In: Imre M. – Lamm V. – Máthé G. (szerk.): Közjogi tanulmányok Lőrincz Lajos 70. születésnapja tiszteletére. Aula, Budapest, 2006, 90. o.

35 Balogh Lídia – Matolcsi Andrea: Vélemények a családon belüli erőszak elleni állami fellépés lehetőségeiről. Rendészeti szemle, 2009/12. szám, 85. o.

36 dr. Kajó C.: i. m. 56-57. o.

udvarán egy fejszenyéllel nagy erővel fejbe vágta a kutyát. A kutya az ütéstől azonnal összerogyott, miközben nagyot vonyított, majd a férfi a fejszenyéllel még egyet ráütött a kutya testére. Ezután az állat már nem mozgott, a férfi beletette egy zsákba, bekötötte a zsák száját, majd kerékpárral elvitte a Kőrös-ér partjára, ahol talált egy illegális személerakóhelyet, és oda letette a zsákot. Miután a férfi hazament, felhívta volt barátnőjét, és közölte vele, hogy elajándékozta a kutyát. A kutya az ütésektől nem pusztult el, azonban egyik oldalára lebénuult, a zsákból nem tudott kiszabadulni. Az állatot még ezen a napon 17 óra körüli időben megtalálták, életét csak az állatorvosi beavatkozás mentette meg. Az elkövetővel szemben a Nagykőrösi Járási Ügyészség vádat emelt állatkínzás büntetése miatt. Bűnösségéről a Nagykőrösi Járásbíróság döntené.³⁷

3.2. Hajdúnánási eset

„A vádlott a volt feleségével és két közös kiskorú gyermekükkel élt együtt Hajdúnánáson, egy társasházi lakásban, ahol a család kutyát tartott. 2018. április 2-án 16 óra körül a férfi ittasan, az erkélyről kiabálva szidalmazta a volt feleségét, kidobott egy pár papucsot, egy akkumulátortöltőt és végül egy vasreszelőt. ...

A férfi ezt követően bement a lakásba, ahol meglátta a kutyát, ami rendszeresen morog rájuk, ezért feldühödött, elővett egy pillangókést és azzal a kutyát a hátán megszurta, majd a vérző állatot a 3 méter magas erkélyről kidobta. A kutya a térkövel burkolt udvarra esett, melynek következtében a tüdeje is megsérült. A férfi 6 cm mély sebet ejtett az állaton, de az nem hatolt a mellüregbe és így nem vezetett az állat pusztulásához.

A vádlott dühöngése miatt volt felesége kihívta a rendőrséget. A férfival szemben két járőr intézkedett, akiket a vádlott folyamatosan sértegetett és szidalmazott.

A bűncselekmények elkövetését beismerő vádlott ellen a Hajdúböszörményi Járási Ügyészség állatkínzás vétsége, kisebb kárt okozó rongálás vétsége és becsületsértés vétsége miatt emelt vádat a Hajdúböszörményi Járásbíróságon. A tárgyalás mellőzésére irányuló vádiratban felfüggesztett fogházbüntetés kiszabását indítványozta, továbbá indítványt tett arra, hogy a bűncselekmény elkövetéséhez használt kést kobozza el a járásbíróság.³⁸

3.3. Esztergomi eset, ahol a kapcsolati erőszakkal is megvádolják az elkövetőt

A kapcsolati erőszak és az állatkínzás összefüggéseit érzékeli az ügyészség, felismerve, hogy az állatkínzás egyedüli motívuma a kapcsolati erőszak kivitelezése az alábbi ügyben:

„Az Esztergomi Járási Ügyészség a kapcsolati erőszak büntetése, állatkínzás vétsége

37 <http://ugyeszseg.hu/a-baratnoje-kutyajan-allt-bosszut-a-szakitasert-egy-nagykoros-i-ferfi> (letöltés: 2021. aug.12.)

38 <http://ugyeszseg.hu/az-ittas-ferfi-duheben-megszurta-majd-az-erkelyrol-kidobta-a-csalamad-kutyajat/> (letöltés: 2019. 09. 01.)

és garázdaság vétsége miatt indult ügyben vádiratot nyújtott be egy férfival szemben, aki rendszeresen bántalmazta élettársát és annak kiskutyáját azért, hogy az élettársa fájdalmát fokozza.

A vádirat szerint a férfi vádlott és a sértett nő Esztergomban voltak élettársak, a férfi 2019 elejétől a sértettel napi rendszerességgel gorombán bánt, ordítózott vele, őt becsmérelte, haszontalannak titulálta, megöléssel fenyegette, valamint rendszeresen és durván bántalmazta (megrúgta, megütötte, fojtogatta és a falhoz vágta) a sértett kiskutyáját abból a célból, hogy ezzel a sértettnek fájdalmat okozzon.

A vádlott nem engedte meg a sértettnek, hogy bárkivel kapcsolatba lépjen, beszélgesen, telefonon kapcsolatot tartson, barátokat szerezzen, nem járhatott senkihez, és nem fogadhatott vendégeket. A sértettnek be kellett számolnia arról, hogy mikor hová megy, és ha a vádlott tudta nélkül ment el otthonról, a vádlott telefonon felhívta, és sértegetve követelte a hazatérését. A vádlott szándékosan zavarta sértettet telefonálás közben, számonkérte, hogy kivel beszél, egyedül alig engedte el otthonról. A vádlott a sértettet rendszeresen annak arcán és a karján tenyérrel megütötte, úgy, hogy ne maradjon nyoma.

A férfi 2019. július 19-én 18 óra körül ittasan érkezett haza közös lakásukba, ahol a sértettet különösebb ok nélkül szidta, becsmérelte, amely miatt a sértett felszólította a vádlottat, hogy költözzön el a lakásból. A vádlott ezután abból a célból, hogy az állatnak fizikai szenvedést okozzon, és ezzel élettársát is bántsa, az ebet elvette a sértett kezéből, eközben a nőt is megütötte, a kutyát pedig a lakásból a nyitott folyosóra vitte, és onnan - 4 méter 30 cm magasságból - kihajította az utcára. A sértett leszaladt a kutyához, megfogta és a lakásba visszavitte. Ekkor a vádlott ismét kikapta a sértett kezéből az ebet, és nyakánál megragadva újra ledobta a folyosóról az utcára. ... Ezután a vádlott a lakásból az előtte lévő térre lement, az élettársa kezéből az állatot ismét kivette, a feje fölé emelte, és azt a térkövel borított földhöz vágta. A vádlott két járókelőre is rátámadt, az egyiket két kézzel a földre rántotta, megpróbálta megütni, majd eközben a másik járókelőt is a földre rántotta, miközben a megtámadott nő a babakocsiban csecsemőjét tolt. Három járókelő férfi sietett a babakocsis nő segítségére, amely után az elkövető a helyszínről elmenekült.

Az ügyészség a vádiratban arra tett indítványt, hogy az Esztergomi Járásbíróság a vádlottat végrehajtandó szabadságvesztésre és közügyektől eltiltásra ítélje.³⁹

4. Magyar kutatások

Tilki kutatásai szerint Magyarországon a felderített állatkínzásokat leggyakrabban társállatokon követik el. Az általa vizsgált, jogerősen lezárt ügyek elkövetési tárgya 32 esetben volt kutya, 8 esetben macska.⁴⁰

39 Magyarország Ügyészsége: Újabb vádemelés kapcsolati erőszak bűntette miatt.

<http://ugyeszseg.hu/ujabb-vademeles-kapcsolati-eroszak-buntette-miatt/> (letöltés: 2021. aug. 12.)

40 Tilki Katalin: Az állatkínzás miatt indult büntetőeljárások tapasztalatai I. Ügyészségi Szemle,

Sátori foglalkozik a fiatal-középkorú felnőttek az állatbántalmazásos eseteivel. Meglátása szerint a gyermekek számára az apa viselkedése fontos, példaértékű, így a bántalmazások ténye, látványa több generációt is érint. Nyugati vizsgálatokra hivatkozik, amelyek szerint igazolható, hogy ahol a családban állatot bántalmaznak, ott komolyan felmerül a feleség, vagy gyermekek bántalmazásának kérdése is. Szerinte az állatbántalmazások felderítése nem „csak” állatvédelmi szempontból fontos. Külföldön speciális állatvédő szolgálat szakosodott arra, hogy az ilyen helyzetbe került állatokat kimenekítse, új gazdához juttassa, s így egyúttal a bántalmazott családtagoknak is lehetősége nyílik a kapcsolatból való kilépésre.⁴¹

A „working together” szelleme már a hozzátartozók közötti erőszak miatti távol tartás esetében is nyilvánvaló volt. 2009-ben így magyarázta ezt a miniszteri indoklás. A különböző intézmények közötti jelzési kötelezettség a bántalmazottak védelmének alapját képezi. Az egészségügyi szolgáltatást nyújtók, a személyes gondoskodást nyújtó szolgáltatók, a köznevelési intézmények, a szakképző intézmények, a nevelési tanácsadó, a gyámhatóság, a rendőrség, az ügyészség, a bíróság, a pártfogó felügyelői szolgálat, az áldozatsegítés és a kárenyhítés feladatait ellátó szervezetek, a menekülteket befogadó állomás, a menekültek átmeneti szállása, az egyesületek, alapítványok egyaránt kötelesek jelezni a családvédelmi koordinációért felelős szervnek, ha hozzátartozók közötti erőszak veszélyét észlelik. Ezek az intézmények és a családvédelmi koordinációért felelős szerv kötelesek egymással együttműködni és egymást kölcsönösen tájékoztatni. Amennyiben eljárás indul, a családvédelmi koordinációért felelős szerv a feltárt tényekről haladéktalanul tájékoztatja a rendőrséget.⁴² Magyarországon a Házi Gyermekorvosok számára állítottak össze ismertetőt, amely segít felismerni a bántalmazás rejtettebb jeleit is az orvos számára. „Azon családokban, ahol a gyermekek rossz bánásmódja miatt eljárás folyik, akár 60% is lehet azon családok aránya, ahol legalább egy családtag ismertén bántalmazta a családdal együtt élő állatot. A gyermekek fizikai bántalmazása miatt gondozásba vett családok 88%-ában fordult elő egyidejűleg az állatok bántalmazása, más bántalmazási formák – elhanyagolás, szexuális bántalmazás – esetén ez az arány 34% volt. Más vizsgálatok szerint átlagosan 22% körüli ez az arány.”⁴³ Azokban a háztartásokban, ahol az állatok rossz bánásmódban részesülnek, ott a gyermekeket is nagyobb eséllyel bántalmazzák vagy hanyagolják el. Mindezek alapján a gyermekek bántalmazására gyanakodnunk kell ott, ahol bármelyik családtag, vagy a házi kedvencek bántalmazása előfordul.

Egészen újszerű eredményeket tesz közzé Vetter kutatásai kapcsán.⁴⁴ Kidolgozott egy

2018/1. szám, 67.o.

41 Sátori Á.: i. m. 157. o.

42 2009. évi LXXII. törvény a hozzátartozók közötti erőszak miatt alkalmazható távoltartásról.

43 Dr. Scheiber D. – Dr. Galajda Á. – Dr. Kovács Zs.: i. m. 25.o.

44 Vetter Szilvia: Az állatkínzás szabályozása gazdasági és társadalmi mutatók tükrében. PhD értekezés. Gödöllő, 2020. https://archive.szie.hu/sites/default/files/vetter_szilvia_ertekezés.pdf (letöltés: 2021. aug. 12.)

eddig nem létező mutatót, az Állatkínzás– ellenes Büntetőjogi Indexet (Anti–Cruelty Criminal Index, ACCI), amely az állatkínzás büntetőjogi szabályozottsági szintjének mérésére alkalmas, lehetővé téve az országok közötti összehasonlító elemzést. Tizenöt ország (Magyarország, Ausztria, Csehország, Dánia, Franciaország, Hollandia, Lengyelország, Németország, Norvégia, Olaszország, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szlovákia és Szlovénia) állatkínzást szankcionáló büntetőjogi szabályozását vizsgálta. Sajnálatos módon abban a rangsorban, ahol a gyakorlatot is figyelembe vette a vizsgálat, Magyarország a sereghajtók között szerepelt. Végső megállapítása szerint az állatkínzás büntetőjogi szabályozottságának szintje a gazdasági jóléttel áll összefüggésben. Amikor a gazdasági jóléti mutatók magasabb szintet jeleznek, akkor az állatvédelmi büntetőjogi szabályozás differenciáltabb és kedvezőbb az állatvédelem ügyét tekintve.

Ebben az írásban nem szándékoztam sem az Állatvédelmi törvény, sem a Büntető Törvénykönyv szabályozását górcső alá venni, célom a kriminológiai megközelítés volt, a zoofília büntetőjogi szabályozásának hiátusa azonban olyan égbekiáltó hiányossága a magyar jognak, hogy említést kell tenni róla.⁴⁵ Csak remélni tudom, hogy a Nemzeti Állatvédelmi Tanács jogalkotásra vonatkozó javaslatai között elsőként szerepel ennek a területnek büntetőjogban is megjelenő szabályozása.

5. Összegzés

A LINK módszer hazánkban is nagyon hasznos lenne. A magyarországi gyermekvédelem jelzőrendszere nagyon sok kívánnivalót hagy maga után, így amikor annak hatékony alkalmazását dolgozzák ki a jogalkotók és jogalkalmazók, már eleve a LINK szellemében kellene eljárniuk. Ha bármely területen, akár az állatvédelem, akár a családok védelme területén visszaélést tapasztalnak, az illetékes szervek saját feladatuk ellátása mellett rögtön jelzéssel kell, hogy éljenek a többi intézmény felé, hiszen a komplex probléma megoldása csak komplex módszerekkel lehetséges.

A Bronfenbrenner modell is átütő eredményeket hozna a gyermekvédelem, családvédelem, állatvédelem és a bűnüldöző szervek újszerű együttműködése során. Napjaink leterhelt, sok esetben fásult szakember gárdájánál lehetséges, hogy ellenérzéseket váltana ki a további szerepvállalásra kötelezés. Meglátásom szerint azonban a területen dolgozók jó része hivatástudatból dolgozik és a segítségnyújtás igényének nem szabhat határt, hogy egyikőjük az állatvédelemben, a másik pedig a gyermekvédelemben dolgozik. A közös felelősségvállalás nemcsak több feladatot, hanem több sikert is eredményezhet.

45 Az Állatvédelmi törvény tiltja a zoofiliát: 8/B. § Állatot a nemi vágy kielégítésére irányuló cselekmény során felhasználni tilos. A Btk-ban egy szó sem esik róla. Btk XXIII. fejezetében, A környezet és a természet elleni bűncselekmények körében védi az állatokat. Az állatkínzásnak ugyan háttérjogszabálya az Ávt, azonban az elkövetési magatartásokat a Btk határozza meg a 244. § (1) bekezdésében, érthetetlen módon kihagyva közülük a zoofiliát.

Hangsúlyozom azt az álláspontomat, hogy a pszichológiai, pszichiátriai ismeretek nélkülözhetetlenek a gyermekvédelemben, állatvédelemben, a büntető igazságszolgáltatás területén dolgozók számára. A bántalmazók a közösség előtt rejtőzködő személyiségjegyei felismeréséhez, a bizonyításhoz van erre a speciális tudásra szükség. Az áldozatok rehabilitációja során is fontos a pszichológiai támogatás.

Mind egyes társadalmi szerveződések, mind az állam felismerte, hogyha gyökeres változást kíván valamely jelenség több évszázados rossz gyakorlatában, akkor a felvilágosítás és az oktatási rendszeren belüli ismeretátadás nélkülözhetetlen. Erre nagyon jó példa ahogy a családon belüli erőszakról már egyenes üzenetet küldenek a civil szervezetek és egyben az állam is, annak társadalmilag elfogadhatatlan és elítélendő voltát hangsúlyozva. Legutóbbi jó gyakorlat például a közösségi médiában elérhető „Hétköznapi történetek” c. videó-podcast sorozat kapcsolati erőszakról szóló része. Az Áldozatsegítő Központ működése hasonlóan jó kezdeményezés a leendő áldozatok, illetve az egész társadalom felvilágosítása érdekében.⁴⁶ Mindezek alapján újra kell gondolni az Állatvédelmi törvényben szereplő állatvédelmi oktatást, annak a gyakorlatban történő hatékony megvalósítását.⁴⁷ Talán a Nemzeti Állatvédelmi Tanács állatvédelmi, állatjóléti oktatás és képzés folytatására irányuló javaslatai is képesek lesznek meggyorsítani e folyamatot Magyarországon.

Irodalomjegyzék

American Humane www.americanhumane.org

American Pet Products Association 2019–2020. https://www.americanpetproducts.org/pubs_survey.asp

Ascione, Frank R. - Shapiro, Kenneth: People and Animals, Kindness and Cruelty: Research Directions and Policy Implications *Journal of Social Issues*, Vol. 65, No. 3, 2009. https://www.researchgate.net/publication/255643623_People_and_Animals_Kindness_and_Cruelty_Research_Directions_and_Policy_Implications

46 <https://jogaszvilag.hu/napi/varga-judit-sikeresen-indult-az-aldozatsegito-kampany/> (letöltés: 2021.márc.05.)

47 Az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény. AZ ÁLLATVÉDELMI OKTATÁS 43/A. § (1) Az állatokkal szembeni megfelelő magatartásra, gondoskodásra nevelést, az állatok megismertetését az iskolai általános képzésbe, a szakképzésbe és az ismeretterjesztésbe be kell építeni. (2) Az (1) bekezdésben meghatározott feladatok végrehajtását az állami és önkormányzati szervek, valamint az oktatási intézmények kötelesek előmozdítani. (3) Az állam az állatokkal szembeni megfelelő magatartásra neveléssel összefüggő feladata ellátásáért való felelőssége körében, a szükséges ismeretek széles körű terjesztésével, tájékoztatások, képzések, oktatás biztosításával járul hozzá az állatok jóllétének figyelembe vevő szemlélet kialakításához.

- Balogh Lídia – Matolcsi Andrea: Vélemények a családon belüli erőszak elleni állami fellépés lehetőségeiről, *Rendészeti szemle*, 2009/12. szám
- Becker, Fiona – French, Lesley : Making the links: child abuse, animal cruelty and domestic violence *Child Abuse Review* 2004 Dec. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/car.878>
- Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. American Psychiatric Association. Washington, DC, USA: 1994
- Domokos Andrea: A „távoltartás” bevezetése a magyar jogba. In: Imre M. – Lamm V. – Máthé G. (szerk): *Közjogi tanulmányok Lőrincz Lajos 70. születésnapja tiszteletére*, Budapest, Aula, 2006.
- Domokos Andrea: Erőszakos bűnözés a 90es évek Magyarországn. *Rendvédelmi füzetek* 1999/23. szám
- Douglas, Harriet: Assessing Violent Couples. November 1, 1991. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/104438949107200902>
- dr. Kajó Cecília: Aki állatot kínoz, az emberre készül? – Az állatkínzás bűncselekmény összefüggései más erőszakos cselekményekkel az ítélezési gyakorlat alapján. https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/kajo_cecilia__allatkinzas%5Bjogi_forum%5D.pdf
- Dr. Scheiber Dóra, Dr. Galajda Ágnes, Dr. Kovács Zsuzsanna: Támponatok a bántalmazás felismeréséhez. *Hírívő* 2016/3. szám https://www.epa.hu/04100/04108/00057/pdf/EPA04108_hirvivo_2016_03.pdf
- Hare, Robert D.: *Kímélet nélkül. A köztünk élő pszichopatak sokkoló világa*. Háttér Kiadó, Budapest, 2004.
- Jegatheesan, Brinda – Enders-Slegers, Marie-Jose – Ormerod, Elizabeth – Boyden, Paula: Understanding the Link between Animal Cruelty and Family Violence: The Bioecological Systems Model *Int J Environ Res Public Health*. 2020 May; 17(9): 3116. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7246522/>
- Johnson, Scott A.: Animal cruelty, pet abuse & violence: the missed dangerous connection, *Forensic Research and Criminology International Journal*. Volume 6 Issue 5 – 2018. <https://medcraveonline.com/FRCIJ/FRCIJ-06-00236.pdf>
- Kallmuss, Debra- Seltzer, Judith. A.: Continuity of marital behavior in remarriage: The case of spouse abuse. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 48. No. 1. 1986. Feb. Published online 2020 Apr 30. doi: 10.3390/ijerph17093116
- Riggs, Damien W. - Taylor, Nik - Fraser, Heather - Donovan, Catherine- Signal, Tania: The Link Between Domestic Violence and Abuse and Animal Cruelty in the Intimate Relationships of People of Diverse Genders and/or Sexualities: A Binational Study. *Journal of Interpersonal Violence* 2021, Vol. 36(5-6) NP3169–NP3195 © The Author(s) 2018 Reprints and permissions: sagepub.com/journalsPermissions.nav

- Sátori Ágnes: Az állatokhoz való viszony a társas-társadalmi kapcsolatok rendszerében. Doktori disszertáció. 2007. http://pszichologia.phd.elte.hu/vedesek/2007/satori_agnes_PHD.pdf
- Tilki Katalin: Az állatkínzás miatt indult büntetőeljárások tapasztalatai I., *Ügyészségi Szemle*, 2018/1. szám
- Tiplady, Catherine -Walsh, Deborah B.,- Phillips, Clive J.C.: Intimate partner violence and companion animal welfare *Australian Veterinary Journal* 2012 Jan. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1751-0813.2011.00843.x>
- Vetter Szilvia: Az állatkínzás szabályozása gazdasági és társadalmi mutatók tükrében. PhD értekezés. Gödöllő, 2020. https://archive.szie.hu/sites/default/files/vetter_szilvia_ertekezés.pdf
- Walker, Lenore: *The Battered Woman Syndrome*. Springer Pub Co, 1984.

AZ EJEB HATÁROZATOK HIVATKOZHATÓSÁGA A BÜNTETŐBÍRÓSÁGOK ÍTÉLETEIBEN

1. Bevezetés

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (Egyezmény) annak ratifikációjával és a magyar jogrendbe való átültetésével a hazai nemzeti jog része lett.² Nincs azonban egyértelmű szabály arra, hogy az Európai Emberi Jogi Bíróság (EJEB) esetjoga mennyiben köti a magyar bíróságokat, amelyek eljárásuk során az Egyezményben biztosított jogokról döntenek, ezen döntések hivatkozása egyáltalán megjelenhet-e a hazai bíróságok határozataiban.

Az Egyezmény szövege nem ad konkrét támpontot az esetjoghoz kötöttség vonatkozásában. A 32. cikk 1. bekezdése és a 46. cikk 1. bekezdése alapján legfeljebb az jelenthető ki, hogy a bíróság értelmezése olyan ügy kapcsán kötelező, melyben Magyarország félként vett részt.³

Az EJEB saját ítéleteinek az adott ügyön túlmutató hatályát húzza alá az ún. *pilot ítélet* eljárás⁴. Ezen eljárásban hozott ítéletében az EJEB felhívja a figyelmet valamely tagállam jogrendjében azonosított rendszerszintű problémára, és a tagállamot felszólítja e hiba orvoslására. A Miniszteri Bizottság szerint az Egyezmény 46. cikk 1. bekezdéséből következik az EJEB e jogosultsága, azonban ennek jogi kikényszeríthetősége meglehetősen bizonytalan, mivel sem az Egyezmény, sem a Kiegészítő Jegyzőkönyvek nem tartalmaznak ilyen tartalmú alávetést. Zagrebelsky bíró a *Hutten-Czapska ügyben*⁵ hozott ítélethez fűzött különvéleménye szerint az Egyezmény 46. cikke csupán azon, a Bíróság által véglegesen eldöntött ügyekben született ítéletek kötelező erejét mondja

1 tanszékvezető egyetemi tanár, DEÁJK Büntető Eljárásjogi Tanszék, büntető kollégiumvezető, Debreceni Ítéltábla

2 1993. évi XXXI. tv-nyel az Egyezményt, az egyes jegyzőkönyveket utóbb ültették át. Alaptörvény Q) cikk 3. bekezdés

3 Egyezmény 32. cikk 1. “A Bíróság joghatósága az Egyezmény és az ahhoz csatlakozó jegyzőkönyvek értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatos minden olyan ügyre kiterjed, amelyet a 33., a 34., 46. vagy a 47. Cikknek megfelelően elé terjesztettek.” Egyezmény 46. cikk 1. “A Magas Szerződő Felek vállalják, hogy magukra nézve kötelezőnek tekintik a Bíróság végleges ítéletét minden ügyben, amelyben félként szerepelnek.”

4 Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Res (2004) 3. számú határozatában az EJEB felé megfogalmazott felhívás, majd 2011. február 21-én került be a Bíróság eljárási szabályzatának 61. cikkébe.

5 Hutten-Czapska kontra Lengyelország, (35014/97)

ki, amelyben az érintett állam félként szerepel, mely rendelkezésből nem vezethető le a *pilot ítélet* eljárás során a bepanaszolt államok számára adott bírósági útmutatások általános kötelező ereje.⁶

Kijelenthető, hogy az EJEB ítélet kiterjesztett hatályának hívei sem gondolják úgy, hogy az Egyezményből az EJEB ítéletek *erga omnes* hatálya következne: kifejezett nemzetközi szerződés vagy belső jogi norma hiányában nem kötelezhetőek általánosan arra az államok, hogy jogszabályukat változtassák meg, vagy az Egyezménnyel ellentétes gyakorlatukat küszöböljék ki.⁷

Bragyova András szerint „*lényegi különbség van az Egyezmény és az alkotmánybíróságok kapcsolata, illetve a Bíróság és az alkotmánybíróságok kapcsolata között*”⁸, azaz az Alkotmánybíróóság az Egyezmény kötelező jellegét eleve elfogadja – a magyar jogrendbe való átültetése folytán nem is tehetne másként –, azonban az EJEB esetjoga vonatkozásában ezt nem feltétlenül ismeri el.

Blutman László megkülönböztet négyféle (erősen kötött, mérsékelten kötött, autonóm, extrém autonóm) AB-értelmezést⁹ az EJEB esetjog alkalmazhatóságával kapcsolatban. Az egyik végletet képviselő, “erősen kötött” álláspont az EJEB vonatkozó döntéseinek közvetlen figyelembevételét és hivatkozhatóságát hirdeti az AB határozatok nyilvánvalóan megalapozott, átlátható indokolása érdekében.¹⁰ A “mérsékelten kötött” álláspont szerint az EJEB joggyakorlatát az Alkotmánybíróóság értelmezi, és ennek során nem kell külön hivatkozni az EJEB konkrét határozataira sem. Az AB ennek során a belső jog valamely rendelkezése nemzetközi szerződésbe ütközésének *absztrakt vizsgálatát* végzi el.¹¹ Az autonóm álláspont visszautasítja az EJEB ítéletek közvetlen hivatkozhatóságát, az EJEB ítéletek kötőerejét kizárólag az adott ügyre szűkíti, és kimondja, hogy az Alkotmánybíróáságnak részben eltérő körülményeket kell vizsgálnia.¹² A másik végletet képviselő “extrém autonóm” álláspont legekleatásabban Pokol Béla alkotmánybíróinak a 21/2018. (XI. 14.) AB határozathoz fűzött különvéleményében jelent meg. Eszerint kizárná, hogy az alkot-

6 Elek Balázs – Guba Veronika – Rita – Juhász Dorottya – Tóth László – Zétényi András: Az EJEB ítéleteinek közvetlen és közvetett hatálya a hazai jogalkalmazásban LWP, (Az Országos Bírósági Hivatal keretein belül működő Európai Jogi Szaktanácsadói Hálózat kutatócsoportja végezte el a minden ügyszakra kiterjedő vizsgálatot. Jelen tanulmány ezen kutatócsoport eredményeit is felhasználja) <http://ejszh.justice.hu/working-papers>

7 Pákozdy Csaba: The Relation Between the Judgement of the European Court of Human Rights and the National Law in Hungary, *Miskolc Journal of International Law*, 2006/3, 86. o.

8 Bragyova András: Az értelmezés hatalma. Az alkotmánybíráskodás és az Emberi Jogok Európai Bíróságának kapcsolata, különös tekintettel Magyarországra, *Alkotmánybíróági Szemle* (2011) 1., 83-92. o.

9 Blutman László: Törésvonalak az Alkotmánybíróaságon: mit lehet kezdeni a nemzetközi joggal? *KJSZ*, 2019/3., 1-9. o.

10 21/2018. (XI. 14.) AB határozat, [78] bekezdés

11 21/2018. (XI. 14.) AB határozat, [15]-[16] bekezdések

12 23/2015. (VII. 7.) AB határozat, [58]-[60] bekezdések

mánybírói döntések akár eshetőlegesen, nem kötelező jelleggel, pl. jog-összehasonlító vizsgálat során, EJEB-ítéletekre alapozhatók legyenek, mert *“az EJEB döntéseit ténylegesen nem az arra illetékes bírói tanácsok formálják ki az Egyezmény alapulvételével, hanem egy, az évek alatt kialakult kb. 300 fős emberjogász apparátus a bírák függetlenségének legelémibb hiánya mellett”*¹³. Blutman szerint ez a vélemény áll a megingatagabb lábakon, egyrészt, mert egy szociológiai érv, amely valósága ráadásul nem bizonyított, normatív kérdésekben nem bír relevanciával, másrészt, mert a jogi szakapparátus a szükségszerűen nagy bírói szervezetek (így az EJEB mellett az EUB és az Alkotmánybíróság) szerves részét képezik, akik a bírói kabinet működésétől függően több-kevesebb befolyással vannak a végső ítélet tartalmára, de azok legitimitására nincsenek hatással.¹⁴

Az eltérő jogtudományi értelmezésektől a jogirodalmi konszenzus elemelkedik, és nem a jogi kötőerőre, hanem a célszerűsége helyezi a hangsúlyt a strasbourgi eset-joghhoz való kötöttség szükségessége kapcsán.¹⁵ Magyarország érdeke ugyanis, hogy a hazai bíróságok tekintetbe vegyék a strasbourgi ítéleteket. A következetes, egymásra épülő EJEB esetjogból adódóan célszerű nyomon követni és figyelembe venni a strasbourgi ítéleteket, hogy megelőzzük hasonló ügyekben a Magyarországgal szembeni elmarasztalást. A célszerűség kritériuma az Alaptörvény 28. cikkéből¹⁶ is levezethető, melyet, bár kifejezetten nem rendelkezik a nemzetközi szerződések értelmezéséről, egyes vélemények szerint az Alaptörvény nemzetközi és európai beágyazottságából, valamint az EJEB végső jogorvoslati fórum funkciójából adódóan¹⁷ az Egyezményre is természetesen vonatkoztatni kell.

Ezen elméleti kitekintés mellett is kijelenthető, hogy a gyakorlatban a magyar bíróságok csak elvétve hivatkoznak strasbourgi joggyakorlatra. Ezt a jogirodalom különböző okokra vezeti vissza, így a megfelelő ismeret hiánya, az Egyezményben foglalt jogokat érintő ügyek alacsony száma, a túl szigorú jogpozitívista hozzáállás, valamint az alapjogi (és emberi jogi) bíráskodásban az Alkotmánybíróság hazai dominanciája szerepel a lehetséges indokok között.¹⁸

13 21/2018. (XI. 14.) AB határozat, [84] bekezdés

14 Blutman (16. l.) 7. o.

15 Blutman László: A nemzetközi jog a magyar bíróság gyakorlatában, Nagy Károly-émlékkönyv. 2002. 41-53. o.

16 Alaptörvény 28. cikk *“A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulumát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.”*

17 Uitz Renáta: Nemzetközi Emberi Jogok és a Magyar Jogrend, Jakab András-Gajdusчек György (szerk.) A magyar jogrendszer állapota, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet (2016) 175. o.

18 Elek Balázs – Guba Veronika – Rita – Juhász Dorottya – Tóth László – Zétényi András im.

2. Az eljárás elhúzódása, mint a tisztességes eljárás sérelme

A büntető ügyekben ítéltőablai és kúriai határozatokban az eljárás elhúzódása, mint a tisztességes eljárás sérelme az egyik leggyakoribb olyan ok, ami közvetlen strasbourgi döntésből ered. Az Alkotmánybíróság a 2/2017. (II. 10.) AB határozatában mutatott rá arra, hogy „A bíróságnak az ítélet indokolásában – rövidített indokolás esetén is – részleteznie kell továbbá a büntetőeljárás elhúzóadására tekintettel a terheltnek nyújtott kedvezményt.”. Az Alkotmánybíróság pedig az EJEB döntések részletes elemzése után állította fel azon alkotmányos követelményt, amit épp a további jogsértések és marasztalások elkerülése érdekében a jogalkotó az eljárási törvényben is rögzített. Eszerint, ha a bíróság a büntetés kiszabásakor enyhítő körülményként figyelembe vette a büntetőeljárás elhúzóadását, akkor az erre való utalás az ügydöntő határozat kötelező eleme.¹⁹ Megjegyzendő, hogy az EJEB gyakorlat a törvény részévé vált, de számos esetben a bíróság külön is hivatkozik az eredeti EJEB gyakorlatra, különösen akkor, amikor az érvelést szeretné erősíteni, így növelni a döntés elfogadtatását.²⁰

A tisztességes eljárás sérelmét állító védői indítványok felülvizsgálati eljárásban rendre elbuknak, hiszen nincsen ilyen felülvizsgálati ok az eljárási törvényben. Peres szakaszban azonban esetenként olyan EJEB döntésekre is történik hivatkozás, ahol nem volt peres fél Magyarország. A Kúria például a BEH 2018.B.1. számon közzétett elvi határozatában rögzítette: „[56] [...] az EJEB kifejtette, hogy a nemzeti bíróságokat a beismerő vallomás sem mentesíti az alól, hogy a terhelt esetleges törvénytelen hatósági felbujtásra történő hivatkozását vizsgálják.”²¹ Ezen ügy azért különösen érdekes, mert a bizonyítás terén tartotta követendőnek a Kúria peres eljárásban az EJEB által kialakított gyakorlatot.

3. Kényszerintézkedések

A kényszerintézkedések kapcsán az állapítható meg, hogy az EJEB döntések már oly mélyen beszivárogtak a hazai ítélkezésbe, hogy az eredeti EJEB érvelés gyakran úgy jelenik meg, hogy annak közvetlen hivatkozása nem történik meg.

Erre példa az EJEB a 2003. 53129/99. számú ügye (*Imre Zsolt kontra Magyarország*), ahol kimondta: „Azt, hogy a vádlott előzetes letartóztatásának fenntartása ésszerű-e, minden esetben az ügy speciális vonásainak a fényében kell megítélni. Az elhúzódo fogvatartás egy adott ügyben csak akkor lehet indokolt, hogyha a közérdek valódi követelményének olyan specifikus jelei állnak fenn, amelyek – az ártatlanság véelme ellenére – nagyobb súllyal esnek latba, mint az Egyezmény 5. cikkében lefektetett, az

19 Be. 564. § (4) bekezdés b) pont

20 Kúria Bhar.I.302/2019/20., Kúria Bfv.III.1.005/2011/5.szám, Debreceni Ítéltőábla Bf.II.85/2018/225.sz.

21 Kúria Bhar.I.1736/2017/8. szám

egyéni szabadság tiszteletben tartását előíró szabály.”²² Ezen Bírósági Határozatokban is közzétett döntés szófordulatai számos ügyben felbukkannak az eredeti EJEB határozat megjelölése nélkül, lényegében a belső jogalkalmazás részévé válva.²³

4. A ne bis in idem elvének vizsgálata

A kétszeres eljárás tilalmának elvét értelmezve a Kúria az EJEB és EUB gyakorlatát is követve, fejtette ki azt, hogy önmagában az a körülmény, hogy a terhelttel szemben nem büntető, hanem közigazgatási eljárásban alkalmaztak szankciót olyan cselekmény miatt, amit a támadott jogerős ítélet is elbírál, a „ne bis in idem” elvének megsértését nem zárja ki. Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) elsőként Engel és társai Hollandia elleni ügyében foglalkozott a közigazgatási szankciók büntetőjogi jellegének megítélésével, és azoknak a kétszeres értékelés tilalmával, illetve a „ne bis in idem” elvével való összefüggésével. Ennek során olyan szempontrendszerrel állított fel, ami a nemzeti bíróságok számára is irányadó. Az ún. Engel kritériumok vizsgálata már rendszerint felbukkan a hazai jogalkalmazásban függetlenül attól, hogy az eredeti döntés nem Magyarországot érintette.²⁴

5. A véleménynyilvánítás szabadságának alapelvi szintű felbukkanása

A véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatos széles strasbourgi joggyakorlat a rágalmazás és becsületsértés vétsége miatt indult ügyekben rendre megjelenik. Természetesen védői indítványokra reagálva felbukkan azon érvelés is, hogy elsődlegesen a nemzeti hatóságokra, nevezetesen a bíróságokra tartozik a hazai jogszabályok értelmezési problémáinak megoldása. Mindez nem zárja ki, hogy folyamatban lévő ügyben az eljáró bíróság figyelemmel legyen az EJEB, továbbá az Alkotmánybíróság döntéseinek indokaira, tekintettel arra is, hogy az Alkotmánybíróság mellett az EJEB jelenti a független ítélkezés külső, alkotmányos kontrollját.²⁵

6. Rágalmazás, becsületsértés anyagi jogi alapja, büntethetősége

A rágalmazás vétsége és más bűncselekmény miatt folyamatban volt büntetőügyben a Kúria utalt arra, hogy az EJEB számos döntésében, így a 9174/02. számú kérelem tárgyában 2008. szeptember 19.-én kihirdetett ítéletében maga is leszögezte, hogy nem az a feladata, hogy a hazai joghatóságok helyébe lépjen. Elsődlegesen a nemzeti

22 BH 2009.7

23 Kúria Bpkf.III.1.307/2019/2., Kúria Bpkf.II.567/2020/3., Kúria Bpkf.III.1.001/2020/2., Kúria Bpkf.II.669/2019/2., Debreceni Ítéltábla Bpkf.IV.282/2019/5.sz.

24 Kúria Bfv.II.308/2019/5., Debreceni Ítéltábla Bf.II.589/2018/26.sz.

25 17/1994. (III. 29.) AB hat. II/3. pont utolsó bekezdés]. (Kúria Bfv.III.927/2010/4. szám

hatóságokra, nevezetesen a bíróságokra tartozik a hazai jogszabályok értelmezési problémáinak megoldása. Az Európai Emberi Jogi Bíróság szerepe arra korlátozódik, hogy megbizonyosodjon a felől, hogy az ilyen értelmezés hatásai összeegyeztethetők az Egyezményvel. Mindez nem zárja ki, hogy folyamatban lévő ügyben az eljáró bíróság figyelemmel legyen az EJEB, továbbá az Alkotmánybíróság döntéseinek indokaira, tekintettel arra is, hogy az Alkotmánybíróság mellett az EJEB jelenti a független ítélkezés külső, alkotmányos kontrollját.²⁶

Az ugyancsak rágalmozás vétsége miatt folyamatban volt büntetőügyben a Kúria a terheltet az ellene rágalmozás vétsége miatt emelt vád alól felmentette. A Kúria különös jelentőséget tulajdonított az Emberi Jogok Európai Bírósága K.L. Magyarország elleni ügyében 2009-ben meghozott ítéletben kifejtett álláspontjának. Eszerint a cikk közzétevőjének nem a valóság tartalmát kell bizonyítania, hanem csak azt, hogy annak létezik bizonyos ténybeli alapja. Ilyen esetben az újságcikk nem tekinthető jogsértőnek. A Kúria által hivatkozott strasbourgi döntéssel szemben a Kúria szerint az elsőfokú bíróság által hivatkozott, az EJEB által Prager és Oberschlick Ausztria elleni ügyben 1995-ben meghozott ítélet a jelen esetben nem tekinthető irányadónak. Mindezekre figyelemmel a terhelt formálisan tényállásszerű cselekménye nem jelent veszélyt a társadalomra, materiális jogellenesség hiányában bűncselekményt nem valósít meg. Ezért a terheltet az ellene rágalmozás vétsége miatt emelt vád alól felmentette.²⁷

A rágalmozás vétsége és más bűncselekmény miatt folyamatban volt további büntetőügyben a Kúria hivatkozott arra, hogy abban a kérdésben, hogy közszereplőnek a politikában (tágabb értelemben a közügyek alakításában) szerepet vállaló személyek, illetve a kormányzat tekintendők, az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlata is a hazai alkotmánybírósági döntésekhez hasonló. Az is az EJEB gyakorlatán nyugvó, alkotmányos álláspont, hogy az Európai Emberi Jogi Egyezményben garantált véleménynyilvánítás szabadsága már nem oltalmazza azokat a közléseket, amelyek célja önmagában a másik bántása, megalázása vagy a közügyekkel össze nem függő, öncélú támadása, megsértése.²⁸

7. A pártatlanság követelményének érvényesítése

A Kúria az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatából kiindulva mutatott rá, hogy önmagában nem abszolutizálható az elfogultságnak a terhelt szubjektumában (tudatában) keletkezése, hiszen ez csak akkor lehet releváns (juthat érvényre), amennyiben objektív igazolást nyerhet, márpedig az Alkotmánybíróság az igazolhatóságnak egyér-

26 17/1994. (III. 29.) AB hat. II/3. pont utolsó bekezdés]. (Kúria Bfv.III.927/2010/4. szám

27 Kúria Bfv.I.1304/2012/3.szám

28 Kúria Bfv.II.1519/2015/7.szám, hivatkozott alkotmánybírósági döntés: 13/2014. (IV. 18.) AB határozat [37], Hivatkozott EJEB döntések: Skalka kontra Lengyelország, Lingens kontra Ausztria, Castells kontra Spanyolország, Oberschlick kontra Ausztria, Thorgeirson kontra Izland,

telmúen időbeli gátat vetett, s ekként, ha a terhelt az ügydöntő határozat jogerőre emelkedése előtt már az elfogultság állításának helyzetébe került, de az elfogultság bejelentésével nem élt, az ügydöntő határozat jogerőre emelkedését követően arra már nincs lehetősége.²⁹ Látható, hogy a pártatlanság kapcsán a Kúria is azt a mércét vezette le annak objektív és szubjektív szempontjai kapcsán, amit korábban az EJEB követelményként meghatározott.

Hasonló gondolatmenet a Kúria más végzésében is felbukkan. A Kúria így a kizárási kérelem elbírálásakor kiemelte, hogy „A bírói gyakorlat pedig az Emberi Jogok Európai Egyezményének (Róma 1950) rendelkezéseire és az Emberi Jogok Európai Bíróságának (Strasbourg) ítélezési gyakorlatára figyelemmel alakította ki ezen elfogultsági ok értelmezésének a Be. alkalmazásánál is irányadó gyakorlatát.”³⁰

8. Az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés jogszerűsége

Az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés jogszerűsége kapcsán ezen büntetés jogszerűsége is gyakori jogvita tárgya. A büntető ügyekben a Kúria éppen egy ilyen ügyben elemezte részletesen iránymutató céllal az EJEB döntések közvetlen hatályát.³¹ Különös jelentőséget ad ezen kúriai döntésnek, hogy ezt követően meghozott 3/2015. BJE. számú jogegységi határozat igyekezett egyértelművé tenni, hogy életfogytig tartó szabadságvesztésből feltételes szabadságra bocsátás kizárásának lehetősége az alkotmányos jogrend része, annak bírósági alkalmazását nemzetközi szerződés nem tiltja.³²

9. Záró gondolatok

Az eljárás tisztességessége feletti örködés az eljáró bírónak hivatalból is kötelessége, a tisztességes eljárás követelményeinek biztosítása körében hozott strasbourgi határozatok szempontrendszerre akkor is figyelembe veendő, ha az eljárás résztvevői azokra külön nem hivatkoznak. A tisztességes eljárás részelemei ugyanis a hazai büntetőeljárásban is alapvető szintű rendelkezések még akkor is, ha külön alapelvként nincsenek nevesítve.

Az eljáró bíróság nyilvánvalóan akkor van a legegértelműbb helyzetben, ha az előtte folyamatban lévő ügyben már született valamilyen EJEB döntés. Ilyenkor egységesnek mondható az az álláspont, hogy a bírónak nincs más teendője, minthogy az EJEB ítéletét a konkrét ügyre alkalmazza. Az EJEB egyezményértést kimondó döntése meghatározott

29 Kúria Bfv.II.1558/2018/12.)

30 Kúria Bkk.II.443/2018/4., Bkk.II.1559/2017/2.

31 Bfv.II. 1.812/2014/18 szám

32 Az alapügy kapcsán a 73593/10. szám alatt iktatott kérelmet az EJEB befogadta, és a 2014. október 13. napján végleges ítéletében az Egyezmény 3. cikkének és a 6. cikk 1. bekezdésének a megsértését állapította meg.

feltételek esetén a büntetőeljárásokban felülvizsgálati ok.³³ Példaként hozható fel a *Vajnai* ügyet követően hozott, korábban hivatkozott ítélet.³⁴

Más a helyzet akkor, ha az eljárás résztvevői az adott ügy tényállásbeli azonossága okán hivatkoznak az eljárás résztvevői egy Magyarországgal szemben más ügyben meghozott döntésre. Ilyen esetekben az az elsődlegesen eldöntendő kérdés, hogy vajon valóban azonos tényállású ügyekről van-e szó.

Ha olyan EJEB döntéssel mutat az ügy azonosságot, melyben az EJEB egy általa rendszeresített szempontrendszer, úgynevezett „tesztet” rendel alkalmazni, a bíró közvetlenül is hivatkozhat az EJEB által követendőnek minősített tesztekre. Az EJEB esetjogának kötőereje ezekben az esetekben kizárólag a „teszt” alkalmazására terjed ki. Ennek oka, hogy a szubszidiaritás elvéből fakadóan az EJEB, hasonlóan az Alkotmánybírósághoz, nem mérlegeli felül sem a megállapított tényállást, sem pedig a bizonyítékok mérlegelését. Abban az esetben azonban, ha sorvezetőként kiadott tesztek a bíróság indokolása még csak nyomokban sem tartalmazza, az EJEB megállapítja az egyezményesértést. Az eljárás elhúzódomása mint a tisztességes eljárás sérelme, és annak orvoslása ezen tény enyhítő körülményként történő értékelésével lehet példa erre a szempontrendszerre büntető ügyekben.³⁵

Az elvi éllel nem bíró döntések csak annyiban érdeemesek a hivatkozásra, amennyiben nem elszigetelt esetekről van szó, hanem lehet találni legalább három olyan ügyet, mely azonos tényállás mellett azonos eredményre vezetett. Erre hozhatóak fel példaként a letartóztatásokat érintő döntések.³⁶

Az azonos tényállás adott esetben alapot adhat egy másik szerződő állammal szemben meghozott döntésben kifejtett elvek (értelmezés) alkalmazására. Ezért nem érdemes azonnal rövidre zárni a fél hivatkozását azzal, hogy nem Magyarországgal szemben meghozott döntésről van szó. Itt ismét a korábban már említett tesztek érdemelnek kiemelés, hiszen az EJEB ítélkezési gyakorlatából eredően azokat nem csak akkor „kell” alkalmazni, ha Magyarországot érintő ügyben kerültek lefektetésre, hanem akkor is, ha más országgal szemben meghozott döntésben alakították ki különösen akkor, ha nagykamarai döntésben szerepelnek. Ilyen teszt az Engel kritériumok néven elhíresült, az adóügyek körében annak eldöntésére bevezetett szempontrendszer, mely abban segít eligazodni, hogy mennyiben tekinthető a közigazgatási eljárásban kiszabott pénzbírság büntetésnek és ezáltal mennyiben sérti a „ne bis in idem” elvét egy utóbb az adott ügyben meghozott marasztaló büntető ítélet.³⁷

33 A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 648. § c) pontja

34 Legf. Bír. Bfv.I.1117/2008/6. sz.

35 Elek Balázs – Guba Veronika – Rita – Juhász Dorottya – Tóth László – Zétényi András im.

36 Nagy Gábor kontra Magyarország, no. 33526/11, Nagy Gábor kontra Magyarország 2. számú ügy, no. 73999/14

37 Az Engel kritériumok alkalmazására lásd EBD2019.B.16 (Debreceni Ítéltábla 589/2018/26. sz.), BH2020.202 (Kúria Bfv.II.308/2019. sz.)

A más országokkal szemben meghozott ítéletek kapcsán azonban fokozott körültekintéssel kell eljárni még a tényállásbeli azonosság esetén is, és mindig alaposan meg kell vizsgálni, hogy a döntés nem esik-e a szerződő államok részére biztosított mérlegelési mozgástér területére. Utóbbi esetben ugyanis európai konszenzus hiányában az országokat nagyobb szabadság illeti meg, így az eltérés lehetősége is nagyobb fokban biztosított.³⁸

Azokban az esetekben, mikor a tényállás nem azonos, csak hasonló az EJEB által Magyarországgal szemben meghozott döntés alapjául szolgáló tényállással, nem beszélhetünk szoros értelemben vett kötőerőről. Az EJEB esetjogát ilyenkor a bíróság saját belátása szerint alkalmazza érvelésének megtámogatására, vagy éppen veti el a tényállásbeli különbözőségek okán.

Összességében az EJEB esetjoga nagyon különböző kontextusban tud felbukkanni a hazai judikatúrában.

Az egyes ügyek áttekintéséből levonható az a következtetés, hogy az EJEB döntések hivatkozása és indokolásban történő felhasználása rendszeresen felbukkan akkor, ha arra alapítottan történik a védők indítványainak előterjesztése. Ilyenkor általában nem mellőzhető ezen döntések hivatkozása, még akkor sem, ha a bíróság nem osztja ezen ügyek relevanciáját a folyamatban levő ügyben.

Megfigyelhető, hogy az Egyezményben foglalt jogokat érintő bűncselekményeknél a bűncselekmény anyagi jogi dogmatikai alapját is befolyásolhatják az EJEB döntései, így akár a bűnösség kérdésében történő döntést is.

Több esetben épp egy lehetséges országmarsztalás elkerülése érdekében történik az EJEB gyakorlat elemzése és hivatkozása, mint például az eljárás elhúzódása miatt az enyhítésben megvalósuló kompenzáció alkalmazásakor.

Érdemes utalni arra is, hogy sok esetben az indokolás meggyőző erejének fokozása érdekében történik az EJEB döntés hivatkozása. Erre példa a büntetések enyhítésekor az eljárás elhúzódásának figyelembevétele, vagy kényszerintézkedések esetében egy-egy különös letartóztatási ok mellőzésekor.

A bírói érvelés meggyőző erejének erősítése végett történő hivatkozások különös hasonlóságot mutatnak a bírói határozatokban felbukkanó jogirodalmi hivatkozásokhoz. Az ezzel kapcsolatos vizsgálódásaim épp Tóth Mihály professzor úr művei kapcsán tették lehetővé azt a következtetést, hogy a széles körben elismert jogtudós jogi álláspontjának elfogadása egy folyamatban lévő büntetőügyben mennyire erősíti a határozat jogi érvelésének meggyőző erejét.³⁹

38 A mérlegelési mozgástérről részletesebben lásd: Dudás Dóra Virág doktori értekezését „A mérlegelési mozgástér doktrína természetes a strasbourgi bíróság gyakorlatában, különös tekintettel a magyar vonatkozású ügyek tapasztalataira” címmel, Budapest, 2014.

39 lásd: Elek Balázs: A jogirodalom hatása a büntető bíróságok ítélkezésére. Magyar Jog, 2014/10. szám 556-565. o. (A Tóth Mihály professzor bírói ítéletben hivatkozott tanulmánya például: Gazdasági bűncselekmények az alakuló joggyakorlatban. ELTE Jogi Továbbképző Intézet,

Irodalomjegyzék

- Blutman László: Törésvonalak az Alkotmánybíróságon: mit lehet kezdeni a nemzetközi joggal? *Közjogi Szemle.* - 12. évf. 3. sz. (2019.) 1-9. o.
- Blutman László: A nemzetközi jog a magyar bíróság gyakorlatában, A nemzetközi jog a magyar bírósági joggyakorlatban. Nagy Károly- emlékkönyv. 2002. 41-53.
- Bragyova András: Az értelmezés hatalma. Az alkotmánybíráskodás és az Emberi Jogok Európai Bíróságának kapcsolata, különös tekintettel Magyarországra, *Alkotmánybírói Szemle* (2011) 1., 83-92. o.
- Elek Balázs: A jogirodalom hatása a büntető bíróságok ítékezésére. *Magyar Jog*, 2014/10. szám 556-565. o.
- Elek Balázs: A jogirodalom által közvetített jogtudomány és a büntető ítékezés. 152-177. o. In: *A jogtudomány helye, szerepe és haszna. Tudomány módszertani és tudományelméleti írások.* Szerkesztő: Bódig Mátyás – Zódi Zsolt, Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete – Opten Informatikai Kft., 2016
- Elek Balázs – Guba Veronika – Rita – Juhász Dorottya – Tóth László – Zétényi András: Az EJEB ítéleteinek közvetlen és közvetett hatálya a hazai jogalkalmazásban LWP, <http://ejszh.justice.hu/working-papers>
- Pákozdy Csaba: The Relation Between the Judgement of the European Court of Human Rights and the National Law in Hungary, *Miskolc Journal of International Law*, 2006/3, 85-96. o.
- Uitz Renáta: Nemzetközi Emberi Jogok és a Magyar Jogrend. In: Jakab András-Gajdusчек György (szerk.) *A magyar jogrendszer állapota*, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet (2016) 173-210. o.

Budapest, 1997, Tóth Mihály: *Gazdasági bűnözés és bűncselekmények.* KJK-Kerszöv, Budapest, 2000), Elek Balázs: A jogirodalom által közvetített jogtudomány és a büntető ítékezés. 152-177. o. In: *A jogtudomány helye, szerepe és haszna. Tudomány módszertani és tudományelméleti írások.* Szerkesztő: Bódig Mátyás – Zódi Zsolt, Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete – Opten Informatikai Kft., 2016 (A Tóth Mihály professzor bírói ítéletben hivatkozott tanulmánya például: Boríték kapható. Gondolatok a hálapénz és a büntetőjog összefüggéseiről. *Élet és Irodalom*, 2014. július 11 hivatkozta: Fővárosi Ítéltábla 8.Bf.129/2014/22.szám, Tóth Mihály: *Gazdasági bűnözés és bűncselekmények* hivatkozta: Szegedi Ítéltábla Bf.I.463/2005. számú határozat, BH 2006.143., Tóth Mihály: A tettazonosság újabb dilemmái meghaladott dogma vagy értékes tradíció?, In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (szerk.): *Minúciák*, Pécs, 2001, 22-41.) Debreceni Ítéltábla Bf.II.619/2014/36. sz. végzés)

TAGÁLLAMI ÉS EURÓPAI DIMENZIÓK A BŰNÜGYI NYOMOZÁSBAN

1. A nyomozás jelentősége a büntető eljárásban

Amióta Európában léteznek modern polgári nemzetállamok egyértelmű, hogy az állam az egyedüli, amely az általa létrehozott szervezetek és büntető jogrendszere (büntetőjog és büntető eljárásjog) segítségével a bűncselekményeket üldözheti, felléphet a bűnelkövetőkkel szemben és dönthet büntetőjogi felelősségükről, vagyis megállapíthatja bűnösségüket és szankciót alkalmaz velük szemben, felmenti őket vagy akár megszüntetheti az ellenük folyó eljárást (ha nem az előző döntéseket hozza meg).²

A büntető eljárás alapja a büntetőjog szabályainak megsértése. Azt, hogy ez valójában megtörtént-e és ezért ki tartozik felelősséggel a büntető eljárás lefolytatása során derül ki. A büntető eljárásban meghatározott szervek (és személyek), és csakis azok járhatnak el, amelyeket a büntetőeljárás törvény erre feljogosít. Rajtuk kívül más nem működhet közre abban a folyamatban, amelynek eredménye a büntető igazságszolgáltatás. Csakis ezeknek a szerveknek a tevékenysége legitimálhatja a büntetőjogi és a büntető eljárási szabályok alkalmazását, a büntetőjogi felelősségről szóló döntést.

Ez a döntés egy progrediálós, dinamikus folyamat eredménye, amely a büntető eljárás megindításától az eljárás jogerős befejezéséig tart. Ez a folyamat szakaszokra tagolódik. Ezek hagyományosan a nyomozás (vizsgálat), ügyészi szakasz és a bírósági eljárási szakasz. Ezek a szakaszok egymásra épülnek, egymás eredményeire építenek.³

Mindegyik szakasznak más a funkciója, jelentősége és az eljárási funkciót teljesítő szervezeteknek is eltérőek a feladatai, jogosultságai és egymáshoz kapcsolódó (belső és külső) viszonyrendszerük.

1 egyetemi tanár, Miskolci Egyetem ÁJK

2 *A tanulmány a „Certain questions of the external, internal and criminal investigation of the criminal offences affecting the financial interests of the European Union (fraud, corruption, money laundering and other illegal activities against the financial interests of the EU) with special focus on the role of OLAF, EPPO, Eurojust, and Europol” Hercule III (2014-2020) projekt keretében megrendezett “THE ROLE OF INVESTIGATION IN CRIMINAL PROCEDURE – EUROPEAN DIMENSIONS” című nemzetközi projekt nyitókonferencián 2021. május 31-én elhangzott előadás alapján készült. Ezek a döntések számos esetben együtt ugyanabban a határozatban jelennek meg.*

3 Ugyanakkor a büntető ügy nem minden esetben jut el a bírósági döntésig. Akár ideiglenesen, akár véglegesen a bírósági eljárás megkezdése előtt megszakadhat.

Dolgozatom témáját képező nyomozás a tények, adatok bizonyítékok összegyűjtése tekintetében két szempontból is meghatározó.

1. A nyomozó hatóságok találkoznak elsőként a bűncselekményekkel, és bizonyítási eszközök és eljárások segítségével tárják fel az azokkal összefüggő, a büntető felelősségre vonáshoz szükséges tényeket, adatokat, bizonyítékokat.

Az ő munkájuk eredménye az akta, a nyomozási ügyirat, amely legoptimálisabb esetben tartalmazza a vádemeléshez (illetve más ügyési döntésekhez), valamint a bírósági eljárás lefolytatásához szükséges információkat. A nyomozás és az ott keletkezett ügyirat jelentőségét fokozza, hogy az utóbbi évtizedben egyre több országban nő a bírósági döntésben játszott szerepük.

2. A nyomozás azonban a büntető eljárás legérzékenyebb szakasza is. Ha a nyomozás rossz verzió mentén, felületesen, a kriminalisztika szabályainak, a bizonyítási eszközre vagy eljárásra, az eljárás alanyainak jogaira, kötelezettségeire vonatkozó törvényi szabályok figyelmen kívül hagyásával, illetve gondatlan vagy tudatos megsértésével vagy egyszerűen csak felületesen folyik, a nyomozás tévútra tévedhet, a nyomok elenyészhetnek, megsemmisülhetnek, vagy a jogszabálysértések, törvénytelenések miatt a bizonyítékok nem vagy csak korlátozottan használhatók fel. Mindezek folytán elpazaroltá válhat a nyomozásra szánt idő és emberi energia, pénzügyi, technikai, anyagi forrás, részben vagy egészben használhatatlanná az ügyiratban összegyűlt tudás és kudarccá a nyomozás. Ezek kockázati tényezők rendszerfüggetlenek, és mint számtalan példa bizonyítja, bármely állam igazságszolgáltatási rendszerét fenyegethetik.

Dacára annak, hogy a nyomozással kapcsolatos felsorolt jellegzetességek általánosak, a nyomozás nemzeti sajátosságai a részletek tekintetében jelentős mértékben eltérnek egymástól, így a vázolt általános sajátosságokat is eltérő módon jelenítik meg, eltérő törvényi feltételek mellett jön létre alakul ki a nyomozás eredménye. Ennek a megállapításnak témánk, az európai uniós bűnügyi együttműködés szempontjából kiemelkedő jelentősége van.

A nemzeti nyomozó hatóságok tevékenysége kétirányú: nemzeti és nemzetközi. Az EU tagországok nyomozó hatóságainak nemzetközi tevékenységének iránya is kettős. Az egyik az EU területén belülre irányul a másik azon kívülre. Ez a kétféle együttműködés kétféle együttműködési rendszer mentén zajlik. Az egyik a jogsegély típusú, a másik a közvetlen együttműködés.

Az együttműködés során a nemzeti igazságszolgáltatásokat, bár a kontinentális Európában az inkvizitórius eljárás közös gyökeréből nőttek ki számtalan tényező választja el egymástól. Gondoljunk arra a tényre, hogy az EU-ban jelenleg huszonhét jogrendszer, ezen belül huszonhét büntető igazságszolgáltatási rendszert létezik, amelyek nyomozásra vonatkozó rendelkezései, ha feladataiban nem is, de a részleteiben jelentősen eltérnek egymástól. A következőkben ezeket az eltéréseket, a nemzeti dimenziókat fogom röviden bemutatni.⁴

4 vö. van Wijk, M. C. (2017) 65-102.o.

2. A nyomozás nemzeti dimenziói

Elsőként a nyelvi eltéréseket szeretném kiemelni. Az egész büntető eljárás, így a nyomozás is nemzeti nyelven folyik. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a büntető eljárásra, ezen belül a nyomozásra vonatkozó jogszabályok nemzeti nyelven íródnak, a jog szabályait nemzeti nyelven értelmezik, a szabályaik alapján végzett eljárási cselekmények nyelve a nemzeti nyelv és a jegyzőkönyvek is ezen készülnek. A nemzeti nyelvi meghatározottságot megtöri ugyan a terhelhet és az eljárás más résztvevőit megillető anyanyelv használati és az ehhez kapcsolódó tolmácsoláshoz való jog, de a lefordított tartalom lényege vagy egésze a tolmács/fordító közvetítésével nemzeti nyelven kerül jegyzőkönyvbe, ami számtalan esetben nem fedi a szóban elhangzottakat. Az EU-ban huszonhét tagállamban huszonnégy hivatalos nyelven alkotják és alkalmazzák a büntetőjogot és a büntető eljárási jogot. Bár több országban azonos az államnyelv (Ausztriában, Németországban a német, Belgiumban, Franciaországban, Luxemburgban a francia) a köz- és hivatalos nyelv mind a szavak, kifejezések alakjában és tartalmában jelentős mértékben eltér.

A nyelv nem csupán összeköti, de el is választja a jogrendszereket. A határ a nyelv által közvetített kultúrák találkozásánál húzódik, amely, mint a nemzeti dimenziók második, de nem kevésbé fontos tényezője kifejezi a jogrendszerek különbözőségéből fakadó rendszertani, mentalitásból fakadó, jogalkotásbeli, az igazságszolgáltatás felépítéséből, az eljárási szabályok eltéréséből adódó szinte leküzdhetetlen különbségeket, amelyek – sokak szerint – egyenesen illúzióvá teszik az EU büntetőjogi vonatkozású integrációs törekvéseit.⁵

Az eltérő történelmi kulturális hagyományok, stb. következtében eltérő országokban még az azonos nyelv is eltérően jelöli és definiálja a bűncselekményeket, a különböző jogi fogalmakat, eljárásokat, intézményeket. Nem beszélve arról, ha eltérő nyelvű és eltérő jogrendszerhez tartozó országokról van szó. Ha ehhez hozzávesszük azt, hogy egyes pl. a nyomozáshoz kapcsolódó jogintézmények szabályozása területén sokszor jelentéktelennek tűnő eltérések különböztetik meg a különböző országokban honos szabályozás mikéntjét, akkor talán megérthetjük miért nehéz közös nyelvet találni.

A jogrendszerek és jogi kultúrák nem homogének – soha nem is voltak azok –, nem lehet csak tisztán nemzeti hagyományokon nyugvó szabályrendszerként tekinteni rájuk, ugyanis sokszor mutatnak fel egymástól eltérő és hagyományaikkal is ellentétes jellegzetességeket, vesznek át hibrid, illetve több jogrendszer intézményeiből összegyűrt megoldásokat. Jogtörténeti példák után kutatva önként kínálkozik a vizsgálati szakasz és a vizsgálóbíró intézménye, amely ugyan francia eredetű, az 1808-as napoleoni Code d'instruction Criminelle terméke, de a kontinentális európai országok csaknem mindegyike – különböző okokból – átültette saját jogrendszerébe. Mára azonban

5 vö. Colson-Field (2016) 1-25.o.

szinte kizárólag a frankofon országok büntető eljárásában lelhetők fel, ott is a tradíciók tisztelete és megőrzése okán. A többi ország a büntetőeljárás egyszerűsítése és gyorsítása jegyében eltörölte.⁶

Ugyanez a törvény nem csupán új jogintézményt teremtett, de egy másik ország, Anglia meghatározó jogintézményét az esküdtszéket átalakítva ugyan, de a francia eljárás részévé tette. A Nagy Francia Forradalom során az angolszász típusú esküdtszék a forradalmi terror eszközévé vált, ezért ezt a rendszert a törvény rendelkezései megváltoztatták. Ennek eredményeként a francia esküdtszéki rendszerben hat esküdt három hivatásos bíró segítségével dönt, ahol egyértelműen a hivatásos bírőé a meghatározó szerep. Az esküdtszék tehát az inkvizitórius hagyományok áldozatává vált, bár a törvény hosszú időn keresztül az esküdtszéki döntés elleni fellebbezést kizárta.⁷

A kontinentális európai országok közül a büntetőeljárás területén Olaszország hajtotta végre a legnagyobb fordulatot, amikor a büntetőeljárás szabályait 1998-ban a szigorú inkvizitórius hagyományokról angolszász mintára állította át. Ez az átállás azonban anélkül történt meg, hogy a büntető igazságszolgáltatás intézményrendszerében valóságos változás következett volna be, tehát anélkül, hogy a bírói ügyészi, védői szerepfelfogást gyökeresen átalakították volna. Az olasz büntetőeljárásból az angolszász rendszerben megszokott passzív bíró, a bizonyításban aktív ügyészi és védői szerepvállalás hiányzott. [A büntető tárgyalás az inkvizitórius hagyományok szerint (aktív bíró passzív ügyész és védő) folyt.] Ennek eredménye lett, hogy a törvény hatályba lépését követő időszakban korábbi gondolkodásmód és szerepfelfogás érvényesült. Az ügyész és a védő a tárgyaláson arra várt, hogy az aktív bíró lefolytatja a bizonyítást, így a tárgyalásra nem készültek fel különösebben. A bíró azonban az új szabályok szerint már nem ismerhette az ügyet teljes terjedelmében, csak egy rövid összefoglaló birtokában volt. Ezért a tárgyalás a törvény hatályba lépését követően sok esetben hallgatásba burkolózott, a bíróság pedig döntésképtelenné vált. Ezen a problémán az olasz bíróságok nem úgy lettek úrrá, hogy bírák, ügyészek, védők tréningek során elsajátították volna az angolszász tárgyalási technikákat, hanem a törvényt igazították vissza a korábbi gyakorlathoz.

Az olasz Alkotmánybíróság több döntésével ugyanis lehetővé tette, hogy az ügyész az ügy nyomozása során keletkezett iratokat a tárgyaláson korlátozások nélkül felolvassa, a bíró ezekről másolatot kapjon. Ezáltal a korábban keletkezett iratok is a tárgyalás

6 5 vö. Colson-Field (2011): 45.o. Tehermentesítésükre hivatkozva a 2000. július 15-i, Be.-t módosító törvény leválasztotta róla a személyi szabadság korlátozását szolgáló jogokat és azt egy új bíró a *le juge des libertés et de la detention* hatáskörébe utalta. ezzel a módosítással a vizsgálóbíró megtartotta a nyomozási hatáskörét, de a kényszerintézkedések elrendelésére vonatkozó jogosultságát elveszítette.

7 . vö. Colson-Field (2011) 42.o. Ezt a jogot szintén a 2000. július 15-i törvény biztosította feleknek, lehetővé, hogy az esküdtszék döntése ellen mind tény mind jogkérdésben fellebbezést terjesszenek elő.

részévé válhatnak és a bírói döntés alapjául szolgálhatnak. Vagyis az inkvizitórius eljárás gyökerei ismét szárba szökkennek. Angliában és Walesben a Police and Criminal Evidence Act (PACE) újítást vezetett be a büntetőeljárásba jogot biztosítva a bírónak arra, hogy a tárgyalás előkészítésében aktívan rész vegyenek és még a tárgyalás előtt kiszűrik a törvénysértő a bizonyítékokat.⁸ Ez a rendelkezés arra is lehetőséget teremtett, hogy az eljárás korai szakaszában sor kerülhessen a vádalkuval kapcsolatos kérdések tisztázására, illetve a bizonyítás tekintetében megalapozottabb tárgyalás előkészítésére, a tisztességes tárgyalás lefolytatására. Ez szokatlan jelenségnek tűnt egy olyan országban, ahol a bíró szerepe tradicionálisan passzív, az aktivitás pedig a bizonyító felekkel: az ügyéssel és a védővel szemben támasztott követelmény. Ezért sokan az inkvizitórius eljárás térhódítását vizionálták, holott a bírói passzivitás a bíró által önként vállalt, az utóbbi másfél évszázadban a bírói gyakorlat által szentesített, de nem a jog által előírt szabály.

Ellenkező irányban ugyan, de hasonló helyzet állt elő az USA-ban honos vádalku intézményével is. Számos kontinentális európai ország (olasz, francia, német) építette be jogrendszerébe ezt a büntető eljárást egyszerűsítő és gyorsító tipikus angolszász megoldást, ezzel is erősítve a büntető eljárás nyomozási szakaszának jelentőségét.⁹ Mivel az átvétel csak a hazai jog sajátosságainak figyelembe vételével történhetett, az eredeti jogintézmény szinte a felismerhetetlenségig átalakult.

Az eddigi példák mindenképpen erősítik azt a nézetet, hogy a hagyományos jogi kultúrák inkább jellemezhetőek rugalmassággal mint stabilitással, inkább írhatók le a komplexitásra törekvéssel, mintsem egységességgel, és megoldásaikat tekintve jobban érvényesül nyitottság semmint az izolációra, elzárkózásra törekvés. A különböző jogrend-

8 v.ö. PACE s. 78

9 A magyar büntetőeljárás kodifikációtörténetének utóbbi húsz éve során sem történt ez másképp. Az 1998. évi XIX. tv. kodifikációja során a kodifikációs irányelvek között kiemelten szerepelt az eljárás egyszerűsítése és gyorsítása mellett az akkuzatórius eljárási elemek hasznosítása iránti igény. Ennek jegyében került sor az USA-ból ismert vádalku intézményének a magyar büntetőeljárás szabályok közé történő befogadására. Ennek során figyelembe kellett venni a magyar és az USA büntetési rendszernek különbözőségét (relatív határozott- relatív határozatlan büntetési rendszer) a bíró központi szerepét a szankció megállapításában, illetve az anyagi igazság kiderítésére való törekvés kötelezettségét. Mindez az eredeti jogintézményt szinte teljes mértékben átszabta, így jött létre a tárgyalásról való lemondás, mint külön eljárás. [Hasonló jogalkotói. cél vezette a 2018. július 1-én hatályba lépő 2017. évi XC. tv. megalkotóit, amikor – már nem először – újra fogalmazták ezt a jogintézményt és új nevet (eljárás egyezség esetén) adtak neki.] Ezen túlmenően szembe kellett nézni azzal a jogi hagyományokkal mélyen beivódott szemlélettel is, hogy a büntetés nem lehet alku tárgya. Ez utóbbi szemlélet erejét mutatja, hogy a bírósági statisztikák tanúsága szerint ezt az eljárást a bírói gyakorlat nem preferálta, ha mód volt rá inkább nyúlt a bíróság elé állítás, vagy a tárgyalás mellőzése által biztosított eszközökhöz. Ez a gyakorlat 2018. július 1-e óta jelentős mértékben megváltozott.

szerek idegen megoldásokat fogadnak be, és ehhez mérten rugalmasak, komplexek és nyitottak, de nem szólnak arról, hogy képesek-e a célszerűséget és hatékonyságot szem előtt tartva bizonyos határok között közelíteni egymáshoz büntetőjogi szabályaikat.

A jogi kultúrák ezen belül a büntetőjogi kultúrák normatív szabályokban, jogintézményekben mutatkoznak meg, amelyek jól körülhatárolható tartalmú és súlyú gyakorlatban tárgyiasulnak. Ezek a gyakorlatok, jogintézmények az idők során a szakmai politikai közeg és a mindennapi jogértő közönség számára nem csupán megszokottként oly módon jelenik meg, 'mi így csináljuk', hanem úgy is, hogy 'az a miénk'. (Ezt példázza az esküdtszék, illetve a vizsgálóbíró jogintézménye.) Ebben az érzésben gyökerezik a nemzeti önazonosság, önbizalom és büszkeség. Ez persze nem legitimálhat minden jogi normát, eljárást jogintézményt és gyakorlatot. Csak azokat, amelyek a hatékonyság mellett tisztességesek és egyben törvényesek. Azt azonban, hogy mi tekinthető, tisztességesnek, törvényesnek, helyesnek és követendőnek jelentős mértékben az állam és polgára közötti szabályozott viszonyok változásainak függvénye, amelyek országonként jelentős eltéréseket mutatnak.

Angliában és Walesben a történelem úgy hozta, hogy büntetőeljárás megkérdőjelezhetetlen részévé vált aktív laikus polgári részvétel: az esküdtszék, vagy a XIX. századtól a polgárokból álló fegyvertelen rendőrség függetlensége, mint a büntetőeljárás során az igazság kiderítésének garanciája. Skóciában, Hollandiában, vagy Németországban ezt az álláspontot nem osztják. Mindkét helyen a rendőri munka szoros ügyési felügyelete a természetes és az ügyési munka jelenti a közérdek megjelenítését.¹⁰

A nemzeti dimenziók harmadik eleme a büntető eljárásban résztvevők által gyakorolható jogok köre, amelyet jelentős mértékben meghatároznak a büntetőeljárás rendszerek között meglévő különbségek. Ezek a különbségek azonban kimutathatók az azonos eljárási rendszerhez tartozó államok jogrendszerei között.

Az eltérések különböző minőségű eljárási standardokat eredményeznek a különböző büntetőeljárás garanciák tekintetében. Mivel a különböző jogi kultúrák ragaszkodnak saját megoldásaikhoz, bizonyos garanciális, emberi jogi küszöbértékek megléte ese-

10 Ugyanez a jellemző Magyarországon is. A hatályos büntetőeljárás törvény kodifikációja során az 1990-es évek második felében a jogalkotó a nyomozás struktúrájának kialakításánál az ügyész szerepét a nyomozás irányítása felé kívánta eltolni. Ezzel jelentősen korlátozni kívánta a nyomozó hatóságok önállóságát. Ezt a megoldást sem az ügyészség sem rendőrség nem pártolta, így a törvényben egyfajta öszvérmegoldás érvényesült, amely szerint az ügyész nyomoz, nyomoztat, vagy a nyomozás törvényességét felügyeli. Ez a gyakorlat során azt eredményezte, hogy az ügyész csak azokban a bűncselekményekben nyomoz, amelyeket a törvény kizárólagos nyomozási hatáskörébe utal. A többi bűncselekmény esetén érvényesül a rendőrség általános nyomozási hatásköre: a rendőrség nyomoz, az ügyész pedig felügyeli a nyomozást. Az irányítás helyett a korábbi felügyeleti jog vált általánossá. Tehát a korábbi évtizedekben kialakult hagyományok győztek. (Ez a helyzet az új Be.-ben megváltozott. A rendőrség és az ügyészség kapcsolatában az új Be. a nyomozás feletti felügyelet mellett a vizsgálat során irányítási jogokat biztosít az ügyész számára.)

tén is nehéz bármilyen megalapozott kijelentést tenni arra vonatkozóan, hogy egyik vagy másik EU tagállam büntetőeljárás rendszere jogállami szempontból magasabb minőségű, mint a másik. Ezért ütközik komoly nehézségekbe a különböző minőségű eljárási standardok összehangolása, például azonos színvonalú garanciák megteremtése. Az erre irányuló törekvések arra is rávilágítanak, hogy a különböző tagállamok büntetőeljárás garanciái között jelentős különbségek vannak.¹¹ Egyes tagállamok a garanciális küszöbértékeket magasabbra helyezik, mint mások. A különbségek egyenlenségeket eredményeztek.

A különbségek egyensúlyba hozatala során pedig mindig az alacsonyabb garanciát biztosító államok vannak előnyben. Az ő hozzájárulásuk nélkül nincs egyhangú megállapodás. Ezek miatt a különbségek miatt tartott olyan hosszú ideig a terhelti jogokról szóló kerethatározat, illetve irányelv, valamint a bűncselekmények áldozatainak jogairól szóló irányelv megalkotása. A Lisszaboni Szerződés hatályba lépését követően ezeknek a kérdéseknek a megoldása könnyebbé vált.

Mindezek azonban nem változtatnak azon a felismerésen, hogy a határokon átnyúló bűncselekmények üldözésének az egyik fontos feltétele a kölcsönös bizalom, illetve kölcsönösen elfogadott standardok megléte. A kölcsönös bizalom esetünkben többet jelent egyfajta érzelmek által motivált hitnél. Az EU bűnügyi együttműködés közvetlen formáinál, illetve a kölcsönös elismerés elvénél kölcsönös bizalom azt jelenti, hogy az egyik tagállam egy másik jogrendszerét, alkotmányos rendjét sajátjával egyenértékűnek tekinti, az egyik tagállam egy másik tagállam bírósága vagy hatósága által hozott határozatot olyannak tekint mintha azt saját hatósága vagy bírósága hozta volna. Lásuk be, hogy még nem jött el az a korszak, amikor kijelenthetjük, hogy ez a feltétlen bizalom az együttműködésben érvényesül. Maga az EU sem alkalmazza következetesen a kölcsönös bizalom elvét.¹² Mindezen esetek azt a feltételezést támasztják alá, hogy a bizalomhiány nem csak a tagállami szinten, hanem az EU szintjén is intézményesül.

11 Ezeknek a nehézségeknek a kiküszöbölését az is nehezíti, hogy a nemzeti büntető eljárások kizárólag a nemzeti büntető eljárási törvények rendelkezései, előírásai szerint lehet törvényesen lefolytatni.

12 Erre jó példa Románia és Bulgária esete. Mindkét ország esetén az EU továbbra is él a csatlakozás előtt megszokott monitoring eljárás által biztosított lehetőségekkel. Ha az éves jelentések elkészítése során folyamatosan hiányosságokat tapasztal azokban a kérdésekben, amelyeknek monitorozását szükségesnek látta (szervezett bűnözés, korrupció elleni fellépésben tapasztalt hiányosságok, az igazságszolgáltatás függetlenségének megsértése) az EU akár mindkét ország szavazati jogát felfüggesztheti. A kölcsönös elismerés elve a legpregnansabban az európai elfogatóparancsra vonatkozó szabályokban jelent meg. Azoknál a bűncselekményeknél, amelyek a kerethatározat mellékletében szerepelnek a kölcsönös elismerés feltétlen, mérlegelést nem tűr. Ezt a követelményt az utóbbi években az EU Bírósága két ügyben is áttörte (Aranyosi Pál, Robert Calderau, C-404/15 és C-659/15) lehetővé téve a megkeresett ország bíróságának, hogy ilyen esetben is mérlegelje bizonyos emberi jogi kritériumok meglétét.

A bizalomhiány azonban nem csupán a tagállamok között, hanem a tagállamok részéről az EU irányába is megnyilvánul. Ezt több tényező erősíti. Ezek közül talán a legfontosabb az EU-ban még mindig meglévő demokratikus deficit, ami nem jelent mást, mint az EU bonyolult, jellegét tekintve túlzottan homogén szervezeti tagolódásából, ezek nehezen átláthatóságából, a közvetlen demokrácia intézményeinek valamint a külső ellenőrzésének hiányából, az EU polgár és az EU közötti távolságból fakadó frusztrációt, ami kétséget ébreszt az eljárési garanciák, a tisztességes eljárás és a jogállami elvek érvényesülése, és a nemzeti kultúrákba történő beágyazhatósága felől.

Ehhez kapcsolható a nemzetállami eszme makacs túléléséből fakadó politikai bizalmatlanság, amelynek eredményeképpen a tagállamok egy része a szuverenitásukba történő túlzott beavatkozást vagy erre való törekvést rója az EU terhére. Mindez pesszimizmusra adhat okot a közös büntetőjogi standardok kialakításának esélyeivel kapcsolatban.

3. Európai dimenziók a nyomozásban

A bizalomhiány mellett a bizalom építés jelei is fellelhetők, amelyeket az EU másodlagos jogforrásai - a büntetőeljárásban résztvevők (terhelt, sértett) jogait meghatározó irányelvek, ajánlások - az EU Bíróságának, illetve az EEJB döntéseiben megjelenő normák is táplálnak. Ha ezek a jelek, jogforrások a jövőben szaporodnak talán fokozatosan elhárulnak az akadályok egy általános elveken nyugvó, belső koherenciával rendelkező európai igazságszolgáltatási kultúra kiépülése elől.

Ezt elősegíthetik a bűnügyi együttműködés területén zajló globalizációs folyamatok. Hosszú évtizedeken keresztül a büntetőjog alakításának kérdései, a jogállamisággal, a tisztességes eljárásról, a garanciákról, a feleket megillető jogokról szóló viták államon belül, nemzeti szinten zajlottak. Ezeknek a kérdéseknek az értelmezési tartománya ma már túlterjeszkedik a nemzeti határokon, nemzetközi szintre lépett, ahol államok próbálják tisztázni az közvetlen gyakorlati együttműködés és az ehhez szükséges jogalkotás kereteit. Ennek egyik központi kérdése a kölcsönös elismerés elve. Témámmal a nyomozással kapcsolatosan a kölcsönös elismerésnek a büntetőeljárásban, ezen belül a nyomozás során lefolytatott bizonyításhoz kötődik. A büntetőeljárás központi problémája a bizonyítás, hiszen ennek eredményétől függ a büntetőjogi felelősség eldöntése. A bizonyítással kapcsolatos kérdéseket minden EU tagállam nemzeti joga törekszik részletesen szabályozni.

A problémák akkor kezdődnek, amikor a bizonyítás több állam joghatóságát is érinti, az egyik államban beszerzett bizonyítási eszköz – a jogsegély keretében felvett bizonyítást kivéve - nem válik automatikusan a másik államban, az ottani büntetőeljárási szabályok szerint beszerzett bizonyítási eszközökkel egyenértékűvé, hiszen minden állam saját büntetőeljárása határozza meg a bizonyítási eszközökre, eljárásokra vonatkozó szabályokat, a szabályok megsértésének következményeit. Ezek a szabályok

pedig államonként lényegesen eltérhetnek. A bizonyítási jogok azonban, legyenek bár azonos bizonyítási rendszer részei, nem járhatók át szabadon. Ez pedig a hatékony bűnügyi együttműködést akadályozza.

A jogsegély típusú együttműködésen túl, a másik államban beszerzett bizonyítási eszközök felhasználhatóvá tétele érdekében, többféle megoldást alkalmazhatunk.

Az egyik, a bizonyítási szabályok harmonizálása, közelítése amelynek során a tagállamok összehangolják, közös nevezőre hozzák eltérő rendelkezéseiket. Mára már egyértelműnek tűnik, hogy ez a legnehezebben járható út, amit a tagállamok többsége nem pártol.

A másik, ha a bizonyítási eszközöket megfeleltetjük bizonyos, minden állam által elfogadható minimum-követelményeknek. Ilyenek lehetnek pl. hogy a külföldi bizonyítási eszköz az adott külföldi állam jogrendje, ezen belül büntetőeljárás szabályai szerint törvényesen felvett bizonyítási eszköz legyen (a), az eljárás során tiszteletben tartás az alapvető emberi jogokat (b), a két összehasonlítható állam eljárási rendszere alapvető szinten harmonizáljon egymással (c).

A harmonizáció nem az egyes jogszabályi rendelkezések szintjén elvárás – nyilvánvalóan nem lehetnek a két ország jogában pontosan megegyező rendelkezések –, hanem az eljárásban biztosított garanciák szintjén.

Ennek az egyenértékűségi tesztnek az elvégzése, a külföldi állam hatályos bizonyítási jogának és az ezzel kapcsolatos joggyakorlatnak és szaknyelvnek alapos ismeretét feltételezi, és eljárás elhúzódását is eredményezheti. Ha az adott állam minimum-követelményeken túlmenő megfelelést is megkíván az eljárás még bonyolultabbá is válhat. Hangsúlyozni szeretném, hogy európai szinten minden tagállam által elfogadott és alkalmazott minimum-követelmények jelenleg nincsenek. A jogalkalmazó számára tehát nem áll rendelkezésre ilyen jellegű mankó.

A harmadik, ennél jóval egyszerűbb elv, ha a másik államban beszerzett bizonyítékot a büntető ügyben eljáró állam különösebb vizsgálat nélkül elismeri. Leegyszerűsítve: ha az adott európai uniós tagállam jogállami követelményeit a bizonyítási eszköz kielégíti akkor meg kell, hogy feleljen egy másik európai uniós tagállam jogállami követelményeinek is.

A garanciák és a jogállami büntetőeljárás normák tekintetében az EU tagállamok között jelentős az eltérés. A lengyel Be. 5. cikke¹³ deklarálja az ártatlanság vélelmét, de nem szól az önvádra kötelezés tilalmáról, a 6. cikke biztosítja a védelemhez való jogot, de a terhelt kihallgatásáról készített jegyzőkönyv tartalmáról rendelkező 146. cikk már nem teszi kötelezővé azt, hogy ezekről a nyomozó hatóságoknak terheltet tájékoztatni kell, és azt sem, hogy a terheltet milyen bűncselekménnyel gyanúsítják.¹⁴ A francia be. a hallgatáshoz való jogra történő kioktatási kötelezettséget 2000-ben

13 1997. június 6-i törvény

14 vö. Krusziński, P. (2007) 185, 195. o.

bevezették, majd 2003-ban eltörölték.¹⁵ Azóta ebben a kérdésben nem történt változás.¹⁶ A példák sorát lehetne folytatni.

A bizonyítást az arra feljogosított hatóságok, a törvényben foglalt szabályoknak megfelelően folytatják le, a garanciákat és emberi jogi normákat tiszteletben tartva, azzal a céllal, hogy büntetőjogi felelősség eldöntése szempontjából releváns tényeket feltárják. Ennek hiánytalan és alapos lebonyolításától függ, a büntetőjogi felelősségre vonás eredményessége.

Ezek a fogalmi keretek mindeddig a Brexit után huszonzét nemzet büntetőeljárás rendszerében nyerték el értelmüket. A kérdés témánk szempontjából az, hogy ezek a többé-kevésbé közös európai történeti és kulturális gyökerekkel rendelkező, de erőteljesen nemzeti karakterrel és hagyományokkal, eltérő fogalmi és nyelvi sajátosságokkal felruházott nyomozási és bizonyítási rendszerek miképpen hozhatók közös nevezőre.

Amint korábban említettem kultúra, nyelv és az intézményrendszer különbözőségeinek áthidalása két vagy több állam esetén már önmagában sem könnyű feladat, de a különböző bűncselekmények eltérő nyelvi, rendszertani, dogmatikai, pönológiai megközelítéséből adódó problémák összehangolása szinte megoldhatatlan.

Bár a kölcsönös bizalom az EU tagállamok együttműködésének alapja, a másik állam alkotmányos felépítésébe, jogállami működésébe vetett bizalom közel sem teljes. A bizalomhiány a büntetőjognak, mint a szuverenitás utolsó bástyájának a védelme érdekében tett erőfeszítések következtében pedig nem csökken. Ez pedig rontja annak esélyét, hogy a tagállamok a közös nevezőt megtalálják.

Az együttműködés eddiginél hatékonyabb módozatainak megtalálása nem elképzelhetetlen. Ebben két tényező játszik szerepet. Az egyik a büntető eljárásban a terhelt, illetve a sértett által gyakorolható jogok jogok következetes érvényesítése, a másik közös igazságszolgáltatási intézményrendszer kiépítése.

A garanciális szabályok maradéktalan betartása a bizonyítékok értékelésénél fontos szempont. Ezek képezik a bizonyítékok legitimitációjának egyik elemét.¹⁷ A különböző nemzeti jogrendszerek alacsonyabb legitimitációs szintjei azonban kétségeket ébreszthetnek a bizonyítékok hitelt érdemlősége iránt. Nem véletlenül tartott hosszú ideig a terheltet megillető jogok közül az ártatlanság vélelméhez, fordításhoz és a tolmácsoláshoz, az információhoz, a gyermekkorú gyanúsítottak és vádlottak, a büntetőeljárás során gyanúsított és vádolt kiszolgáltatót személyek eljárási jogairól, a jogi segítségnyújtásról szóló irányelvek illetve ajánlás megalkotása. Ezek a jogszabályok a minden tagállam számára elfogadható minimális eljárási garanciák rendszerének megteremtésében ját-

15 vö. Vogler, R (2008) 198-199. o.

16 Ezzel ellentétben lehet említeni a magyar Be. erre vonatkozó szabályait, amelyek az előbb említetteknel jóval szélesebb jogosítványokat ad a terhelt és a védő kezébe.

17 vö. Kostoris, R.E. (2018) 67-95.o.; Balsamo, A. (2018): 100-166.o.; Popelier P, van Heyning C., van Nuffel (eds.) (2011) :

szanak meghatározó szerepet.¹⁸ Az utóbbi csaknem két évtized során az EU szintjén megindult a határokon átnyúló bűncselekmények üldözésének koordinálását szolgáló intézményrendszer kiépítése. Létrejött az Eurojust, az Europol, az Európai Igazságügyi Hálózat és végül az Európai Ügyészség, amely 2021. június 1-én kezdte meg működését.¹⁹ Mindezek már látható jelei annak, hogy minden akadályozó tényező ellenére épül az európai igazságszolgáltatási térség és a büntető igazságszolgáltatás területén is formálódnak a közös nyelv (common grammar) iránti igény kontúrjai.²⁰

Irodalomjegyzék

- Ambos, K., Duff, A., Roberts, J., Weigend, T.: *Intrductory Remarkas*. In: Ambos K., Duff A., Roberts J., Weigend T. (eds.): *Core Concepts in Criminal Law and Criminal Justice*. Vol I Cambridge University Press, 2020.
- Balsamo, A.: *The Content of Fundamental Rights*. In: Kostoris R.E.: *Handbook of European Criminal Procedure*. Springer, 2018.

- 18 IRÁNYELVEK AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS (EU) 2016/343 IRÁNYELVE (2016. március 9.) a büntetőeljárás során az ártatlanság védelme egyes vonatkozásainak és a tárgyaláson való jelenlét jogának megerősítéséről; AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 2010/64/EU IRÁNYELVE (2010. október 20.) a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról; AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 2012/13/EU IRÁNYELVE (2012. május 22.) a büntetőeljárás során a tájékoztatáshoz való jogról; AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 2013/48/EU IRÁNYELVE (2013. október 22.) a büntetőeljárás során és az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról, valamint valamely harmadik félnek a szabadságelvonáskor történő tájékoztatásához való jogról és a szabadságelvonás ideje alatt harmadik felekkel és a konzuli hatóságokkal való kommunikációhoz való jogról; AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS (EU) 2016/800 IRÁNYELVE (2016. május 11.) a büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról; A BIZOTTSÁG AJÁNLÁSA (2013. november 27.) a büntetőeljárás során gyanúsított és vádlott kiszolgáltatott személyekre vonatkozó eljárási biztosítékokról;
- 19 EGYÜTTES FELLÉPÉS (1998. június 29.), amelyet a Tanács az Európai Unióról szóló szerződés K.3. cikke alapján fogadott el, az Európai Igazságügyi Hálózat létrehozásáról; AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS (EU) 2018/1727 RENDELETE (2018. november 14.) az Európai Unió Büntető Igazságügyi Együttműködési Ügynökségéről (Eurojust) és a 2002/187/IB tanácsi határozat felváltásáról és hatályon kívül helyezéséről; RENDELET A TANÁCS (EU) 2017/1939 RENDELETE (2017. október 12.) az Európai Ügyészség létrehozására vonatkozó megerősített együttműködés bevezetéséről; REGULATION (EU) 2016/794 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 11 May 2016 on the European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol) and replacing and repealing Council Decisions 2009/371/JHA, 2009/934/JHA, 2009/935/JHA, 2009/936/JHA and 2009/968/JHA
- 20 vö. Ambos, K. et al. (2020) 3-14. o.

- Colson, R. – Field, S.: *Transformation of Criminal Justice-Les transformation de la justice pénale*. L'Harmattan, 2011.
- Colson, R. – Field, S.: *Legal cultures in Europa: Brakes, Motors and Rise of EU Criminal Justice*. In: Colson-Field (eds.) *EU Criminal Justice and challenge of diversity. Legal culture in the Area of Freedom Security and Justice*. Cambridge University Press, 2016.
- Herlin-Karnell: *The constitutional dimension of european criminal law*. Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2012.
- Kostoris, R. E.: *Protection od Fundamental Rights*. In: Kostoris R.E.: *Handbook os European Criminal Procedure*. Springer, 2018.
- Krusinski, P.: *The Investigative Stage of the Criminal Process in Poland*. In: Ed Cape, Jacqueline Hodgson, Ties Prakken, Taru Spronken (ed.) *Suspects in Europe*. Intersentia, Antwerpen, Oxford, 2007.
- Vogler, R.: *Criminal Procedure in France*. In Vogler, Huber (ed.): *Criminal Procedure in Europe*. Max-Planck Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Duncker & Humblot, Berlin, 2008.
- Popelier, P., Van Heyning, C., Van Nuffel (eds.): *Human Rights protection in the European legal order: The interaction between the European and the national courts*. Intersentia, 2011.
- Van Wijk, M. C.: *Cross-border evidence gathering. Equality of arms within EU? eleven international publishing*, 2017.

A FELISMERTETÉS BÉKLYÓJÁBAN

A habilitációs kutatásom során bukkantam rá a születésnapos Tóth Mihály professzor úr cikkeire. „A szembesítés béklyójában” és „Feloldható-e a béklyó” címmel fogalmazta meg, azóta is esedékes és helytálló gondolatait az „ellenthomlok állításról”, ahogyan kezdetben nevezték az igazságkereső büntetőeljárás cselekményt. Tisztelgő tanulmányomban párhuzamosan a „testvér” bizonyítási aktust, az elhibázása esetén súlyosabb következményű felismerési bemutatást veszem górcső alá. Remélve, hogy írásom elnyeri az Ünnepelet és az Olvasó tetszését, egyúttal segíti a „felismerési béklyó” feloldását.

Bevezetés

Merthogy nem csak szembesítési béklyó,² hanem felismerési béklyó is létezik meglátásom szerint évtizedek óta. Mégpedig azon értelemben, ha valamely hatóság ezt elhibázza, annak béklyó, vasbilincs, sőt egyes államokban „kötél” is lehet a következménye. A szembesítéssel ellentétben itt a rossz végrehajtás (illetve a sértett, tanú tévedése) végzetes, justizmord kimenetelű lehet.

1. Hibaesetek

Csak néhány (időrendbe helyezett) magyar és külföldi példaesetet – amelyekben a téves felismeréseknek szerepe volt a végkimenetelben – vázolok kiinduló állításom igazolására. A) 1957-ben a Martfű környékén elkövetett, szexuális motivációjú emberölés miatt jogerősen halálra ítélte a bíróság K. Jánost, akinek kegyelemből változtatták át büntetését életfogytiglani szabadságvesztésre. Büntetéséből már 11 évet letöltött, amikor kiderült, hogy a bűncselekményt valójában K. Péter követte el, akit az új eljárásban felelősségre vontak, halálra ítélték, és ki is végeztek 1968-ban.

K. János többször tett az eljárás során hamis beismerő vallomást, ezeket általában meg is változtatta – a Miranda szabályok miatt ma már helytelen gyakorlati műszóval – „visszavonta”. Ám az is előfordult, hogy még helyszíni kihallgatás – akkori nevén helyszínelés – keretében is megmutatta hogyan támadta és ölte meg a munkahelyéről hazafelé kerékpározó sértett nőt. Jelentkeztek téves felismerő tanúk is, akik látták a

1 egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar

2 Tóth Mihály: A szembesítés béklyójában. Jogtudományi Közlöny, 1984/3. 139-145.

Tóth Mihály: Feloldható-e a béklyó? Jogtudományi Közlöny, 1984/5. 282-287.

bűncselekmény helyszíne környékén. 1962-1967 között újabb öt hasonló bűncselekmény történt a környéken, amelynek tettesét, K. Pétert 1967-ben sikerült azonosítani, egyúttal bizonyítani terhére – legfőképpen igen részletes feltáró jellegű beismerő vallomása alapján – az 1957-es esetet is.³

B) M. János Szolnok megyei 1983-as emberöléses ügyében – miután a bizonyítási kísérletek elmaradtak azok ellenőrzésére – téves tanúvallomások születtek. Továbbá hiányos és pontatlan házkutatási-lefoglalási jegyzőkönyvek, bűnjeljegyzékek, fényképmellékletek készültek és hibásan választottak hatósági tanúkat a kutatás során. Befolyásolt felismerésre bemutatásokat tartottak, késedelmesen ellenőrizték a terhelt alibi hivatkozását, és nem őrizték meg a boncolás során a vércsoport-analízishez szükséges sértetti lépet.⁴

C) 1994-ben az amerikai Jennifer Thompson azt állította, hogy lakásába hatolva szexuálisan bántalmazta egy fekete férfi. Ronald Cottont választotta ki lineup (felismertetési) módszerben. Tíz és fél évet ült már börtönben az emiatt elítélt (wrong sentence), amikor a DNS vizsgálat bizonyította az ártatlanságát, egyúttal a valódi tettes Robert Pool bűnösségét. Amikor a más elkövető léte, egyúttal Thomson tévedése kiderült, még mindig azt mondta: „a mai napig Ronald Cotton arcát látom magam előtt a támadás közben”.⁵ Az ügyiratból kiderült, hogy a nyomozás, de még a tárgyalás során sem Cotton volt az egyetlen gyanús személy, hanem Pool is ott volt a jelöltek között. Ezért a tárgyaláson a bíró beidézte Poolt is, de a sértett akkor azt mondta róla, hogy soha életében nem látta ezt az embert.

D) 1995-ben P. Dénest Heves megyében ítélték 6 éves szabadságvesztésre egy 1994-es halált okozó testi sértés és rablás büntettének kísérlete miatt, legfőképpen saját kezűleg írt hamis beismerő vallomása és egy tévedő tanú vallomása alapján. Ezek mellett a kutyás szagazonosítás eredménye is terhelte, ami annyiban helytálló volt, hogy valóban járt a bűncselekmény helyszínen, de nem az elkövetéskor, hanem korábban. Közel két és fél évet töltött már le jogerős szabadságvesztéséből, amikor egyértelművé vált, hogy más

3 Katona Géza: A bűnüldözés fél évszázada. BM Kiadó, Budapest, 193-195.; Kovács Lajos: A Mór megtette... Korona Kiadó, Budapest, 2009. 248-255.

4 A bíróság nem fogadta el a kutyás szagazonosítás és a poligráfos vizsgálat terhelő eredményeit sem bizonyítékként, mivel azok módszertanát nem tartotta tudományosan megalapozottnak, illetve megbízhatónak. A kislány sérelmére elkövetett emberölési ügyben – a kezdeti halálbüntetést követően – hosszas büntetőeljárásban, több fórumát megjárva, M. Jánost 1986-ban végül jogerősen felmentették a magyar bíróságok. Lásd erről a további részleteket Katona Géza: Még egyszer Magda János bűnügyéről. Belügyi Szemle, 1986/8. 96-104.

5 <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/dna/interviews/thompson.html> (2021. május 19.)

volt a tettes, akít emiatt felelősségre is vontak.⁶

E) K. Edét a 2002-es móri, nyolc ember halálát okozó büntetőügyben ítélték jogerősen életfogytiglani szabadságvesztésre több évvel az állítólagos elkövetés után. Mégpedig főleg téves felismerésre bemutatások, tévedő tanúk, terhelti védekezés ellenőrzésének elmaradása, perszeverantikusán egy verzióhoz való ragaszkodás miatt. Mint utólag kiderült, a 2007-ben feltárt valódi tetteseket a büntény napján a környék blokkolását végző rendőrök igazoltatták is, amint éppen a városból – elkövetésüket követően – távoztak személygépjárműjükkel, benne a fegyverekkel és a zsákmánnyal.⁷

Az értelemszerűen nem kimerítő esetsor után több kiegészítő, illetve értelmező megjegyzésem van, ezek konkrétan:

- a) Az Amerikai Egyesült Államokban az elmúlt három évtizedben (1986/87 óta), amióta az Államokban létezik a DNS azonosítási eljárás, napjainkra már 400 ügyben (köztük téves felismeréseket is tartalmazókról) derült ki utólag, hogy a megvádolt, majd tévesen elítélt személyek anyagmaradvány mintái nem egyeznek a helyszínen talált és felelősséget megalapozó anyagmaradványokkal.⁸
- b) A példaként felsorolt esetekkel demonstrálni kívántam, hogy (igen sajnálatosan) justizmord következménye is lehet egy-egy téves felismerési eredménynek.
- c) Ugyanakkor az is észlelhető a gyakorlati szemelvényekből, hogy a hibásan végrehajtott felismerési metódus mellett léteznek kriminalisztikai/eljárásjogi anomália nélküliek is, melyeknek a végeredménye mégis téves.
- d) A felismerők (sértettek, tanúk) tévedéseinek vizsgálata azonban külön (más, főleg pszichológiai aspektusú) tanulmányt igényel. Jelen tisztelgő írásomban csak a gyakorlatban előfordult (hatóság általi) nyomozási, bírósági (személyes felismerttetési) végrehajtási hibákat tárom fel.⁹

6 Lásd részletesebben Hack Péter: Az igazságszolgáltatás kudarcai. In: Fenyvesi Csaba (szerk.): A Magyar Büntetőjogi Társaság Jubileumi Tanulmánykötete. Budapest–Debrecen–Pécs, 2011. 36.

7 Dezső Antal védőbeszéde a móri mézszárlással vádolt K. Ede védelmében. In: Tóth Mihály (szerk.): Híres magyar perbeszéddek. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2013. 334-368. o.; Hack Péter: Az igazságszolgáltatás kudarcai. In: Fenyvesi Csaba (szerk.): A Magyar Büntetőjogi Társaság Jubileumi Tanulmánykötete. Budapest–Debrecen–Pécs, 2011. 36-37.; Kovács Lajos: A Mór megtette... Korona Kiadó, Budapest, 2009. 370.

8 Az Egyesült Államokban a DNS-vizsgálat elfogadottá válásával 1989-2007. között 200 olyan esetet regisztráltak, amelyben ennek elvégzésével derült ki, hogy nem a tényleges elkövetőt ítélték el. Collins, J.-Jarvis, J.: The Wrongful Conviction of Forensic Science. Crime Lab Report, 2008.; http://www.crimlabreport.com/library/pdf/wrongful_conviction.pdf (Letöltés: 2013. július 27.) 2010-ben 254-en állt a mutató – köztük 17 halálra ítélttel. 2013-ban ez a szám már meghaladta a 300-t, köztük 18 halálra ítélttel. The Innocence Project, 2013.; 2021 tavaszán pedig már 400-nál tartott az „Innocence Project”, amelyben szerepelt 180 férfi és 2 nő is a halálsoron levők között. Lásd erről: Morris, Ph. : Imprisoned While Innocent. National Geographic, 2021/3. 6-93.

9 Az ünnepi tanulmány terjedelmi korlátja miatt nem foglalkozom a a fényképes, hangazonosítási, videófelvételes, tárgyas, illetve holttestes felismerések hibáival.

2. A leggyakoribb felismerési hibák

Miután a jelenleg folyó kutatásomban áttekintettem több száz felismerést érintő magyar bírósági határozatot, az Emberi Jogok Európai Bírósága (ECtHR) ilyen tartalmú döntéseit és a fentebb leírt eseteket a következő (nyomozási-bírószági) felismerési (kriminalisztikai és büntető eljárásjogi) hibajelenségeket tártam fel, amelyeket csoportokba rendeztem.¹⁰

A) A felismerés végrehajtása előtti bizonytalanságok (kezdeti, „buktatók”)

Elmarad a felismerő előzetes kihallgatása, amelyből megtudhatná a hatóság az ügy, illetve a felismerendő személy (leggyakrabban az elkövető) lényeges (sajátos) adatait, illetve azt hogy miről ismerné fel egyáltalán a személyt, hangot, tárgyat. Továbbá elmulasztják az észlelés körülményeinek (időpont, évszak, távolság, időtartam, fényviszonyok, mozgások, tevékenységek, érzelmi hatások) előzetes tisztázását, valamint azt, hogy van-e a kihallgatott részéről a felismertetésre együttműködési készség, illetőleg ennek van-e akadálya, van-e kizáró körülmény, ami alapvetően megkérdőjelezné a bizonyítékként felhasználását (ne legyen kizárt bizonyíték).

Elmarad a tanú észlelőképességének (érzékszervi vagy egyéb fogyatékoságainak) ellenőrzése, pl. bizonyítási kísérlettel történő vizsgálata. (Pl. M. János ügyben az egyik eltérő vallomásokot tevő felismerő tanúval csak utólag végeztek bizonyítási kísérletet, amelyen bebizonyosodott, hogy az általa elmondott körülmények, látásviszonyok között nem láthatta a terhelt arcát, még a nemét sem lehetett felismerni bizonyosan).

Elmarad az előzetes hatósági elmagyarázása a felismerés menetének, illetve a felismerő feladatának. Nem hangzik el a figyelemfelhívás, hogy a bemutatott személyeket alaposan vizsgálja meg és vesse össze az általa korábban észlelt személy saját emlékezetében megőrzött emlékképeivel.

Elmarad a semleges személyek tájékoztatása a titoktartási kötelezettségükről, valamint a felismerés menetéről. Nem hangzik el a felhívás, hogy az eljárás rendjét ne zavarják és az azonosítást ne befolyásolják. Ennek megfelelően: nézzenek egyenesen előre, ne forgolódjanak, ne süssék le a szemüket, a kezükben tartott számtáblákat azonos módon mutassák, ne kommunikáljanak senkivel, ne tegyenek semmi olyat, amivel önmagukra vagy egymásra irányítanak a felismerő figyelmét.

10 Kutatásom szerint alapvetően két irányú probléma húzódhat meg a hibás felismerések mögött. Egyrészt a hatósági – jogi-kriminalisztikai – túlkapasok, hibázások, befolyásolások, másrészt a tanúk tévedései – hibás megfigyelés, képrögzítés, előhívás miatt –, illetve előfordulhatnak ezek kombinációi is, egyidejű, páros, illetve párhuzamos megjelenésük. Utóbbiról részletesebben értekezés olvasható: Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. TKK, Debrecen, 2008., illetve Elek Balázs: A személyi bizonyítékok megbízhatósága a büntetőperekben. Rendészeti Szemle, 2009/3. 87-102.

Elmarad azon eligazítás és utána a tett is, hogy a statiszták hasonlóan viselkedjenek, mint a (potenciális) terhelt a személyes felismertetés során.

Elmarad a biztonsági tényezőkre figyelés, nem készíti elő megfelelően (rendzavarást megelőzően) a bizonyítási cselekményt a lebonyolító hatóság.

A felismerő tanúnak előzetesen már bemutatták a „felismerendő”, később a sorban álló egyik személy egyedüli fényképét. (Pl. M. János, illetve K. Ede ügyében is előfordult két tanúnál. Később a tanúk már a látott kép alapján választottak és tartották fenn vallomásukat a tárgyaláson is.)

A felismerésre bemutatás előtt, a végrehajtás helyén – pl. rendőrségi folyosón, udvaron, autóban – már előzetesen látta a felismerő tanú a későbbiekben már a sorban szereplő személyt. (M. János esetében éppen bilincsből várakozva látta).

Indokolatlanul késedelmesen hajtják végre a felismertetést. (Elhalványulnak a tanúk emlékképei.)

A felismerést végrehajtók nem értesítik vagy nem időben a jelenléti joggal bíró védőt. (Több magyar bírósági ítéletben szerepel a jelenség, és amelynek következményként a felismerés eredménye kizárt bizonyítékká válik/válhat.)

Elmarad a terhelt figyelmeztetése, informálása, hogy joga van arra, hogy a (meghatalmazott vagy kirendelt) védője jelen lehet a felismerésre bemutatáson.

B) A személyes felismertetés végrehajtása során elkövethető hibák

Elmarad a felismerő hatósági figyelmeztetése, hogy nem feltétlenül kell a kérdéses személyek (tárgyak, hangok) közül választania és akkor is folytatódik a nyomozás, ha nem választ ki senkit. Valamint, hogy az elkövető nem biztos, hogy közöttük van.

A végrehajtó közli a szemtanúval a résztvevők nevét vagy egyéb nem kívánatos adatot, pl. a sorban állók előéletét, lakóhelyét.

A (potenciális) terhelt¹¹ (tárgy), illetve annak csoporton belüli elhelyezkedése kitűnik, lényegesen (feltűnően) eltér a sor többi tagjától (a statisztáktól) öltözetben, hajviseletben, hajszínben, magasságban, szőrzetben (szakáll, bajusz, kopaszság stb.), korban, testalkatban. (M. János esetében egyedül ő volt papucsban – a többiek utcai cipőben –, mivel az épületen belüli fogdáról hozták a felismertetés helyére).

A végrehajtó nyílt felismertetést végeztet, amelynek során a felismerő sértett (egyéb tanú) rámutat az általa felismert személyre, sőt még ki is mondja a felismerés tényét. (Vészesen kockázatos lehet a felismerő személyi épségére, illetve a felismerőből olyan fizikai reakciókat válthat ki, amely megfélemlítheti, elbizonytalaníthatja a választót.)

11 Leggyakrabban a hatóság által gyanúsítottnak vélt személy, így a potenciális gyanúsított vagy már gyanúsított (így terhelt) személy áll a sorfalban, ezért is használom ezt a kettős, zárójelű formulát az egész tanulmányomban.

Nem történik meg a különös ismertetőjel (pl. a jobb szem alatti kör alakú vörös anyajegy) eltakarása. (Hiszen irreális lenne elvárni ugyanilyen vagy hasonló testi jellel, ismérvvel rendelkező statiszták felkutatását.)

A szituációhoz kötődő felismerésre bemutatást nem azonos észlelési (látási, fény-, domborzati, látást-hallást akadályozó tárgyak, tetthely-specifikus) körülmények között hajtják végre (Pl. M. János esetében nem volt meg a kellő távolság és fényviszony. Amikor később így hajtották végre, kiderült, hogy nem is láthatták, ismerhették fel a tanúk olyan távolságból, nemhogy az arcát, még a nemét, korát sem).

Ha valamilyen cselekvést kell bemutatni a személyes felismerésnél (pl. mozgást, járást, testtartást, grimaszt) és azt csak a (potenciális) terhelten hajtatták végre, a „töltelék” emberekkel nem.

A (potenciális) terhelti aktivitást (pl. járást, mozgást, arcmimikát) kikényszerítik, kötelezik rá.

A felismerendő személyek között van olyan személy, akinek csuklóján láthatók a közvetlenül a felismerés előtt használt bilincs nyomai.

Spontán (pl. utcai forgatagban vagy rendőrségi folyósón történt) felismerést követően végeznek hatósági felismerési kísérletet ugyanazon felismerő személlyel, ugyanazon már felismert célszemélyre.

Több felismerő tanú esetén nem különítették el őket egymástól a felismertetés előtt és alatt, így létrejöhetett köztük egyeztetés, szavas-képes adatcsere, fotós (telefonos-közösségi oldalú) kommunikáció is.

A személyes vagy fénykép, illetve hang alapján végzett bemutatásoknál a passzív alanyok között az aktív alany ismerőse szerepel.

Egy passzív alanyi sorba több (potenciális) terheltet is behelyeznek a végrehajtók. Nyomozók (rendőrök) állnak be a sorba indifferens személyekként.

A végrehajtók nem engedik meg, hogy a (potenciális) terhelt válassza ki saját helyét (és jelzőszámát) a felállított sorban.

Nincs elég számú személy, hang, fénykép, tárgy a kiválasztásnál.

A felismerésre kiválasztott csoport tagjai lényegesen különböznek egymástól ismeretőjegyeikben. (Túl vegyes a „kép”, magasság, testalkat, kor stb. szerint, „kiugrik” valamelyik személy a sorból.)

Szuggesztiót, befolyásolást, megtévesztést, helytelen (pontatlan, érthetetlen, terjedős, megvezető) instrukciókat (netán pszichés vagy fizikai nyomást, kényszerítést) alkalmaz a hatóság tagja a felismerő tanú irányába. (Pl. a habozót, hezitálót, bizonytalant pszichés nyomás alá helyezi.

Eleve bizonytalan tanúnál erőltetik a felismerési kísérletet.

A végrehajtó sugallja a kiválasztandó (verziós) személyt. Durvább módon: megerősítő, dicsérő megjegyzést tesz, bólintással, mosolygással helyeslő nyugtázást végez közben vagy utólag.

A személyes felismertetés nem ún. francia (vagy detektív) tükrön keresztül történik,

ami csökkentheti a felismerő bátorságát, illetve személyének kitudódása számára fenyegetettséget (veszélyt) jelenthet. (Krimináltaktikai, nyomozási érdekeket is sérthet.)

Túl sok a felismerendő személy, tárgy, irat, hang, állat, növény, íz, szag, (pl. ötnél több. Szembesítés keretében végzik el a felismerést.¹² A hatóság tagján, a felismerőn, a (potenciális) terhelten (mint főszemélyeken) és a sorban álló mellékszemélyeken, továbbá a védőn, törvényes képviselőn, tanú ügyvédjén kívül fölösleges személyek vannak jelen a felismerési kísérleten, akik zavaró tényezők lehetnek az aktív alany koncentráció megfigyelésében, magatartásában.

Helytelen méretű (pl. nagyon szűk) teremben hajtják végre a felismertetést, ahol „heringek” módjára szoronganak a sorban állók.

A sorakoztató terem kivilágítása gyenge, a fényviszonyok nem ideálisak a személyes észleléshez. (Pl. félhomályos, árnyékos, sötét a terem.)

Nem zavartalan a személyi kiválasztás végrehajtása. Például benyitnak, bejönnek, átjárnak oda nem tartozó személyek akár az aktív, akár a passzív alanyok termén.

Akkor is személyes felismertetést végeznek (pl. fényképes helyett), amikor már előre számolni lehetett azzal, hogy a (potenciális) terhelten zavarni befolyásolni, gátolni, akadályozni fogja a tisztességes, hiteles végrehajtást.

Ha a szemtanú nem ismert fel senkit (ki is jelenti, hogy nincs köztük), mégis tartanak második, helycserés bemutatást.

Ugyanazt a személyt (pl. a potenciális vagy tényleges gyanúsítottat) egy új sorfalba állítanak, és újfent megnézik az előzőekben már nem kiválasztó szemtanúval.

Elvégzik idő előtt a személyes felismertetést, amikor az azonosítandó személy semmilyen tudomást nem szerezhet még arról, hogy ellene nyomozás van folyamatban.

Több felismerőt egyszerre léptetnek be a felismerő helyiségbe, több aktív alany vesz részt egyetlen sor megtekintésén.

Helytelen, hiányos, hibás jegyzőkönyvi, illetve fotós, videós rögzítés a lefolytatásról, a felismerők nyilatkozatairól. (Pl. nem derül ki, hogy a felismerő tanú/sértett milyen módon fejezi ki azt, hogy a több személy vagy azok fotói, hangjai közül kiben ismerte fel azt, akit a bűncselekménnyel kapcsolatban észlelt. Rámutat-e, kimondja-e nyíltan, határozottan, bizonyosan, sőt ismételt, avagy ellenkezőleg, bizonytalan, határozatlan).

Annak ellenére, hogy a tanú személyi adatainak zárt kezelését rendelték el, erről a felismerésre bemutatásnál nem gondoskodik a hatóság.

A felismerő százalékos hasonlósági megjelölését azonosításnak értékelik a hatóságok, bíróságok.

Bizonytalan kiválasztást eredményesnek, határozott felismerésnek (egyezőségnek) értékelnek a jegyzőkönyvben.

12 Lásd erről részletesebben: Tóth Mihály: A szembesítések béklyójában. Jogtudományi Közlöny, 1984/3. 139-145., illetve Feloldható-e a béklyó? Jogtudományi Közlöny, 1984/5. 282-287., valamint Fenyvesi Csaba: Szembesítés. Szemtől szemben a bűnügyekben. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2008.

3. Hiba megelőzési javaslataim

A felsorolt, nem csekély számú hibák megelőzésére, elkerülésére, kivédésére a következő javaslatokat tudom sommásan megfogalmazni.¹³

A) Mindenekelőtt a végrehajtók személyében látom a problémásor tekintélyes részének „Achilles sarkát”. A bármiféle elfogultságot, hatósági befolyásolást a torzító instrukciók adását úgy lehet elkerülni, hogy alapvetően arra kell törekednie a végrehajtnak, hogy alapos előkészítés, felkészülés után történjen a tisztességes („fair”) lefolytatás.

B) Törekedni kell arra, hogy minél kevesebb kommunikáció történjen a bemutatás alatt, és a nyomozó instrukciói pedig rövidek, érthetőek és pontosak legyenek. Meg kell győződnie, hogy egy esetleges azonosítás esetén – akár személyről, hangról, tárgyról van szó – a felismerő mennyire biztos a választásában. Eközben kerülnie kell a legenyhébb szintű elbizonytalanítást is.

C) Van egy másik megoldási javaslat is a hatósági befolyásolás kivédésére: az ügyet ismerő kriminalisták helyett, az ügyvel eddig nem foglalkozott ügynevezett „vak” végrehajtókat vetnek be. Itt olyan rendőrségi alkalmazottakról van szó, akik nem ismerik az adott ügyben a (potenciális) gyanúsított személyét, vagyis nem tudják még tudatalattijukban sem, hogy kire irányul a verzió. Magát a sorfalat a gyanúsítottat és ügyet ismert kriminalisták állítják össze. Ám szerepük itt egyelőre megáll, kilépnek a processzusból. Átv teszi az ügybefolyástól mentes alkalmazott, akinek közölnie is kell ezt a tényt a felismerővel. Már mint, hogy ő csak a felismertetést végzi és az ügyet nem ismeri, csakúgy nem a résztvevőket. Mindezek után lefolytatja – mégpedig kimérten, távolságtartóan, befolyásmentesen, mivel nem is tudja, nem is sejtje kire-mire-miért kellene befolyást fókuszálni – a felismerésre bemutatást a taktikai-technikai ajánlásoknak megfelelően szervezve, rögzítve, majd a jegyzőkönyvet, „az eredményt” átadja a kriminalistáknak. Mivel nincs adata az előzményekről, így nem nehéz teljesíteni a „beugrónak” azt az ajánlást sem, hogy a felismerőknek sem árulhat el semmit, sem megerősítést, sem gyengítést, sem szóban, sem mozdulattal vagy bármiféle metakommunikációval.

D) Fontos előzetesen ellenőrizendő kritérium, hogy a sorban álló személyek közül egyik se legyen a felismerő (leggyakrabban a sértett) ismerőse.

E) Semmilyen százalékos mértéket megjelölő felismertetésnek nincsen helye, különösen nincs a felismerési kísérlet értékelésénél. Nem lehet szó azonosításról még akkor sem, ha hasonlósági százalékot jelöl meg maga a felismerő.

13 Értelmezésükön egyes hibáknál azt a formát, metódust, cselekvést nem szabad alkalmazni megelőzésként, amit feltártam a 2. pontos listában; ezeket nem mondom ki.

F) Különösen akkor, ha (részben) funkcionális tulajdonságok (pl. járás, futás, beszéd, hang) alapján történik a személykiválasztás, célszerű a fényképezésnél sokkal modernebb technikai eszközöket (pl. videót, digitális kamerát) alkalmazni.

G) A tanúvallomás megbízhatóságának egyik ellenőrző próbája lehet a kezdeti „vakpróba”, vagyis minden gyanú fölött álló (de nem rendőrségi) emberekből (hangokból, tárgyakból) összeállított „üres” sorfal is lehet. Lényege, hogy a pusztán csak a hatóság igényeinek mindenképpen megfelelni igyekvő tanú kiszűrhető ezáltal, hiszen itt csak egyetlen jó válasz lehetséges a felismerő részéről: nincs közöttük a látott személy. Ha mégis felismerne valakit – és ezt ráadásul kategorikusan teszi – értelme sincs a további „éles” felismertetésnek, ahol megjelenne a célszemély is.

H) Az egész eljárást kép- és hangfelvételt tartalmazó jó minőségű videotechnikával rögzíteni kell, amely mellékletét képezi a jegyzőkönyvnek az egész büntetőeljárás során. Ebből kiderülhet a menet közbeni befolyásolás – ami esetlegesen előtte történik, nem látjuk –, illetve a felismerés tényleges, valós eredménye, „színezete”, továbbá, hogy összhangban van-e az írásbeli jegyzőkönyv tartalmával.

I) A jogalkotók számára is van javaslatom: annak ellenére, hogy az eddigi legrészletesebb (Be.) törvényi szabályozást (2017. XC. tv.) olvashatjuk a külön nevesített felismerésről, mégsem mondja ki azt, hogy lehetőleg az eredeti észlelési körülmények között szükséges megtartani a felismertetést. Ezt a hiányt pótolni kellene.

J) Szintén de lege ferenda javaslatként vetem fel, hogy azt is célszerű lenne rögzíteni a törvényi megfogalmazásban, hogy a felismertetést végzőnek fel kell hívnia a felismerőt (ki kell oktatnia):

- a) nem biztos, hogy az elkövető a felismerendő személyek között van;
- b) nem kötelessége a választás (a mindenáron kiválasztás);
- c) akkor is folytatódik a nyomozás, ha nem választ ki senkit;
- d) nem fog visszajelzést kapni arról, hogy „helyes” volt-e a választása – ha egyáltalán választ;
- e) tárgyak, fényképek felismertetése esetében is alkalmazandó figyelmeztetéseknek kell lennie az a-d) pontban foglaltaknak, valamint annak, hogy idő elteltével az elkövető külseje (hajszíne, hajhossza, hajformája, arcszőrzete, bőre) változhat, illetve a fényképeken kissé máshogy nézhet ki.

K) Végül szintén a törvényhozóknak fogalmazom meg üzenetemet, javaslatomat. Fel fogásom szerint ugyanis a „felismerésre” és a „bemutatás” szó is (egyenként és együtt is) arra sarkallja az egyébként a hatóságnak is sokszor megfelelni kívánó felismerőt, leggyakrabban a bűncselekmény sértett tanúját, hogy a bemutatott személyek (tárgyak,

hangok, stb.) közül válasszon. Hogy mindenképpen válasszon, hogy mindenképpen valakit felismerjen. A megfelelési kényszer pedig azzal a hibás következménnyel járhat, hogy akkor is választ a felismerő, amikor nem is biztos benne, amikor csak hasonlóságot érzékelt, vagy egyszerűen csak a külső jelekből arra következtet, hogy felismerni véli a valós elkövetőt. Tévedése azonban akár justizmordhoz is vezethet, mivel a kiválasztását cáfolni elméletileg is nehéz, a gyakorlatban pedig szinte lehetetlen, ha nincs a kiválasztottnak érdemi alibi igazolása. Ezért – a bizonyítási kísérlet mintájára – helyesebb lenne „felismerési kísérlet”-ről beszélni, vagyis a felismerés megkísérléséről, semmint bemutatásról.¹⁴

Zárógondolatként

Mind az Ünnepekt, mind jelen tanulmány írója mint kutatók, egyetemi oktatók folyamatosan, évtizedeken keresztül abban bíznak és hisznek, hogy probléma felvetéseik és az arra adott megoldási javaslataik eljutnak a jogalkalmazókhöz és jogalkotókhöz, és lesz érdemi hatásuk a jövő kriminalisztikájára és büntető eljárásjogára. Ez a hit éltesse továbbra is Tóth Mihály professzor urat!

14 Lásd erről részletesebben a szerzőtől: Felismerési kísérlet a bűnügyekben. Magyar Jog, 2021/1. 22-28.

A HÁLAPÉNZ BÜNTETŐJOGI MEGÍTÉLÉSÉNEK VÁLTOZÁSA

1. Bevezetés

A korrupció elleni küzdelem újabb állomásához érkezett a jogalkotás. A társadalombiztosítás rendszerében az állam, illetve az önkormányzatok által fenntartott egészségügyi intézményekben az egészségügyi szolgáltatás finanszírozása is központilag irányított. A központi költségvetésről szóló törvény határozza meg az egészségbiztosítási alapba kerülő (tervezett) bevételeket és (tervezett) kiadásokat, ez utóbbi tartalmazza a személyi juttatásokra szánt összeget. Ez a rendszer hivatott biztosítani, hogy a társadalmi szolidaritás jegyében a járulékfizetési kötelezettség teljesítése esetén a jogosultaknak egyenlő esélye legyen „az egészségük megőrzéséhez, helyreállításához és egészségi állapotuk javításához szükséges egészségügyi ellátásra”². Az Alaptörvény XX. cikke a testi és lelki egészséghez való emberi alapjogot deklarálja, amelyet Magyarország „az egészségügyi ellátás megszervezésével” is elősegíti. Az esélyegyenlőség megbontására volt alkalmas a „hálapénz” adása és elfogadása, ha az nem az eredeti értelmének megfelelő célt szolgálta. A korrupció a társadalmi élet más területein is ugyanezt jelenti, egyesek (személyek vagy szervezetek) eleve esélytelenné válnak, míg mások törvénytelen, egyben erkölcsstelen előnyökhöz jutnak. A hálapénz törvényességének megszüntetése a korrupció további visszaszorítását célozza, hogy a hivatali és a gazdasági életben burjánzó korrupcióval ellentétben legalább az ember egészséghez való jogát ne fertőzze tovább. Vajon alkalmas egy törvényalkotói elhatározás, hogy egy, a társadalom vérkeringésébe beivódott szokás egyik pillanatról a másikra eltűnjön?

2. A hálapénz fogalma

A korábbi jogi környezetben a jogszerű, „valódi” hálapénz fogalma egy kúriai döntésből³ volt megismerhető. „Hálapénz az a juttatás, amelyet az egészségügyi szolgáltatás igénybevételét követően a beteg vagy hozzátartozója hálája, köszönete jeléül a szolgáltatásban közreműködő egészségügyi dolgozónak nyújt.”

1 Nyugalmazott ítéltáblai tanácselnök

2 1997. évi LXXXIII. törvény a kötelező egészségbiztosítás ellátásairól - preambulum

3 BH2020. 320.

Az egészségügyről szóló törvény⁴ meg sem említette a szolgáltatás során nyújtott hálapénzt (ajándékot). Ez hallgatólagos elfogadottságot jelentett a törvényhozó részéről. Ennek, a társadalmi tudatban évtizedek óta kialakult helyzetnek a tudomásul vételét, legalizálását megerősítette a személyi jövedelemadóról szóló törvény⁵, amely legális, adóköteles jövedelemként ismerte el a hálapénzt (a borralalóval együtt említve). A törvény a hatálybalépésétől tartalmazta az adómentes bevételeket felsoroló 1. számú mellékletében a kivételeket, 7.2 alpont: nem alkalmazható az adómentesség, ha a juttatás „szolgáltatás-nyújtásra tekintettel vagy azzal összefüggésben történik (így különösen nem adómentes a magánszemély által borralaló, hálapénz címén megszerzett vagyoni érték)”. A büntetőjogi megítélés: ami legális az nem jogellenes, tehát az nem lehet büntetendő cselekmény.

A kúria felhívott döntése azt is egyértelművé tette, hogy nem tartozik a hálapénz kategóriájába, fogalmába az a juttatás, amelyet előre – az egészségügyi ellátás, gyógykezelés előtt – adnak és elfogadnak, és az sem, amelyet a beteg nem saját elhatározásából, nem önként szolgáltat. A kapott vagyoni előny jogtalan, a jogellenességet a büntetőjog szankcionálja, a vesztegetés törvényi tényállásába illik.

Elkövetési magatartások összefoglalva: a terhelt (főorvos) több alkalommal oly módon törekedett jövedelmének kiegészítésére, hogy a társadalombiztosítás által finanszírozott egészségügyi ellátásért jogtalan vagyoni előnyt kért, vagy a felajánlottnál nagyobb összeget kért.

Konkrétan:

- műtét után a beteg 10 000 Ft hálapénzt szándékozott adni, mire a terhelt közölte, hogy „ezt a pénzt pont öt perc alatt elissza a haverjaival”, és felszólította a betegét, hogy gondolja át, mert jön még varratszedésre,
- a műtétet követően felajánlott könyvet azzal utasította vissza, hogy abból nem tud pelenkát venni a gyerekének, mire a beteg nagyobb összegű pénzt adott át,
- a műtét után a beteggel közölte, hogy a beavatkozásért 50 000 Ft-ot fog kérni, mert most drágább az élet, autóval jár dolgozni és két gyermeke van,
- az elbocsátás előtti napon közölte a beteggel, hogy a 30 000 Ft hálapénz kevés, 80 000 Ft-ban egyeztek meg.

A bűncselekmények az elkövetéskori, 1978. évi IV. törvény (régi Btk.) 252. §-ának (1) bekezdésébe ütköző és a (3) bekezdésének b/ pontja szerinti gazdálkodó szervezet önálló intézkedésre jogosult dolgozója által, üzletszerűen elkövetett vesztegetés bűntettének minősültek. Az irányadó büntetési tétel – a halmazati szabályokra tekintettel – öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés⁶.

4 1997. évi CLIV. törvény (Eütv.)

5 1995. évi CXVII. Törvény (Szja.tv.)

6 A kiszabott büntetés – az enyhítő szakasz alkalmazásával – 2 év szabadságvesztés, pénzbüntetés, 3 év közügyektől eltiltás, 3 év orvosi foglalkozástól eltiltás, intézkedésként a jogtalan vagyoni előnyre elrendelt vagyonelkobzás.

A Kúria a hálapénz fogalmával és az elfogadás jogi megítélésével kapcsolatban utalt egy korábbi – irányadónak tekintett – határozatára⁷. A „hálapénz” és a büntetőjogi felelősség összefüggéséről további kúriai döntés nincs. Az esetlegesen még létező, de a Kúriáig el nem jutott ügyeknek már nincs is jelentősége a korlátozott precedensrendszer bevezetése óta.

Az aktív vesztegető magatartásának büntetőjogi aspektusa eddig még nem képezte vizsgálat tárgyát. Alappal feltehető, hogy az előny adójával szemben vádemelés sem történt. Az minden bizonnyal bűncselekménynek minősül, ha a beteg, vagy rá tekintettel más személy azért ad vagy ígér – leginkább vagyoni – előnyt, hogy ezért az elfogadó a kötelességét megszegje. Ez a vesztegetés alapesetének törvényi tényállása a 2012. évi C. törvény (Btk.) 290. §-ának (1) bekezdésében megfogalmazva. Ehhez azonban bizonyítani kell, hogy milyen kötelességszegésre való rábírással, vagy rábírnai törekvéssel kívánta elérni az elkövető azt a célt, amely ilyen eszköz igénybevételével az egészségügyi ellátásban jogtalan előnnyé válik. Beismerés nélkül kétséget kizáróan akkor lehetne bizonyítani, ha az előny elfogadójának tényleges kötelezettségszegése bizonyított. Például a várólistán előresorolás, amely azonban már (2) bekezdéses minősített eset lesz mind az aktív, mind a passzív vesztegető (291. §) vonatkozásában. Az utólag adott juttatás tekintetében fel sem merülhetett a jogellenesség.

3. Változás 2021. január 1. napjától

Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény hozta meg a gyökeres változást. A törvény végső előterjesztői indokolásának általános részében a Kormány aktuálisan kifejezi a megbecsülését az orvosok munkája iránt a koronavírus-járvány idején. Továbbá: „A Kormány 2010 óta következetes lépésekkel segíti az egészségügy talpra állítását. Folyamatosan pótolja a baloldali Kormány idején egészségügytől elvett pénzeket [...], és elindította az egészségügyi dolgozók béremelését, az orvosok és ápolók bére az elmúlt években több ütemben emelkedett.” Kiemeli, hogy a törvényjavaslat „áttörő” orvosi béremelést tartalmaz, valamint rögzíti az egészségügyi szolgálati jogviszony fogalmát⁸. A hálapénzről azonban nem ejt szót.

A részletes indokolásban annyiban szerepel a hálapénz szó, hogy utal a Btk., az Eütv. és az Szja. tv. módosítására (20., 21., 22. §-hoz). A részletes indokolás arra azonban semmilyen magyarázatot sem ad, hogy az addig jellemzően közalkalmazotti jogviszonyt a jogalkotó miért tartja szükségesnek egészségügyi szolgálati jogviszonnyá átalakítani.

A jogszabályok értelmezését érdemes az ahhoz fűzött indokolás megismerésével kezdeni, mivel az Alaptörvény 28. cikke értelmében „A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhang-

7 EBH2015. B. 27. szám alatt közzétett Bhar.III.6/2015/20. számú határozat

8 A törvény átmeneti rendelkezése szerint a közalkalmazotti jogviszony 2021. április 1. napjával alakult át szolgálati jogviszonnyá.(19. § (8) és (9) bekezdés.

ban értelmezik. A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambuluma, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni.” Ez esetenként oda vezethet, hogy a megszövegezett tételes jog tanult módszerekkel való értelmezésével szemben a jogalkotói akarat kutatása során az alkotmányos értelmezés alapján más eredményre jutunk.

A törvény preambuluma teszi egyértelművé a hálapénz jogszerűségének megszüntetését: Az Országgyűlés „a magyar orvosok munkáját megbecsülve és a Magyar Orvosi Kamara béremelésre és hálapénz megszüntetésére vonatkozó javaslatait elfogadva” alkotta a törvényt. A „hálapénz” kifejezés a továbbiakban már nem is szerepel a törvény szövegében, hiszen ez a fogalom a jogellenesség tartományába került. A törvény (22. §) ezt átvezette az Szja. törvényben, mivel hatályon kívül helyezte a 7.2. alpontjának következő szövegét: „(így különösen nem adómentes a magánszemély által, hálapénz címén megszerzett vagyoni érték)”.⁹

A törvény 21. §-a az Eütv.-be új szöveget, a 138/A. §-t iktatta be. Ez egyértelművé teszi, hogy az egészségügyi szolgáltatás során a jogszabályban meghatározott térítési díjon kívül az egészségügyi dolgozó semmilyen juttatást nem kérhet és nem fogadhat el. Bármilyen mértékű további, nem a munkáltatótól származó juttatás (pénzösszeg, vagyoni érték) jogellenessé vált. A vagyoni értéket illetően lehet kivételnek tekinteni a (4) és (5) bekezdésben megfogalmazott ajándékot:

„(4) Az egészségügyi dolgozó vagy az egészségügyben dolgozó a szolgáltatás nyújtását követően egy alkalommal elfogadhat a beteg vagy rá tekintettel más által ajándékként adott olyan tárgyat, amelynek értéke nem haladja meg a mindenkori minimálbér havi összegének 5%-át.

(5) Az egészségügyi dolgozó vagy az egészségügyben dolgozó a folyamatos benn-tartózkodás mellett végzett, hosszú ideig tartó egészségügyi szolgáltatás nyújtása során kéthavonta egy alkalommal elfogadhat a beteg vagy rá tekintettel más által ajándékként adott olyan tárgyat, amelynek értéke nem haladja meg a mindenkori minimálbér havi összegének 5%-át.”

Kiemelést igényel az a kifejezés, hogy „tárgyat”, azaz pénzösszeget nem, illetve az, hogy itt a jogalkotó nem használja a „juttatás” szót, tehát e tárgyakat érintően már nem lehet személyi jövedelemadó bevallási kötelezettségről beszélni.

2021. február 1. napjától a legalább középfokú iskolai végzettséget, illetőleg középfokú szakképzettséget igénylő munkakörökben foglalkoztatott munkavállaló garantált bérminimuma teljes munkaidő teljesítése esetén 219 000 Ft, az ilyen végzettséggel

⁹ Jogszabály-szerkesztési hibának tűnik, hogy a már korábban idézett szövegből a borralvaló szót a szöveggörnyezettel együtt nem tartotta meg, de arról sem rendelkezett, hogy ez a rész is hatályát veszti. A hatályos szöveg ezt a szót nem tartalmazza, de kétségtelen, hogy továbbra is adóköteles a korábbi zárójeles rész nélkül is, hiszen a főszöveg változatlan: ha a juttatás a magánszemély vagy más által teljesített szolgáltatásnyújtásra tekintettel vagy azzal összefüggésben történik.

nem rendelkezőé pedig 167 400 Ft. Ennek megfelelően az ajándék értéke maximum 10 950, illetve 8370 Ft lehet.

4. A változások büntetőjogi következményei

A „hálapényt” adó is büntetendővé vált a Btk. 290. §-ának a következő (6) bekezdéssel történő kiegészítése folytán: „Aki egészségügyi szolgáltatás nyújtásával összefüggésben egészségügyi dolgozónak, egészségügyben dolgozónak vagy ezekre tekintettel másnak az egészségügyről szóló törvényben meghatározottak szerint jogtalan előnyt ad vagy ígér, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

A vesztegetés elfogadásának törvényi tényállása, a passzív vesztegető büntetendő magatartásának a megfogalmazása is kiegészült egy kvázi értelmező rendelkezéssel, a Btk. 291. §-ába a következő (6) bekezdést iktatta be a törvény: „E § alkalmazásában az egészségügyi szolgáltatással összefüggésben jogtalan előnynek minősül az egészségügyről szóló törvényben meghatározottak szerinti jogtalan előny.”

Kérdés, hogy szükség volt-e erre a beiktatott „értelmező rendelkezésre”? Miután kimutatásra került, hogy a „hálapényt” jogszerűségéről már nem beszélhetünk, így – álláspontom szerint – szükségtelen volt ennek külön kimondása. Ha egy juttatás jogszerűsége megszűnt, az a továbbiakban csak jogtalan lehet, a gazdasági vesztegetések törvényi tényállásaiba illeszkedő jogtalan előnynek minősül. Talán ezt a Btk. módosítást is azok közé lehet sorolni, amelyek a Btk.-t túlterhelik aktuális jogpolitikai célok érdekében.

A szolgálati jogviszony (mint a bírói, tisztviselői) önmagában feltételezi, hogy a munkavállaló a munkáltatótól kapott juttatásokon kívül a működésével kapcsolatban semmilyen vagyoni előnyt nem fogadhat el. A bírói és a végrehajtó hatalom képviselői általában egyben hivatalos személyek is, így a tilalom megszegésének következménye a Btk. 294. §-ában megszövegezett hivatali vesztegetés elfogadásának büntette¹⁰. Ezekkel a szolgálati jogviszonyokkal természetesen összeférhetetlen bármilyen értékű ajándék elfogadása, nincs 5 %-ban limitált kivétel sem.

A 290. § (6) bekezdésének értelmezése során az a kiinduló pont, hogy szubsidiárius tényállásról van szó, hiszen a vesztegetés ezen alakzata csak akkor állapítható meg, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, amellyel való halmazata tehát kizárt. (Ugyanúgy, mint például a kábítószer birtoklásának – Btk. 178. § – a (6) bekezdése.) A tényállásnak annyiban speciális az alanya, hogy csak olyan személy követheti el, aki egészségügyi szolgáltatás nyújtásával összefüggésben ad (vagy ígér)

10 Az e bűncselekménnyel kapcsolatos büntetés kiszabási gyakorlatra jóval több példa hozható a Debreceni Ítéltábla által jogerősen elbírált ügyekből is: rendőrök, pénzügyőrök: 2-6 év, bírósági végrehajtó: 4 év, önkormányzat jegyzője: 5 év, ügyész: 6 év, bíró: 12 év (minősített esetekről volt szó: a jogtalan előnyért a köteleességüket megszegték).

jogtalan előnyt. Privilegizált alakzatról van szó, mivel az alapesethez képest enyhébb büntetési tétellel fenyegetett. Ugyanakkor az önálló tényállásnak (nem utal vissza az alapesetre) nem tényállási eleme a célzat: „azért [...], hogy a kötelességét megszegje”. Több bűncselekmény (több egészségügyi dolgozónak ad jogtalan előnyt) egy eljárásban való elbírálása esetén a halmazati büntetés 1 év 6 hónap fogház lehet. A vesztegetés legsúlyosabb büntetési tétele két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, amelynek a megvalósulása azonban nem tűnik valószínűnek ebben a szervezeti közegben: ha bűnszövetségben vagy üzletszerűen követik el önálló intézkedésre jogosult személlyel kapcsolatban.

A 291. § (6) bekezdésével kapcsolatban nincs mit elemezni. A passzív vesztegető cselekményei közül azt kell kiemelni, hogy a legsúlyosabb büntetési tétel öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés (halmazati büntetés esetén tizenöt évig terjedő), ha a bűncselekményt (bűnszövetségben vagy) üzletszerűen követi el az önálló intézkedésre jogosult személy. A gyakorlatban mindig megállapítható lesz az üzletszerűség – a haszonszerzési célzat –, ha többrendbeli bűncselekmény (több aktív vesztegetőtől elfogadott jogtalan előny) valósul meg. A Kúria irányadó döntése¹¹ már megfogalmazta, hogy ki tekinthető önálló intézkedésre jogosultnak: „A gazdálkodó szervezet kétségtelen önálló intézkedésre jogosult dolgozója az, aki az adott szervezet működését irányítja, az azzal kapcsolatban álló személyek jogait és érdekeit érintő lényeges kérdésekben dönthet. Az ilyen személy - állandó munkakörénél vagy alkalmi megbízásánál fogva - hatáskörébe tartozik a gazdálkodó szerv egésze vagy valamely meghatározott része működésére kiható döntés a gazdálkodás (tevékenység) kereteit, módját, az erőforrások mikénti felhasználását illetően. Ehhez képest a minősített eset körében tettesként felelhetnek nemcsak a szervezet vezetői, de azok is, akik akár a szervezet kialakított belső rendje (szabályzatai), ügyrendje stb., akár a vezetők által rájuk ruházott hatáskörben - felsőbb jóváhagyás nélkül - dönthetnek bizonyos kérdésekben. A pusztán technikai kivitelezői, végrehajtói feladatkört ellátó személyek legfeljebb részesként felelhetnek, de csak akkor, ha tettesi cselekményt előmozdító magatartástöbblet állapítható meg terhükre”.

A szabadságvesztésen túl további joghátrányok sújthatják az elkövetőket. Végrehajtandó szabadságvesztés mellett közügyektől eltiltás mellékbüntetés. Szabadságvesztés (végrehajtandó vagy felfüggesztett) kiszabása esetén pénzbüntetés¹² is és foglalkozástól eltiltás. Ez utóbbi a szabadságvesztés helyett kiszabott pénzbüntetés mellett is alkalmazható. Az enyhítő szakasz alkalmazása nélkül azonban csak az alapesetek szerinti minősülésnél (a büntetési tétel alsó határa nem éri el az egy év szabadságvesztést¹³),

11 BH2020. 320. [24]

12 Btk. 50. § (2) Akit haszonszerzés céljából elkövetett bűncselekmény miatt határozott ideig tartó szabadságvesztésre ítélnék, ha megfelelő jövedelme vagy vagyona van, pénzbüntetésre is kell ítélni.

13 A Btk. 33. §-ának (4) bekezdését a 2020. évi XLIII. saláta-törvény 58. §-ának 2. pontja módosította, 2021. január 1. napjától hatályos.

illetve a (6) bekezdésben írt privilegizált esetről kerülhet szóba a pénzbüntetés szankcióként. A büntetések mellett egy intézkedést kötelező alkalmazni, amely minden elkövetőt érint. Vagyonekobbzást kell elrendelni arra a vagyonra, amely az adott vagy ígért vagyoni előny tárgya volt. A vagyonekobbzást általában pénzüsszegben kifejezve kell elrendelni. Az adott vagyoni előnyt a passzív vesztegetőtől kell elvonni (ő gazdagodott vele), az át nem adott, csak ígért vagyoni előnyt pedig az aktív vesztegetőtől¹⁴. A jogtalan vagyoni előny mértékének csak ezzel összefüggésben van jelentősége, a cselekményt nem minősíti, hiszen nem vagyon elleni bűncselekményről van szó. A büntetés kiszabása során sem olyan tényező az adott vagy ígért előny összecszerúsége, amely enyhítő vagy súlyosító körülményként¹⁵ értékelhető lenne.

A büntetőjogi felelősség jogerős megállapításának a büntető jogon túli további egzisztenciális következményei vannak. Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló törvény a hatálya alá tartozó személyek jogállását is meghatározza, így a jogviszony létesítésére vonatkozó szabályokat. Nem létesíthető egészségügyi szolgálati jogviszony azzal, aki korrupciós bűncselekmény miatt indult büntető eljárás hatálya alatt áll, értelemszerűen azzal sem, aki foglalkozástól eltiltás hatálya alatt áll. Továbbá, akivel szemben ilyen bűncselekmény miatt öt évet el nem érő szabadságvesztés esetén a mentesítés beálltától számított öt évig, ötévi vagy azt meghaladó szabadságvesztés esetén a mentesítés beálltától számított nyolc évig, ha közérdekű munkát vagy pénzbüntetést szabtak ki, a mentesítés beálltától számított két évig, végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés kiszabása esetén a mentesítés beálltától számított három évig¹⁶.

5. Felderítési nehézségek

Azzal, hogy pénz (vagyoni érték) adása, az aktív vesztegető cselekménye minden esetben büntetendővé vált, csökkent annak az esélye, hogy az ilyen személy feljelentést tegyen, hiszen kiszolgáltatott helyzetben van, inkább teljesíti a kérést, elvárást. Feljelentési kötelezettsége csak a hivatalos személynek van, melynek elmulasztása¹⁷ három évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett.

Az alapesetet megvalósító aktív és passzív vesztegetőnek is kínál a törvény a súlyos büntetőjogi következmények előli „menekülési útvonalat”. A jogalkotó ezt a lehetőséget kiterjesztette az önálló intézkedésre jogosult passzív vesztegetőre¹⁸ is. Ehhez az

14 A pontos értelmezés a 78/2009. számú Büntető kollégiumi véleményben található.

15 56/2007. BK vélemény a büntetéskiszabás során értékelhető tényezőkről.

16 2. § (4) és (6) bekezdés

17 Btk. 300. §, amelynek érdekessége, hogy a Btk. eredeti szövegében nem szerepelt ilyen bűncselekmény, azt 2015. VII. 1. napjától hatályosan iktatták be, holott az 1978. évi IV. törvény tartalmazta ezt a tényállást.

18 A 2013. július 1. napjától hatályos Btk. eddigi 46 módosításából a 42., a 2020. évi XLIII. törvény 58. § 9. pontja.

elkövetőnek a bűncselekményt a hatóságnak (rendőrség, ügyészség) be kell jelentenie, mielőtt tudomást szereztek volna róla, és az elkövetés körülményeit fel kell tárnia. Ez egyben más elkövetők feljelentésének kötelezettségével is jár. A következmény az, hogy a büntetése korlátlanul enyhíthető (azaz bármely büntetési nem legkisebb mértéke is alkalmazható, de intézkedés, például megrovás nem), különös méltánylást érdemlő esetben mellőzhető¹⁹. Az adott vagy ígért vagyoni előny elvonása ekkor is kötelező.

A gyakorlatban ez azonban nem jellemző. Jóval többször fordult elő a tévesen „vádalku”-ként elhíresült jogintézmény felhasználása, amely a Büntetőeljárás törvény²⁰ leplezett eszközökről szóló hatodik részében került elhelyezésre. A büntetőjogi felelősségre vonás elkerülésének kilátásba helyezése alcímben található a 219. §, amelyben írt feltételek teljesítése esetén az elkövetővel szemben büntetőeljárás nem indítható, illetve a folyamatban lévő büntető eljárást meg kell szüntetni. A nyomozó hatóság az ügyészség engedélyével az elkövetővel olyan megállapodást köthet, mely büntetlenséget eredményez, ha az ügy felderítésével, bizonyításával összefüggésben információkat, bizonyítékokat szolgáltat, és ezek megismeréséhez jelentősebb érdek fűződik, mint az együttműködő személy büntetőjogi felelősségre vonásához. Az egészségügyi ellátásban ez sem tűnik valószínű lehetőségnek. Általában egy bünszervezet közepén elhelyezkedő passzív vesztegető tud mindkét oldalról olyan információkat szolgáltatni, amely az egész bünszervezet felderítését eredményezi, és így tanúvá válik az összes erkölcsi dilemmával együtt.

Szintén az ügyészség engedélyéhez kötött leplezett eszköz a fedett nyomozó igénybevétele, amely a gyakorlatban a hivatali vesztegetések felderítéséhez kötődik, a megbízhatósági vizsgálat²¹ során „vetik be”. A megbízhatósági vizsgálatot végző szerv a munkakör ellátása során a valóságban is előforduló vagy feltételezhető élethelyzeteket hoz létre²². A rendvédelmi szervek megbízhatósági vizsgálatánál a fedett nyomozónak a védelmi tiszt felel meg. A fedett nyomozó igénybevétele azonban „kétélű fegyver”, amelyről Soós László volt kúriai bíró írása²³ szól, amelyben részletesen beszámol a Kúria gyakorlatában előfordult döntésekről. Régóta ismert a jogirodalomból, hogy amennyiben az elkövető kizárólag a fedett nyomozó provokációjának hatására követ el bűncselekményt anélkül, hogy az a saját elhatározásából előzetesen szándékában állt volna, a büntető eljárás végeredménye felmentés. Az Rtv. egy friss módosítása²⁴ folytán

19 Btk. 290. (5) bekezdés és 291. § (5) bekezdés

20 2017. évi XC. Törvény

21 A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. tv (Rtv.) 7/A-D. §

22 Kúria Bhar.I.1154/2016.

23 Soós László: A megbízhatósági vizsgálat eredményének büntetőjogi megítélése a Kúria gyakorlatában. *Katonai Jogi és Hadijogi szemle* 2020/3. szám 141-186. o. http://www.hadijog.hu/wp-content/uploads/2020/09/Katonai-szemle-2020-3_FINAL.pdf (megtekintve: 2021. szeptember 26.)

24 2020. évi CLXII. törvény 20. § 2021. január 1. napjától hatályosan.

a megbízhatósági vizsgálat az egészségügyi szolgálati jogviszonyban állókat is érinti. A belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatokat ellátó szerv (Nemzeti Védelmi Szolgálat) végzi az ellenőrzést. A sajtóból ismert, hogy külön főosztály szakosodott ezen korrupciós cselekmények felderítésére, és az eddigi eredményeiket is közzétették, nyilván elrettentésül. Értelemszerűen csak titkosszolgálati eszközök igénybevételével képesek eredményeket elérni, amire hatékony módszereket dolgoznak ki, munkatársaikat kiképezik a speciális feladatokra, azonban fedett nyomozó igénybevétele pillanatnyilag nehezen elképzelhető. Nem tűnik életszerűnek, hogy valaki például azért fekszik kés alá, hogy a hálapénz elfogadásával gyanúsított operáló orvost leleplezze. Az is túlzásnak tűnik, hogy a kórházakba az NVSZ csoportjai kitelepiülnek. Más gazdasági szervezeteknél, de hivatalokban sincsenek ilyen szervezeti egységek a korrupció felszámolása érdekében. Van viszont olyan foglalkoztatási feltétel, mely szerint: „Ha a Rendőrségről szóló törvény az e törvényben meghatározott munkavégzési szabályra külön ellenőrzési lehetőséget teremt az államigazgatási szerv kormánytisztviselői tekintetében, kormányzati szolgálati jogviszony azzal létesíthető, aki tudomásul veszi, hogy kormányzati szolgálati jogviszonyának fennállása alatt feladatai törvényes ellátását a belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatokat ellátó szerv a Rendőrségről szóló törvény szerinti megbízhatósági vizsgálatral ellenőrizheti”²⁵. A tudomásul vétel írásbeli nyilatkozattal történik. Csak jogalkotói akarat kérdése, hogy egy ilyen kitétel mikor kerül bele az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló törvénybe.

A leplezett (titkosszolgálati) eszközök közül a bírói engedélyhez kötött lehallgatás alkalmazása merülhet még fel a felderítés eszközeként, mint a legtöbb korrupciós ügyben. Az engedélyezés törvényi feltétele a privilegizált eset kivételével valamennyi vesztegetési cselekmény vonatkozásában adott: három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő korrupciós bűncselekmény felmerülése esetén adható engedély²⁶.

6. Záró gondolatok

A jogpolitikai célok megismerhetőségének hiányában logikai úton és a sajtóból való értesülések alapján lehet arra a következtetésre jutni, hogy a hálapénz jogszerűségének megszüntetése szoros összefüggésben áll az orvosi béremelésekkel. Ez annak a burkolt elismerése, hogy az orvosok fizetése olyan alacsony szintű volt, hogy a törvényhozó hatalom által megtúrten a hálapénzzel való kiegészítés jelenthetett – különböző mértékben – elfogadható megélhetést számukra. A társadalomban talán legelismertebb, legtiszteltebb, legfontosabb hivatás gyakorlói azonban méltán érezhették ezt az emberi méltóságukat sértőnek. Az orvostársadalom egy része hangot is adott annak, hogy a hivatásbeli elkötelezettségükkel összeegyeztethetetlennek érzik, hogy hálapénz elfoga-

25 A közszolgálati tisztviselőkről szóló 2011. évi CXCV. törvény 39. § (5) bekezdés

26 Be. 234. § (2) bekezdés f/ pont

dására kényszerüljenek. A visszaélésszerű elvárás, kérés eddig is büntetőjogi kategória volt. Ehhez csak felderítésre irányuló akarat kellett.

Az orvosokon kívül azonban még sokan dolgoznak azért, hogy az egészségügyi szolgáltatásokra rászoruló személyek megkapják a szükséges ellátást. Őket nem érintette az „átütő” mértékű béremelés. Nem is célpontjai a jelenlegi korrupció elleni „hadjáratnak”. Talán a nekik adott, általuk elfogadott egy-két ezer forintos hálás juttatás (az odafigyelésért, az emberséges bánásmódért – a fizikai és lelki leterheltségük elismerése mellett –), kiderülése esetén egy megrovással is kellően értékelhető lenne. Ugyanez vonatkozhatna a hálás személy cselekményére is, ha már csak a büntetőjogi felelősség kategóriájában gondolkodhatunk, holott a közbeszédben még egyáltalán nem elfogadott az egészségügyi szolgáltatásért való hála pénzbeli kifejezésének tilalma.

A jogalkotó célja, hogy a „hálapénz” fogalma a társadalmi tudatból is eltűnjön. Fel kellene ismerni, hogy kriminalizálással, büntetőjogi szankcionálással (ultima ratio) egyetlen társadalmi probléma sem fog megoldódni egy tollvonással.

HELYÉN VAN-E A RENDÉSZETTUDOMÁNY?

Ünnepi alkalommal igazán nem akarom munkával terhelni Tóth Mihály professzor urat, de nem kétséges, hogy köszöntőmhöz olyan témát választottam, ami a Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztályának Állam- és Jogtudományi Bizottsága elnökeként őt „hivatalból” érinti. Több évtizedes barátságunk reményt ad arra, hogy Misi ezt az udvariatlanságot megbocsátja nekem.

A rendészettudomány egyik első meghatározási kísérlete néhai Szabó András tollából származik. Az akadémikus abban – még keresve a helyes névválasztást – „rendőrtudományról” írt: „[A] tudománynak törvényszerűségeket és szabályszerűségeket kell kimutatni a vizsgált anyagban, mert ez a tudományos rang alapvető kritériuma. Azt hiszem a rendőrtudományok esetében nem teljesen ez a helyzet. Mégpedig azért nem, mert itt nem lehet törvényszerűségeket és szabályszerűségeket kimutatni. Abban az értelemben nem, hogy a rendőri szervezet, és a rendőri szervezet működése maga alakít ki szabályokat. És a probléma az, hogy ezek a szabályok, ezek az eljárásmodok illeszkednek-e ahhoz az alkotmányos környezethez, amelyben a rendőri tevékenység zajlik. Végtelenül egyszerű a feladatom a meghatározás keresésekor. Én azt mondom, hogy a rendőrtudomány és a rendészet a rendőri szervezetre, a rendőri szervezet működésére vonatkozó elméleti ismeretanyag. Az, hogy elméleti ismeretanyagként képes-e a tudomány rangjára emelkedni, ez attól függ, hogy művelése, az ismeretek koherenciájának megteremtése sikerül-e vagy sem.”²

Az előbbi definíciós kísérletben a rendészeti veszélyelhárítás három sajátossága: a sürgősségi elv, az általános felhatalmazás és a hatékonyság-törvényesség ellentmondás jelenik.

- A sürgősségi elv szerint a rendészeti hatósági igazgatás sajátja, hogy nagyon gyakran váratlan helyzetekre (spontaneitás), azonnali választ kell adnia (autonómia) és a válasz olyan rendészeti intézkedés, amelynek eljárási formáját előre prognosztizálni és jogszabályi kötelezettségé tenni nem lehet (amorf akció). A külföldi szakirodalom ezeket a jellemzőket már évtizedekkel ezelőtt felismerte,³ de nem maradtak le a közigazgatástan hazai művelői sem.⁴

1 Professzor emeritus, Nemzeti Közszerológati Egyetem, Rendészettudományi Kar

2 Szabó András: A rendészettudomány meghatározása és értelmezése, Magyar Rendészet, 2003/4. szám, 6-10. 7. o.

3 *Monjardet, Dominique*: La culture professionnelle des policiers. *Revue française de sociologie*, XXXV-1994/3. vagy Hug, Thomas (1997): Police et magistrature. *Revue Internationale de Criminologie*, no. 2

4 Szamel Lajos: A rendészet és a rendőrség jogi szabályozásának elméleti alapjai, Rendészeti Tanulmányok, 1992/1. szám, BM Rendészeti Kutatóintézet, Budapest, 3-31.

- Az általános felhatalmazás helyes értelmezése, hogy a rendészeti igazgatás lényege a veszélyelhárítás, aminek csak egy generális klauzula birtokában képes eleget tenni. A felhatalmazás rendőrállamban azt jelenti, hogy a rendőrség *„mindent megtehet, amit szabad belátása szerint a köznyugalom, a közrend és a közbiztonság védelmében meg kell tennie.”*⁵
- A demokratikus jogállam számára az a feladat, hogy a maximális hatékonyságot a maximális törvényesség követelményével harmóniában juttassa érvényre. A hatékonyság és a törvényesség ellentmondását enyhítheti a rendészeti szervezetre és a rendészeti működésre vonatkozó elmélet, attól függően, *„hogy elméleti ismeretanyagként képes-e a tudomány rangjára emelkedni.”*

2004-ben Szabó András elérkezettnek látta az időt arra, hogy előterjesztés készüljön a *„rendészeti tudománynak”* az állam- és jogtudományok soraiba történő befogadásáról.⁶ A kérés meghallgatásra talált. Még abban az esztendőben megalakult az Állam- és Jogtudományi Bizottság rendészeti tagozata. Ez a testület napjainkban is működik albizottsági formában.

Az új stúdium gyökerei visszavezetnek a rendszerváltás időszakához. Igazolással hivatkozhatunk a Belügyminisztérium szakmai, tudományos folyóiratának, a Belügyi Szemlének 1989-ben és 1990-ben megjelent írásaira.

1. A rendszerváltás üzenete

A BM Tudományos Tanács rendezésében 1989. március 1-jén *„Gondolatok a Belügyminisztérium helyéről – szerepéről a politikai intézményrendszer korszerűsítésének tükrében”* címmel tudományos ülésre került sor. Horváth István akkori belügyminiszter beszédet mondott ezen a tanácskozáson. Hozzászólását a folyóirat 1989 áprilisában jelentette meg. *„Világos kell, hogy legyen számunkra, hogy milyen legyen a biztonságpolitika, a közbiztonság rendező elve, milyen a politikánk a rendőri igazgatásban, mi az önkormányzatok fejlesztésében, a közigazgatásban... Gondoskodni kell arról, hogy az állam- és közbiztonsággal kapcsolatos feladatkör valamilyen módon bekerüljön az alkotmányba, és törvény szülessen erről, valamint az ehhez kapcsolódó egyéb állampolgári és az államszervek viszonyát érintő kérdések nyílt, törvényi szabályozásáról.”*⁷

A miniszter mondataiból mindenki megérthette, hogy milyen feladatok vártak az országra. Átalakításra érett az egész közigazgatás, benne az újjászülető önkormányzatok, továbbá a közrendért és az állambiztonságért felelős szervezet, a rendőrség. Az alkot-

5 Szamel, i.m. 23. o.

6 Szabó András: Helyet kér a rendészettudomány, Előterjesztés a IX. Osztály számára a rendészeti tudomány befogadására Magyar Rendészet, 2004/1. szám, 21-26.

7 Horváth István: A Belügyminisztérium helyéről, szerepéről, Belügyi Szemle 1989/4. szám, 3-4. o.

mányozást is magában foglaló jogalkotásra volt szükség ahhoz, hogy érvényesüljön a jogállam egyik feltétele, a joguralom.

A most idézett lapszám bemutatta az Igazságügyi Minisztériumban kidolgozott alkotmánykonceptiót:

„Ismeretes, hogy a hivatalos felfogás hosszú időn át »burzsoá« kategóriának tekintette a hatalmi ágak megosztásának elméletét (még a hatalmi ágak létezését is tagadta), s annak helyébe a hatalom egységének fikcióját állította... A korlátlan és korlátozhatatlan hatalom léte magában hordozza az önkényuralommá torzulás veszélyét.»⁸

A rendőrségi munka egyik legkényesebb területét érintette Nyíri Sándor legfőbb ügyész-helyettes tanulmánya: *„... meg kell említenem néhány ENSZ-konvenciót, mégpedig az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatáról, a gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányáról, valamint a polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányáról szólót. Ezekre az egyetemes érvényű nemzetközi megállapodásokra azért utalok, mert az a felfogás uralkodik az alkotmány előkészítésével foglalkozók körében, hogy ezek a konvenciók etalonjai lehetnek a magyar alkotmánynak, azaz arra kell törekedni, hogy az alkotmány rendelkezései legalább azokat a jogokat biztosítsák az állampolgároknak, amelyekről ezek a nemzetközi szerződések szólnak. A személyi szabadság biztosításáról, a személyi szabadságtól való megfosztásról szóló rendelkezések tekintetében ez elsősorban azt jelenti, hogy a polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányát figyelembe véve, annak megfelelően indokolt törvényjavaslatot készíteni az alkotmány szövegére.»⁹*

Az emberi jogokról szólt a nemzetközi közjog professzorasszonya: *„A szocialista államok hivatalos politikája - az államhatalom paternalista felfogásának megfelelően - az állam és az állampolgárok viszonyában az államhatalom feltétlen biztosítására irányult, így a gyakorlatban nem kényszerült a polgári és politikai jogok területén önkorlátozásra. Ebből következően a jogoknak ez a csoportja - a gazdasági, szociális, kulturális jogok csoportjához képest – lényegesen háttérbe szorult, azok zömükben nem érvényesülhettek az egyes emberi alanyi jogaiként.»¹⁰*

A politikai rendszer átalakításának feladatai sorjázta a Belügyi Szemle 1989. májusi lapszámában is:

Verebélyi Imre belügyminiszter-helyette tanulmánya először a múltat idézte: *„A leszűkített feladatkörű rendőr minisztériumokban viszont – ilyen volt például a magyar Belügyminisztérium 1953 és 1988 között – könnyen egybemosódik, a minisztérium külső közigazgatási szerepe a rendvédelmi szolgálat belső parancsnoki feladatával.»* Majd így folytatta: *„A belügyminisztérium csak akkor tud egységes közigazgatási szervvé átalakulni,*

8 A Magyar Népköztársaság új alkotmányának szabályozási koncepciója, Belügyi Szemle 1989/4. szám, 5-13. o.

9 Nyíri Sándor: A személyi szabadság korlátozása és az alkotmány, Belügyi Szemle 1989/4. szám, 21-25. o.

10 Bokorné Szegő Hanna: Az emberi jogok nemzetközi védelme és az új magyar alkotmány, Belügyi Szemle 1989/4. szám, 26-30. o.

ha »civilizációja« nem merül ki a hozzácsatolt civil közigazgatási feladatok mennyiségi növelésében, hanem a rendvédelmi szolgálatokat érintő minisztériumi feladatok is külső közigazgatási feladatokká válnak.” Áttérve a rendészetre, a belügyminiszter-helyettes megállapította: „A rendvédelmi szolgálatok közigazgatását illetően sajnos még nem rendelkezünk független szakmai diagnózissal, ezért itt ugyancsak nehéz javaslatokat felvetni.”

A továbbiakban a reform elképzelések között olvashattunk a minisztériumi igazgatás és a rendészeti szervek szakmai irányításának különválasztásáról, egyes rendvédelmi feladatoknak az önkormányzatokhoz telepítéséről. Végül az állambiztonság is sorra került: „A rendvédelmi szolgálatok alapvető problémája a világon mindenütt az, hogy maximálisan jogszerűeknek kellene lenniük, de ugyanakkor a sokféle jogi korlát és fék hátráltathatja feladatuk hatékony megoldását. Nálunk sokáig a maximális és társadalmilag nem ellenőrizhető hatékonyság állt a rendvédelmi szolgálatokkal szembeni elvárások középpontjában. Az alkotmányos jogállamiság kibontakozásával viszont az állampolgárokat szolgáló nagyobb jogvédelmi garanciák iránt növekedett meg a társadalmi igény.”¹¹

Nem lenne teljes a múltidézés az első szabadon választott kormány első belügyminiszterének, Horváth Baláznak a programja nélkül. Szavai szerint mintegy két esztendőre lehetett és kellett tervezni a legfontosabb teendőket, de mindenekelőtt romeltakarításra volt szükség: „A rendőri hivatás és a rendőrségi szervezet történelmi tragédiája, hogy mivel rendelkezett az erőszak alkalmazásának technikájával – melyet egy demokratikus jogállamban a társadalom minden becsületes polgárának és alkotó közösségének a javára, a jog által szigorúan körülírt módon vehet igénybe – a bolsevik típusú berendezkedésben megfosztották küldetésétől, és ezáltal a pártállam áldozatává vált...”

Végletesen centralizált és agyonbürokratizált szervezeti piramis alakult ki, amelynek csúcán nem a belügyi politika formálói, a rendészeti munka önálló irányítói álltak, hanem olyan emberek, akik maguk is egy náluknál is hatalmasabb politikai centrum, sőt végső soron egyetlen ember akarátának végrehajtói voltak. ...Miként lehet egy ilyen helyzetet eltűrni. elfogadni? Csakis a gondolkodás megnyomorításával! ...A szervezet ilyen működéséhez segítségül szolgált még két további tényező is. Az egyik a katonai rend, a feltétlen engedelmesség elve, és mindazok a külsőségek, amelyek a militarista rendszerrel együtt járnak. ...A másik nagy lelemény a mindent átfogó, mindent jótékony homályban tartó titkosság volt. Ez tette lehetővé a társadalmi kontrollok teljes kiiktatását...” Tanulságosak az átalakítás útját kijelölő miniszteri üzenetek: „Én nem vagyok rendőrminiszter, ez azt is jelenti, hogy nem gyakorolhatok nyomozóhatósági jogkört, és nem élhetek az operatív beavatkozás jogával konkrét bűnügyekben. Ez a szilárd jogrend elemi feltétele, amit a szakmájához jól értő rendőrnek üdvözölnie kell... Bonyolultabb kérdés a bűnügyi szolgálat helyzete, hiszen a nyomozók és a vizsgálók státusát nagyban meghatározza az érvényes eljárási rend, amelynek jövőbeni kialakítása a büntető anyagi és alaki jog reformjának keretében történhet meg. Elöttem nem kétséges, hogy ez a reform a bűnüldözés területén is

11 Verebélyi Imre: A belügyi igazgatás reformja, Belügyi Szemle, 1989/5. szám, 3-17. o.

*feladni kényszeríti a katonai hierarchiát. ...A történelmi tapasztalatok is igazolják, hogy az állami szolgálatot teljes egészében kisajátító ideológiák csak azok lehetnek, amelyek magukat az egyetlen helyes elméletnek kiáltják ki, és elvetik a demokratikus működés minden követelményét. Az ilyen ideológia viszont habozás nélkül cserbenhagyja leghűbb kiszolgálóját is, ha a hatalom érdekei így kívánják. Ezért állítom, hogy a depolitizált rendőrség nemcsak szakmai rangot, hanem biztos egzisztenciát is nyújt.*¹² Most, több mint harminc év távlatából, nézzük meg, mi lett a miniszteri programból.

A rendészet területének szakemberei a rendszerváltás időszakában olyan feladatokkal szembesültek, amelyek mindegyike elméleti alapot kívánt. Ezek jogalkotási, szervezetejlesztési és tervezési kihívások voltak. Sem a gyakorlat szakemberei, sem kutatók nem kételkedtek abban, hogy a szellemi talapzatokat az állam- és jogtudományok fogják szolgáltatni.

2. A jogalkotás

Magyarországnak a rendszerváltásig nem volt rendőrségi törvénye, minthogy annak megalkotása a feltételezte volna a pártirányítás és az állami irányítás határozott elválasztását. A pártállam azonban éppen arról ismerszik meg, hogy erre nem hajlandó.¹³ A joguralom igényelte a rendészet szervezeti törvényeket, a rendőrségtől egészen a nemzetbiztonsági szolgálatokig.

A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (továbbiakban: Rtv.) hatályba lépése nem köthető a rendszerváltozás történelmi pillanatához (1989-1990), noha akkor sokan vélték úgy, hogy az alkotmányos alapok megteremtéséhez sürgős teendő lett volna a rendőrség szervezetének és működésének törvénybe foglalása. E törvénnyel szemben két elv együttes érvényesülését követeli a demokratikus jogállam:

A hasznossági elv azt kívánja, hogy a rendőrség kapjon erőteljes felhatalmazást ahhoz, hogy a közbiztonság hatékony védelmezője lehessen.

Az értékelv arra figyelmeztet, hogy a közrend feletti örökös nem járhat az emberi méltóság sérelmével. A humánus szolgálat garantálása kimunkálása, a kényszerítő intézkedések korlátok közé szorítása a rendőrségi törvény feladata.

Felidézve a rendszerváltozás ünnepi hangulatát, a belügyi kormányzat 1990-ben a rendőrségi törvény megalkotását sürgős feladatnak ítélte, és alapvetően az értékelvnek megfelelő tartalommal kívánta felruházni. 1990 decemberétől azonban a jogalkotás új irányt vett. A sürgősséggel szemben a fontolva haladás kapott elsőbbséget, a készülő új szöveggel szemben pedig a fő követelmény a hasznosság lett.

A lassú építkezés következménye lehetett a tény, miszerint a törvényt az országgyűlés csak 1994 márciusában fogadta el. A hasznossági elv következetes érvényesítésének

12 Horváth Balázs: A civil Belügyminisztérium a jövő rendőrségéért, Belügyi Szemle, 1990/10. szám, 3-9. o.

13 Korinek László: A rendőrség pártirányítása, Belügyi Szemle 2006/10. szám, 55-67. o.

volt köszönhető, hogy a rendőrség kellő felhatalmazást kapott ahhoz, hogy eredményesen és magabiztosan működjék. (Az 1990 tájékán elbizonytalanodó szervezet cselekvőképességének visszaszerzéséhez erre a magabiztosságra nagy szükség volt. Ezért jelent meg ez a követelmény első számú jogalkotási célként. Háttérbe szorult viszont a rendőrhatalom törvényessége, a jogbiztonság érvényre juttatása.)

A törvény alkotmánybírósági kontrollja felszínre hozta a fogyatékoságokat:

„Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a büntetőjogi szankcióval sok tekintetben hasonlóságot mutató és ahhoz szorosan kapcsolódó rendészeti jellegű intézkedésnek is alkotmányos indokon kell alapulnia, szükségesnek és arányosnak kell lennie. A jogállamiság lényegével összeegyeztethetetlen, hogy az alapjogi korlátozásokat is jelentő közbiztonsági intézkedés időtartama hosszabb legyen, mint ameddig az a célja szerint feltétlenül szükséges, és súlyosan sérti a jogbiztonságot, ha a jogi szabályozás ellentmondásai vezetnek ilyen eredményre.” [47/2003. (X. 27.) AB határozat]

Különös gonddal vette elemzés alá az Alkotmánybíróság a titkos felderítésnek a szabályait. Egyebek mellett megállapította: *„Az ügyet tárgyaló bíró minden esetben el van zárva attól, hogy az ún. „előzetes” eljárásban alkalmazott titkos információgyűjtés dokumentumait legalább a jogszerűség kérdésében ellenőrizhesse... Ez a megoldás sérti a tisztességes eljárás követelményét, a hatékony védelemhez való jogot és a bírói függetlenséget.”* Az előbbieken idézett határozat azonban igazolta a hasznossági elv érvényesülését is: *„Ahhoz, hogy az ország belső rendje és közbiztonsága rendészeti eszközökkel eredményesen védhető legyen, az e felett örködő szervezet számára hatékony eszközöket kell törvényben biztosítani. Ez indokolja az Rtv. 19. § (1) bekezdésének rendelkezését, mely szerint a jogszabályi előírások végrehajtását szolgáló rendőri intézkedéseknek - ha törvény vagy más nemzetközi megállapodás másképp nem rendelkezik - mindenki köteles magát alávetni és a rendőr utasításának engedelmeskedni.”* [65/2003. (XII. 18.) AB határozat]

A jogbiztonságot kérte számon a következő határozat: *„Az Alkotmánybíróság korábbi határozataiban a bűnmegelőzési érdeket a jogállamiságból következő olyan alkotmányos célként ismerte el, amelynek biztosítása érdekében még egyes alapjogok korlátozása sem zárható ki. Minden esetben hangsúlyozta ugyanakkor, hogy ezen alkotmányos cél megvalósítása érdekében sem adható fel a jogállamiság, a jogbiztonság követelményrendszere és az állam szervei nem kaphatnak túl széles, bizonytalan tartalmú felhatalmazásokat az általános, elvont értelemben vett bűnmegelőzés érdekében... Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 35. §-a, 35/A. §-a, 35/B. §-a, 35/C. §-a, 36/A. § (1) bekezdés a) pontjának ab) alpontja, 39. § (1) bekezdésének g) pontja, 92. § (2) bekezdésének „és bűnmegelőzési ellenőrzéssel” szövegrésze, valamint a 101. § (1) bekezdés h) pontjának „a bűnmegelőzési ellenőrzés elrendelésével, valamint” szövegrésze alkotmányellenes, ezért azokat a határozat közzétételének napjával megsemmisíti...”* [47/2003. (X. 27.) AB határozat]

A titkos információgyűjtés alkotmányosságának a feltételeit az értékelv szem előtt tartásával tovább részletezte: „Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 69. § (3) bekezdése alkotmányellenes, ezért azt 2007. december 31. napjával megsemmisíti... Határozataiban a Bíróság rámutatott azokra a követelményekre, amelyeket a titkos eszközök használatára vonatkozó szabályozásnak minimálisan ki kell elégítenie. Kiemelte, hogy éppen azért, mert az alapjogokba történő beavatkozás titkos, s mert az ilyen eszközök használata a végrehajtó hatalomnak „beláthatatlan” lehetőségeket ad, elengedhetetlen, hogy már maguk az eljárások kellő garanciát nyújtsanak az egyén jogainak érvényesülésére.” [2/2007. (I. 24.) AB határozat]

A későbbiekben a taláros testület inkább a hasznossági elvnek adott zöld utat, amikor a fedett nyomozó alkalmazásának alkotmányosságát vizsgálta, és nem találta alkotmányosértőnek az erről rendelkező Rtv. szabályokat: „Hivatkozott az indítványozó arra is, hogy az Rtv. 67/A. §-a „bianco felhatalmazást” ad a fedett nyomozónak bűncselekmények elkövetésére, és ez alól csak az élet szándékos kioltásával járó bűncselekmény kivétel. Ezzel szemben az érintett rendelkezés csak abban az esetben ad lehetőséget a feljelentés elutasítására, ha a cselekményt a fedett nyomozó feladat teljesítése közben, bűnüldözési érdekből követte el, és akkor is csak abban az esetben, ha a bűnüldözéshez fűződő érdek jelentősebb, mint a büntető igény érvényesítéséhez fűződő érdek. Az Rtv. nem biztosít tehát feltétlen büntetlenséget a fedett nyomozónak; az általa kimerített tényállás esetén is az ügyész dönt az Rtv. 67/A. §-ának alkalmazhatóságáról, és így tartalmilag arról, hogy megindítja, illetve folytatja-e a nyomozást a fedett nyomozóval szemben. Erre tekintettel az Alkotmánybíróság nem állapította meg, hogy az Rtv. 67/A. §-a sértene az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében meghatározott jogállamiságot.” [135/B/2006. AB határozat]

A hasznossági elv alapján értelmezhető a következő határozat is, amelyik a jogellenes parancs feltétlen érvényességét nem találta alkotmányosértőnek: „Az Alkotmánybíróság ismét utal arra, amit már számos korábbi határozatában is kifejtett: a fegyveres szervek feladatainak a jellege, valamint az ezek elérését elősegítő szigorú alá- és fölrendeltségi viszonyok folytán a törvény a szolgálati jogviszonyban állók tekintetében tartalmazhat speciális, csak a fegyveres szerveknél indokolt, az általánosnál kötöttebb előírásokat. Ezért a jogszabályellenes parancs és intézkedés végrehajtásának a kötelezettsége, ami a civil szférában nyilván nem állná ki az alkotmányosság próbáját, önmagában, további vizsgálat nélkül nem tekinthető az Alkotmányba ütközőnek. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy ez nem menti fel a törvényhozót az alól a követelmény alól, hogy csak a fegyveres szervek sajátos feladatai által feltétlenül indokolt mértékben térjen el a jogállamiságnak attól az alapvető követelményétől, hogy mindenki jogtisztelő, tehát jogszabályszerű magatartást köteles tanúsítani. Ennek folytán azt, hogy a jogellenes parancs és intézkedés végrehajtásának a kötelezettségére vonatkozó törvényi előírás alkotmányosan indokolható-e, egyrészt azon céloknak, melyeket e kötelezettség hivatott érvényre juttatni, másrészt a jogállamiság által megtestesített értékeknek az egybevetése alapján kell megítélni.” [8/2004. (III. 25.) AB határozat]

3. A rendészet szervezete

Az elmúlt harminc esztendő arra készítet, hogy megnézzük, mi történt a rendészeti igazgatásban a rendszerváltás óta. Ennyi idő távolából világosan lehet látni, hogy a korszerűsítési törekvések két irányzata alakult ki. Az egyiket nevezzük *reform* gondolatnak, a másikat pedig tekintsük az *evolúció* tanának.

A reformerek elsősorban elméleti emberek, kutatók, egyetemi oktatók, akik a rendszerváltás időszakában, minden gyakorlati tapasztalat nélkül kerültek a rendészet irányító posztjaira. Törekvéseiket három jelszóval fejezték ki: *depolitizálni, decentralizálni, demilitarizálni*. A depolitizálást a politikai és a szakmai irányítás szétválasztásán túl akként szerették volna megvalósítani, hogy meghirdették a rendészet szakmai megújulását. A decentralizáció keretében terveik között szerepelt az önkormányzati rendőrség megvalósítása, de az is, hogy a rendőrségi szolgálatok között határozottabb munkamegosztást szükséges megvalósítani, ami egyes területek centralizációját indokolta fenntartani. A demilitarizálás a katonai struktúrák lebontását ott sürgette, ahol az alkotmányos aggályokat vet fel, mert sérti a jog uralmának és a hatalmi ágak megosztásának az elvét. A bűnügyi rendőrségnél teljességgel elfogathatatlan, hogy a parancs megelőzze a jog erejét. A rendészet egészét civil szakigazgatásnak határozták meg, és azt vissza kívánták helyezni a közigazgatás nagy rendszerébe.

Az evolúció hívei is modern rendőrséget akartak. A rendszerváltás időszakát a rendőrség elbizonytalanodásának látták és fő feladatukat ugyancsak három jelszóba foglalták: *működőképesség, magabiztosság, fegyelem*. Ezt a nézetet képviselték a kormányra került polgári pártok politikusai és a rendészet vezetői egyaránt. Számoltak a bűnözés jelentős emelkedésével és vallották, hogy a hitét veszített állományt nem szabad állandó reformokkal megzavarni. A professzionalizmust elsősorban a vezetőktől kívánták meg, akik a parancs és az ellenőrzés eszközeivel biztosítják a fegyelmezett végrehajtást.

A társadalmi átalakulásban különbséget kell tenni a politikai rendszer reformja és az államszervezet korszerűsítése között.¹⁴ Az alkotmányos demokrácia megteremtése radikális fordulatot jelent. A politikai pártok működését, a politikai és az állami tevékenység szétválasztását, a szabad választások kiírását, a parlamentarizmust, a bíróságok függetlenségének a biztosítását, az önkormányzatok megalakítását egyetlen nagy lendülettel meg lehet valósítani. Magyarországon mindehhez alig kellett több hat hónapnál. Az állami szervek működésének bármiféle átrendezése viszont hosszadalmas szakmai előkészítést igényel, miközben a szakigazgatásnak a napi szükségletekre is figyelnie kell. A személyzet kiképzése egy megváltozott követelményrendszer szerint évekig eltarthat, új gondolkodásmódok, és etikai normák meghonosítása esetleg csak évtizedek alatt történhet meg. A rendőrség jövőjét nem a politikai rendszer reform folyamataiba, hanem az államszervezet átalakítási programjában célszerű elhelyezni.

14 Recasens I. Brunet, Amadeu: Pays en transformation... Strasbourg, 19-22 Novembre, 1996.

A rendszerváltás természetéről az Alkotmánybíróság a következőket mondja: „A rendszerváltás a legalitás alapján ment végbe. A legalitás elve azt a követelményt támasztja a jogállammal szemben, hogy a jogrendszer önmagára vonatkozó szabályai feltétlenül érvényesüljenek. A politikai szempontból forradalmi változásokat bevezető Alkotmány és sarkalatos törvények a régi jogrend jogalkotási szabályainak betartásával, formailag kifogástalanul és kötelező erejüket ebből származtatva jöttek létre. A régi jog továbbra is hatályban maradt.” [11/1992. (III. 5.) AB határozat] Ebből az idézetből a rendészet működése számára több következtetés is adódott. Először az, hogy az Alkotmány csak a politikai rendszer fundamentumai tekintetében hozott forradalmian újat. Az államszervezet számos ágazatát – a békés átmenet logikájának a parancsára – érintetlenül hagyta. Ez éppen a rendőrség esetében a legfeltűnőbb, minthogy az 1989. október 23-án hatályba lépett módosított alaptörvény a testületet a hadsereggel egy kategóriába sorolva deklarálta az 1945 utáni militarista rendészeti modell változtatlanságát és a rendőrségnek a civil közigazgatástól való éles elválasztását. Ezen a helyzeten Magyarország Alaptörvénye sem változtatott.

Másodszor a rendészet működésének kereteit meghatározó joganyag ugyancsak a korábbi normatív megoldások fenntartásával működött tovább. Különösen igaz ez a büntetőeljárás jogra, amelynek átalakítása megindult ugyan, de az 1998. évi XIX. törvény óvatossá reformjait követően a ma hatályos büntetőeljárás kódex (a 2017. évi XC. törvény) visszatérést jelent a szélesebb értelemben felfogott igazságszolgáltatás szemléletéhez, amit még a hetvenes évek eljárási tankönyveiből ismerhettünk meg. *„Az igazságszolgáltatás, vagyis a büntető igazságszolgáltatás tágabb értelemben magában foglalja az egész büntetőeljárást, valamennyi eljárásban közreműködő vagy részt vevő szerv és személy tevékenységét, és a közöttük keletkező és fennálló valamennyi eljárási jogi kapcsolatot, vagyis jogviszonyt.”* (Büntetőeljárás jog, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1974, Budapest, 12-13.) Nem állnak messze ettől a felfogástól az igazságügyi politikáról szóló 1710/2014 (XII. 5.) Korm. határozat iránymutatásai sem.

A kriminálpolitika lett a büntetőjogi fenyegetések kiterjesztése és a szigor követelése az ítélkezéstől, a bűnüldözés mennyiségi fejlesztése, az emberi jogokat védelmező garanciális szabályok korszerűtlenség nyilvánítása és a nagy szimpátia minden olyan megoldás iránt, amelyik a rendőrség jogosítványait növeli, cselekvési szabadságát erősíti. Az ilyen kriminálpolitikának jellemző tulajdonsága, hogy a program mindig rövidtávra szól, nincs közbiztonsági stratégia, elutasítja, vagy legalábbis háttérbe szorítja a büntetéseket kerülő megoldásokat, a bűnmegelőzést pedig rendőrségi ügyé egyszerűsíti. Az eredményességet a bűnözés csökkenésében látja, amelynek fő eszköze az egyre hatékonyabb bűnüldözés. A statisztikák javítására nagy hangsúlyt helyez, mert a rendőri hatékonyságot központilag csak így lehet mérni és a lemaradókat a romló adatokkal megfenyegetni.

4. A közbiztonsági stratégia

A rendészeti igazgatás építménye a hatósági jogalkalmazás, az örökdő jelenlét, a legitim erőszak és az információszerzés oszlopain nyugszik. Az építmény szilárdan áll, alig változik, miként nem változnak az emberi gonoszságnak azok a megnyilvánulásai sem, amelyekkel szembeszállva a rendészet a társadalmat védelmezi. A konzervativizmus, az állandóság a rendészet erénye. *Bibó István* erről így írt: „*a rendőrség nem az a terület, ahol a nagyméretű, haladó szellemű alkotó munka számára sok lehetőség volna. A rendőrség egy szakigazgatási ág, amelynek eljárás módjait – a demokratikusabb emberkezelés követelményétől eltekintve – nem a haladó szellemiség, hanem a jó szakigazgatás szükségletei és követelményei kell, hogy megszabják.*”¹⁵

A rendőrsegek egészen a II. világháború végéig őrizték az imént vázolt arcukat. Tőlünk nyugatra azonban 1945 után változások történtek:

A demokratikus országokban sürgetővé vált olyan rendőrségek kialakítása, amelyek alávetik magukat a jogállam fundamentumainak: a jog uralmának, a hatalmi ágak elválasztásának és az emberi méltóság feltétlen tiszteletének. Mindez nem halványította el, hanem egyenesen kiemelte a testületek társadalmi rendeltetését. A küldetésstudat arra készítette az egykoron megújulásra képtelen fegyveres formációkat, hogy kövessék a gyorsan változó környezet elvárásait.

A jog uralma a korábban egyetlen tömbként értelmezett rendőrség helyett a szakágak eltérő minőségét hangsúlyozta. A közbiztonsági szolgálat örökdő jelenléte kevés jogszabályi előírást és nagyon alapos helyismeretet, a lakossággal való szoros együttműködést kíván, a bűnüldözés viszont aprólékos törvényi szabályozást igényel.

A hatalmi ágak elválasztásának elve nyilvánvalóvá tette a rendészet kettős természetét. Egyfelől a közrend fenntartása, a közbiztonság fejlesztése a végrehajtó hatalomnak a rendészet irányításában betöltött eminens szerepét igényelte, miközben egyre szélesíti az önkormányzatiság érvényesülését is. Másfelől a bűnüldözés, a büntető igazságszolgáltatás előkészítése az igazságszolgáltatás szoros kontrollját feltételezi. A bűnügyi rendészetnek vezető szervezési elve a kontinensen a centralizált államrendőrségi modell, de egyes rendészeti funkciók államosítása az angolszász jogrendszer országaiban is megjelent.¹⁶

Az emberi méltóság sérthetetlensége újra fogalmazta a legitim fizikai erőszak monopóliumát, annak rendjét törvénybe foglalta, tilalmakat állapított meg (a kínzás, a kegyetlen, megalázó bánásmód tilalma), érvényesítette a szükségesség, arányosság és a fokozatosság követelményét.

A nyugat-európai reformok a teljesítményértékelés merőben új, addig nem alkalmazott formáit honosították meg.¹⁷ Az egységes mutatók helyett az egyes szolgálati

15 Bibó István: *Válogatott tanulmányok, II. kötet*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986, 41.

16 Gellér Balázs: A brit Súlyos Csalások Irodájának (Serious Fraud Office) felépítése és működése. Új Rendészeti Tanulmányok 1997/1. szám, 67-106.

17 Skuli David: A rendőri teljesítmény mérése, Új Rendészeti Tanulmányok, 1995/1. szám,

ágak sajátos arculatához alkalmazkodó mérési technikákat vezettek be. A közbiztonsági szolgálat munkájának megítélésében döntő lett a helyi lakosok véleménye, a szubjektív biztonság adott állapota.¹⁸

Olyan szempontokat villantottunk fel, amelyek segítséget nyújthatnak ahhoz, hogy a vállalkozások világában kialakított menedzser technikák alkalmazkodjanak a rendészeti igazgatás követelményeihez. Akkor a rendőrségek vezetésére is elmondható lesz Bernhard Prestel következő meghatározása:

„A modern menedzsmet a kollektívák vállalkozásközpontú irányítása, a szervezetben résztvevők közös céljainak megvalósítása olyan stratégiák és módszerek segítségével, amelyek lehetőséget adnak a teljesítmény állandó ellenőrzésére és az új követelményekhez való folyamatos alkalmazkodásra.”¹⁹

A változó környezet kihívásaira válaszolni képes stratégiai gondolkodás nem visel el olyan döntéseket, amelyek az érintettek kizárásával születnek. A nyitottság egyik feltétele az elméleti megalapozás. A rendészettudomány megszületésében a stratégia iránti szükséglet komoly motiváló tényezőnek mutatkozott. Az új diszciplínától mindenekelőtt a kutatási tárgy leírásához és az elméletalkotáshoz nélkülözhetetlen fogalmi apparátus megteremtése várható el. Minthogy pedig a rendészettudomány az állam- és jogtudományok rendszerében találta meg a maga helyét, nem hiba, ha a terminológiai pontosságot a jogbölcselet eredményeire alapozzuk. *„Általánosan elfogadott nézet, hogy a jogbölcselet egyik fő feladata a jog mibenlétének meghatározása. Más tudományok művelői számára ez igen különösnek tűnik, hiszen ők rendszerint nem tekintik kiemelt, nehezen megválaszolható vagy éppen vitára ösztönző kérdésnek vizsgálódásuk tárgyának meghatározását.”²⁰*

A rendészeti igazgatás a közigazgatás azon ágazata, amelyiknek társadalmi rendeltetése a közbiztonság és a közrend fenntartása, a polgárok biztonságának növelése (*rendészeti vízió*). Az alkotmányos jogállam a rendészetet hatékony hatósági eszközökkel ruházza fel annak érdekében, hogy a jogellenes magatartásokkal szemben a társadalom kollektív értékei, valamint az egyes emberek élete, javai és méltósága védelemben részesüljön (*rendészeti misszió*). A demokratikus rendszerek ugyanakkor arról is gondoskodnak, hogy a hatósági eljárásokban maradéktalanul érvényesüljék a jog uralma és az emberi méltóság tisztelete. A rendészet eredményessége, hatékonysága és törvényessége a legfontosabb, ami magas szakmai hozzáértéssel és morális integrációval érhető el (*rendészeti értékek*).

RTF, Budapest

18 Vári Vince: A bűnüldözés relatív hatékonysága és a rendőrség, PhD értekezés, Miskolc, 2015

19 Prestel, Bernhard: Police et management moderne, Revue internationale de Criminologie et de police technique, 1997/2. szám

20 Szigeti Péter – Takács Péter: A jogállamiság jogelmélete, Napvilág Kiadó, Budapest, 1998, 23.

A rendészeti stratégia azoknak a rendészeti misszióra és rendészeti értékekre alapított céloknak, valamint a megvalósításukhoz szükséges társadalmi, politikai, szervezeti, személyi, anyagi-technikai, pénzügyi-költségvetési feltételeknek a meghatározása, amelyek a közbiztonság erősítését, a közrend fenntartását és a rendvédelmi szervek távlati fejlesztését teszik lehetővé. Ilyen stratégia hazánkban nem készült.

5. Epilógus

A rendészettudomány akadémiai befogadása az állam- és jogtudományok rendszerében eredményeket is hozott, de hiányérzetről is beszámolhatunk. Eredmény a Rendészettudományi Kar alapítása a Nemzeti Közzolgálati Egyetemen, siker a rendészeti mesterszak akkreditációja és a Rendészettudományi Doktori Iskola működése. Hiányérzetet az kelt, hogy azon a három területen, – a rendészeti jogalkotásban, a rendészeti szervezet kialakításában és a közbiztonsági stratégia elfogadásában – ahol az elméletképzés a felelős döntések nélkülözhetetlen feltétele lenne, a rendészettudomány nem tudta elképzeléseit kellő hatékonysággal úgy képviselni, hogy azok az állami döntések előkészítésének megkerülhetetlen részei legyenek. Ezért lehet okolni a kormányzati munkát, amelyik idegenkedve fogad minden autonóm, kritikától sem mentes gondolatot, márpedig a tudománynak ezek az erényei. Lehetséges hiba a rendészeti kutatóhelyek teljesítményében is, amennyiben azok nem kellő felkészültséggel foglalnak állást elméleti kérdésekben, vagy nincsenek tekintettel a gyakorlat támasztotta igényekre és lehetőségekre.

Talán ezek az aggodalmak is késztetést adtak arra, hogy a bajok egyik forrását a rendészettudomány rendszertani helyében, az állam- és jogtudományokhoz rendelt-ségben, az önállóság hiányában keressük.

„Ha megnézzük a Rendészettudományi Szaklexikon rendészettudományról szóló cikkét, azt olvashatjuk... hogy a rendészettudomány az állam- és jogtudományoknak azon ágazata, amelynek kutatási tárgya a rendészet szervezete, működése és a rendészeti jog... leginkább azon érdemes elgondolkodni, hogy a rendészettudomány valóban az állam- és jogtudomány ágazatát jelenti-e, vagy inkább egy önálló törvényszerűségekkel bíró, más alárendeltségébe nem sorolható tudományt?”²¹

A vitacikk szerzője hivatkozik Nagy Valérra, aki a múlt század harmincas éveiben akként érvelt, hogy a különálló rendőri tudománynak azért van jogosultsága, mert a rendőri szervezetben és tevékenységben minden más közigazgatási szervezettől és tevékenységtől elütő oly intézmények és működések foglaltatnak, amelyekről a többi közigazgatási szervezetektől és működésektől elkülönítve lehet csak jogászi és gyakorlati fejtegetésekbe bocsátkozni. Azt viszont a vitázó sem tagadja, miszerint

21 Hautzinger Zoltán: A rendészettudomány határtudományai Magyar Rendészet 2020/3. 137-146., 138.

„ebben az időszakban a rendészet közigazgatási jogi kötöttsége megkérdőjelezhetetlen volt. A rendészet irodalmának klasszikus művelői közül Concha Győző, Tomcsányi Móric és Magyary Zoltán, később ezek követőiként Szamel Lajos alapvetően azon a véleményen voltak, hogy a rendészet a közigazgatástudományon keresztül szervesen kapcsolódik az állam- és jogtudományhoz.”²²

A vitacikk úgy véli, hogy a rendészettudomány önállósodási tendenciáit erősíti annak interdiszciplináris jellege, valamint az is, hogy Korinek László szerint a rendészetelmélet közvetítő szerepet tölt be a bűnügyi tudományok és a közigazgatás-tudomány között. Korinek később még hozzátette, hogy a rendészettudományra vár az a feladat, hogy a rendészet jogát, a rendészet szervezetét és annak működését interdiszciplináris megközelítéssel tárja fel, vegye birtokba a rendészeti igazgatásnak azokat a területeit, amelyek eddig nem kaphattak tudományos kontrollt.²³

A jog túlhajtása azért is megkérdőjelezhető, mert „a rendészettudomány mibenléte hosszú ideig a feudális abszolutizmus rendőrállamának vizsgálata révén a közigazgatás-tudományban nyert értelmezést.”²⁴

A modern jogállamban állami erőszakot – legitim módon – csak két állami testület alkalmazhat: a rendőrség és a katonaság. E felhatalmazásával – belföldön csak a rend-őrség élhet. A rendőri és a katonai műveletekben alkalmazható erőkülönbség azonban nem mindig magától értetődő, és egyre élesebb vita bontakozott ki a rendészeti szak-irodalomban arról, hogy ezek a különbségek valóban egyértelműek-e. A kutatók egy része azt tartotta alapvetőnek, hogy például az amerikai rendőrség egyre inkább a fegyveres erők technológiáját, taktikáját alkalmazza, és külső megjelenésében is a katonai lényegre jeleníti meg, vagyis „militarizálódik”. Úgy tűnt – különösen egyes amerikai városokban kiobbant társadalmi elégedetlenség kapcsán –, hogy a háború és a rendészet közötti „hagyományos” határok elmosódnak. Felmerül a kérdés, hogy ki is az el-lenség, aki ellen a rendészeti akciók irányul(hat)nak, és milyen új jellemzőkkel írható le a rendőrség „katonasodása”. Ne feledjük azonban azt sem, hogy például az ENSZ nemzetközi béketeremtő műveleteiben a katonaság tölt be rendészeti szerepeket a békefenntartói tevékenység során.²⁵

„A rendőrség tehát jogi, szervezeti és pszichológiai tekintetben gyorsan a vizsgálatok tárgyává vált, s bár a szociológiai kutatásokra még egy kicsit várni kellett, az megállapítható, hogy a tudósok nagy érdeklődést mutattak a rendőrség és a társadalom viszonya iránt. Ez a kérdés a rendszerváltás előtt fel sem merülhetett, 1988-tól viszont

22 uo. 119.

23 Korinek László: A bűnügyi tudományok helyzete. Magyar Tudomány, 168. (2007), 12. 1570–1576. 1570

24 Szamel Lajos: A magyar közigazgatás-tudomány. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977. 14.

25 Kerecsi Klára: A rendőrség militarizálódása: A rendőrség militarizálódása: áldás vagy átok? Magyar Rendészet 2020/3. 147—162. 148.

rendőrök és civilek számára egyaránt a rendészetpolitika alapkérdésévé vált... Az új tudomány igyekezett a reformok felé terelni a politikai és a rendőri gondolkodást.”²⁶

Merjük remélni, hogy a rendészettudomány helyét kereső felvetések valóban vitát gerjesztenek. Szeretnénk hozzátenni a magunk véleményét. Úgy hisszük, hogy az értelmes polémia meg fogja erősíteni a rendészet jogtudományi megalapozását. A kontinentális országok rendőrségeinek valóban vannak az abszolutizmus korából hozott vonásai, de ezek eltüntetése a közjog feladata marad. A rendészettörténet csak jogtörténetként művelve szolgálhatja a jelen és a jövő közbiztonságát. Sem a tudományközi módszerek, sem a multidiszciplináris megközelítés nem járhat a közjogi értékek megkérdőjelezésével. A kriminológiát kriminálszociológiaként, ez egyes bűncselekmények elkövetésének tanulmányozását kriminálpszichológiaként kell művelni – írta Szabó András. De ettől a kriminológia és a kriminalisztika is megmaradt bűnügyi tudománynak. Reméljük, hogy a rendészettudomány sem szakad el attól a jogi meghatározottságtól, ami egyedüli biztosíték arra, hogy a közrend hatékony védelmezőjeként maga ne lehessen ennek a közrendnek a lerombolója.

Irodalomjegyzék

- Bibó István: Válogatott tanulmányok, II. kötet, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- Bokorné Szegő Hanna: Az emberi jogok nemzetközi védelme és az új magyar alkotmány, *Belügyi Szemle* 1989/4. szám, 26-30. o.
- Gellér Balázs: A brit Súlyos Csalások Irodájának (Serious Fraud Office) felépítése és működése. *Új Rendészeti Tanulmányok* 1997/1. szám, 67-106.
- Hautzinger Zoltán: A rendészettudomány határtudományai *Magyar Rendészet* 2020/3. 137-146.
- Horváth Balázs: A civil Belügyminisztérium a jövő rendőrségéért, *Belügyi Szemle*, 1990/10. szám, 3-9. o.
- Horváth István: A Belügyminisztérium helyéről, szerepéről, *Belügyi Szemle* 1989/4. szám, 3-4. o.
- Hug, Thomas (1997): Police et magistrature. *Revue Internationale de Criminologie*, no. 2
- Kerezsi Klára: A rendőrség militarizálódása: A rendőrség militarizálódása: áldás vagy átok? *Magyar Rendészet* 2020/3. 147-162. o.
- Korinek László: A rendőrség pártirányítása, *Belügyi Szemle* 2006/10. szám, 55-67. o.
- Korinek László: A bűnügyi tudományok helyzete. *Magyar Tudomány*, 2007/12. szám 1570-1576. o.
- Krémer Ferenc: Rossz döntések kora Rendészetpolitikai tévelygések a rendszerváltás első húsz évében, Napvilág Kiadó, Budapest, 2010, 11-187. o.

26 Krémer Ferenc: Rossz döntések kora Rendészetpolitikai tévelygések a rendszerváltás első húsz évében, Napvilág Kiadó, Budapest, 2010, 11-187. 53.

- Monjardet, Dominique: La culture professionnelle des policiers. *Revue française de sociologie*, XXXV-1994/3.
- Nyíri Sándor: A személyi szabadság korlátozása és az alkotmány, *Belügyi Szemle* 1989/4. szám, 21-25. o.
- Prestel, Bernhard: Police et management moderne, *Revue internationale de Criminologie et de police technique*, 1997/2. szám
- Recasens I. Brunet, Amadeu: Pays en transformation... Strasbourg, 19-22 Novembre, 1996.
- Skuli David: A rendőri teljesítmény mérése, *Új Rendészeti Tanulmányok*, 1995/1. szám, RTF, Budapest
- Szabó András: A rendészettudomány meghatározása és értelmezése, *Magyar Rendészet*, 2003/4. szám, 6-10. o.
- Szabó András: Helyet kér a rendészettudomány, *Előterjesztés a IX. Osztály számára a rendészeti tudomány befogadására Magyar Rendészet*, 2004/1. szám, 21-26. o.
- Szamel Lajos: A rendészet és a rendőrség jogi szabályozásának elméleti alapjai, *Rendészeti Tanulmányok*, 1992/1. szám, BM Rendészeti Kutatóintézet, Budapest, 3-31. o.
- Szamel Lajos: A magyar közigazgatás-tudomány. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977.
- Szigeti Péter – Takács Péter: A jogállamiság jogelmélete, *Napvilág Kiadó*, Budapest, 1998.
- Vári Vince: A bűnüldözés relatív hatékonysága és a rendőrség, PhD értekezés, Miskolc, 2015.
- Verebélyi Imre: A belügyi igazgatás reformja, *Belügyi Szemle*, 1989/5. szám, 3-17. o.

AZ ÁLLAMTITOK VÉDELME A RENDSZERVÁLTOZÁS UTÁNI KÉT ÉVTIZEDBEN

A jelen rövid tanulmánnyal szeretném köszönteni az idén 70. születésnapját ünneplő Tóth Mihály professzort, „A Misit”. Tóth Mihállyal pontosan 20 évvel ezelőtt, 2001 nyár elején beszélgettem először. Bekopogtam hozzá végzős joghallgatóként, és megkértem, hogy támogassa a PhD felvételi kérelmemet a pécsi Büntetőjogi Tanszékre. Ha ő ott akkor nemet mond, vagy csak nem lett volna ideje rám, másként alakult volna az életem. Az elmúlt 20 évben az is nyilvánvalóvá vált számomra, hogy Tóth Mihály professzor, vagy ahogy az egész országban a jogász szakma ismeri, „Misi” önzetlenül támogat mindenkit, akit arra érdemesnek tart. Az egyetemi szférában ez pont fordítva szokott lenni: a professzorok jelentős része a tanársegédek segítségét kéri, elvárja. Egy közgazdász professzor kollégám mondta mindig viccesen: „A tanársegédnek mindent tudnia kell, a professzornak pedig csak egy dolgot: hol van a tanársegéd...” Misi segítőkészsége nemcsak azoknak a kollégáknak szól, akik a közvetlen munkatársai, más egyetemek oktatói, bírák, ügyészek, ügyvédek is gyakran fordulnak hozzá tanácsért. Humorérzéke is legendás, a kritikai megjegyzéseit olyan briliáns módon rejti el a mondanivalójában, hogy a kevésbé intelligens emberek néha észre sem veszik, hogy Misi éppen egy jól irányzott intellektuális KO-t vitt be éppen, például egy PhD védés vagy habilitáció után az önmagát ünneplő jelöltnek. Sokszor csak a körülöttük állók mosolyognak egy picit az illetőn, mert hangosan nevetni nem mernek. Misi az a büntetőjogász ma Magyarországon, akinek a véleményére mindenki odafigyel, akinek a szakmai álláspontja általában gyors, tüpontos és precíz megoldásokat rejt, mentesen a dogmatikai sallangoktól.

Misi a jelenleg élő magyar büntető jogtudósok között a legelismertebb, a legfelkészültebb, és a legsokoldalúbb professzor. Szakmai karrierje egy három lábú székhez hasonlít, több szempontból is. Az egyetlen büntetőjogász professzor, aki a tágabb értelemben vett büntetőjog három fő területét oktatja: az anyagi jogot Pécsen és a Károlin, az eljárásjogot a Pázmányon, és a BV jogot a jogi szakvizsga felkészítőn az ELTÉ-n. A szakmai pályafutása is három lábón áll: volt ügyészségi vezető, kodifikátor az IM-ben és jelenleg egyetemi tanár. Negyedszázad óta három egyetemen tanított: Pécsen lett professzor 2000-ben, mellette a Pázmányon is tanított, jelenleg főállásban a Károlin egyetemi tanár. Szakmai karrierje tehát több szempontból is három lábú szék. A három lábú szék pedig soha sem borul fel, akármilyen is történjen.

1 Prof. Dr. Gál István László, tanszékvezető egyetemi tanár, PTE ÁJK Büntetőjogi Tanszék

A pécsi pragmatikus büntetőjogi iskola, amely Földvári József professzor szellemi örökségéért a világos, egyértelmű megfogalmazás, a hallgatók számára érthető nyelvezetű tankönyvek és a túlzott dogmatikai vadhajítások lenyesegetése révén kapta meg önálló arculatát, Tóth Mihály közel két évtizedes pécsi tanszékvezetői munkája alatt nyerte el mai hírnevét. A gazdasági büntetőjog témakörében talán nem túlzás azt állítani, hogy az ország vezető tudományos műhelye lettünk. Emlékszem rá, hogy 2016-ban emiatt is egy kicsi szomorúsággal vettem át tőle a tanszékvezetést: számomra nagyobb megtiszteltetés volt Misi vezetése alatt dolgozni, mint a tanszék vezetőjeként. Mi mindannyian, a tanszékre beosztott oktatók az ő vállán álltunk.

Önmagát szerényen „intercity professzor”-nak nevezte gyakran. Misi ugyanis keddi napokon kora reggeltől estig bent volt a pécsi Büntetőjogi Tanszéken, és heti egy napba sűrítve megtartotta az előadásokat, a gyakorlatokat, konzultált a hallgatókkal, az adminisztratív ügyeket is elintézte, és néha a nap végén arra is maradt idő, hogy koccintsunk egyet: egy pohár kólával természetesen, mérték tartó módon... Este indult haza Budapestre. Emiatt a keddi nap volt a pécsi büntetőjogi oktatás súlypontja: kedden voltak az előadások, kedden a tanszék összes oktatója és PhD hallgatója bent volt, és vagy keményen dolgozott, vagy legalábbis ezt a látszatot keltette.

Misi számomra az elmúlt 20 évben több volt, mint a főnököm, több volt mint a témavezetőm és kollégám. Közvetlen baráti kapcsolat alakult ki közöttünk, de emellett ugyanúgy tiszteltem is, mint az édesapámat. Mindig, minden problémával először hozzá fordultam, néhány problémával pedig kizárólag hozzá. Nem vagyok benne biztos, hogy mindig maradéktalanul méltó voltam arra a bizalomra és segítségre, amit Tőle kaptam az elmúlt 20 évben. A következő 20 évben legalábbis minden erőmmel arra fogok törekedni, hogy ilyen kétélyek ne merüljenek fel bennem.

1. A titok általános fogalma

A titok általános fogalmát Tóth Mihály a következőképpen határozta meg: „Titok mindaz az elvileg bárki által megismerhető adat, tény, körülmény, vagy gondolat – s mindezek megtestesítői – amelyet azonban csak korlátozott számú egyén ismer, s amelynek titokban maradásához a titok ismerőinek méltányolható érdeke fűződik.”² Bócz Endre szerint titok a mások előtt elhallgatott tény vagy dolog, eljárás, módszer vagy magyarázat. A titok lényege pedig a tudomásszerzés megakadályozása vagy legalább megnehezítése.³ Saját álláspontom szerint a titok a legtágabb értelemben az emberi természetben rejlő, az emberré válás folyamatának egy adott minőségi fokán megjelenő kategória. Titok mindaz, amelyről kizárólag egy meghatározott számú ember tud, és amelynek meghatározott ideig történő titokban maradása – értéktartalmától függetlenül – egy vagy több ember vagy a társadalom érdekében áll, és a titokban

2 Tóth Mihály: Titkokkal átszótt büntetőjog, *Iustum Aequum Salutare* 2005/1. 57. o.

3 Bócz Endre: Az ügyvédi titok és az ügyvédi iratok védelme a büntetőeljárásban (=Belügyi Szemle 1996. 3. szám 4-5. o.)

tartás érdekében a titok birtokosa a megfelelő intézkedéseket megtette.

A magyar büntetőjog számos titoksértő bűncselekményt tartalmaz. „Az egyes tényállások megkülönböztetésének alapja a titok jellege, s ezzel összefüggésben az, hogy milyen körnek fűződik érdeke a titokban maradáshoz.”⁴ Ezek közül kizárólag az államtitoksértéssel, illetve annak 1989-2009 közötti szabályozásával és gyakorlatával foglalkozunk a továbbiakban. Az államtitok a Magyar Értelmező Kéziszótár szerint „az állam életét szorosan érintő és illetéktelenekkel szemben gondosan őrzött, nagy fontosságú adat, tény”⁵. A többi titokfajta, mint például a gazdasági titok elképzelhető személyes titokként is, az államtitok egyik megkülönböztető ismérve ezzel szemben az, hogy társadalmi jellegű, közvetve vagy közvetlenül az állam biztonságára van kihatással, emiatt kizárólag személyes titokként elképzelhetetlen. Napjainkban a magyar jogi szabályozás és a fejlett nyugati jogrendszerek is az államtitok fogalma helyett már a „minősített adat” kategóriát használják, a Mavtv. 2010-es hatályba lépéséig azonban hazánkban is az államtitok és szolgálati titok elnevezés volt érvényben.

2. Az államtitok fogalmának továbbélése a rendszerváltozás után

Az Alkotmánybíróság szerint a rendszerváltás hazánkban a legalitás alapján ment végbe, a legalitás elve szerint pedig azt a követelményt is el kell fogadnunk, hogy a jogrendszer önmagára vonatkozó szabályai feltétlenül érvényesüljenek. Konkrétabban megfogalmazva: nem tehető különbség a „rendszerváltozás előtti” és a „rendszerváltozás utáni” jog között, vagyis nem merülhet fel kettős mérce.⁶ A titokvédelemmel kapcsolatos szocialista jogszabályok tehát néhány évig még a rendszerváltozás után is hatályban maradtak, és alkalmazták őket a jogállami viszonyoknak megfelelően.

A politikai rendszerváltozás időpontja ugyan 1989. október 23., a Köztársaság kikiáltásának időpontja, de a titokvédelem elmélete és a szabályok gyakorlati végrehajtásának módszerei egy ideig még szinte változatlanok maradtak. Álláspontom szerint a titokvédelem jogtörténete szempontjából a rendszerváltozás utáni időszaknak egyértelműen, napra pontosan meg lehet jelölni a kezdetét és a végét is. 1990. január 5-én indul a Duna-gate botrányral, és 2010. április 1-ig tart, amikor a Mavtv. hatályba lépett. Ez a két évtizedig tartó korszak is két részre osztható. 1995-ig a szocialista szabályozást alkalmaztuk az új, rendszerváltozás utáni demokratikus viszonyoknak megfelelően, majd 1995-ben megalkottuk az új titoktörvényt és a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvényt. Ez a második szakasz egy tizenöt éven át tartó, önálló korszakot teremtett az állam titkainak védelme szempontjából.

4 Tóth Mihály: Gazdasági bűnözés és bűncselekmények (KJK-Kerszöv Kiadó, Budapest, 2002. 303. o.)

5 <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/a-a-1BFAF/allamtitok-1D1DD/> (2020. 07. 15.)

6 Kőhalmi László: A büntetőjog alapproblémái PTE ÁJK Pécs, 2012. 13. o.

3. A Duna-gate ügy tanulságai

1990. január 5-én két akkori ellenzéki párt, a Fidesz és az SZDSZ közös sajtótájékoztatót tartott, ahol nyilvánosságra hozták azokat az írásos és filmbizonyítékokat, amelyek alapján teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy a BM III/III-as Csoportfőnöksége rendszeresen gyűjtött anyagokat, az akkor érvényben levő törvények szerint bűncselekménynek minősülő tevékenységgel. Az ellenzéki pártok titoksértő bűncselekményekkel, a telefonvonalak lehallgatásával, a levéltitok megsértésével vádolták a Csoportfőnökséget, valamint azzal, hogy az úgynevezett hálózat, vagyis beépített ügynökeinek a jelentései útján gyűjtött információkat a politikai pártok és személyek tevékenységéről. A Fekete Doboz filmje szemléletesen mutatta be azokat a titkos felülbélyegzéssel ellátott iratokat, amelyek között még 1989. december végi is található volt. A Duna-gate botrány egyik következménye az lett, hogy megszüntették a BM III. Főcsoportfőnökségét, a III. Csoportfőnökség által végzett munkát pedig törölték az újonnan megalakított négy nemzetbiztonsági szolgálat tevékenységi köréből.⁷

Szinte evidenciaként állapítható meg, hogy a világ összes titkosszolgálatának fontos alapelve, hogy rendkívüli helyzetben minden iratot azonnal el kell tüntetni, meg kell semmisíteni⁸. Márpedig ami Magyarországon 1989-ben folyt, az minden túlzás nélkül rendkívülinek volt tekinthető.⁹ Horváth József vezérőrnagy, III/III. Csoportfőnök a rendszerváltozás után négy könyvet írt¹⁰, mindegyik munka részben vagy egészben a Duna-gate botrányról szól. Ezekben a könyvekben eredeti dokumentumok másolatai is szerepelnek, amelyek többségének a tartalma akkor – igen rövid ideig – államtitoknak minősült, és amelyekből az események háttere részben (persze kissé egyoldalú megközelítésben) kirajzolódik. Az egyik utolsó ilyen, „Szigorúan titkos” minősítésű dokumentum az 1990. január 15-én készült feljegyzés, amelyben Horváth vezérőrnagy kifejti, hogy 1989. augusztus 15-én elkezdődött egy komolyabb változási folyamat a III/III. Csoportfőnökségen: „Ekkor a szervezet vezetői állományának országos értekezleten utasítást adtam, hogy az információgyűjtés rendje igazodjon a pártsemlegesség, a jogállamiság követelményeihez, és arra, hogy az ebben a felfogásban folyó munkára

7 Boda József: Fejezetek a titkos információgyűjtés változó világából (=Gaál, Gyula; Hautzinger, Zoltán (szerk.) Tanulmányok „A változó rendészet aktuális kihívásai” című tudományos konferenciáról Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, Pécs, 2013. 2013. 97. o.)

8 Ugyanez történt például Bécsben is, 1918-ban, az első világháború elvesztése után.

9 Kende Péter: Titkos magyar szolgálatok Hibiszkusz Könyvkiadó Kft. Budapest, 2004. 98. o.

10 Horváth József: A tábornok vallomása. Meztelenül a Duna-gate ügyben Pallas Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1990., A lehallgatástól a kihallgatásig Budapest Holding Kiadó Kft., Budapest, 1991. A kísértet fogságában Zingen Kft., Budapest, 1991. és A III/III főnöke voltam Püski Budapest, 1998.

az állományt készítsék fel. Ezeket az utasításokat az 1989. november 21-i országos parancsnoki értekezleten nyomatékositottam azzal, hogy 1989. október 23-a, a Magyar Köztársaság kikiáltása utáni helyzetben mindazon információk gyűjtése és tárolása, amelyek a módosított Büntető Törvénykönyvbe nem ütköztethetők, törvényellenes, ezért gyűjtésüket meg kell szüntetni, a korábban keletkezett anyagokat meg kell semmisíteni.”¹¹ A magyar titkosszolgálatok a rendszerváltozás előtti hónapokban egyre inkább légüres térbe kerültek, képtelenek voltak már kezelni mindazt, ami körülöttük történt.¹² Egyre gyakoribb volt a magyarázkodás is. Horváth József a megfigyelték információs önrendelkezési jogával kapcsolatban a többször, több helyen felmerülő kérdésekre általában azt válaszolta, hogy pusztán olyan adatok birtokában vannak, amiről az érintett is tudott, hiszen az ő személyes adatáról van szó. A szolgálat ezeket az adatokat a vezérőrnagy szerint „nem tulajdoníthatja el, csak mintegy duplikálja. (...) Nem hiszem, hogy közérzetjavító lett volna az érintettel utólag közölni, hogy foglalkoztak ugyan a személyével, de nincs oka az aggodalomra.”¹³

Az 1989. október 23. után gyűjtött, és államtitoknak minősített adatok nem szabályszerűen keletkeztek, gyűjtésük bűncselekménynek minősült, így természetesen a minősítésük sem lehetett teljesen szabályszerű és törvényes. Ennek ellenére hozzá kell tennünk: a botrány kirobbantói sem törvényesen jártak el, amikor ezeket az iratokat nyilvánosságra hozták, ami miatt szintén büntetőeljárás indult, és elmarasztalással zárult, jogerősen. A botrány kirobbantóját, az utána napokig bujkáló Végvári József őrnagyot azonnali hatállyal felfüggesztették az állásából, és ellene államtitoksértés miatt büntetőeljárás indult. A nyomozás végén, vádemelés nélkül ügyészi megrovásban részesült.¹⁴ Megjegyezzük, hogy ennek ellenére a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje, katonai tagozata kitüntetését vehette át 2010. március 15-én, „a jogállami Magyarország megteremtéséhez való hozzájárulásáért, személyes kockázatvállalásának elismeréseként”¹⁵. Egy, a Duna-gate botrány évében megjelent könyvben, amelynek Végvári József társszerzője, az akkori legfőbb ügyész, Györgyi Kálmán szavait idézik a szerzők: „Az első kérdés az, hogy jó-e, ha civilek ki-be járnak egy titkosszolgálat portáján... Szeretném leszögezni, hogy egyetlenegy országban sem jutalmazták azt, ha a titkosszolgálat portáján illetéktelen személyek járnak ki-be... Hogyha veszek egy mély lélegzetet, és az ön logikáját követem, akkor a régi rendszer parlamentjét is simán el lehetett volna takarítani, mondván, hogy az a régi rendszer parlamentje.”¹⁶

11 Horváth József: A lehallgatástól a kihallgatásig Budapest Holding Kiadó Kft., Budapest, 1991. 133.o.

12 Gyarmati György: Rendszertitkok Kronosz Kiadó Pécs-Budapest, 2019. 364-365. o.

13 Varga László: Világ besúgóí, egyesüljtek! Az állambiztonság átmentése. PolgART Kiadó, Budapest, 2006. 108. o.

14 Tabajdi Gábor: A III/III. krónikája Jaffa Kiadó Budapest, 2013. 411. o.

15 <http://www.nefmi.gov.hu/miniszterium/kituntettek/magyar-koztarsasagi> (2021. 09 17.)

16 Havas Henrik – Végvári József: A cég árulója Budapest, 1990. 107. o.

A botrány hatására rövid időn belül átszervezték az állambiztonsági szerveket, hogy működésük megfeleljen az alkotmányos követelményeknek¹⁷, de a titokvédelem szabályai – mivel azok korszerű, és politikailag talán a leginkább semleges normák voltak – nem változtak néhány évig. A rendszerváltozást követő időszakban azonban egyre több államtitoksértés vált ismertté, különösen az államtitokkal kapcsolatos bűnügyek, például egy Pest környéki katonai objektum létezésének megírása a Reform című hetilapban, egy belügyminiszteri értekezlet iratainak nyilvánosságra kerülése, egy magyar katona kémkedése a NATO részére stb.¹⁸

4. Államtitoksértések a gyakorlatban a rendszerváltás után

A rendszerváltozás utáni időszakban nem sok titoksértés vált ismertté a hivatalos statisztikában. A következőkben ebből az időszakból mutatunk be néhány jogesetet.

Rendkívül érdekes a már említett Duna-gate botrány, hiszen titokvédelmi szempontból ez a jogállami korszak nyitánya. Kirobbantóját, Végvári József őrnagyot végül jogerősen elmarasztalta a bíróság államtitoksértés és szolgálatban kötelességszegés miatt. „1990. szeptemberében a Budapesti Katonai Ügyészség vádat emelt Végvári József nyugállományú rendőr őrnagy ellen szolgálatban elkövetett kötelességszegés és államtitoksértés büntette miatt. A védelem végszükségre hivatkozott. Azzal érveltek, hogy a konkrét politikai helyzetben a titkosrendőrség megfigyelés alatt tartotta az ellenzéki pártokat, veszélyeztetve ezzel a közélet tisztaságát és a választási esélyegyenlőséget; másrészt pedig a belügyi szervek megkezdték saját működésük írásos nyomainak a megsemmisítését, veszélyeztetve ezáltal azt, hogy az értékes kordokumentumok levéltárba kerüljenek. A cselekmény a veszély közvetlen fennállása miatt szükséges volt, és az őrnagy kisebb kárt okozott, mint aminek az elhárítására törekedett. A Legfelsőbb Bíróság eseti döntésében értelmezte a végszükség fogalmát: „...a végszükség olyan tényleges, konkrét, bekövetkezett veszélyhelyzet, ahol a saját, illetve mások személyét vagy javait kell menteni a veszélybe került személy vagy a köz érdekében. Ha ilyen, a személyek vagy javak mentését igénylő veszélyhelyzet a vádlott cselekményének idején nem állott fenn, a végszükség nem állapítható meg.” Róth Miklós szerint: „... az értelmezés a végszükség körében nullává redukálja a közérdek fogalmának jelentőségét ... kizárja a végszükség megállapításának lehetőségét abban az esetben, ha nem személyek vagy azok javai kerülnek - közvetlen és másként el nem hárítható - veszélybe, hanem maga a közérdek, holott éppen az a valóságos értelme annak, hogy a közérdek fogalma bekerült ebbe a törvényi tényállásba.” Ez tette lehetővé azt, hogy a bíróság az adott

17 Ld. Finszter, Géza – Pajcsics, József: Az állambiztonsági tevékenység alkotmányossága (=Magyar Jog 1990/1. 31.-41. o.)

18 Bócz Endre: Az államtitok fogalmáról és az államtitoksértésről. Magyar Jog 2000. 5. szám 257. o.

esetben - talán politikai célzattal - mellőzte a végszükség megállapítását.”¹⁹ Végvári József nyugállományú rendőr őrnagy vádlottal szemben a szolgálatban kötelességszegés és államtitoksértés büntette miatt indított büntetőeljárást a bíróság megszüntette és a vádlottat megrovásban részesítette.

Egy 1991-es ügyben a vádlott az egyik magyar külföldi követségen dolgozott. Amikor hivatali szobát változtatott, államtitkokat tartalmazó iratokat is vitt a lakására. A lakás egy többemeletes házban volt, egy külföldi állampolgártól bérelte azt. Az államtitkokat is tartalmazó iratokat az egyik szobában lévő üvegezett könyvszekrényben helyezte el. Ezáltal a bíróság megítélése szerint az államtitkokat tartalmazó iratokat mások által hozzáférhető módon tárolta a vádlott. Azt a körülményt pedig, hogy az államtitkok egyébként nem jutottak illetéktelen személy tudomására, a bíróság nem a bűnösség kérdésében történő döntés, hanem a büntetés kiszabása körében értékelte. A bíróság szerint ugyanis a hozzáférhetővé tétel mindaddig megvalósult, amíg a vádlott az iratokat a biztonsági előírásoktól eltérően tárolta. A bíróság szándékosságot állapított meg, mert álláspontja szerint a vádlott tudata átfogta, hogy hozzáférhetőség egyébként objektíve lehetséges.²⁰

Ezzel bizonyos szempontból ellentétes döntés is született a bírói gyakorlatban, mindössze egy évvel később. A tényállás szerint a vádlott, egy rendőr ezredes, 1992. április 13-án részt vett egy miniszteri értekezleten, ahol ő is megkapott egy „Emlékeztető”-nek nevezett 5 oldalas iratot, melynek egyik pontja a határőrség feladatait érintő tárgykör e miatt szolgálati titkot képezett. A vádlott ezt az iratot hazavitte és a hálósobában levő polc alsó, nem zárható részén tárolta, így ahhoz bárki hozzáférhetett, különösen pedig a felesége és kiskorú gyermekei, akik illetéktelen személyek. Az a pusztán lehetőség, hogy a nyílt polcon tárolt titkos iratot bárki megszerezhetné volna, még a kísérlet megállapítására sem alkalmas, mivel szándék, illetve célzat hiányában ez a változat sem áll fenn. (BH 1994/7-358.)

A viszonylag kevés vádemelés mellett még felmentések is előfordulnak a titoksértési ügyek magyar gyakorlatában. 1995 áprilisában az akkori Legfelsőbb Bíróság felmentette az államtitoksértés vádja alól, de vesztegetés vétségében bűnösnek mondta ki Dieter Hofmann osztrák állampolgárt, aki a bizonyítást nyert tényállás szerint 1989 és 1990 között felderítette, és egy külföldi magánvállalkozásnak kiadta a magyar rendőrség által használt szolgálati rádiófrekvenciák adatait. Az ügy tehát kémperből szelídült vesztegetési eljárásá, mivel nem sikerült bizonyítani azt, hogy a Magyarországra a rendszerváltozáskor még befolyásos üzletemberként érkező Hofmann információkat szolgáltatott volna az osztrák vagy bármilyen más államnak.²¹

19 dr. Darai Péter: A Btk. 30. §-a a bírói gyakorlatban <http://real.mtak.hu/93455/1/ABtk.30.-aa-birogyakorlatban.pdf> (2020. 04. 28.)

20 Pajcsics József: A titoksértés. Rendészeti Szemle 1991. 6. szám 23. o.

21 Révész Béla: Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéséhez. Szeged, 2004. 102-103. o.

A másik történet főszereplője G. rendőrtábornok. Egy ügy kapcsán tartott sajtótájékoztatóján olyan dokumentumokat hozott nyilvánosságra – saját védelmében –, amelyeket a BM Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat a titkosítás alól feloldott. G. tábornok eljárását akkoriban számos jogi szakértő államtitoksértésként értékelte, mivel szerintük a BM nem volt jogosult az államtitoknak minősülő dokumentumok átminősítésére. Független jogi szakértők véleménye szerint kérdéses volt, hogy szállhat át a minősítői jogkör egyik állami szervről egy másikra. Ezt támasztotta alá egyébként Majtényi László adatvédelmi biztos nyilatkozata is, aki elképesztőnek nevezte a minisztérium és G. tábornok lépését. Amennyiben a jogtalan átminősítés bizonyítást nyer, a BM és a sajtótájékoztatót tartó G. is államtitoksértés gyanújába keveredhet.²² Szikinger István, az ügyben²³ eljáró egyik védő 1999-ben a sajtónak nyilatkozva elmondta a BM-ben szétosztott és szolgálati titkot tartalmazó dokumentummal kapcsolatban, hogy maga a titkos adatgyűjtés ténye is titkos, nem beszélve az adatokról. A minősítést a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat a parancsnoka sem oldhatta volna tehát fel.²⁴

A minősítési eljárás formai követelményei maradéktalan betartásának az elmulasztása a büntetőjogi felelősség megállapítására is kihatással lehet. Az egyik ügyben is ez történt, amikor 1999 májusában a Kriminális című országos hetilapban megjelent egy „szigorúan titkos” minősítési jelöléssel ellátott jegyzőkönyv „a titkosszolgálat maszekolálásáról”. Ez a jegyzőkönyv a teljes nevével feltüntetett L. M. törzsszázlósnak – aki akkor a titkosszolgálat tagja volt – a Miniszterelnöki Hivatalban történt meghallgatásáról készült. A Fővárosi Főügyészség az NF. 6922/1999. számú határozattal az államtitoksértés miatt indult eljárást bűncselekmény hiányában szüntette meg. Az indokolás szerint az ügyben súlyos, az elkövetési tárgy megállapíthatóságát kizáró formai hibák történtek. Megállapítható volt, hogy a jegyzőkönyvet nem az arra jogosult személy minősítette titkossá, és az eljárása egyébként sem felelt meg a minősítésre vonatkozó törvényi előírásoknak. Az irat minősítője ezt megelőzően az eredeti munkahelyén, a Nemzetbiztonsági Szakszolgálatnál úgynevezett delegált minősítési jogkörrel rendelkezett, az ügy tárgyát képező iratot viszont később a Miniszterelnöki Hivatalban minősítette, ahol csak átmenetileg, berendelés folytán dolgozott.²⁵

22 Az 1998-2002-es országgyűlési ciklus Országgyűlési napló – 1999. évi őszi ülészak1999. november 9 (98. szám) Dr. Kóródi Mária (SZDSZ) – a belügyminiszterhez - „Ki követhet el államtitoksértést?” címmel ([https://library.hungaricana.hu/hu/view/ON1990_1998-2002_041/?query=SZO%3D\(%C3%A1llamtitoks%C3%A9rt%C3%A9s\)&pg=5172&layout=s](https://library.hungaricana.hu/hu/view/ON1990_1998-2002_041/?query=SZO%3D(%C3%A1llamtitoks%C3%A9rt%C3%A9s)&pg=5172&layout=s) 2020. 04. 30.)

23 Orosz Balázs védő feltételül szabta G. jogi képviselőének ellátásához azt, hogy az iratok titkosságát feloldják. Ez megtörtént, s ezt követően került szétosztásra újságíróknak az inkriminált irat, amely a hálózati személyek nevét is tartalmazza. (<https://www.origo.hu/itthon/19991019karancsi.html> – 2020. 04. 30.)

24 <https://www.origo.hu/itthon/19991019karancsi.html> (2020. 04. 30.)

25 Firkó Zsolt: Államtitoksértés és szolgálati titoksértés. *Studia Iuvenum Iurisperitorum A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Hallgatóinak Tanulmányai*, Pécs, 2010. 251. o.

Ezzel ellentétes döntést tartalmaz a BH 2007. 397., amely szerint az államtitoksértés megvalósulásának nem feltétele az adott dokumentum helyes vagy helytelen minősítése, és a titkosítás hosszabb vagy rövidebb idejének sincs jelentősége. Annak van jelentősége, hogy az irat titkos minősítését az ahhoz hozzájutó személyek, az iraton lévő jelzések, vagy az irat tartalma alapján felismerhették-e. Napjainkban ez a nézet meghaladottá vált.²⁶

Egy másik jogeset a vissza-minősítés vagy újbóli minősítés problematikájával kapcsolatos, ami a Mavtv. alapján egyértelműen szabálytalanak minősül. Ha egy minősített adat akár csak egy napig is nyílt volt, azt nem lehet utóbb már minősíteni vagy újból minősíteni. A bős–nagymarosi vízlépcsővel kapcsolatos tárgyalásokról készült jegyzőkönyv kapcsán ez történt: egyik példányát annak idején egy napilap közzétette. Az irat eredetileg nem volt minősítve, a megjelenés idején azonban a minősítési eljárást már lefolytatták, az iratot államtitoknak minősítették, ám az eredeti, irattári példányon – s így természetesen a többi, jórészt ellenőrizhetetlenül terjedő példányon is – a minősítési jelölést elmulasztották feltüntetni. Tóth Mihály álláspontja szerint²⁷, minthogy a titkosítás tényét széles körben nyilvánosságra is hozták, a napilap felelős szerkesztője még tévedésre sem hivatkozhatott volna, az pedig végképp nem meggyőző, hogy az ügyészség az államtitoksértés miatti eljárást e formai hiba miatt büncselekmény hiányában szüntette meg.²⁸ Időközben azonban hatályba lépett a Mavtv., amely eldöntötte a kérdést azzal, hogy egy már egyszer nyílt adatként kezelt adat minősítésének nincs helye.

Az 1990-es évek végén jogerősen felmentette a robbantásos bűnügyek gyanúsítottjaként is ismertté vált T. Gy. harmadrendű vádlottat, az ellene államtitoksértés büntette miatt emelt vád alól a Fővárosi Bíróság. A zárt tárgyalássorozatot követő nyilvános ítélethirdetésen elhangzott: a bíróság négy év börtönnel sújtotta G. A. rendőrtisztet – a BRFK szervezett bűnözés elleni osztályának volt munkatársát az ügy elsőrendű vádlottját, aki 1996 őszén a robbantásos büncselekményekkel kapcsolatos szigorúan titkos adatokat adott el 50 ezer forintért. Ellene a vád államtitoksértés és hivatalos személy által elkövetett vesztegetés volt. Három év börtönbüntetésre ítélte a Fővárosi Bíróság H. Sz. vállalkozó másodrendű vádlottat, aki fizetett G. A.-nak, illetve átvette tőle az iratokat. Ellene szintén államtitoksértés, illetve hivatali vesztegetés volt a vád. Két-két év felfüggesztett szabadságvesztést kapott államtitoksértés miatt a negyed- és az ötödrendű vádlott, akik H. Sz.-tól átvették az iratokat.”²⁹

26 A Mavtv. alapján a formai követelmények maradéktalan betartásának a hiánya azt eredményezi, hogy a minősített adat létre sem jön, így a büncselekmény jogi tárgya hiányzik, vagyis minősített adattal visszaélés nem valósulhat meg az ilyen dokumentumokra vonatkozóan. Azzal tehát egyetértünk, hogy a védelmi idő hossza a büncselekmény megvalósulását nem befolyásolja, de helytelen minősítés esetén a minősített adat létre sem jön, így a büncselekmény jogi tárgya hiányzik.

27 Tóth Mihály: Titkokkal átszótt büntetőjog. *Iustum Aequum Salutare* 2005/1. 66. o.

28 Fővárosi Főügyészség NF. 8300/1998.

29 Délmagyarország, 1999. április, 89. évfolyam, 76-100. szám 7. o.

5. Az államtitok védelmének utolsó évei

Az államtitok védelmével kapcsolatos, rendszerváltozás utáni szabályozás 1995 után már korszerűnek tekinthető rendelkezéseket tartalmazott, ugyanakkor megtartotta az államtitokkörü jegyzéket, ezáltal nagyon könnyen, több százézes darabszámban keletkeztek évente a legmagasabb szinten védett államtitkok. Míg a NATO-ban és az EU-ban évente néhány darab „Szigorúan titkos” minősített adat keletkezett, ezzel szemben „Bizalmas” és „Korlátozott terjesztésű” százezres nagyságrendben, a 2009.évi CLV. tv. (Mavtv.) hatályba lépéséig Magyarországon a legmagasabb szinten minősített, „Szigorúan titkos” adatok száma meghaladta az évi 700.000 darabot. Ezek védelme rendkívül nagy költséggel járt. A szabályozással kapcsolatos további problémák és anomáliák a következők voltak:

1. Míg a külföldi minősített adatok vonatkozásában a 179/2003. (XI. 5.) Korm. rendelet tartalmazott rendelkezéseket az elektronikus biztonság területével kapcsolatban, ilyen szabályozás érdemben a nemzeti minősített adatokra vonatkozóan nem volt. A rejtjeltevékenység kivételével a magyar jogszabályok a nemzeti minősített adatok tekintetében 2010-ig nem is foglalkoztak az elektronikus biztonság problémakörével.
2. A fizikai biztonság területén hasonló volt a helyzet. Míg a NATO és az EU minősített adatok vonatkozásában részletes szabályozás volt már külföldön, hazánkban a 79/1995. (VI. 30.) Korm. rendelet beírta a felsorolta az adatok fokozott védelméhez szükséges technikai eszközöket: vasrács, riasztóberendezés, tűzjelző. Később a 179/2003. (XI. 5.) Korm. rendelet már valamivel részletesebb szabályozást léptetett életbe ebben a tekintetben is, de az elmaradás a NATO és az EU szabályaitól továbbra is érzékelhető volt.
3. Míg a NATO és EU minősített adatokhoz való hozzáférés feltétele volt a megfelelő szintű személyi biztonsági tanusítvány megléte, ezt a nemzeti minősített adatok tekintetében nem követelték meg a hazai jogszabályi rendelkezések.
4. Büntetőjogi szempontból komoly probléma volt, hogy a külföldi minősített adatok, így a NATO és az EU minősített adatai, függetlenül a minősítési szinttől, csak mint „Szolgálati titok” részesülhettek büntetőjogi védelemben.
5. Végül a titokkörü jegyzék alapján történő minősítés rendkívül egyszerű és „gépies” volt, nem igényelt különösebb megfontolást a minősítési javaslat indokolása, részben emiatt keletkeztek feleslegesen a már említett rendkívüli mennyiségben a legmagasabb szinten minősített adatok hazánkban.³⁰

30 Kobilka István (Szerk.): Nemzetbiztonsági alapismeretek NKE Budapest, 2013. 320-321. o.

Az új szabályokat a 2009. évi CLV. tv., vagyis a Mavtv. jelentette, amely 2010. április 1-én lépett hatályba. Ezzel tűnt el a magyar jogrendszerből hivatalosan az államtitok fogalma, bár politikusok és újságírók még 2021-ben is használják néha, a minősített adat szinonimájaként, helytelenül. A magyar állam titkairól³¹ összefoglaló kategóriaként beszélhetünk ma is, az „államtitok” kifejezés viszont már a jogtörténet része.

31 Gál István László: A magyar állam titkainak büntetőjogi védelme. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest 2021. 232 o.

Herke Csongor¹

A COVID-19 KORONAVÍRUS HATÁSA A MAGYAR BÜNTETŐELJÁRÁSRA

Az új koronavírus megjelenése, gyors terjedése váratlan kihívások elé állította ez egész világot, köztük hazánkat is. Ez a vírus nemcsak a mindennapi életre jelent komoly veszélyt, hanem a bűnüldözésre is váratlan terheket rótt. A megnehezedett körülmények között mind a nyomozó hatóság, mind az ügyészség, mind a bíróságok olyan nehézségekkel kell, hogy szembenézenek, amelyek sokszor megoldhatatlan feladat elé állítják őket. A hagyományos módszerek mellett újakat kell bevezetni, nem is beszélve a személyes jelenlétet igénylő eljárási cselekményekkel kapcsolatos gondokról. A tanulmány ezeket a kérdéseket kívánja elemezni elsőként a jogszabályi környezet bemutatásával, majd pedig a büntetőeljárással kapcsolatos egyes konkrét problémák elemzésével.

1. A büntetőeljárást érintő jogalkotás az új koronavírus miatti veszélyhelyzet idején

Az Országgyűlés - ahogyan a 2020. évi XII. törvény praecambulumából kiolvasható - annak érdekében, hogy a Kormány a COVID-19 fertőzés okozta tömeges megbetegedést okozó, 2020. évben bekövetkezett humánjárvány megelőzésére, illetve következményeinek elhárítására valamennyi szükséges rendkívüli intézkedést megtehesse, megteremtette a kereteit azon rendeleteknek, amelyek a veszélyhelyzet idején akár törvényi rendelkezéseket is módosíthatnak. A 2020. évi XII. törvény 2. § (1) bekezdése szerint ugyanis a Kormány a veszélyhelyzetben (a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvényben meghatározott rendkívüli intézkedéseken és szabályokon túl) az állampolgárok élet-, egészség-, személyi-, vagyon- és jogbiztonságának, valamint a nemzetgazdaság stabilitásának garantálása érdekében rendeletével egyes törvények alkalmazását felfüggesztheti, törvényi rendelkezésektől eltérhet, és egyéb rendkívüli intézkedéseket hozhat. A 2020. évi XII. törvény 3. § (3) bekezdése pedig a Kormány által kihirdetett, a veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelet hatálybalépését követően a 2020. évi XII. törvény hatálybalépéséig megalkotott kormányrendeleteket is megerősíti.

A fenti rendelkezéseknek megfelelően került sor a veszélyhelyzet ideje alatt érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedésekről szóló 74/2020. (III. 31.) Korm. rendelet (a

¹ tanszékvezető, egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar, Büntető és Polgári Eljárásjogi Tanszék

továbbiakban: Rendelet) megalkotására is². A Rendelet praebuluma visszautal az Alaptörvény 53. cikk (2) bekezdésében meghatározott eredeti jogalkotói hatáskörre és az új koronavírus elleni védekezésről szóló 2020. évi XII. törvény rendelkezéseire.

A Rendelet 16 fő kérdést vizsgál, ezek közül az utolsó tartalmazza a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény rendelkezéseinek eltérő alkalmazásáról szóló szabályokat.

A 17. fejezet pedig a záró rendelkezések között szabályozza azt, hogy a Rendelet a kihirdetése napján 15 órakor hatályba is lépett, és a Rendeletet a hatálybalépésének napján folyamatban lévő eljárásokban (sőt a Rendelet hatálybalépését megelőzően, de a veszélyhelyzet kihirdetését követően lejárt határidők esetében) is alkalmazni kell.

A büntetőeljárást tehát elsősorban a Rendelet 16. fejezete szabályozza, bár a többi fejezetben is található a büntetőeljárást érintő rendelkezéseket (pl. az 1. § szerint a veszélyhelyzet ideje alatti kézbesítés tekintetében a kézbesítési kifogás, valamint a veszélyhelyzet ideje alatti mulasztás igazolása iránti kérelem előterjesztésének törvényben meghatározott határidejébe a veszélyhelyzet időtartama nem számít bele; a 12. § (1) bekezdése szerint a jogi képviselő vagy védő nélkül eljáró ügyfél által szóban előterjesztendő kérelem és indítvány jegyzőkönyvbe foglalására meghatározott ügyfélfogadás szünetel stb.). Részletesen azonban a 16. Fejezet rendelkezéseit tekintjük át, mivel ezeknek van közvetlen kihatásuk a nyomozás során felmerülő problémákra.

2. A veszélyhelyzet ideje alatt érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedésekről szóló 74/2020. (III. 31.) Korm. rendeletnek a Be.-t érintő főbb rendelkezései

A Rendelet 44. §-a értelmében a Be. rendelkezéseit a Rendeletben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni. Tekintettel arra, hogy az új koronavírus miatti veszélyhelyzet jelentősen megnehezíti a büntetőeljárásban való személyes részvételt, a Rendelet elsősorban a hatóságok és a résztvevők részéről is a minimálisra csökkenti a kötelező részvétel szabályait. A hatóságok részéről ilyennek kell tekinteni, hogy a 45. § szerint az elsőfokú bíróság a büntetőeljárás során mindig egyesbíróként jár el (azaz elsőfokon nincs tanács) a veszélyhelyzet alatt. A résztvevők közül pedig ide sorolhatjuk például azt a szabályt, hogy a helyettes védőre vonatkozó korlátozó rendelkezésektől el lehet tekinteni (a helyettes védő a nyomban egymást követő eljárási cselekményeken mindaddig eljárhat, amíg a kirendelt védő akadályozva van; a bizonyítási eljárás helyettes védővel is befejezhető, sőt a helyettes védő perbeszédet is tarthat stb.).

A veszélyhelyzetre vonatkozó egyéb jogszabályokkal összhangban a Rendelet 48. §-a szerint külön döntés nélkül különleges bánásmódot igénylő személynek minősül a hatvanötödik életévét betöltött személy is (hiszen az ő mozgását az új koronavírus alatt érvényben lévő szabályok korlátozták).

2 Emellett a büntetőeljáráshoz kapcsolódik a veszélyhelyzet ideje alatt a közvetítői tevékenységet és a megelőző pártfogói tevékenységet érintő egyes intézkedésekről szóló 129/2020. (IV. 17.) Korm. rendelet is.

Az eljárási cselekményeken való részvételi kötelezettség csökkentésének egyik fő módja a Rendelet szerint a telekommunikációs eszközökön keresztüli kapcsolattartás elősegítése. Ennek érdekében több szabályt is találunk a Rendeletben (sőt azzal is szorgalmazzák pl. a telekommunikációs eszköz használatát, hogy a kirendelt védő megkezdett óránként a kirendelt ügyvédi óradíj hetven százalékának megfelelő összeget akkor is megkapja, ha nem személyesen beszél ügyfelével, ld. 46. §). Szintén a személyes részvétel mellőzését segíti elő, hogy a 49. § szerint a bíróság mellőzheti a tanú kihallgatását, ha bármelyik hatóság korábban a kihallgatásáról kép- és hangfelvételt vagy hangfelvételt készített.

Bizonyos eljárási cselekmények elvégezhetőek a veszélyhelyzet idején is. Ugyanakkor vannak olyan résztvevők (de akár a hatóság tagja is kerülhet ilyen helyzetbe), akik nem tudnak részt venni az eljárási cselekményeken az elrendelt járványügyi elkülönítés, megfigyelés, zárlat vagy ellenőrzés szabályainak megszegése nélkül. Ilyenkor főszabályként a hatóságnak el kell halasztania az eljárási cselekmény elvégzését (50. § (1) bekezdés). Ha erre a halasztásra nincs mód, akkor az eljárási cselekményen való jelenléte telekommunikációs eszköz útján kell biztosítani. De még akkor is a telekommunikációs eszköz útján való jelenlét a főszabály, ha a személyes jelenléttel járó eljárási cselekmény nem járna az elrendelt járványügyi elkülönítés, megfigyelés, zárlat vagy ellenőrzés szabályainak megszegésével, bár ilyenkor a Rendelet az írásbeli tanúvallomás megtételét vagy az eljárási cselekményről készített kép- és hangfelvétel, avagy hangfelvétel felhasználását is lehetővé teszi.

Mivel a veszélyhelyzet megnehezíti nemcsak a személyes kapcsolattartást, hanem a mindennapi életet is (pl. postára járás), az 52. § (1) bekezdése szerint az ülésen közölt határozat elleni fellebbezésre nem három nap, hanem az üléstől számított öt munkanap áll rendelkezésre. Azaz nemcsak a napok számát emelte a Rendelet, hanem nap helyett munkanapban számol (tehát míg a Be. alapján egy pénteken közölt határozat ellen a következő hétfő a határnap, addig ezen szabály szerint a következő péntek lett). Ugyanígy öt munkanapra nőtt (három munkanapról) a védőnek a vádirat kézbesítését követő bejelentés jogosultsága az előkészítő ülés időpontjának 1 hónapon túli meghatározása érdekében (bár ennek nincs nagy jelentősége, hiszen úgysem nagyon tartanak előkészítő ülést a veszélyhelyzet idején...), és a feljelentés elintézésének a határideje is.

Több helyen is 15 napra nőtt a 8 napos jogorvoslati határidő (pl. az elektronikus adat feletti rendelkezésre jogosult fellebbezési határideje az elektronikus adathoz való hozzáférés ideiglenes megakadályozásával összefüggésben; a védőnek a gyanúsítás illetve annak változása elleni panaszjoga, a felülbírálati indítvány előterjesztésére nyitva álló határidő). Sőt a szakértőkkel szembeni szigorú határidők is jelentősen enyhültek, hiszen a szakvélemény előterjesztésére nyitva álló két hónapos, egy alkalommal egy hónappal meghosszabbítható határidő a Rendelet 62. §-a szerint több alkalommal, alkalmanként legfeljebb három hónappal meghosszabbítható.

A Be. által számos esetben előírt személyes iratkezelés is elektronikus formában történik a veszélyhelyzet idején. Így az eljárás ügyiratainak megismerése, az ügyirat tartalmáról való felvilágosítás adása vagy tájékoztatás nyújtása csak személyes jelenléte nem igénylő

módon biztosítható a Rendelet 53. §-a szerint, és még papíralapú kapcsolattartás esetén is az idézést (értesítést) lehetőleg elektronikus levelezési címre (email), de akár hangkapcsolatot biztosító elektronikus úton (pl. skype) is el lehet juttatni. Ebben az esetben természetesen a kézbesítés nehezen igazolható, éppen ezért ilyenkor az idézéssel és az értesítéssel szembeni mulasztás következményei nem alkalmazhatók (55. §).

A Be. normális körülmények között is lehetővé teszi a telekommunikációs eszközök használatát. Ugyanakkor a használat módját (garanciális okokból) korlátozó rendelkezések egy részét is felfüggeszti a Rendelet. Így a kapcsolatot folyamatos hangfelvétellel is lehet biztosítani, nincs szükség az elkülönített helyszínen a fokozott garanciát nyújtó rendelkezések betartására, a felvétel bármilyen elektronikus módon rögzíthető, sőt a terhelt hozzájárulása nélkül is elrendelhető a telekommunikációs eszköz használata (de a vádlott kérelme esetén lehetőleg el kell halasztani az eljárási cselekményt, kivéve, ha az az elrendelt járványügyi elkülönítés, megfigyelés, zárlat vagy ellenőrzés szabályainak megszegésével járna, vagy a terhelt vagy a vele érintkező személyek testi épségét, egészségét veszélyeztetné).

A telekommunikációs eszköz használatával összefüggő döntést a Rendelet a hatóság diszkrecionális jogkörébe utalja, így sem a telekommunikációs eszköz használata iránti indítvány elutasítása, sem annak elrendelése, avagy a személyes jelenlét biztosítására tett indítvány tárgyában hozott döntés ellen nincs helye jogorvoslatnak (56. §). Ez a szabály álláspontunk szerint a jogorvoslati jog szükségtelen korlátozását jelenti.

A Rendelet azonban nemcsak a résztvevők korlátozott helyzetére van tekintettel. Éppen ezért a Be. 142. §-ában meghatározott általános (egy hónapos) intézkedési határidő a veszélyhelyzet idején nem alkalmazható, és kifogás sem terjeszthető elő az eljárás elhúzódása miatt (58-59. §).

A telekommunikációs eszközök alkalmazhatóságának kibővítése mellett a Rendelet az elektronikus kapcsolattartás szabályait is érinti. Ennek három fő témaköre van:

- az elektronikus kapcsolattartásra vonatkozó szigorú (alaki) szabályok enyhítése (az elektronikus kapcsolattartás helyett indokolt esetben egyéb elektronikus úton való kapcsolat teremtés (email) lehetővé tétele a hatóságok között illetve a résztvevőkkel, az egyéb elektronikus kapcsolattartás választhatóvá tétele, sőt pártfogó felügyelő is elláthatja feladatát az együttműködésre köteles személyekkel egyéb elektronikus kapcsolattartás útján);
- az elektronikus kapcsolattartásra vonatkozó szabályok megszegésének a következményei (hatálytalanság stb.) nem alkalmazhatók;
- az egyéb elektronikus úton történő kapcsolattartás (pl. email) papíralapú kapcsolattartásnak minősül.

A Rendelet igyekszik megkönnyíteni a nyomozó hatóság feladatát is. Éppen ezért a 64. § szerint a nyomozó hatóság és a rendőrség belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatokat ellátó szerve, valamint a rendőrség terrorizmust elhárító szerve a veszélyhelyzet alatt az ügyészség engedélye nélkül is kérhet adatszolgáltatást az adóhatóságtól és a vámhatóságtól.

Az ügyészségnek és a nyomozó hatóságnak gondoskodnia kell arról, hogy a jegyzőkönyv hitelesítése előtt annak tartalmát az eljárási cselekményen jelen lévő büntetőeljárásban részt vevő személy megismerje. Ha az eljárási cselekményen jelen lévő büntetőeljárásban részt vevő személy a jegyzőkönyv tartalmának megismerését megtagadja, úgy kell tekinteni, mint aki a jegyzőkönyv hitelesítésében való közreműködést tagadta meg. Az észrevétlenül nem megváltoztatható módon lezárt jegyzőkönyvet az eljárási cselekményt végző ügyész vagy nyomozó hatóság tagja az eljárási cselekményen jelen lévő büntetőeljárásban részt vevő személlyel együtt közvetlenül a jegyzőkönyv lezárása után nemcsak írásban, hanem bármilyen elektronikus módon rögzített nyilatkozatával is hitelesítheti, ha az alkalmas annak igazolására, hogy a jegyzőkönyv lezárása után annak tartalmát megismerte és elfogadta (65. §).

A veszélyhelyzet jelentősen megneghezíti a nyomozati (végső) határidő betartását. Éppen ezért ezt a határidőt az ügyészség több alkalommal is, alkalmanként legfeljebb hat hónappal meghosszabbíthatja (és ez ellen panasszal sem lehet élni, 66. §). Sokszor azonban még így sem lehet tartani a határidőket (illetve felesleges formai előírás lenne, ha állandó ügyészi hosszabbításra várnánk, ha az eljárás folytatása járványügyi elkülönítés, megfigyelés, zárlat vagy ellenőrzés szabályaira figyelemmel elháríthatatlan akadályba ütközik). Ilyenkor az ügyészség és a nyomozó hatóság is (legfeljebb hat hónapra, ami alkalmanként legfeljebb hat hónappal meghosszabbítható) felfüggesztheti az eljárást (ami ellen nincs helye panasznak, 68. §), kivéve, ha az eljárás az ügyben személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedés hatálya alatt álló terhelttel szemben van folyamatban. Ha az eljárás felfüggesztésére a Be. határidőket határoz meg (a gyanúsított külföldön tartózkodik: 6 hónap; az eljárás lefolytatásához előzetes kérdésben hozott döntést kell beszerezni: 2 hónap, jogsegély iránti megkeresés más állam hatósága általi teljesítése szükséges: 12 hónap), ez a határidő a veszélyhelyzet ideje alatt nyugszik (azaz annak ideje ezen határidőkbe nem számít bele). Ugyanez igaz a közvetítői eljárás céljából (a közvetítői eljárásban létrejött megállapodás teljesítése érdekében) történő felfüggesztésének (69. §) és a kötelezettséget előíró feltételes ügyészi felfüggesztésnek (70. §) a tartamára. Ugyanakkor, ha a gyanúsított részére előírt magatartási szabály megszegésére (kötelezettség elmulasztására) az elrendelt járványügyi elkülönítés, megfigyelés, zárlat vagy ellenőrzés szabályai miatt, vagy a veszélyhelyzettel összefüggő egyéb méltányolható okból került sor, akkor az ehhez fűzött hátrányos jogkövetkezmények sem alkalmazhatók.

Mivel az új koronavírus járvány az eljárási cselekmények lefolytatását is veszélyessé teheti, ezért nemcsak a telekommunikációs eszközök alkalmazásának az elősegítése, hanem a ténylegesen megtartott eljárási cselekmények védelme is fontos. Éppen ezért a 71. § szerint a bíróság a nyilvánosságot az egész tárgyalásról vagy annak egy részéről indokolt határozattal hivatalból kizárja, ha járványügyi elkülönítés, megfigyelés, zárlat vagy ellenőrzés szabályaira figyelemmel a bíróság a nyilvánosság számára nem láto-gatható (de a terhelt vagy a védő számára indítványra engedélyezni kell, hogy a nála

levő elektronikus eszközt bekapcsolva a tárgyaláson történeteket rögzítse, a tárgyalás rendjének, szabályszerű menetének zavarása vagy a tárgyalás méltóságának sérelme nélkül). Ami érdekesség, hogy ilyenkor a bíróság még a tárgyaláson hozott határozatot is a nyilvánosság kizárásával hirdeti ki. Ez a zárt tárgyalás ugyanakkor nem az általános okokból elrendelt zárt tárgyalás, annak tartalma nem titok, csak a jelenlétek akadályozzák meg egészségügyi okokból (így az ott elhangzottak nem minősülnek titoknak, nem áll fenn a büntetőjogi védelem sem).

Ugyanúgy, ahogy a nyomozásnál, a bírósági eljárásban is előfordulhat, hogy a fenti eszközök sem elegendők, avagy teljesen felesleges lenne formailag folytatni az eljárást, ha úgysem lehet érdemi cselekményt lefolytatni. Éppen ezért a 74. § lehetővé teszi, hogy a bíróság legfeljebb hat hónapra felfüggeszse az eljárást (ami alkalmanként 6 hónapokkal meghosszabbítható), ha az eljárás folytatása járványügyi elkülönítés, megfigyelés, zárlat vagy ellenőrzés szabályaira figyelemmel elháríthatatlan akadályba ütközik (erre bírósági szakban sincs mód, ha az eljárás az ügyben személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedés hatálya alatt álló terhelttel szemben van folyamatban). Az eljárás felfüggesztésének a tartamába a veszélyhelyzet ideje a bírósági szakban sem számít bele.

Egyes bírósági határidők is hosszabbak lettek a Rendelet szerint a veszélyhelyzet alatt:

	Rendeleti határidő	Be. eredeti határidő
a vádirat kézbesítése a vádlottnak és a védőnek (az ügyiratoknak a való bíróságához érkezésétől számítva)	3 hónap (75. §)	1 hónap (497. §)
előkészítő ülés tartása (a vádirat kézbesítésétől számítva)	6 hónap (76. §)	3 hónap (499. §)
a bíróság megvizsgálja a bizonyítási indítványokat, tűzi ki a tárgyalás határnapját és gondoskodik a tárgyalás megtartásának feltételeiről, az idézésekről és értesítésekről (az előkészítő ülés berekesztésétől számítva)	3 hónap (77. §)	1 hónap (509. §)
a tárgyalás kötelező megismétlése az ügyész, a vádlott vagy a védő indítványára a tárgyalás korábbi anyaga lényegének ismertetésével (a legutóbbi érdemi tárgyaláshoz képest)	1 év (78. §)	6 hónap (518. §)
a megkeresett bíróság teljesítési kötelezettsége (a megkereséstől számítva)	3 hónap (80. §)	1 hónap (534. §)
a tárgyalás elnapolása a határozat meghozatalára és kihirdetésére az ügy bonyolultsága, a határozat nagy terjedelme vagy más fontos ok miatt	1 hónap (81. §)	8 (kivételesen 15) nap (550. §)
a perújítási nyomozás alaphatárideje (kétszer, egyenként legfeljebb 2 hónappal éppúgy hosszabbítható, mint a Be. szerint)	6 hónap (84. §)	2 hónap (641. §)
az ügyészség a más jogosult által előterjesztett perújítási indítványt megküldi az észrevételével együtt (az indítvány beérkezésétől számítva)	3 hónap (85. §)	1 hónap (642. §)

A tanúk tárgyalásra való idézését a veszélyhelyzet idején lehetőleg mellőzni kell. Ennek érdekében lehetőség van

- a tanúnak az eljárás során korábban tett vallomása lényegének ismertetésére vagy felolvasására,
- az eljárási jelenlét telekommunikációs eszköz útján való biztosítására,
- a korábbi cselekményről (kihallgatásról) készített kép- és hangfelvétel vagy hangfelvétel lejátszására,
- írásbeli vallomástételre.

Ha egyik sem alkalmazható, csak akkor kell a tanú személyes jelenlétével megtartani a tárgyalást.

Jelentősen egyszerűsödnek a perorvoslat szabályai is. A 82-83. § szerint a másodfokú vagy a Kúria elé tartotó felülvizsgálati nyilvános ülésre tartozó intézkedéseket a tanács elnöke is megteheti, ha az elbíráláshoz szükséges adatok a fellebbezéssel érintettek írásbeli nyilatkozata alapján beszerezhetők. Ilyenkor másodfokon, ha a beszerezett adatok alapján tárgyalás tartása nem szükséges, vagy ha a rendelkezésre álló adatok alapján az ügy tanácsülésen való elbírálásának nincs akadálya, és a vádlott, védő, ügyész vagy a fellebbező a nyilvános ülés kitűzését nem indítványozza, a másodfokú bíróság a fellebbezésről tanácsülésen dönt. A Kúria tanácsa pedig (ha a rendelkezésre álló adatok alapján az ügy tanácsülésen való elbírálásának nincs akadálya) a felülvizsgálati indítványról tanácsülésen dönt. A Kúria tanácsa a törvényesség érdekében bejelentett jogorvoslatot csak akkor bírálja el nyilvános ülésen, ha azt a tanács elnöke szükségesnek tartja (egyébként tanácsülésen jár el).

A különjárások vonatkozásában több könnyítést is tartalmaz a Rendelet:

- a bíróság fiatalkorúval szemben bármely bűncselekmény esetén hozhat büntetővégzést (87. §);
- az ügyészség a terhellet a bűncselekmény elkövetésétől számított három hónapon (és nem 15 napon illetve 1 hónapon) belül állíthatja bíróság elé (88. §), kivéve, ha a 15 napos (1 hónapos) határidő a veszélyhelyzet kihirdetését megelőzően lejárt (határozással kapcsolatos eljárásban a 93. § a bíróság elé állítás határideje 1 hónap a Be. 835. §-ában meghatározott 15 naphoz képest);
- bíróság elé állításnál a fellebbezés elbírálásának 2 hónapos határideje (730. §) is nőtt (6 hónapra);
- a bíróság a büntetővégzést az ügy érkezését követő 3 hónapon belül hozza meg (89. §.) és nem 1 hónapon belül (Be. 741. §);
- büntetővégzés meghozatalára nem 3 évi (Be. 740. §), hanem 8 évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény esetén kerülhet sor, és ez a folyamatban levő ügyekre is vonatkozik, ha az előkészítő ülés megtartására még nem került sor;
- a magánvádas (pótmagánvádas) vádemelési határidőkbe (pl. magánindítvány előterjesztése, vádindítvány benyújtása) a veszélyhelyzet időtartama nem számít bele.

Egyes különjárások lefolytatását a veszélyhelyzet idején kifejezetten nem tartja kívánatosnak a Rendelet. Így

- a külföldön ismert helyen tartózkodó terhelt távollétében folytatott eljárásnak nincs helye, a folyamatban lévő eljárást a veszélyhelyzet idejére fel kell függeszteni (90. §);
- a külföldön ismert helyen tartózkodó terhelttel szemben európai vagy nemzetközi elfogatóparancs nem bocsátható ki;
- magánvádas és pótmagánvádas eljárásnak nincs helye, a folyamatban lévő magánvádas (pótmagánvádas) eljárást a veszélyhelyzet idejére fel kell függeszteni (91-92. §).

Végül meg kell említeni, hogy a 94. § szerint kártalanítási igény a veszélyhelyzet ideje alatt nem terjeszthető elő. A kártalanítási igény érvényesítésének határidejébe a veszélyhelyzet nem számít bele.

3. A 2020. évi LVIII. törvény rendelkezései

A veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készültségről szóló, 2020. VI. 17-én hatályba lépett 2020. évi LVIII. törvény 76. pontjában találjuk a Be. rendelkezéseinek alkalmazására vonatkozó átmeneti szabályokat. Ez a törvény lényegében megismétli a 74/2020. (III. 31.) Korm. rendelet szabályait törvényi formában, az alábbi eltérésekkel:

- az ügyészség csak egyszer hosszabbíthatja meg 6 (fiatalkorúnál legfeljebb kétszer 3) hónappal a nyomozás végső tartamát;
- a közvetítői eljárás és a feltételes ügyési felfüggesztés tartama 3 hónappal meghosszabbítható;
- ha a bíróság a bizonyítási eljárást befejezettnek nyilvánítja, felhívhatja a jogosultakat, hogy a perbeszédet és a felszólalásokat a tárgyalás határnapjától vagy a felhívás kézbesítésétől számított 15 napon belül írásban nyújtsák be, amire azok kézbesítésétől számított 15 napon belül van helye viszonválasznak (amire a tárgyaláson szóban lehet további viszonválasznak helye);
- a vádlott az utolsó szó jogán előadni kívánt észrevételeit és indítványait legkésőbb az ügydöntő határozat meghozatala előtt a tárgyaláson írásban is benyújthatja a bíróságnak;
- az írásban benyújtott perbeszéd stb. lényegét csak indítványra kell ismertetni a tárgyaláson;
- a bíróság tájékoztathatja a vádlottat, a védőt és az ügyészt, hogy együttes hozzájárulásuk esetén a tárgyalás elnapolása helyett a határozatot tanácsulésen hozza meg, és annak közlése kihirdetés helyett az írásba foglalt határozat kézbesítése útján történik;
- a bíróság a vádlott, a védő és az ügyész együttes hozzájárulása esetén az ügydöntő határozatot tanácsulésen hozza meg és azt kézbesítés útján közli.

Végül meg kell említeni a 112/2021. (III. 6.) Korm. rendeletet, amelynek a büntető-eljárás érintő két fő rendelkezése van:

- a vádemelés után a tárgyalást és nyilvános ülést 2021. április 5-ét követő időpontra kell kitűzni, illetve elhalasztani, feltéve, hogy az eljárási cselekmény telekommunikációs eszköz útján nem tartható meg (a 160/2021. (IV. 1.) Korm. rendelet 2. § b) pontja alapján ez az időpont 2021. április 19. lett);
- ha az eljárás célja a halasztás következtében meghíúsulna, az egyesbíró illetve a tanács elnöke a bíróság elnökének tájékoztatását követően dönt a későbbre való kitűzés vagy elhalasztás helyett a tárgyalás vagy nyilvános ülés megtartásáról.

4. Az új koronavírus hatása a büntetőeljárásra

Az új koronavírus megjelenése kihatással volt a hatóságok munkájára, számos nehézséget okozva, illetve megoldandó kérdést, problémát felvetve.

Az egyik ilyen megoldandó kérdés a személyes kontaktusok kezelése. Mind a nyomozás, mind a bírósági eljárás során elkerülhetetlenül sor kerül a résztvevőkkel, tanúkkal, szakértőkkel történő személyes érintkezést igénylő eljárási cselekményekre. Ezen eljárási cselekmények végrehajtása fokozott figyelmet igényelt, hiszen a COVID-19 új koronavírus az egyik leggyorsabban terjedő ismert vírus. Éppen ezért nagyon fontos a fokozott figyelem, a fegyelmezett magatartás mindenki részéről. Ha valaki beteg vagy a betegség enyhébb tüneteit észleli magán, célszerű és egyben szükséges is volt ezt időben jelezni a megfelelő hatóság felé.

Az új koronavírus miatti veszélyhelyzet idején már az is kérdéses, hogy a résztvevők az eljárás során, hivatalos idézését követően a járványügyi helyzetben mennyire kívánnak megjelenni személyesen a hatóságok előtt. Nem mindenki teheti meg, hogy gépjárművel érkezen meg az eljárási cselekményre, a tömegközlekedési eszközöket pedig célszerű volt elkerülni a megfertőződés esélyének minimalizálása érdekében. Az idézett személyek között lévő idősebbekre vagy egyéb krónikus betegségben szenvedőkre a vírus fokozott veszélyt jelentett, így nem is volt ajánlatos megjelenniük az idézés időpontjában a hatóság előtt. Értelemszerűen, aki házi karanténban a lakóhelyén tartózkodott, a hatóság előtt nem is jelenhetett meg, ezért ezt a tényt haladéktalanul jeleznie kellett a hatóság felé. A veszélyhelyzetben jellemző volt, hogy sokan elvonultak a világ elől (elmennek a családi szőlősbe, hétvégi nyaralóba a családdal stb.). Ezen személyek felkutatása további nehézséget okozott a hatóság tagja számára. Éppen emiatt sok esetben az írásos idézés célba sem ért, és a telefonos elérhetőség sem állt sokszor rendelkezésre a kapcsolatfelvételhez. És még a sikeres kapcsolatfelvétel esetén is mondhatja a résztvevő, hogy a veszélyhelyzet miatt nem kíván megjelenni a kihallgatás időpontjában. A hatályos Be. rendelkezései alapján az idézett személynek kötelessége lenne megjelenni az idézés időpontjában, de a Rendelet fent említett szabályai lehetőség adnak a telekommunikációs eszközökön keresztül történő kapcsolattartásra.

Amennyiben az eljárás eredményes befejezése céljából nem volt célszerű a kihallgatást későbbre halasztani, úgy felmerülhetett tanú esetében a „távtanú jegyzőkönyv” kiküldése. Ugyanakkor a „távtanú jegyzőkönyv” kitöltése is számos nehézségbe ütközhet. Elég, ha csak belegondolunk az elektronikus úton kiküldött jegyzőkönyv kinyomtatásának nehézségeibe, ha az idézendő egyáltalán rendelkezik email címmel (illetve arról a hatóságnak tudomása van). Előfordulhat olyan eset is, hogy a „távtanú jegyzőkönyv” nem jelent megoldást a tanú kihallgatására. Ugyanis a tanúnak a kérdésekre adott válaszai alapján újabb kérdések merülhetnek fel, amelyek megválaszolása érdekében szükséges lehet újabb jegyzőkönyv kiküldése. Ez általános nehézséget jelentett, mert a „bonyolultabb” kihallgatások során az eljárási cselekmény végrehajtása során gyakran merülhettek fel olyan újabb kérdések, amelyek a büntetőeljárás lefolytatása szempontjából fontosak, és ilyen esetben szinte végeláthatatlanul elhúzódhat a tanú kihallgatása.

A gyanúsított kihallgatása (illetve az ahhoz kapcsolódó intézkedési kötelezettség) még kevésbé volt kivitelezhető a nyomozás során, a gyanúsított vonatkozásában elvégzendő kötelező ujj- és tenyérynymat-vételre és DNS mintavételre tekintve, amelyhez személyes jelenlét szükséges. Fiatalkorú gyanúsított vonatkozásában pedig a Be. rendelkezései alapján szükséges volt elvileg a környezettanulmány beszerzése, amelynek elkészítése során szükséges a gyanúsított környezetével való kapcsolatfelvétel, és ez többnyire személyes kapcsolatfelvételt jelent. Figyelembe véve az új koronavírus gyors terjedését és magas lappangási idejét, a személyes kapcsolatfelvétel veszélyeket rejtett magában. Szükséges lett volna a biztonságos kapcsolatfelvétel szabályainak kidolgozása, amely szintén időt vesz igénybe. Ez jelentősen elhúzhatta a nyomozást, ami a fiatalkorúakra vonatkozó rövidebb nyomozási határidőre figyelemmel nem szerencsés.

A szembesítés, a lefoglalás és egyéb személyes megjelenést igénylő nyomozati cselekmények foganatosítása során a fenti problémák ugyanúgy fennállhatnak. Ha az eljárás során több tanú, illetve gyanúsított került kihallgatásra, akkor az eljárási cselekményen már legalább három érintett vett részt személyesen. Emellett az érintettek oldalán meghatalmazás vagy kirendelés alapján jogi képviselő, illetve védő is részt vehetett a szembesítésen. Elegendő volt, ha csak egy jelenlévő személyben volt jelen a lappangó vírus, a megfertőződés nagyfokú veszélye állt fent. A probléma akkor volt jelentős, ha az eljárás befejezéséhez a szembesítés végrehajtása nem volt mellőzhető, vagy az esetleges további nyomozati cselekmények végrehajtása a szembesítés eredményétől függött.

A kutatás foganatosítása az eljárási cselekmény természetéből fakadóan szintén nehézségeket vetett fel. A hatóságnak mérlegelnie kellett a kutatás végrehajtásának szükségességét és fontosságát. Amennyiben a cselekmény végrehajtása nem volt mellőzhető, ügyelni kellett a megfelelő védőszerelés biztosításáról. A lefoglalt tárgyakat külön kellett csomagolni, és (amennyiben pl. azok szakértői vizsgálata halaszthatatlanul nem szükséges) 5-7 napig a lefoglalt tárgyakat is „karanténba” kellett helyezni, hogy a tárgyakon esetlegesen jelenlévő vírus elpusztuljon (tekintettel arra, hogy a tárgyakon keresztüli fertőzésveszélyre vonatkozó orvosi álláspontok ellentmondásosak).

A járvány megjelenése a bíróság elé állítás intézményére is kihatással volt. Az eljárás során a törvényi feltételek fennállása esetén a bíróság elé állítás alkalmazása az eljárás gyors és eredményes lezárását tette lehetővé. Tekintettel arra, hogy a bíróságok is „csökkentett üzemmódban működtek”, a gyanúsított bíróság elé állítása még a Rendelet által megállapított nagyobb időkeretben sem volt sokszor kivitelezhető. A bíróságok előbb említett „csökkentett üzemmódban történő működéséhez” kapcsolódhat azon eljárások helyzete, amelyek nyomozását már befejezték, azaz vádemelési javaslattal továbbíthatóak az ügyészség felé.

A büntetés-végrehajtási intézményekben zárt helységek vannak, a fogvatartottak elkülönítése, nem egy légtérben történő elhelyezése nem kivitelezhető, ennél fogva a vírus gyors terjedésének ideális feltételei fennállnak. A letartóztatásba vagy szabadságvesztésbe frissen érkezettek könnyen bevihetik a vírust az egyébként addig vírusmentes intézményekbe is. Éppen ezért az intézményekbe történő mozgásokat, az ott végrehajtandó eljárási cselekményeket (tanúkihallgatás, gyanúsított kihallgatás) a lehetőségekhez képest korlátozni kellett, és azokat a mai napig csak akkor lehet fogyanatosítani, ha halaszthatatlanul fontosak.

Gondot okozott a szakvélemények elkészítése, még a Rendelet által lehetővé tett nagyobb időkeret ellenére is. Ha ugyanis a szakvélemény személylél függ össze (pl. orvosi szakvélemény), akkor a vizsgálatot célszerű volt elhalasztani, mivel a vizsgált betegben lappangó vírus megfertőzheti a szakértőt is. Tárgyak esetében könnyebb a helyzet, bár a fentebb említett bizonytalanságnak (mennyire és mennyi ideig terjed e fertőzés a tárgyakon keresztül?) itt is jelentősége volt.

4. Összegzés

Az új koronavírus terjedésével egyre nőtt a hatóságok által elvégzendő feladatok száma: az elrendelt karanténok és a kijárási korlátozás betartásának az ellenőrzése, kontakt-kutatás. Ha bárki személyes kapcsolatba került megfertőződés gyanúja alatt álló személlyel, akkor kötelező volt karanténba vonulnia, amely a hatóságot is érintette. A veszélyhelyzet lejártakor pedig olyan mértékű lett az ügytorlódás, ami néhol kezelhetetlenné vált. Ez ahhoz a helyzethez hasonlít, amikor bevezette a jogalkotó a nyomozás végső határidejét, és országosan sokezres volt azon ügyek száma, amelyekben nagyon rövid határidővel vádat kellett emelni, mert különben meg kellett volna szüntetni az eljárást (az akkori törvényi szóhasználattal a nyomozást). Természetesen a felfüggesztés is számos új kérdést vet fel, hiszen ezekben az ügyekben is olyan eljárási cselekmények lehetnek szükségesek, amelyek gyors elvégzése az eljárás eredményessége szempontjából elengedhetetlenek. A hatóságok által végzett tevékenység jellegéből pedig az élet más területein alkalmazott otthoni munkavégzés (home office) egyes esetekben (pl. a nyomozó hatóságnál) szóba sem jöhetett, de az ügyészségek, és különösen a bíróságok csak bizonyos tevékenységeket tudtak otthoni munkavégzésben ellátni.

A Rendelet (és azt követően a törvény) igyekezett tűzoltómunkával a büntetőeljárás legfontosabb nehézségeire választ adni. Az új koronavírus miatti veszélyhelyzet megnehezítette az eljárások lefolytatását, ezért sok esetben indokolt volt az eljárások felfüggesztése. Ugyanakkor nem állhatott meg a bűnüldözés sem, hiszen egyes esetekben azonnali intézkedésekre volt szükség a bűncselekmények illetve azok elkövetőinek a felderítéséhez, illetőleg a bizonyításhoz. Sajnos nem látható előre, hogy az új koronavírusnak még hány hulláma lesz, hány mutáns megjelenésére kell számítanunk, de a bűnüldöző hatóságoknak ugyanúgy van feladatuk a vírus alatt, mint előtte. A jogalkotó feladata az, hogy ezt a munkát megkönnyítse annak érdekében, hogy a bűnüldözés hatékonysága ne csökkenjen a vírushelyzet alatt és azt követően. A tanulmányban ismertetett rendelkezések ezt a célt szolgálták, azt a gyakorlatban eljáró hatóságok tagjainak és a résztvevőknek kell megítélni, hogy ez mennyire volt sikeres. Az ismertetett gyakorlati problémák azonban pusztán jogszabályi rendelkezésekkel nem küszöbölhetők ki, ehhez szükséges volt a jogalkalmazók együttműködő hozzáállása is.

A KISGYERMEKES SZÜLŐK TÁMOGATÁSÁNAK BEMUTATÁSA A MAGYAR JOGI SZABÁLYOZÁSON KERESZTÜL

A párkapcsolat és a házasság Isten nagy ajándéka számunkra, azonban az élet más területéhez hasonlóan, a párkapcsolatban, a házasságban is találkozhatunk olyan helyzetekkel, amelyek kihívások elé állítják a párokat, többek között akkor, amikor gyermeket vállalnak. Ezeket a kihívásokat megfelelő módon kezelni szükséges, adott esetben, amennyiben szükségessé válik, úgy a jog által biztosított támogatásokat, ellátásokat is igénybe kell venni. A jogi szabályozás révén lehetséges az, hogy azok, akik gyermeket vállalnak, és így sokszor anyagilag többlet terheket is magukra vállalnak, az állam részéről anyagilag is elismerést, támogatást kapjanak. Az emberi kapcsolatok évezredek óta meghatározzák a közösségeket. A család, mint alapegység a társadalom felépítése szempontjából nélkülözhetetlen. A jól működő családok révén alakítható ki a jól működő társadalmi rendszer. A családban mindenkinek meg kell legyen a maga szerepe, és ennek megfelelően kell a benne lévőknek együttműködniük egymással. A család szempontjából meghatározó a férfi – nő kapcsolat, amelynek a kölcsönös tiszteleten is alapulnia kell. A családban a gyermekek felnevelése alapvető és meghatározó feladat, ehhez tudnak anyagilag segítséget nyújtani a családi támogatások.

A családok támogatása a szociális ellátási rendszerben fontos szerepet tölt be, a modern jóléti államok egyik fontos feladata a családok védelme és támogatása.² Fontosságát mutatja, hogy maga az Alaptörvény is több rendelkezést tartalmaz ezzel összefüggésben. Az Alaptörvény már a Nemzeti Hitvallás részben kiemeli, hogy „*Valljuk, hogy együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet.*” Később az Alapvetések „L” cikke kimondja, hogy „*Magyarország védi a házasság intézményét mint egy férfi és egy nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony. Az anya nő, az apa férfi. Magyarország támogatja a gyermekvállalást. A családok védelmét sarkalatos törvény szabályozza.*”³ A szociális ellátások biztosíthatósága nagy mértékben attól függ, hogy van-e megfelelő számú utód, akik később befizetéseik révén gondoskodni tudnak idős szüleikről is. Kiemelhető

1 egyetemi docens, Nemzetközi és Tudományos Dékánhelyettes, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

2 Homicskó Árpád Olivér: Szociális jogi törvénygyűjtemény. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2010. 208. o.

3 Lásd: Alaptörvény. Alapvetések. L cikk (1) – (3) bekezdés

ebből a szempontból a magyar nyugdíjrendszer, amely a felosztó-kirovó elven alapul, és főszabály szerint az aktív korúak befizetéseiből biztosítja a nyugellátásokat. Abban az esetben, ha nem születnek gyermekek, akik később aktív keresők lesznek, úgy a magyar nyugdíjrendszer fenntarthatósága komoly kihívások elé kell, hogy nézzen. Ennek kezelése részben a családi támogatások rendszerén keresztül kezelhető. Fontosnak tartom azonban azt is kiemelni, hogy jelen tanulmányban a családi támogatásokat kiterjesztően elemzem és beleérttem mind a biztosítási elv alapján nyújtott ellátásokat, mind a normatív, anyagi jogon járó ellátásokat. A jelenlegi magyar jogi szabályozás a szociális ellátások tekintetében kiemelten támogatja azokat a családokat, amelynek tagjai jövedelemszerző tevékenységet folytatnak, és ehhez mérten többlet támogatásra tudnak szert tenni.

A sarkalatos törvény, amelyről az Alaptörvény szól a 2011. évi CCXI. törvény. Ennek preambuluma rögzíti, hogy a család az emberi történelemben már a jog és az állam kialakulását megelőzően létrejött önálló közösség, amely erkölcsi alapokon nyugszik. A család Magyarország legfontosabb nemzeti erőforrása. A társadalom alapegységeként a család a nemzet fennmaradásának biztosítója és az emberi személyiség kibontakozásának természetes közege, amit az államnak tiszteletben kell tartania. A családban történő nevelkedés biztonságosabb minden más lehetőséghez képest. A család létrejöttének biztos alapja a házasság, amely az egymás szeretetén és tiszteletén alapuló életközösség, ezért az mindenkor megkülönböztetett megbecsülést érdemel. A család akkor tölti be szerepét, ha az anya és az apa tartós és szilárd kapcsolata a gyermekek iránti felelősségben teljesedik ki. Gyermekek születése és a családok gyarapodása nélkül nincs fenntartható fejlődés és gazdasági növekedés. A gyermekvállalás nem eredményezheti a család szegénységbe süllyedését. Harmonikusan működő családok nélkül nincs jól működő társadalom. A családok életében kitüntetett jelentőséggel bírnak a nemzedékeken átívelő - köztük a nagyszülők és az unokák közötti - kapcsolatok. Az állam segíti a munkavállalás és a családi élet összeegyeztetését. A családok védelme és a családok jólétének erősítése az állam, az önkormányzatok, a civil szervezetek, a média-szolgáltatók és a gazdasági élet szereplőinek egyaránt feladata. E célok megvalósítására a vallási közösségek is kiemelt figyelmet fordítanak.⁴ Az Alaptörvény a Szabadság és Felelősség rész XV. cikk 5. bekezdésében is kimondja, hogy „*Magyarország külön intézkedésekkel védi a családokat, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket.*”⁵

A családok védelme tekintetében célokat és alapelveket fogalmaz meg a jogszabály. Kimondja, hogy az állam - önmagukban vett méltóságuk és értékük miatt is - védi a család és a házasság intézményét. A rendezett családi viszonyok védelme különös jelentőséggel bír a testi, a szellemi és a lelki egészség megóvása érdekében. Az állam a nemzet fennmaradását biztosító népesedési folyamatok érdekében külön törvényekben foglaltak szerint

4 a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény Preambuluma

5 Alaptörvény Szabadság és Felelősség XV. cikk (5) bekezdés; Homicskó Árpád Olivér: Szociális jog II. Tananyag a társadalombiztosítási és szociális ellátások megismeréséhez. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2019. 189. o.

támogatja a gyermekvállalást, és segíti a szülők gyermekvállalási szándékainak megvalósulását. Az állam - annak érdekében, hogy minden gyermek családban nevelkedhessen fel - támogatja az örökbefogadást, és gyors, méltányos határidőn belüli, a gyermek érdekeit szem előtt tartó örökbefogadási eljárás kialakítására törekszik.⁶ A családok támogatása a szociális rászorultság alapján működtetett ellátórendszerrel elkülönül. Az állam elsősorban a gyermekek felelős felneveléséhez járul hozzá támogatások formájában. Az állam törekszik arra, hogy a kiskorú gyermeket nevelő családok számára az otthonteremtés és a lakhatás feltételeit biztosítsa. Magyarország mindenkori költségvetésének tervezésekor előresorolt tényező a családok támogatása.⁷ A magzat életét a fogantatástól kezdve védelem és tisztelet, valamint külön törvényben foglaltak szerint támogatás illeti meg. Az emberi élet értékéről, az egészséges életmódról, a házasságra való felkészítésre szolgáló, felelősségteljes párkapcsolatról és a családi életéről szóló ismeretanyag az alap- és középfokú oktatási intézményekben folytatott oktatás tárgya.⁸ A munkavállaló szülő jogosult arra, hogy gyermeke elhelyezéséhez munkaideje tartamára az államtól segítséget kapjon. Az állam a kiskorú gyermek napközbeni gondozásához, felügyeletéhez kapcsolódó, a családok igényeihez rugalmasan igazodó szolgáltatások nyújtásával segíti a gyermeket nevelő szülő foglalkoztatásban való részvételét. Az állam kiemelten ösztönzi és támogatja a kiskorú gyermekek kis közösségekben, családi körülmények között történő napközbeni gondozását és felügyeletét.⁹ A törvényben rögzített célok és a gyermekek védelme érdekében a médiaszolgáltatók kötelesek szolgáltatásaikat a házasság intézményének, valamint a család és a gyermeknevelés értékének tiszteletben tartásával nyújtani. Az állam ösztönzi a család és a gyermeknevelés értékét közvetítő műsorok, médiatartalmak bemutatását. A médiaszolgáltatók által elkövetett jogsértések esetén alkalmazható jogkövetkezményekről külön törvény rendelkezik.¹⁰ Az állam elősegíti és támogatja a családbarát szemlélet kialakulását és fenntartását a társadalmi és a gazdasági élet valamennyi területén. Az állam gondoskodik a családi élettel összefüggő hatósági eljárások egyszerűsítéséről, valamint törekszik arra, hogy a családok az őket megillető támogatásokat, szolgáltatásokat a lehető legkisebb ügyintézési teher mellett vehessék igénybe.¹¹

A családok védelme érdekében a törvény rendelkezik a szülői, valamint a családban élő gyermek kötelezettségeiről és jogairól.¹² Erre vonatkozóam is meg kell említeni az Alaptörvényt, ami kimondja, hogy *„Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz. A szülőknek joguk*

6 a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény 1. §

7 a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény 2. §

8 a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény 3. §

9 a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény 4. §

10 a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény 5. §

11 a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény 6. §.

12 Homicskó Árpád Olivér: Szociális jog II. Tananyag a társadalombiztosítási és szociális ellátások megismeréséhez. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2019. 190. o.

*van megválasztani a gyermeküknek adandó nevelést. A szülők kötelesek kiskorú gyermekükről gondoskodni. E kötelezettség magában foglalja gyermekük taníttatását. A nagykorú gyermekek kötelesek rászoruló szüleikről gondoskodni.*¹³ A törvény ezzel összhangban kimondja, hogy a családban az anya és az apa a szülői felelősség alapján - külön törvényben foglalt eltéréssel - azonos kötelezettségekkel és jogokkal bír. A szülő köteles és jogosult arra, hogy kiskorú gyermekét családban gondozza, felelősen nevelje, és a gyermeke testi, szellemi, lelki és erkölcsi fejlődéséhez szükséges feltételeket, valamint az oktatásához és az egészségügyi ellátásához való hozzájutását biztosítsa.¹⁴

A szülő köteles a gyermekre tekintettel kapott támogatást a gyermek gondozására, nevelésére fordítani. A kiskorú gyermek szülője jogosult arra, hogy a gyermeke felelős nevelését segítő ellátásokról tájékoztatást, neveléséhez segítséget kapjon.¹⁵ A szülő külön törvényben meghatározott módon és kivételekkel - kiskorú gyermek esetén a saját szükséges tartásának korlátozásával is - köteles a gyermek tartására.¹⁶ A házasság érvénytelenítése, valamint érvényességének, létezésének vagy nemlétezésének megállapítása, továbbá a házasság felbontása külön törvényben meghatározottak szerint a bíróság hatáskörébe tartozik.¹⁷ A külön törvényben foglaltak szerint tanköteles korú gyermek kötelessége, hogy képességeinek megfelelően eleget tegyen tanulmányi kötelezettségének. A kiskorú gyermek kötelessége, hogy – korának és fejlettségének megfelelően – tartózkodjék az egészségét károsító életmódtól, valamint gondozása és nevelése érdekében szülőjével együttműködjön.¹⁸ A kiskorú gyermeknek joga van a testi, szellemi, lelki és erkölcsi fejlődését, egészséges felnevelkedését és jólétét biztosító saját családi környezetében történő nevelkedéshez. A kiskorú gyermeknek joga van ahhoz, hogy segítséget kapjon a családban történő nevelkedéséhez, személyiségének kibontakoztatásához, a fejlődését veszélyeztető helyzet elhárításához, a társadalomba való beilleszkedéséhez. A kiskorú gyermek szüleitől vagy más hozzátartozóitól csak saját testi, lelki és szellemi fejlődése érdekében, törvényben meghatározott esetekben és módon választható el.¹⁹ A kiskorú gyermeket kizárólag anyagi okból fennálló veszélyeztetettség miatt nem szabad családjától elválasztani. Az állam kötelessége, hogy ilyen esetben a kiskorú gyermek családon belüli ellátásának feltételeit szükség szerint biztosítsa. A családjától elválasztott kiskorú gyermeknek a legrövidebb időn belül vissza kell kerülnie családjához, ha ennek törvényben meghatározott feltételei teljesülnek.

13 Alaptörvény Szabadság és Felelősség rész XVI. cikk (1) – (4) bekezdés

14 Homicskó Árpád Olivér: Szociális jog II. Tananyag a társadalombiztosítási és szociális ellátások megismeréséhez. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2019. 190. o.

15 a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény 9. §.

16 a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény 10. §.

17 a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény 11. §.

18 a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény 12. §.

19 Homicskó Árpád Olivér: A magyar társadalombiztosítási és szociális ellátások rendszere. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016. 402. o.

Ennek érdekében az állam minden szükséges intézkedést megtesz.²⁰ A nagykorú gyermeknek külön törvényben foglaltak szerint tartási kötelezettsége áll fenn azon szülőjével szemben, aki magát önhibáján kívül nem képes eltartani.²¹

A törvény rendelkezik a család és a gyermekvállalás védelméről is a foglalkoztatás terén. Ennek keretében kimondja, hogy a kiskorú gyermeket nevelő szülőt a foglalkoztatása során a külön törvényben foglaltak szerint kiemelt munkajogi védelem, illetve a szülői szerep és a munkavégzés összehangolását, valamint a családi élet védelmét biztosító kedvezmények illetik meg.²² Az állam a család és a munkavállalás összeegyeztethetőségének érdekében ösztönzi a részmunkaidőben történő, illetve az egyéb atipikus foglalkoztatási formákban való munkavégzést. A legalább három kiskorú gyermeket nevelő, a kiskorú gyermeket egyedül nevelő, illetve a tartósan beteg vagy súlyosan fogyatékos gyermeket nevelő szülőt foglalkoztatása során az ezen körülményeket figyelembe vevő további, külön törvény szerinti kedvezmények illetik meg.²³

A várandós anyát, illetve a kiskorú gyermeket nevelő szülőt külön törvény szerinti kedvezmények illetik meg:

- a foglalkoztatásra irányuló szerződés munkavégzés helyének megváltozása miatti módosítása,
- a rendkívüli, illetve az éjszakai munkavégzésre való igénybe vehetőség,
- a más helységben végzendő munkára kötelezés, továbbá
- a várandóssággal összefüggő orvosi vizsgálat munkaidő-kedvezménye esetén.²⁴

A várandós, illetve egy évesnél fiatalabb gyermeket nevelő nőt csak az egészségi állapotának megfelelő olyan munkakörben lehet foglalkoztatni, amelyhez hozzájárult, és amelyben alapbére nem kevesebb, mint a megelőző munkakörében.²⁵ A megfelelő munkakör felajánlása vagy kialakítása a foglalkoztató feladata. Amennyiben a foglalkoztató nem tud ilyet biztosítani, a nőt a munkavégzés alól fel kell menteni, és részére külön törvényben foglaltak szerint alaptartást kell folyósítani.²⁶

A szülőt külön törvény szerinti fizetés nélküli szabadság illeti meg a gyermeke otthoni:

- gondozása céljából legalább a gyermek harmadik életéve, illetve tartósan beteg, súlyosan fogyatékos gyermek, ikergyermekek nevelése esetén a külön törvény

20 a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény 13. §.

21 a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény 14. §.

22 Homicskó Árpád Olivér: Szociális jog II. Tananyag a társadalombiztosítási és szociális ellátások megismeréséhez. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2019. 191. o.

23 a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény 15. §

24 Homicskó Árpád Olivér: A magyar társadalombiztosítási és szociális ellátások rendszere. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016. 403. o.

25 Homicskó Árpád Olivér: Szociális jog II. Tananyag a társadalombiztosítási és szociális ellátások megismeréséhez. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2019. 192. o.

26 a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény 16. §

szerinti korhatár betöltéséig,

- ápolása céljából legalább a gyermek tizenkettedik életéve betöltéséig, illetve ezt követően a személyes ápolás indokoltságának igazolása alapján.²⁷

*A szülő külön törvény szerinti felmondási védelem alatt áll, ha:*²⁸

- háromévesnél fiatalabb gyermeket nevel,
- beteg gyermekét ápolja,
- várandós, szülési szabadságon vagy a gyermek otthoni gondozása céljából igénybe vett fizetés nélküli szabadságon van, illetve emberi reprodukciós eljárással összefüggő kezelésben vagy gyermek örökbefogadására irányuló eljárásban vesz részt.²⁹ A gyermek gondozása céljából igénybe vett ellátásból a foglalkoztatásba visszatérő szülőt kérésére - legalább a gyermek harmadik életévének betöltéséig - külön törvény szerinti rész munkaidőben kell foglalkoztatni.³⁰

A család gyermekvállalással és gyermekneveléssel kapcsolatos feladatai ellátásának segítésére - külön törvényben foglaltak szerint -:

- mindkét szülő pótszabadságra,
- a gyermekét szoptató anya munkaidő-kedvezményre, és
- a várandós, illetve szülő nő szülési szabadságra jogosult.³¹ A szülési szabadság időtartama nem lehet rövidebb huszonnégy hétnél, kivéve, ha az anya a szülést követően nem tudja, vagy nem akarja a gyermekét gondozni.³²

A törvény szerinti foglalkoztatási védelmekhez és kedvezményekhez képest más jogszabály, munkaviszonyra vonatkozó szabály, illetve egyedi foglalkoztatói intézkedés a gyermeket nevelő foglalkoztatottra nézve kedvezőbb szabályokat is megállapíthat, különösen, ha a foglalkoztatottra nemcsak a gyermek neveléséből, hanem más, rászoruló családtag iránti kötelezettségből eredő gondozási feladat is járul.³³

A fentiek alapján látható, hogy ma Magyarországon a család kiemelt védelemben részesül. A jogalkotó felismerte annak fontosságát, hogy a jövő generációjának felneveléséhez olyan intézkedéseket kell hoznia, amelyek elősegítik a gyermekek vállalását, és családban történő felnevelését.

27 a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény 17. §

28 Homicskó Árpád Olivér: A magyar társadalombiztosítási és szociális ellátások rendszere. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016. 404. o.

29 a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény 18. §

30 a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény 19. §

31 Homicskó Árpád Olivér: A magyar társadalombiztosítási és szociális ellátások rendszere. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016. 404. o.

32 a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény 20. §

33 a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény 21. §

A SZUBSZIDIARITÁS ÉRTELMEZÉSÉNEK VÁLTOZÁSA

Napjaink uralkodó büntetőjogi felfogása szerint a szubszidiaritás a látszólagos alaki halmazat feloldásának egyik elve, alkalmazásának kereteit jelenleg is meghatározza a Legfelsőbb Bíróság Büntető és Katonai Kollégiumának 93. számú kollégiumi állásfoglalása nyomán utóbb kiadott 34/2007. BK vélemény. A szakirodalomban többen is rámutattak már az állásfoglalásban megjelenő következetlenségre, azonban érdemi felülvizsgálatának lehetősége mindezidáig komolyan nem vetődött fel. Jelen tanulmány célja annak bemutatása, hogy hogyan értelmezte a klasszikus magyar jogtudomány a szubszidiaritást, és ehhez képest miért és főleg hogyan változott az elv alkalmazásának köre, lehetősége.

1. A szubszidiaritás a második világháború előtti magyar büntetőjog-tudományban

A szubszidiaritás tartalma nem tárható fel anélkül, hogy bemutalnánk az alkalmazásának keretétül szolgáló problémát, amelyet a korabeli jogtudomány törvényhalmazatnak nevezett. „Törvényhalmazat akkor áll elő, midőn valamely tényálladéokra vagy csak látszólag vagy valósággal több törvényszakasz illik.”² A látszólagos törvényhalmazat megoldása egyszerűbb: csak egy törvényi rendelkezés alkalmazható, mégpedig az, amely a tényállást minden részletében átfogja. Valóságos törvényhalmazat esetén úgy tűnik, mintha több cselekmény valósult volna meg, valójában azonban egy cselekményről van szó, amelyet a szóba jöhető tényállások közül egyik sem fed le teljesen.³

A szubszidiaritást a látszólagos törvényhalmazat egyik esetének tekintették, amely akkor áll fenn, ha a találkozó törvényhelyek közül az egyik csak abban az esetben alkalmazható, ha az alkalmazását a másik ki nem zárja. Angyal szerint e kizárásra történő utalás az esetek egy részében kifejezett, máskor általános jellegű megfogalmazással történik. Előbbire a Csemegi-kódex 424. § 1. pontját említi példaként, amely alapján életfogytig tartó fegyházzal büntetendő a gyújtogatás, ha a gyújtás idején a felgyújtott helyiségben levő személy a tűz által életét veszti, és a cselekmény gyilkosságot nem képez. Utóbbira példa a kódex többször alkalmazott fordulata, hogy „amennyiben cselekménye súlyosabb beszámítású büntetett nem képez”.⁴

1 bírósági tanácsos, Kúria; adjunktus, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

2 Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. Budapest, 1909. 492. o.

3 Angyal Pál: i. m. 492. o.

4 Angyal Pál: i. m. 493. o.

Szintén a törvényhalmazat egyik eseteként említi a szubszidiaritást Finkey, aki szerint ez olyan törvényhelyek találkozása, amikor egy törvényi rendelkezés csak akkor alkalmazható, ha a másik nem állapítható meg. Álláspontja szerint ilyenkor rendszerint törvényi egység jön létre⁵, de többség vagy törvényhalmazat semmiképpen.⁶

Irk Albert felfogása is az, hogy látszólagos törvényhalmazat esetén egy bűncselekmény valósul meg. Amíg nem állapítjuk meg az adott történésekre alkalmazható törvényi szabályt, az a látszat, hogy több tényállás is alkalmazható, pedig a szóba jöhető rendelkezések közül csak egy fog érvényesülni. Ennek egyik esete a szubszidiaritás, amikor a találkozó törvényi rendelkezések közül az egyik csak akkor alkalmazható, ha azt a másik ki nem zárja (*lex primaria derogat legi subsidiariae*).⁷ Álláspontja szerint a tényállások közötti szubszidiárius viszonyra rendszerint maga a törvény utal pl. azzal a fordulattal, hogy „amennyiben a cselekmény súlyosabb beszámítás alá nem esik.”

Ugyanezt vallja Hacker Ervin: „Az ú. n. látszólagos törvényhalmazat eseteiben az összetalálkozó törvényhelyek közül helyesen csak egyik nyerhet alkalmazást.”⁸ Nézete szerint a konkuráló törvényhelyek konkrét alkalmazhatósága tekintetében minden helyzetben érvényes elvi tétel nem állapítható meg, azok lehetnek egymással – többek között – a szubszidiaritás viszonyában. Ilyenkor az egyik csak akkor alkalmazható, ha a másik ki nem zárja, amire a törvény rendszerint különböző kitételekkel utal.⁹

Összefoglalva: a korabeli jogirodalom mértékadó képviselőinek többsége szerint az egymással szubszidiárius viszonyban lévő bűncselekmények halmazatban nem állhatnak, mert az egyik (az elsődleges) tényállás alkalmazása a másik (a szubszidiárius, magyarul: kiegészítő) tényállás alkalmazását kizárja.

Ezzel részben ellentétes felfogást képvisel Edvi Illés Károly, aki szerint némelykor sor kerülhet halmazat megállapítására. Kiindulópontja, hogy bizonyos esetekben a cselekmény több tényállás alá is vonható vagy ugyanazt a tényállást többször valósítja meg, anélkül azonban, hogy több bűncselekmény jönne létre. Ezt az esetet a többi szerzőtől különbözően nem törvényhalmazatnak, hanem látszólagos többségnek nevezi, melynél vagy a törvény több rendelkezése versenyez az elsőségért, vagy több önálló cselekmény foglalandó össze egy tényállásba.¹⁰ A látszólagos többség egyik esete a szubszidiaritás, „mely abban áll, hogy bizonyos cselekmény önállóan, s egy

5 Tankönyvének későbbi kiadásában differenciáltan fogalmaz: természetes egység jön létre, ha az alkalmazandó törvényi tényállás egy jogsérelmet tartalmaz, törvényes egység pedig akkor, ha a tényállás több jogsértést foglalt össze. Ez utóbbi körbe tartoznak a szubszidiaritás esetei. Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Budapest, 1909. 323. o.

6 Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Budapest, 1902. 308. o.

7 Irk Albert: A magyar anyagi büntetőjog. Pécs, 1933. 225. o.

8 Hacker Ervin: A magyar büntetőjog tankönyve. Általános rész. Miskolc, 1936. 242. o.

9 Hacker Ervin: i. m. 243. o.

10 Edvi Illés Károly: A büntetőtörvénykönyv magyarázata. Első kötet. Budapest, 1894. 349. o.

másik tágabb körű büntett tényálladéki ismerve gyanánt is előfordul a törvényben.”¹¹ A szubszidiárius tényállás a törvény kifejezett rendelkezése szerint csak akkor alkalmazható, ha súlyosabb bűncselekmény nem állapítható meg. Abban az esetben, ha a súlyosabb bűncselekmény megvalósul, a szubszidiárius tényállás beleolvad a tágabb körű tényállásba, amelyben a kettő egységgé válik. Ugyanez a helyzet akkor is, ha a törvénynek nincs kifejezett rendelkezése, de a két tényállás közti szubszidiárius viszonyt hallgatólag feltételezi. Álláspontja szerint ilyenek például azok a cselekmények, amelyek más – súlyosabb – bűncselekmények eszközcselekményeként szolgálnak. Abban az esetben azonban, ha a – hallgatólagosan – szubszidiárius bűncselekmény egy enyhébb bűncselekménnyel találkozik, mindegyik megtartja az önállóságát és a törvények versenye helyébe a cselekmények halmazata lép. Ennek elvi oka, hogy a súlyosabb cselekmény a szubszidiaritás címén nem olvadhat az enyhébbe, viszont ez utóbbi sem enyészik el azáltal, hogy eszköze egy önmagában véve is büntetendő másik bűncselekmény volt. Edvi Illés példája a laksértés¹² vétsége, amely a lopás eszközcselekménye lehetett, ekként azzal – álláspontja szerint – hallgatólagosan szubszidiárius viszonyban állt. Ha azonban a lopás csak kihágásnak minősült és nem büntetettnek vagy vétségnek, a laksértés súlyosabb büntetés alá esett. Ezekben az esetekben tartotta helyénvalónak a halmazat megállapítását.¹³ Megjegyezte ugyanakkor, hogy a szubszidiaritás alkalmazására általában akkor került sor az ítélkezési gyakorlatban, ha a törvény kifejezett rendelkezésén alapult. Hallgatólagos szubszidiaritás esetén a bíróságok általában bűnhalmazatot állapítottak meg.¹⁴

A teljesség kedvéért hozzá kell tennünk, hogy a korabeli szerzők a törvényhalmazat kérdését nem tartották valóságos problémának. Angyal egyenesen úgy fogalmaz, hogy „nem szükséges akár az eszmei, akár a törvényhalmazat fogalmával az egység és a többség tanát bonyolítani (...)”.¹⁵ Finkey szerint a törvényhalmazatnak nevezett esetekben a törvényeknek sem a versenye, sem az összeütközése nem jön létre, hanem egy bűncselekménnyel állunk szemben, mivel a cselekmény egy törvényi tényállás alá vonható; a többi „állítólag és látszólag” konkuráló tényállás nem is jöhet számításba. Álláspontja szerint már a törvényhalmazat fogalma is mutatja, hogy reális alapja nincs, „a törvények halmozódása, összeütközése itt csak látszólagos, képzelt, mert hiszen csak egy törvény van valósággal megsértve s csak ezen egy törvény által meghatározott

11 Edvi Illés Károly: i. m. 349. o.

12 A ki másnak lakásába, üzlethelyiségébe, azokkal összeköttetésben levő vagy azokhoz tartozó valamely helyiségbe jogos indok nélkül, cselszövénnyel, - vagy az abban lakónak, vagy a lakással rendelkezőnek akarata ellenére bemegy, vagy abban akarata ellenére bennmarad, három hónapig terjedhető fogházzal, és száz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. (1878. évi V. tc. 332. §)

13 Edvi Illés Károly: i. m. 349. o.

14 Edvi Illés Károly: i. m. 362. o.

15 Angyal Pál: i. m. 494. o.

büntetés lesz alkalmazható.”¹⁶ A nehézséget okozó kérdés csak az lehet, hogy a törvény melyik rendelkezése alkalmazható, nézete szerint valójában tehát csak a törvény helyes értelmezéséről van szó.

2. A szubszidiaritás értelmezése a második világháború utáni jogirodalomban

A második világháborút követő jogtudomány a szubszidiaritást a törvényhalmazat helyett immár a látszólagos alaki halmazat egyik esetének tekintette. Ez az 1961. évi V. törvény tervezetéhez fűzött miniszteri indoklásból is világosan kiderül. Az indoklás szerint az a jelenség, hogy egy cselekmény több büntett törvényi tényállását valósítja meg, látszólagos is lehet. Ilyenkor a számbajöhető több törvényhely egymással olyan viszonyban van, amelynél fogva a tényállások egyike a többi alkalmazását kizárja. Ennek egyik esete – a specialitás, a konzumpció és az alternativitás mellett – a szubszidiaritás.¹⁷

Földvári József, a korszak legnagyobb jelentőségű és hatású monográfiája szerzőjének figyelme nem a szubszidiaritás értelmezése, hanem a valódi és a látszólagos halmazat elhatárolása köré összpontosult. Leszögezi, hogy a szubszidiaritás és a többi elv előtérbe helyezése nem helyes, mert döntő jelentősége a látszólagos és a valódi halmazat egymástól való elhatárolásának van, és ehhez képest másodrendű kérdés a látszólagos halmazat esetében alkalmazásra kerülő tényállás kiválasztása. „Márpedig a specialitás, a szubszidiaritás, a konzumpció és az alternativitás csak olyan magyarázati elvnek tekinthető, amelyek segítségével kiválaszthatjuk az alkalmazandó törvényi tényállást.”¹⁸ Az elvek csak a halmazat valódi vagy látszólagos voltának megállapítása után kaphatnak szerepet, és segíthetnek a helyes tényállás kiválasztásához. Megjegyezte ugyanakkor, hogy a korábbi ismertek mellett másik magyarázó elv is tetten érhető a gyakorlatban¹⁹, illetve azt is, hogy a nevesített négy elv közül egyesek – a szubszidiaritás és az alternativitás – átfogó jellegük következtében másik elvekre is jellemzőek. Az alternativitás pl. semmiképpen sem tárgyalható önállóan, a többi elvtől függetlenül, mivel jellemző a látszólagos halmazat minden esetére: vagy az egyik, vagy a másik tényállás kerül alkalmazásra, de mindkettő soha.²⁰

Az 1966-ban megjelent büntetőjogi kézikönyv a specialitást, a konzumpciót, az alternativitást és a szubszidiaritást a látszólagos alaki halmazat változatának tekintette. Látszólagos alaki halmazat a kézikönyv szerint az, ha az elkövető egy cselekménye

16 Finkey Ferenc: Az egység és többség tana a büntetőjogban. Sárospatak, 1895. 35. o.

17 A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve. Tervezet. Közzéteszi: Igazságügyminisztérium, kiadás éve nélkül. 185. o.

18 Földvári József: Az egység és a halmazat határesetei a büntetőjogban. Budapest, 1962. 188. o.

19 A gyakorlat bizonyos esetekben az egységi vagy halmazati értékelést attól tette függővé, hogy melyik minősítés tette lehetővé súlyosabb büntetés kiszabását. Földvári József (1962): i. m. 188. o.

20 Földvári József (1962): i. m. 188-189. o.

két vagy több olyan tényállás keretei közé illeszkedik, amely tényállások közül az egyik megvalósulása kizárja a másikat.²¹ A kézikönyv szerzőpárosa a szubszidiaritást és az alternatívitást szokatlan módon – valójában egymással felcserélve – értelmezte. Alternatívitáson (vagylagos törvényi tényálláson) értették, amikor a törvény kifejezett rendelkezéséből következik, hogy az egy cselekménnyel megvalósított két tényállás közül az alkalmazható, amelyhez súlyosabb büntetési tétel kapcsolódik. Álláspontjuk szerint a törvény az alaki halmazat kiküszöbölését az alternatívitás esetében a „ha súlyosabb büntett nem valósult meg” záradékkal fejezi ki, mint például a garázdaság tényállásában. Ilyenkor a büntetési tételek egybevetése alapján a garázdaság keretében végrehajtott könnyű testi sértés kizárólag garázdaságnak minősül, nyolc napon túl gyógyuló sérülés esetén azonban kizárólag súlyos testi sértés büntetnének megállapítására kerülhet sor. Ezzel szemben a szubszidiaritás (kisegítő törvényi tényállás) abban különbözik az alternatívitástól, hogy a kisegítő tényállás nem képes az azonos vagy enyhébb szankcióval fenyegetett bűncselekmények háttérbe szorítására, mindig csak akkor alkalmazható, ha a cselekmény más bűncselekményt nem valósít meg.²²

Az 1961. évi törvényhez fűzött kommentár szerint a szubszidiaritás elvének alkalmazásakor az egyik bűncselekmény tényállására vonatkozó jogszabály csupán kisegítőleg kerül alkalmazásra a másik jogszabály mellett. A két jogszabály egymással mintegy az alá-fölé rendeltség viszonyában áll; az egyik jogszabályt csupán kisegítőleg lehet alkalmazni a másik mellett. Abszolút szubszidiaritásnak nevezi azt az egyetlen esetet (kényszerítés), amikor a törvény az „amennyiben más büntett nem valósult meg” záradékot használja. A kommentár szerint az egyébként kisegítő jellegű törvényi tényállást tartalmazó jogszabály csupán a súlyosabb büntető szankcióval fenyegető törvényi rendelkezés mellett lép háttérbe.²³

Ezt a felfogást tükrözte a korabeli joggyakorlat is. A garázdaság halmazati kérdéseivel foglalkozó 1964-ben kiadott 423. büntető kollégiumi állásfoglalás²⁴ (BJD 2848.) leszögezi, hogy a garázdaság szubszidiárius büntett, ebből pedig az következik, hogy amennyiben az elkövető cselekménye egy súlyosabb bűncselekmény törvényi tényállását is kimeríti, ez utóbbit kell alkalmazni; a szubszidiaritás folytán a súlyosabban büntetendő büntetetre vonatkozó rendelkezés kizárja a halmazat megállapítását. De kizárt a halmazat megállapítása akkor is, ha a garázda megatartással együtt enyhébb vagy azonos súlyú büntett is megvalósul. Az állásfoglalás szerint a törvény – szubszidiaritási klauzulából kitűnő – célja, hogy csak az egyik, a súlyosabb büntett megállapítását biztosítsa, és ez arra az esetre is áll, amikor a garázdaság a súlyosabb büntett. Ezen túlmenően a

21 Kádár Miklós-Kálmán György: A büntetőjog általános tanai. Budapest, 1966. 624. o.

22 Kádár Miklós-Kálmán György: i. m. 626. o.

23 Rác György: IV. A büntetés kiszabása. In: Halász Sándor (szerk.): A büntető törvénykönyv kommentárja. Budapest, 1968. 373. o.

24 A BK 423.-ban írt értelmezés utóbb az azt felváltó 504. számú kollégiumi állásfoglalásba (1972) került.

halmazat megállapítása elvi okoknál fogva is kizárt akkor, ha a garázdaság mellett az elkövető cselekménye egy enyhébb vagy azonos súlyú bűncselekményt is megvalósít. A garázdaság és az enyhébb bűncselekmény viszonyában ugyanis a konzumpció elve érvényesül; azonos súlyú bűncselekmény esetén pedig ahhoz képest a garázdaság speciális. Az állásfoglalás leszögezi: az egységi vagy halmazati értékelés során téves a jogvédte érdekek különbözőségéből kiindulni, helyesen azt kell vizsgálni, hogy az adott esetben a halmazat látszólagos vagy valódi-e. Büntetéskiszabási kérdés, hogy az elkövető cselekménye a garázdaság mellett más bűncselekmény tényállását is megvalósította, és fordítva, ha a másik bűncselekménnyel együtt a garázdaság is megvalósult.

Látható, hogy a korszakban is érvényesült az elv: a látszólagos (alaki) halmazat valójában egység, valódi halmazat megállapítására nem kerülhet sor.

3. Változások az 1978. évi Btk. hatályba lépését követően

1980-ban a Legfelsőbb Bíróság Büntető és Katonai Kollégiuma kiadta a 93. számú kollégiumi állásfoglalást, amely gyökeresen átírta a szubszidiaritás értelmezését a hazai joggyakorlatban és idővel az elméletben is.

A BK 93. a garázdaság és a testi sértés, illetve a rongálás egymáshoz való viszonyát vizsgálja abból a szempontból, hogy a garázdaság mint szubszidiárius bűncselekmény állhat-e halmazatban e másik két bűncselekménnyel. A büntetési tételekből kiindulva a kollégiumi állásfoglalás arra jut, hogy amennyiben a testi sértés vagy a rongálás súlyosabban büntethető a garázdaságnál, ez utóbbi bűncselekmény háttérben marad, halmazat megállapítására nem kerülhet sor. Viszont ha a testi sértés illetve a rongálás azonos büntetéssel fenyegetett vagy enyhébb megítélésű a garázdaságnál, valódi alaki halmazat jön létre. A kollégiumi állásfoglalás ezt a jogértelmezést arra vezeti vissza, hogy a) összhangban van a bűnhalmazatnak azzal a szabályával, hogy több bűncselekmény egy cselekménnyel is megvalósítható, b) lehetővé teszi az életben előforduló erőszakos garázda magatartások tényleges társadalomra veszélyességének, enyhébb vagy súlyosabb elkövetési változatainak igazságos értékelését, c) egyúttal biztosítja a Btk. visszaesésre vonatkozó rendelkezésének maradéktalan hatályosulását. A halmazat megállapítását lehetővé tevő jogértelmezés tovább él a BK 93.-t felváltó 34/2007. BK véleményben is.

A kollégiumi állásfoglalást éles kritikával illeti Földvári József, aki szerint ez a jogértelmezés szemben áll a szubszidiaritás évszázados értelmezésével. Kiemelte, hogy a Legfelsőbb Bíróság a nyelvtani értelmezéssel jutott el a halmazat megállapításának lehetőségéig, annak ellenére, hogy a szubszidiaritás a látszólagos alaki halmazat magyarázó elve, a látszólagos alaki halmazat pedig valójában egység. Hozzáteszi: a jogértelmezés logikai hibát is vét, hiszen ha igaz, hogy a megvalósult súlyosabb bűncselekmény mellett garázdaság megállapítására nem kerülhet sor, igaz ennek a fordítottja is: ha a garázdaság mellett egy enyhébb súlyú bűncselekmény törvényi tényállása valósul meg, önmagában

a garázdaság megállapítása is biztosíthatja a megfelelő büntetőjogi védelmet.²⁵

A szubszidiaritást olyan magyarázati elvnek tekinti, amellyel a látszólagos alaki halmazat esetében kiválasztható az alkalmazandó törvényi tényállás. Álláspontja szerint ez az elv valójában a konzumpció fordítottja, kiegészítő funkcióra utal. Ez azt jelenti, hogy a kiegészítő törvényi tényállás alkalmazására csak akkor kerül sor, ha az elsődlegesen alkalmazandó törvényi tényállás valamelyik ismérve hiányzik, és ezért nem alkalmazható. A szubszidiárius viszony ritkább esetben hallgatólagos, így például a hamis vád és a rágalmazás között. Gyakrabban a törvény kifejezett rendelkezésén alapul: „ha súlyosabb – vagy: más bűncselekmény nem valósult meg”. Mindkét esetre igaz azonban: a szubszidiaritás látszólagos halmazat, vagyis bűncselekményegység körében érvényesülő elv. A kiegészítő tényállás soha nem állhat alaki halmazatban más bűncselekménnyel.²⁶

4. Napjaink jogtudományi felfogása a szubszidiaritásról

Belovics Ervin álláspontja a kollégiumi vélemény jogi megoldását tükrözi. Nézete szerint ha az elkövető egy cselekménye következtében az ugyanazon vagy különböző törvényi tényállások kimerítése csupán látszólagos, valójában természetes vagy törvényi egység jön létre. A gyakorlatban sokszor problematikus annak megítélése, hogy az alaki halmazat valóságos-e vagy látszólagos, az ebben való döntéshez a jogtudomány különböző elveket dolgozott ki. A látszólagos alaki halmazat megállapítására szolgáló egyik tétel a szubszidiaritás. Álláspontja szerint egybe kell vetni a szubszidiárius deliktum és a szóba jöhető másik bűncselekmény büntetését. „A szubszidiaritás elve kizárólag a súlyosabb büntetéssel fenyegetett deliktummal való anyagi halmazat megállapíthatóságát zárja ki, mert az azonos vagy enyhébb büntetési tétellel fenyegetett bűncselekménnyel az alaki halmazat valóságos.”²⁷

Sántha Ferenc szerint a szubszidiaritás a látszólagos alaki halmazat megállapítására a jogtudomány által kidolgozott és a bírói gyakorlatban is alkalmazott egyik elv, amely szerint a kiegészítő tényállás csak akkor alkalmazható, ha az egy cselekménnyel megvalósított más bűncselekmény nem állapítható meg. A garázdaság és a testi sértés illetve rongálás halmazatban történő megállapítását indokolatlan kivételnek tartja azon elv alól, amely szerint a látszólagos halmazat esetei bűncselekményi egységként értékelendők.²⁸

Szomora Zsolt szerint a szubszidiaritás a látszólagos alaki halmazat esetköre, mely esetén maga a Btk. rendelkezik a halmazat látszólagosságáról azáltal, hogy a bűncselek-

25 Földvári József: Magyar büntetőjog. Általános rész. Budapest, 1997. 225. o.

26 Földvári József (1997): i. m. 225. o.

27 Belovics Ervin: Büntetőjog I. Általános rész. Budapest, 2020. 413. o.

28 Sántha Ferenc: A bűncselekményi egység és halmazat. In: Görgényi Ilona-Gula József-Horváth Tibor-Jacsó Judit-Lévay Miklós-Sántha Ferenc-Csemáné Váradi Erika: Magyar büntetőjog. Általános rész. Budapest, 2019. 300. o.

mény törvényi tényállását szubszidiaritási záradékkal látja el. A kollégiumi véleménnyel összhangban kifejti, hogy a „ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg” kitétel esetén a záradékolt bűncselekménynél súlyosabb bűncselekmény egy cselekménnyel történő megvalósítása kizárja a szubszidiárius bűncselekmény megállapítását, viszont az azonos súlyú vagy enyhébb bűncselekményeknek a záradékolt bűncselekménnyel való halmazata valóságos. Álláspontja szerint a szubszidiárius bűncselekmény csak akkor kerülhet valóságos halmazatba a tőle nem súlyosabb bűncselekménnyel, ha viszonyukban a látszólagos halmazat más esetköre nem állapítható meg. Így elsődlegesen a konzumpció és a specialitás elveit kell vizsgálni, vagyis a szubszidiárius bűncselekmény a tőle nem súlyosabb speciális vagy az őt konzumáló bűncselekménnyel nem kerülhet halmazatba.²⁹

Hazai jogirodalmunkban sajátos nézetet képvisel a szubszidiaritás rendszerbeli helyével kapcsolatban Ambrus István. Álláspontja szerint nem létezik a szubszidiaritás hallgatóságos esete, azt valójában minden esetben a törvény kifejezett rendelkezése létesíti a szubszidiaritási klauzula alkalmazásával. Ekként a szubszidiaritás is a törvényi egység egyik esetének tekinthető a már ismert törvényi egységi kategóriák mellett. Véleménye szerint a szubszidiaritási klauzulának a halmazat megállapítását minden esetben ki kellene zárni, amelyet a törvényi egységként történő elfogadás vita nélkül biztosítana.³⁰

Magunk részéről azokhoz a nézetekhez csatlakozunk, amelyek szerint szubszidiaritási klauzulával ellátott bűncselekmény nem állhat alaki halmazatban más bűncselekménnyel, sem gyakorlati, sem más szempontok alapján. A halmazat megállapításának lehetősége a nyelvtani értelmezés folytán kiindulópontnak tekintett büntetés tételen alapszik, feledve azonban a szubszidiaritás eredeti, a szó jelentéséből eredő értelmét: a kisegítő jelleget.

Irodalomjegyzék

- Ambrus István: Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben. Szeged, 2014.
- Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. Budapest, 1909.
- Belovics Ervin: Büntetőjog I. Általános rész. Budapest, 2020.
- Edvi Illés Károly: A büntetőtörvénykönyv magyarázata. Első kötet. Budapest, 1894.
- Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Budapest, 1902.
- Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Budapest, 1909.

29 Szomora Zsolt: A bűnhalmazat és a folytatólagosan elkövetett bűncselekmény. In: Karsai Krisztina (szerk.): Nagykomentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez. Budapest, 2019. 53. o.

30 Ambrus István: Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben. Szeged, 2014. 221. o.

- Finkey Ferenc: Az egység és többség tana a büntetőjogban. Sáropatak, 1895.
- Földvári József: Az egység és a halmazat határesetei a büntetőjogban. Budapest, 1962.
- Földvári József: Magyar büntetőjog. Általános rész. Budapest, 1997.
- Görgényi Ilona-Gula József-Horváth Tibor-Jacsó Judit-Lévay Miklós-Sántha Ferenc-Csemáné Váradi Erika: Magyar büntetőjog. Általános rész. Budapest, 2019.
- Hacker Ervin: A magyar büntetőjog tankönyve. Általános rész. Miskolc, 1936.
- Halász Sándor (szerk.): A büntető törvénykönyv kommentárja. Budapest, 1968.
- Irk Albert: A magyar anyagi büntetőjog. Pécs, 1933.
- Karsai Krisztina (szerk.): Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez. Budapest, 2019.
- Kádár Miklós-Kálmán György: A büntetőjog általános tanai. Budapest, 1966.

A PÉNZMOSÁS ELLENI FELLÉPÉS AKTUÁLIS FEJLEMÉNYEI AZ EURÓPAI UNIÓBAN – QUO VADIS

1. Bevezető gondolatok

A globalizáció, a digitalizáció, különösen a virtuális fizetőeszközök térhódítása (a pénzügyi szolgáltatások virtuális térbe való áthelyeződése²) számos kihívás elé állította a pénzmosás elleni fellépés szereplőit. Továbbá az elmúlt időszakban több nemzetközi szervezet és hatóság is felhívta a figyelmet az új koronavírus (COVID-19) okozta fokozott kockázatokra a különböző pénzügyi bűncselekményekkel kapcsolatban. A pénzmosás elkövetői is próbálták ugyanis kihasználni a pénzmosás elleni intézményrendszer gyengeségeit, feltételezve, hogy az erőforrások a pandémia idején máshol összpontosulnak – hívta fel éberségre a pénzintézeteket közleményében a pénzmosás elleni fellépés területén kiemelt jelentőségű nemzetközi szervezet is, az Pénzmosás elleni Akciócsoport (FATF) 2020 áprilisában.³

A pénzmosás elleni joganyag egy dinamikusan fejlődő komplex jogterület, amely büntetőjogon kívüli és büntetőjogi, így preventív és represszív jellegű szabályokat egyaránt felölel. A pénzmosás a büntető jogtudomány jeles hazai és külföldi képviselőinek is felkeltette az érdeklődését. A témával behatóan foglalkozott Tóth Mihály professzor úr is, akinek az elméletet a gyakorlattal kiválóan ötvöző könyvei és tanulmányai iránymutatást jelentenek nemcsak a jogalkalmazó, hanem a gazdasági büntetőjoggal foglalkozó kutatók számára is. A *Gazdasági bűnözés és gazdasági bűncselekmények* című művében a pénzmosás jelenségének lényegét az alábbiak szerint határozta meg: „*más bűncselekményhez kapcsolódó „járulékos” tettről van szó, amelynek révén elfedik a bűnös úton szerzett pénz eredetét, lehetőséget teremtve a legális gazdaságba történő visszaforgatásra*”.⁴ E lényegre törő fogalom ma is helytálló és kiindulási pontként szolgálhat e tanulmány írásánál is.

1 Tanszékvezető egyetemi tanár, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete, Büntetőjogi és Kriminológiai Intézeti Tanszék

2 Ezt felismerve került módosításra az Európai Unióban a pénzmosás elleni preventív intézkedéseket szabályozó IV. Pénzmosás elleni irányelv.

3 Statement by the FATF President: COVID-19 and measures to combat illicit financing, 2020. április 1.

4 Tóth Mihály: *Gazdasági bűnözés és gazdasági bűncselekmények*. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2000. 310. o

A pénzmosás elleni harc a szervezett bűnözői csoportok pénzügyi bázisának kiaspasztására szolgált és csak fokozatosan vált a bűnözés, a New York-i terrortámadásokat követően különösen a terrorizmus finanszírozása elleni „globális” eszközzé. Hangsúlyoznunk kell ugyanakkor, hogy mindez a pénzmosás szervezett bűnözés elleni harcban betöltött kiemelt szerepét nem kérdőjelezi meg, amely ma is jelentős problémát jelent az Európai Unióban. Ennek alátámasztására szolgálhat az a tény, hogy 2017-ben több mint 5 000 szervezett bűnözői csoport ellen folyt nyomozás Európában, amely 50 %-os növekedést jelent a 2013-as adatokhoz képest – tudhatjuk meg az Europol közleményéből.⁵ Az elmúlt időszakban a COVID-19 járványhelyzet is növelte a szervezett bűnözői csoportok számát, a gazdasági és pénzügyi bűncselekmények elkövetői is kihasználták a válságból adódó „lehetőségeket”.⁶

A pénzmosás által érintett összeg tekintetében csak becslésekre hagyatkozhatunk. Az Európai Unió éves bruttó hazai termékének akár 0,7-1,28%-át érintik a gyanús pénzügyi tevékenységek.⁷ A pénzmosás elleni fellépés jelentőségét növeli, hogy mára általánosan elfogadott, hogy az a bűnözés egyik legfőbb motorja.⁸ Pénzmosásra szakosodott illegális vállalkozások működnek világszerte, melyek 5-8 %-os haszonkulccsal dolgozva „segítenek” a bűnözésből származó vagyon tisztára mosásában.⁹

A pénzmosás elleni fellépés európai uniós színterén újabb változások várhatóak, hiszen az *Európai Bizottság* jogalkotási *javaslatcsomagot* dolgozott ki a pénzmosás és terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelem megerősítése érdekében, amely elsősorban a preventív jellegű szabályok végrehajtására és az intézményrendszerre fókuszál. Legfontosabb elérendő cél a gyanús tranzakciók hatékonyabb felderítése és az illegális jövedelem tisztára mosásához használt „kiskapuk” megszüntetése. Jelen tanulmány célja a pénzmosás elleni fellépés represszív és preventív eszközeinek legújabb fejleményeiről rövid áttekintést nyújtani.

5 Europol: A súlyos és szervezett bűnözés általi fenyegetettség értékelése, 2013 és 2017.

6 Europol: Haszonszerzés a pandémiából: a Covid19-válság bűnözők általi kihasználása, 2020. március 27.

7 Europol Financial Intelligence Group: From suspicion to action – converting financial intelligence into greater operational impact, European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol), Luxembourg: Publications Office of the European Union. 2017. 2017, 5. o.

8 Rob Wainwright Executive Director of Europol. In: Europol: From suspicion to action, Converting financial intelligence into greater operational impact. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 2017, 4. o.

9 European Union serious and organised crime threat assessment. Crime in the age of technology, 2017, 18. o.

2. A pénzmosás elleni fellépés eszköztrendszere az Európai Unióban

Fontos különbséget tenni a pénzmosás elleni uniós szabályozási keretrendszer *preventív és represszív jellegű eszközei* között. A pénzmosás elleni fellépés kettős stratégiája szerint a pénzmosás elleni küzdelem eszköztrendszerén belül különbséget tehetünk a büntetőjogi, valamint a büntetőjogon kívüli eszközök között. Ezek szükségszerűen feltételezik, és egyben kiegészítik egymást. Jellegéből adódóan a büntetőjogi eszközök represszív hatásúak, míg a másik csoportnál a preventív cél dominál.

2.1. A pénzmosás elleni büntetőjogi fellépés

A pénzmosás elleni küzdelem uniós színterén kiemelkedő jelentőségű állomás volt a pénzmosás elleni büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről szóló (EU) 2018/1673 irányelv (*VI. Pénzmosás elleni irányelv*)¹⁰ elfogadása, amely a pénzmosás büntetőjogi tényállására és büntetőjogi jogkövetkezményeire vonatkozóan minimumszabályokat állapít meg a tagállamok számára.¹¹ Az Európai Unió jogalkotói által elfogadott irányelvekben is jól visszatükröződik a bevezetőben összefoglalt tendencia. Az *I. Pénzmosás elleni irányelv*¹² a Bécsi Egyezménynek megfelelően még csak a kábítószer-kereskedelemből származó bevételekre nézve írta elő a pénzmosás „tilalmazását”¹³. A *VI. Pénzmosás elleni irányelv* jelentősen kiszélesítette az alapcselekmények (büntetendő cselekmények) katalógusát (21 bűncselekményt nevesít), a generális szabály tekintetében azonban nem hozott változást.¹⁴

10 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1673 irányelve (2018. október 23.) a pénzmosás elleni büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről, HL L 284., 2018.11.12, 22–30. o.

11 Lásd bővebben e témáról: Jacsó Judit: Gondolatok az Európai Unió pénzmosás elleni büntetőpolitikájáról a hatodik Pénzmosás elleni uniós irányelv tükrében. In: (szerk.: Bárd Petra – Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin) Kriminológia és kriminálpolitika a jogállam szolgálatában. Tanulmányok Lévay Miklós tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2019. 401-411.; Jacsó Judit – Udvarhelyi Bence: A pénzmosás elleni küzdelem Magyarországon. In: (szerk.: Farkas Ákos – Gerhard Dannecker – Jacsó Judit) Az Európai Unió pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelme tekintettel a pénzmosásra, az adócsalásra, a korrupcióra és a criminal compliance-re a nemzeti jogrendszerekben és különös figyelemmel a cybercrime-ra. Wolters Kluwer Kiadó Kft., Budapest, 2019. 295-309. o.

12 A Tanács 91/308/EGK irányelve (1991. június 10.) a pénzügyi rendszerek pénzmosás céljára való felhasználásának megelőzéséről, Preambulum, HL L 166., 1991.06.28.

13 A cselekmény büntetőjogi üldözését a hiányzó kompetencia miatt nem írhatta elő, amelyet később a Lisszaboni Szerződés teremtett meg.

14 E szerint irányadó büntetési tétel az egy évet meghaladó tartamú vagy a minimum büntetési tételt alkalmazó országok esetén hat hónapot meghaladó tartamú szabadságvesztés (szabadságelvonással járó intézkedés). VI. Pénzmosás elleni irányelv 2. cikk 1. pont.

A tagállamoknak 2020. december 3-ig kellett eleget tenniük jogharmonizációs kötelezettségüknek. Ennek során *Németországban* a büntetőjogi szabályozásban lényeges módosítás került bevezetésre. *A pénzmosással szembeni hatékonyabb fellépésről szóló törvény*¹⁵ hatályba lépésével az alapcselekmények köre már nem szűkül le a szervezett bűnözésre és a súlyos bűncselekményekre, ehelyett az ún. „*All-Crime*” szemlélet¹⁶ került bevezetésre, azaz általános jelleggel, bármely büntetendő cselekményből származó vagyontárgyra nézve elkövethető a pénzmosás.¹⁷ *Magyarország* a nemzetközi kötelezettségvállalásainak eleget téve az *1994. évi IX. törvénnyel* kriminalizálta a pénzmosást. *Hazánkban* a pénzmosás alapcselekményeinek köre jóval korábban, az *1999. évi CXX. törvénnyel* kibővült, valamennyi szabadságvesztéssel büntetendő cselekményre *2000. március 1-jétől* kezdődő hatállyal. Majd a *IV. Büntető törvénykönyvvel* (*2012. évi C. tv.*) bevezetésre került az „*All-crime*” szemlélet az alapcselekményekkel összefüggésében. Így mindkét ország a *VI. Pénzmosás elleni irányelvben* megfogalmazott követelménytől jóval szélesebb körben határozta meg az alapcselekmények körét.

Fontos megemlíteni, hogy *hazánkban 2020. évi XLIII. törvény*¹⁸ a pénzmosás büntetőjogi tényállásának újabb koncepcionális módosítását¹⁹ vezette be *2021. január 1-jei* hatállyal.²⁰ A törvény indokolása szerint a jogalkotó azt a korábbi büntetőpolitikai célt kívánta hatékonyabban érvényesíteni, amely szerint a bűnözésből eredő vagyon felhasználásának megakadályozásával lehet a bűnözést eredményesebben visszaszorítani.²¹ Jelen tanulmánynak nem célja az új szabályozás részletes elemzése, annak csupán néhány elemét emeljük ki. A pénzmosás *elkövetési tárgya* az új szabályozás szerint a „dolog” helyett a „*vagyon*” lett, mely változást az új típusú vagyonformák (pl. kriptovaluta) megjelenése indokolta. A jogalkotó rámutatott arra, hogy ellentmondás feszült

15 Gesetz zur Verbesserung der strafrechtlichen Bekämpfung der Geldwäsche vom 09.03.2021 (BGBl I S. 327).

16 Lásd az új szabályozás kritikájáról: Bülte, Jens: Reform des § 261 StGB: Vermeintlich effektive Abschöpfung statt Rechtsstaatlichkeit. *Geldwäsche & Recht* 2021/1. szám, 8-11. o.

17 StGB 261. § Geldwäsche. A német Btk. a pénzmosást 1992-ben kriminalizálta. Lásd bővebben a korábbi szabályozásról: Jacsó Judit: A pénzmosás elleni fellépés dimenziói Európában: múlt, jelen és jövő. In: (szerk.: Kiss Valéria) *Kriminológiai Közlemények* 72. Válogatás a 2012-ben tartott tudományos ülések előadásaiból. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2013. 62-64. o.

18 2020. évi XLIII. törvény a büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról

19 A 2001. évi CXXI. törvény (saját pénz mosásának büntetendősége), valamint a 2007. évi XXVII. törvény szintén koncepcióváltást jelentett a pénzmosás hazai szabályozásában.

20 Lásd az új szabályozásról: Ambrus István: *Digitalizáció és büntetőjog*. Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2019. 148-156. o.; Gál István László: A pénzmosás új magyar szabályozása 2021-től. *Büntetőjogi Szemle* 2021/1. 24-33. o.

21 2020. évi XLIII. törvény a büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról Indokolása, 53. §-hoz fűzött indokolás 1. pontja.

a vagyonekbozbas, valamint a pénzmosás elkövetési tárgyai között, vagyonekbozbas alá vonható vagyonelemek köre²² ugyanis tágabb volt, mint a pénzmosás elkövetési tárgya. Az új fogalom a nemzetközi és uniós elvárásoknak is megfelel.

Az új szabályozás a törvényi tényállást – mind az alapeset, mind pedig a minősítő körülmények tekintetében – *részletesebben és differenciáltabban szabályozza*. A pénzmosásnak *négy alapesetét* különbözteti meg²³, továbbra is büntetni rendeli a más által elkövetett alapcselekmény vonatkozásában a gondatlan elkövetést. A leglényegesebb változásnak azt tekinthetjük, hogy az orgazdaság önálló büntetendőségét megszüntetve, azt immár a Btk. a pénzmosás egyik alapeseteként szabályozza.²⁴ Igazodva a pénzmosás szabályozásához, az *orgazdaság jellegű pénzmosás* valamennyi büntetendő cselekményből származó vagyona elkövethetővé vált és újabb elkövetési magatartások kerültek beiktatásra. Mindkét bűnkapcsolati alakzatnak hasonló volt a szabályozási területe, az elhatárolási szempontok viszont azt eredményezték, hogy „*az orgazdaság a specialitásra figyelemmel bizonyos alapbűncselekmények esetén a pénzmosás privilegizált eseteként funkcionált.*”²⁵ Stádiumtani kérdéseket tekintve kiemelendő, hogy a Btk. a pénzmosáshoz kapcsolódóan valamennyi előkészületi magatartást büntetni rendelni és nemcsak a közös elkövetésben megállapodást. A büntetőjogi szankciók tekintetében változást hozott, hogy az eddigi speciális minimum (1 évig terjedő szabadságvesztés) helyett a generális minimum lesz az irányadó bizonyos esetekben, amely az orgazdaság e törvényi tényállás keretében történő szabályozása miatt volt szükség. Ezáltal a csekélyebb tárgyi súlyú cselekmények megfelelően kerülhetnek értékelésre a bírói gyakorlatban. A büntetés felső határa jelentős érték (50 millió forint) alatti elkövetés esetén 5 évig, legsúlyosabb esetben akár 10 évig terjedő szabadságvesztés. Fontos utalnunk arra, hogy a 2020. évi XLIII. törvény a koherens szabályozás érdekében módosítja a Btk. 33. (4) bekezdésében található szabályt is, így kisebb tárgyi súlyú cselekményeknél szabadságvesztés helyett más büntető is kiszabható. Végül fontos utalnunk arra, hogy nem bűncselekmény, hanem szabálysértés valósul meg 50.000 forintot meg nem haladó értékre elkövetés esetén a Szabálysértési törvény 177. § (1a) bek. alapján.²⁶

22 Btk. 76. § *Ezen alcím alkalmazásában vagynon annak hasznát, a vagyoni értékű jogot, követelést, továbbá bármely, pénzben kifejezhető értékkel bíró előnyt is érteni kell.*

23 Btk. 399. § (1) – (4) bek.

24 Btk. 399. § (4) bek.

25 2020. évi XLIII. törvény a büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról Indokolása, 53. §-hoz fűzött indokolás 4. pontja. Lásd az orgazdaság és a pénzmosás korábbi szabályozása közötti elhatárolási kérdésekről: Tóth Mihály: Járulékos bűncselekmények (a tárgyi bűnpártolás, az orgazdaság és a pénzmosás) elhatárolásának dilemmái. Magyar Jog 1997/9. szám 513-518. o.

26 Szabs. tv. 177. § (1a) bek: „*Aki lopásból, sikkasztásból, csalásból, büetlen kezelésből, rablásból, kifosztásból, zsarolásból vagy jogtalan elsajátításból származó dolgot vagyoni haszonszerzés végett ötvenezer forintot meg nem haladó értékben megszerz, elrejt vagy elidegenítésében közreműködik, szabálysértést követ el.*”

2.2. Preventív keretrendszer továbbfejlesztésére tett lépések

Az Európai Unió pénzügyi rendszerének pénzmosás, valamint terrorizmusfinanszírozás céljából történő felhasználása megelőzésének fő jogi eszköze a *IV. Pénzmosás elleni irányelv*²⁷, amelynek módosítására 2018-ban került sor (*V. Pénzmosás elleni irányelv*).²⁸ A pénzmosás elleni irányelvek közös célja az Unió pénzügyi rendszerének pénzmosás elleni védelme. A 2018-as módosítás többek között a virtuális pénzt kezelő platformokat és pénztárca-szolgáltatásokat vonta az irányelv hatálya alá.²⁹

A *biztonsági unióra vonatkozó, a 2020–2025-ös időszakra szóló uniós stratégia*³⁰ kiemelte annak fontosságát, hogy az európaiak terrorizmussal és szervezett bűnözéssel szembeni védelme érdekében meg kell erősíteni a pénzmosás és a terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelem uniós keretét. A biztonsági unióra vonatkozó stratégia 3. pontja a Szervezett bűnözésről szóló (azon belül a gazdasági és pénzügyi bűnözés) fejezetben belül külön foglalkozik a pénzmosás elleni küzdelemmel. Határozott állásfoglalás található benne arra vonatkozóan, hogy az Európai Unióban „zéró toleranciát” kell tanúsítani az illegális pénzáramlásokkal szemben. A Bizottság rámutatott arra is, hogy az elmúlt harminc évben a komplex szabályozási keret megteremtése ellenére jelentős hiányosság mutatkozik a szabályozásban foglaltak végrehajtása tekintetében, amely reformlépéseket tesz szükségessé.³¹

27 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/849 irányelve (2015. május 20.) a pénzügyi rendszerek pénzmosás vagy terrorizmusfinanszírozás céljára való felhasználásának megelőzéséről, a 648/2012/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról, valamint a 2005/60/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv és a 2006/70/EK bizottsági irányelv hatályon kívül helyezéséről,

28 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/843 irányelve (2018. május 30.) a pénzügyi rendszerek pénzmosás vagy terrorizmusfinanszírozás céljára való felhasználásának megelőzéséről szóló (EU) 2015/849 irányelv, valamint a 2009/138/EK és a 2013/36/EU irányelv módosításáról, HL L 156, 2018.6.19., 43–74. o.

29 Lásd bővebben a témáról: Dornfeld László: Pénzmosás a kibertérben. In: (szerk.: Farkas Ákos – Gerhard Dannecker – Jacsó Judit) Az Európai Unió pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelme tekintettel a pénzmosásra, az adócsalásra, a korrupcióra és a criminal compliance-re a nemzeti jogrendszerekben és különös figyelemmel a cybercrime-ra. Wolters Kluwer Kiadó Kft., Budapest, 2019. 451. o.

30 Bizottsági Közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. A biztonsági unióra vonatkozó uniós stratégia, COM(2020) 605 final., Brüsszel, 2020.7.24.

31 A biztonsági unióra vonatkozó uniós stratégia, 23. o.

2.2.1. A Bizottság pénzmosság és terrorizmus finanszírozás elleni cselekvési terve

A Bizottság 2019-ben célként fogalmazta meg a pénzmosság és terrorizmus finanszírozása elleni uniós fellépés végrehajtásának reformját.³² Majd 2020 májusában a pénzmosság és a terrorizmusfinanszírozás megelőzését szolgáló, átfogó uniós szakpolitikára irányuló *cselekvési tervet* dolgozott ki.³³ A Bizottság olyan átfogó, a pénzmosság és terrorizmusfinanszírozás elleni politikát tervez végrehajtani, amely igazodik az EU számára jelenleg kihívást jelentő konkrét fenyegetésekhez, kockázatokhoz és sebezhetőségekhez, és úgy van kialakítva, hogy az innováció figyelembevételével hatékonyan fejlődhessen. A Bizottság célul tűzte ki az uniós pénzügyi rendszer integritását, amire szükség van a bankunió, valamint a gazdasági és monetáris unió kiteljesítéséhez és megvalósításához. A cselekvési tervben a Bizottság kötelezettséget vállalt arra, hogy intézkedéseket hoz a pénzmosság és a terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelemre vonatkozó uniós szabályok megerősítése érdekében. Ezen célok elérését a Bizottság hat pillérré alapozta.

A pénzmosság és terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelem hat pillére
1. a pénzmosság és a terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelmet célzó hatályos uniós keret hatékony végrehajtásának biztosítása
2. a pénzmosság és a terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelem egységes uniós szabálykönyvének létrehozása
3. a pénzmosság és a terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelem uniós szintű felügyeletének megvalósítása
4. támogatási és együttműködési mechanizmus létrehozása a pénzügyi információs egységek számára
5. az uniós szintű büntetőjogi rendelkezések érvényesítése és információcseré
6. a pénzmosság és a terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelmet célzó uniós keret nemzetközi dimenziójának megerősítése

2.2.2. Jogalkotási javaslatcsomag

A cselekvési terv gyakorlati megvalósítására a Bizottság javaslatcsomag dolgozott ki, amely négy uniós jogi aktus elfogadására vonatkozó javaslatot foglal magában.

32 A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak A pénzmosság és a terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelem uniós keretének jobb végrehajtása felé, COM(2019) 360 final, Brüsszel, 2019.7.24.

33 A Bizottság Közleménye a pénzmosság és a terrorizmusfinanszírozás megelőzését szolgáló, átfogó uniós szakpolitikára irányuló cselekvési tervről (2020/C 164/06)

Pénzmosás és terrorizmusfinanszírozás elleni javaslatcsoomag	
1. a pénzmosás és a terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelemmel foglalkozó új uniós hatóság létrehozásáról szóló <i>rendelet</i> ³⁴	
2. a pénzmosás és a terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelemről szóló <i>rendelet</i> ³⁵	egységes uniós szabálykönyv létrehozása
3. a pénzmosás és a terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelemről szóló újabb <i>irányelv</i> ³⁶	
4. a pénzáttalásokat kísérő adatokról szóló (EU) 2015/847 <i>rendelet</i> átdolgozására irányuló javaslat ³⁷	

A pénzügyi információs egységek (*Financial Intelligence Unit– FIU*) központi szerepet játszanak a pénzmosás és a terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelem uniós keretrendszerében. Ezek a tagállami intézmények fogadják a pénzmosásra vagy terrorizmusfinanszírozásra utaló adat, tény, körülmény felmerülése esetén tett bejelentéseket. Valamennyi tagállamban működik FIU, ezen szervezetek felügyelete az EU-n belül jelenleg azonban tagállami szinten történik.³⁸ Az Európai Bankhatóság (EBH) jelentéséből kiderült, hogy nem minden illetékes hatóság képes azonban hatékonyan együttműködni a belföldi és nemzetközi érdekelt felekkel. További problémát jelent, hogy a kockázatok azonosítására és a felügyelet kockázatalapú megközelítésének alkalmazására szolgáló módszerek eltérnek egymástól. Egyes kockázatok továbbra is nemzeti jellegűek, mások horizontálisak, vagy hatással lehetnek a teljes uniós pénzügyi

34 Javaslat: Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a Pénzmosás és a Terrorizmusfinanszírozás Elleni Küzdelem Hatóságának létrehozásáról, valamint az 1093/2010/EU, az 1094/2010/EU és az 1095/2010/EU rendelet módosításáról COM(2021) 421 final 2021/0240 (COD), Brüsszel, 2021.7.20.

35 Javaslat Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a pénzügyi rendszer pénzmosás vagy terrorizmusfinanszírozás céljára való felhasználásának megelőzéséről, COM(2021) 420 final 2021/0239 (COD), Brüsszel, 2021.7.20.

36 Javaslat Az Európai Parlament és a Tanács irányelve a pénzügyi rendszer pénzmosás vagy terrorizmusfinanszírozás céljára való felhasználásának megelőzése érdekében a tagállamok által létrehozandó mechanizmusokról és az (EU) 2015/849 irányelv hatályon kívül helyezéséről, COM(2021) 423 final 2021/0250 (COD)Brüsszel, 2021.7.20.

37 Javaslat Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a pénzáttalásokat és egyes kriptoeszköz-átuttalásokat kísérő adatokról (átdolgozás) COM(2021) 422 final 2021/0241 (COD), Brüsszel, 2021.7.20.

38 Simonka Gábor: A pénzmosás elleni intézményrendszer a Pénzmosás Elleni Információs Iroda szemszögéből. In: (szerk.: Kiss Valéria) Kriminológiai Közlemények 72. Válogatás a 2012-ben tartott tudományos ülések előadásaiból. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2013. 69-82. o.

rendszerre. A Bizottság kérdőíves vizsgálata is megerősítette ezeket a problémákat.³⁹ A Bizottság a cselekvési terv gyakorlati megvalósítása érdekében – különösen a pénzmosás és terrorizmusfinanszírozás elleni hatékonyabb fellépés érdekében (a Cselekvési terv 3. és 4. pontja) - szükségesnek tartja egy közös *uniós felügyeleti hatóság* felállítását.⁴⁰ Ennek érdekében javaslatot dolgozott ki a *Pénzmosás és Terrorizmusfinanszírozás Elleni Küzdelem Hatósága*⁴¹ létrehozásáról szóló rendeleti szintű szabályozásra.⁴²

Az *egységes uniós szabálykönyv* létrehozására vonatkozó cselekvési terv megvalósításának az egyik elemeként a Bizottság kidolgozta *A pénzmosás és a terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelemről szóló rendeletet*, amely közvetlenül alkalmazandó szabályokat tartalmaz többek között az ügyfél-átvilágítás és a tényleges tulajdonosra vonatkozóan. A javaslat indokolásában a Bizottság rámutatott arra, hogy a IV. Pénzmosás elleni irányelv alkalmazása nem kellően részletes és a benne foglalt szabályok értelmezése tagállami szinten számos eltérést mutat. Ezért szükséges a preventív jellegű pénzmosás elleni intézkedéseknek az Európai Unióban közvetlenül alkalmazható és kellően részletes rendeleti szintű szabályozása. A rendelet azonban nem csupán az eddigi szabályok rendeleti szintű szabályozását jelentené, hanem érdemi változtatások is bevezetésre kerülnének általa.

A *pénzmosás és a terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelemről szóló újabb irányelv* az eddigi preventív jellegű szabályokat tartalmazó IV. Pénzmosás elleni irányelvet váltaná fel, amely – s szabályozás jellegéből adódóan – a nemzeti jogba átültetendő rendelkezéseket tartalmaz, többek között a tagállami felügyeleti szervekre és pénzügyi információs egységekre vonatkozóan. Fontos azonban arra is utalnunk, hogy a IV. Pénzmosás elleni irányelv több szabálya a fent említett rendeletbe kerülne áttemelésre.

Végül a szabálykönyv harmadik eleme a pénzátutalásokról szóló 2015. évi (EU) 2015/847 *rendelet felülvizsgálatára vonatkozó javaslat*, amely a kriptoeszközátutalások nyomon követése érdekében került kidolgozásra.

39 Javaslat: Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a Pénzmosás és a Terrorizmusfinanszírozás Elleni Küzdelem Hatóságának létrehozásáról, valamint az 1093/2010/EU, az 1094/2010/EU és az 1095/2010/EU rendelet módosításáról COM(2021) 421 final 2021/0240 (COD), Brüsszel, 2021.7.20. 3. pontja.

40 Az Európai Parlament 2020. július 10-i állásfoglalásában egyetértett a Bizottság által elfogadott cselekvési tervvel, valamint a Tanács is támogatta azt.

41 Authority for Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism (AMLA)

42 Javaslat: Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a Pénzmosás és a Terrorizmusfinanszírozás Elleni Küzdelem Hatóságának létrehozásáról, valamint az 1093/2010/EU, az 1094/2010/EU és az 1095/2010/EU rendelet módosításáról COM(2021) 421 final 2021/0240 (COD), Brüsszel, 2021.7.20.

3. Összegzés

A pénzmosás elleni fellépés az elmúlt három évtizedben jelentős változáson ment keresztül. A pénzmosásra kezdetben a kábítószerkereskedelem, később a szervezett bűnözés⁴³ elleni fellépés eszközeként, ma már azonban a bűnözés (azon belül is a vagyongeneráló bűncselekmények) elleni általános fegyverként tekintenek.⁴⁴ A súlyos és a szervezett bűnözés továbbra is veszélyt jelent az Európai Unió biztonságára, a pénzmosás és a terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelem az Unió prioritása.

A jelenlegi szabályozás azonban nem teszi lehetővé a határokon átnyúló cselekmények eredményes kezelését és ezáltal nem biztosítja a belső piac megfelelő védelmét. Láthatjuk, hogy számos uniós dokumentum hangsúlyozta, hogy a pénzmosás elleni jelenlegi szabályozási keretrendszerében, elsősorban annak gyakorlati alkalmazása területén hiányosságok mutatkoztak. A tagállami végrehajtásban meglévő különbségeket a bűnözők kihasználják az illegális eredetű pénzek tisztára mosásánál. A pénzmosás és a terrorizmusfinanszírozás határokon átnyúló jellege miatt a pénzügyi bűncselekményekkel szembeni fellépés és azok megelőzéséhez elengedhetetlen az egységes és összehangolt fellépés az Unió tagországaiban. A Bizottság által javasolt új uniós felügyeleti hatóság, valamint az egységes uniós szabálykönyv a pénzmosás és a terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelem – így elsősorban a preventív eszközök – koncepcionális reformját fogja jelenteni, amelyben a korábbihoz képest nagyobb hangsúlyt kap a tagállamokban közvetlenül hatályos rendeleti szintű szabályozás, amely által a végrehajtásban felelhető különbségek megszüntethetők lesznek.

Irodalomjegyzék:

- Ambrus István: *Digitalizáció és büntetőjog*. Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2019.
- Bülte, Jens: *Reform des § 261 StGB: Vermeintlich effektive Abschöpfung statt Rechtsstaatlichkeit*. *Geldwäsche & Recht* 2021/1. szám, 8-11. o.
- Dornfeld László: *Pénzmosás a kibertérben*. In: (szerk.: Farkas Ákos – Gerhard Dannecker – Jacsó Judit) *Az Európai Unió pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelme tekintettel a pénzmosásra, az adócsalásra, a korrupcióre és a criminal compliance-re a nemzeti jogrendszerekben és különös figyelemmel a cybercrime-ra*. Wolters Kluwer Kiadó Kft., Budapest, 2019. 451. o.
- Jacsó Judit: *A pénzmosás elleni fellépés dimenziói Európában: múlt, jelen és jövő*. In: (szerk.: Kiss Valéria) *Kriminológiai Közlemények* 72. Válogatás a 2012-ben tartott tudományos ülések előadásából. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2013. 47-67. o.

43 Lásd a bünszervezet fogalmáról: Tóth Mihály: *Bűnszövetség, bünszervezet*. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2009.; Tóth Mihály: *A bünszervezeti elkövetés szabályozásának kanyargós útja*. *Magyar Jog* 2015/1, 1-10. o.

44 Jacsó Judit: i.m., 2013. 66. o.

- Jacsó Judit: Gondolatok az Európai Unió pénzmosás elleni büntetőpolitikájáról a hatodik Pénzmosás elleni uniós irányelv tükrében. In: (szerk.: Bárd Petra – Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin) Kriminológia és kriminálpolitika a jogállam szolgáltatásban. Tanulmányok Lévay Miklós tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2019. 401-411. o.
- Jacsó Judit – Udvarhelyi Bence: A pénzmosás elleni küzdelem Magyarországon. In: (szerk.: Farkas Ákos – Gerhard Dannecker – Jacsó Judit) Az Európai Unió pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelme tekintettel a pénzmosásra, az adócsalásra, a korrupcióra és a criminal compliance-re a nemzeti jogrendszerekben és különös figyelemmel a cybercrime-ra. Wolters Kluwer Kiadó Kft., Budapest, 2019. 295-309. o.
- Tóth Mihály: A bünszervezeti elkövetés szabályozásának kanyargós útja. Magyar Jog 2015/1- szám, 1-10. o.
- Tóth Mihály: Bünszövetség, bünszervezet. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalom-szolgáltató Kft, Budapest, 2009.
- Tóth Mihály: Gazdasági bűnözés és gazdasági bűncselekmények. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2000.
- Tóth Mihály: Járulékos bűncselekmények (a tárgyi bűnpártolás, az orgazdaság és a pénzmosás) elhatárolásának dilemmái. Magyar Jog 1997/9. szám 513-518. o.
- Simonka Gábor: A pénzmosás elleni intézményrendszer a Pénzmosás Elleni Információs Iroda szemszögéből. In: (szerk.: Kiss Valéria) Kriminológiai Közlemények 72. Válogatás a 2012-ben tartott tudományos ülések előadásáiból. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2013. 69-82. o.

GONDOLATOK A SPECIALITÁS ELVÉNEK TARTALMÁRÓL

Azt gondolom, igazi érdekesség a specialitás – vagy más néven princípium – fejlődéstörténete: éppen az attól való félelem keltette életre, amely kezdetben a kiadatást egyáltalán lehetővé tette, húsz éve temették, s bár kissé öncélú jogászkodásként, de mára új életre kelt. Ezek a filmelőzetesbe illő mondatok természetesen némi magyarázatra szorulnak.

A bűnügyi együttműködés hajnalán – már amennyiben azt az időszakot a mai értelemben vett együttműködésnek lehet tekinteni - az államok kapcsolatát a nyers erő jellemezte, s legfeljebb az állam integritása ellen vétő politikai büntettest, illetve a politikai menekülteket üldözték és szolgáltatták ki². E meglepőnek tűnő mondat valójában teljesen racionális. Kölcsönös érdek és értékközösség hiányában a nemzetközi együttműködés mozgatórugója csak az lehetett, hogy azt a szabályt kell betartani, amelynek megsértése háborúval fenyegetett.³ Így pedig már érthető, hogy kizárólag a politikai jellegű, az államot, a szuverén hatalmát, személyét közvetlenül sértő bűncselekmények lehettek csak olyan súlyúak, amelyek elkövetőivel szemben vállalható kockázatnak tűnt egy háború kilátásba helyezése, ha a kiadatás iránti kérelmet – valójában követelést – megtagadták.

Az évszázadok során ugyanakkor a nemzetközi bűnügyi együttműködés lélektana alapjaiban alakult át, a XVIII. századra elfogadottá vált azon un. abszolút büntetési elmélet, amely lényege szerint minden állam érdeke, hogy a bűncselekményt elkövetőt a felelősségre vonás biztosítás végett ki kell adni a jogrendjében sértett állam részére.⁴ A kiadatás jogintézményének lényege tehát átalakult, a szuverén védelme helyett, igazságszolgáltatási célt szolgált, így a politikai bűncselekményeket kizárták a kiadatás köréből.⁵ A visszaélés ugyanakkor kódolva volt a rendszerbe, hiszen a politikai bűncselekményekkel kapcsolatos tilalom mellett, a köztörvényes bűncselekmények esetében általános végrehajtási kötelezettség állt fenn. 1829-ben aztán Galotti nápolyi tiszt kiadatása kézzelfoghatóvá is tette ezen elvi lehetőséget. A köztörvényes bűncselek-

1 Büntető jogalkotásért felelős helyettes államtitkár, Igazságügyi Minisztérium

2 Nagy Mihály: Kiadatási eljárás, Sziládi László könyvnyomda, Kecskemét 1895, 13. o.

3 Ilyen szabály volt például a követküldés jogának megsértése. Nagy Mihály: i.m. 10. o.

4 Nagy Mihály: i.m. 20. o.

5 Az első állam mely az 1833. évben Franciaországgal kötött kiadatási szerződésében határozottan kijelentette, hogy politikai büntettestek ki nem adhatók Belgium volt. Nagy Mihály: i.m. 39. o.

ményre hivatkozó, valójában azonban politikai célt szolgáló kiadatási eljárást követően Franciaország jószándékának turpis kijátszását végül az gátolta meg, hogy Franciaország háborúval fenyegette meg Nápolyt, ha a kiadatási eljárás kijátszásával kiszabott halálbüntetést végrehajtja.⁶ Amíg tehát a kiadatás intézményét éppen a politikai bűncselekmények üldözése hozta létre, a specialitás elvének kialakulása, éppen a politikai bűncselekmények üldözésében való közreműködéstől való félelemnek köszönhető.

Nehezen vitatható, hogy a XIX. századhoz képest még inkább átalakultak az államok közötti viszonyrendszerek, a nemzetközi bűnügyi együttműködés alapjai, a politikai bűncselekményekkel kapcsolatos visszaélések lehetősége, illetve ennek megítélése. Így M. Nyitrai Péter 2002-ben már akként fogalmazott, hogy „az európai elfogatóparancs és a tagállamok közötti kiadatási eljárás átalakítása tárgyában 2001-ben született kerethatározat javaslat a specialitás elvét – párhuzamosan a kettős inkrimináció követelményével – teljesen eltörli”.⁷

A specialitás elve ennek ellenére él és virul, a kiadatás mellett más bűnügyi együttműködési formák tekintetében és nem csupán a politikai bűncselekmények vonatkozásában alkalmazandó⁸, a közelmúltban abszolút hatályon kívül helyezési okként, illetve a külön eljárások között a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényben is markánsan megjelent⁹, és az utóbbi években több uniós bírósági ítélet tárgyát is képezte.

1. A specialitás elvének tartalma, feloldhatóságának egyes kérdései

A specialitás elvének alkalmazására, értelmezésére a mai magyar joggyakorlatban elsősorban az Európai Unió tagállamaival folytatott nemzetközi bűnügyi együttműködés keretei között kerül sor. Ennek megfelelően elsősorban az uniós jogi aktusok rendelkezéseinek, ezek hazai és uniós joggyakorlatának áttekintése indokolt.

6 A fenyegetés hatott, a büntetést száműzetésre változtatták át. M. Nyitrai Péter: Nemzetközi bűnügyi jogsegély Európában, KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest 2002, 87.o.

7 M. Nyitrai Péter: i.m. 94. o.

8 A specialitás mára valamennyi olyan helyzetre kiterjed, amikor egy személy nemzetközi bűnügyi együttműködés keretei között, vagy annak eredményeképpen kerül egy adott államba. Például: 2000. május 29-én kelt az Európai Unió tagállamai közötti kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló Egyezmény 5. cikk (6) bekezdés szerinti utalás, a Strasbourgban, 1959. április 20-án kelt, a kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló európai egyezmény 12. cikke, a büntetőügyekben kibocsátott európai nyomozási határozatról szóló 2014. április 3-i 2014/41/EU európai tanácsi és parlamenti irányelv 22. cikkének (8) és (9) bekezdései. Emellett a princípium elve, a pusztán politikai jellegű bűncselekményekkel kapcsolatos védelemhez képest mára általánossá is vált, nem csupán a politikai bűncselekmények vonatkozásában nyújt védelmet, de valamennyi, az adott államba kerülést megelőzően elkövetett bűncselekmény vonatkozásában.

9 A büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2020. évi XLIII. törvény módosításával, 2021. január 1. napjával.

Az uniós jogban a specialitás szabálya az európai elfogatóparancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásokról szóló 2002. június 13.-i 2002/584/IB tanácsi kerethatározatában (a továbbiakban: Kerethatározat) jelent meg. A Kerethatározat 27. cikk (2) bekezdése alapján, a (3) bekezdésben említett esetek kivételével, az átadott személy az átadása előtt elkövetett, az átadásának alapjául szolgáló bűncselekménytől különböző egyéb bűncselekmény miatt nem indítható ellene büntetőeljárás, nem ítéltető el, és egyéb módon sem fosztható meg szabadságától.

A 27. cikk (3) bekezdése alapján a (2) bekezdés szerinti korlát nem alkalmazható:

- ha az érintett személy a végleges szabadon bocsátását követő 45 napon belül nem hagyja el annak a tagállamnak a területét, amelynek átadták, noha erre lehetősége lett volna, vagy elhagyása után visszatér oda (a) pont);
- ha a büntetőeljárás lefolytatása, folytatása vagy a büntetés végrehajtása nem eredményezi az érintett szabadságának elvonását (b)- d) pontok);
- ha az érintett személy előzetesen vagy utólag lemond a specialitás szabályának alkalmazásáról (e) és f) pontok); és végül
- ha az átadó tagállam hozzájárulását adja (g) pont).

A specialitás szabályának lényeges eleme, hogy az nem csupán az átadást kérő tagállamban képezi gátját az újabb büntetőeljárás lefolytatásának, de a terhelt továbbadását, azaz egy harmadik tagállamban lefolytatandó büntetőeljárás akadályát is képezi. A Kerethatározat 28. cikke alapján az európai elfogatóparancs alapján a kibocsátó tagállamnak átadott személy főszabály szerint csak a végrehajtó – a terheltet eredetileg átadó – tagállam hozzájárulásával adható át (tovább) egy másik tagállamnak.

E szabály alól kivételt képeznek az alábbi esetek, amelyekben az eredeti átadó tagállam hozzájárulása tehát már nem szükséges a terhelt továbbadásához egy harmadik állam részére:

- ha a keresett személy a végleges szabadon bocsátását követő 45 napon belül nem hagyja el annak a tagállamnak a területét, amelynek átadták, noha erre lehetősége lett volna, vagy elhagyása után visszatér oda (a) pont);
- ha a keresett személy beleegyezik az átadásába (b) pont);
- ha a keresett személy a 27. cikk (3) bekezdésének a), e), f) és g) pontja szerint mentesült a specialitás szabálya alól (nem hagyta el az országot, oda visszatért, lemondott vagy a tagállam hozzájárulást adott) (c) pont).

A bemutatott rendelkezések alapján a specialitás szabályát érintően az alábbi alapvetések fogalmazhatók meg.

Az újabb eljárás vagy továbbadás tilalma bizonyos ideig akkor is fennáll, ha a terhelttel szemben az átadás alapjául szolgáló bűncselekmény miatt folytatott eljárásban a terheltet szabadon bocsátják vagy az eljárást megszüntetik. Ilyenkor a nemzetközi jogban általánosan elfogadott időtartam áll a terhelt rendelkezésére, hogy az ország

területét elhagyja. Amennyiben ezt nem teszi, úgy tulajdonképpen vállalja az újabb eljárás vagy a továbbadás kockázatát. E helyzetet némiképp árnyalja, hogy az Európai Unió területén az ország elhagyásának lehetősége valójában nem tekinthető reális alternatívának. Egy harmadik tagállam által kibocsátott európai elfogatóparancs, annak ellenére, hogy a fogvatartás helye szerinti (átvevő) tagállamban a terheltet eredetileg átadó tagállam hozzájárulása nélkül nem hajtható végre, bárhol máshol igen. Ennek megfelelően a terheltet abban a pillanatban amikor egy másik uniós tagállam területére lép az érvényben lévő európai elfogatóparancs alapján el fogják fogni, és ebben az esetben – tekintettel arra, hogy az adott országban tartózkodására nem átadás keretében került sor – minden további, tehát a korábbi specialitás elvéből fakadó kötöttség nélkül átadható. Minthogy pedig az európai elfogatóparancs esetében már az állampolgárság sem jelenthet „menedéket”, így az *unio területét tekintve* lényegében kijelenthető, hogy a terület önkéntes elhagyására rendelkezésre álló határidő valójában semmilyen érdemi választási lehetőséget nem biztosít, így az ország elhagyására biztosított határidő lényegében felesleges.

Ugyan ez irányadó az újabb büntetőeljárás lefolytatásával kapcsolatos tilalom tekintetében is. A terhelt másik tagállamba történő távozása esetén azonnal megnyílik a lehetőség egy európai elfogatóparancs kibocsátására, sőt elképzelhető olyan helyzet is, hogy a terhelttel szemben az átvevő (ahonnan a terhelt éppen távozik) országban már érvényben van egy kibocsátott (újabb) európai elfogatóparancs, amelynek végrehajtására – pontosabban az alapját képező büntetőeljárás lefolytatására – éppen a specialitás szabálya miatt nem kerülhetett sor¹⁰. Bármelyik eset is fordul elő, amit a terhelt egy másik uniós tagállam irányába elhagyja az ország területét, az elfogatóparancs élesedik, és a terhelt elfogásának, átadásának van helye.

Az ország önkéntes elhagyásával kapcsolatos szabály tekintetében indokolt megemlíteni az Európai Unió Bírósága C-195/20. PPU. számú XC¹¹ ítéletében foglaltakat. Az ítélet rendelkező része különösebb meglepetést nem tartalmaz, hiszen lényegében csupán azt mondja ki, hogy az adott ország önkéntes elhagyása a korábbi átadásból eredő specialitás elvét feloldja. Jóllehet *expressis verbis* e feloldó szabály a Kerethatározatban nem szerepel¹², ugyanakkor szükségszerű, hogy az ország területének önkéntes elhagyása is feloldja a korábbi átadásból eredő specialitás szabályát, hiszen az elhagyást követően a terhelt jelenléte már csupán vagy önkéntes visszatéréssel,

10 Az újabb büntetőeljárás lefolytatásához szükséges, az átadó tagállamtól származó hozzájárulása iránti kérelmet a gyakorlatban leggyakrabban egy újabb európai elfogatóparancs kibocsátásával kezdeményezik, tekintettel arra, hogy a kerethatározat alapján a hozzájárulás iránti kérelem tartalmi elemei azonosak az európai elfogatóparancs elemeivel. (vö: Kerethatározat 27. cikk (4) bekezdés, 2012. évi CLXXX törvény 30. § (4) bekezdés)

11 ECLI:EU:C:2020:749

12 A Kerethatározat éppen ezen rendelkezés inverzét, a meghatározott ideig az ország területén tartózkodást említi mint feloldó szabályt.

vagy európai elfogatóparancs kibocsátásával biztosítható. Önkéntes visszatérés esetén a Kerethatározat kifejezett rendelkezése fog érvényesülni¹³, utóbbi esetben pedig a terhelt már nem a korábbi átadó ország, hanem az elfogásának helye szerinti ország joghatósága (menedéke) alá fog tartozni. Ez utóbbi esetben pedig nyilvánvaló, hogy az önkéntes elhagyást követően a korábbi átvevő tagállamnak már nincs „hatalma” az érintett személy felett, így a terheltnek az által önként választott tagállamban történő elfogása és más tagállam részére történő átadása nem függhet, a korábban – eredetileg – átvevő tagállamot érintő specialitással kapcsolatos kötöttségektől. A bizonyos ideig tartó elhagyási szabály így csupán annak kíván teret biztosítani, hogy a terhelt vonatkozásában az eredeti átadó ország „védelme” az átadást kérő tagállam területén ne azonnal szűnjön meg. Természetes ugyanakkor, hogy az ország önkéntes elhagyásával az átadó tagállam közvetett „védelme” azonnal megszűnik. Mindezt összeolvasva talán joggal merülhet fel az a kérdés is, hogy a kölcsönös bizalom és elismerés elvén alapuló unió területén vajon van-e még értelme e szabálynak.

Lényegesebbnek tartom ugyanakkor az ítélet által megállapított *önkéntességgel* kapcsolatos körülmények vizsgálatát. A történeti tényállás szerint az eredeti átadás alapjául szolgáló bűncselekmény miatt kiszabott szabadságvesztés büntetésből 2018. augusztus 31-én XC-t szabadon bocsátották, és öt évre pártfogó felügyelet alá helyezték, amelynek során a vádlott köteles volt legalább havonta egyszer személyesen jelentkezni a pártfogó felügyelőjénél. Ezt követően a vádlott a visszatérés kötelezettsége mellett, ugyanakkor a pártfogó felügyelet szabályait betartva külföldre távozott, amelyet követően vele szemben egy másik eljárásban európai elfogatóparancs kibocsátására, Olaszország területén elfogására és Németország részére történő átadására került sor. A bíróság ilyen körülmények között „önkéntesnek” tekintette, hogy a terhelt Németország területét elhagyta.

Nem vitatom, hogy az újabb elfogatóparancs kibocsátásának lehetősége ilyen esetben is indokolt lehet. Álláspontom szerint ugyanakkor helyesebb lenne az az értelmezés, hogy az adott tagállam elhagyása csak abban az esetben tekinthető valóban önkéntesnek, ha arra visszatérési kötelezettség fennállása nélkül kerül sor. Ilyen esetben a tagállam elhagyása valóban kiválthatja az európai elfogatóparancs kibocsátásának lehetőségét. Amennyiben azonban visszatérési kötelezettség áll fenn, akkor európai elfogatóparancs kibocsátása csak akkor lehet indokolt, ha az elhagyás a visszatérés szándéka nélkül – tehát szökés, a kötelezettség megszegésének szándékával – történt. Ellenkező esetben akár arra a nehezen tartható extrém elvi álláspontra is helyezkedhetnénk, hogy az átvevő tagállam tudtával és hozzájárulásával (vagy akár rendelkezésének megfelelően), ugyanakkor a határozott visszatérésre irányuló parancsának tudatában egy másik országba akár egészen rövid időre átlépő, majd a visszatérési parancsnak megfelelően az eredetileg átvevő tagállamba visszatérő személy vonatkozásában azonnal feloldódik a

13 Kerethatározat 28. cikk (2) bekezdés a) pont

specialitás szabálya. Amennyiben egy ilyen személyi szabadságban korlátozott terhelt helyzetében megállapíthatónak tartjuk a specialitást feloldó önkéntes távozás lehetőségét és következményeit, úgy az ugyan ilyen személyi szabadságot korlátozó feltételek mellett, a nemzetközi dokumentumokban meghatározott országban tartózkodás időtartamának elteltét is a specialitás szabálya alóli feloldásként kellene értékelni. Ez viszont azt jelentené, hogy a specialitás elve a személyi szabadságban – adott esetben az ország elhagyásában is – egyébként korlátozott helyzetben lévő terhelt esetében is elkerülhetetlenül feloldódik, vagyis a más, és ez esetben bármely bűncselekmény miatti eljárást csak úgy tudná elkerülni, ha a korlátozó szabályok megszegésével a visszatérés szándéka nélkül hagyná el az országot, vagyis elszökne. Jogkövető magatartása esetén ugyanis a specialitás szabálya szükségszerűen megszűnik.

Mindezek okán álláspontom szerint – a magyar szabályozást alapul véve –, amennyiben a terhelttel szemben az átadását követően olyan személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedést (bűnügyi felügyeletet, távoltagest) rendelnek el, amely során magatartási szabályként olyan tartalmú kötelezettséget határoztak meg, amely ugyan lehetővé teszi az ország jogszerű elhagyását, azonban – az eljárási cselekményeken történő általános megjelenési kötelezettségtől eltekintve – elvárja az országba történő visszatérést és szankcionálja ennek elmaradását, úgy helyesebb, ha az átadásának alapját képező bűncselekménytől eltérő más bűncselekmény miatt szükséges új eljárás lefolytatására az átadó tagállam vagy a terhelt hozzájárulásával kerül sor. Természetesen amennyiben a terhelt – bizonyíthatóan – a visszatérés szándéka nélkül, valójában tehát engedély nélkül hagyja el az országot, úgy a specialitás elve a továbbiakban nem érvényesül.

A specialitás szabályának másik alapvető szabálya, hogy nem korlátlan. A specialitás szabálya alól mind az átadó tagállam, mind maga a terhelt felmentést adhat. Az előbbi esetet a joggyakorlat „tagállami hozzájárulásként”, az utóbbit a „terhelt lemondásaként” jelöli.

A tagállami hozzájárulások tekintetében a Kerethatározat az újabb büntetőeljárás és a továbbadás tekintetében is lehetőséget ad arra, hogy az uniós tagállamok előzetes nyilatkozatukkal lemondjanak a specialitás szabályának alkalmazásáról, vagyis egyfajta biankó hozzájárulást adjanak az újabb büntetőeljárás lefolytatásához vagy a terhelt továbbadásához. Ez utóbbi nyilatkozattal viszonyossági alapon csupán Ausztria¹⁴, Észtország¹⁵ és Románia¹⁶ élt. Tekintettel arra, hogy a nyilatkozatok viszonyosságot követelnek meg, hasonló tartalmú magyar nyilatkozat hiányában ezen előzetes hozzájárulások hazánk esetében nem alkalmazhatók.

14 <https://www.ejn-crimjust.europa.eu/ejn/libdocumentproperties/EN/305> (letöltés: 2021. szeptember 30.)

15 <https://www.ejn-crimjust.europa.eu/ejn/libdocumentproperties/EN/1072> (letöltés: 2021. szeptember 30.)

16 <https://www.ejn-crimjust.europa.eu/ejn/libdocumentproperties/EN/3171> (letöltés: 2021. szeptember 30.)

A terhelt lemondására előzetesen és utólagosan, tehát már az átadást kérő tagállamba történt átszállítást követően is sor kerülhet. Tulajdonképpen – a fentiekben kifejtett fenn tartásokkal – a terhelt lemondásának tekinthető az is, ha a terhelt a részére rendelkezésre álló határidő alatt az ország területét nem hagyja el vagy oda visszatér. Lényeges azonban, hogy a lemondás esetén tudatos, megfelelő tájékoztatást követő terhelti nyilatkozat szükséges, ugyanakkor az országban maradás vagy az oda történő visszatérés esetén ilyen tudatosságra már nincs szükség, e körben a specialitás elvét objektív feltételek és nem a terhelt tudattartalmától függő szubjektív események oldják fel.

Végezetül ki kell emelni, hogy a specialitás szabálya csupán az újabb szabadságelvonástól véd, abban az esetben, ha szabadság elvonására sem a büntetőeljárás lefolytatása érdekében (személyi szabadságot érintő kényszerintézkedés alkalmazásra), sem pedig a büntetőeljárás eredményeképpen nem kerül sor (szabadságvesztéstől eltérő büntetés kiszabására kerül sor), akkor az új büntetőeljárás lefolytatása, a szankció kiszabása és végrehajtása a specialitás szabályát a terhelt lemondásának vagy az átadó tagállam hozzájárulásának hiányában sem sérti.

2. Néhány aktualitás a specialitás elvének jelenéből

A büntetőjogi tárgyú uniós jogot tekintve talán elmondható, hogy az Európai Unió Bírósága által legtöbbször vizsgált uniós jogi aktus az európai elfogatóparancsról szóló Kerethatározat és annak gyakorlata, ennek részeként pedig a specialitás kérdése is. A C-192/12. PPU. számú *Malvin West* ügyben¹⁷ a Bíróság a specialitás „időbeli hatályával”, kérdéskörével foglalkozott, amikor azt vizsgálta, hogy több európai elfogatóparancs alapján történt egymás követő átadások esetében mely tagállam hozzájárulása szükséges a terhelt újabb át(tovább)adásához. A specialitás „tárgyi hatályát” – ami lényegében a tettazonosság kérdését öleli fel –, a Bíróság a C-551/18. PPU. számú *IK* ügyben¹⁸ érintette, arra keresve a választ, hogy milyen „más bűncselekmény” esetén sértheti az újabb büntetőeljárás, illetve a szabadságvesztés büntetés végrehajtása a specialitás elvét.

A legaktuálisabb, a specialitással összefüggő és még jelenleg is folyamatban lévő bírósági eljárás a C-428/21 PPU és C-429/21 PPU sz. *Openbaar Ministerie és társai* egyesített ügy¹⁹, amelyben a Bíróság 2021. szeptember 8. napján tartott tárgyalást. A ügyben a megkereső bíróság abban a kérdésben fordult az Európai Unió Bíróságához, hogy az újabb büntetőeljárás lefolytatásához szükséges hozzájárulás iránti kérelem elbírálása során mely tagállamban szükséges a terhelt számára biztosítani a meghallgatáshoz való jogot (Kerethatározat 14. cikk). Az eljárásban részt vevők közül többen

17 ECLI:EU:C:2012:404

18 ECLI:EU:C:2018:991

19 Indítvány elérhetősége: <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=244983&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=3573705> (letöltés: 2021. szeptember 30.)

arra a következtetésre jutottak, hogy a meghallgatást semmiképpen sem a végrehajtó tagállamban kell biztosítani – hiszen az az elfogatóparancs végrehajtását lehetetleníteni el érdemben –, ugyanakkor mivel a terhelt meghallgatása nem mellőzhető, így azt – jobb híján – a kibocsátó tagállamban kell biztosítani. Álláspontom szerint a beadványokban szereplő megállapítások helytelen alapon nyugszanak, így szükségszerűen helytelen következtetésre jutnak, tekintettel arra, hogy a Kerethatározat – a kiadatással összefüggő nemzetközi jog – valójában nem teszi „kötelezővé” a terhelt hozzájárulással kapcsolatos meghallgatását. Jelen rövid tanulmány kereti között nincs lehetőség a probléma alapjogi értelmetlenségét, a specialitás elvének és a hozzájárulás iránti eljárás tényleges tartalmához való viszonyát átfogóan megvizsgálni. Szintén mellőznöm annak behatóbb átgondolását, hogy a Kerethatározat 14. cikke kifejezetten csak az európai elfogatóparancs alapján történő elfogás kapcsán említi a terhelt meghallgatáshoz való jogát, míg a hozzájárulásos eljárásban ez még utaló szabály szintjén sem jelenik meg. Végül attól is eltekintek, hogy alaposabb vizsgálat tárgyává tegyem egy ilyen kötelezettség Bíróság által történő előírása vajon nem azt fogja-e eredményezni, hogy az egyébként gyorsnak és hatékonynak szánt európai elfogatóparancs végső soron több adminisztratív terhet eredményez, mint a kiadási eljárások. Csupán a kérdés érdekes – legalább is általam annak gondolt – gyakorlati jellegű aspektusának felvetésére kívánok szorítkozni, amely következő kérdésben foglalható össze: Kötelező meghallgatás előírása esetén mire nézve kellene a terheltet meghallgatni?

A kölcsönös bizalom és a kölcsönös elismerés elvei mentén megvalósult uniós büntügyi együttműködés a specialitás elvét, annak tartalmát tekintve mára nagyrészt meghaladta. A Kerethatározat alapján erre nézve a tagállamok le is mondhatnak annak alkalmazásáról. Ilyen esetben a terhelt a tagállamok közötti relációban nem is hivatkozhatna a specialitás szabályára, így – eljárás hiányában – a meghallgatáshoz való jog biztosítása sem lenne értelmezhető. Az is látható, hogy a specialitás elvének alkalmazásáról maga a terhelt is lemondhat, amely a hozzájárulásos eljárást feleslegessé teszi, vagyis a terhelt meghallgatáshoz való joga ez utóbbi esetben sem értelmezhető. Mindennek megfelelően azt a következtetést lehet levonni, hogy a terhelt meghallgatáshoz való jogának tartalma alapvetően és elsődlegesen arra vonatkozik, hogy hozzá kíván-e járulni az újabb büntetőeljárás lefolytatásához (azaz lemond-e a specialitás elvének alkalmazásáról). A specialitás elvéről való lemondás ugyanakkor nem a terhelt meghallgatása, csupán egy nyilatkozattétel. Emellett a Kerethatározat maga rendezi azt a helyzetet, hogy amennyiben a terhelt nem mond le a specialitásról, úgy a hozzájárulás iránti eljárást le kell folytatni. Lássuk be, hogy ebből a szempontból a terhelt nyilatkozatának kikényszerítése hozzáadott garanciális jelentőséggel nem bírhat, hiszen a rendszer éppen a terhelt jogainak védelme érdekében akként épül fel, hogy a nyilatkozat hiányát úgy kezeli, mintha a terhelt nem mondott volna le a specialitásról.

Joggal vetődik fel tehát, hogy a terhelt meghallgatáshoz való joga nem a specialitással összefüggő nyilatkozatára, hanem valamilyen érdemi jellegű védekezés előterjesztésére

vonatkozik. Ez ugyanakkor több szempontból is nehezen lenne értelmezhető: egyrészt a terhelt az eljárással összefüggő érdemi védekezését a büntetőeljárást folytató tagállamban tudja előterjeszteni, az átadási eljárásban az európai elfogatóparancs alapját képező eljárás megalapozottságának vizsgálatára – elvileg – nem kerülhet sor, hiszen az ellentétes lenne a kölcsönös bizalom, elismerés elvével (is). Másrészt az átadási eljárásban előterjeszthető érdemi „védekezés” legfeljebb a megtagadási okokra vonatkozhat, amely többnyire a végrehajtó tagállam saját jogrendszerével kapcsolatos kérdések vizsgálatát jelenti, illetve azokat a végrehajtó tagállamnak hivatalból is vizsgálnia kell. Végezetül amennyiben a terhelt meghallgatáshoz való joga a specialitás elvével kapcsolatos nyilatkozattól függetlenül, az meghaladó jogként lenne definiálva, úgy alappal vethető fel, hogy ez a jog a terheltet attól függetlenül meg kellene, hogy illesse, hogy specialitás elvről egyébként lemond. Ez ugyanakkor nyilvánvalóan elképzelhetetlen, hiszen ilyen esetben nem indul olyan eljárás, amelyben meghallgathatnák.

Az eljárás tárgyát képező kérdést végezetül tovább árnyalja, hogy a Kerethatározat nem tartalmaz olyan megtagadási okot, amely a terhelt meghallgatásának elmaradása esetén alkalmazható lenne, így kérdéses lenne egy ilyen kötelezettség kikényszeríthetősége is.

Mindezek tükrében azt gondolom, talán nem véletlen, hogy a Kerethatározat nem rendelkezik az utólagos hozzájárulásra vonatkozó eljárásban a terhelt meghallgatásáról, és ennek a kiadatási eljárások keretében sem alakult ki semmilyen gyakorlata vagy szabályozási megoldása. Az Európai Unió Bírósága mindenesetre hamarosan érdemben állást fog foglalni a kérdésben.

3. Záró gondolatok

Ahogy azt a kezdetekkor jeleztem a specialitás szabálya érdekes eredettörténetet és kacskaringós életpályát tudhat magáénak. Az európai elfogatóparancs rendszerének bevezetésével és a kölcsönös elismerés, bizalom elveinek érvényre juttatásával nyilvánvalóan egy olyan folyamatot kívántak megindítani, amelyben a specialitás szabálya végső soron lényegében kiürül. Ehhez képest azt lehet látni, hogy a szabály alkalmazása – még ha a bemutatott aggályokra figyelemmel, megítélésem szerint kissé öncélúan is – egyre inkább jogi diskurzus tárgyává válik. Csak bízni lehet benne, hogy a hamvaiból főnixmadárként feltámadó specialitás szabálya nem terjeszkedik túl oly mértékben eredeti rendeltetésén, hogy az végső soron az egyik leghatékonyabban működő uniós együttműködési forma kerékkötőjévé válik.

Irodalomjegyzék:

Farkas Ákos: Büntetőjogi együttműködés az Európai Unióban, Osiris Kiadó, 2002.
Karsai Krisztina: Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései, Complex Kiadó Kft., 2004.

Kondorosi Ferenc - Ligeti Katalin (szerk.): Az európai büntetőjog kézikönyve, Magyar közlöny lap- és könyvkiadó Kft., Budapest 2009.

M. Nyitrai Péter: Nemzetközi bűnügyi jogsegély Európában, KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest 2002.

Nagy Mihály: Kiadatási eljárás, Sziládi László könyvnyomda, Kecskemét 1895.

Karsai Krisztina¹

AZ EURÓPAI BÜNTETŐJOG LEHETSÉGES JOGÁGI KERETEIRŐL

A jubiláns köszöntése

Tóth Mihály, a Professor, betölti a hetvenedik életévét és a születésnap alkalmából kollegák, tanítványok, pályatársak köszöntik őt jelen kötettel, amelyben rövid írásműveket ajánlanak a jubiláns tiszteletére. Őszintén örülök, hogy én magam is e kitüntetett körhöz tartozhatok és egy rövid esszével köszönhetem az ünnepeltet, aki korunk legelismertebb és legnagyobbrendűbb büntetőjogásza, aki mindemellett kiváló tanár, ragyogó szónok és jó tollú szerző is. Biztos vagyok benne, hogy bár ezen életkor betöltésétől kezdődően az egyetemi szféra másképp veszi igénybe az ember idejét, a jubiláns aktivitása nem fog lankadni és mind a tanításban, mind a szakmai közéletben hallhatjuk és olvashatjuk majd gondolatait az elkövetkező évtizedekben is.

Jelen írásban az engem foglalkoztató európai büntetőjogi tematika egyik alapkérdéséhez térek vissza, méghozzá az európai büntetőjog fogalmi keretrendszeréhez, amellyel kapcsolatosan a jubiláns is kifejtette nézeteit – legutóbb éppen opponensként az akadémiai doktori eljárásomban.

Boldog születésnapot, Misi!

1. Az európai büntetőjog – kettős értelmezés

Az európai büntetőjog (*European criminal law; europäisches Strafrecht*) kifejezés két értelemben nyert polgárjogot a jogi szakmai és tudományos diskurzusban. Egyfelől – időben is megelőzve a másik szóhasználatot – az európai jogi integráció büntetőjoggal összefüggésben észlelt jelenségeinek leírására, osztályozására irányuló és az azokról való tudományos diskurzus gyűjtőfogalmaként funkcionált. Lényegében a büntetőjog hagyományos, nemzeti tudományától való el- és lehatárolást szolgálta e kifejezés, de mindenképpen a beazonosítható tudományági megjelölést célozta. A korai szóhasználat és gondolkodás tipikusan és kifejezetten nem tekintette a tárgyat képező jogi normákat „büntetőjognak”, mivel éppen az volt a vizsgáldóságok központi

1 Prof. Dr. Karsai Krisztina, az MTA doktora, intézetvezető egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem

kérdése, hogy mennyiben lehet ezen új fejleményeket éppen a büntetőjoghoz sorolni. Másrésztől pedig az európai büntetőjog beazonosíthatóan egy, a legtagabb értelemben vett büntetőjoghoz tartozó jogág, aminek elkülönülő (kriminá)politikája, jogi normatartalma, (többé-kevésbé elfogadott) saját elvrendszere és értelmezési készlete van. Ezen felfogással szemben vannak ellenérvek, elsősorban a klasszikus büntetőjogi rendszerekhez való hasonlatosság számonkérése képében, azonban ma már konszenzus van atekintetben, hogy lehet erről a jogágról önállóan beszélni. Még akkor is, ha a hagyományos nemzeti büntetőjogi rendszerektől nem független és nem is teljes jogágról² van szó.

2. Európai büntetőjog – tudományos diskurzus

A tudományos diskurzus bemutatásától ehelyütt – terjedelmi okoknál fogva – el kell tekinteni, azonban azt általában véve el kell mondani, hogy a nyolcvanas évektől kezdődően ugrik meg az európai jogot (akkor még közösségi jogot) és a nemzeti büntetőjogokat összekötő tudományos munkásság lényegében a tagállamok mindegyikében, a harmadik pillér létrejövetelét követően, 1992-től kezdődően pedig szükségszerűvé válik a téma expanziója az integrációban megjelenő kifejezett büntetőjogi célkitűzések okán.

Magyarországon a rendszerváltást követően, a kilencvenes évek második felében jelenik meg a téma a tudományos diskurzusban, majd 1998-1999-től egyre több tanulmányt tesznek közzé e tág témakört illetően, ismereteim szerint Bárd Károly foglalkozott elsőként az európai integráció büntetőjogot érintő hatásával az 1995-ben megjelent „Európai büntetőpolitika” című tanulmányában.³ Őt számos hazai büntetőjogász követte a témakör feldolgozásával, doktori disszertációk, habilitációk, magy doktori értekezések is születtek e témakörben.

Ahogy az uniós integráció egyes mérföldkövei nem hagyták érintetlenül a belső, a tagállami büntetőjogi rendszereket, úgy vált egyre nyilvánvalóbbá, hogy a témakör nem csupán a tudományos érdeklődés számára bír relevanciával, hanem a büntetőjog hétköznapijaira, a büntető igazságszolgáltatás napi gyakorlatára is hatással lehetnek.

2 A nemzetközi büntetőjog – azaz a nemzetközi közjogon alapuló egyéni büntetőjogi felelősségrevonásra vonatkozó normák – ezzel szemben tekinthető függetlennek és teljes jogágnak, mivel a Nemzetközi Büntető Törvényszék joghatósága komplementer, ami azt is jelenti, hogy a nemzeti jogrend közvetlen módon nem szükséges a jog érvényesítéséhez a csatlakozási szerződés ratifikációján kívül, illetve önálló jogi szabályozók működtetik az anyagi jogi, az eljárásjogi és a szervezeti keretrendszert. Az a tény, hogy korlátozott számú bűncselekményt érintően érvényesülhet csak, nem befolyásolja a függetlenségét és – az itt képviselt értelemben – a teljességét. Lásd részletesen például Ádány Tamás: A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága, Pázmány Press, 2014.

3 Bárd Károly. Európai büntetőpolitika. In: Tények és kilátások (Tanulmányok Király Tibor tiszteletére). Budapest, 1995. 149-158. o.

A 2009. december 1-jén hatályba lépett és jelenleg hatályos alapszerződési rendelkezésekkel a büntetőjogot érintő uniós jogalkotás (és így az európai büntetőjog annak jogági komponenseivel) „rendes” uniós politika részévé vált, aminek következtében az európai kriminálpolitika is megszületett. További jellemzőként említendő, hogy az uniós *ius puniendi* egyes elemei így most már jól láthatóan kirajzolódnak, valamint az is, hogy az uniós szintű büntetőjogi tartalmú normaalkotás eredményezhet alkalmazási elsőbbséggel és közvetlen hatállyal bíró uniós jogszabályokat. Fontos ismerv, hogy kötelező erejű, elsődleges jogforrásként hatályba lépett az Alapjogi Charta is, amely a büntető igazságszolgáltatásra vonatkozóan alapjogi rendelkezéseket tartalmaz. S bár nem érinti (még) a tagállamok mindegyikét, az Európai Ügyészi Hivatal felállítása és tevékenységének megkezdése azt a szintlépést jelenti, amelyben – bár tagállami közreműködéssel, de mégis – az uniós szerv (ügynökség) saját jogán folytat le a büntetőeljárást a tagállamok területén.

3. Európai uniós büntetőjog – a genuin jogág

3.1. Fogalom

Az európai büntetőjog nem hagyományos, nemzetállami értelemben vett büntetőjog továbbra sem, mivel funkcióját tekintve nem arra irányul, hogy az egyének által elkövetett bűncselekmények miatti felelősségi rendszert és annak működtetését (és végrehajtását) kialakítsa. Ennek oka, hogy az Európai Unió tagállamoknak egyelőre nem célja szupranacionális büntető igazságszolgáltatási rendszer kiépítése. Az Európai Ügyészi Hivatal e téren persze alapvető változásokat jelez előre, de több szempontból csak fragmentárisan, emiatt ezt egyelőre „pilotként” veszem be a képletbe és külön mutatom be mint a szupranacionális európai büntetőjog kezdeményét.

Az itt képviselt felfogás szerint az uniós jognak egy területét jelenti a legszűkebb értelemben, amelynek tárgya az EUMSZ⁴ felhatalmazása alapján kibocsátott büntetőjogi tartalmú normák és azok érvényesülése (EUMSZ 79. cikk, 82-89. cikk, 325. cikk). Ekként tehát olyan normákról beszélünk, amelyek az Európai Unió mint szupranacionális entitás büntetőhatalmát alapozzák meg, amelyek tehát önálló (részleges) *ius puniendi*⁵ biztosítanak – a tagállamok által átruházva. A büntetőjogi tartalom irányelvben és rendeletben jelenhet meg, amelyek szabályozási céljukat elsősorban a tagállam büntető igazságszolgáltatásának kialakítására vonatkozóan tartalmaz szabályokat, de szűk körben az egyén és a (rész)büntetőhatalommal rendelkező entitás (EU) közötti jogviszonyt is rendezheti. Míg az első csoportba tartozó szabályok, azaz a tagállami büntető igazságszolgáltatásra vonatkozó előírások az egyént csupán közvetve érinthetik, a második csoporthoz tartozó normák közvetlenül is, ilyen egyelőre azonban

4 Az Európai Unió működéséről szóló szerződés.

5 Karsai Krisztina: Alapelvei (revolúció az európai büntetőjogban. Jurisperitus, 2015.

még csak csekély számban született. Mindebből az is következik, hogy a szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésén alapuló térségnek (megosztott hatáskörbe tartozó uniós politikának) csupán néhány komponense szűrődik át az európai uniós büntetőjogba.

Megállapítható továbbá, hogy a fenti lehatárolással megközelített európai büntetőjoghoz szükségképpen kapcsolódik az ún. *harmonizált belső büntetőjog* kérdésköre, tekintettel arra, hogy a fentiek érvényesüléséhez a tagállami büntetőjogi rendszerekre továbbra is szükség van. A tág értelemben vett európai uniós büntetőjog tehát a nemzeti büntetőjog vonatkozó rendelkezéseinek megfelelő értelmezését és alkalmazását is magában foglalhatja.

3.2. Európai kriminálpolitika

Az Európai Bizottság 2011. szeptember 20-án szakpolitikai közleményt hozott nyilvánosságra „Az uniós büntetőpolitika létrehozása”⁶ címmel, amelyben első alkalommal határozta meg generális jelleggel a büntetőjog terén alkalmazni kívánt stratégiát és elveket az európai szakpolitikák hatékonyabb végrehajtása és a polgárok érdekeinek védelme érdekében. Az európai büntetőjogi integrációban ez óriási jelentőségű lépés, hiszen ezzel nem csupán az európai büntetőjog létezését mondja ki nyíltan, hanem egyben a jogalkotás koherens irányítását is ígéri. Ez lényeges mérföldkő volt, ugyanis a Bizottság a jogalkotási folyamatban általános jogszabályelőkészítő és -kezdeményező hatáskörrel rendelkezik, elemi érdek tehát, hogy az uniós szintű, büntetőjogilag releváns normák megszületésénél valamiféle egységes szakpolitikai elképzelés bábáskodjon. A tudományos közéletben nagyhatású munkának bizonyult az „Európai kriminálpolitika kiáltványa”, amelyre egyébként a bizottsági közlemény is hivatkozik, s amelyet egy nemzetközi büntetőjogász-csoport (European Criminal Policy Initiative) tett közzé 2009-ben.⁷

A szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésén alapuló, megosztott hatáskörbe tartozó uniós politika egyik „alpolitikájaként” lehet tekinteni az európai kriminálpolitikára, a fenti lehatárolás alapján beazonosítható szakpolitikaként.

4. Európai harc a bűnözés ellen – az ügynök-probléma újragondolva

Az itt képviselt álláspont az európai büntetőjogi integráció vonatkozásában továbbfejleszti és konkretizálja Orbán Endre EU-ra alkalmazott ügynök-koncepcióját,⁸

6 COM (2011) 573, Brüsszel, 2011. 09. 20. A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Az uniós büntetőpolitika létrehozása: Az uniós szakpolitikák hatékony végrehajtásának biztosítása a büntetőjog útján.

7 The Manifesto on European Criminal Policy (2009). European Criminal Policy Initiative. Magyarul: Karsai Krisztina: Az európai kriminálpolitika megszületése Európai jog, 2012/3 9-18. o.

8 Orbán Endre: Alkotmányos identitás az Európai Unióban. Jogtudományi Alap kutatások 3. TKJTI, 2020, Budapest.

amellyel az EU és a tagállamok viszonyát igyekeznek megragadni az értékközösség és az alkotmányos identitás koncepcióit analizálva. Orbán – sikerrel – alkalmazza a közgazdaságtanból ismert ügynökproblémát (P-A-P⁹) az EU és tagállamok közötti viszonyrendszer leírására, így megállapítja, hogy a tagállamok szempontjából az EU intézményrendszerét „egy megbízási jogviszonyban megkonstruált és megbízott képviselőnek”¹⁰ kell tekinteni, ekként az EU a ráruházott hatáskörökben a tagállamok érdekében jár el és képviseli azokat. Tekintettel azonban arra, hogy a megbízói oldal többszereplős (hiszen egynél több tagállam van, sőt, ezek száma jelentős növekedést mutatott az elmúlt 25 évben), nem lényegtelen kérdés, hogy a megbízók helyzetét miként segíti elő az EU mint ügynök: a Pareto-elv érvényesül-e, azaz hogy az ügynök tevékenysége révén egyetlen megbízó sem járhat rosszabbul, vagy elégséges lehet-e az, hogy az ügygondozás „nyertesei” összességében jobban járnak, mint a megbízók azon csoportja, akik aktuálisan rosszabb helyzetbe kerülnek (Kaldor–Hicks-kritérium)¹¹? A bel- és igazságügyi együttműködés harmadik pilléres modellje eredetileg a Pareto kritériumot követte, és az EU hatásköreinek gyakorlásához az egyhangú döntéshozatalt követelte meg, a jelenleg hatályos rendszer viszont már a Kaldor–Hicks elven működő döntéshozatal felé mozdult el. Megállapítja Orbán továbbá azt is, hogy az „EU vonatkozásában létezik egy harmadik P-A-P is, ami feje tetejére állítja az egész rendszert, és relativizálja a tagállam mint megbízó, illetve EU mint megbízott szerepköröket.”¹² Azaz az uniós integrációban az EU felfogható megbízóként, a tagállam pedig megbízottként. Ennek egyik oka az, hogy az uniós jog végrehajtására döntően a tagállami jogrendszert és közigazgatási szervezetrendszert veszi igénybe az EU, saját szervei közvetlenül csak szűk körben rendelkeznek végrehajtó hatalommal. Másrészt pedig észlelni kell, hogy „attól a ponttól kezdve ugyanis, hogy az EU-t értékközösségként posztuláljuk, és az EU értékrendszere hivatkozási alappá válik, az alapul fekvő megbízási jogviszonyban a szerepek felcserélődnek.”¹³ A bel- és igazságügyi együttműködésben (ma a szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésén alapuló térség), illetve szűkebben az európai kriminálpolitikában világosan kirajzolódnak a fenti ügynök-kérdés aspektusai.

A bűnözés trendjeinek alakulása, a határon átnyúló bűnözés dinamikus növekedése és a személyellenőrzés belső határokon történő megszüntetése kialakította a tagállamok igényét arra, hogy érdekeiket a bűnözés elleni fellépésben koordinálják és ahol szükséges megfelelő „ügynökön” keresztül inkább közösen lépjenek fel. Ez hívta életre a harmadik pilléres együttműködést. Az integráció fejlődésével azonban

9 Szalai Ákos: *Közgazdaságtani fogalmak és módszerek jogászoknak*. Pázmány Press, 2020. 35-36. o.

10 Orbán i.m. 182. o.

11 Orbán i.m. 183.o.; Szalai i.m. 37. o.

12 Orbán i.m. 184. o.

13 Orbán i.m. 184. o.

az „ügynök” EU-nak kialakultak a tagállami „megbízóktól” függetlenül artikulálható érdekei, amelyek képviseletéhez és védelméhez kompetenciát is kapott („szerzett” az Európa Unió Bíróságának joggyakorlata következtében) és így akár a tagállami megbízók érdekeivel szemben is felléphet. Ilyennek tekinthetők a pénzügyi érdekek, amelyek büntetőjogi védelmére irányuló EU-s tevékenység az ügynökből megbízóvá válás folyamatának markáns jellemzője, de valójában az EUMSZ 83. cikk (2) bekezdése szerinti kompetencia alapszerződési rögzítését¹⁴ tekinthetjük döntőnek: ennek értelmében, ha valamely harmonizációs intézkedések hatálya alá tartozó területen az Unió politikájának eredményes végrehajtásához elengedhetetlen a tagállami büntetőjogok közelítése, akkor is lehet alkalmazni az egyébként a transznacionális bűnözés visszaszorítását célzó kompetenciát.

5. Jogviszonyok köre

5.1. Osztályozás

Az európai büntetőjoggal szabályozott jogviszonyokat többféleképpen lehet osztályozni. Egyfelől az uniós jogalkotás eredményeként megjelenő és szabályozási tartalmát tekintve a büntető igazságszolgáltatást érintő szabályok az EU és a tagállamok viszonyára vonatkozik (irányelv). E szabályokat a normatartalom alapján és a magyar diszciplináris megkülönböztetést alapul véve lehet tovább kategorizálni, így alkalmazhatjuk az anyagi jogi, eljárásjogi, rendőrségi és bűnügyi együttműködési jog szerinti megkülönböztetést, azonban például egy anyagi jogi tartalommal rendelkező irányelv nem a büntetőjogi felelősség anyagi jogi szabályait teremti meg elsősorban, hanem a tagállamot kötelezi az anyagi jogi jogalkotásra.

Amint e normák az egyént közvetlenül is érinthetik (elsődleges uniós jogforrások, rendelet vagy meghatározott feltételek mellett irányelv), az előbbieket szerint anyagi jogi, eljárásjogi vagy jogsegélyjogi megkülönböztetést tehetünk. S ugyan a harmonizált tagállami büntetőjog is szorosan kapcsolódik az európai büntetőjoghoz (annak tág felfogásában helyet is kaphat), a jogviszonyok ilyenkor nem különböznek a tagállami büntetőjogi jogviszonyoktól, az európai büntetőjog hozzáadott értéke az uniós jogból fakadó – a tagállamitól eltérő és kógens – értelmezési és alkalmazási jogi keret megjelenése.

14 Ennek volt előzménye a C-176/03 Bizottság v Tanács (2005. szeptember 13.) ügyben hozott döntés, amellyel az EUB kimutatta a különbséget a jogközelítő irányelv és kerethatározat kibocsátásának jogalapja között a környezetvédelmi politika körében, majd később ezt megerősítette a C-440/05 Bizottság v Tanács (2007. október 23.) ügyben hozott döntésével is. Mivel a tagállamok is el tudták fogadni ezt az „evolúciót”, bekerülhetett az EUMSZ-be a fent említett külön kompetencia.

5.2. Normarendszer – uniós jogi kategóriák

A *másodlagos uniós jogi aktusok* jogalkotási jogalapja az EUMSZ 79. cikke, 82-89. cikke és a 325. cikk bekezdése lehet. 2009. december 1-jét megelőzően a korábbi harmadik pillérben ún. kerethatározatok elfogadására volt lehetőség (1999. május 1-jét követően), ezek egy részét azóta irányelvi vagy rendeleti aktussal újraszabályozták (ún. „lisszabonizáció”¹⁵), de maradt még számos kerethatározat hatályban. A rendeleti szabályozással büntetőjogi normatartalmat a 79., a 82. és a 325. cikk alapján lehet kibocsátani.

Említést kell tenni arról is, hogy kivételesen az *uniós jog primer jogforrásai* is rendelkezhetnek büntetőjogi normatartalommal, ennek legfontosabb példája a Schengeni Végrehajtási Egyezmény 54. cikke, amelyik bevezette a transzacionális ne bis in idem elismerését az uniós tagállami viszonyokban, miközben maga a rendelkezés közvetlenül hatályosul és közvetlenül alkalmazható a tagállami büntetőeljárásokban az esetlegesen ezzel ellentétes tagállami szabályokkal szemben.

Az *Alapjogi Charta* hatókörébe az uniós jogi aktusok és a tagállamok bizonyos végrehajtási műveletei beletartoznak, így az európai büntetőjogot érintő normarendszernek az Alapjogi Charta is része. Végezetül az *uniós jog általános jogelvei* és az Európai Unió Bíróságának joggyakorlata kihatással van az európai büntetőjog normáira is, a továbbiakban azokat a vívmányokat fogjuk bemutatni, amelyek a büntetőjogi keretrendszerre, így az ide tartozó uniós normákra és (akár közvetetten) a tagállami büntetőjogi normákra, illetve azok alkalmazására vonatkoznak.

5.3. Alapelvek

Az európai büntetőjog alapelveivel kapcsolatosan két csoportot szükséges megkülönböztetni. Egyfelől lényeges kérdés a tagállami büntetőjogban ismert és elismert anyagi jogi és eljárásjogi alapelvek érvényesülése, azaz, hogy az európai büntetőjog normáit miként tudják alakítani a jogalkotás és a jogalkalmazás körében. Ezen alapelvek hagyományos feladata az, hogy a *ius puniendi* – akárkié is legyen – gyakorlását, illetve a büntetőjog alkalmazását korlátozzák (és az egyén szabadságát biztosítsák). Másrésztől pedig érdemes külön figyelmet szentelni az európai büntetőjog ún. *sui generis* alapelveinek, amelyeknek viszont az a feladata, hogy az Unió célkitűzéseit a büntetőjogi integráció területén megalapozzák és olyan elméleti keretekbe ágyazzák, amelyek megfelelnek az integrációs filozófiának, de a tagállami büntető igazságszolgáltatás rendszerszintű sajátosságait is magukon hordozzák. Emiatt az európai büntetőjog *sui generis* alapelvei nem tartoznak tisztán a belső jogban ismert anyagi jogi vagy eljárásjogi kategóriákba, mert a szoros értelemben vett belső büntetőjogi szabályozási körön kívül helyezkednek el, az európai

15 Lásd összefoglalóan: Peter Csonka – Oliver Landwehr: How „Lisbonised” is the Substantive Criminal Law in the EU? *Eu crim*, 2019/4 261-267. o.

büntetőjog kereteit szabják meg, amelyek aztán a tagállami büntetőjogra közvetett hatást fognak gyakorolni. Ezen belül azonban mind az anyagi, mind az eljárási büntetőjogra is. *Mindezek miatt tehát az európai büntetőjog mint jogág kettős alapelvi szorításban működik.* Két fő csoportját lehet megkülönböztetni az európai büntetőjog sui generis alapelveinek, így a rendszeralkotó (strukturális) alapelveket és működési (funkcionális) alapelveket. A rendszeralkotó vagy strukturális alapelvek elvi jelentőségű tételek, amelyek meghatározzák (előrejelzik) a lépésenkénti integráció által e területen megvalósítandó attribútumokat, amelyek a (létrejövő) jogterületet jellemzik, és amelyeknek a szubszidiaritáson és az arányosságon (valamint az uniós jog általános elvein) kívül érvényesülniük kell. Ez azt is jelenti, hogy ezen alapelvek kialakítása az uniós tagállamok mindegyikének érdekében állt és ezek érvényesítése közös európai kompromisszumon alapul. Mindezekből persze az is következik, hogy e sui generis alapelveknek van politikai tartalma (nem pártpolitikai, de európai közpolitikai mindenképpen), ez azonban nem újszerű jelenség, általában véve is jellemző, hogy a rendszeralkotó jogelvek, így a büntetőjogiak is első megjelenésükben politikai kívánalmak voltak, amelyeket aztán világos jogi követelményekké transzformált a jogfejlődés, így mára már levetkőzték e tulajdonságukat. A rendszeralkotó (strukturális) alapelveknek ehelyütt az európai territorialitás elvét, az arányosság elvét, a koherencia elvét, a kölcsönös bizalom elvét és a kölcsönös elismerés elvét tekintjük. Működési (funkcionális) alapelv a locus/forum regit actum elvpár, vegyes természetű pedig az asszimiláció alapelve.¹⁶

5.4. Normarendszer – belső jogi kategóriák

A jelen vizsgálódás tárgyában van helye a másik irányú osztályozásnak vagy kategorizálásnak is, méghozzá a tagállami büntetőjog, a belső jog felől közelítve. Ennek megfelelően az anyagi joghoz tartozó normarendszert és az eljárási joghoz tartozó normarendszert érdemes megkülönböztetni. Léteznek tehát olyan uniós normák, amelyek *anyagi jogi normatartalommal* bírnak. Valójában azokról a kerethatározatokról és irányelvekről van szó, amelyekben a büntetőjogi felelősség valamely anyagi jogi komponensével kapcsolatosan ad követendő szabályozási tartalmat az uniós norma. Ekként tehát a bűncselekmények (tényállási elemek, stádiumok, tettesség-részesség), a felelősségrevonás esetleges további feltételei (és akadályai), valamint a szankciók jöhetnek szóba. A cél minden esetben a jogközelítés, azaz a tagállami (büntető)jog-rendszerek egyes különbözőségeinek valamilyen közös cél érdekében történő leépítése egyforma szabályok bevezetése nélkül. Az intézményesített jogközelítés egy konkrét módszer, amelynek során a nemzeti büntetőjogokat úgy alakítják át, hogy hasonló jogintézmények vagy jogi megoldási technikák bevezetése révén alkalmasak legyenek az Unió által meghatározott cél megvalósítására.

16 Lásd részletesen Karsai i.m. (2015).

Mind a kerethatározat, mind az irányelv olyan kötelező jogi aktus, amelynek címzettje a tagállam, és amelyek tagállami jogalkotással történő beillesztést követelnek. Mindkét aktus meghatározza a célkitűzést, amit el kell érni a tagállami jogalkotással, azonban a (tárgyukat tekintve) büntetőjogi kerethatározatok és irányelvek (EUMSZ 83. cikk) egyik típusa ún. minimumszabályozást tartalmaz. Ez azt jelenti, hogy az irányelvi szabályozás célkitűzés jellege kevésbé érvényesül, az irányelvek átültetése során a tagállamnak az irányelvben foglalt tényállási elemeket és szankció-minimumokat át kell vennie. Ezen túlmenően azonban a tagállamnak joga van szigorúbb szankciókat előírni és más magatartásokat is büntetendőség alá vonni, ha ezt nem tiltja az irányelv, vagy az irányelv szabályozási céljai alapján jogértelmezéssel nem jutunk ilyen eredményre. A minimum-szabályozásból az is következik, hogy a tagállam nem dönthet úgy, hogy nem bünteti az irányelvben büntetni rendelt cselekményeket. A minimum-szabályozás adott esetben a büntetőjogi felelősség negatív feltételeire, így a büntethetőség anyagi jogi akadályaira kiterjedhet, illetve például stádiumtani kérdésekre, vagy akár a tettességgel kapcsolatos részletekre is.

Az *eljárási joghoz tartozó normarendszerben* az irányelvi és kerethatározati szabályozás mellett a rendeleti szabályozás lehetősége¹⁷ is megjelenik. Másik jellemzője pedig az, hogy a tagállamok hatóságainak együttműködését könnyítő, így eredetileg a jogsegélyjoghhoz (illetve a nyomozás során történő rendőrségi együttműködéshez) tartozó szabályozási igényt kiegészítette a „rendes” büntetőeljáráshoz tartozó jogintézményekre vonatkozó szabályozás is, figyelemmel a négy alapszabadság megvalósulásából fakadó genuin (uniós jogi) védelmi funkciók kiépítésére, illetve általában véve az európai regionális emberi jogi védelmi rendszer erősödésére. Azaz a hatóságok transznacionális együttműködésének megkönnyítését szolgáló rendelkezések megfelelő működéséhez szükség van a büntetőeljárás egyes általános szabályainak (például sértett helyzete, ártatlanság vélelme stb.) közelítésére is. Megállapítható továbbá, hogy a hagyományos, nemzeti büntető igazságszolgáltatási ökoszisztémában megjelenő egyes feladatok elvégzésére, illetve transznacionális koordinálására uniós ügynökségek jöttek létre (Europol, Eurojust), amelyek rendszerbe illesztése szintén eljárásjogi tartalmú normákat követelt meg.

6. Megfeleléségi korlátok

A büntetőjogi normatartalmú uniós jog vonatkozásában lényeges jellemző, hogy az uniós jog alkotására vonatkozó tartalmi követelmények és az Alapjogi Charta követelményei is egyaránt érvényesülnek, így – jelenleg – a szubszidiaritás, az arányosság elve, illetve értelemszerűen az alapjogi korlátok. Az *uniós normák megfeleléségi vizsgálata* az EUB

17 Az első ilyen tárgyú rendelet az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1805 rendelete (2018. november 14.) a befagyasztást és az elkobzást elrendelő határozatok kölcsönös elismeréséről (HL L 303/1, 2018. 11. 28., 1. o.)

feladata, már a kerethatározatok esetében is vizsgálhatta az EUB az érvényességüket (1999. május 1-jét követően).

Az uniós normák közvetlen végrehajtását, a beillesztésre szoruló normákkal kapcsolatos tagállami jogalkotást és a harmonizált jog végrehajtását az Unió is figyeli, mind a Bizottság, mind az EUB saját hatáskörében eljárva megfelelő kontrollfunkciót is gyakorol. Az európai büntetőjogi normák esetében az uniós célkitűzések végrehajtásának – figyelemmel a hiányzó genuin uniós büntetőjogi szervezet- és eljárásrendszerre – *egyetlen eszköze a tagállami büntetőjogi rendszer, így tehát annak jogi igazodása a célok megvalósításához kulcsfontosságú.* Emiatt az uniós jogi integráció funkcionális hatásai ebben az alrendszerben is megjelennek – s ugyan a jogi kölcsönhatások nem lehetnek alapvetően eltérőek jogágtól függően, azaz a nemzeti jog és az uniós jog közötti jogi kapcsolatok generálisan érvényesülnek, a büntetőjogban (és különösen a büntető anyagi jogban) e kölcsönhatások a büntetőhatalom csupán részleges átruházása miatt egy ponton markáns kivételekkel érvényesülnek, ez pedig a büntetőjogi felelősség terjedelmének kérdése. Az uniós normák közvetlen hatályú alkalmazásánál (például jelenleg: át nem ültetett büntetőjogi normatartalmú irányelveknél vagy kerettényállást kitöltő szakmai szabályozóknál), valamint a közvetett hatály esetén a nemzeti jog irányelvnek megfelelő értelmezésénél sem az irányelv önmaga, sem a beillesztésére kibocsátott jogszabály nem rendelkezhet olyan hatással, hogy az irányelv előírásait megszegő egyén büntetőjogi felelősségét fokozza, vagy azt megalapozza¹⁸ – azaz a büntetőjogi felelősség fokozása vagy annak megalapozása nem nyugodhat kizárólag az uniós normán. Hosszabb távon elképzelhető, hogy ez a korlát is felpuhul, mi több várható, hogy a pénzügyi érdekek büntetőjogi védelme körében ki is fog veszni az EUB gyakorlatából. A büntetőjogi felelősség terjedelme és különösen az anyagi jogi törvényesség elve tehát olyan korlát, amit az integrációs célok érvényesítése sem írhat (még) felül, ahogy ezt jól szemléltették a büntethetőség elévülésével kapcsolatos EUB döntések. Különösen sajátos a problémakör kontextusa, ugyanis a nagy felzúdulást kiváltó Taricco ügy¹⁹ utóélete és azt mentő M.A.S. ügy²⁰ valójában azt mutatja, hogy a büntethetőség elévülésének a tagállami jogban elismert jogi természetétől (azazhogy anyagi jogi avagy eljárásjogi természetű-e) függ az uniós célok elérése. Ha ugyanis eljárásjogi természetű az elévülés jogintézménye, a Taricco verdikt értelemszerűen nem befolyásolja a felelősség anyai jogi határait, ha viszont anyagi jogi természetű, akkor nagyon is.

Megemlíthető még, hogy a minimumszabályozást tartalmazó irányelv esetleges közvetlen hatályának megnyílása esetén a magánszemély (tipikusan terhelt) számára azon irányelvi normatartalom lehet releváns, amely az ő joghelyzetét (felelősség terjedelme,

18 80/86 Büntetőeljárás Kolpinghuis Nijmegen BV szemben (1987. október 8.) [1987] ECR 3969. o.

19 C-105/14 sz. ügy Ivo Taricco és társai elleni büntetőeljárás (2015. szeptember 8.)

20 C-42/17 sz. ügy M.A.S., M.B. & Presidente del Consiglio dei Ministri (2017. december 5.) Szokás Taricco II-nek is nevezni ezt az ügyet

szankciók, egyéb feltételek) javítja, tehát nem elképzelhetetlen, hogy a nem megfelelő tagállami átültetés esetén a tagállami büntetőjogi normákkal szemben hivatkozzon az érintett személy az irányelvre és annak alkalmazására. Ez csak olyan esetben lenne lehetséges, ahol az irányelv kifejezett büntethetőségi akadályt, esetleg kifejezett felhatalmazást adna: azonban a jelenleg hatályos, anyagi jogi normatartalommal rendelkező irányelvek ilyen – tudomásom szerint – nem tartalmaznak.²¹

A büntető eljárásjogi (és a bűnügyi együttműködés jogában felmerülő) kérdésekre irányuló jogközelítő irányelvek, illetve az első rendelet is olyan jogi szabályozók, amelyek nem kollidálnak az anyagi jogi törvényesség elvével, illetve a büntetőjogi felelősség terjedelmét sem befolyásolják, ekként a belső eljárásjoggal szemben álló uniós normák is alkalmazandók az egyéb feltételek fennállása esetén.

7. Európai uniós büntetőjog – szupranacionális értelemben

A hagyományos és belső jogrendszerre érvényes megközelítés alapján az európai büntetőjog a szupranacionális szinten kialakuló vagy kialakítandó, a tagállami büntetőhatalomtól független, önálló és teljes büntetőhatalom működtetésére szolgáló normarendszer lenne. Ebben mind az anyagi jogi, mind az eljárásjogi keretrendszert szupranacionális szintű jogalkotás és jogalkalmazás jellemezné, saját hatóságokkal és megfelelő kompetenciákkal. Egy ilyen rendszer hasonlíthatna a föderális berendezkedésű államokból ismert szövetségi szintű bűnüldözéshez és büntető igazságszolgáltatási rendszerekhez, így kézenfekvő lehet a kérdés, hogy esetleg ilyen irányú fejlődésre az adhat-e majd alapot, ha valamikor az uniós fejlődés áttér a föderális átalakulás irányába. Erre konkrét jelek nincsenek, de az elvi lehetőség már a jelenlegi fejlettségi szinten is kirajzolódik. Az is igaz ugyanakkor, hogy *föderális átrendeződés nélkül is lehet függetleníteni a büntetőhatalmat a tagállamitól*, ahogy ezt a Nemzetközi Büntetőbíróság példája is mutatja. Úgy tűnik, ez a függetlenedés lesz az uniós fejlődés útja is, először meghatározott bűncselekmények vonatkozásában, még hozzá a pénzügyi érdekeket sértő bűncselekményekkel kapcsolatosan.

Az uniós keretrendszerben a Corpus Juris projekt²² volt az első tudományos megközelítés, amelyik az – itt képviselt felfogás szerint – uniós büntetőhatalom definiálásának és működtetésének vizsgálatára komplexen vállalkozott. Az Európai Parlament megbízásából 1995-ben előkészítő munkacsoportot hoztak létre, amelybe neves európai büntetőjogászokat hívtak, s amelynek feladata az volt, hogy a Közösség pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelmére javaslatokat dolgozzon ki. A munka gyümölcseit 1997-ben publikálták először Corpus Juris Europae címmel, azonban azt

21 Ez nem keverendő össze azokkal a gyakori esetekkel, amikor az uniós szabályozás (más politika) valamely nemzeti büntetőjogi kerettényállását tölti ki tartalommal, ilyenkor az uniós keretrendszerben jogszerűnek tekintett cselekmény nem lehet büntetendő a tagállami büntetőjogban.

22 A dokumentum szövege letölthető a www.law.uu.nl/wiarda/corpus oldalról.

az azóta eltelt időben is többször módosították. A Corpus Juris Europae anyagi jogi része meghatározta a pénzügyi érdekeket sértő bűncselekmények tényállási elemeit, a felelősségrevonás legfontosabb anyagi jogi feltételeit és szankciókat, az eljárásjogi része pedig elismerte az európai területiség elvét és az európai joghatóságot, és felvázolta egy európai ügyészség modelljét. A Corpus Juris újszerű megoldásai a megbízó uniós szervek elismerését váltották ki, azonban az európai büntetőjogászai közvéleményt megosztották. Már az első publikálást követően felpezsdült a szakmai közélet, és egymást követték a szakmai és tudományos konferenciák, amelyek eredményeképpen több változáson is keresztül ment a „normaszöveg”. A Corpus Juris és a megoldási javaslatok körüli szakmai diskusszió elapadt néhány évre, amikor a politikai szinten a Nizzai Szerződésből – szemben korábbi tervezeti fázisokkal – kikerült az európai ügyészségről szóló felhatalmazó rendelkezés (2001), mígnem a Lisszaboni Szerződés módosításai (2007) bevezették a felhatalmazó normát az Európai Ügyészi Hivatal létrehozására. A tagállamok végül megerősített együttműködésékként hozták létre ezt az uniós ügynökséget, amely 2021 nyarán megkezdte a bűnüldözési tevékenységét.

Az önálló, egységes európai területi joghatósággal rendelkező bűnüldözési célú ügynökség és eljárásának részletes bemutatása²³ helyett a fentiekben említett *töredékes szupranacionális jellegéről* szükséges szót ejteni. Fontos látni, hogy a „szupranacionális töredékek” kellőképpen kiegyensúlyozásra kerültek olyan jogi eszközökkel, amelyek a hagyományos (tagállami) büntetőjogi keretrendszerhez való ragaszkodást jelzik, így például ilyen „töredéknek” lehet tekinteni azt, hogy az európai territorialitás elvén nyugszik az együttműködés, tehát a tagállami országhatárok nem relevánsak, így a területi és személyi elven nyugvó joghatóság főszabályként nem értelmezhető már a tagállamok viszonylatában, ezt némileg ellensúlyozza az, hogy a tárgyi joghatóság viszont nem korlátlan, hiszen csak meghatározott bűncselekmények gyanúja esetén járhat el ez az ügyészség. Hasonlóan paradigmaváltó szupranacionális „töredék” az elsődleges „illetékesség” megalapítása az uniós ügyészség számára, amit az „enyhít” valamennyire, hogy egyébként ez nem kizárólagos.

Megítélésem szerint az Európai Ügyészi Hivatal munkájának megkezdését követően a büntetőeljárás szabályok további közelítése és átalakulása várható a közeljövőben az érintett tagállamok között, valamint nem kizárt, hogy az anyagi jogi szabályozás körében is szükség lesz jogegységesítésre.

23 Lásd újabban Karsai Krisztina: Az Európai Ügyészség és Magyarország: Kihívás vagy elszalasztott lehetőség? Budapest, TI, 2021; Udvarhelyi Bence: Gondolatok az Európai Ügyészség tárgyi hatásköréről. Miskolci Jogi Szemle, 2020/1 152-168.o.; Polt Péter: Az Európai Unió ügyészi szerve: az Eurojust. In: Barabás, A Tünde; Belovics, Ervin (szerk.) Sapiens in sapientia: Ünnepi kötet Vókó György 70 születésnapja alkalmából. Budapest, Pázmány Press, 2016, 129-144.o.; Polt Péter: Az európai ügyész. In: Polt, Péter; Belovics, Ervin; Gellér, Balázs; Ambrus, István (szerk.) Ünnepi kötet Györgyi Kálmán 75. születésnapja alkalmából. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2016, 207-213.o.

8. Zárszó

A fenti megfontolások még nem adják ki teljes mértékben az európai büntetőjog mint lehetséges jogág fogalmi megalapozásának a teljességét, de a jelen esszé elkészítése során felmerült további kérdések elegendő muníciót szolgáltatnak számomra a kutatás folytatására, amelyet – ennek okán – a jubiláns tiszteletére fogok a jövőben is folytatni.

Irodalomjegyzék

- Ádány Tamás: A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága, Pázmány Press, 2014.
- Bárd Károly. Európai büntetőpolitika. In: Tények és kilátások (Tanulmányok Király Tibor tiszteletére). Budapest, 1995. 149-158. o.
- Peter Csonka – Oliver Landwehr: How „Lisbonised” is the Substantive Criminal Law in the EU? *Eucrim*, 2019/4 261-267. o.
- Karsai Krisztina: Az európai kriminálpolitika megszületése *Európai jog*, 2012/3 9-18. o.
- Karsai Krisztina: Alapelvi (revolúció az európai büntetőjogban. *Jurisperitus*, 2015.
- Karsai Krisztina: Az Európai Ügyészség és Magyarország: Kihívás vagy elszalasztott lehetőség? Budapest, TI, 2021.
- Orbán Endre: Alkotmányos identitás az Európai Unióban. *Jogtudományi Alapkitatások 3. TKJTI*, Budapest, 2020.
- Polt Péter: Az Európai Unió ügyészi szerve: az Eurojust. In: Barabás, A Tünde; Belovics, Ervin (szerk.) *Sapiens in sapientia: Ünnepi kötet Vókó György 70 születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press, 2016, 129-144. o.
- Polt Péter: Az európai ügyész. In: Polt, Péter; Belovics, Ervin; Gellér, Balázs; Amburus, István (szerk.) *Ünnepi kötet Györgyi Kálmán 75. születésnapja alkalmából*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2016, 207-213. o.
- Szalai Ákos: Közgazdaságtani fogalmak és módszerek jogászoknak. Pázmány Press, 2020, 35-36. o.
- Udvarhelyi Bence: Gondolatok az Európai Ügyészség tárgyi hatásköréről. *Miskolci Jogi Szemle*, 2020/1 152-168. o.

ÖNKORMÁNYZATI RENDELETEK A HELYI „RENDÉSZET” SZOLGÁLATÁBAN

1.

Mindig megtiszteltetésnek számít az, ha felkérést kap az ember arra, hogy valamely kollegájának születésnapja alkalmából tanulmányt írjon egy készülő ünnepi kötetbe. Ez a megtiszteltetés pedig különösképpen felértékelődik akkor, ha az ünnepelt iránt a felkért személy mindig is töretlen szimpátiát érzett. Tóth Mihály professzor feltétlenül ide sorolható. Jóllehet Ő a büntetőjog kiváló művelője, én pedig a közigazgatási jog iparosra vagyok, mégis két szálon határozottan összetalálkozt az életpályánk: az egyik szál szakterületeink jogalkotásának (pontosabban szólva kodifikációjának) a területe. Számos monográfia és tanulmány bizonyítja azt, hogy mindketten elhivatott híve voltunk a minőségi jogszabályalkotásnak, egészen konkrétan annak, hogy a társadalmi viszonyokat szabályozó jogi normák ne „elkövetettek”, hanem a szó szoros értelmében véve „teremtettek”, megalkotottak legyenek. Tóth professzor mind ezt „pozícionáltan” is gyakorolhatta, hiszen 1998-2000 között az Igazságügyi Minisztérium helyettes államtitkáraként felelőse volt a büntetőjogi kodifikációnak. A másik szálat a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Doktori Tanácsában való – több éven át tartó – együtt munkálkodásunk jelenti. Ezek az évek alkalmat teremtettek számomra ahhoz, hogy közelebről is megismerhessem az ünnepelt habitusát, a tudósjelöltek képzése során kifejtett áldozatos munkáját.

Kedves Mihály! Szeretettel köszöntelek születésnapod alkalmából, kívánom, hogy még sok éven át legyél tevékeny részese a szakterületed, a büntetőjog tudománya fejlesztésének és a leendő jogászok képzésének!

2.

1. Nem volt számomra kérdés, hogy tisztelgő tanulmányom tárgyául milyen témakört választok. Több szempontot vettem itt figyelembe: az egyik az volt, hogy a tárgyválasztás valamiképpen illeszkedjen az ünnepelt szakterületéhez, a másik pedig az, hogy annak lehetőleg időszerűsége is legyen. Mindehhez járult az a harmadik szempont, hogy mindezidáig kevésbé vizsgált területre irányíthassam rá a figyelmet.

¹ Professor emeritus, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Közigazgatási Jogi Tanszék

Mindezek eredményeként a rendészeti igazgatás került a látókörömbé, azon belül is egy eddig csak kevesek által kutatott terület, a helyi önkormányzati rendeletalkotás. Tárgyválasztásomat nagymértékben segítette az a körülmény, hogy 2018-2020 között részese lehettem egy olyan átfogó kutatásnak, amely a teljes magyar hatályos helyi joganyag átvizsgálását tűzte ki feladatául.² Jelen munkámban – a teljességre törekedve – kísérletet teszek arra, hogy mindazokat a tárgyköröket bemutassam, amelyek ma a helyi önkormányzatok joganyagában a rendészeti igazgatással összefüggésbe hozható feladatokat prezentálhatják.

2. A részletek ismertetése előtt két előzetes megjegyzést tennék: a rendészet valamely konkrét területét érintő helyi szabályozások nem „vegytisztták”, azok a legritkább esetben minősülnek meghatározó tárgykörnek. A leggyakrabban más tárggyal együtt fordulnak elő, a „fő” tárgy érvényesülését, hatályosulását segítik. Ebből következik a második jellemzőjük is: szinte alig van olyan szelvénye a helyi önkormányzati rendeletalkotásnak, melyen belül ne találhatnánk meg a rendészeti tárgyú rendelkezéseket. Különbség mindössze abban van, hogy az egyik tárgykörben (pl. közterülethasználat, építésügyi igazgatás) markánsabban jelennek meg, mint másutt. (Pl. helyi szociális tárgyú rendeletek, helyi elismeréseket, kitüntetések reguláló jogszabályok esetében).

Kutatásaink során nagyjában-egészében 21 olyan tárgykört találtunk, amelyek lehetővé teszik a helyi önkormányzati rendeletek fejezetenkénti elkülönítését. A következőkben ezek sorrendjében haladva teszünk kísérletet arra, hogy a rendészeti tárgyú (vagy ahhoz közelálló) helyi rendelkezéseket kiszűrjük és azok néhány jellemzőjét megjelöljük.

2.1. Helyi ünnepségek. A szervezettel, a működéssel kapcsolatos ügyek, a helyi népszavazás és a választások. Ebben a körben valóban csak némi bátorsággal jelölhetünk meg rendszertel összefüggésbe hozható önkormányzati rendeleteket. Ezek sorát a „Városnév használatáról” szóló rendelet nyitja, amely pontosan körülírja azt a személyi kört, amely jogosult lehet a városnév feltüntetésére. Megjegyezhető, hogy hasonló tárgykörű helyi szabályrendeleteket már 1945 előtt is alkottak. Ilyen volt például a „Város nevének és címerének magánosok és intézmények általi használatáról” szóló szabályrendelet.

Ha szórványosan is, de találunk önkormányzati rendeletet az „Ünnepségek rendjéről”, de külön kifejezetten a „Nemzeti ünnepek koszorúzási rendjéről” is. Az „Országzászlóra vonatkozó előírásokról, valamint a középületek és közterületek fellobogózásáról” szóló helyi jogszabályok is ebbe a körbe sorolhatók.

2 A kiterjedt kutatómunkára a KÖFOP – 2.1.2. – VEKOP – 15 – 2016 – 00001 azonosító számú „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében került sor. Az önkormányzati rendeletalkotás tárgykörében dereguláció. Empirikus kutatások eredményeinek felhasználásával. Dialóg Campus. Budapest, 2020. 148.o. „Önkormányzati rendelet-tár. (A helyi jogalkotás megújulásának lehetőségei)”. Kiadta: Demokratikus Helyi Közigazgatás Fejlesztéséért Alapítvány 2020. 726. o.

Markáns rendészeti tárgyú rendelkezések lelhetők fel a „Választási plakátok elhelyezésének tilalmáról” szóló önkormányzati rendeletekben, illetőleg azokban a helyi jogszabályokban is, amelyek a választások után plakátok eltávolításokról szólnak.

2.2. Önkormányzati kitüntetések, elismerések, címek, díjak. Ez a tárgykör természeténél fogva zárja (zárná) ki a rendészeti tárgyú helyi jogalkotást, mégsem állíthatjuk azt, hogy annak nyomai itt fel sem lelhetőek. Ilyennek mondható például az a helyi rendelet, amely az „Életmentő cím alapításáról és adományozásáról” szól. Némi bátorsággal itt említhető az az önkormányzati rendelet is, amely a „Rendezett falu – Takaros ház” elismerő cím alapításáról és adományozásáról szól. Ez a rendelet az elérni kívánt célt nem hátrányos jogkövetkezmények kilátásba helyezésével, hanem éppen hogy megfelelő ösztönzőkkel iparkodik elérni.

2.3. Településfejlesztéssel, településrendezéssel kapcsolatos ügyek. Ez a terület már rokonságot mutat a közterülethasználattal, így alapvetően nem itt, hanem az utóbbinál bukkannak elő nagyobb számban a helyi rendészettel összefüggésbe hozható helyi rendeletek. Nyomok persze itt is vannak. Ezt példázzák az „Egyes reklámhordozókra vonatkozó településképi követelményekről és az ahhoz kapcsolódó településképi bejelentési eljárásról” és a „Településfejlesztési, település rendezési és településképpel kapcsolatos feladatokkal összefüggő partnerségi egyeztetés szabályáról” szóló önkormányzati rendeletek.

2.4. Szociális támogatások és ellátások, sajátos célú támogatások, ösztöndíjak. Magától értetődik, hogy ez a terület áll talán legtávolabb a rendészeti tárgyú helyi jogalkotástól, így a legaprólékosabb vizsgálódással sem könnyű példákat találni. Egyedül talán a „Rendkívüli élethelyzetbe került családok támogatásáról, valamint a krízishelyzet kezelésére vonatkozó szabályokról” szóló helyi rendeletet említhetjük itt, ezt is csupán arra tekintettel, hogy a krízishelyzet kezelése óhatatlanul megkívánhatja a rendészeti igazgatás körébe sorolható eszközök esetenkénti alkalmazását is.

2.5. Közterület használat, parkolás rendje. A közterület használat szabályozása mindig megjelent a helyi jogalkotás gyakorlatában. Ma már azonban inkább azt figyelhetjük meg, hogy az egységes, egész szabályozási területet átfogó reguláció helyett a „részterületek” elkülönített rendezése a gyakorlat. Ezek a részterületeken pedig viszonylag gazdag rendészeti tárgyú és indíttatású helyi jogszabályanyag jött létre, amely mindenképpen méltó arra, hogy megemlékezzünk róla. Ide sorolhatjuk a „Közterületek elnevezéséről és a házszám – megállapítás szabályairól” szóló önkormányzati rendeleteket, amelyek nagyobb számban közvetlenül a rendszerváltást követően kerültek megalkotásra. Ugyancsak itt kell szólnunk a „Közterületek rendeltetésétől eltérő célú használatának szabályairól” is, amelyek bővelkednek rendészeti

előírásokban. Számos hasonló tartalmú helyi jogszabályt (szabályrendeletet) már az 1945 előtti önkormányzatok is alkottak. Ilyenek voltak például a „Járdák, utak, terek szabadon tartásáról” vagy éppen a „Közterület foglalás rendjéről” szóló partikuláris rendeletek. A közterület-felügyelet intézményének megjelenése új távlatokat nyitott a rendészeti tárgyú helyi rendeletalkotás előtt. A teljességre törekvés szándéka nélkül itt említhetjük a „A közterület-felügyelet fenntartásáról”, „A közterületi térfigyelő rendszerről” szólókat. Vitathatatlanul helyi rendészeti feladatokat jelenítettek meg a „Nem dohányzó közterületek kijelöléséről”, vagy a „Szeszesital közterületen történő fogyasztásának korlátozásáról” rendelkező helyi jogszabályok. Markánsan ennek a feladatnak a jelenlétét jelzik a „Védett övezetek kijelöléséről” szóló rendeletek, amelyek egyértelműen mutatják, hogy itt egy valaha alapvetően rendészeti (rendőrségi) ügy kezelése, szabályozása került át az önkormányzatokhoz. (Emiatt persze azok igencsak óvatosan nyúlnak a helyi rendeletalkotás eszközéhez. Jól mutatják ezt a „Türelmi zónák kijelöléséről” szóló önkormányzati rendeletek, amelyekből mutatóban is alig találhatunk néhányat. Mindez annak ellenére állítható, hogy hasonló tárgykörök helyi regulálására már 1945 előtt is sor került. Ezt példázzák „A prostitúcióról, a kéjnégről, a bordélyházakról és a kéjnég foglalkoztatásáról” szóló korabeli szabályrendeletek.)

Nem kell nagy bátorság ahhoz, hogy a „Közterületek bontás utáni helyreállításáról” szóló rendeleteket is a rendészeti tárgyú helyi jogalkotás területéhez soroljuk. Ismerve azt a káoszt, amelyet a közterületek felbontása és helyreállítása okoz, kifejezetten ösztönözzük is az e tárgykörű következetes és korrekt helyi szabályozást.

A rendészeti igazgatás helyi eszközrendszere bukkan elő a „Játszóterek használatáról” szóló önkormányzati rendeletknél is, amely főképpen az egyes eszközök használatára vonatkozó szabályok tartalmának vizsgálatakor válik nyilvánvalóvá.

A dolog természetes rendjénél fogva sorolhatók a helyi rendészet tárgyköréhez a „Taxiállomások igénybevételeinek rendjéről” szóló helyi jogszabályok is. Külön csoportot alkotnak azok az önkormányzati rendeletek, amelyek a „Parkolás szabályairól” fogalmazznak meg rendelkezéseket. Velük rokoníthatók azok a helyi jogszabályok, amelyek az „Üzemképtelen járművek közterületen való tárolásának szabályairól” szólnak. Kifejezetten szigorú helyi rendészeti intézkedések megtételére van szükség ahhoz, hogy a jelenlegi (néha tényleg áldatlan) állapotok megszűnjenek.

2.6. Környezetvédelem, növénytelepítések. Nem hagyható ki vizsgálati körünkől a környezetvédelem területe sem. Annál is inkább nem, mivel kétségtől itt is megtaláljuk nyomait a rendészeti igazgatás helyi jogszabályokban rögzített eszközrendszerének. Ide sorolható például az „Építési és bontási hulladék kezeléséről” szóló helyi rendelet, de ugyanitt említhetők meg a „Zaj és rezgés elleni védekezés helyi szabályairól”, a „Zajjal járó szabadtéri munkák rendjéről”, vagy éppen a „Levegő védelméről” helyi előírásokat meghatározó rendeletek is. Sok éven át okozott gondot a „Kerti hulladék és gázégetés rendjéről” szóló önkormányzati rendelet tartalmának meghatározása, míg

nem mostanra radikális rendészeti jellegű intézkedésekkel sikerült megtalálni a megnyugtató megoldást. Hasonló gondok helyi megoldását célozzák a „Parlagfű, valamint más allergén növények irtásáról és visszaszorításáról” rendelkező helyi jogszabályok is.

Egészen újszerű tárgykörök is helyi szabályozás tárgyaiként jelentek meg az utóbbi évek során. Kettőt külön is érdemes megemlíteni: az egyik a „Füst-köd (szmog) riadó intézkedési tervről”, a másik pedig a „Falfirkák eltávolításának rendjéről” szól.

2.7. Helyi közutak, közlekedés, forgalmi rend. A közúti forgalmi rendnek is van olyan szelvénye, ami helyi jogszabályalkotás tárgya lehet. Valójában több olyan szabályozási tárgykör található itt, amelyek okkal és méltán válhatnak a helyi jogalkotás tárgyaivá. A közúti forgalmi rend „egésze” is regulálható lehet (szabályozzák is több helyütt), lehet azonban úgy is a szabályozás tárgya, hogy a behajtási engedélyek kiadásának rendjét is magában foglalja. (Ezutóbbiak meghatározott időszakonkénti felülvizsgálatát több önkormányzati rendelet is előírja). Sokhelyütt – helyesen – a helyi jogalkotás tárgykörei között tartják számon a forgalomterelés rendjét. Több önkormányzat ún. környezetkímélő forgalmi rend kialakítását tűzi ki célul és ehhez keres kifejeződési formát a helyi önkormányzati rendeletben. Ezt a célt szolgálják azok a helyi jogszabályok is, amelyek az ún. sebességkorlátozó küszöbök (fekvő rendőr) elhelyezésének szabályozását írják elő.

A most említett tárgykörök nyilvánvalóan igénylik a rendészeti jellegű intézkedések igénybevételét is, amelyek kétségkívül fellelhetők a róluk szóló önkormányzati rendeletekben. Miről is adnak konkrétan szabályozást ezek a rendeletek? Tételesen felsorolva: „A járművek behajtási engedélyeinek kiadási és felülvizsgálatai rendjéről”, „A súlykorlátozáshoz kötött behajtás rendjéről”, „Az elektromos közlekedési járművek használati rendjéről.”

2.8. Helyi építési ügyek. A helyi építési ügyek helyi rendeletben történő szabályozása hosszú történelmi múltra tekint vissza. Valójában egy klasszikus helyi szabályozási tárgykörrel van itt szó, amely csak fokozatosan került át a helyi normaalkotás területéről a központi szabályozás terrérumára. Minthogy azonban a számos helyi sajátosság, specialitás nem fogható át maradéktalanul absztrakt módon megfogalmazott országos normákkal, így ezen a területen változatlanul viszonylag gazdag helyi normaanyag is található. Körükben pedig ugyancsak markáns rendészeti tárgyú önkormányzati rendeletek is vannak. Ilyenek például a különböző „Építési tilalmak elrendeléséről” szóló, a „Beépített és beépítetlen ingatlanok rendjéről” szóló rendeletek. Hagyományosan ide sorolhatók voltak még az ún. „Szomszédjogokról” szóló önkormányzati rendeletek is, amelyeknek alapja a régi PTK (1959. évi IV. törvény) 106.§-ában volt megtalálható.³

3 Ez az alap hatályon kívül lett helyezve, hasonlóképpen az azt részletező 1960. évi 11. tvr. 21.§-a is.

2.9. Költségvetés, helyi pénzügyek, önkormányzati vagyon kezelése. A rendészeti tárgyú helyi önkormányzati rendeletek után kutatva érkezünk el a költségvetésről, a helyi pénzügyekről és az önkormányzati vagyon kezelésével összefüggésbe hozható helyi önkormányzati rendeletekhez. Érdeemes-e itt is közelebbi vizsgálatokat végezni? Az mindenesetre nyilvánvaló, hogy ezen a területen nem érdemes keresni a hagyományos, megszokott rendészeti intézkedéseket rögzítő önkormányzati rendeleteket, mivel itt a „rend” a „fegyelem” szót takarja, s a „rendteremtés” a pénzügyi és költségvetési fegyelem megteremtését célozza. Ezen a területen tehát ezzel az átvitt értelemben felfogható értelmzéssel kell operálnunk, s ez alapján és erre tekintettel kell keresnünk azokat a helyi rendeleteket, amelyek beilleszthető munkánk keretei közé. Ilyen felfogás mellett említhetjük meg itt az „Önkormányzati biztosról” alkotott helyi rendeletet, amelynél szabályozási mozgásteret kap a helyi képviselő-testület is.⁴ Hasonló okokból sorolhatók ide azok az önkormányzati rendeletek, amelyek a „Költségvetési stabilitást biztosító rendelkezésekről” szólnak. Ugyan ebben a sorban ejthetünk persze szót a „Pénzkezelés rendjéről” szóló helyi rendeletről is. (Még egyszer hangsúlyozzuk persze: itt a helyi rendészeti igazgatási előírások csak áttételesen, átértelmezett formában lelhetők fel.)

2.10. Helyi adók, hozzájárulások, díjak. Hasonlóképpen laza kötelékkel kapcsolódik ez a terület is a rendészeti tárgyú helyi rendeletalkotáshoz, s itt is csupán tág értelmezéssel lehet fellelni a nyomokat. „Az ebrendészeti hozzájárulásról” szóló önkormányzati rendelet megnevezésében rejt ugyan némi itt vizsgálható tartalmat, ez azonban inkább egyfajta fizetési kötelezettségnek a megnevezését takarja, mintsem hogy valamiféle ebrendészeti eljárásról lenne szó.

Szankciós jellegénél és tartalmánál fogva viszont kétségkívül van rendészeti jellege annak a helyi önkormányzati rendeletnek, amely „Az önkormányzati adóhatóság által nyilvánartott jelentősebb összegű tartozással rendelkező adózók listájának közzétételéről” szól.

2.11. Vállalkozások, gazdaságélénkítés, közbeszerzés. Ez a terület sem a rendészeti jellegű intézkedések terepe, olyannyira nem, hogy azoknak a nyomaival sem találkozhatunk.

2.12. Lakásügyek, bérleti díjak. Ugyanaz a helyzet mint az előző esetben, legfeljebb az e területet reguláló múltbéli helyi jogszabályanyagban találunk halvány rendészeti tárgyú szabályozási nyomokat. A „Lakóházak házirendjéről” szóló tanácsrendeletekről lehet itt egyedül szó, amelyek nem éltek túl a rendszerváltást.

4 „Ha a helyi önkormányzat által irányított költségvetési szerv harminc napon túli lejárát esedékességű elismert tartozás állományának megléte két egymást követő hónapban eléri az éves eredeti kiadási előirányzatának 10%-át vagy a százötven millió forintot, az irányító szerv a költségvetési szervhez önkormányzati biztost bíz meg. Önkormányzati rendelet önkormányzati biztos megbízását az e bekezdésben meghatározottaknál kisebb mérték, rövidebb időtartam lejárát esetén is kötelezővé teheti.”

2.13. Köznevelés, közművelődés, kulturális ügyek. Bizonyos nyomok itt már ismételtelen előbukkannak és pedig ugyancsak a „rendteremtés” szándékával. Persze itt is csak átvitt (átértelmezett) értelemben beszélhetünk a helyi „rendszet” megjelenéséről, inkább egyfajta kényszer szülte szabályozási szükséglet kielégítéséről van szó. Nyilvánvalóan ezt példázzák az „Óvodába történő felvételtől, a kötelező felvételt biztosító óvodáról”, az „Önkormányzati fenntartású óvodák és bölcsődék nyitvatartási rendjéről” szóló önkormányzati rendeletek, de itt említhetők továbbá meg a „Városi könyvtár beiratkozási díjának megállapításáról”, a „Könyvtár nyitvatartási rendjéről” szóló helyi jogszabályok is. Voltaképpen már a szabályozási tárgykör (köznevelés, közművelődés, kulturális ügyek) kizárja annak a lehetőségét, hogy az önkormányzat rendészeti jellegű és tárgyú intézkedéseket rögzítő helyi rendeletekkel operáljon nagyobb számban ezen a területen. Ezért tapasztalhatjuk azt, hogy az itt vizsgálható önkormányzati rendeletek is inkább valamely más (például közterülethasználat, esztétikus környezet megteremtése) terület szempontjaira vannak tekintettel. Ilyen célokat szolgálnak és elégítenek ki az „Emléktáblák elhelyezéséről”, vagy az „Emlékmű, botlókő, emléktábla és magyarázó tábla állítás rendjéről” megalkotott helyi önkormányzati rendeletek.

2.14. Üdülőhelyek, pihenőhelyek, strandok, uszoda-használat, sport. „Ez a terület régtől fogva szabályozott volt helyi rendeletekkel, de korántsem állítható, hogy mindegyik szelvénye azonos súllyal és terjedelemben. A üdülőhelyek, pihenőhelyek valójában már 1945 előtt megjelentek a szabályrendeletalkotás területén, de messze nem olyan tömegben és intenzitással, ahogyan azt a tanácsrendeletek a szabályozásuk tárgyává tették. Különösen az 1960-as, 1970-es években élte „reneszánszát” ez a terület, amikor is alkalmanként nemcsak a települések tanácsai, de egyes megyei tanácsok is „belenyúltak” ebbe a tárgykörbe. (Pl. Somogy Megye Tanácsa megyei tanácsrendeletet alkotott a sátortáborozás rendjéről.)

Az üdülőhelyek rendjének számos szelvényében jelentek meg (időközönként százával) tanácsrendeletek, amelyek gyakorlatilag minden elképzelhető tárgykört reguláltak. Volt helyi rendelet, amely általában szólt az üdülőhelyek rendjéről, a gyógy- és üdülőhelyek használatáról, az üdülőhelyi díjról, amiképpen a fizetővendég szolgálatról is. Az egyre szaporodó „vadkempingezésnek” is tanácsrendelettel iparkodtak útjában állni, komoly szabálysértési bírságokat is kilátásba helyezve.... A strandok használata hasonlóképpen kedvelt helyi szabályozási tárgykör volt és mindvégig (máig) az is maradt annak ellenére, hogy a központi jogalkotás magához emelte ezt a szabályozási területet. Rövid időn belül bebizonyosodott ugyanis az, hogy a sokféle fekvésű és adottságú (gyógyfürdőre és hagyományos strandra) nem lehet általános elvont absztrakt szabályokat alkotni, hanem azt változatlanul fenn kell tartani a helyi sajátosságokat és specialitásokat megfogalmazni képes helyi jogalkotás számára.⁵

5 Kiss László: Önkormányzati rendelet-tár. (A helyi jogalkotás megújulásának lehetőségei).

Ami pedig a mai gyakorlatot illeti elmondható, hogy manapság bővebben vagyunk azoknak a helyi önkormányzati rendeleteknek, amelyek kifejezetten rendészeti céllal adnak szabályozást valamely (rész)szelvényben. Legáltalánosabban az „Üdülőhely és közterület rendjéről” szóló rendelettel találkozhatunk, amely főképpen a közterület tisztántartására vonatkozó részletes szabályokat állapítja meg.⁶ Vannak azonban helyi rendeleteink a „Tó- és szabadidőközpont igénybevételének szabályozásáról”, de általában a „Rendezvények megtartásának a rendjéről” is. Az „Uszoda nyitvatartási rendjéről” és a „Strandok rendjéről és a belépődíjakról” ugyancsak helyi jogszabályok szólnak, amiképpen a „Táborozóhelyek használatáról” is. Ez utóbbinak „mutáns-változata” a „Kempingezőhelyek használatáról szóló helyi jogszabály, amely a „Nyaralótelepekről” szóló 1945 előtti szabályrendeletek utódának tekinthető.

A sport tevékenységek helyi szabályozása körében is bőven találkozhatunk rendészeti tárgyú önkormányzati rendeletekkel. Ezek közös jellemzője az igénybevétel (a használat) rendjének szabályozása, illetőleg a bérleti és belépti díjak meghatározása. Miről is szólnak konkrétan ezek a helyi jogszabályok? Leginkább a következőkről: „Sportlétesítmények bérleti díjának pályázati támogatási rendszeréről”, a „Műfüves futballpálya használatáról és bérleti díjának a megállapításáról”, „Multifunkciós műfüves sportpálya használati rendjéről”, „Teniszpálya használatáról”, „Időszakosan üzemeltetett műjégpálya használatának rendjéről és belépődíjának megállapításáról”.

2.15. Helyi közszolgáltatások. Ezen a területen főképpen az újabb típusú helyi rendeletekben találhatjuk meg a rendészeti tárgyú intézkedéseket. Persze itt is a tágabban értelmezett „rendészettel” operálhatunk csak, amely a tervszerűséget, a szabályozottságot iparkodik megteremteni ott, ahol a helyi jogszabályok gyakorlatilag zömükben bérbeadásokban fejeződnek ki, amelyek vagy terembérleti díjak meghatározásában öltenek testet (pl. „Faluház eszközei bérleti díjának a meghatározása”, „Rendezvénysátor bérbeadása”), vagy pedig valamilyen „tevőleges” szolgáltatásokat jelenítenek meg. Ilyen helyi rendeletek például: „A kapacitás kihasználása érdekében végezhető szolgáltatásokról és azok díjairól”; „Az önkormányzat tulajdonában álló gépek bérleti díjairól”. Az iméntieknél némiképpen közelebb esik a helyi „rend” fenntartására címében is utaló önkormányzati rendelet, amely a „Vízfogyasztás rendjéről” fogalmaz meg betartandó szabályokat.⁷ Hasonlóképpen helyi „rendészeti megfontolások állnak a háttérben⁸ annak a helyi rendeletnek is, amely a

Demokratikus Helyi Közigazgatás Fejlesztéséért Alapítvány, Budapest, 2020. 19. o.

6 A hulladékról szóló 2012. évi CLXXXV. törvény 88.§ (4) bekezdés c. pontja alapján.

7 Ennek alapját a vízgazdálkodásról szóló 1995. évi LVII. törvény 17.§ (8) bekezdése jelenti, amely szerint „A polgármester (főpolgármester) a közműves vízellátással összefüggő államigazgatási feladat és hatáskörében – a képviselő-testület által jóváhagyott tervnek megfelelően – elrendeli a vízfogyasztás korlátozását.”

8 Ezt pedig a konkrét esetben a következők szerint fogalmazták meg: „A közösségi együttélés alapvető szabályait sértő magatartást követ el az ingatlan használója, kezelője, ennek hiányá-

„Nyilvános illemhely használati díjáról” rögzít követendő szabályokat.

2.16. Egészségügy, védőoltások. Ezidőszereint nem található olyan helyi rendelet, amelyben felfedezhetők lennének a rendészeti tárgyú intézkedések nyomai. Érdemes megjegyezni, hogy 1945 előtt ezt a területet is behálózták helyi szabályrendeletek, amelyek leginkább a fertőző betegségek és járványok elleni fellépés (rendészeti jellegű) eszközeit foglalták rendszerbe.

2.17. Temetők rendje, temetkezések szabályai. „A temetők fenntartása és a temetkezési tevékenység helyi szabályozása régtől fogva ismert a helyi képviselő-testületek gyakorlatában. Már 1945 előtt számos részterületet rendeztek helyi szabályrendeletek (így a házi ravatalozás rendjét, vagy éppen a sírásási díjakat. Ez a „differenciált” helyi regula tovább folytatódott a tanácsrendszerben is, újabb részterületek felé megnyitva a helyi szabályozás lehetőségét. (Régi temető lezárása, új temető megnyitása, ravatalozó használata stb.”⁹)

Az e tárgyú helyi rendeletek „rendészeti” jellege különösen a temetők látogatási szabályainak a meghatározása kapcsán mutatkozik meg, éspedig leginkább a nyitvatartási rend meghatározása, a követendő magatartási szabályok, előírások (pl. állatok bevitelének tilalma, öltözet, zajkeltés), a sírok gondozása, díszítése, az engedéllyel elhelyezhető tárgyak meghatározása, a bejelentéshez, vagy engedélyhez kötött tevékenységek meghatározása kapcsán.

2.18. Kereskedelem. Első pillantásra ez a terület mentes a rendészeti jellegű és tárgyú helyi rendeletalkotástól. A látszat azonban csal, mivel itt éppenhogy egy olyan tárgykörrel van szó, amely különösen gazdag a helyi „hatósági” előírásokban. Ennek gyökerei a múltban keresendők.

A helyi kereskedelmi tevékenységnek mindig is erős kapcsolódása volt a piac- és vásártartásról szóló helyi szabályozásokhoz, akár azt is mondhatjuk, hogy valójában abból nőtte ki magát. Az ún. „piacrendészet”, tehát komoly történelmi múltra tekinthet vissza. Persze a tárgykör ennél még jóval bővebb is volt: szabályrendeletet alkottak például a házaló kereskedelem eltiltásáról, az üzleti zárásról, a közterületek fölé benyúló ponyvák engedélyezéséről is. Főképpen a következő tárgyú önkormányzati rendeleteket emelhetjük ki a markánsabb rendészeti intézkedéseket is megfogalmazó helyi rendeletek sorából: „Vásár- és piactartás rendjéről”, „A búcsútartás rendjéről”¹⁰

ban tulajdonosa, aki az ingatlanon illemhely elhelyezéséről, karbantartásáról, tisztántartásáról nem gondoskodik”.

9 Kiss László: i.m. 609. o.

10 Itt például a következő konkrét meghatározásokkal találkozhatunk: az árusok, mutatónyosok elhelyezésének meghatározása, a rendezők kötelmeinek rögzítése, a helyfoglalás szabályainak megfogalmazása, a helypénz fizetés rendjének megállapítása.

„A vendéglátóipari egységek éjszakai nyitvatartásáról”, „A játékterem létesítésének és működésének feltételeiről.”¹¹

2.19. Állattartás. Ez a tárgykör mind a múltban, mind pedig a jelenben gazdag volt rendészeti tárgyú rendelkezésekben. Csak a leggyakoribb korabeli szabályrendeletek tárgyait említve: volt helyi szabályozása a legelő- és rétgazdálkodás rendjének, a szarvasmarha és juhtartás rendjének, de ugyanúgy a húsvizsgálati eljárásoknak és a dögterek, döggutak kezelésének is. A tanácsrendszer helyi jogalkotása tovább élte ezt a területet, néhány korábbi szabályozási tárgytól megszabadult, másokat pedig újként felvett. Az utóbbiak sorába tartozott például az állatkihajtás eljárásának pontos szabályozása, vagy például a gyepmesteri telepek használatát rögzítő helyi tanácsrendeletek. Világosan elkülönülő csoportot jelentettek az ugyancsak rendészeti intézkedésekkel megtűzdelt, különböző állatbetegségekkel szembeni fellépést reguláló rendeletek, közülük is különösen azok, amelyek a sertésállomány brucella és gümőkór mentesítéséről, illetve a különböző állatjárványok elleni védekezésről tartalmaztak rendelkezéseket.¹²

1990 után a hagyományos nagyüzemi állattartás és a háztáji gazdaságok felszámolása következtében lényeges változás következett be az állattartás rendjének szabályozása terén is.¹³

A korábbi szerteágazó helyi szabályozás beszűkült, valójában az állattartás általános rendjét szabályozó önkormányzati rendeletek száma is lényegesen lecsökkent. Némi túlzással azt is mondhatjuk, hogy a helyi állattartásnak alapvetően csak két pillére maradt meg markánsabban: az egyik az állattartás céljaira szolgáló épületek védőtávolságának megállapítását rögzítő az ebtartás különböző részterületeinek rendezésére vonatkozó helyi szabályozás. Nézzünk most már konkrétan azoknak a helyi állattartásról szóló önkormányzati rendeleteknek a katalógusát, amelyek bővelkednek rendészeti tárgyú rendelkezésekben: „Állatok tartásáról”, „Állattartás körében a közösségi együttélés alapvető szabályainak a meghatározásáról”, „Állattartás céljára szolgáló épületek védőtávolságáról”¹⁴, „Ebtartásról”, „Eb és macskatartás szabályairól”, „Kutyafuttató területek kijelöléséről”, „Az ebek egyedi azonosítóval való ellátásáról”.

2.20. Helyi rendészeti ügyek. Az előző 19 tárgykörben azokat a helyi önkormányzati rendeleteket igyekeztünk kigyűjteni, amelyeknél valamely fő feladatok megoldását segítik a különböző rendészeti intézkedések, ha jobban tetszik: ahol azok szolgálati szerepet töltenek be. Ezúttal viszont azokról a helyi jogszabályokról adunk képet, amelyekben az önkormányzatok által „vállaltan” fő feladatuknak tekintik a helyi rendészet valamelyik szelvényének a regulálását.

11 A tárgykör bizonyos elemeiben maradt csak meg a helyi önkormányzati jogszabályalkotás területén.

12 Kiss László hiv. mű 630. o.

13 Uo.

14 Itt az ún. „építésrendészeti” előírások dominálnak.

Rögtön előre bocsáthatjuk: egy felfejlődő helyi szabályozási területről van szó, amely a helyi rendszettel kapcsolatos ügyek széles skáláját öleli fel. Ezt illusztrálják a már néhány települési önkormányzatnál megalkotott átfogó, komplex szemléletet tükröző, a helyi települési rendtartást rögzítő önkormányzati rendeletek is, amelyek a tűzgyújtás szabályait, az ároktisztítás rendjét, az alkalmi árusítások szabályait, a hirdetémények kihelyezésének és eltávolításának rendjét egyetlen helyi jogszabályba iparkodnak belefoglalni. Gyakori azonban az is, hogy alapjában nem a környezetvédelem vagy a közterülethasználat tárgyköréhez tartozó helyi – rendészeti jellegű teendők kapnak helyet a települések helyi rendszetről szóló rendeletében.¹⁵

Ezen a területen már együtt van jelen és múlt és a jövő: a mezőőrökre vonatkozó szabályozás mellett a korszerű S.O.S. segélyhívó telefonrendszer kiépítésének a teendői is megjelentek.

Előbbiekre lehet példa a szőlőskerti közösségekre vonatkozó (korszerű) magartatási szabályok előírása is. (Ez utóbbi a csősz intézményének újraélesztését tűzte ki céljául, amely az 1945 előtti időkből a hegyrendőri és hegymesteri „intézményre” emlékeztet, akik jogosultak voltak bizonyos szőlőrendészeti tilalmak bevezetésére is).¹⁶

Nézzük ezek után, hogy milyen újszerű tárgykörök jelentek meg itt a helyi rendszet szabályozása során! Legáltalánosabbnak és leginkább átfogónak a „feltételt teremtő”, „Közbiztonsági Alap létrehozásáról” szóló önkormányzati rendelet mondható, amely komoly jövő előtt állhat. Sorban ezt követhetik a „Közösségi együttélés alapvető szabályairól” rendelkező helyi jogszabályok, amelyekre a felhatalmazást a Mötv. 143.§ (4) bekezdésében találhatjuk meg. A 2000-es évek elején került erőteljesebben reflektorfénybe a „Prostitúció kezelésének egyes közrendvédelmi helyi szabályairól” szóló önkormányzati jogalkotás igénye. A szándék valójában meg is rekedt az igény szintjén, minthogy az önkormányzatok közül mindösszesen három alkotott csak rendeletet ebben a tárgykörben.

Az elmúlt két évtizedben váltak egyre divatosabbá a „családi tűzijátékok”. Olyannyira elterjedtek, hogy valamiféle helyi rendezésükre is reális társadalmi igény jelentkezett. (Van olyan önkormányzat, amelynek helyi rendelete 200.000.- Ft közigazgatási bírsággal sújtja a szabálysértőket).

„A kerékbilincs alkalmazásáról és a járművek elszállításával kapcsolatos szabályokról” szóló helyi rendelkezések megjelenése elsősorban a nagyvárosokban, közülük is főképpen Budapesten volt jellemző.¹⁷

15 Kiss László: hiv. mű 659. o.

16 Kiss László uo.

17 Megjegyzendő, hogy ezek megalkotására a közterület-felügyeletről szóló 1999. évi LXIII. törvény 20.§ (1) és (2) bekezdésében foglalt felhatalmazás, valamint a kerékbilincs alkalmazásával és a járművek elszállításával kapcsolatos szabályokról szóló 143/1999. (XI.30.) Korm. rendelet nyomán került sor.

Ebben a körben említhetők a „Sebességkorlátozó küszöbök kialakítása lakossági kezdeményezés alapján” tárgyban¹⁸ alkotott önkormányzati rendeletek is, amelyek a nagyvárosok mellett az üdülőhelyek önkormányzati joganyagában is felbukkantak. Régi-új szabályozási tárgyként reneszánszát élte a „Hátszámozás rendjéről és a közterületek (utak, utcák, terek) elnevezésének rendjéről” szóló helyi szabályozás, amely kétségtelenül meglévő problémát igyekezett kezelni. Egészen új tárgyként jelent meg viszont a „Pilóta nélküli légi jármű (drón) repültetési hozzájárulás feltételeiről” szóló önkormányzati rendelet, amely egy újonnan keletkezett joghézagot iparkodott kitölteni a megfelelő tartalommal.

A rendészeti tárgyú helyi jogszabályalkotás területéhez sorolandó „A viziállások létesítésének és fennmaradásának” szabályozását felvállaló helyi rendelet, amely - közkeletű nevén jelölve – a stég kihelyezésének rendjét próbálta meghatározni.

2.21. Adatkezelés, önkormányzati hatósági ügyek. Itt a helyi önkormányzati rendeletalkotásnak egy egészen új és fokozatosan „kialakuló” területéről van szó, amely nyilvánvalóan szoros összefüggésben áll a magyar jogállam/jogállamiság létrejöttével. Ezért hiába is keresnénk az ide tartozó helyi rendeletek előképeit az 1945 előtti és az 1945-1990-es évek között helyi jog anyagában. Hasonló tárgyköröket találunk ugyan mind az 1945 előtti szabályrendeleti jogban [„Közösségi kötelékbe való felvétel rendjéről”, „A község területére történt be- és kiköltözés kötelező bejelentéséről”, mind pedig a tanácsrendeletek sorában is (pl. „A kötelező lakcímbejelentés szabályairól”), ezeket azonban nem a jogállamiság elvárásai keletkeztették, sokkal inkább az etatista államok rendészeti kívánalmai.]¹⁹ Lényegesen „megszelídült” tárgykörök említhetők manapság itt, amelyek regulálása során nem is annyira a rendészeti karakter, sokkal inkább a jogállami garanciák megjelenítése a kitűzött és elérendő cél. Két rendelet-fajtát kifejezetten is megemlíthetünk: „A polgárok személyi adatainak és lakcímeinek nyilvántartásával kapcsolatos adatigénylés rendjéről” és „A polgárok személyi, lakcím és értesítési cím adatait tartalmazó helyi nyilvántartásból történő adattovábbításról” szóló helyi önkormányzati rendeletet.

3.

Tisztelt Professzor úr! Kedves Mihály!

A fenti tisztelgő tanulmánnyal egy olyan – a rendészettudomány által eddig meglehetősen mostohán kezelt – témakör feldolgozására vállalkoztam, amely a közigazgatási jog határvonalán belül helyezkedik el. Mint jogalkotási tárgy ugyanakkor a korszerű kodifikációs

18 Közkeletű elnevezéssel: fekvőrendőrok

19 Kiss László: hiv. mű 695. o.

módszerek és technikák figyelembevételét és alkalmazását igényli, s ilyenként talán a Te érdeklődésedet is felkelthette. Ebben a hitben és reményben kívánok Neked Boldog Születésnapot! Kívánom, hogy még sokáig legyen szerencséd az egyetemi hallgatóknak ahhoz, hogy világos logikájú előadásaidat hallgathassák, útmutatásaidat követhessék.

Isten éltesen sokáig!

Korinek László¹

A BŰNÖZÉS MINT SZOLGÁLTATÁS

Kedves Olvasó!

Mintegy negyed évszázada a pécsi jogi kar dékánja megkért, hogy a nyugdíjba vonuló két büntetőjog tanár utódjának ajánljak két alkalmas jelöltet. Bócz Endre és Tóth Mihály ügyész urakat javasoltam, és a „lánykérésre” is elkísértem Kengyel professzort. A jubiláns aztán egészen nyugdíjba vonulásáig a kar legendákkal övezett professzora maradt. Sokat nyert vele Pécs!

Kedves Misi!

Te ugyan a bűnügyi tudományok minden ágában egyformán kiváló tanulmányokat alkotsz, kérlek, fogadd megértő jóindulattal az alábbiakban egy kriminológus igyekezetét, aki a kriminológia és a büntetőjog határterületéről kísérelt meg – Téged köszöntve – összeállítani valamit.

Baráti üdvözlettel:

Korinek Laci

A szolgáltatás a Központi Statisztikai Hivatal meghatározása szerint „olyan tevékenység eredménye, amely a szükségleteket jellemzően a fogyasztóval kialakított közvetlen kapcsolat keretében elégíti ki; általában nem ölt anyagi-tárgyi formát, hanem a gazdasági egységek, objektumok, személyek állapotának hasznos megváltoztatásában, illetve megőrzésében nyilvánul meg”² Ez a definíció a bűnözéssel kapcsolatos szolgáltatásokra is illik, azzal a megjegyzéssel, hogy a hasznosságra utalás sajátosan értelmezendő: a megrendelőnek juttathat előnyt a tevékenység – általában ezért is van rá igény –, a társadalmi értékek szempontjából azonban nem feltétlenül pozitív a hatás. Ez azonban a legális szolgáltatásokra is igaz, hiszen például a törvényes keretek között gyakorolható prostitúció vagy akár a kaszinók működtetése sem hoz általános javulást a közállapotokban.

1 professor emeritus, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

2 Központi Statisztikai Hivatal (2003): Szolgáltatások jegyzéke, Budapest, 5. o.

1. Szolgáltatások a kibérbűnözés körében

A tanulmány címét képező kifejezés nem általában a kriminalitás gazdasági szempontú minősítését jelenti, hanem a bűncselekmények meghatározott csoportját ragadja meg. A társadalomra veszélyes magatartások igen gyorsan követik az elkövetési lehetőségek változásait. Egy-egy elhibázott jogi vagy intézményi megoldás szinte azonnal kitermeli az annak kihasználására épülő deliktumokat. Példaképpen említhető az Egyesült Államok szesztilalmi rendelkezése (Volstead Act, 1919) és az annak nyomán kifejlődött szervezett bűnözés, de akár az „olajszőkítés” – bűnözők számára kézenfekvő – módszere is a háztartási tüzelőolaj és az üzemanyagként használható gázolaj lényegi azonossága mellett az árakban mutatkozó jelentős különbség miatt.

A bűnözés mindazonáltal nem csupán a hatalom melléfogásaira reagál, hanem az egyébként legális és normálisnak mondható fejlődés eredményeire is. A gépkocsik elszaporodása – és a jelenségre épülő bűnözői magatartás – például nem csupán az évezredes hagyományokkal rendelkező lopások alakulásában tükröződött vissza, hanem szükségessé tette egy új törvényi tényállás beiktatását is. A jármű önkényes elvétele azt a magatartást kriminalizálja, ami tulajdonszerzési cél nélkül a közlekedési eszköz használatra (pl. egyetlen utazásra, vagy akár bűncselekmény elkövetésére) történő jogtalan birtoklásában nyilvánul meg. Az ilyen törvényszegésnek korábban nemigen volt értelme, az autók helyváltoztatásra – utazásra – való alkalmassága a tartós birtoklás értelemszerű kockázatai mellett szinte kínálta a használatra történő elvétel előnyeit.

Semmi meglepő nincs tehát abban, hogy a múlt század végétől egészen a mai napig tartó, de nyilvánvalóan még a továbbiakban is folytatódó számítástechnikai és azzal összefüggésben kommunikációs (tranzakciós) fejlődés is kitermelte a maga kriminalitását olyan bűncselekményfajták megjelenésével, amelyek elkövetésének korábban jobbára nem volt értelme, azok megvalósítására lényegében nem is volt lehetőség (pl. adathalászat). A magyarul kibérbűnözésnek nevezett megnyilvánulások a számítógépen, illetőleg azok hálózatain elkövetett deliktumok csoportját alkotják.

Az ilyen módon megvalósuló támadások fokozódó veszélyeire és a velük szembeni fellépés fontosságára hívta fel a figyelmet többek között az Európai Parlament és Tanács 3013/40/EU irányelve, amelynek témánk szempontjából fontos eleme a felbujtás és bűnsegély – Magyarországon magától értetődő – kriminalizálása szükségességének a hangsúlyozása (8.cikk).

A kibontakozó – és az említettek szerint a technikai fejlődéssel lépést tartó – computer-kriminalitás a dolgok természete szerint a továbbiakban nem csupán mennyiségi növekedésen ment – megy – keresztül, hanem az adott körülményekhez igazodva differenciálódik, mondhatnánk úgy is: „szakosodik”. Létrejönnek az egyes területekre (például banki átutalásokra), illetőleg egyes módszerek alkalmazására (pl. zsarolóprogramok készítése és működtetése) specializálódott működési és elkövetői körök. Mindeközben természetesen maga a számítástechnika is fejleszti a biztonsági rendszereit, ennél fog-

va egyre nagyobb szakértelemre van szükség a jogsértő támadások előkészítéséhez és megvalósításához. Ezzel az elkövetők többsége már nem tud lépést tartani, miközben a számítógépes kommunikációban rejlő lehetőségek miatt rendkívül vonzó a vadászterület.

Ilyen körülmények között született meg a számítógépes-kommunikációs kriminalitás új ága, amit „a bűnözés mint szolgáltatás” (Crime-as-service, Crime-as-a-service) vagy „kiberbűnözés mint szolgáltatás” (Cyber-crime-as-service, Cybercrime-as-a-service) elnevezéssel illetnek. A dolog lényegét illetően arról van szó, hogy a nagyobb tudással, jobb felkészültséggel rendelkező bűnözők a kevésbé képzett delikvenszek számára átadják a cselekmények megvalósításához szükséges infrastruktúra egészét vagy annak lényeges elemeit, alrendszerait. Ez vállalkozás-szerű formában történik. A szolgáltatás tehát bűnözők részéről bűnözők számára valósul meg, természetesen nem ingyen. A kész programok, adattárak és más elkövetési eszközök (akár már kémprogramok révén meghódított – „zombi” – számítógépek rendszerei) birtokában azután jórészt már csak a célok kiválasztása marad a szolgáltatások megrendelőire, vagyis az a tevékenység, ami a hagyományos bűnözői tudás felhasználásával is végezhető.

Az elsősorban bűnözőknek szánt szolgáltatások egyik fajtája azoknak a fórumoknak a létrehozása és fenntartása, amelyek lehetővé teszik a célzottan támadhatatlan kommunikációt. Nem szorul bizonyításra, hogy ez a szervezett bűnözés terjedését és erősödését segíti elő. A másik terület a már említett infrastruktúra és „nyersanyag” (pl. adattárak) rendelkezésre bocsátása. Az áruk és szolgáltatások átadása történhet az internet általánosan hozzáférhető felületein a konspiráció különböző technikáinak (pl. jelszavas védelem, titkosírás, fedőkifejezések használata stb.) alkalmazásával.³

A hatályos magyar Btk. büntetni rendeli például azt, ha valaki számítástechnikai eszközzel a szerzői jogi törvényben meghatározott hatásos műszaki intézkedést haszon-szerzés végett megkerüli, továbbá ehhez szükséges eszközt, terméket, számítástechnikai programot, berendezést vagy felszerelést készít, előállít, átad, hozzáférhetővé tesz, vagy forgalomba hoz [386.§ (2) bekezdés]. Ez már közvetlenül utal arra, hogy az adott dologi és tudati feltételek biztosítása szolgáltatás-jelleggel is megvalósulhat.

A számítógépes, illetőleg a számítógépek felhasználásával végrehajtott bűncselekmények elkövetésének hátterét biztosító tevékenységre vonatkozóan a „szolgáltatás” szó használata egyáltalában nem túlzás. Ahogyan arra a kutatók is rámutattak, az ilyen működést kifejtő személyek vagy vállalkozások tényleg számos tekintetben követik a legális, normális szolgáltatások rendjét. Mary Aiken például arra hívja fel a figyelmet, hogy még a kliensek elégedettségének a felmérésére is gondot fordítanak a kínálatot biztosító ágenssek.⁴

A szolgáltatások piaca mégis elsősorban a Darknet (sötét hálózat), amit az különböztet meg az egyéb internetes alrendszerektől, hogy a mindenki számára ismert keresők nem

3 EUROPOL (2014): The Internet Organized Crime Threat Assessment (IOCTA), 2014, EUROPOL, Hága, 19. és köv. o.

4 Dr. Aiken, Mary (2020): Cybercsapda, Harmat – Új ember, Budapest, 296. o.

jelenítik meg a rajta lévő oldalakat. Csak speciális, külön ebből a célból kifejlesztett böngészőkkel lehet megközelíteni, meghatározott jelszavak birtokában. Megjegyzendő, hogy az ilyen „internetes alvilág” létezése önmagában nem törvénysértő⁵, hiszen a titkosításhoz, a gyakran személyes, sőt: különleges személyes adatokat tartalmazó közlések rejtve maradásához legitim érdekek fűződnek (ami persze megoldható a normál neten is). Magától értetődik mindenesetre, hogy a bűnözők – nem csupán a közvetlen értelemben vett számítógépes kriminalitás körében – előszeretettel használják ezt a terepet, amiből persze logikusan következik, hogy a bűnüldözés számára is értékes forrásról van szó.⁶ Az igaz, hogy a Darknet titkosítási rendszereinek jelentős része közvetlenül nem feltörhető, nem megfejthető a bűnüldöző hatóságok számára. Ahogyan azonban Bányász Péter is felhívja erre a figyelmet, a technikai nehézségeket ellensúlyozhatja a hagyományos eszköztár bevetése.⁷ Éppen ezért lényeges, hogy a szolgáltató bűnözés szükségképpen a lehető legszélesebb fogyasztói közösségeket szólítja meg, így tehát a rendszerbe való belépés a potenciális megrendelői (vásárlói) minőség jelzésével akkor is megvalósítható, ha az nem hackelés módján történik.

A közhatalom és a kriminalitás elleni küzdelem nemzetközi intézményei nem tehetetlenek a szolgáltatás-szerű bűnözéssel szemben, hiszen az eszköztár és a szaktudás is rendelkezésre áll. Az újfajta háttértevékenység maga is számítógépek (szerverek) meglétét és működését tételezi fel, amik – ha nem is egyszerűen – felderíthetők. A büntetőjog által védett értékeket veszélyeztető megnyilvánulások emberi oldalról is megközelíthetők, amelltt az EUROPOL felhívta a figyelmet a leplezett eszközök használatának a szükségességére, természetesen az egyes nemzeti jogok által törvényesen lehetővé tett keretek között. Noha a bűnözés egészére jellemző megújulási képességről

5 Ugyanakkor a jogalkotó olyan feltételekhez kötheti a titkosított kapcsolatok fenntartását szolgáló rendszerek szolgáltatását, ami valójában lehetetlenné teszi azok eredeti rendeltetés szerinti funkcionálását. Az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény 2021. áprilisában hatályos szövege szerint: „3/B. § Az az alkalmazásszolgáltató, aki az információs társadalommal összefüggő olyan szolgáltatást nyújt, amely a szolgáltatást igénybe vevők között titkosított kommunikációt biztosít olyan módon, hogy a kommunikáció tartalma vagy a kommunikációs csatorna felépítésével kapcsolatos funkciók nem kizárólag a felhasználó végberendezésén valósulnak meg (végpont-végpont közötti titkosítás), köteles - az e törvényben meghatározott feltételek szerint - a titkosított kommunikációt biztosító alkalmazás igénybevételével továbbított küldemények, közlések tartalmát a külső engedélyhez kötött titkos információgyűjtésre jogosult szerv megkeresése esetén átadni, valamint a titkosított kommunikációt biztosító alkalmazás igénybevételével kapcsolatosan keletkező, vagy kezelt, a 13/B. § (2) bekezdése szerinti metaadatokat a 13/B. § szerint megőrizni és külső engedélyhez kötött titkos információgyűjtésre jogosult szerv megkeresése esetén átadni”.

6 Nagy Róbert (2021): DARKNET avagy az internet sötét oldala, BBS Könyvkiadó és Informatikai Kft, Budapest

7 Bányász Péter (2017): Kiberbűnözés és közösségi média, *Nemzetbiztonsági Szemle*, 5. évf. 4. szám, 59. o.

nem feledkezhetünk meg, a bűnözési szolgáltatások egyes alrendszerének felszámolása (Silk Road, Freedom Hosting, Utopia) elismerést érdemel.⁸

Az európai bűnüldözési szervezet felhívta a figyelmet arra is, hogy a 2020 óta terjedő COVID világjárvány kedvező lehetőségeket teremtett a leírt kriminális megnyilvánulások elszaporodására és súlyosbodására. Ez jelentős mértékben annak tulajdonítható, hogy a számítógépes kommunikáció előtérbe került a személyes emberi kapcsolatokkal szemben (például a távmunka gyakoribbá válásával), így a bűnözés által támadott értékek megközelítése is ígéretesnek mutatkozik a kibertér által kínált csatornákon.⁹

A mondottakkal összhangban ki lehet jelenteni, hogy a szolgáltatás-szerű számítógépes bűnözéssel szembeni fellépés elsősorban nem a dolog technikai nehézségei miatt jelent problémát, noha természetesen azok sem lebecsülendők. Ebben a tekintetben mégis az a helyzet, hogy az általános fejlődés a bűnözés és a bűnüldözés interakcióját új dimenzióba helyezte, anélkül azonban, hogy az utóbbi érzékelhető lemaradásban volna az e téren megfigyelhető kriminális jelenségekkel szemben. A tényleges gondot inkább a kriminológiai és büntetőjogi, valamint az alkotmányos kérdések megválaszolása jelenti. A szolgáltatások akkor tudnak működni, ha valóságos kereslet van irántuk. Ha kizárólag – akár közvetve – bűncselekmények elkövetését szolgálják, akkor a tevékenység az említett keretek között megragadható, minősíthető. A helyzet azonban – ahogyan arról szó volt - az, hogy az elhatárolás nem mindig ennyire egyértelmű. A személyes adatok, egyáltalán: a magántitkok védelme például akkor sem kifogásolható, ha az általánosan elfogadott megoldásokon túl külön biztonsági elemekkel garantálják azt. A szolgáltató ilyen infrastruktúra rendelkezésre bocsátásáért csak akkor büntethető, ha tudott a kriminális célról. Ez persze önmagában inkább kriminalisztikai probléma.

A „(kíber)bűnözés mint szolgáltatás” kifejezés tehát a bűncselekmények bizonyos körét jelöli. Maga a probléma, vagyis a kriminalitáson belül – és korántsem annak teljességét jellemző módon – felbukkanó, a dolog lényegét illetően hasonló jelenségek azonban ennél szélesebb körben vizsgálandók.

2. Szolgáltatások a hagyományos bűnözés körében

Számos olyan büntetőjogilag tiltott magatartás van, ami esetről esetre, de általánosabban is felveti az akár legális (de legalábbis: valóságos) szükségletek kielégítését szolgáló tevékenység törvényi minősítésének, de a társadalomra veszélyesség kritériumának megőrzése miatt a magyar jogban az ilyen megnyilvánulások eseti megítélésének a problémáját is. A továbbiakban szolgáltató jellegű bűncselekménynek tekintjük – a KSH idézett meghatározásához igazodva a hasznosság sajátos értelmezése mellett – azokat, amelyek nem valamely meghatározott dolog megszerzésére, illetőleg rendelkezésre

8 EUROPOL (2014), 22–23. o.

9 EUROPOL (2021): Serious and Organized Crime Threat Assessment (SOCTA), 2021, EUROPOL, Hága, 38. és köv. o.

bocsátására irányulnak. Egyébként egyfajta ügyfél – megbízott viszonyra épülnek, amelyben az utóbbi a bűnelkövető. Ez persze nem zárja ki az eredmény-felelősséget (például bérgyilkosság esetében). Polgári jogi értelemben a megbízáshoz áll közel a felek közötti kapcsolat, amiben vállalkozási elemek is megjelenhetnek, kidolgozott, főleg írásban kötött szerződések azonban nem jellemzik az ilyen bűnös szolgáltatásokat.

2.1. Embercsempészés

Tipikusan szolgáltató jellegű bűncselekmény az embercsempészés. A jelen tanulmány megírása idején (2021. áprilisa), hatályos magyar Btk. [2012. évi C. törvény, 353 § (1) bekezdés] szerint az követi el ezt a deliktumot, „*aki államhatárnak más által a jogszabályi rendelkezések megszegésével történő átlépéséhez segítséget nyújt.*” Valójában tehát egy olyan „bűnsegédi” közreműködést kriminalizált a jogalkotó, ami tipikusan nem is bűncselekményként meghatározott magatartáshoz kapcsolódik. Elvileg és jogpolitikailag lehet indokolt egy ilyen értékelés, azonban mindenképpen látni kell, hogy a tevékenység célja mégis (tipikus esetben természetesen nem önzetlen, emberbaráti megfontolásból) olyan emberek saját szempontjukból érthető céljának az előmozdítása, akik bűnözőknek jogi értelemben sem minősíthetők. Ráadásul a jogalkalmazás a határ jogszabálysértő átlépéséhez való közvetlen kapcsolódást sem kívánja meg: aki az országon belül szállítja az illegális migránsokat, az is kimeríti a büntetőjogi tényállást. (Legf. Bír. Bfv. I. 456/2010.). Az igaz, hogy a társadalomra veszélyesség tudatát, vagyis a külföldre távozás szándékának az ismeretét feltételezi az elmarasztalás, azonban tipikusan olyan személyek fuvarozásáról van szó, akikkel nyelvismeret hiányában a gépkocsivezető nem tud kommunikálni az úti cél megértésén túlmenően (persze lehallgatással és más módon adott esetben a tudattartalom bizonyítható).

A hatályos magyar büntető törvénykönyv a közigazgatás rendje elleni deliktumok csoportjába sorolja az embercsempészést. Ebből – is - következően nem valamiféle alapvető emberi érték oltalmazásáról van szó, hanem kifejezetten a közhatalom által kialakított, annak gyakorlását szolgáló intézmények védelméről. Az embercsempészés nem malum per se, hanem malum prohibitum.

Az egyén oldaláról nézve a kérdést azt kell látni, hogy az országhatárokat átlépő utazás akár a végleges külföldi letelepedés szándékával, akár nem (például csak munkavállalás céljából) természetesnek tekintendő. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 12. cikke rögzíti, hogy mindenki szabadon elhagyhat bármely országot, a sajátját is. Egy állam területére azonban csak annak polgárai léphetnek be korlátozás nélkül. Egyszerűen fogalmazva: minden állam köteles kiengedni a távozni akaró embereket, de egy sem kényszeríthető arra, hogy befogadja őket. A határok jellege és azok jogi, továbbá fizikai védelme igényli a jogellenes átlépés szankcionálását, ahhoz

kapcsolódóan pedig a segítők kriminalizálását is.¹⁰ Az ország területére való belépés lehetőségeinek a korlátozása alapjogi szempontból azonban nem megalapozható¹¹.

Valójában tehát egy politikai kompromisszumról van szó: az ország elhagyására és az állampolgárok hazatérésére vonatkozó szabadság megerősítése mellett az államok fenntartották azt a jogot, hogy maguk határozzák meg: kit engednek be a területükre. A jelen tanulmánynak nem tárgya ennek a felfogásnak a helyessége, hiszen a jogok korlátozhatók, amellet az egyes országokba való belépés nem is tartozik az általánosan elfogadott emberi jogok közé. Az viszont kétségtelenül problémát jelent, hogy az utazás és bevándorlás szabályozása során a törvényhozók az egyénben vagy a közösségekben rejlő okokkal nem magyarázható különbséget tesznek az emberek csoportjai között. Ez Európai Unió, különösen a schengeni övezeten belüli szabad mozgás és a kívülállók kirekesztése okkal vezet az igazságtalanság érzékelésére, megtapasztalására a „harmadik” országok polgárai által.

A mondottakból persze nem következik, hogy tagadnánk az embercsempészás kriminalizálásának a létjogosultságát. Már csak azért sem tesszük ezt, mert az induláskor esetleg – de nem feltétlenül – egyenlő szerződési pozíció a tapasztalatok szerint a végrehajtás során olyan hatalmi függéssé alakulhat át, amelyben az embercsempészek a saját hasznuk érdekében akár a migránsok életét is kockára tehetik. Tragikus példák vannak az ilyen felelőtlen magatartás következményeire.

2.2. *Bérgyilkosok*

Sajátos „szolgáltató” csoport a bérgyilkosoké. Abban különbözik a többitől, hogy többnyire nem jellemző az ilyen cselekményekre szakosodott, ebből élő elkövetők jelenléte a különleges piacon. Mindenki tudja, hogy az emberölés kockázata igen magas, a bűnüldöző szervek óriási apparátussal dolgoznak az ilyen ügyek felderítésén. Amellet az elévülési idő is rendkívül hosszú, Magyarországon az idő múlása nem is szünteti meg a büntethetőséget, hiszen a bűncselekmény minősített (nyereségvágy) esetéről van szó.

Mindazonáltal az alvilágban tudják, kihez kell fordulni, ha valakitől meg akarnak szabadulni. Vannak igazi profi bérgyilkosok is, de jellemzően inkább olyan bűnözőkről van szó, akik egyéb deliktumok elkövetéséből élnek, ám nem riadnak vissza a legsúlyosabb élet elleni akcióktól (félprofik). Példaképpen említhető az a szlovák személy, aki fontos szerepet játszott északi szomszédunk maffia-kriminalitásában, de jogerős

10 Sager, Alex (2020): *Against Borders: Why the World Needs the Free Movement of People*, Rowman & Littlefield, Lanham, Maryland

11 Oberman, Kieran (2016): *Immigration as Human Right*, in: Fine, Sarah – Ypi, Lea (szerk.): *Migration in Political theory: The Ethics of Movement and Membership*, Oxford University Press, Oxford, 32–56. o.

ítélet mondta ki, hogy bérgyilkosként is működött.¹² Az is előfordul, hogy amatőrök vállalkoznak egy-egy emberölés elkövetésére.¹³

Megdöbentő, de igaz: a háttérzolgáltatások a bérgyilkosok számára is rendelkezésre állnak. A megfelelő fegyverek esetenként legális, de általában inkább törvénysértő beszerzése, illetőleg eladása a feladat elvégzésének legfontosabb kellékét biztosítja, bár ez már inkább termék-értékesítés. Szolgáltatás jellege van viszont a modus operandi jellegű leírásoknak, tanácsoknak. Az USA egyik bírósága például megállapította a felelősségét annak a könyvkiadónak, amelyik igen részletes és konkrét útmutatást adott a bérgyilkosok számára „Bérgyilkos: technikai útmutató független vállalkozók számára” címmel. Azt is kimondták, hogy egy konkrét – díjazás ellenében végrehajtott – családirtás esetében kimutatható volt az összefüggés a könyvből szerzett tudás és a cselekmény elkövetése között.¹⁴ Megemlíthető a robbanóeszközök elkészítéséhez nyújtott internetes segítség is, ami végső soron szintén emberek halálához vezethet.¹⁵

Aligha szorul bővebb magyarázatra, hogy a vállalkozás-szerűen végzett emberölés a legsúlyosabb gonosztettek közé sorolandó. A mondottak szerint azonban nem jellemző, hogy egyes bűnözők kizárólag erre szakosodnak. Érdekes megfigyelés, hogy a lebukott bérgyilkosok törekednek a cselekményük semlegesítésére, a felelősségük mentésére. Az előbbi azt jelenti, hogy a feladat teljesítése során meg kell szabadulniuk az egyébként bennük is meglévő civilizációs gátlásoktól, másrészt az áldozatot is tárgynak kell tekinteniük. Ez még akkor is igaz, amikor egyébként ténylegesen beismerik az elkövetést.¹⁶ Persze más önigazoló magatartások is léteznek. Dér Csaba, a „délvidéki bérgyilkos” például arról ismert, hogy áldozatai szemébe nézett a cselekmények elkövetése során, tehát más módon legitímálta saját magában a dolgot.¹⁷ Maffiaháborúról beszélt, amelyben vagy ő öl meg másokat, vagy saját maga lesz az áldozat.¹⁸ A nem közvetlenül az elkövetőt érintő fenyegetettség személyessé tétele tehát – amennyiben valósnak fogadjuk el a hivatkozott nyilatkozatot – szintén lehetséges magyarázat a gyilkolásra.

12 A Fővárosi Ítéltőábrla Bf.281/2016/59. számú határozata emberölés bűntette tárgyában.

13 Mouzos, Jenny – Venditto, John (2003): Contract Killings in Australia, *Australian Institute of Criminology, Research and Public Policy Series*, No. 53, 18. o.

14 A döntést bírálva: Akselrud, Gregory (1999): Hit Man: The Fourth District Court's Mistake in Rice v. Paladin Enters Inc, *Loyola of Los Angeles Entertainment Law Journal*, Vol. 19, No. 2, 375–412. o.

15 Lásd például a Fővárosi Törvényszék 14. B. 1615/2017/98. sz. ítéletét a Teréz körúti robbantó ügyében.

16 Levi, Ken: (1981): Becoming a Hit Man: Neutralization in a Deviant Career, *Urban Life*, Vol. 10, No. 1, 47–63; Wilson, David – Rahman, Mohammed (2015): Becoming a Hitman, *The Howard Journal of Criminal Justice*, Vol. 54, No. 3, 250–264. o.

17 <https://delhir.info/2019/01/18/der-csaba-a-gyilkos-aki-az-aldozatai-szemebe-nez/> (látogatva: 2021-05-07)

18 https://index.hu/belfold/2020/10/16/csantaveri_meszaros_der_csaba_interju_borton_emberoles/ (látogatva: 2021-05-07)

Megjegyzendő mindazonáltal, hogy így a tettes a tevékenysége szolgáltatás-jellegét is tagadja, nyilvánvalóan alaptalanul.

Azt is meg kell jegyezni, hogy a fizetett gyilkolás vállalása sem fosztja meg ezeket a bűnözőket az emberi értékek teljességétől. Példaképpen említhető a már említett, bírósági ítéletben is bérgyilkosnak nevezett szlovák személy – Josef Rohác –, aki beismerő vallomást tett azért, hogy az ő cselekménye miatt elítélt más terheltet felmentsék. Más kérdés, hogy ez be is következett¹⁹, de másodfokon úgy döntöttek: nem fogadható el ez a nyilatkozat.

A bérgyilkosok példája arra világít rá, hogy a szolgáltatások tipikusan személyes jellege – a hasznosság kritériumáról nem is beszélve – sajátosan érvényesül a legsúlyosabb bűncselekmények vállalkozásszerű elkövetése körében. Az emberi kapcsolódás persze mindenekelőtt a megrendelőhöz fűződő viszonyt érinti, de nem lehet elvonatkoztatni a gyilkolás pillanatának interakciójától sem. Nyilvánvalóan ezért olyan drága ez a „szolgáltatás”.

2.3. A prostitúció és környéke

A szolgáltatások és a bűncselekmények összefüggéseire jó példa a fizetett szex és a hozzá kapcsolódó infrastruktúra jogi megítélésének alakulása. A modern polgári államok kialakulását követően az örömlányok tevékenysége általában nem volt tilos, annak a feltételei – például bordélyházak fenntartása – is legálisan biztosíthatók voltak. A XIX. és XX. század fordulóján merült fel a nők kizsákmányolása, a lánykereskedelem elleni fellépés szükségessége. Az akkori felfogást jól kifejezi a tisztességes nők kerítését tiltó rendelkezéseket bevezető 1908. évi XXXVI. törvénycikk 43.§-ához fűzött indoklás:

„Az erkölcsi elvek szigorú érvényesítése azt követelné, hogy mindenkit büntessenek, aki egy nő erkölcsi bukásához szándékosan vagy gondatlanságból segédkezet nyújt; s különösen ezt kívánná, hogy a női test üzérkedés tárgya semmi körülmények közt ne lehessen; ily messze azonban a javaslat nem megy el. Az erkölcs követelményeihez a maguk egészében büntetőjogi szankciót fűzni nem lehet, mert a nemi szenvedélyek erejével és a társadalmi szokásokkal a törvényhozónak számolnia kell. Bár a büntető törvények a társadalmi felfogás és szokások nemesbítéséhez hozzájárulnak, azokkal határt nem ismerő merev ellentétbe mégsem helyezkedhetnek, ha az egyéni szabadságot és más, nem kevésbé fontos erkölcsi érdekeket veszélybe sodorni nem kívánják”.

A prostitúció tehát továbbra is szolgáltatás maradt, de egyre inkább elterjedt a kéjnők áldozatokként való kezelése, így a sorsuk alakításában közreműködők tevékenységének a korlátozása a büntetőjog eszközeivel is.

1955-től Magyarországon egészen a XX. század végéig bűncselekménynek minősült az üzletszerű kéjlgés, bár a nők áldozati szerepére utalt, hogy azt lényegesen enyhéb-

19 Fővárosi Törvényszék, 1.B.1376/2018/81-II.

ben (az 1961. évi Btk. 283. §-a szerint 1 évig terjedő szabadságvesztéssel) rendelte büntetni mint az arra való rábírást (ugyanazon törvény 284.§-a, 1-től 5 évig terjedő szabadságvesztés).

1993-tól a prostitúció szabálysértéssé szelődött, az 1999. évi LXXV. törvény pedig legalizálta azt. Innentől kezdve beszélhetünk arról, hogy az ilyen működés legális szolgáltatás. Olyannyira, hogy a feltételek biztosítását (türelmi zónák létesítésével) bizonyos körben törvényi kötelezettségként határozta meg a jogalkotó az önkormányzatok számára. A jogszabály szerint (4.§ f. pont): „*szexuális szolgáltatás: a prostituált olyan, a szolgáltatást igénybe vevővel való testi érintkezést is igénylő tevékenysége, amely a szolgáltatást igénybe vevő szexuális vágyának felkeltésére, illetve annak kielégítésére irányul*”.

Az természetes, hogy a bűncselekményként, vagy akár szabálysértésként megjelölt kéjelgés elősegítése tilos. Így az 1950. évi, az emberkereskedelem és mások prostitúciója kihasználásának elnyomásáról szóló New York-i egyezmény (Magyarországon kihirdette az 1955. évi 34. tvr, a továbbiakban: New York-i egyezmény) szigorú – bár magának a prostitúciónak a kriminalizálását nem elváró, az ilyen tevékenységet folytató nőket áldozatként kezelő – szigorú rendelkezései érvényesülhettek.

Furcsa helyzet alakult ki mára. A legális tevékenységet folytató prostituáltak szolgáltatásokat nyújthatnak, de ők maguk ilyeneket a munkafeltételek megteremtéséhez nem vehetnek igénybe. A hivatkozott New York-i egyezmény abból indult ki, hogy az egyes államok büntetőjogi szabályozásától függetlenül a prostitúció – és az azt szükségképpen kísérő emberkereskedelem – erkölcsileg elfogadhatatlan. Sérti az emberi méltóságot, a humán értékeket, veszélyezteti az egyén, a család és a társadalom jólétét (preambulum). Ezért az örömlányok munkáját biztosító tevékenység akkor is bűncselekménynek minősül, ha maga az érintett nő beleegyezésével végzik azt.²⁰

Valójában logikus, hogy azok az államok, ahol az üzletszerű – vagy akár intézményes – kéjelgés legális, a New York-i egyezménynek nem részesei. Közéjük tartozik a magyar prostituáltak által gyakran felkeresett Ausztria, Németország és Svájc, valamint Hollandia. Ott törvényes vállalkozások működhetnek nyilvános ház fenntartása céljából. Komoly feszültséget okoz, hogy az oda szállított hölgyekkel kapcsolatos szervezési feladatokat ellátó magyar állampolgárok a kifejtettek szerint bűncselekményt követnek el, amit következetesen üldöznek a hazai bűnügyi szervek. A hatályos Btk. szerint [3.§, (2) bekezdés b. pontja] értelmében azonban a magyar törvényt kell alkalmazni a külföldiek által elkövetett deliktumokra is, amennyiben azok magyar állampolgárok sérelmére valósulnak meg. Az igaz, hogy ilyen esetekben [Btk. 3. § (3) bekezdés] a büntetőeljárás megindítását a legfőbb ügyész rendeli el. Már szó szerinti értelmezés útján is megállapítható – amin az egyéb interpretációs módszerek alkalmazása sem változtat –, hogy a feltételek megvalósulása esetén a magyar szervek által irányadónak

20 Wharton, Rebecca L. (2010): A New Paradigm for Human Trafficking: Shifting the Focus from Prostitution to Exploitation in the Trafficking Victims Protection Act, *William and Mary Journal of Race, Gender and Social Justice*, Vol. 16, No. 3, 753–780. o.

tekintett törvény csakis a magyar lehet. Az is világos – már a megfogalmazásból is –, hogy a legfőbb ügyésznek nem diszkrecionális joga az eljárás megindítása, hanem feltétlen kötelezettsége.

Ezért a következetes hazai jogalkalmazás nem tehet mást: a bécsi, nürnbergi vagy zürichi, illetőleg amszterdami bordélyházak külföldi állampolgárságú működtetői ellen is meg kell indítani a büntetőeljárást. A terhelt átadását meg fogják tagadni, de ha az illető Magyarországra – vagy a New York-i egyezményben részes más országba – utazik, akkor még kényszerintézkedést is alkalmazhatnak vele szemben olyan magatartás miatt, amivel a saját hazájában a vállalkozás szabadságának alkotmányosan védett jogát gyakorolja. Ha viszont ezt nem teszik meg a magyar hatóságok (és ténylegesen ez a helyzet), akkor igen súlyos igazságtalanság éri azokat a hazai elkövetőket, akik még – szintén a mi szabályozásunk szerint – akár bűnszervezetben is együtt dolgozhatnak a külhoni erotikus vállalkozások menedzsereivel.

A pénzért való örömszerzés kifejezett legalizálása, szolgáltatásként való definiálása új helyzetet teremtett. Nem szorul bővebb indokolásra, hogy az igények törvényesen elismert kielégítése bizonyos infrastruktúrát igényel. Mindenekelőtt megfelelő helyiséget vagy akár társasági életnek is teret adó intézményt, ahol magát az aktust le lehet bonyolítani. Ezek biztosítása a cél ismeretében azonban már bűncselekmény. A prostitúció elősegítése – akár lakás bérbeadásával –, annak minősített eseteként pedig a bordélyház fenntartása szigorúan büntetendő (2012. évi C. törvény – Btk, 201. §).

Az ezredforduló után létrejött nemzetközi normák a New York-i egyezményhez képest már árnyaltabban fogalmazznak, annak ellenére, hogy az emberkereskedelem ismertté vált áldozatainak száma (nem kizárólag a szexuális szolgáltatásokhoz kapcsolódóan), igen erőteljes növekedést mutat.²¹

Az emberkereskedelem visszaszorításáról rendelkező palermói jegyzőkönyv (2006. évi CII. törvény), az Európa Tanács keretében létrejött egyezmény az emberkereskedelem elleni fellépésről (2013. évi XVIII. törvény), valamint a 2011/36/EU irányelv (a továbbiakban: EU irányelv) már nem olyan kategorikusan elutasító az önként vállalt – és mások által segített – prostitúció jogszerűségét illetően. Az egyik oldalról meglehetősen kimerítő felsorolás van azokról a „szolgáltatásokról”, amik a tevékenység végzésének a feltételeit megteremtik (pl. szállítás, lakás biztosítása), másrészt azokról a magatartási formákról, amik a kriminalizálás feltételei. Az utóbbiak közé tartozik természetesen az erőszak, a fenyegetés vagy a megfélemlítés. A beleegyezés azonban – szemben a New York-i megállapodással – csupán akkor nem legitimálja a lányok futtatását, ha az az érintett személy kiszolgáltatottságának a kihasználása miatt született meg. Ahogyan az EU irányelv fogalmaz: [2.cikk (2) bekezdés]: *„A kiszolgáltatott helyzet olyan helyzet, amelyben az adott személy tényleges vagy elfogadható választási lehetőség hiányában*

21 Department of State (2020): Human Trafficking Report, Department of State, USA, Washington D.C., 43. o.

kénytelen alávetni magát az adott visszaélésnek”. Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy ez is kényszerhelyzet, csak éppen a nevesített esetekhez képest általánosabb megfogalmazásban. Ennél tovább csak a palermói jegyzőkönyv megy, amely szerint anyagi előnyök nyújtása is tartozhat a (leendő) prostituált tiltott befolyásolása körébe (3. cikk. a. pont). A 18. életévét be nem töltött személyek érvényes beleegyezést nem adhatnak [lásd pl. EU irányelv 2. cikk (5) és (6) bekezdések].

Az említett korlátozások alá nem tartozó, valóban szabad akarat-elhatározáson alapuló üzletszerű kéjelgés tehát jogilag nem kifogásolható, annak az erkölcsi megítélése pedig – ahogyan a már idézett törvényi indokolás (1908. évi XXXVI. törvénycikk 43.§) álláspontunk szerint is helyesen tartalmazza – meghaladja a büntetőjogi szabályozás lehetőségeit. Ami pedig közvetlen témánkat illeti: ilyen körülmények között a prostituáltak nyújtott szolgáltatások sem (volnának) kriminalizálhatók. Meg kell jegyezni, hogy az említett nemzetközi normák a rabszolgák adásvételéhez hasonlítható súlyosságú emberkereskedelem (Emberi Jogok Európai Egyezménye, 4. cikk) elleni fellépést szolgálják, tehát azok alapján más társadalomra veszélyesnek ítélt megnyilvánulások büntetőjogi üldözése nem tilos. Magyarországon több ilyen van (kerítés, kitartottság, prostitúció elősegítése, gyermekprostitúció kihasználása). Ezek azonban ugyanolyan tartalommal más alkotmányos demokráciákban nem léteznek. Azt lehet mondani tehát, hogy az emberkereskedelem körébe sorolt magatartások (toborzás, átadás, átvétel, eladás, megvásárlás, elcserélés, ellenszolgáltatásként átadás vagy átvétel, másnak megszerzés, szállítás, elszállásolás, elrejtés) kriminalizálásának határa – az ultima ratio elvére tekintettel – alapvetően az emberkereskedelem megvalósulása. Az pedig a mondottak szerint nem lehetséges akkor, ha az érintett személy valóban szabad akaratából döntött a prostitúció folytatásáról.²²

A Német Szövetségi Bíróság (BGH) a 2007. április 18-i ítéletében kimondta, hogy a prostitúciót önként választó és folytató személlyel szemben nem követ el sem emberkereskedelmet, sem más kizsákmányoló jellegű cselekményt az, akinek a magatartása a prostituált döntésére nem volt érdemi hatással (BGH, 2007. április 18-i ítélet - 2 StR 571/06).

A Svájci Szövetségi Bíróság hasonló megközelítést alkalmazva úgy döntött: a prostituált döntési szabadságának a megléte pedig egyebekben azzal is igazolható, hogy egyes vendégek fogadását vissza is utasíthatta. (Bundesgericht 6B_469/2014, 2014. december 4-i ítélet). Szintén a prostituált döntési szabadságát igazolja az is, ha maga választhatja meg a konkrét szexuális szolgáltatás formáját és annak mennyiségi korlátait (Svájci Semmítőszék, 126 IV 76, 2000. január 24-i határozat).

22 Kubisch Károly (2018): Az emberkereskedelem szabályozási kérdései és minősítése a gyakorlatban. Károlyi Gáspár Református Egyetem, Doktori Iskola, Budapest. file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/Kubisch_Karoly_Az_emberkereskedelem_szab.pdf (látogatva: 2021-05-08)

Érdekes felfogást tükröz a svéd szabályozás. A szexuális szolgáltatások vásárlásáról szóló 1999-ben elfogadott törvény a prostitúció visszaszorítása céljából a keresleti oldalt kriminalizálja. A törvény (6.11) kimondja: 6 hónapig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő szexuális szolgáltatás vásárlása miatt az, aki fizetés ellenében nemi kapcsolatot létesít. Mondani sem kell: ez a megközelítés a prostitúció általános elítélésén és a prostituált (a jogszabály kerüli a nemek szerinti megkülönböztetést, de nyilvánvaló, hogy alapvetően a nők védelméről van szó) áldozatként való kezelésén alapul.

El lehet gondolkodni azon, hogy a tyúk volt-e előbb, vagy a tojás. A (tipikusan) női test piacra vitele azért lehetséges, mert van az áru iránt érdeklődés. A (tipikusan) férfiak nemi vágyának a létezése, a kielégülésre törekvés pedig aligha tehető büntetőjogi tilalom tárgyává az ultima ratio elvének érvényesítése mellett. Ismeretes, hogy Abraham Maslow a legalapvetőbb szükségletek egyikének tekintette a szexuális vágyak teljesülésére irányuló igényt. Hozzátette azonban: magát az ösztönt örököljük, a megfelelő személy és ahhoz kapcsolódóan a magatartás kiválasztása már szerzett, illetőleg tanult tudáson alapul.²³ Az tehát igaz, hogy a szerelem vásárlásának a tilalma nem közvetlenül és nem feltétlenül a szükséglet elnyomását célozza. Mégis fennmarad a legsúlyosabb eszköz alkalmazása helyénvalóságának a kérdése. A tipikus példánál maradva: a férfiak házasságon kívül, esetleg a feleségtől elhidegült viszonyban okkal és ma már joggal keresik a lazább szexuális kapcsolatokat. Ezeket lehet a napjainkban virágzó randi-oldalak felé terelni, de a prostitúció igénybevételenek bűncselekménnyé nyilvánítása akkor is igazságtalannak minősíthető. Tény ugyanis, hogy nem csupán a házasságon kívüli kapcsolatoknak, de a prostitúciónak is nagy társadalmi hagyományai vannak, Svédországban is.

Ami az eredményeket illeti: számos adat van arra, hogy az utcai prostitúció valóban visszaszorult az északi államban, miközben megfigyelhető a lakáson belüli üzletszerű kéjelgés terjedése. Az utóbbi ugyanúgy büntetendő mint a közterületen megvalósuló tranzakciók. A Svéd Nemzeti Rendőrség adatai szerint az otthon létesített kapcsolatokon belül is előretört a kevésbé leleplezhetőnek gondolt „call girl” típusú randevú, vagyis a kuncsafthoz való kimenetel. Ez azonban köztudottan veszélyesebb az egyéb helyszíneken lebonyolított légyottokhoz képest, ami a törvény eredeti céljával: a nők fokozott védelmével ellentétes. A jogalkotás bevallott célja volt a felelősségnek és azzal összefüggésben a megbélyegzésnek az áldozatként kezelt nőkről a kéjenc vevők felé terelése. A valóságban azonban még a hatalom, a rendőrség részéről tapasztalt megnyilvánulások is azt jelzik: az emberek értékrendjének a megváltoztatása egyelőre nem sikerült. A hagyományosan, a jelzett többségi vélemény ellenére még mindig igen sokak (főleg férfiak) által elfogadottnak tartott „szexvásárlás” kriminalizálása természetesen magával hozta a társadalmi kontroll erősödését a hatalom részéről, ami szintén nem egyértelműen pozitív egy alkotmányos demokráciában.²⁴

23 Maslow, Abraham H. (1954): *Motivation and Personality*, Harper & Row Publishers, New York, 27. o.

24 Holmström, Charlotta – Skilbrey, May-Len (2017): *The Swedish Sex Purchase Act: Where*

Az Európai Parlament Nőjogi és Esélyegyenlőségi Bizottsága a szexuális kizsákmányolásról és a prostitúcióról, valamint ezeknek a nemek közötti egyenlőségre gyakorolt hatásáról szóló jelentésében mindenesetre kifejezetten elfogadásra ajánlotta a szolgáltatások megrendelőinek (vásárlóinak) megbüntetésén alapuló rendszer elterjesztését (A7-0071/2014). Ez a kifejtettek szerint némileg ellentmond a hivatkozott irányelv tartalmának.

A svéd modell a mondottak szerint az áldozatnak tekintett prostituáltakat védi. Mégis viszonylag kevés kutatás foglalkozott ennek a csoportnak a viszonyaival, a törvény és a jogalkalmazás rájuk gyakorolt hatásával. Kijelenthető, hogy az érintettek nem érzékelik a jótékony hatást. Mivel az üzletszerű kéjelgés Svédországban is legális, fel kell tételezni – és ez is a helyzet –, hogy az örömlányok a munkájukat szeretnék háborítatlanul végezni, esetleg vonzó körülmények között abbahagyni azt. Egyik sem valósult meg. A prostitúció elítélésén alapuló szabályozás akkor is hátrányosan érinti őket, ha nem terheltek a büntetőeljárással. Az ügyfelek ellen kell vallomást tenniük, ezzel nyilvánvalóan el is riasztva őket. Valójában tehát anélkül lehetetlenítik el a szexmunkát, hogy elfogadható alternatívát kínálnának. A jelenség rendészeti-büntetőjogi kezelése tehát ebben a formában sem hatásos.²⁵

3. A bűnözéssel kapcsolatos szolgáltatások kriminológiai értékelése

Röviden áttekintettünk négy olyan cselekményt, illetőleg cselekménytípust, amiket a gazdasági életben szolgáltatásnak neveznénk. A kép persze korántsem teljes. Az okirathamisítástól a pénzmosást szolgáló pénzügyi manőverekig számos további példát lehet hozni a bűnözés ilyen megnyilvánulásaira.

Az a kérdés: vannak-e olyan sajátosságok ebben a csoportban, amelyek figyelembe veendőek a prevenció, a bűnüldözés, vagy akár a jogalkotás terén. Ilyenként említhető, hogy az általános gazdasági törvényszerűségek (pl. a kereslet és kínálat viszonyának alakulása, ezek hatása az árakra) fokozottabban érvényesülnek más deliktumokhoz képest. Ez a cselekmények kezelése, az ellenük való fellépés során, de különösen a bűnüldözés tervezésében fontos körülmény. Az is jellemző a szolgáltatásszerű kriminalitásra, hogy tömegesnek mondható igényeket elégít ki. A bérnyilvántartások esetében ez kevésbé igaz, de az erőszak alkalmazásának nagyobb elterjedtsége esetén (például az Egyesült Államokban) már felmerülhet a megrendelések elszaporodása. Másutt a földrajzi-gazdasági-politikai helyzet miatt az embercsempészés nagyobb számú előfordulása figyelhető meg, ebbe a körbe tartozik Magyarország is.

Az itt tárgyalt megnyilvánulások tanulmányozása során figyelemmel kell lenni arra, hogy az ügyfelek igénye, illetőleg maga az azt kielégítő szolgáltatás jogi – és erkölcsi – megítélése jelentősen eltérhet.

does it Stand? *Oslo Law Review*, Vol. 4, No. 2, 82–104. o.

25 NSWP (Global Network of Sex Work Projects) (2015): Community Guide: The Real Impact of the Swedish Model on Sex Workers, Edinburgh

A bérnyíltság esetében viszonylag egyszerű a képlet: a cél és az annak eléréséhez nyújtott közreműködés is alapvető értékeket sért. Másodlagos kérdés, hogy a felbujtó vagy a végrehajtó felelőssége a súlyosabb. Mindkettőjüknel felmerül az előre kiterveltség, emellett a bérnyíltsónál a nyereségvágy is. Esetről esetre kell dönteneni, a megrendelő indítéka is fontos lehet. A számítógépes bűnözés világában – ahogyan arról szó volt – jórészt ugyanez a helyzet, hiszen olyan szolgáltatások jelennek meg, amiknek az eredménye legálisan nem használható fel, néhány kivételtől eltekintve. Ezeknel a bűncselekményeknel tehát a büntetőjogon kívüli szabályozásnak kevés szerepe van, a kibékriminalitásra vonatkozóan a technikai – működési – feltételek alakítása azonban fontos lehet.

A bűnözési szolgáltatások jelentős részénél azonban felmerül a keresleti oldal alapos átgondolásának a szükségessége. A tiltott határátlépés *malum prohibitum*, nem lényegénél fogva társadalomellenes. Az egyénre nézve szembeötlő igazságtalanságot tükröz például az EU-n, különösen a schengeni övezeten belüli szabadság és a külső határok szigorú őrzete. Az ellenőrzéshez ugyanakkor az államnak legitim érdeke fűződik. Mégis el kellene gondolkodni azon, hogy az ország területére való belépés megengedőbb, de kellően ellenőrizhető rendje nem fontosabb-e, mint az embercsempészéssel szükségszerűen – ha nem is minden egyes esetben – együtt járó, akár az utasok életét is fenyegető súlyos veszély. A bűncselekmények megelőzésének, bekövetkezésük megakadályozásának biztos módja az okok kiiktatása. Az embercsempészést az teszi lehetővé – és drágává –, hogy az adott területre való bejutás alapvetően tilos, annak megvalósítása különleges szervezést és technikát igényel. A határok teljes eltörlése nyilván nem reális cél, de a feltételek prevenció szempontokat is érvényesítő átgondolása nem csupán lehetséges, hanem kívánatos is.

Még élesebb az ellentmondás a legális prostitúció és az annak gyakorlását biztosító feltételek szolgáltatása között. Teljesen logikus az a következtetés, hogy a tevékenység jogellenességének megszüntetése áttemeli azt a törvényesen működő vállalkozások világába, függetlenül e jelenség erkölcsi megítélésétől. Ausztriában, Németországban, Svájcban és Hollandiában a jogi szabályozás következetes abban, hogy az üzletszerű kéjelgés infrastruktúráját a gazdaságban elfogadott módon (pl. helyiségek rendelkezésre bocsátása útján) megteremtő és fenntartó személyek és intézmények jogszerűen dolgozhatnak, sőt: mindez a foglalkozás és a vállalkozás szabadságának alkotmányos joga által védett körbe tartozik.²⁶ Vannak más rendszerek is (pl. Svédországban), azok azonban éppen a közhatalom által védendőnek tekintett, ott is törvényesen működő prostituáltak érdekeit szorítják háttérbe. Megítélésünk szerint az előbbi modell a követendő, mert a többi képmutatásra épül emellett, hogy a prostituáltakat sem veszi emberszámba. Ha lehet lakást kivenni, de nem lehet kiadni, ha lehet utazni, de nem

26 Staiger, Annegret (2009): The Economics of Sex Trafficking since the Legalization of Prostitution in Germany in 2002. *The Protection Project – Journal of Human Rights and Civil Society*, 2009/2. sz. 103-117. o.

lehet prostituáltat a találkára szállítani, akkor olyan ellentmondásokat tartunk fenn a jogi szabályozásban, amelyek már az alkotmányos jogbiztonság követelményét is veszélyeztetik. Arról nem is beszélve, hogy az örömlány az általa jogszerűen megkeresett pénzt szabadon felhasználhatja, de az általa szeretett és támogatni kívánt személy kitarottságát követ el, ha elfogadja (legalábbis a mai magyar ítélkezési gyakorlat mellett).

A New York-i egyezmény nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket²⁷, a mondotak szerint nem is vált általánosan elfogadottá. Megítélésünk szerint azért is indokolt felmondani, mert az újabb, hivatkozott nemzetközi normák a realitásokhoz igazodva, amellet a prostituáltak emberi jogait (szabadságát) is tiszteletben tartva szabályozzák a jelenséghez kapcsolódó legsúlyosabb magatartások kezelésének a kereteit.

Még egy gondolat. a szolgáltatás jellegű bűncselekmények körében arra is figyelmet kell fordítani, hogy a kriminális és a jogilag elfogadható magatartások sajátosan keverednek. Példaképpen említhetők a védelmi zsarolások, ahol a bűnözők tipikusan először „betámadják” a kiszemelt objektumot, majd felajánlják annak oltalmazását a továbbiakban. Ennek során jellemzően – már csak a saját tekintélyük megóvása érdekében is – tényleg ellátják a vállalt feladatot, immár nem csupán saját magukkal szemben. Aki csak ebben az utóbbi tevékenységben vesz részt, az álláspontunk szerint nem elkövetője a deliktumnak.

27 Lásd pl: Monori Gábor (2011): Esélyegyenlőség és feminista jog – a női jogok pragmatikus érvényesülése, doktori értekezés, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, Pécs, 108. o; Kovács István (2019): *TEÁOR 9604, avagy a prostitúció legalitásának gazdasági kritériuma*. In: Biztonság, szolgáltatás, fejlesztés, avagy új irányok a bevételi hatóságok működésében. Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozat, Budapest, 118–128. o.

A JOGÁLLAMI BÜNTETŐJOG VONZÁSÁBAN

Az állam, mint jogállam nem teremti, hanem biztosítja a jogot. Az állam célja Kant szerint a jogok biztosítása, a jogkövetelmények megvalósítása, s így ő állítja fel világosan a jogállam fogalmát.²

A jogállam berendezése Kant értelmezésében az egyén hármasság minősége, vagyis az állammal való különböző viszonyai szerint három alapelv alapján eszközölendő: a közösség minden tagját, mint embert megillető szabadság; az egyént mint alattvalót minden más egyénnel szemben megillető egyenlőség; az állam minden tagját, mint polgárt megillető *önállóság* elve alapján. Ezek az elvek a nagy francia forradalom vezéreszméi³, s ezzel vált Kant – bár burkoltabb észjogi fejtegetésekkel – a szabad eszmék szellemi harcosává a jogbölcseletben.

Lényegében hasonló apostoli tevékenység jellemzi Tóth Mihály professzor egész szakmai pályafutását, hiszen mindvégig az alkotmányos jogállami büntetőjog⁴ prizmáján keresztül szemlélte a büntető jogalkotást és jogalkalmazást.

Jelen tanulmányban felvillantok néhány számormra különösen érdekes, értékes, a munkásságát is érintő gondolataiból.

1 Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar Kriminológiai és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék, tanszékvezető egyetemi tanár

2 Finkey Ferenc: A tételes jog alapelvei és vezéreszméi. A jogbölcselet, mint alapvető és összefoglaló (általános) jogtudomány kézikönyve = egyetemes fejlődéstörténeti alapon = I. kötet. Bevezetés és a jogbölcselet kifejlődésének története. Grill Károly Könyvkiadó-vállalata, Budapest, 1908. 169.o.

3 Finkey szerint a testvériséget helyettesíti az önállóság.

4 Belovics Ervin: A büntetőjog jogállami követelményei. Magyar Tudomány 2020/5. szám 615-619.o.

1. A büntetőjog fejlődésének dilemmái és távlatai

Hosszú idő óta nincs konszenzus a bűnügyi tudományok⁵ művelői⁶ között abban a kérdésben, hogy – amint az Ünnepekt írta – „voltaképpen mi a büntetőjog elsődleges funkciója, a bűnös cselekményre, a tette reagáló, illetve az elkövető személyét meghatározónak tekintő büntetőjogi iskolák évezredek óta küzdenek egymással, s ez a vita ma is tart, lényegében a megtorlás és a megelőzés híve között.”⁷ Röviden elevenítsük fel, hogy a büntetőjog hazai klasszikusai, illetve kutató kortársaink miként vélekednek minderről.

A hazai kriminalisták egyik legkiemelkedőbb alakja, Finkey Ferenc a büntetőjog kettős feladatát emeli ki: az egyfelől „a társadalmi rend, a fennálló tételes jogok védelme, vagyis a magánjogi, közjogi és nemzetközjogi szabályok tiszteletben tartásának biztosítása, az ezeket sértő vagy veszélyeztető cselekményeknek büntetés terhe alatt eltiltása s ily cselekmények elkövetése esetén azok elkövetőinek megbüntetése vagy biztonsági őrizet, javító nevelés vagy gyámolító gondozás (patronage) alá helyezése által”, másfelől „a társadalom védelme a bűnelkövetés ellen”, azaz a bűnelkövetésre készítő tényezők elhárítása, azaz a bűnözés, „mint a társadalmi élettel együttjáró” baj, s az ebből származó társadalmi veszély csökkentse vagy mérséklése.⁸

Hacker Ervin szerint: az „állam, mint a társadalmi rend fenntartója, jogának és kötelességének tártja, hogy a társadalmat a bűncselekményekkel szemben megvédje”.⁹

Fayer László úgy látja, hogy a „büntetőjog végvonalba egy nevelési rendszernek sanccionális betetőzése. A mit nem képesek elérni a vallás, az erkölcsstan, a jogérzet és a magánjogi kényszereszközök, azt többé-kevésbé kierőszakolja a büntetőjog.”¹⁰

Földvári József a büntetőjog feladatát három irányban jelöli meg: a társadalom védelme, az állampolgárok tudati befolyásolása (nevelési funkció) és a bűnelkövetések megtorlása.¹¹

5 Szomora Zsolt: Az alkotmánykonform normaértelmezés és a büntetőjog – problémafelvetés In: (szerk.: Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc – Fantoly Zsanett) Sapiienti sat: Ünnepek kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára. Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Szeged, 2012. 661-463.o.

6 Karsai Krisztina: Büntetőjog-tudomány határok nélkül. Jogtudományi Közöny 1999/4. szám 185-187.o.

7 Tóth Mihály: Gondolatok büntetőjogunk fejlődésének újabb dilemmáiról és távlatairól. JURA 2010/2. szám 97.o.

8 Finkey Ferencz: A magyar büntetőjog tankönyve. Negyedik, átdolgozott kiadás. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1914. 4. o.

9 Hacker Ervin: A magyar büntetőjog tankönyve. Általános Rész. Ludvig István Könyvnyomdája, Miskolc, 1936.2. o.

10 Fayer László: A magyar büntetőjog kézikönyve. Bevezető Rész és Általános Tanok (BTK. 1-125.§§.). Franklin-Társulat, Budapest, 1895. 5. o.

11 Földvári József: Magyar Büntetőjog Általános Rész. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 33-34. o.

Nagy Ferenc szerint¹² a büntetőjog „mindenekelőtt védelmi jog, azaz a közösségi lét elementáris, fontos érdekeinek, alapjainak biztosítása a nemzetközileg elismert emberi jogok figyelembevételével... A büntetőjog legmélyebb feladata pozitív szociális életkialakítás... A büntetőjognak továbbá nemcsak a jogi tárgyakat sértő vagy veszélyeztető magatartások elleni fellépés a feladata, hanem az állampolgárok jogkövető magatartásának az elősegítése is. A büntetőjognak azonban nem lehet kizárólagos feladata a jogi normák orientáló funkciójának garantálása sem.”¹³

Horváth Tibor felfogásában „a büntetőjog alapvető feladata a társadalmi együttélés rendjének védelme a társadalomra káros vagy veszélyes cselekményekkel szemben. A társadalom létezésének, zavartalan működésének és fejlődésének elengedhetetlen feltétele a társadalmat alkotó egyes személyek életének és jogainak biztosítása... A büntetőjog feladatát azáltal teljesíti, hogy a védendő életviszonyokat sértő vagy veszélyeztető magatartásokat büntetés kilátásba helyezésével tilalmazza.”¹⁴

Hornnyák Szabolcs a büntetőjog „társadalmi rendeltetésének az egyéni, illetve az ebből eredeztethető közösségi értékek védelmét”¹⁵ tartja az azokat veszélyeztető magatartásokkal szemben. Ez a koncepció már nem tekinti a büntetőjogot az állampolgárok nevelésének közvetlen eszközének.

Gellér Balázs József és Ambrus István szerint a büntetőjog feladata „a jövőnek a biztosítása a társadalmi viszonyokban (ahogy a természettudományok teszik a fizikai világban), vagyis az emberi magatartások kiszámíthatóvá tétele. Mint a jogrendszer záróköve... , a büntetőjog biztosítja végső soron minden jogviszony érvényesülését, és így a jognak mint társadalmi szellemi valóságnak végső biztosítása.”¹⁶

Blaskó Béla értelmezésében a büntetőjog feladata, hogy „védje a más jogágak által szabályozott lényeges társadalmi életviszonyokat és ezen keresztül oltalmat nyújtson annak az állami berendezkedésnek, amelyre a hatalmi struktúra, illetve a jogrendszer épül.”¹⁷

Az eltérő megközelítések dacára a büntetőjog feladatának kijelölése terén elmondható, hogy mégis körvonalazható egyfajta *common opinion*, mely a *védelmi* funkcióban jelölhető meg.

12 Nagy Ferenc: A Magyar Büntetőjog Általános Része. Bővített, átdolgozott kiadás. Korona Kiadó, Budapest, 2001. 20-21. o. A szerző szerint a büntetőjog elsődleges feladata az emberi közösségi együttélésnek a védelme.

13 Nagy Ferenc: Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban. MTA doktori értekezés tézise. Szeged, 2016. 6. o.

14 Horváth Tibor: A büntetőjog. In: (szerk.: Horváth Tibor – Lévay Miklós) Magyar Büntetőjog Általános Rész. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2012. 24-25. o.

15 Hornnyák Szabolcs: A büntetőjog társadalmi rendeltetése. In: (szerk.: Balogh Ágnes – Tóth Mihály) Magyar Büntetőjog Általános Rész. Osiris Kiadó, Budapest, 2015. 29. o.

16 Gellér Balázs József – Ambrus István: A Magyar Büntetőjog Általános Tanai I. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2017. 21-22. o.

17 Blaskó Béla: Magyar Büntetőjog. Általános Rész. Tankönyv. Ötödik, átdolgozott kiadás. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2013. 66. o.

Ilyen tudományos közmegegyezés már kevésbé észlelhető a tetтарыныос бунтетес коррекциóját, аз árталматланна тэтelt, а девианс магатартасок контроллјát vagy а ресоциализáció eszkөzeit illetően.

Az Ünнепelt szerint mindкét irányзат hívei általában а *hamis dilemma csapdájába* esnek, mivel а szabályозási megoldások јөвőјét saját néзетrendszerük кizáроlagosságán belül tartјák elképzelhetőnek.¹⁸

A „law and order” irányзат hívei már-már hivatкозási alapот érezhetnek szociáldarwinista megoldások¹⁹ áltудományос алátámasztására. А багателл-криминалитás elleni fellépést аз elrettenő és durván megtorló állami válasзreakcióra építeni *szabályозási zsákutca*. Ugyanakkor аз nem vitatható, hogy а бунөзес биологјai alapú vizsgáлата során még szolgálhat új eredményekkel аз орвостудomány.

А ресоциализációért кардоскодок а бунтетојоги eszközөк генерális visszасzorulásának elvét hirdetik, keresik а бунтетојоги kiváltásának, helyettesítésének eszkөzeit, s а nevelés, а медикализáció, а тársadalmi környezet позитív váltoзásokat is elérни képes hatásait hangsúlyоззák. Mindeзек szélsőséges képviselői – amint már Földvári József is megállapította – lényегében kísérлетet тettek/tesznek а бунтетојоги „*јогјатланítására*”, а бунтетојогиnak mással történő felváltására.²⁰ А „néптеленítésük el а бөртөнөкет” hangзatos јелзava а gyakorlatban elbukott.

Tóth Mihály szerint а két eltérő megköзелítés között а választást erőлтető dilemma mindкét részről азért hamis, mert általánosít, азonos szemlélettel, mértékkel közelít teljesen eltérő јеленсегеккез és csoportокхоz, s minden esetben кizáроlag а saját üдвөзítőнек véлт eszközrendszerének hatéконысгабабнн hisz.

А két бунтетојоги теория нем mint egymást кizáро látásmódra, hanem egymás feltéтеlező néзетrendszerre kell tekinteni, melyek közül hol egyiket, hol másikat céлszerű előtéerbe helyezni.

А Jubiláns нем а két бунтетојоги идеология összeegyeztetését, valamiféле kibékítését tartja реális céлnek – mert ez nyilvánволаон нем is lehetséges –, hanem azt, hogy а бунтетојоги elkөvetői көр спецификус szabályозással szolgáljon. А бунтетојоги szigorítás vagy аз általános тársadalmi hatásмеханизмусок erőсítésének elve helyett *дifferenciált, төбблөпсөс*²¹ intéзмényhálóзат kiépítésére van szükség, amibe kifejeзetten бунтетојоги, де azon kívül eszközөкнек is helyet kell kapniuk.

Mindebben véleményем szerint kiemelt szerepe van/lehet а тág érтелембнн вett бунтетојоги јогалкalmazó apparatusnak. Egy diszfunkcionalis, аз актуáлполитikai elvárások szerint váltoзтатотт бунтетојогигог szemбнн а јогалкalmazó olyan ellenpont lehet, mely томпíthatја а *бунтетојоги áтполитизáлtságát*. Nagy törtéнеelmi танулсáг, hogy нем

18 Tóth M.: i.m. 97. o.

19 Korine László: Kriminológia I. Magyar Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2010. 54. o.

20 Földvári József: А криминалполитика fogalmáról. Јогтудományi Közlöny 1986/6. szám 254. o.

21 Tóth Mihály: А бунсзerveзети elkөvetés szabályозásának каныргөс útjai. Magyar Јог 2015/1. szám. 5-7. o.

a diktátorok miatt lehet alkalmazni a büntetőjogot politikai fegyverként, hanem a kollaboráns jogalkalmazók miatt. Sajnos hazánk ennek többször szomorú példáját mutatta, akár a náci, a kommunista diktatúra éveire gondolva.

2. Gazdasági büntetőjogunk rögzös útjain

Az Ünnepelet tudományos munkásságának egyik fő csapásirányát a gazdasági bűnözés és a gazdasági büntetőjog kutatása képezi.

Tóth Mihály elsők között hívta fel a figyelmet a gazdasági deliktumokkal okozott károk alakulására és a hatékonyabb²² megtérülés lehetőségeinek feltérképezésére.²³ Meglátása szerint a gazdasági bűnözés „szárnyalásában” kiemelt jelentőséget képez a morál, különösen a *gazdasági morál* szerepe. A nyugati típusú demokráciákban magától értetődőek a morális standardok követése, szinte a piaci lét íratlan *conditio sine qua non*-ja. A „*pacta sunt servanda*” elve nem hangzatos szólam, hanem napi gyakorlat.²⁴ Amikor két ember kezét fog egymással, az írásbeli szerződéssel egyenértékű. Nem kell aprólékos részletszabályokban, szerződéshez mellékelt függelékekben leírni, hogy milyen paraméterekkel kell rendelkeznie egy szolgáltatásnak. A kész ház valóban úgy néz ki, mint a számítógépes animáció segítségével megtekinthető látványterven és nem egy belső válaszfalak nélküli épületet jelent le késznek az illetékes ügyintéző a bank központja felé. Aki csalárd módon manőverezik²⁵, aki „bóvlit” kínál, az pillanatok alatt hitelvesztetté, kiközösítetté, imfámissá válik.

A szocialistának nevezett társadalmi kísérletet felváltó, nagy reményekkel teli tőkés gazdasági rend melegágya lett a gazdasági deliktumoknak. A gazdasági morál hiánya először kitermelt egy lényegében – most csak röviden nevezve – „ügyeskedő” réteget, amely a legalitás-illegalitás vékony mezsgyéjén araszolva komoly vagytonokat harácsol össze. A rendszerváltás idején használt kifejezés, jelesül: „csak az első milliót ne kérdezd meg honnét szedtem” azonban mára úgy változott meg, hogy „csak az első milliárdot ne kérdezd meg honnét szedtem”.

A rendszerváltás gazdasági bűnözői kisasnak a mai – a politika szövevényes bugyraiból előugró, – rejtett tehetségű egyes milliárdosaival szemben. Mindez rossz példa a társadalmi ranglétrán gazdaságilag lejjebb állók számára, hiszen az üzenet egyértelmű: tolvajkodni csak milliárd felett érdemes, mert azok megúszhatják.

A gazdasági elit feladata, szerepe egyértelmű lenne: példát mutatni mások számára, hogy a kitartó, a tisztességes munka jelenti a társadalmi felemelkedés útját. A

22 Domokos Andrea. A büntetőpolitikai koncepcióról. Rendészeti Szemle 200/7-8. szám 88. o.

23 Tóth Mihály: Húsz év mérlege. Gazdasági bűneink és következményei egy „szép új világ”-ban. Rendészeti Szemle 2009/7-8. szám 21. o.

24 Tóth M.: i.m. 21-22. o.

25 Gál István László: A gazdasági bűnözés a bűnügyi statisztika tükrében. Rendészeti Szemle 2008/3. szám 31-35. o.

rátermettség, a töretlen szorgalom, az innovatív megoldások alkalmazása kifizetődő.

Amíg a közvagyon szabad préda tárgya, amíg a közbeszerzésnek nevezett bohózat: csupán egy szemfényvesztés, hogy miként lehet lassan, drágán, rossz szolgáltatást megrendelni, addig a gazdasági morál csak „stend by” társadalmi üzemmódban működik.

Tóth Mihály helyesen ismerte fel, hogy a gazdaság jogi szabályozásának nincs *erkölcsi fedezete*. A lezsírozott közbeszerzések, a gazdaság működési logikájával szembenelő „pályáztatások” társadalmi szinten kontraproduktívak. „Ahol a gazdaság rendező elve a szerződések betartásának tisztelete helyett a „sorban állás”, vagy a „körbetartozások”; és a felszámolásból több hasznot lehet húzni, mint a termelésből; ahol munkaképes fiatalok tömegei külföldön keresik a boldogulásukat; ahol az íratlan üzleti etika tiszteletben tartása helyett az írott szabályok kijátszása a cél, ott valószínűleg illúzió gyors változásban bízni, vagy pusztán jogi (még inkább kizárólag büntetőjogi) eszközöktől csodát remélni.”²⁶

3. A büntetőeljárás kacskaringós ösvényén

Az anyagi büntetőjogász és processzualista Jubiláns munkássága szakmai és tudományos irányítúként szolgálhat sokunk számára a büntető eljárási kódex tanulmányozása során. Tóth Mihály professzor a büntetőeljárásjogi jogalkotást és jogalkalmazást mindvégig az alkotmányos jogállami büntetőeljárás elvárásainak²⁷, kívánalmainak fényében vizsgálta.

Az új büntetőeljárás²⁸ törvény²⁹, mely talán a legmélyebben avatkozik bele az állampolgárok személyes szférájába³⁰, „azzal az ambícióval készült, hogy több lesz, mit tükörkép, s ha nem is fáklyaként, legalábbis útjelzők rendszerével segítheti az anyagi jog³¹ érvényesülését.”³²

26 Tóth M. i.m. 22. o.

27 Czine Ágnes: The Role of the fair trial principle respecting to the Hungarian constitutional compliant. Zbornik Radova Pravni Fakultet 2021/1. szám 2-5. o.

28 Herke Csongor: Büntető eljárásjog. Egyetemi jegyzet. Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Pécs, 2018. 3-5. o.

29 Herke Csongor – Fenyvesi Csaba – Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2014. 5-10. o.

30 Fantoly Zsannett: Rendészet és büntetőeljárás, az emberi jogok, az alapjogok, és az alkotmányos jogok viszonyrendszerében. Belügyi Szemle 2018/3. szám 23. o.

31 Nagy Anita: Büntetés-végrehajtási jog európai kitekintéssel. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2017. 339-349. o.

32 Tóth Mihály: Néhány megjegyzés az új büntetőeljárás törvényhez. Belügyi Szemle 2018/3. szám 55-71. o.

A kódex megalkotásának egyik okaként – mint azt Hack Péter is megállapította – az eljárások³³ elhúzódsának csökkentése.³⁴

Az elvárás jogos, hiszen közismert, hogy annál igazságosabb a jogerős büntető bírósági határozat, minél közelebb van a bűncselekmény elkövetésének időpontjához.

Kérdés, hogy a gyorsaság oltárán fel kell-e mindent áldozni? A büntetőeljárás³⁵ anno a civilizációk hajnalán az állam monopolizálta részben annak ígéretével, hogy a gonosz elnyeri méltó büntetését és valamiféle erkölcsi igazságtétel is történik. Lettlégyen bármely csekély súlyú deliktumról is szó, a vádlottnak a bíróság – kisebb vagy nagyobb – nyilvánossága előtt számot kellett adnia gaztettéről. Az etikai rosszallás mintha eltűnne a bűnösséget beismerő egyezség³⁶ megkötése során. Tény, hogy perökönómia szempontok a vádlotti együttműködést favorizálják, de nem lenne helyénvaló, ha a védőknek a jogi kufárok gúnyját kellene magukra ölteni.

A 2017.évi XC. törvény remélhetőleg mielőbb alapos koncepcionális változáson³⁷ megy át, mivel a védőellenes, a védői jogokat szűkíti megközelítés, amely a Be.-ből kisugárzik, nem üti meg az alkotmányos jogállami büntetőeljárás mércéjét.

Bánáti János joggal állapítja meg, hogy a Be.-ben tettén érhető a fegyveregyenlőség hiánya, s inkább „*fegyveregyenlőlenségről*” beszélhetünk, „hiszen a vádképviselőtében eljáró ügyész oly módon érkezik az előkészítő ülésre, hogy az azt megelőző nyomozást, vádelőkészítő szakaszt teljes terjedelmében ismerte, „uralta”, azaz tőle – aki az ügy objektív, teljes körű feltárására köteles – valóban elvárható, hogy a bizonyítási indítvány előterjesztésével ne késlekedjen.”³⁸

Egy büntetőeljárás kódex jogállaminak minősíthetősége valójában a büntetőeljárás „klasszikus” szereplői: bíróság-ügyészség-védő triászában értelmezhető és ennek alapján döntő jelentőségű³⁹, hogy a jogalkotó milyen szűkre vagy tágra szabja a *védői jogosítványokat*.

Abban a jogrendszerben, ahol a védőket legálisan vagy illegálisan gond nélkül lehet lehallgatni, megfigyelni, ott lényegében demokratikus jogi mázba csomagolt

33 Hack Péter – Horváth Georgina: A büntetőeljárások egyszerűsítésének lehetőségei és korlátai. In: (szerk.: Finszter Géza – Kőhalmi László – Végh Zsuzsanna) Egy jobb világot hátrahagyni... Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére. Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Pécs, 2016. 291-295. o.

34 Hack Péter: A büntetőeljárás újításának esélyei. Belügyi Szemle 2018/3. szám 72. o.

35 Bartók Róbert: Büntető eljárásjogi alapismeretek. Második, átdolgozott kiadás a 2017.évi CX. tv. alapján. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2018. 3-11. o.

36 Gulyásné Birinyi Ildikó – Pápai-Tarr Ágnes: Néhány gondolat a büntetőjogi egyezségről. Ügyészek Lapja 2018/3. szám 23-35. o.

37 Kiss Anna: Változó szerepek az új Be.-ben. Belügyi Szemle 2018/5. szám 7-11. o.

38 Bánáti János: Védői szemmel a büntetőeljárás törvényéről. Belügyi Szemle 2018/3. szám 93. o.

39 Fenyvesi Csaba: Ügyvédek a büntetőeljárásban. Collega 2004/1. szám 7-9. o.

*jogállami ellenforradalom*⁴⁰ zajlik. A jog, különösen az anyagi és eljárási büntetőjog nem silányulhat autoriter hatalmak kiszolgálójává.⁴¹

A védő eljárásjogi státuszát⁴² jól példázza, hogy Bárándy Péternek több mint húsz évvel ezelőtt írott gondolatai semmit sem veszítettek aktualitásukból: „Tudomásul kell vennünk, hogy az ügyek továbbra sem a tárgyaláson, hanem a nyomozati szak bizonyítás-felvételekor dőlnek el. A védők általi adat-és bizonyítékgyűjtés továbbra is jobb esetben értetlenséget, rosszabb esetben kifejezett gyanakvást szül.”⁴³

4. Zárógondolatok

Tóth Mihály professzornak a bűnügyi jogtudományok valamennyi ágát átölelő munkássága, szakmai igényessége és hitelessége nemzedékek számára példaképként szolgálhat. Tudós-tanár, olyan, aki a jog gyakorlati szférájában megszerzett hatalmas tapasztalatát nagyvonalúan átadta, átadja, nekem, nekünk zsenge követőinek. Próbáljuk követni kriminalista mesterünket a jogállami büntetőeljárás rögzös, olykor nehézségekkel teli útjain. Megéri.

Irodalomjegyzék:

- Bánáti János: Védői szemmel a büntetőeljárás törvényéről. *Belügyi Szemle* 2018/3. szám 85-98. o.
- Bárándy Péter: A bűnözés alakulása a védői munkára és az ügyvédi magatartásra, In: (szerk.: Sántha Ferenc) *Bűnözés és bűnmegelőzés a válságrégiókban – A III. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga*, Miskolc, 1998. szeptember 25-26., Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1999. 238-244. o.
- Bartkó Róbert: *Büntető eljárásjogi alapismeretek. Második, átdolgozott kiadás a 2017. évi CX. tv. alapján.* Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2018.
- Belovics Ervin: A büntetőjog jogállami követelményei. *Magyar Tudomány* 2020/5. szám 614-629. o.

40 A „jogállami ellenforradalom” kifejezést egy 2004.decemberében lezajlott szakmai beszélgetés keretében Dr. Finszter Géza egyetemi docens használata. A kifejezést tőle kölcsönöztem.

41 Lásd még: Finszter Géza – Korinek László: Az eltűnt gyanú nyomában. *Belügyi Szemle* 2018/3. szám 122. o.

42 Elek Balázs: Új védői jogok és kötelességek. In: (szerk.: Benisné Gyórfy Ilona) *Harminckilencedik Jogász Vándorgyűlés. Magyar Jogász Egylet*, Budapest, 2017. 105-107. o.

43 Bárándy Péter: A bűnözés alakulása a védői munkára és az ügyvédi magatartásra, In: (szerk.: Sántha Ferenc) *Bűnözés és bűnmegelőzés a válságrégiókban – A III. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga*, Miskolc, 1998. szeptember 25-26., Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1999. 243. o.

- Blaskó Béla: Magyar Büntetőjog. Általános Rész. Tankönyv. Ötödik, átdolgozott kiadás. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2013.
- Czine Ágnes: The Role of the fair trial principle respecting to the Hungarian constitutional compliant. Zbornik Radova Pravni Fakultet 2021/1. szám 1-10. o.
- Domokos Andrea. A büntetőpolitikai koncepcióról. Rendészeti Szemle 200/7-8. szám 88-104. o.
- Elek Balázs: Új védői jogok és kötelességek. In: (szerk.: Benisné Györffy Ilona) Harminckilencedik Jogász Vándorgyűlés. Magyar Jogász Egylet, Budapest, 2017. 101-112. o.
- Fantoly Zsannett: Rendészet és büntetőeljárás, az emberi jogok, az alapjogok, és az alkotmányos jogok viszonyrendszerében. Belügyi Szemle 2018/3. szám 22-39. o.
- Fayer László: A magyar büntetőjog kézikönyve. Bevezető Rész és Általános Tanok (BTK. 1-125.§§.). Franklin-Társulat, Budapest, 1895.
- Fenyvesi Csaba: Ügyvédek a büntetőeljárásban. Collega 2004/1. szám 7-15. o.
- Finkey Ferencz: A magyar büntetőjog tankönyve. Negyedik, átdolgozott kiadás. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1914.
- Finszter Géza – Korinek László: Az eltűnt gyanú nyomában. Belügyi Szemle 2018/3. szám 104-122. o.
- Földvári József: A kriminálpolitika fogalmáról. Jogtudományi Közlöny 1986/6. szám 253-258. o.
- Földvári József: Magyar Büntetőjog Általános Rész. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
- Gál István László: A gazdasági bűnözés a bűnügyi statisztika tükrében. Rendészeti Szemle 2008/3. szám 29-44. o.
- Gellér Balázs József – Ambrus István: A Magyar Büntetőjog Általános Tanai I. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2017.
- Gulyásné Birinyi Ildikó – Pápai-Tarr Ágnes: Néhány gondolat a büntetőjogi egyezségről. Ügyészek Lapja 2018/3. szám 23-35. o.
- Hack Péter: A büntetőeljárás újításának esélyei. Belügyi Szemle 2018/3. szám 72-84. o.
- Hack Péter – Horváth Georgina: A büntetőeljárások egyszerűsítésének lehetőségei és korlátai. In: (szerk.: Finszter Géza – Kőhalmi László – Végh Zsuzsanna) Egy jobb világot hátrahagyni... Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére. Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Pécs, 2016. 287-301. o.
- Hacker Ervin: A magyar büntetőjog tankönyve. Általános Rész. Ludvig István Könyvnyomdája, Miskolc, 1936.
- Herke Csongor: Büntető eljárásjog. Egyetemi jegyzet. Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Pécs, 2018.
- Herke Csongor – Fenyvesi Csaba – Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2014.
- Hornyak Szabolcs: A büntetőjog társadalmi rendeltetése. In: (szerk.: Balogh Ágnes – Tóth Mihály) Magyar Büntetőjog Általános Rész. Osiris Kiadó, Budapest, 2015. 28-30. o.

- Horváth Tibor: A büntetőjog. In: (szerk.: Horváth Tibor – Lévay Miklós) Magyar Büntetőjog Általános Rész. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2012. 23-30. o.
- Karsai Krisztina: Büntetőjog-tudomány határok nélkül. Jogtudományi Közlöny 1999/4. szám 184-190. o.
- Kiss Anna: Változó szerepek az új Be.-ben. Belügyi Szemle 2018/5.szám 5-19. o.
- Korinek László: Kriminológia I. Magyar Lap-és Könyvkiadó. Budapest, 2010.
- Nagy Anita: Büntetés-végrehajtási jog európai kitekintéssel. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2017.
- Nagy Ferenc: A Magyar Büntetőjog Általános Rész. Bővített, átdolgozott kiadás. Korona Kiadó, Budapest, 2001.
- Nagy Ferenc: Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban. MTA doktori értekezés tézise. Szeged, 2016. 1-22. o.
- Szomora Zsolt: Az alkotmánykonform normaértelmezés és a büntetőjog – problémafelvetés In: (szerk.: Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc – Fantoly Zsanett) Sapiens: Ünnepi kötet Dr.Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára. Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Szeged, 2012. 459-469. o.
- Tóth Mihály: Húsz év mérlege. Gazdasági bűneink és következményei egy „szép új világ”-ban. Rendészeti Szemle 2009/7-8. szám 5-23. o.
- Tóth Mihály: Gondolatok büntetőjogunk fejlődésének újabb dilemmáiról és távlatairól. JURA 2010/2.szám 97-105. o.
- Tóth Mihály: A bünszervezeti elkövetés szabályozásának kanyargós útjai. Magyar Jog 2015/1. szám. 1-10. o.
- Tóth Mihály: Morális deficit és paternalizmus. Régi-új irányok a hazai gazdasági bűnözés határain. In: (szerk.: Zséger Barbara) Kriminológiai Közlemények 77. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2017. 11-28. o.
- Tóth Mihály: Néhány megjegyzés az új büntetőeljárás törvényhez. Belügyi Szemle 2018/3. szám 55-71. o

AZ ELÍTÉLTEK ELHELYEZÉSÉNEK FORMÁI

A szabadságvesztés büntetést töltő elítéltek elhelyezése a mindenkori büntetés-végrehajtás egyik olyan sarokponti eleme, ami szorosan kapcsolódik a jogi helyzet és a törvényes bánásmód kérdésköréhez. Az elhelyezés általános és sajátos formáihoz ezért – a végrehajtás elveit is szem előtt tartva – komplex módon szükséges közelíteni. Mint olyan érzékeny problematikához, ami a büntetés-végrehajtási jogviszony és az elítélti jogok rendszerének fontos tényezője, egyúttal a jogállami végrehajtás egyik fokmérője. A fogvatartás feltételrendszerén belül a zsúfolt elhelyezésből fakadó visszasság a közelmúlt büntetés-végrehajtási jogi szakirodalmának egyik gyakori témáját képezte. Jelen írás azonban – ezen kérdésen túllépve, de nem megkerülve azt – elsődlegesen a jogintézmény jogágbeli helyzetére és az elhelyezés (kezelés) differenciált és egyéniesített szabályozására kíván összpontosítani.

1. Az elítélti jogi helyzet, és a büntetés-végrehajtási jogviszony összefüggése

A büntetés-végrehajtásban résztvevő szervek jogszabályok által meghatározott kapcsolatba kerülnek az elítéltekkel, melynek legfőbb jellemzője a büntetés-végrehajtási jog általi rendezettség. Jellegét tekintve a büntetés-végrehajtási jogviszony szükségszerűen két pólusú hierarchikus kapcsolatot feltételez². Ennek egyik oldalán a végrehajtásért felelős szervezet, a másik pozícióban pedig az a személy áll, akinek a szabad ember jogi státusza – a jogerős bírósági döntés révén – megváltozik. A személyes szabadságát elvesztett elítélt jogai és kötelességei a jogerős ítéletben kiszabott büntetéshez, a végrehajtásra vonatkozó jogszabályi rendelkezésekhez, valamint a büntetés és a büntetés-végrehajtás céljához igazodnak. A jogerős ítélet végrehajtása érdekében az állam speciális jogokat kap, az elítéltet pedig sajátos büntetés-végrehajtási kötelezettségek terhelik. Ezek azonban soha nem lehetnek öncélúak, hanem az állam büntetőigényének érvényesítését biztosítva szolgálják a büntetés célját, elősegítve annak végrehajtását.

Az Alkotmánybíróság több esetben is rámutatott arra, hogy a fogvatartottak alapjogaiba történő beavatkozás jogalapját a jogerős ítélet teremti meg. Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy az egyén helyzetében érzékelhető tényleges változást nem az elítélés,

1 PhD c. egyetemi tanár KGRE ÁJK, legfőbb ügyész helyettes

2 Belovics Ervin-Vókö György: A Büntetés-végrehajtási Törvény magyarázata. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Budapest 2014. 71. old.

hanem a végrehajtás ténye váltja ki³. Az alapjog korlátozásának meg kell felelnie az indokoltság, a szükségesség és az arányosság hármaskövetelményének. Az elítélt az Alaptörvényben meghatározott jogait – a büntetés céljával és a büntetés-végrehajtás rendjével összhangban – a törvényben és a bíróság határozatában meghatározott korlátozásokkal vagy tilalmakkal gyakorolhatja. Mindezekből következően az ilyen személy – a jogállami büntetés-végrehajtás rendszerében – nem lehet tárgya a végrehajtásnak, hanem olyan alanya, akinek komplex jogai és kötelezettségei vannak⁴. A személyi szabadság elvonása révén az állampolgári jogok katalógusában szereplő egyes jogosultságok korlátlanul, míg mások csak korlátozottan érvényesülnek és vannak olyanok is, amelyek szünetelnek. Ehhez adódnak azok a további sajátos elítélti jogok, amelyek közül az egyik legfontosabb a jogállami elhelyezés.

2. A megfelelő elhelyezés, a jogi helyzet és a törvényes bánásmód tükrében

Az elítéltet a büntetés-végrehajtási jogviszonyból megillető speciális jogok a fogva tartás tényéhez kapcsolódnak, ezért más állampolgárookra nézve nem értelmezhetőek. Azok csak addig állnak fenn, amíg az elítélt szabadságvesztés büntetését tölti, a szabadulással aktualitásukat veszítik. Ezek között megkülönböztethetünk ellátási, kapcsolattartási és a végrehajtás körülményei között sajátosan érvényesülő, újrafogalmazott egyéb jogokat⁵. Az *ellátási jogok* közé tartozik különösen az elhelyezéshez, élelmezéshez, ruházathoz, egészségügyi ellátáshoz, a már megállapított nyugellátáshoz való jog, továbbá a nőkre, fiatalkorúakra és a fogyatékkal élőkre vonatkozó sajátos rendelkezések.

Az elhelyezés olyan büntetés-végrehajtási feladat, ami a bv. intézet működéséhez szükséges helyiségek kialakítását, a technikai és egyéb feltételek biztosítását jelenti a szabadságvesztés végrehajtási rendjének érvényesítése érdekében. Ennek megfelelően az intézetben az elítéltek elhelyezésére részlegeket, körleteket, azon belül zárkákat és lakóhelyiségeket kell kialakítani. Ide tartoznak továbbá a bv. intézetek egyéb helyiségeire, létesítményeire, valamint az elítéltek elkülönítésére vonatkozó rendelkezések is. Mindez egyúttal elválaszthatatlan attól a kezelési, terápiás, reintegrációs tevékenységtől, amit az adott részlegen, vagy körleten belül végeznek.

Az elhelyezés kérdése – amint arra a bevezetőben utaltam – a XXI. század jogállami büntetés végrehajtásának egyik leginkább kritikus pontja, mondhatnám Achilles sarka. Köztudott ugyanis, hogy a bv. intézetek zsúfoltsága hátrányosan befolyásolja a fogvatartottak jogi helyzetét, a fogva tartás biztonságát, ami kihat a bánásmód törvényességére is. A jogállami büntetés-végrehajtással összefüggésben számos nemzetközi iránymutatás és ajánlás ismert. Ezek sorában külön is ki kell emelni az Emberi Jogok

3 5/1992. (I.30.) AB határozat

4 13/2001. (V.14.) AB határozat

5 Lajtár István: Fogvatartotti jogok a jogállami elvek tükrében. Tiszteletkötet Dr. Kovács Tamás 75. születésnapjára. Országos Kriminológiai Intézet Budapest, 2015. 296. o.

Európai Egyezményének⁶ 3. Cikkét, az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 2006. évi ajánlását az új Európai Büntetés-végrehajtási Szabályokról⁷, az ENSZ Kínzás Elleni Egyezményét⁸, továbbá a Kínzás Elleni Bizottság⁹ (CPT) ajánlásait. A 2006. évi Ajánlás II. Része szól a Fogvatartási feltételekről. Ennek 18. szabálya hangsúlyozza, hogy a fogvatartási helyiségeknek, különösen azoknak amelyek a fogvatartottak éjszakai elhelyezéséről szólnak, meg kell felelniük az emberi méltóság és amennyire lehetséges, a magánszféra támasztotta követelményeknek. Eleget kell tenniük az előírt minimális feltételeknek, az egészség és a higiénia területén, különösen az alapterületre, a légköbméterre, a megvilágításra, a fűtésre és a szellőzésre nézve.

Szükséges megemlíteni, hogy az új Európai Börtönszabályok elfogadása óta eltelt másfél évtizedben a börtönök működésében és ellenőrzésében olyan jelentős változások történtek, amelyek szükségessé tették egyes ajánlások frissítését. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága ezért – komoly szakmai előkészítést követően - 2020. július 1-jén számos módosítást fogadott el. Az Európai Börtönszabályok aktualizálása a legújabb nemzetközi standardokat tükrözi, figyelembe veszi az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlatát, a CPT és más ellenőrző szervek által kidolgozott normákat, valamint a tudományos kutatások eredményeit. A legjelentősebb változások azokra a szabályokra vonatkoznak, amelyek a büntetés-végrehajtási hatóságok számára adnak útmutatást a fogvatartottak elkülönítésére és magánzárkába helyezésére nézve. Érintik tovább a nőkre, a külföldi állampolgárokat, a biztonsági eszközökre, a kérelmekre és panaszokra, továbbá a felügyeletre és ellenőrzésre vonatkozó ajánlásokat is. Fontos hangsúlyozni, hogy a felülvizsgálat eredményeként az elhelyezésre vonatkozó 18. szabály korrekciójára nem került sor.

Az elhelyezés és a bánásmód összefüggése kapcsán az Alkotmánybíróság is rámutatott arra, hogy a vonatkozó nemzetközi egyezményekben és az Alaptörvényben is szabályozott embertelen, vagy megalázó bánásmód tilalmából az az absztrakt következmény vezethető le, hogy az élet- és mozgástérnek minden esetben el kell érnie azt a minimális mértéket, amely biztosítja a fogvatartottak számára az emberi méltósághoz való alapjoguk sérelme nélküli elhelyezésüket. Ellenkező esetben olyan túlzásfokosság jön létre, ami embertelen, megalázó bánásmódnak minősül¹⁰.

A hazai jogalkotó lényegében két rossz közül választhatott. Vagy nem illeszti be a jogrendbe a jogállami normát, tudva, hogy azt – a korábbi körülmények között – a hazai büntetés-végrehajtási rendszerünk úgysem képes betartani, és akkor Magyarország ezért kerül nemzetközi „szégyenpadra”. Vagy megteszi, és így már a belső szabályunk megsér-

6 Az Európa Tanács 1950. november 04-én Rómában kelt egyezménye

7 Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Rec. (2006) 2. számú ajánlása

8 A kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni Nemzetközi Egyezmény (ENSZ Közgyűlés XXXIX. ülészak, 1984.)

9 Kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmódok megelőzésére létrehozott Európai Bizottság

10 32/2014. (XI.3.) AB határozat

tése miatt is vállalnunk kell a jogi és pénzügyi konzekvenciákat. A törvényhozó végül az utóbbi megoldás mellett döntött és a magyar szabályozást a nemzetközi normákhoz igazította. Ennek alapján az elhelyezhető létszámot egy-egy zárkában vagy lakóhelyiségben úgy kell meghatározni, hogy minden elítéltre hat köbméter légtér és egyéni elhelyezés esetén legalább hat, közösen elhelyezett elítéltek esetén személyenként legalább négy négyzetméter élettér jusson. Ennek kiszámításakor a zárka vagy a lakóhelyiség alapterületéből az illemhely és a mosdó által elfoglalt területet figyelmen kívül kell hagyni¹¹.

Ezzel a döntéssel egy olyan hosszú – számos nemzetközi marasztalást, hazai kompenzációs kártalanítási eljárást (2017 és 2019 között 8.6 milliárd forint megfizetése) és férőhelybővítést tartalmazó – folyamat vette kezdetét, aminek az eredményeként 2020 év folyamán a hazai bv. intézetek átlagos telítettsége 100 százalék alá csökkent. Az elmúlt év közepére tíz új épület átadásával közel háromezer többlet férőhely létesült, ezáltal a fogvatartottak elhelyezésére szolgáló alapterület összesen csaknem harmincezer négyzetméterrel bővült¹². Ez azt jelenti, hogy ma az országosan 17 ezer 972 főre méretezett befogadóképesség mellett 17 ezer 871 főt tartanak fogva, ami átlagosan 99 %-os telítettséget jelent. A tanulmány kereteit messze túlfeszítené az ide vezető út egyes elemeinek részletes elemzése, személyes véleményem szerint azonban a történetek végül is azt igazolták, hogy a mindenkori börtönnépesség nagysága elsősorban anyagi jellegű probléma, melynek lényege leginkább nem a szám nagyságában, hanem a börtönök zsúfoltságában gyökerezik. Ennek pedig a leghatékonyabb – de kétség kívül legköltségesebb – ellenszere a börtönépítésben kereshető, nem pedig a büntető politika megváltoztatásában. Természetesen nem elég a telítettséget 100 % alá vinni, hanem tartósan ott is kell tartani, ugyanis a nemzetközi elvárások szintjén nincs relevanciája annak, hogy a zsúfoltság 101 %, vagy annak a többszöröse, a 100 %-ot meghaladó telítettség pervesztést von maga után. Ezért elengedhetetlen az elhelyezési paraméterek folyamatos monitorizálása és a szükséges további intézkedések időben történő megtétele.

Az elítélt élete természetesen nem csak az állandó elhelyezést biztosító zárkában, lakóhelyiségben zajlik, mivel a különféle büntetés-végrehajtási feladatokhoz különböző helyiségekre – speciális zárka, orvosi rendelő és betegszoba, látogató helyiség stb. – van szükség. Az elhelyezés ezért csak akkor lehet teljes, ha ezek a helyiségek is rendelkezésre állnak. A jogerős büntetést végrehajtó intézetekben ezeken kívül iskolai oktatáshoz, szakirányú képzéshez tanterem, sportolásra alkalmas terület kialakítása is követelmény. Amennyiben a bv. intézetben munkáltatás is folyik, az ahhoz szükséges feltételeket is biztosítani kell. Az istentiszteletek célját szolgáló helyiségről a bv. intézet, a vallásgyakorlás tárgyi kellékeiről az egyház gondoskodik¹³.

11 A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII.19.) IM rendelet 121.§

12 Büntetés-végrehajtás 2020. NFC technológiával ellátott okoskiadvány 6-7. o.

13 Lajtár István-Szűcs András: Büntetés-végrehajtási Jog. Jogi Szakvizsga felkészítő kötet. Patrocinium Kiadó Budapest 2019. 118. o.

3. Sajátos részlegeken (körleteken) történő elhelyezés – kezelés

A büntetés-végrehajtás céljának elérése és hatékonyságának biztosítása érdekében elengedhetetlen – a klasszifikáció lehetőségének figyelembe vétele mellett – az elhelyezésre is kiterjedő differenciálás. A differenciálás elve az egységes végrehajtás – speciális szempontok szerint történő – olyan megszervezését jelenti, ami az elítéltek személyiségéhez igazodva összeállított csoportok révén javítja a pozitív hatások befogadását, segíti a személyiség korrekcióját és az adekvát bánásmód alkalmazását. A jogalkotó – a végrehajtási fokozatok szerinti klasszikus differenciálás mellett – a sajátos kezelési igényű elítéltek számára (az egyéniesítés elvével összhangban) további külön elhelyezési részlegeket és szabályokat határoz meg. Ezek többek között az egészség védelmével és fejlesztésével, a bv. intézetbe történő beilleszkedés elősegítésével, biztonsági szempontokkal, a normalizáció elvének érvényesülésével, illetve a szabadulásra való felkészítéssel kapcsolatosak. A következőkben a teljeség igénye nélkül – csupán az egyes jogintézmények lényegére fókuszálva – érzékeltetem azok sokszínűségét.

A végrehajtás során a terheltek pszichés betegségének gyógyítása, állapotuknak megfelelő, elhelyezése és kezelése az általánostól eltérő környezetet és életrendet tesz szükségessé. Ezért kerültek kialakításra – a korábbi gyógyító-nevelő csoportok tapasztalatai alapján – a bv. intézetek *gyógyító-terápiás részlegei*¹⁴. Az itt elhelyezett elítéltek reintegrációs tevékenysége komplex terápiás program keretében valósul meg. Előfordulhat azonban, hogy az ilyen részlegre helyezés feltételei nem állnak fenn, ilyenkor a személyiségzavarban szenvedő, vagy mentális állapota miatt különleges gondozást igénylő elítélt *pszichoszociális* részlegre helyezhető¹⁵. Jellemzően az idősebb, koruknál fogva kiszolgáltatottabb helyzetben lévő, mentális problémákkal küzdő vagy olyan elítéltek tartoznak ebbe a körbe, akiket az elkövetett bűncselekményük, esetleg szexuális orientáltságuk miatt taszít ki vagy nem fogad be a börtöntársadalom.

Általános szakmai tapasztalat szerint a káros szenvedélyek alapvetően meghatározzák a reintegráció sikerességét, ezért a kábítószer-fogyasztással érintett fogvatartottak esetében a gondozás eredményessége érdekében az elítélt egyéni igényeihez igazodó komplex program kialakítása szükséges. A *drogprevenció részlegen*¹⁶ történő elhelyezés magába foglalja a rehabilitációt, a különböző fejlesztendő készségekre vonatkozó tréningeket, valamint a munkakeresésre vonatkozó olyan ismereteket, melyek elsajátításával az elítélt jobb eséllyel indulhat a szabad életben.

A modern büntetés-végrehajtás egyik fontos felismerése, hogy a súlyosabb végrehajtási fokozatokban lévő elítéltek számára is biztosítani kell szabadulásuk előtt a társadalomba

14 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: Bv.tv.) a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról 106.§

15 Bv.tv. 107.§

16 Bv.tv. 108.§

való visszatérésre, a reszocializációra való felkészülés lehetőségét. Az átmeneti részleg¹⁷ erre figyelemmel egyfajta hidat képez az izolált szabadságvesztés-büntetés és a szabad élet között. Az itt történő elhelyezés – melyről a bv. intézet parancsnoka dönt – az elítélt számára olyan többletjogosultságokat biztosít, melyek kapcsán az általában irányadó végrehajtási szabályok is enyhíthetők. 2021. január 1. napjától a jogalkotó az elítélt és védője számára is lehetővé tette, hogy nemleges parancsnoki döntés esetén – hat hónap elteltével – egy alkalommal kérelmezhesse a részlegre helyezést.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés által jelentett kihívás is közrejátszott abban, hogy a büntetés-végrehajtás keresse a hosszú ítélettel rendelkező elítéltek csoportjára alkalmazható sajátos kezelés és bánásmód lehetőségét. A *hosszúidős speciális részleg*¹⁸ – amely előzményeül a Szegedi Fegyházban és Börtönben másfél évtizede létrehozott hosszú idős speciális rezsim szolgált – az országos parancsnok által kijelölt bv. intézetnek erre a célra kialakított, biztonsági zárkából és a hozzájuk tartozó helyiségekből álló, elkülönített része. Az ilyen elszigetelt elhelyezés célja kettős, egyrészt biztosítani törekszik a büntetés-végrehajtás keretei közötti tartalmas élet feltételeinek lehetőségét, másrészt a fogvatartás biztonságát sértő rendkívüli események bekövetkezésének megelőzését. Vannak azonban olyan – magas szintű biztonsági védelmi eszközök alkalmazását nem igénylő – bűnelkövetők is, akik rövidebb tartamú szabadságvesztést töltenek vagy gondatlan bűncselekmény miatt kerültek elítélésre, jellemzően nem „tipikus” szubkulturális bűnözők. Esetükben a reintegráció legfontosabb célja, hogy a rövid ítéleti időre tekintettel, az elítélt ne szakadjon ki abból a családi, szociális és munkahelyi környezetből, melyben elítélését megelőzően élt. Az *alacsony biztonsági kockázatú részleg*¹⁹ történő elhelyezés ezért helyeselhetően közelít az európai büntetés-végrehajtási gyakorlatban elfogadott nyitott intézmények koncepciójához, egyúttal – járulékos következményként – a szabadságvesztés végrehajtásának költségét is csökkentheti.

A lelkiismereti és vallásszabadság azon fontos állampolgári jogok közé tartozik, amely a szabadságvesztés során csak korlátozottan gyakorolható. Nem elvi tisztasággal, de tovább él a végrehajtás alatt is, annak rendjéhez és biztonságához igazodva. Ezen jog gyakorlásának segítségét szolgálja a *vallási részleg*²⁰, amely a bv. intézet és a vallási közösség együttműködési megállapodása alapján hozható létre a vallásgyakorlás és a családi kapcsolatok erősítése céljából. A részleg korábbi szakmai megfelelője a brazil példa alapján létrehozott APAC-körlet, amely a keresztény elven működő reszocializációt igyekszik megvalósítani az elítéltekből szervezett közösség formálásával²¹. A kérelemre történő elhelyezés során az elítélt folyamatos lelki gondozásban részesül, továbbá az

17 Bv.tv. 103.§

18 Bv.tv. 105.§

19 Bv.tv. 109.§

20 Bv.tv. 109/A.§

21 Lekics Tamás – Matovics Csaba: Az egyéniesített végrehajtás a speciális csoportok (részlegek) munkájának tükrében. Belügyi Szemle 2015/11. sz. 72. o.

intézet által rendszeres időközönként biztosított vallási alkalmakon a hozzátartozóival vagy engedélyezett kapcsolattartójával közösen vehet részt.

Sajátos szabályok vonatkoznak az elítélt nő és gyermeke közös elhelyezésére, valamint a fiatalkorú, a végrehajtás során kóros elmeállapotúvá vált, továbbá a nem magyar állampolgárságú elítéltek elhelyezésére. A végrehajtás során e körben – zömmel változó időbeli keretek között – olyan különös szempontok jelennek meg, amelyek igazodnak ezen elítélti populációk speciális helyzetéből fakadó eltérésekhez.

Amennyiben a várandós elítélt nő szülésére a szabadságvesztés végrehajtása alatt kerül sor, – ha az együttes elhelyezést kizáró ok nem áll fenn – a gyermeket egy éves koráig az anyjával együtt kell elhelyezni. Az *anya-gyermek részlegen*²² történő együttes elhelyezés során a bv. intézet a gyermek részére teljes körű ellátást biztosít, ilyenkor az anya a gyermek felett a gondozás és a nevelés jogát gyakorolja. A részlegen történő elhelyezésre ma már akkor is van lehetőség, amennyiben az elítélt nő egy évnél fiatalabb gyermekét gondozza, és a szabadságvesztés elhalasztását vagy félbeszakítását nem engedélyezték vagy azt az elítélt nem kérte. Hangsúlyozni szükséges, hogy az együttes elhelyezésre soha nem az elítélt anyával szembeni kímélet, vagy méltányos elbánás miatt, hanem kizárólag a gyermek érdekében kerül sor.

A végrehajtás alatt kóros elmeállapotúvá vált elítéltek állapotának megfelelő sajátos kezelése és elhelyezése szükséges. Ilyenkor – két igazságügyi elmeorvos-szakértő diagnózis alapján – megfelelő előkészítő eljárást és bv. bírói döntést követően – az elítélt az *Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben* kerül elhelyezésre, a végrehajtás hely megváltozása folytán. Az intézetben történő elhelyezésre és kezelésre a fogvatartás és az egészségügyi ellátás komplex szabályai vonatkoznak²³.

Büntetés-végrehajtási jogi értelemben az elítélt – szemben a büntető anyagi jog szabályától – addig tekinthető fiatalkorúnak, ameddig a végrehajtás során nem tölti be a huszonegyedik életévét. Akit a bíróság *fiatalkorúként ítélt el, külön bv. intézetben, vagy a bv. intézet elkülönített részén* helyezik el²⁴. Ilyenkor olyan zárkába, vagy lakóhelyiségbe kerül, amelyek berendezése – az intézet lehetőségei szerint – a fiatalkorú magatartása, előmenete és szorgalma figyelembe vételével alakítható ki, a normalizáció elősegítése érdekében. Az életkor kapcsán indokolt megemlíteni, hogy a hazai bv. intézetekben elhelyezett időskorú fogvatartottak száma – a külföldi adatokhoz és a teljes népesség kormegoszlásához viszonyítva – nem tekinthető magasnak. Elhelyezésükre nézve ugyan jelenleg nincsenek - a fiatalkorúakhoz hasonló – külön jogszabályi rendelkezések, ennek ellenére az ilyen elítéltekkel kapcsolatos eljárási módszertan kidolgozása is különös fontossággal bír. A 60-65 éves életkor elérését követően ugyanis testi és szellemi jellegű változások indulhatnak el vagy azok intenzitása felerősödhet. Maga a börtönbe kerülés is – a szégyenérzet felfokozásával együtt járó – gyakori traumaként jelentkezik ezen

22 Bv.tv. 128-128/B.§

23 Bv.tv. 56.§, 110.§

24 Bv.tv. 192.§ (1)-(2) bek.

fogvatartotti populáció esetében. Az elhelyezési körülményekhez való alkalmazkodás, a megszokott környezet elvesztése, a különböző életkorra jellemző megbetegedések jelentik a kezelés legfőbb területeit. Az időskorú fogvatartottakkal való foglalkozás ezért is rendkívüli türelmet és nagyfokú toleranciát igényel.

A sajátos szabályozás kapcsán végül szükséges utalni a nem magyar állampolgárságú elítéltek elhelyezésének kérdésére. Ennek során hangsúlyozottan figyelemmel kell lenni a kommunikációs lehetőségek biztosítására, az azonos nyelvet beszélő fogvatartottakkal történő együttes elhelyezésre. Ilyenkor azonban következetesen szem előtt kell tartani, hogy olyan személyek, akik között nemzeti, nemzetiségi, etnikai vagy vallási ellentét áll fenn, ne kerülhessenek közös zárkába vagy lakóhelyisége, ennek figyelmen kívül hagyása ugyanis akár a rendkívüli esemény kockázatát is magában hordozhatja²⁵.

4. Összegzés

Megállapítható, hogy a szabadságvesztés büntetést töltő elítéltek elhelyezésének jogintézménye a büntetés-végrehajtási jogviszony és az elítélti jogi helyzet komplexitásán belül kellően differenciált módon és formákban jelenik meg. Ezért az messze túl mutat a zárkában és lakóhelyiségben biztosítandó megfelelő életér kérdésén. Ahhoz, hogy a XXI. századi büntetés-végrehajtás hosszú távon meg tudjon felelni a korszerű fogvatartással szemben támasztott nemzetközi és hazai elvárásoknak, folyamatosan biztosítani kell a bv. intézetekben a zsúfoltságot tartósan kizáró általános normák betartásához szükséges feltételeket és a hatékony végrehajtást segítő sajátos elhelyezés-kezelés együttes érvényesülését. Mindemellett fontos szem előtt tartani azt is, hogy az elítéltek kategorizálása és az ehhez kapcsolódó egyéniesítés nem lezárt rendszer, hanem egy folyamat, melynek során a későbbiekben is megjelenhetnek olyan szakmai indokok, melyek további sajátos elhelyezést igénylő részlegek, körletek létrehozását alapozhatják meg. Ez adott esetben a büntetés-végrehajtási jogalkotás és jogalkalmazás terén is újabb megoldások keresését teheti szükségessé.

Irodalomjegyzék:

- Belovics Ervin – Vókó György: A Büntetés-végrehajtási Törvény magyarázata. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2014.
- Lajtár István: Fogvatartotti jogok a jogállami elvek tükrében. Tiszteletkötet Dr. Kovács Tamás 75. születésnapjára. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest 2015.
- Lajtár István – Szűcs András: Büntetés-végrehajtási Jog. Jogi Szakvizsga felkészítő kötet. Patrocínium Kiadó, Budapest 2019.

25 Bv.tv. 209.§

- Lekics Tamás – Matovics Csaba: Az egyéniesített végrehajtás a speciális csoportok (részlegek) munkájának tükrében. Belügyi Szemle 2015/11. sz.
- 5/1992. (I.30.) AB határozat
- 13/2001. (V.14.) AB határozat
- 32/2014. (XI.3.) AB határozat
2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
- 16/2014. (XII.19.) IM rendelet a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírásg helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól

Lévay Miklós¹

A TÉNYLEGES ÉLETFOGYTIG TARTÓ SZABADSÁGVESZTÉSÉRŐL – TÓTH MIHÁLY PUBLIKÁCIÓI ÉS AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGÁNAK 2021. JÚNIUS 17-I ÍTÉLETE ALAPJÁN

Kedves Misi!

1975. decemberében ismertelek meg. A ELTE ÁJK Filozófia Tanszék demonstrátoraként tartottál évfolyamunk számára felkészítőt Logika írásbeli vizsgára. Közérthető, az összefüggéseket megvilágító, szakszerű, szellemes, példákkal illusztrált előadásod jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy sikerrel teljesítettük a tárgyat. Az azóta eltelt időszakban nagyon sok tanulmányodat olvastam, különböző rendezvényeken számtalan előadásodat hallottam. Felidézve ezeket, rájöttem, hogy a felkészítőn tapasztaltak állandó jellemzői írásaidnak, szóbeli szerepléseidnek.

Szakmai érdeklődésünknek van egy azonos tárgyköre, a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés. Eddigi munkásságod előtt tisztelegve fogadd szeretettel születésnap ajándékként a tárgykörben készített tanulmányomat.

1 egyetemi tanár, ELTE ÁJK, SZE DFÁJK

1. A témaválasztásról

Büntetőjogunk legsúlyosabb szankciójának, a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésnek egyre gazdagabb a hazai szakirodalma. A tanulmányok között vannak, amelyek ezt a büntetést büntető anyagi jogi², büntetésvégrehajtási³, emberi jogi-alapjogi⁴, kriminológiai⁵, bűnmegelőzési⁶ vagy összehasonlító jogi szempontból⁷, illetve az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga⁸ alapján vizsgálják.

- 2 Lásd pl.: Balázs Péter: *Kegyetlen kegyelem? – A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, avagy egy roskadozó jogintézmény kritikája és jövője*. Büntetőjogi Szemle, 2018/2. 24-38. o.; Belovics Ervin: *Az életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos dilemmák*. In: Darák Péter – Koltay András (szerk.): *Ad astra per aspera*. Ünnepi kötet Solt Pál 80. születésnapja alkalmából. Budapest, Pázmány Press, 2017. 31-46. o.; Czine Ágnes: *Életfogytiglan, élethossziglan a büntetésvégrehajtási intézetben, avagy 40 évig tartó remény?* Miskolci Jogi Szemle, 2019. 2. különszám 1. kötet. 147-157. o.; Domokos Andrea – Papp Petra: *Életfogytig tartó szabadságvesztés – a magyar anyagi jogi szabályozás a kezdetektől napjainkig*. Jogelméleti Szemle, 2020/2. 29-38. o.; Gellér Balázs: *A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés – büntetőjog-elméleti megfontolások tükrében*. In: Hollán Miklós – Barabás A. Tünde (szerk.): *A negyedik magyar büntetőkódex: régi és újabb vitakérdések*. MTA TK JTI és OKRI. Budapest, 2017. 88-108. o.; Nagy Ferenc: *Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésről*. In: Nagy Ferenc: *Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához*. Budapest, HVG-ORAC, 2005. 175-216. o.
- 3 Lásd pl.: Kiszely Pál – Nagy István: *Az idő rabságában. A hosszú időre ítélték büntetésvégrehajtási helyzete a Szegedi Fegyház és Börtönben*. Börtönügyi Szemle, 2012/3. 1-16. o.; Polgár András: *Ad dies vitae. Az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása, gyakorlata és végrehajtása*. Doktori értekezés. Pécs, 2017. <https://pea.lib.pte.hu>
- 4 Lásd pl.: Bán Tamás: *A tényleges életfogytiglani büntetés és a nemzetközi emberi jogi egyezmények*. Fundamentum, 1998/4. 153-161. o.; Lévay Miklós (a): *A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről, különös tekintettel az emberi jogi szempontokra*. In: Fejes Zsuzsanna – Török Bernát (szerk.): *Suum cuique: Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2016. 587-606. o.; Nagy Ferenc (b): *Megjegyzések a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről*. In: Fejes Zsuzsanna – Török Bernát (szerk.): *Id. m.*: 382-392. o.
- 5 Lásd pl.: Antal Szilvia – Solt Ágnes: *A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésre ítélték longitudinális vizsgálata*. Börtönügyi Szemle, 2013/1. 65-70. o.
- 6 Hadházi Dávid: *A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés a bűnmegelőzés szempontjából*. Magyar Rendészet, 2016/6. 133-143. o.
- 7 Vig Dávid: *Izoláció a társadalomvédelem büvöletében: határozatlan ideig tartó szabadságmegvonás Európában*. Kriminológiai Tanulmányok 46. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2009. 38-53. o.
- 8 Lásd pl.: Gönczi Gergely: *A ténylegesen életfogytiglanra ítélték kötelező kegyelmi eljárása a brit határozatokat elbíráló strasbourgi joggyakorlat fényében*. Magyar Jog, 2015/9. 498-505. o.; Weller Mónika: *Az Emberi Jogok Európai Bírósága tényleges életfogytiglani szabadságvesztéssel kapcsolatos joggyakorlatának fejlődése*. Fontes Iuris, 2015/1. 56-61. o.

A vonatkozó szakirodalomban jelentős számmal szerepelnek a Jubiláns, Tóth Mihály publikációi.

Erre tekintettel tanulmányom következő pontjában áttekintem Tóth Mihálynak az életfogytiglani, illetve a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos nézeteit, álláspontját.

Magyarországot az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban EJEB) eddig három alkalommal marasztalta el a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel összefüggésben. Először a *László Magyar v. Hungary* ügyben hozott 2014. május 20-i ítéletével⁹, másodszer a 2016. október 4-i, *T.P. és A.T. v. Hungary* ügyben hozott ítéletével¹⁰, harmadszor pedig a *Sándor Varga and Others v. Hungary* ügyben 2021. június 21-én megszületett ítéletével¹¹. A tanulmány 3. pontjában ennek a legújabb ítéletnek a lényegét ismertetem.

2. Tóth Mihály álláspontja, értékelése a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről

Tóth Mihály tárgykörben született eddigi publikációiban jellemzően az életfogytig tartó szabadságvesztéssel összefüggésben foglalkozik a tényleges életfogytiglani szabadságvesztéssel, mégpedig kezdetben büntető anyagi jogi, dogmatikai megközelítésben.

Így például az 1978. évi Büntető Törvénykönyv (a továbbiakban: 1978. évi Btk.) 1998. évi Novellájáról (1998. évi LXXXVII. törvény) szóló, a *Magyar Kriminológiai Társaság III. Országos Vándorgyűlésén* helyettes államtitkárként megtartott, de kutatói integritásának megőrzését bizonyító *előadásában*, az életfogytig tartó szabadságvesztésről többek között az alábbiakat mondta: „*Ha visszapillantunk e büntetési nem hazai múltjára, szembeütnö, hogy a jogfejlődés során egészen a legutóbbi időkig soha nem az volt a kérdés, hogy a szabadságvesztés valóban az elítélt haláláig tartson-e vagy sem, hanem az, hogy mikor, mely feltételekkel lehet az elítéltet feltételesen szabadon bocsátani. Az évszázados kodifikációs vita tehát sajátos módon, voltaképpen nem az életfogytig, vagyis határozatlan ideig tartó szabadságvesztés tényleges létjogosultságáról, hanem várható tartamáról folyt.*”¹²

9 Az ítéletről lásd többek között: Karsai Dániel: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának határozata a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésről. Szabadságvesztés és az embertelen bánásmód tilalma. JeMa – Jogesetek Magyarázata, 2014/1. 70-77. o. és Lévay M. (a).

10 Az ítéletről lásd: Lévay Miklós (b): Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a T.P. and A.T. v. Hungary ügyben. In: Chronowski Nóra – Pozsár-Szentmiklós Zoltán – Smuk Péter – Szabó Zsolt (szerk.): A szabadságszerető embernek. Liber Amicorum István Kukorelli. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 550-643. o.

11 Sándor Varga and Others v. Hungary, nos. 39734/15 and 2 others, 17 June 2021

12 Dr. Tóth Mihály: Az új büntető-novella néhány vitatott kérdése, s a módosítások gyökerei. In: Sántha Ferenc (szerk.): *Bűnözés és bűnmegelőzés a válságrégiókban*. A III. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Miskolc, 1998. szeptember 25-26. Kriminológiai Közlemények Különkiadás, 1999. március 24. 204-226. o.

Az előadó a büntetési nem hazai történetét áttekintve rámutatott arra, hogy a tényleges életfogytiglani szabadságvesztést a modern magyar büntetőjogba először az 1993. évi XVII. törvény iktatta be azzal, hogy kimondta, „nem bocsátható feltételes szabadságra az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt, ha ismételten életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik”. Amint azonban Tóth Mihály hozzáteszi: „Ez azonban kevésnek bizonyult.”¹³

Az előadás további részében Tóth Mihály a feltételes szabadságra bocsátás kizárásának a Novella által bevezetett megoldásáról és a megoldás mögötti megfontolásokról beszélt.

Ennek során elmondta, hogy a felmerült változatok közül azt fogadták el, hogy nem törvény erejénél fogva bővítik feltételes szabadságra bocsátásból kizárható elkövetői kört, hanem az ítélkező bíró hatáskörébe utalják a feltételes szabadság megengedhetőségéről szóló döntést.

Ehhez magyarázatként hozzáteszi: „*Világos tehát, hogy a legsúlyosabb esetekben a bíró – aki továbbra sem prognosztizál, hanem arányosít – az ítéletben kizárhatja a feltételes szabadság lehetőségét. Ekkor az elítélt csak kegyelemmel szabadulhat. Mindez természetesen tovább növeli a perben a döntő bíró felelősségét, ám mégis jobb megoldásnak tűnik, mint a merev, mérlegelésre képtelen törvénnyel kizárni az egyéniesítés lehetőségét.*”¹⁴

A Novella előkészítése során felmerült olyan javaslat is, hogy a halálbüntetés Alkotmánybíróság általi megsemmisítése miatt szükség lenne a büntetési rendszer hierarchiájának csúcsára új büntetési nemként a „halálig tartó szabadságvesztés” jogintézményének bevezetésére. Ezzel kapcsolatban Tóth Mihály álláspontja a következő: „*Valószínű azonban, hogy az említett javasolt új büntetési nem elődjéhez hasonlóan nem állná ki a szigorú alkotmányossági próbát; az izolálás, a társadalomból történő végleges kiiktatás, kiközösítés, a létezés fizikai vegetálásra történő korlátozása még pusztán a büntetőjog által sem feltétlenül igazolható, ám az ezredforduló modern jogrendszerei egészének szemléletét tekintve embertelen, indokolhatatlan, s ezért indokolatlan büntetés lenne. A kérdés tehát továbbra is nyitott, s nem tudni, valaha eldőlhét e.*”¹⁵

2012-től kezdődően Tóth Mihály életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos munkáiban a büntető anyagi jogi megközelítés kibővül az emberi jogi, alapjogi, alkotmányossági szempontokkal, valamint az EJEB esetjogának figyelembevételével.

Az EJEB esetjogával is foglalkozó első publikációjában azzal indokolja a strasbourgi bíróság vonatkozó döntéseinek áttekintését, hogy az Alaptörvény tartalmazza a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának lehetőségét, valamint, hogy az elfogadás előtt álló új Büntető törvénykönyv is tartalmazza ezt a szankciót.¹⁶

A tanulmánynak a „Tanulságok most és jövőre nézve” c. záró részéből kiemelésre különösen érdemesnek tartom az alábbi szerzői megállapításokat, következtetéseket:

13 Dr. Tóth: Id. m.: 287. o.

14 Dr. Tóth: Id. m.: 288. o.

15 Dr. Tóth: Id. m.: 289. o.

16 Tóth Mihály (a): Az életfogytig tartó szabadságvesztés és a remény joga újabb emberi jogi döntésekben. Jogtudományi Közlöny, 2012. június. 268. o.

- „...az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása, sőt annak valóban az elítélt élete végéig történő fenntartása nem Egyezményellenes. A büntetési célok, elsősorban a társadalom védelme indokolttá teheti a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés intézményének továbbélését.”¹⁷

- „Ha azonban egy adott ország jogi rendszere nem teszi lehetővé az életfogytig tartó szabadságvesztés felülvizsgálatát (vagy az csupán határozatlan, a gyakorlatban nem élő elvi lehetőség), felvethető az Egyezmény 3. pontjának sérelme.[...]A szabadulási remények örökre történő megvonása – vagyis a lehetőségtől, s nem annak megvalósulásától való megfosztás – minden bizonnyal kimerítheti a kegyetlen, embertelen, megalázó büntetés fogalmát.”¹⁸

- „Ami a lehetséges jövőt illeti, valószínű, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jelenlegi formájában nem állja ki a szigorú alkotmányossági és emberi jogi próbát.”¹⁹

- „...javasolhatónak tartanám pl. egy olyan eljárás bevezetését, amelyben a tettarányosság elvének megfelelően differenciáltan megállapított, hosszabb időtartam elteltével, időszakonként visszatérő, szigorú, esetleg több lépcsőből álló és több szakterület bevonásával zajló vizsgálat-sorozat eredménye döntene a további fogva tartás szükségességéről.[...] Az elítéltnak tehát legalább arra nyílna joga, hogy számíthasson rá: örökös élve eltemetése helyett bizonyos idő elteltével felelősen döntenek további sorsáról.”²⁰

Az idézett megállapításokat, következtetéseket Tóth Mihály fenntartja későbbi, a tényleges életfogytiglani szabadságvesztéssel kapcsolatos hazai jogalkotási és jogalkalmazási fejleményeket, továbbá az EJEB újabb ítéleteit értékelő írásaiban.²¹

A Jubiláns legátfogóbban *tankönyvi fejezetréssében* foglalkozik az életfogytig tartó, azon belül a tényleges életfogytiglani szabadságvesztéssel.²² Vázolja miként alakult a magyar jogfejlődésben az elítélt élete végéig tartó szabadságvesztésnek a szabályozása. A tényleges életfogytiglani szabadságvesztéssel összefüggésben kitér a nemzetközi fejleményekre, az EJEB esetjogára, ezen belül a László Magyar v. Hungary ügyben hozott 2014. május 20-i ítéletre és az ezekből a alkotmányos és tételes jogi szabályozásra vonatkozóan levonható következtetésekre, továbbá az Alaptörvény IV. cikk (2) bekezdés második mondatából²³

17 Tóth M. (a): Id. m.: 271. o.

18 Tóth M. (a): Id. m.: 271. o.

19 Tóth M. (a): Id. m.: 271. o.

20 Tóth M. (a): Id. m.: 271-272. o.

21 Lásd pl.: Tóth Mihály (b): Kiszámítható döntések a kiszámíthatatlan jövőről. 2014. május 26. <https://ujbtk.hu/toth-mihaly-kiszamithato-dontesek-a-kiszamithatatlan-jovorol/> Letöltés dátuma: 2021. 09.20.; Tóth M. (c): Életfogytig tartó szabadságvesztés és annak tényleges formája. In: Lamm Vanda (szerk.): Emberi jogi enciklopédia. Budapest, HVG-ORAC, 2018. 272-278. o.

22 Tóth Mihály (d): A büntetőjogi jogkövetkezmények rendszere. In: Belovics Ervin – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: Büntetőjog I. Második, hatályosított kiadás. Budapest, HVG-ORAC, 2014. 358-457. o.; Az életfogytig tartó szabadságvesztéssel foglalkozó rész: 396-405. o.

23 „Tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki.”

fakadó értelmezési megközelítésekre és kritikai észrevételeket sem mellőzve ismerteti a 2012. évi Büntető Törvénykönyv (a továbbiakban: Btk.) hatályos rendelkezéseit.

Az Alaptörvény idézett rendelkezésével kapcsolatban Tóth Mihály megjegyzi: „*Vitatható azonban, hogy valóban igazolható-e ezzel a rendelkezéssel az életfogytig tartó szabadságvesztés utólagos felülvizsgálatának kizárása is. Formálisan a válasz lehetne igenlő is, ám a pozitívista megközelítésnek nyilvánvalóan ellentmond, hogy az idézett konkrét előírás olyan jogelvekkel ütközik, amelyen az Alaptörvény szintén kifejezett formában rögzít. Az Alaptörvény kimondja ugyanis az emberi méltóság sérthetlenségét, tiltja az embertelen büntetést, és kiolvasható belőle a bárkit megillető jogbiztonsághoz való jog is. Annak eldöntése pedig, hogy az Alaptörvénynek az elidegeníthetetlen emberi jogokat érintő általános, deklaratív rendelkezései és valamely konkrét előírása közötti kétségtelen ellentmondás, összeütközés esetén melyiknek van primátusa, akár az Alkotmánybíróságra is tartozhat.*”²⁴

Ebben az alkotmányossági dilemmában a szerző álláspontja szerint „[S] más döntés aligha születhetne, mint, hogy alapvető elvekkel ellentétes konkrét előírásnak nem biztosítható elsőbbség, s az intézmény legfeljebb akkor fogadható el, ha annak szabályozása kiegészül további, a konformitás biztosítására hivatott jogalkotási feladatok elbírálásával. Pusztán a „tész” alaptörvénybe foglalása eszerint nem ad az alkalmazásra örök és változatlan felhatalmazást. Általánosabban fogalmazva, az alkotmányos alapjogok megvonása nem legalizálható konkrét kivételek Alaptörvénybe foglalásával.”²⁵

A Jogtudományi Közlönyben 2012-ben publikált, korábban idézett tanulmányában szereplő javaslatokhoz képest a tankönyvi fejezetrészben Tóth Mihály az Alaptörvény IV. cikk (2) bekezdésének módosítását is felveti. Véleménye szerint, amennyiben a Btk. szankciói között megmarad a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés, akkor a következőképpen kellene módosítani az Alaptörvény említett bekezdését: „*Személyes szabadságtól való végleges megfosztás kimondására csak törvényben meghatározott súlyos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt, jogerős bírósági ítélet alapján kerülhet sor. Az ilyen döntést törvényben meghatározott módon és időszakonként felül kell vizsgálni.*”²⁶

Erre a módosításra álláspontja szerint azért lenne szükség, mert a „társadalom védelme ugyanis nem indokolhat olyan bírói prognózist, ami eleve, egyszer és mindenkorra kizárja a szabadulás esélyét, mert a bíró a múltat megismerhet, a távoli jövőt azonban nem, s ha nem csupán a megtorlás eszméje vezet – ami remélhető – nem is helyes, ha erre igényt formál.”²⁷

A Jubiláns a tényleges életfogytiglani szabadságvesztéssel kapcsolatos álláspontját legegységesebben egy nem jogi szaklapban, az *Élet-és Irodalomban*, az *Életfogytig, mindhalálíg. Szibéria – Európa közepén* c. cikkében²⁸ fejti ki. Az értelemszerűen nem csupán

24 Tóth M. (d): 398. o.

25 Tóth M. (d): 398-399. o.

26 Tóth M. (d): 399. o.

27 Tóth M. (d): 399. o.

28 Tóth Mihály (e): *Életfogytiglan, mindhalálíg. Szibéria – Európa közepén. Élet-és Irodalom*,

jogászoknak szánt, a jogi okfejtésen túl szépirodalmi művek részleteivel alátámasztott írásában Tóth Mihály vállalja a személyességnek azt a többletét, amelyet a tudományos műfajok kevésbé tesznek lehetővé. Az érzelmekre és az értelemre egyaránt ható írásnak ezt a jellemzőjét jól illusztrálja az alábbi részlet: „Magam a feltételes szabadság lehetőségének elvonását s ezáltal a jelenlegi hazai jogi környezetben a szabadulási esélyek gyakorlatilag teljes kizárását sohasem tudtam elfogadni. Nem a proporcionalitás létjogosultságát vagy fontosságát vitatom, hanem azt, ha a tettarányosságot a remény elvételére is kiterjesztik. A bűncselekmény súlyára a szabadság elvonásának egy adott skála megfelelő fokozatával ekvivalens szintje választ adhat (mert ez még mindig kínál bizonyos perspektívát, és nem zárja ki a lehetőséget), a »soha« kimondása azonban teljesen bizonytalan dimenzióba emeli a jogkövetkezményt. A proporcionalitás büntetésnél a felülvizsgálat biztos, a szabadulás ideje, sőt akár ténye is bizonytalan. Ez még rendben is volna. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés esetén azonban a felülvizsgálat kizárása vagy formálissá tétele biztos. S a legutóbbi fejleményekből²⁹ úgy tűnik, ez a strasbourggi intelmek ellenére sem változott.”³⁰

Ugyanebben a cikkben a Kúria Büntető Jogegységi Tanácsának 2015. július 1-jén meghozott, szokatlan előéletű³¹ 3/2015. BJE számú jogegységi határozata³² kapcsán Tóth Mihály véleménye a következő: „Nem tudom, mit hoz a jövő a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásával vagy akár létével kapcsolatban sem. Azt azonban le kell írjam, hogy az ügyészség eredeti indítványában (függetlenül attól, mennyire volt átgondolt) és a Kúria M. László ügyében hozott első döntését bátor, helyes állásfoglalásnak tartom. A későbbi jogegységi döntéssel szemben mindkettő abból indult ki, hogy a jelenlegi megoldás nem kielégítő. Hiszem, hogy az idő ezt fogja igazolni.”³³

Az idézett cikk publikálása óta eltelt idő Tóth Mihály álláspontját igazolja. Bizonyosság erre az EJEB Magyar Államot elmarasztaló T.P. and A.T. v. Hungary ügyben hozott 2016. október 4-i ítélete és Sándor Varga and Others v. Hungary ügy 2021. június 21-én ítélete. A következő pontban összefoglalom ennek az utóbbi ítéletnek a lényegét.

LIX. évfolyam, 31. sz. 2015. július 31. 5. o.

29 A szerző ezzel az EJEB Vinter and Others v. the United Kingdom ügyben hozott 2013. július 9-i és a Magyar v. Hungary ügy 2014. május 20-i ítéletére utal.

30 Tóth M. (e): Id. m.: 5. o.

31 Lásd erről Tóth M. (e): Id. m.: 5. és Lévay M.(a): Id. m.: 600. o.

32 A BJE kimondta, hogy az „életfogytig tartó szabadságvesztésből feltételes szabadságra bocsátás kizárásának lehetősége az alkotmányos jogrend része, amelynek – törvényi előfeltételek megvalósulása esetén történő – bírósági alkalmazását nemzetközi szerződés nem tiltja. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (továbbiakban: TÉSZ) kiszabásának kialakult ítélkezési gyakorlatától eltérésre a hatályos jogszabályok, az EJEB esetjoga, alkotmánybírói döntés és a Kúria Bfv.II.1812/2014/7. számú, 2015. június 11-én kihirdetett felülvizsgálati határozata nem adnak okot.” A 3/2015. BJE számú határozat Rendelkező részének 1. pontja, Magyar Közlöny, 2015, 105, 17861-17862. o.

33 Tóth M. (e): Id. m.: 5. o.

3. Az EJEB 2021. június 21-i ítélete a Sándor Varga and Others v. Hungary ügyben

3.1. Előzmények

Az EJEB a 2021. június 21-i ítéletét megelőzően két alkalommal marasztalta el Magyarországot a tényleges életfogytiglani szabadságvesztéssel összefüggésben.

Először a László Magyar v. Hungary-ügyben (no. 73593/10), amelyben a strasbourgi bíróság 2014. május 20-i egyhangú ítéletével, a *Kafkaris*-ügyben és a *Vinter and Others*-ügyben kifejtett elvek alapján megállapította, hogy a Magyar Lászlóval szemben kiszabott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés sérti az Emberi Jogok és az Alapvető Szabadságok Védelméről szóló Egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény) 3. cikkét (a „Kínzás tilalma”). A 3. cikk szerint „Senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.”

Az EJEB az ítéletben kiemelte, hogy annak végrehajtása az Állam részéről a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés felülvizsgálati rendszerének jogalkotási reformját kívánja meg. A rendszernek garantálnia kell minden egyes esetben annak vizsgálatát, hogy a szabadságvesztés fenntartásának van-e legitim büntetés-tani indoka, valamint, hogy a fogvatartottak bizonyos pontossággal előreláthatják-e azt, hogy mit kell tenniük, annak érdekében, hogy felmerülhessen feltételes szabadlábra helyezésük és az milyen feltételekkel történhet.³⁴ A kamarai ítélettel szemben a magyar kormány az EJEB Nagykamarájához folyamodott. A Nagykamara elutasította a felülvizsgálatot, ennek következtében az ítélet 2013. október 13-án véglegessé vált.

Az EJEB döntésének végrehajtása érdekében az Országgyűlés a 2014. évi LXXII. évi törvénnyel kiegészítette a 2013. évi CCXL. törvényt, a Büntetés-végrehajtási Kódexet (a továbbiakban: Bv. Kódex) a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt életfogytig tartó szabadságra ítélt kötelező kegyelmi eljárására vonatkozó alcímmel és az alcím alá tartozó 46/A.-46/H. §§-okkal.³⁵

A második marasztaló ítélet, a kötelező kegyelmi eljárás bevezetését követően született meg. Ez a *T.P. and A.T. v. Hungary 2016. október 4-i ítélet* (nos. 37871/14 and 73986/14).³⁶

A *Sándor Varga and Others v. Hungary ítélet érdemi része az EJEB T.P. and A.T. v. Hungary ítéletében kifejtetteknek alapul*, ezért a következőben röviden összefoglalom a 2016. október 4-i döntést.

34 Magyar v. Hungary, no 73593/10, 20 May 2014. 71. pont.

35 A kötelező kegyelmi eljárásról lásd: Gönczi G.: Id. m.; Lévy Miklós (c): A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt kötelező kegyelmi eljárásának szabályozása a 2014. évi LXXII. törvényben, figyelemmel az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatára. In: Ünnepi kötet Györgyi Kálmán 75. születésnapja alkalmából. Szerk.: Polt Péter – Belovics Ervin – Gellér Balázs – Ambrus István. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 2016. 183-191. o.

36 T.P. and A.T. v. HUNGARY, nos. 37871/14 and 73986/14, 4 October 2016, 21. pont.

Az ügy kérelmezői azt állították, hogy a velük szemben kiszabott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés az újonnan bevezetett kötelező kegyelmi eljárás alapján *de facto* nem csökkenthető tartamú, ezért sérti az Egyezmény 3. cikkét.³⁷

A kérelmezők szerint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéletekre vonatkozó, a 2014.évi LXXII. törvénnyel bevezetett új kötelező kegyelmi eljárás esetén, hasonlóan a köztársasági elnöki kegyelem más eseteihez, igazságügyi miniszteri ellenjegyzés szükséges. Ennek következtében továbbra is tisztán diszkrecionális politikai döntésről van szó. Az egész eljárás teljes mértékben átláthatatlan, mivel sem a köztársasági elnök, sem az igazságügyi miniszter nem köteles indokolni a döntését.³⁸ A kérelmezők hivatkoztak továbbá az EJEB *Magyar v. Hungary* és a *Vinter and Others v. United Kingdom* ügyekben hozott két ítéletére.

A EJEB értékelésében kiemeli, hogy a *Murray v. the Netherlands* ([GC], no. 10511/10, 26 April 2016) ügyben megismételte, egyúttal továbbfejlesztette a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárásával kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés tényleges (*de facto*) csökkenthetőségének szükségességével kapcsolatos esetjogát.

A Murray-ügy Nagykamara által meghozott ítéletéből a többségi határozat a következőket emeli ki:

- Egy felnőtt elkövetővel szemben kiszabott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést önmagában nem tilt az Egyezmény, illetve ez a büntetés nem ütközik az Egyezmény 3. vagy más cikkébe, így nem tekinthető nagymértékben aránytalan büntetésnek.
- Egy felnőtt elkövetővel szemben kiszabott nem csökkenthető tartalmú szabadságvesztés azonban felvetheti az Egyezmény 3. cikkének sérelmét.
- Az Egyezmény 3. cikkével akkor áll összhangban egy tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, ha az elítéltnak van kilátása a szabadulásra és van lehetőség a kiszabott büntetés felülvizsgálatára, továbbá mindkét lehetőségnek léteznie kell már a büntetés kiszabása időpontjában.
- Az összehasonlító jogból és a nemzetközi jogból az következik, hogy ennek a felülvizsgálatnak legkésőbb a büntetés kiszabását követő 25 éven belül meg kell történni.
- Az elnöki kegyelem összhangban lehet az EJEB esetjogából fakadó követelményekkel.
- Egy elítélt csak akkor tartható fogva, ha a szabadságvesztésnek legitim pönológiai indokai vannak, úgy mint az elrettentés, a társadalom védelme és a rehabilitáció. Az idézett ítéleti rész hangsúlyozza, hogy amíg az indokok jó részének a büntetés kiszabásakor fönnt kell állniuk, azonban a szabadságvesztés ezen igazolásai nem statikusak és eltolódhatnak a szabadságvesztés végrehajtása alatt. A büntetés végrehajtása során az indokok fennállását vizsgálni kell. Ennek megfelelően a hazai

37 T.P. and A.T. v. HUNGARY: 21. p.

38 T.P. and A.T. v. HUNGARY: 23. p.

hatóságoknak a büntetés csökkenthetőségére irányuló felülvizsgálat során azt kell értékelniük, hogy vajon a büntetés végrehajtása alatt a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt olyan jelentős előrehaladást mutat a rehabilitáció felé, hogy a szabadságvesztés fenntartásának nincs további pönológiai indoka. Ennek az értékelésnek kellő mértékben világos és egyértelmű szabályokon kell alapulni. A mérséklés feltételeire vonatkozó hazai szabályozásnak tükröznie kell az EJEB joggyakorlatában kidolgozott feltételeket. Ennek megfelelően kegyelem vagy a feltételes szabadságra bocsátás alkalmazásának nem lehet alapja egészségi állapot, fizikai korlátozottság vagy idős kor. Ezek az együttérzésre okot adó állapotok nincsenek összefüggésben a „szabadulásra való kilátás” fogalmával.

- A szabadulásra való alkalmasság értékelésének objektív, előzetesen megállapított kritériumokon kell alapulni. Az elítéltnak joga van a releváns információk aktuális értékelésének felülvizsgálatát kérni és ezt a felülvizsgálatot hatékony eljárási garanciákkal kell körülbástyázni.
- Az elítéltnak a szükséges mértékben tisztában kell lenni azzal, hogy mit kell tenni, hogy szabadulásra alkalmasnak tartsák és milyen feltételekkel. Esetlegesen megkövetelhető, hogy a döntés indokait megismerje és biztosítani kell a döntéssel szemben a bírósági felülvizsgálatot.
- Annak megítéléséhez, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés valóban (*de facto*) csökkenthető-e, releváns lehet a felülvizsgálati mechanizmusra vonatkozó statisztikai információk értékelése, beleértve az államfői kegyelmet, hogy hány ember kapott kegyelmet.³⁹

Az EJEB a továbbiakban - a Murray-ügy előzőekben részletezett elveinek alkalmazásával - az EJEB *Magyar v. Hungary*-ügyben hozott ítélete következtében a Bv. Kódexbe bevezetett *kötelező kegyelmi eljárás feltételeit vizsgálta*.

Ennek során a *Bodein v. France* ítéletre⁴⁰ vonatkozóan magyarázatát adja annak, hogy miért tekintette a *Vinter and Others* nagykamara ítéletben megállapított 25 éves várakozási idővel összhangban lévőnek a francia jog harmincéves várakozási idejét. A többségi határozat felhívja a figyelmet arra, hogy a francia jogban a várakozási időbe beszámít az előzetes fogva tartásban töltött idő is. A konkrét esetben ez pedig azt jelentette, hogy a kérelmezőnek a büntetés kiszabásától számítva 26 évet kellett várnia a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségére. A *Bodein-ítélet* ezt a várakozási időt olyannak tekintette, amely csökkenthető tartamának számít az Egyezmény 3. cikke alkalmazása szempontjából.⁴¹

Az EJEB elfogadta a Kormánynak azt az álláspontját, hogy az Európa Tanács tagállamait a büntető igazságszolgáltatás és a büntetésekkel kapcsolatos rendelkezések területén

39 Az előző követelmények a Murray-ügy ítéletének 99. és 100. pontjában szerepeknak. Ezeket idézi a T.P. and A.T. v. HUNGARY ítélet 38. pontja.

40 Bodein v. France, no. 40014/10, 13 November 2014.

41 T.P. and A.T. v. HUNGARY: 41. p.

mérlegelési szabadságuk (*margin of appreciation*) van. Az EJEB szerint azonban ez a mérlegelési szabadság nem lehet korlátlan. Ennek és a vonatkozó EJEB joggyakorlatnak a tükrében pedig az, hogy Magyarországon egy tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltnek 40 évet kell várnia, amíg első alkalommal megvizsgálják a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, jelentősen hosszabb, mint ami az ajánlott maximum idő, amely elteltével a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés fenntartásának indokoltsága vizsgálható. Az ítélet megállapítja, hogy a kormány nem érvelt azzal, hogy a 40 évbe az előzetes fogva tartásban eltöltött idő is beszámítana. Ez pedig azt jelenti, hogy a 40 év a büntetés kiszabásával veszi kezdetét. Az EJEB szerint ez az elnyújtott várakozási idő kívül esik még a legszélesebb mérlegelési szabadságon is, amit egy állam ezen a területen élvez.⁴²

A Kormánynak arra az érvére vonatkozóan, hogy az elítélt számára a 40 év letelte előtt is lehetősége van a hagyományos köztársasági elnöki kegyelmet kérvényezni, az EJEB megjegyzi, hogy tudatában van annak, hogy mindkét kérelmező benyújtott kegyelmi kérvényt a köztársasági elnökhöz, kérelmüket azonban elutasították. Ugyanakkor a kérelmezők nem az elutasító döntésekkel szemben nyújtottak be kérelmet. Ráadásul, ha a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltnek a haza jogi szabályozás szerint joga van az államfőhöz fordulni, hogy vizsgálja meg a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét és a kérelmet az államfő azon az alapon utasítja el, hogy az elítélt továbbra is veszélyt jelent a társadalomra, akkor ez a döntés nem veti fel az Egyezmény 3. cikkének sérelmét.⁴³

Az ítélet azonban hangsúlyozza, hogy a jelenlegi ügyben arról kell döntenie az EJEB-nek, hogy a hazai jogszabályi keret a kérelmezők elítélésének a kezdetétől biztosít-e számukra mechanizmust vagy lehetőséget a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés felülvizsgálhatóságára. Az EJEB álláspontja, hogy ilyen mechanizmus, illetve lehetőség nincs biztosítva.⁴⁴

A Kormánynak a *Törköly-ügyre*⁴⁵ hivatkozó érvét pedig azért nem fogadta el az EJEB, mert a 2011-es döntés idején követett gyakorlathoz képest, a *Vinter és Others-ügyben* 2013-ban a Nagykamara által hozott ítélet nyomán, az EJEB joggyakorlata megváltozott.⁴⁶

Összegzésként az ítélet megállapítja, hogy önmagában az a tény, hogy a kérelmezőknek 40 év elteltével a kötelező kegyelmi eljárás során lehet reményük arra, hogy a feltételes szabadon bocsátásukra való alkalmasságukat felülvizsgálják, elegendő annak a

42 T.P. and A.T. v. HUNGARY: 44-45. pontok.

43 T.P. and A.T. v. HUNGARY: 45. p.

44 T.P. and A.T. v. HUNGARY: 46. p.

45 Törköly v. HUNGARY, no. 4413/06, 5 April 2011. Ebben az ügyben az EJEB elfogadhatatlannak nyilvánította a kérelmet, azzal érvelve, hogy a szerződő államoknak a büntető igazságszolgáltatási és a büntetés kiszabási megoldások a mérlegelési jogukba tartoznak és az EJEB-nek nem feladata megszabni a felülvizsgálati eljárás formáját. Ugyanezen okból nem az EJEB feladata annak meghatározása, hogy mikor kerüljön sor a felülvizsgálatra.

46 T.P. and A.T. v. HUNGARY: 47. p.

következtetésnek a levonására, hogy a Bv. Kódexbe beiktatott új jogi szabályozás nem biztosítja a kiszabott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés *de facto* csökkenthetőségét. Ezzel összefüggésben az ítélet hangsúlyozza, hogy egy ilyen hosszú várakozási periódus túlzott mértékben késlelteti a hazai hatóságokat annak felülvizsgálatában, hogy vajon az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélnél kellően jelentősek-e a bekövetkezett változások és az elítélt előrehaladása a rehabilitáció irányába, és, hogy további fogva tartásának többé nincs igazolható legitím pönológiai indoka.⁴⁷

Az EJEB az előzőek mellett az új szabályozás eljárási rendjét is kifogásolja. Ennek kapcsán ugyan a vonatkozó precedens jog követelményeinek megfelelőnek tartja az ítélet, hogy a Kegyelmi Bizottság az új törvény 46/C §-ában részletezett objektív és előre megállapított kritériumok alapján dönthet arról, hogy ajánlja vagy sem, azaz alkalmasnak tartja vagy sem a feltételes szabadságra bocsátásra az elítéltet. Ezt követően azonban az EJEB rámutat arra, hogy nem tűnik úgy, hogy ezeket a kritériumokat ugyanilyen módon alkalmazza, figyelembe veszi a köztársasági elnök, akinek pedig minden egyes esetben végső szava van abban, hogy az elítélt feltételes szabadságra bocsátható vagy sem. Ez pedig az ítélet szerint azt jelenti, hogy az új szabályozás nem kötelezi a köztársasági elnököt annak értékelésére, hogy a további fogva tartásnak van-e legitím pönológiai indoka. Ráadásul nincs határidőhöz kötve, hogy mennyi idő elteltével kell a kegyelmi eljárásban a köztársasági elnöknek döntést hoznia, továbbá sem a köztársasági elnöknek, sem az igazságügyi miniszternek nem kell indokolnia döntését, még akkor sem, ha eltérnek a Kegyelmi Bizottság javaslatától.⁴⁸

Az előzőekre tekintettel az EJEB héttagú kamaraként eljárva 2016. október 4-i ítéletében 6:1 arányban megállapította mindkét kérelmező vonatkozásában az Egyezmény 3. cikkének sérelmét.

Az ítélet elvi alapja: tekintettel a hosszú időtartamra, amit a kérelmezőknek várni kell a kötelező kegyelmi eljárás megkezdéséig, valamint az eljárási garanciáknak az új kötelező kegyelmi eljárás második részében meglévő hiányosságaira, az EJEB nincs meggyőződve arról, hogy a kérelmezők esetében a kiszabott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csökkenthetőnek tekinthető, az Egyezmény 3. cikke értelmében. Erre tekintettel, állapította meg az ítélet, sérült az Egyezmény 3. cikke.⁴⁹

Az ítélettel szemben a magyar kormány az EJEB Nagykamarájához fordult. A Nagykamara öttagú tanácsa azonban a kérelmet 2017. március 6-án elfogadhatatlannak nyilvánította, ezzel a 2016. október 4-i ítélet véglegessé vált.

47 T.P. and A.T. v. HUNGARY: 48. p.

48 T.P. and A.T. v. HUNGARY: 49. p.

49 T.P. and A.T. v. HUNGARY: 50. p.

3.2. A 2021. június 21-i ítéletről⁵⁰

3.2.1. Tények és pertörténet

Az ügy négy kérelmezője⁵¹ magyar állampolgár, akiket súlyos, élet elleni bűncselekmény, illetve bűncselekmények miatt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, kizárva a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét. A kérelmek szerint a kiszabott büntetések embertelen és megalázó büntetésnek minősülnek⁵², a 2015-ben bevezetett kötelező kegyelmi eljárás nyomán pedig *de facto* továbbra sem csökkenthetők⁵³, éppen ezért sértik Egyezmény 3. cikkét. A négy kérelmező három kérelmét⁵⁴ az EJEB egyesítette és egy eljárásban bírálta el.⁵⁵

Az első kérelmezőt, Varga Sándort a Budapest Környéki Törvényszék 2012. szeptember 7-én bünszervezetben, négy ember sérelmére előre kitervelten, nyereségvágyból elkövetett emberölés, többrendbeli fegyveresen elkövetett rablás miatt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte, kizárva a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét. A Budapesti Ítéltábla 2015. február 3-i másodfokú ítéletében a bünszervezetben való minősítést mellőzte, egyebekben az elsőfokú ítéletet helybenhagyta.

Varga Sándor 2015. április 30-án alkotmányjogi panaszt nyújtott be a jogerős ítélettel szemben, amelyet azonban az EJEB ítéletének meghozatala előtt még nem bíralt el az Alkotmánybíróság.⁵⁶

A második és harmadik kérelmezőt, Á. K.-t és I. K.-t, a Budapest Környéki Törvényszék 2013. augusztus 6-án bünszervezetben hat ember sérelmére – közöttük egy négy és fél éves gyermekkel szemben – előre kitervelten, különös kegyetlenséggel, aljas indokból (rasszista motívumból) elkövetett emberölés és más bűncselekmények (fegyveresen elkövetett rablás, lőfegyverrel visszaélés) miatt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte, kizárva a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét. 2015. május 8-án a Budapesti Ítéltábla a kérelmezők bűnösségét négy rendbeli személyi szabadság megsértése bűncselekményében is megállapította, az elsőfokú bíróság ítéletét egyebekben fenntartotta. A Kúria, harmadfokú bíróságként 2016. január 12-án az ítéletet

50 Az ítéletet a JeMa (Jogesetek Magyarázata) folyóiratban követett szerkezetnek megfelelően, a terjedelmi korlátok figyelembevételével, ismertetem.

51 A kérelmezők: első kérelmező Sándor Varga, a második kérelmező Á.K., a harmadik kérelmező I.K., a negyedik kérelmező pedig Henrik Rostás. Á. K. és I. K. közös kérelmet nyújtottak be. Az EJEB előtti eljárásban Sándor Varga és Henrik Rostás jogi képviselője Kadlót Erzsébet, Á. K. és I. K. jogi képviselője Józsa Eszter Edina volt. Sándor Varga and Others v. HUNGARY: APPENDIX

52 Sándor Varga and Others v. HUNGARY: 1. p.

53 Sándor Varga and Others v. HUNGARY: 22. p.

54 Á. K. és I. K. közös kérelmet nyújtottak be.

55 Sándor Varga and Others v. HUNGARY: 21. p.

56 Sándor Varga and Others v. HUNGARY: 5. p.

helybenhagyta. Á. K. 2016. április 11-én, I. K, pedig 2016. április 28-án alkotmányjogi panaszt nyújtottak be a jogerős ítélettel szemben.

Az EJEB ítéletének meghozataláig az Alkotmánybíróság egyik alkotmányjogi panaszt sem bírálta el.⁵⁷

A negyedik kérelmezőt, Rostás Henriket a Fővárosi Törvényszék 2014. január 6-án több ember sérelmére, nyereségvágyból, különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés kísérlete, továbbá többrendbeli rablás és testi sértés bűncselekménye miatt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte, kizárva a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét. A Budapesti Ítéltábla 2014. október 3-án helybenhagyta az elsőfokú ítéletet. A negyedik kérelmező a jogerős ítélettel szemben nem nyújtott be alkotmányjogi panaszt.⁵⁸

Az ítéletnek az irányadó hazai jogot és joggyakorlatot bemutató részében a T.P. and A.T. v. Hungary ítélethez képest újdonság az Alaptörvény IV. cikk (1) és (2) bekezdésének, az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvénynek (a továbbiakban: „az AB tv.”) az egyes alkotmányjogi panaszokra vonatkozó 26. §-ának és 27. §-ának, valamint az 1978. évi Büntető Törvénykönyv és a hatályos Btk. releváns rendelkezéseinek az ismertetése.⁵⁹ Újdonság magának a joggyakorlatnak, azaz annak a folyamatnak az áttekintése is, amely az Alkotmánybíróság 3013/2015. (I. 27.) AB végzésével⁶⁰ kezdődött és a már hivatkozott 3/2015. BJE számú jogegységi határozattal végződött.⁶¹ Az ítélet ismerteti a 3/2015. BJE rendelkező részét és indokolását.

A kérelmek elfogadhatóságával kapcsolatban a magyar kormány (a továbbiakban: „a Kormány”) álláspontja szerint az első, második és harmadik kérelmezőnek nem elfogadható a kérelme, mert nem merítették ki a hazai jogorvoslati rendszert, hiszen alkotmányjogi panaszukról az Alkotmánybíróság még nem döntött. A negyedik kérelmező be sem nyújtott alkotmányjogi panaszt, ami a Kormány szerint szintén azt jelenti, hogy nem merítette ki a hazai jogorvoslati rendszert, tehát kérelme nem elfogadható.⁶²

Az EJEB nem fogadta el a Kormány álláspontját.⁶³

A döntés alapja az Alkotmánybíróság felülvizsgálati jogkörének vizsgálata alkotmányjogi panasz esetén, valamint az Alaptörvény tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről szóló IV. cikk (2) bek. második mondatának, és a 3/2015. BJE. vonatkozó megállapításának („az életfogytig tartó szabadságvesztésből feltételes szabadságra

57 Sándor Varga and Others v. HUNGARY: 11. p.

58 Sándor Varga and Others v. HUNGARY: 12. p.

59 Sándor Varga and Others v. HUNGARY: 13-16. pontok.

60 A végzéssel az Alkotmánybíróság a Btk. tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó szabályainak alkotmányossági vizsgálatát okafogyottság címén azzal az indokolással szüntette meg, hogy „lényegesen módosult az indítvány benyújtásakor fennállt az a jogi helyzet, amely az indítványra okot adott.” (Indokolás [15]).

61 Sándor Varga and Others v. HUNGARY: 18-20. pontok.

62 Sándor Varga and Others v. HUNGARY: 21-24. pontok.

63 Sándor Varga and Others v. HUNGARY: 35. p.

bocsátás kizárásának lehetősége az alkotmányos jogrend része” – lásd: 32-es lj.) a figyelembevételre. Az előzőek nyomán az EJEB arra a következtetésre jutott, hogy sem a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést tartalmazó bírósági ítéletek, sem a Btk. vonatkozó rendelkezéseinek alkotmányossági vizsgálatára nincs lehetőség. Ez pedig azt jelenti, hogy a Kormány által hivatkozott *alkotmányjogi panasz intézménye nem tekinthető hatékony jogorvoslatnak* a kérelmezők sérelmére, ezért kérelmüket nem lehet elfogadhatatlannak tekinteni arra hivatkozva, hogy a kérelmezők nem merítették ki az Egyezmény 35. cikk 1. pontja szerinti összes hazai jogorvoslati lehetőséget.⁶⁴

Az EJEB az elfogadhatóság tekintetében vizsgálta a *hat hónapos határidő* betartását is.⁶⁵

Az első, második és harmadik kérelmező a jogerős (végleges) ítéletet követő hat hónapon belül nyújtották be kérelmüket. A negyedik kérelmező viszont a jogerős (végleges) ítéletet után valamivel több mint három és fél év elteltével fordult kérelmével az EJEB-hez.⁶⁶ Az EJEB azonban nem tekintette határidőn túlinak az utóbbi kérelmet sem. Ennek oka, hogy *folymatos jogsértés esetén a határidő minden nap újakezdődik* és csak a jogsértő helyzet megszűnése után, az utolsó hat hónapos időszak végén telik le.⁶⁷ A konkrét esetben az elítélt szabadon bocsátását követő hatodik hónap végén. A negyedik kérelmezőt sem bocsátották szabadon a kérelem beadását megelőzően, ezért az EJEB nem tekintette határidőn túlinak a kérelmét.⁶⁸

Az előzőekre tekintettel az EJEB a kérelmeket elfogadhatónak nyilvánította.⁶⁹

3.2.2. Az ítélet rendelkező része és ratio decidendi az Egyezmény 3. cikkére vonatkozóan

Az EJEB héttagú kamaraként eljárva 2021. június 17-i ítéletében *7:0 arányban megállapította az Egyezmény 3. cikkének sérelmét*.⁷⁰

Az ítélet elvi alapja a T.P and A.T. v. Hungary ítélet megállapításai. Ezek lényege: tekintettel arra, hogy kérelmezők esetében csak 40 év szabadságvesztés letöltése után merülhet fel a kötelező kegyelmi eljárás, azt jelenti, hogy az új törvényi megoldás nem nyújt lehetőséget a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés de facto csökkentetőségére; ez a tényező párosulva a kötelező kegyelmi eljárás második részében a megfelelő eljárási garanciák hiányával, vezetett ahhoz, hogy az EJEB megállapította 2016. október 4-i ítéletében az Egyezmény 3. cikkének sérelmét.⁷¹ Az ítélet indokolásában az EJEB

64 Sándor Varga and Others v. HUNGARY: 32-34. pontok.

65 Az Egyezmény 35. cikk 1. pontja szerint az ügyet attól az időponttól számított hat hónapon belül lehet az Bíróság elé terjeszteni, amikor a hazai végleges határozatot meghozták.

66 Sándor Varga and Others v. HUNGARY: 38. p.

67 Sándor Varga and Others v. HUNGARY: 37. p.

68 Sándor Varga and Others v. HUNGARY: 39. p.

69 Sándor Varga and Others v. HUNGARY: 40. p.

70 Sándor Varga and Others v. HUNGARY: Az ítélet rendelkező részének 3. pontja.

71 Sándor Varga and Others v. HUNGARY: 48. p.

rámutatott arra is, hogy a Kormány által ebben az ügyben felhozott érvek hasonlóak ahhoz, amelyeket már megvizsgált a T.P. and A.T. v. Hungary ügyben. A Kormány a jelenlegi ügyben nem hivatkozott egyetlen új körülményre sem, amely miatt az EJEB-nek el kellene térni korábbi megállapításától, amely szerint a kérelmezők esetében nem lehet úgy tekinteni a kiszabott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést, mint ami az Egyezmény 3. cikk céljainak megfelelően csökkenthető lenne.⁷²

A Kormány kérte az ítélet Nagykamara elé terjesztését. A Nagykamara kollégiuma a kérelmet elutasította, így a *Sándor Varga and Other v. Hungary ügyben 2021. június 17-én hozott ítélet 2021. október 10-én véglegessé vált.*⁷³

3.2.3. Következtetések

A 2021. június 17-i ítélet tartalmi szempontból nem jelent újat a T.P. and A.T. v. Hungary ügyben hozott ítélethez képest. Az Egyezmény 3. cikkének megsértését megállapító indokolás felfogható egyfajta „pedagógiai intelmnek”, azaz „egyszer már megmondtuk, hogy mi lenne az egyezménykonform megoldás”. Az, hogy hányszor mutat még rá közvetve az EJEB – a hatályos rendelkezéseken alapuló ítélet megvizsgálásával – arra, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (a továbbiakban: „a TÉSZ”) büntetőjogi szabályozása és a kapcsolódó kötelező kegyelmi eljárás ellentétes az Egyezmény 3. cikkével és joggyakorlatával, valójában attól függ, hogy a jelenleg jogerősen ezt a büntetésüket töltők közül hány elítélt fordul „Strasbourghoz”. A *lehetőségeket a bemutatott ítélet növelte*. Ez az ítélet két eljárási jellegű megállapításából következik. Az egyik, és ez újdonság a korábbi két hazánkra vonatkozó TÉSZ ítélethez képest, hogy az EJEB szerint az alkotmányjogi panasz intézménye nem tekinthető hatékony jogorvoslatnak a kérelmezők esetében.⁷⁴ A másik a hat hónapos határidőre vonatkozó, előzőekben ismertetett értelmezése az EJEB-nek.⁷⁵ Az előzőek azt jelentik, hogy az *EJEB elfogadhatónak tekinti a jogerősen TÉSZ-re ítéltéknek a kérelmét, akkor is, ha előzetesen nem fordultak alkotmányjogi panasszal az Alkotmánybírósághoz, továbbá ezekben az ügyekben a kérelem benyújtásának határideje az elítélt szabadon bocsátását követő hatodik hónap vége*.

A megnövekedett lehetőségeket, amelyek esetleges kihasználása a Magyar Állam EJEB általi folyamatos elmarasztalásával járhat, célszerű lenne csökkenteni, sőt megszüntetni.

Véleményem szerint ennek eszköze lehet az Alaptörvény módosítása, az, hogy az Alkotmánybíróság érdemben döntsön legalább egy TÉSZ-szel kapcsolatos alkotmányjogi panasz ügyben, valamint az előzőeket követő Btk. és Bv. Kódex módosítások.

72 Sándor Varga and Others v. HUNGARY: 49. p.

73 Lásd: Press Release – ECHR 297 (2021) 11. 10. 2021 <http://hudoc.echr.coe.int/eng>

74 Sándor Varga and Others v. HUNGARY: 34. p.

75 Sándor Varga and Others v. HUNGARY: 37. p. és 39. p.

Az *Alaptörvény IV. cikk (2) bekezdését érintő módosítás* tartalmára vonatkozóan egyetértek Tóth Mihálynak a tanulmányomban idézett, a 2014-es Büntetőjog tan-könyvben szereplő javaslatával. Az *Alkotmánybíróság* előtt – ezt az itt tárgyalt EJEB ítéletből is tudhatjuk – vannak TÉSZ-re vonatkozó, elbírálásra váró alkotmányjogi panaszok. A panaszok elbírálásának következményeként véleményem szerint két dolgot kimondhatna a testület. Az egyik, hogy ellentmondás van az Alaptörvény IV. cikk (2) bekezdés második mondata, és a II. cikk (emberi méltósághoz való jog), III. cikk (1) bekezdése (embertelen, megalázó büntetés tilalma), Q) cikk (2) bekezdése (a nemzetközi jog és a magyar jog összhangja kötelezettségének biztosítása) között és az ellentét feloldása az alkotmányozó hatalom feladata. A másik pedig, hogy hivatalból jogalkotói mulasztást állapíthatna meg a Btk. vonatkozó rendelkezéseivel és a kötelező kegyelmi eljárás szabályozásával kapcsolatban, figyelemmel arra, hogy a „jogi szabályozás Alaptörvényből levezethető lényeges tartalma hiányos.”⁷⁶ Ebben az esetben a lényeges tartalmat a fentiekben hivatkozott II. cikk, III. cikk (1) bek. és a Q) cikk (2) bekezdése jelentené. Az Alaptörvény módosítását és az Alkotmánybíróság határozatát pedig követhetné egy olyan tartalmú *Btk. és Bv. Kódex módosítás*, amely igazodik az Alaptörvény módosított rendelkezéséhez, teljesíti az Alkotmánybíróság által előírt jogalkotói feladatokat és eleget tesz az Egyezményből és az EJEB hazánkat érintő joggyakorlatából fakadó követelményeinek.

4. Záró megjegyzés

A *Jubiláns* Erdei Árpád tanár úr 80. születésnapja alkalmából megjelentetett kötet számára írt tanulmányában a TÉSZ szlovákiai tervezett reformja kapcsán a következőket írja: „...[Sz]lovákiában nemrégiben döntöttek arról, hogy a legsúlyosabb büntetéssel sújtott elítéltek feltételes szabadlábra helyezésének lehetőségét huszonöt év elteltével meg kell vizsgálni. Nem az „örökös fogság” elvi és akár gyakorlati lehetőségét vetik el, hanem annak felülvizsgálatát humanizálják. Eszerint van, ahol a strasbourgi döntéseket nem „aggályosnak” minősítik, hanem végrehajtják. Ha majd jókora késéssel megint feleszmélünk. lesz mit behoznunk.”⁷⁷

Az EJEB 2021. június 21-i ítélete is jelzi, hogy van mit behoznunk.

Irodalomjegyzék

Antal Szilvia – Solt Ágnes: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésre ítélték longitudinális vizsgálata. *Börtönügyi Szemle*, 2013/1. 65-70. o.

⁷⁶ az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény 46. § (2) bek. c) pont.

⁷⁷ Tóth Mihály (f): A Btk. „koncepcionális újdonságainak” utóélete. In: Haladás és ellenállás. Erdei Tanár Úr és más szerzők dolgozatai. Szerk.: Holé Katalin – Király Eszter. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2021. 251. o.

- Balázs Péter: Kegyetlen kegyelem? – A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, avagy egy roskadozó jogintézmény kritikája és jövője. *Büntetőjogi Szemle*, 2018/2. 24-38. o.
- Bán Tamás: A tényleges életfogytiglani büntetés és a nemzetközi emberi jogi egyezmények. *Fundamentum*, 1998/4. 153-161. o.
- Belovics Ervin: Az életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos dilemmák. In: Darák Péter – Koltay András (szerk.): *Ad astra per aspera. Ünnepi kötet Solt Pál 80. születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press, 2017. 31-46. o.
- Czine Ágnes: Életfogytiglan, élethossziglan a büntetésvégrehajtási intézetben, avagy 40 évig tartó remény? *Miskolci Jogi Szemle*, 2019. 2. különszám 1. kötet. 147-157. o.
- Domokos Andrea – Papp Petra: Életfogytig tartó szabadságvesztés – a magyar anyagi jogi szabályozás a kezdetektől napjainkig. *Jogelméleti Szemle*, 2020/2. 29-38. o.
- Gellér Balázs: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés – büntetőjog-elméleti megfontolások tükrében. In: Hollán Miklós – Barabás A. Tünde (szerk.): *A negyedik magyar büntetőkódex: régi és újabb vitakérdések*. MTA TK JTI és OKRI. Budapest, 2017. 88-108. o.
- Gönczi Gergely: A ténylegesen életfogytiglanra ítélt kötelező kegyelmi eljárása a brit határozatokat elbíráló strasbourgi joggyakorlat fényében. *Magyar Jog*, 2015/9. 498-505. o.
- Hadházi Dávid: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés a bűnmegelőzés szempontjából. *Magyar Rendészet*, 2016/6. 133-143. o.
- Karsai Dániel: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának határozata a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésről. *Szabadságvesztés és az embertelen bánásmód tilalma. JeMa – Jogesetek Magyarázata*, 2014/1. 70-77. o.
- Kiszely Pál – Nagy István: Az idő rabságában. A hosszú időre ítélt büntetésvégrehajtási helyzete a Szegedi Fegyház és Börtönben. *Börtönügyi Szemle*, 2012/3. 1-16. o.
- Lévay Miklós: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről, különös tekintettel az emberi jogi szempontokra. In: Fejes Zsuzsanna – Török Bernát (szerk.): *Suum cuique: Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2016. 587-606. o.
- Lévay Miklós: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a T.P. and A.T. v. Hungary ügyben. In: Chronowski Nóra – Pozsár-Szentmiklósy Zoltán – Smuk Péter – Szabó Zsolt (szerk.): *A szabadságszerető embernek*. Liber Amicorum István Kukorelli. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 550-643. o.
- Lévay Miklós: A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt kötelező kegyelmi eljárásának szabályozása a 2014. évi LXXII. törvényben, figyelemmel az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatára. In: *Ünnepi kötet Györgyi Kálmán 75. születésnapja alkalmából*. Szerk.: Polt Péter – Belovics Ervin – Gellér Balázs – Ambrus István. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 2016. 183-191. o.

- Nagy Ferenc: Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetéséről. In: Nagy Ferenc: Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához. Budapest, HVG-ORAC, 2005. 175-216. o.
- Nagy Ferenc: Megjegyzések a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről. In: Fejes Zsuzsanna – Török Bernát (szerk.): Suum cuique: Ünnepi tanulmányok Paczoly Péter 60. születésnapja tiszteletére. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2016. 382-392. o.
- Polgár András: Ad dies vitae. Az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása, gyakorlata és végrehajtása. Doktori értekezés. Pécs, 2017. <https://pea.lib.pte.hu>
- Tóth Mihály: Az új büntető-novella néhány vitatott kérdése, s a módosítások gyökerei. In: Sántha Ferenc (szerk.): Bűnözés és bűnmegelőzés a válságrégiókban. A III. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Miskolc, 1998. szeptember 25-26. Kriminológiai Közlemények Különkiadás, 1999. március 24. 204-226. o.
- Tóth Mihály: Az életfogytig tartó szabadságvesztés és a remény joga újabb emberi jogi döntésekben. Jogtudományi Közlöny, 2012. június. 268-272. o.
- Tóth Mihály: Kiszámítható döntések a kiszámíthatatlan jövőről. 2014. május 26. <https://ujbtk.hu/toth-mihaly-kiszamithato-dontesek-a-kiszamithatatlan-jovorol/> Letöltés dátuma: 2021. 09. 20.
- Tóth Mihály: Életfogytig tartó szabadságvesztés és annak tényleges formája. In: Lamm Vanda (szerk.): Emberi jogi enciklopédia. Budapest, HVG-ORAC, 2018. 272-278. o.
- Tóth Mihály: A büntetőjogi jogkövetkezmények rendszere. In: Belovics Ervin – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: Büntetőjog I. Második, hatályosított kiadás. Budapest, HVG-ORAC, 2014. 358-457. o.
- Tóth Mihály: Életfogytiglan, mindhalálíg. Szibéria – Európa közepén. Élet-és Irodalom, LIX. évfolyam, 31. sz. 2015. július 31.
- Tóth Mihály: A Btk. „koncepcionális újdonságainak” utóélete. In: Haladás és ellenállás. Erdei Tanár Úr és más szerzők dolgozatai. Szerk.: Holé Katalin – Király Eszter. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2021. 240-251. o.
- Vig Dávid: Izoláció a társadalomvédelem bűvöletében: határozatlan ideig tartó szabadságmegvonás Európában. Kriminológiai Tanulmányok 46. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2009. 38-53. o.
- Weller Mónika: Az Emberi Jogok Európai Bírósága tényleges életfogytiglani szabadságvesztéssel kapcsolatos joggyakorlatának fejlődése. Fontes Iuris, 2015/1. 56-61. o.

GONDOLATOK A SZABADSÁGVESZTÉS HONI ELLENŐRZŐ RENDSZERÉRŐL

Egységes a börtönügyi szakma,² de talán a büntetőjog tudomány művelőinek³ is az álláspontja arról, hogy jogállami büntetés-végrehajtás nem létezhet olyan garancia- és kontrollrendszer nélkül, amely teljes körű felügyeletet valósít meg a büntetések végrehajtása felett. A megfelelő biztosítékszisztemmel szemben kettős követelmény támasztható. Egyrésztől az, hogy nemzetközi és hazai elemek együttes tevékenységének köszönhetően széleskörű kontrollt eredményezzen, másrésztől pedig az, hogy kellően differenciált – jogi, szakmai, társadalmi jellegű – felügyeletet fejtsen ki.⁴

Különösen igaz ez a szabadságvesztés büntetést érintően, amely a hatályos hazai büntetőjogi szabályozás értelmében a legsúlyosabban jogkorlátozó szankció. A kontrollmechanizmusok sokféleségének a legitimációja a szabadságvesztés büntetés súlyos jogkorlátozó jellegéből fakad. A személyes szabadsághoz való jog, mint az Alaptörvény IV. cikk (1) bekezdésében deklarált és az Alkotmánybíróság gyakorlatában kiemelten védett alapjog, megkívánja, hogy érvényesülését, adott esetben pedig korlátozásának az alkotmányosságát strukturált, hatékonyan működő kontrollrendszer felügyelje.

A szabadságvesztés végrehajtása feletti kontrollrendszer elemzése a hazai börtönügyi szakirodalomnak hosszú ideje szerves része. Sokan sokféle megközelítésben vizsgálták az ellenőrző rendszer egészét vagy annak egyes elemeit, csoportosították szereplőit és értékelték hatékonyságát, eredményeit.

A szakirodalmi feldolgozások közös jellemzője, hogy a kontrollrendszert az egyes elemek irányából közelítve, azok ismertetésével és elemzésével mutatják be. Ezt a megközelítési módot kívánom a jelen tanulmányban árnyalni. Ennek érdekében nem elsősorban az ellenőrző rendszer egyes elemeit veszem számba, hanem az ellenőrzés általános, köznapi fogalmából kiindulva kísérletet teszek az ellenőrző rendszer fogalmának a meghatározására. Ezt követően pedig összefoglalom azokat a követelményeket, amelyek a kontroll rendszerével szemben különböző aspektusokból, így az Alaptörvény és a nemzetközi jogi követelmények alapján, valamint a szakirodalmi nézőpontok ismeretében támaszthatók.

1 főtanácsadó, Alkotmánybíróság; megbízott oktató, ELTE ÁJK

2 Lásd például: Lőrincz József, Vókó György, Kabódi Csaba, Lajtár István, Pallo József munkásságát

3 Lásd például: Horváth Tibor

4 Lőrincz József – Koósne Mohácsi Barbara – Lukács Krisztina – Pallo József: Büntetés-végrehajtási jog, ELTE Eötvös Kiadó Kft., Budapest 2017. 195. o.

1. Az ellenőrzés, kontroll általános fogalma

A szabadságvesztés végrehajtását ellenőrző szervek és személyek körét és tevékenységét bemutató tudományos munkák alapján az ellenőrző tevékenység és az ellenőrzés – mint ezen tevékenység célja – jelentésének a tartalmára is következtetéseket lehet levonni. Az ellenőrzés rendszer szintű vizsgálatában ennek ellenére szükségesnek tartom ezen fogalmak általános jelentésének és pontos tartalmának a meghatározását.

Az *ellenőrzés* fogalma köznapi értelemben a minőség utólagos vizsgálatát jelenti. Annak a kiderítését és megállapítását, hogy egy termék, tudás vagy adott esetben képesség tényleges tulajdonságai, bemutatott jellemzői megfelelnek-e az előírásoknak vagy az elvárásoknak. Az ellenőrzési tevékenység ezen felül jelentheti valamely folyamat vizsgálatát is. Ebben az esetben az ellenőrzés annak a vizsgálata, hogy a folyamat az előírásoknak, elvárásoknak megfelelően zajlik-e és a kívánt eredményt hozza-e.

A magyar nyelv értelmező szótára szerint az ellenőrzés az ellenőriz igével kifejezett cselekvés, eljárás, tevékenység; vagyis az a cselekvés, hogy valamit vagy valakit ellenőriznek.⁵ Valakit ellenőrizni az értelmező szótár alapján annyit jelent, hogy a tevékenységét, a munkáját figyelemmel kísérni vagy megvizsgálni azért, hogy megítéljük, eleget tesz-e bizonyos követelményeknek. Akkor pedig, amikor valamit ellenőrzünk, adatoknak, méreteknak a követelményekkel való egyezését vizsgáljuk.⁶

A szabadságvesztés végrehajtása felett működő ellenőrző rendszer további elemzésekor az ellenőrzés és ellenőrizni kifejezéseket ezen jelentéstartalmat szem előtt tartva, a magyar nyelv értelmező szótára szerinti értelemben használom. Mivel pedig a *kontroll* szó jelentése – ugyancsak az értelmező szótár magyarázata alapján – nem más, mint ellenőrzés,⁷ a két kifejezést egymás szinonimájaként kezeltem.

Az ellenőrzéssel rokon, és gyakran helyettesítőként használt *felügyelet* szó jelentése ezzel szemben az ellenőrzéssel nem szinonim, nem azonosítható. A felügyelet köznapi értelemben azt jelenti, hogy szemmel tartva vigyázni valakire, valamire, törődni vele,

5 A magyar nyelv értelmező szótára. Szerkesztette: a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Akadémiai Kiadó, Arcanum Adatbázis Kft., Első kiadás: 1959-1962. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/e-e-2529E/ellenorzes-26CD7/> (2019. július 27.); <http://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=ellen%C5%91rz%C3%A9s> (2019. július 27.)

6 A magyar nyelv értelmező szótára. Szerkesztette: a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Akadémiai Kiadó, Arcanum Adatbázis Kft., Első kiadás: 1959-1962. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/e-e-2529E/ellenoriz-26CCF/> (2019. július 27.); <http://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=ellen%C5%91riz> (2019. július 27.)

7 A magyar nyelv értelmező szótára. Szerkesztette: a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Akadémiai Kiadó, Arcanum Adatbázis Kft., Első kiadás: 1959-1962. <http://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=kontroll> (2019. július 27.)

hogyan baj ne érje, még hozzá rendszerint valakinek a megbízásából. Jelent továbbá foglalkozásszerűen végzett ellenőrzést, különösen tevékenységet vagy működést érintően.⁸ Ennek megfelelően felügyelet alatt olyan gondoskodás, törődés, ellenőrzés, őrködés értendő, amellyel valaki vagy valami felügyel valakire vagy valamire. A felügyelet jelentése továbbá a kellő rend biztosítása végett való ellenőrzés, a rendre való vigyázás.⁹

Látható tehát, hogy a felügyelet az ellenőrzéshez képest eltérő jelentést tartalommal bír. Leginkább az ellenőrzés azon formájaként azonosítható, amelyet rendszerint valakinek a megbízásából és foglalkozásszerűen azért végez valaki, hogy tevékenységet vagy működést a kellő rend biztosítása érdekében ellenőrizzen.

2. A kontrollrendszer elemei és definíciója

A szabadságvesztés hazai végrehajtását az alábbi elemekből álló, összetett kontrollrendszer vigyázza. A *büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyész*, vagyis bv. ügyész és a *büntetés-végrehajtási bírói* valamennyi szakirodalmi megközelítés értelmében szerves része a szabadságvesztés ellenőrző rendszerének. Ebben a körben említhető az *alapvető jogok biztosa* is, aki a szabadságvesztés végrehajtása felett gyakorolt kontrolltevékenységet néhány év óta *Nemzeti Megelőző Mechanizmusként* eljárva is ellátja. Meglátásom szerint a szabadságvesztés végrehajtása feletti kontroll gyakorlására jogosult szervek körében említhető továbbá az *Alkotmánybíróság*. A releváns alkotmánybírói határozatok ugyanis jól mutatják, hogy a testület a hatásköreit a szabadságvesztés végrehajtása feletti kontrollgyakorlás keretében, a végrehajtás különböző aspektusait érintő alkotmányjogi kérdések megválaszolása és alkotmányossági aggályok eloszlátása érdekében már számos alkalommal eredményesen gyakorolta.¹⁰ A magyar jogirodalomban létező felfogás¹¹ a garancia- és kontrollrendszer részeként

8 A magyar nyelv értelmező szótára. Szerkesztette: a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Akadémiai Kiadó, Arcanum Adatbázis Kft., Első kiadás: 1959-1962. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/F-28F2F/felugyel-2ADBF/> (2020. július 29.)

9 A magyar nyelv értelmező szótára. Szerkesztette: a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Akadémiai Kiadó, Arcanum Adatbázis Kft., Első kiadás: 1959-1962. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/F-28F2F/felugyelet-2ADC3/> (2020. július 29.)

10 Az Alkotmánybíróságnak a szabadságvesztés végrehajtását ellenőrző rendszerben betöltött szerepéről lásd részletesebben: Lukács Krisztina: A szabadságvesztés büntetés kontrolljának modelljei és az alkotmányossági kontroll. In: Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2016. november 17., Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa; Miskolci Egyetem Tudományos és Nemzetközi Rektorhelyettesi Titkárság, 2017. 193-198. o.

11 Lajtár István: Jogállami biztosítékok a hazai végrehajtásban, a garancia- és kontrollrendszer komplexitása és fejlesztésének lehetséges irányai. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest, 2008. 178-187. o.

említi a büntetés-végrehajtási szervezeten belül – például a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága vagy közvetlenül a büntetés-végrehajtásért felelős miniszter útján – érvényesülő „hierarchikus”, ún. *belső ellenőrzés* rendjét, míg mások ezt vitatják.¹² A magyarországi büntetés-végrehajtás felett hazánk nemzetközi szervezetekben való részvétele és nemzetközi egyezményekhez történt csatlakozása következtében továbbá *nemzetközi ellenőrző szervek* is kontrollt gyakorolnak. A kontrollrendszer nevesített eleme ezek mellett a *társadalmi ellenőrzés*, vagyis a társadalom tagjainak önkéntes szerepvállalása a szabadságvesztés végrehajtásában. Végül úgy gondolom, hogy ha a hazai szabadságvesztés végrehajtásáról teljes képet kívánunk kapni, az eddig bemutatott ellenőrző szervek tevékenysége mellett jó, ha megismerjük olyan, a börtönügy területén tevékenykedő *jogtudósok és egyéb tudományágak művelőinek az álláspontját* is, akik saját szakmai szempontjaik alapján mérik fel és értékelik a szabadságvesztés végrehajtásában uralkodó viszonyokat, körülményeket. Tudományos munkásságuk eredményeként ugyanis olyan ismeretekre tehetünk szert, amelyek az egyéb ellenőrző mechanizmusok tevékenységétől adott esetben – például egy önállóan végzett empirikus kutatás eredményeit tekintve – függetlenek, eltérőek, esetleg azon túlmutatnak. A tudomány nem számon tartott eleme a szabadságvesztés ellenőrző rendszerének. Úgy vélem ugyanakkor, indokoltan merül fel annak lehetősége, hogy a különböző tudományágak képviselőinek tevékenysége, vagy ezen tevékenységek meghatározott köre is értékelhető legyen a szabadságvesztés végrehajtásának ellenőrzéseként.

Mindezen elemekkel kapcsolatos hazai szabályozás és szakirodalom áttekintésekor szembetűnő a kontrollrendszer általános fogalmának a hiánya. Ilyen bevett definíció nem létezik. Ennek ellenére, vagy talán éppen erre tekintettel úgy gondolom, annak meghatározására mindenképpen érdemes – és az ellenőrző elemek áttekintését követően lehetséges is – legalább kísérletet tenni.

Álláspontom szerint ezen fogalom alatt valamennyi olyan hazai és nemzetközi szerv vagy személy tevékenységét érteni kell, aki és amely a szabadságvesztés végrehajtását érintő ellenőrző tevékenység kifejtésével azt kívánja felmérni, hogy a szabadságvesztés végrehajtása összhangban áll-e a hazai jogból és a nemzetközi jogból fakadó követelményekkel, és teszi mindezt annak érdekében, hogy ez az összhang kialakítható és fenntartható legyen.

12 Kabódi Csaba szerint például a büntetés-végrehajtás államigazgatási szervezeten belüli ellenőrzése a honi gyakorlat valós és hétköznapi módszere. „Nemigen más ez, mint önkontroll. Az ellenőrzést végző szervezet alkotmányossági szempontból sem független, ekként tevékenysége inkább egy sajátos belső felügyeleti munkának minősül, mely így nemigen tartozhat a garanciális elemek, sokkal inkább irányítás (számonkérés: ellenőrzés) eszközeinek sorába.” Csernyánszky Lajos – Horváth Tibor – Heylmann Katalin – Kabódi Csaba – Lőrincz József – Nagy Ferenc – Palló József: Büntetés-végrehajtási jog. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2007. 308. o.

Meghatározásom lényege szerint a kontrollrendszer működésében személyek és szervezetek egyaránt részt vehetnek, tevékenységük ellenőrző jellegű, annak viszonyítási pontjaként pedig mind a hazai, mind a nemzetközi jogban megjelenő elvárások köre megjelölhető. Tevékenységük célja továbbá nem más, mint a jogalkalmazás és a szabályozás összhangjának feltárása, kialakítása és fenntartása.

A kontrollrendszer működése ebben a megközelítésben a büntetés szabályokhoz igazodó végrehajtást célozza. De melyek ezen ellenőrző rendszer működtetésének főbb szempontjai? A továbbiakban ezek összefoglalására teszek kísérletet.

3. A kontroll rendszerével szemben támasztható általános követelmények

3.1. Az Alaptörvényből fakadó követelmények

Az Alkotmánybíróság működésének korai időszakától kezdődően folyamatosan irányt mutat döntéseiben az állam és az állami szervek számára azért, hogy a szabadságvesztés büntetés végrehajtása – korábban az Alkotmányból, majd – az Alaptörvényből fakadó követelményekkel összhangban álljon. Azon alkotmánybíróági határozatok listája, amelyek a szabadságvesztés büntetés végrehajtását érintő döntést tartalmazzák, nem tekinthető terjedelmesnek. Azokat áttekintve mégis kirajzolódik egy olyan konkrét alkotmányos követelményrendszer, amely a kontrollrendszer kialakítását és működtetését is meghatározza.¹³

Az Alkotmánybíróság a büntetőjogi szankció alkotmányos értelemben vett tartalmát és rendeltetését már munkásságának a kezdetén, a 30/1992. (V. 26.) AB határozatában megfogalmazta. Azon túl, hogy megállapította: a büntetőjog a jogi felelősségi rendszerben az ultima ratio, döntésében az Alkotmánybíróság azt is rögzítette, hogy a büntetőjogi jogkövetkezmény az emberi jogokat, szabadságjogokat szükségképpen, rendeltetésénél fogva korlátozza.¹⁴

Több évtized határozatai igazolják, hogy az adott magatartás büntetendővé nyilvánításával szemben támasztható követelményeket (szükségesség-arányosság tesztje, normavilágosság és az önkényes jogértelmezés lehetőségének kizárása) az Alkotmánybíróság a büntetőjogi szankció vonatkozásában is érvényesnek tekinti.¹⁵

Büntetőjogi tárgyú határozataiban következetesen hangsúlyozza a taláros testület azt is, hogy az állam büntető hatalma korlátozott közhatalmi jogosítvány.¹⁶ Alapvetésként fogalmazza meg továbbá, hogy alkotmányos jogállamban az államnak nincs

13 Lukács K. (2017): i. m. 193-198. o.

14 ABH 1992, 167., 176.

15 Részletesen pl.: 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992. 167., 176.; 58/1997. (XI. 5.) AB határozat, ABH 1997. 348., 352.; 18/2000. (VI. 6.) AB határozat, ABH 2000. 117., 130., 131.; 47/2000. (XII. 14.) AB határozat, ABH 2000. 377., 380.; 13/2001. (V. 14.) AB határozat, ABK 2001. május, 226., 238.

16 Lásd például: 4/2013. (II. 21.) AB határozat, Indokolás [57]

és nem is lehet korlátlan büntető hatalma, mivel maga a közhatalom sem korlátlan. Az alkotmányos alapjogok és alkotmányos védelmet élvező szabadságok miatt a közhatalom csak alkotmányos felhatalmazással és alkotmányos indokkal avatkozhat be az egyén jogaiba és szabadságába. A büntetőhatalom jogállami gyakorlásának további ismérése az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás egészére – a büntethetőség feltételeitől kezdve a büntetés végrehajtására vonatkozó szabályokig – ugyanazok az alkotmányos követelmények érvényesek. A büntetőjog alkotmányos garanciarendszere által szabott korlátok pedig ezen büntetőjogi felelősségi rendszer valamennyi elemére és intézményére vonatkoznak. Ennek megfelelően a büntető jogkövetkezményekre, illetőleg azok végrehajtására a büntető felelősségre vonás egész folyamatára alkalmazandó alkotmányos elveket kell irányadónak tekinteni.

Az Alkotmánybíróság már korai – a büntetés-végrehajtási bíró határozatai elleni jogorvoslati joggal összefüggő – döntésében kijelölte a büntetés-végrehajtás alkotmányossági vizsgálatának szempontjait. Megállapította, hogy a büntető hatalom az egyént érintően legmarkánsabban a büntető felelősségre vonás e szakaszában érvényesül. „Kétségtelen, hogy az alapvető emberi jogokba való beavatkozás jogalapját a büntetőeljáráásban meghozott jogerős ítélet teremti meg, a tényleges korlátozás, a beavatkozás azonban a végrehajtás menetében történik. Az egyének helyzetében jogilag ugyan az elítélés, ám ténylegesen a végrehajtás ténye váltja ki az érzékelhető változást”.¹⁷ A 13/2001. (V. 14.) AB határozat indokolásában az Alkotmánybíróság kifejtette továbbá, hogy „[a]z elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya, akinek jogai és kötelezettségei vannak. [...] A büntetés-végrehajtás alkotmányos kereteinek szélső értékeit egyrésztől az emberi méltósághoz, a személyi biztonsághoz való jog, másrésztől a kínzásnak, a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódnak és büntetésnek tilalma jelöli ki. Ezen belül a jogállamiságból, valamint az alapvető jogok lényeges tartalmának korlátozására vonatkozó alkotmányos tilalomból vezethető le, hogy a büntetések és az intézkedések végrehajtása címén az állam milyen mértékben avatkozhat az egyén életébe, korlátozhatja alapjogait és szabadságát.”¹⁸

3.2. Általános nemzetközi jogi követelmények

Már az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az Európai Börtön szabályokról szóló R (2006) 2. számú ajánlása¹⁹ is egyértelműen rámutatott, hogy a független kontroll csak egy jól működő belső ellenőrzéssel együtt képes hatékonyan biztosítani a végrehajtás szakszerűségét és törvényességét. A kétfajta ellenőrzés ugyanis nem kiváltja vagy helyettesíti, hanem kölcsönösen feltételezi és erősíti egymást, hiányosságaik

17 5/1992. (I. 30.) AB határozat, ABH 1992, 27, 31.

18 ABH 2001, 177, 193.

19 Rec. R (2006) 2 on the European Prison Rules

pedig a garanciarendszer egészét gyengítik.²⁰ Az ellenőrzés lehetőségeit részletezve a szabálygyűjtemény a VI. Részben külön iránymutatást adott a kormányzati felügyelet és a független ellenőrzés folytatására. Az ajánlásból kiolvasható kívánalom volt a kormányzati felügyelet vonatkozásában a vizsgálatok rendszeres elvégzése, valamint az, hogy annak során a büntetés-végrehajtási intézetek működését nem csupán a nemzeti, hanem a nemzetközi követelmények, így a szabálygyűjtemény alapján is vizsgálni kellett. A független ellenőrzés az ajánlás értelmében a fogvatartás feltételeire és a fogvatartottakkal való bánásmódra irányult. További előírás volt a független szervek vagy szervezetek megállapításainak nyilvánosságra hozatala. Ezen felül elvárásként jelent meg a tagállamokkal szemben, hogy a független ellenőrző szerveket bátorítsák a büntetés-végrehajtási intézetek látogatására és a törvény által felhatalmazott nemzetközi szervezetekkel való együttműködésre.²¹

A közelmúltban, amikor az Európa Tanács – ismét – elérkezettnek látta az időt, hogy az Európai Börtön szabályok rendelkezéseit a börtönügy területén bekövetkezett legújabb változásokhoz, a jogalkotás és a jogalkalmazás aktuális fejlettségi szintjéhez igazítsa, a szabadságvesztés kontrollrendszerét érintő kérdéseket is újragondolta. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által 2020. július 1-jén elfogadott új szabálygyűjteményben²² a fogvatartás felügyeletével és független ellenőrzésével kapcsolatos rendelkezések az alábbiak szerint módosultak.

A legújabb szabálygyűjtemény már felügyelet és független ellenőrzés között tesz különbséget. A felügyelet vonatkozásában azt írja elő, hogy biztosítani kell a büntetés-végrehajtási intézetek valamely állami szerv általi rendszeres felügyeletét azt kontrollálандó, hogy a működésük a nemzeti és a nemzetközi jogból, valamint a jelen

20 Az Alapelvek között a 7. pont rögzíti, hogy [a] külső társadalmi szolgálatokkal való együttműködést, és amennyiben lehetséges, a civil társadalomnak a büntetés-végrehajtás életében való részvételét biztosítani kell.” A 9. pontban írja elő továbbá a szabályzat, hogy „[v]alamilyen büntetés-végrehajtási intézetben rendszeres kormányzati vizsgálatot kell tartani, és független ellenőrzést kell biztosítani.”

21 Kormányzati felügyelet 92.1. A kormányzati hivatal a büntetés-végrehajtási intézetekben végzett rendszeres vizsgálatok segítségével értékeli ki, hogy a börtönök irányítása összhangban áll-e a nemzeti és nemzetközi jog követelményeivel, és ezen szabályok rendelkezéseivel.

Független ellenőrzés 93.1. A fogvatartás feltételeit és a fogvatartottakkal való bánásmódot független szervek vagy szervezetek ellenőrzéseik útján figyelemmel kísérik, amely vagy amelyek megállapításait nyilvánosságra kell hozni.

93.2. Az említett független ellenőrző szerveket bátorítani kell a börtönök látogatására, törvény által felhatalmazott nemzetközi szervezetekkel való együttműködésre.

22 Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules (Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006, at the 952nd meeting of the Ministers’ Deputies and revised and amended by the Committee of Ministers on 1 July 2020 at the 1380th meeting of the Ministers’ Deputies). https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809ee581 (2020. július 28.)

szabálygyűjteményből fakadó követelményekkel összhangban áll-e. A független ellenőrzést érintően az új rendelkezések először is hangsúlyozzák ezen független elemeknek a kontrollrendszer működésében betöltött szerepét. Rögzítik ezen felül a független ellenőrző szervek számára biztosítandó alapvető jogosítványokat. Garanciális jellegű új szabály annak tilalma, hogy akár fogvatartottal, akár az állomány tagjával szemben szankciót alkalmazzanak azért, mert a független ellenőrzés keretében információt osztott meg. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága fontosnak tartotta, hogy az új szabályozásban is bátorítsa a független ellenőrző testületeket a nemzetközi ellenőrző fórumokkal való együttműködésre. Ezen felül az új szabálygyűjtemény előírja, hogy a független ellenőrzés szerveit fel kell hatalmazni arra, hogy a büntetés-végrehajtás és más érintett hatóságok felé ajánlásokat fogalmazzanak meg. Utóbbiaknak pedig feladata, hogy a független ellenőrző szervet az ajánlások alapján tett lépésekről – észszerű időn belül – tájékoztassák. Végül, mind az ellenőrzésekről készített jelentések, mind pedig az azokra adott válaszok nyilvánosságra hozatala kívánalom.

Az állami és független elemeket egyaránt tartalmazó kontrollrendszer működése iránti igényt támasztja alá az is, hogy az ENSZ a CAT²³ jelentéstételi mechanizmusával²⁴ párhuzamosan, a Kínzás Elleni ENSZ Egyezmény fakultatív jegyzőkönyvében²⁵ létrehozott egy sajátos megelőző-ellenőrző mechanizmust, amelynek feladata, hogy figyelemmel kísérje a kínzás tilalmának a betartását nemzeti szinten. Célja pedig az, hogy független szakértőkből álló testületeknek a fogvatartási helyszíneken tett rendszeres látogatásaival, a fogvatartók, valamint az ellenőrök közötti kooperáció megteremtésével biztosítsa a kínzás és a kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetés vagy bánásmód alkalmazásával szembeni hatékony megelőzést.²⁶

3.3. A szakirodalomban nevesített követelmények

Az ellenőrzéssel szemben a hazai és a nemzetközi szakirodalomban egységesen megfogalmazott, legfőbb igény annak komplex jellege. Az összetett ellenőrzés fontosságára valamennyi tudományos forrás igyekszik felhívni a figyelmet.

A hazai szakirodalomban már Horváth Tibor meggyőzően érvelt²⁷ azon álláspont

23 ENSZ Kínzás Elleni Bizottsága (Committee Against Torture)

24 A jelentéstételi kötelezettség a Kínzás Elleni ENSZ Egyezményből [Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (UNCAT), A/RES/39/46. 10 December 1984.] fakad.

25 Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (OPCAT)

26 Haraszi Katalin: A kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetések tilalma az ENSZ és az Európa Tanács legfontosabb dokumentumaiban, valamint az állampolgári jogok országgyűlési biztosának tevékenységében. Acta Humana 2008/3. 53. o.

27 Horváth Tibor: Az emberi jogok védelme a büntetőjogi szankciók végrehajtása során,

mellett, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek törvényességi felügyeletét ellátó ügyészi tevékenységen felül egyéb ellenőrző mechanizmusra is szükség van. Kifejtette, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet átfogó ellenőrzésére két megoldás kínálkozik. Az egyik a belső ellenőrzés, amely valamilyen formában minden rendszerben jelen van, így a hazai büntetés-végrehajtásban is alkalmazzák. Köztudomású azonban, hogy a belső ellenőrzés veszélyeket rejt magában, ezért csupán kiegészítő eszközként fogadható el. Épp ezért egy demokratikus jogállamban igény és lehetőség van a büntetés-végrehajtási intézetek külső ellenőrzésére is. Ennek megvalósítására pedig például olyan megoldással kerülhet sor, amelyet több európai országban is ismernek: ún. felügyelő bizottságok létrehozásával. Ezek a szerveződések „külső, társadalmi, politikai erőkből, szakemberekből, illetve karitatív szervek képviselőiből jöhetnek létre”.²⁸ Horváth hozzászólja, hogy a felügyelő bizottságok működése a büntetés-végrehajtási intézet érdemi tevékenységének valamennyi aspektusára kiterjedhet, az ebből származó tapasztalatokat a bizottságok a nyilvánosság tudomására hozhatják, és ilyen módon biztosíthatják a büntetés-végrehajtási intézetek legdemokratikusabb ellenőrzését. Kívánatosnak tartotta továbbá azt is, hogy a bizottságok rendszeresen beszámoljanak mind az országgyűlésnek, mind pedig a büntetés-végrehajtás felügyeletét ellátó miniszternek mindarról, amit tevékenységük során tapasztalnak.

Hasonló álláspontot fogalmazott meg Vókó György is. Értelmezése szerint „[a] büntetés-végrehajtást övező jogállami garancia rendszerhez hozzátartozik a vezető belső ellenőrzésén túl az ügyészi törvényességi felügyelet, a bírósághoz fordulás lehetősége, a társadalmi ellenőrzés, az éltéltnek az ombudsmanhoz, valamint nemzetközi szervezetekhez fordulási joga, az utóbbi szervezetek látogatásai.”²⁹ Vókó tehát szintén arra hívta fel a figyelmet, hogy a belső ellenőrzés mellett a külső kontroll is meg kell honosítani. Arra mutatott rá, hogy az ideális ellenőrző rendszerben maga a külső kontroll is összetett: a nemzeti elemek mellett léteznek nemzetközi elemei is, méghozzá egyrésztől a nemzetközi szervezetek által biztosított bírósághoz fordulás lehetősége, másrésztől pedig a nemzetközi szervezetek által életre hívott látogatómechanizmusok tevékenysége.

Mintegy egy évtizeddel később Lajtár István is felhívta a figyelmet arra, hogy „[a] büntetés-végrehajtás kontrolljával kapcsolatos nemzetközi elvárások (ajánlások, irányelvek stb.) – bizonyos hangsúlybeli különbségek mellett – egybehangzóan mutatnak rá a garancia- és kontrollrendszer belső és külső elemeinek együttes fontosságára. A kétfajta

különös tekintettel a szabadságvesztésre. In: Az emberi jogok érvényesülése a büntető igazságszolgáltatásban, XLIII. Nemzetközi Kriminológiai Konferencia, Miskolc, 1990. augusztus 21-25., Miskolci Egyetem, Bűnügyi Tudományok Tanszéke kiadványa, Miskolc, 1991. 158-160. o.

28 Horváth T. (1991): i. m. 160. o.

29 Vókó György: Büntetés-végrehajtási jog. Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 1996. 140. és 156. o.; Vókó György: Garanciák. A büntetés-végrehajtást övező biztosítékok. Börtönügyi Szemle 1998/3. 8. o.

ellenőrzés ugyanis kölcsönösen feltételezi és erősíti egymást, bármelyik fogyatékosága az egész garanciarendszert gyengíti. A nemzetközi tapasztalatok is azt mutatják, hogy a független ellenőrzés még azon országokban is alapvető fontossággal bír, amelyek büntetés-végrehajtási rendszerei a legfejlettebbek és viszonylag átláthatók. Lényeges hangsúlyozni, hogy a nemzeti független ellenőrzés léte nem a belső, kormányzati ellenőrzés minőségével szembeni alapvető bizalmatlanság megnyilvánulása, hanem annak további garanciális eszköze, hogy az esetleges törvénysértések, visszaélések megelőzhetőek, illetve eredményesen kezelhetőek lehessenek. Hasonló módon a hatékony belső kormányzati ellenőrzés hiánya vagy annak gyengesége, esetleges diszfunkciója esetén a külső kontroll sem tudja biztosítani az elvárható egyensúlyt, nem tudja és nem is veheti át a belső ellenőrzés feladatát. A két típusú ellenőrző rendszer együttes léte és kiegyensúlyozott működése adhat igazi garanciákat arra nézve, hogy a jogfosztó és jogkorlátozó szankciókat az emberi méltóság tiszteletben tartásával hatékonyan és átláthatóan hajtsák végre.³⁰

Vókó György azon felül, hogy több tudományos munkájában következetesen a kontroll komplexitása mellett érvelt, egyik tanulmányában részletesen elemezte azt is, hogy melyek a „jó” kontroll ismérvei. Meglátása szerint³¹ a kontroll három funkciót foglal magában:

1. ellenőrzést (verifikációt), ami a jog büntetés-végrehajtási intézeteken belüli alkalmazásáról és a börtönpolitika megvalósításáról kíván megbizonyosodni;
2. közvetítést (mediációt), aminek az a célja, hogy a fogvatartott és a börtönnevelés közötti vitás kérdésekben megoldást nyújtson;
3. megfigyelést, amelynek az a lényege, hogy a mindennapi ellenőrzést lehetővé tévő külső polgári szerv ugyanúgy jelen legyen a büntetés-végrehajtási intézeten belül, mint a szabad társadalomban.

Ezen funkciók ismeretében pedig az ideális ellenőrzés elvei Vókó szerint a következők:

- sokrétű specializálódás: az a jó, ha a kontrollban minél több olyan szerv vesz részt, amelyek más-más területre specializálódtak, mert így válik teljeskörűvé az ellenőrzés, így tud minél több nézőpontot átfogni;
- az ellenőrzés kiszélesítése: az minél szélesebb körben fogja át az ellenőrzött tevékenységeket és helyszíneket;
- függetlenség: álljon fenn a politikai hatalomtól, a börtönigazgatóságtól és minden olyan szervezettől, amely kapcsolatban áll a börtönvilággal (Vókó szerint állami alkalmazottakból álló olyan speciális testület legyen, amely az ellenőrzés állandóságát és szakmaiságát tudja biztosítani);
- pontos referenciakeret felállítása: előre meg kell határozni a börtönigazgatóság és a beosztottak feladatait, a fogvatartó intézetek jogi rendszerét, a fogvatartottak

30 Lajtár I. (2008): i. m.14. o.

31 Vókó György: A fogva tartási helyek ellenőrzésének bővítése az Európai Unióban. Magyar Jog 2004/2. 77-78. o.

jogállását, pontos és nyilvános célokat, határidőket, értékelési mutatókat mind nemzeti, mind nemzetközi szinten;

- transzparens metodika;
- megfelelő tapasztalattal és minősítéssel rendelkező személyek, mivel a „börtön” a maga sajátos szabályaival, szokásaival és szakmai gyakorlatával különleges társadalmat jelent;
- az ellenőrzők rendelkezzenek megfelelő „hatalommal” feladataik teljesítéséhez: minden intézetet taláalomra meglátogathassanak, széleskörű kutatást kezdeményezhessenek, vizsgálatokat végezhetnek, minden információt begyűjthessenek, minden fogvatartottal és beosztottal bizalmasan beszélhessenek, minden dokumentumot vagy felvilágosítást megkaphassanak, javaslatot tehesse, tematikus tanulmányokat végezhetnek;
- a jelentéseket el kell juttatni a kompetenseknek: az illetékes miniszternek, az Országgyűlésnek, és a nyilvánosság számára is elérhetővé kell tenni.

Amennyiben az ellenőrzés kialakítása és végrehajtása során mindezen követelményeknek sikerül érvényt szerezni, olyan mechanizmus működhet, amely a fenti funkciókat képes hatékonyan megvalósítani.

4. Konklúzió gyanánt

Látható, hogy konkrét követelmények nem csupán az ellenőrzés egyes elemeivel, hanem a szabadságvesztés ellenőrző rendszerével, mint az egyes elemek által alkotott egységgel, egészen szemben is megfogalmazódnak. Úgy vélem, hogy ez a szemlélet, tehát az ellenőrzés rendszerként történő kezelése, értékelése azért bír különös jelentőséggel, mert az egyes ellenőrző elemek összhatásában, rendszer szintű közös és együttműködésében rejlik a kontroll legfőbb ereje, a hatékonysága. Legyen ugyanis bármilyen komplex és sokszínű az ellenőrzés rendszere, az valamennyi elemében közös, hogy tevékenységük azonos célt szolgál: a szabadságvesztés végrehajtásának kontrollját. A közös cél pedig igazolja a tevékenységek összehangolását.

Horváth Tibor már a rendszerváltozást követően leszögezte: „[n]apjaink modern, demokratikus társadalmainak egyöntetű célja, hogy [...] az embertelen magatartásokat a jogrendszereikből kiirtsák. Az elítéltek büntetése csak az legyen, amit a bíróság rájuk kiszabott és ehhez egyetlen intézmény vagy magánszemély se kapcsolhasson öntörvényűen semmiféle többlet hátrányt, negatív jogkövetkezményt.” Ma sincs ez másként. A szabadságvesztés végrehajtását ellenőrző rendszer elemei mind ezt a célt szolgálják. A tét pedig igen nagy, mivel „[c]sak ilyen viszonyok fenntartása mellett érezhetjük magunkat egy jogállam állampolgárainak.”³²

32 A magyar büntetőpolitika perspektívái az európai integrációban. Összehasonlító jogi vizsgáló-

Irodalomjegyzék

- A magyar büntetőpolitika perspektívái az európai integrációban. Összehasonlító jogi vizsgálódás az ember jogok érvényesüléséről a büntető igazságszolgáltatás rendszerében. Beszámoló az 1991. január 1. és 1994. december 31. között lefolytatott OTKA 2426 sz. kutatásról. Témavezető dr. Horváth Tibor egyetemi tanár, Miskolci Egyetem Bűnügyi Tudományok Tanszéke, Miskolc, 1994.
- Csernyánszky Lajos – Horváth Tibor – Heylmann Katalin – Kabódi Csaba – Lőrincz József – Nagy Ferenc – Palló József: Büntetés-végrehajtási jog. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2007.
- Haraszi Katalin: A kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetések tilalma az ENSZ és az Európa Tanács legfontosabb dokumentumaiban, valamint az állampolgári jogok országgyűlési biztosának tevékenységében. *Acta Humana* 2008/3. 47–63. o.
- Horváth Tibor: Az emberi jogok védelme a büntetőjogi szankciók végrehajtása során, különös tekintettel a szabadságvesztésre. In: *Az emberi jogok érvényesülése a büntető igazságszolgáltatásban*, XLIII. Nemzetközi Kriminológiai Konferencia, Miskolc, 1990. augusztus 21–25., Miskolci Egyetem, Bűnügyi Tudományok Tanszéke kiadványa, Miskolc, 1991.
- Lajtár István: Jogállami biztosítékok a hazai végrehajtásban, a garancia- és kontrollrendszer komplexitása és fejlesztésének lehetséges irányai. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest, 2008.
- Lőrincz József – Koósne Mohácsi Barbara – Lukács Krisztina – Páló József: Büntetés-végrehajtási jog. ELTE Eötvös Kiadó Kft., Budapest 2017.
- Lukács Krisztina: A szabadságvesztés büntetés kontrolljának modelljei és az alkotmányossági kontroll. In: *Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma*, Miskolc, 2016. november 17., Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa; Miskolci Egyetem Tudományos és Nemzetközi Rektorhelyettesi Titkárság, 2017. 193–198. o.
- Vókó György: Büntetés-végrehajtási jog. Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 1996. 140. és 156. o.
- Vókó György: Garanciák. A büntetés-végrehajtást övező biztosítékok. *Börtönügyi Szemle* 1998/3. 8–30. o.
- Vókó György: A fogva tartási helyek ellenőrzésének bővítése az Európai Unióban. *Magyar Jog* 2004/2. 77–78. o.

dás az ember jogok érvényesüléséről a büntető igazságszolgáltatás rendszerében. Beszámoló az 1991. január 1. és 1994. december 31. között lefolytatott OTKA 2426 sz. kutatásról. Témavezető dr. Horváth Tibor egyetemi tanár, Miskolci Egyetem Bűnügyi Tudományok Tanszéke, Miskolc, 1994. 32. o.

Madai Sándor¹

HÚSZ ÉV MÚLTÁN – AZ ÚJABB CSALÁSSZERŰ BŰNCSELEKMÉNYEKRŐL

Jelen munka témaválasztását az Ünnepelet éppen húsz éve közölt tanulmánya inspirálta.² Azóta nem „csupán” húsz év telt el, hanem új Büntető Törvénykönyv is született, némiképp alakítva büntetőjogunkat. Az új Btk.-ban megjelent csalásszerű, megtévesztő magatartások számbavétele talán lehetetlen, de nem is tűnik szükségesnek, hiszen azok az elvek és érvek, amelyeket az Ünnepelet a már említett munkájában csokorba gyűjtött, még hosszú ideig helytállóak lesznek. Ezért célom csupán annyi, hogy egyes, csalásnak nevezett magatartások kapcsán rámutassak, hogy a megtévesztő magatartás – önmagában – még nem csalás.

Mindenekelőtt azonban: Tisztelt Professor Úr! Boldog születésnapot és jó egészséget kívánok!

1. Előjáróban

Ha visszatekintünk a csalás múltjára, úgy tűnik, hogy nem volt egyértelmű – önállóságát, más deliktumoktól való függetlenségét tekintve – a kezdet. Napjaink honi büntetőjogából kiindulva, talán nem alaptalan a kijelentés, miszerint találhatunk olyan „új” tényállás(ok)at is, amely(ek) ismét közelebbi kapcsolatot tükröz(nek) a két szemlélet között, vagyis az önálló, független arculat, s a valóság meghamisításaként felfogó – s mint ilyen, a hamisítási cselekményekhez kötődő – szemlélet között. Ez a kapcsolat még akkor is meghúzódott a csalásszerű cselekmények háttérében, amikor már úgy tűnt, hogy kilépett a hamisítás rávetülő árnyékából. Talán szükségszerű e kapcsolat a hamisítási és a csalási deliktumok között, talán csak a mindenkori jogalkotó képtelen e kapcsolaton túllépni, persze az is lehetséges, hogy a jogalkalmazó véli ezzel is igazolhatónak az egy-egy konkrét ügyben elfoglalt álláspontját.

A csalás (illetőleg a megtévesztési elem okán ilyennek tűnő) magatartások hosszú időn keresztül keresték tehát helyüket – nem csak a magyar – jogrendszerben. Előjáróban arra feltétlenül utalni kell, hogy a stellionatus és a falsum fogalmak hosszú évszázadokig ha nem is szinonimaként, de hasonló cselekményeket lefedő elnevezés-

1 Tanszékvezető habil. egyetemi docens, DE ÁJK Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék/
habil. egyetemi docens, NKE RTK Büntetőjogi Tanszék

2 Tóth Mihály: A csalás formáinak és büntetőjogi értékelésének változásai. Belügyi Szemle 2001/4–5. szám 3–15. o.

ként éltek a jogi köztudatban, így valószínű, hogy az elnevezések a hamisítás-szerű cselekményeket és a csalárdsággal hasznot szerezni kívánó cselekményeket jelölik.³

Hosszú időn át elsődlegesen a falsum (illetve quasi falsum) fogalmán értették a csalás-szerű cselekmények egy részét is, s ebből következően a falsum és a csalás fogalmak közé egyenlőségjel került.⁴ Álláspontunk szerint e hosszú időn át elfogadott elképzelések részben téves koncepcióból indultak ki, amennyiben elfogadjuk azt, hogy a kontinentális jogrend alapja a római jog. Rómában ugyanis *előbb* létezett a falsum fogalma, mint a stellionatus-é. Ezt egyértelműen alátámaszthatjuk azzal, ha a preklasszikus korra gondolunk, amikor is a *lex Cornelia de falsis* a hamisításokat rendelte büntetni, s a stellionatus a klasszikus korban jelent meg csupán, mégpedig úgy, hogy minden olyan csalárd cselekményt értettek alatta, amely nem tartozott más bűncselekményi kategóriába.⁵ S való igaz, hogy a falsum alatt csalás-szerű cselekményeket is értettek, de azt nem a csalás modern értelemben felfogott lényege miatt tették, hanem mert a falsum a valóság meghamisítása révén a társadalomra nézve veszélyesnek minősült, tehát a hamisítási momentum miatt rendelték büntetni, hiszen a már említett *lex Cornelia* is a hamisítási eseteket büntette elsődlegesen.⁶ Tehát a falsum nem a csalás fogalmát jelentette, hanem a falsum fogalma *alatt* szabályoztak csalási cselekményeket.⁷ Ebből

3 Kindhäuser, Urs – Neumann, Ulfrid – Paeffgen, Hans-Ullrich (Hrsg.): Strafgesetzbuch, 2. kötet, Nomos, Baden-Baden, 2005. 4567-4568. o.

4 A német nyelvetterület szemléletének változására vonatkozóan lásd Stohanzl, Rudolf: Die Auflösung des bisherigen Betrugsbildes. In: Zum neuen Strafrecht – Referate zum besonderen Teil des Strafgesetzbuches gehalten bei der Richterwoche 1974, Bundesministerium für Justiz, Wien, é.n. 19-27. o.

5 Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és intéstitúciói, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996. 564-566. o. és Edvi Illés Károly: A büntetőtörvénykönyv magyarázata, III. kötet, Révai testvérek kiadása, Budapest, 1894. 245. o.

6 Angyal például Paulusra hivatkozva nevezi a falsum-ot csalásnak, álláspontom szerint az említett utalás tartalmilag inkább a *lex Cornelia* hamisításának felel meg. Angyal Pál: A csalás. A magyar büntetőjog kézikönyve 16. Athenaeum, Budapest, 1939. 6. o. Jelen esetben pontosan az – illetve az is – nehézkessé teszi a csalás tényállásának történeti vizsgálatát, hogy korábbi szerzők már a fogalmak tekintetében sem voltak egy dimenzióban, vagyis a XVII-XVIII. században vannak, akik bizonyos cselekményeket falsum-nak neveztek, mások ugyanazt a cselekményt stellionatus-nak nevezték, van, aki mindkét fogalmat ismerte, van, aki csupán az egyiket. A hazai irodalmi álláspontokra utalva a Csemegi-kódex miniszteri indokolása megjegyzi, hogy „*régibb tudósaink nézetei is végtelenül különböznek e büntettré nézve*”. Lőw Tóbiás: A magyar Büntetőtörvénykönyv a büntettekről és a vétségekről és teljes anyaggyűjteménye, II. kötet, Budapest, 1880. 733-735. o. Valószínűleg az említett tudósok több tényező hatása miatt sem jutottak konszenzusra, ennek oka lehetett az egységes, törvényben meghatározott tényállás hiánya, továbbá a latin nyelv fogalmi készletének tartalmi változása, valamint a külföldi hatások felerősödése egyaránt.

7 Találón jegyzi meg e vonatkozásban Edvi Illés az 1894-ben megjelent művében, hogy a „*múlt század végéig e felfogás nyomán általában a hamisításba olvasztották be a csalás fogalmát,*” Edvi

következően a falsum inkább a hamisítás fogalmát fedte le – legalábbis eredetileg –, s a stellionatus az összes egyéb csalárd, csalási cselekményt, így a csalást is.⁸ A későbbi évszázadokban azonban már a hamisítástól egyértelműen különválasztották a csalást, s ekként önálló arculatot kapott.⁹

2. A csalás és csalásszerű vagyon elleni deliktumok az új Btk.-ban

A 2012. évi C. törvény – az új Büntető Törvénykönyv – hatályba lépésével a korábbi vagyon elleni bűncselekmények három külön fejezetbe kerültek: a vagyon elleni erőszakos, a vagyon elleni és a szellemi tulajdonjog elleni bűncselekmények cím alatt. A nem erőszakos vagyon elleni deliktumok kapcsán talán a legnagyobb arányú változás a csalás, illetve az új csalás jellegű magatartások kapcsán figyelhető meg. Megjegyzendő, hogy sok olyan tényállás szerepel még honi büntetőjogunkban, amelyek az Ünnepektől már említett, inspiráló munkájában is nevesítésre kerültek – s az azokkal kapcsolatos megközelítés érdemben sem változott –, így azokra nem tűnik indokoltnak kitérni.¹⁰

A csalással kapcsolatos, az új törvényben megjelenő változások külön szót érdemelnek nem csupán azért, mert bizonyos esetekben a kár helyett – lényegét tekintve – a vagyoni hátrány jelenik meg a csalás eredményeként, valamint azért, mert új minősített esettel gazdagodott a tényállás, hanem azért is, mert két új, csalásnak nevezett, azonban klasszikus felfogással annak aligha tekinthető bűncselekménnyel is bővült a vagyon elleni deliktumok fejezete. A csalás újként szabályozott minősítő körülménye („jótékony célú adománygyűjtést színlelvé” elkövetés) kizárólag a szabálysértést minősíti fel vétséggé. E körülménnyel kapcsolatban azonban nem teljesen világos, hogy ha a jogalkotó olyan fokban érezte társadalomra veszélyesnek e körülményt, hogy vétséggé avatja általa a szabálysértést, akkor miért nem indokolt a magasabb kárt okozó esetekben is szabályozni? Az 1990-es évektől kezdődően egyre gyakrabban fordul elő, hogy az elkövetők különféle jótékony célra gyűjtenek adományokat, melyeket nem továbbítanak a passzív alanyok számára megjelölt személyekhez, szervezetekhez. E magatartásukkal az elkövetők nem csupán a bűncselekmény jogi tárgyait (vagyon, bízalom) támadják, hanem az állampolgároknak meglévő (meglévő?) társadalmi szolidaritás érzését is semmibe veszik. Ebben az esetben egyfajta szűkebb¹¹ büntetőjogi védelmet biztosít-

Illés K.: i. m. 245. o. Célszerű kiegészíteni az állítást azzal, hogy nem csak a „*múlt század végéig*” tartotta magát ez az álláspont.

8 Egyetérthetünk e tekintetben Finkeyvel, aki szerint a stellionatus volt az a cselekmény, amelyet „*a csalás ősanjának szoktak tekinteni*”. Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Grill, Budapest, 1914. 737. o.

9 Tóth M. (2011): i. m. 4-5 o.

10 Tóth M. (2011): i. m. 9. o.

11 Másik megoldás lehetett volna, ha „*a vagyoni előny közhasznú célra történő felhasználásának színlelésével*” történő elkövetést rendelte volna a törvény súlyosabban büntetni. Mindkettővel

hatunk a cselekménnyel szemben, s így megtartható az a differenciálás, ami indokolt ahhoz, hogy csupán ott legyen büntetőjogi beavatkozás, ahol feltétlenül szükséges a társadalom védelme érdekében. A jótékony cél meghatározása pedig – nem meglepő módon – a bíró mérlegelési jogkörébe tartozik, az eset körülményeinek függvényében. Magával a minősítő körülmény bevezetésével egyetérthetünk.

A csalás tényálláshoz kapcsolódóan a jogalkotó egyértelművé tette, hogy az is csalásnak minősül, ha a kár valamely igénybe vett szolgáltatás ellenértékéeként merült fel (pl. szállodai szoba fizetés nélküli igénybe vétele, fizetés nélküli lakásbérletek).¹²

Találkozhatunk a „csalások” között egy „régi-új” (információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás) és egy új (gazdasági csalás) deliktummal.

Szintén új vagyon elleni bűncselekményként kerül bevezetésre az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás (375. §), amely tényállási elemei lényegét tekintve megfelelnek az 1978. évi Btk. 300/C. § (3)-(4) bekezdésében foglaltaknak. Az információs rendszer felhasználásával elkövetett, kárt okozó magatartások első-sorban vagyoni érdekeket sértő, csalásszerű magatartások, mindazonáltal ezeket – a jogalkotó indokolásban kifejtett álláspontja szerint – a csalástól elkülönítetten indokolt szabályozni, hiszen hiányzik a klasszikus értelemben vett tévedésbe ejtés vagy tévedésben tartás; a kárt az információs rendszer jogtalan befolyásolása okozza. A Btk. ennek megfelelően a vagyon elleni bűncselekmények fejezetében önálló tényállásként szabályozza az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalást. A törvény új elemként információs rendszer felhasználásával elkövetett csalásként rendeli büntetni az elektronikus készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel elkövetett csalásszerű visszaéléseket is, mivel ezek szükségszerűen információs rendszer felhasználásával valósulnak meg. Az 1978. évi Btk.-nak megfelelően a bűncselekmény körébe vonja a készpénz-helyettesítő fizetési eszköznek nem minősülő kincstári kártyát és fizetésre alkalmas kereskedelmi kártyákat, valamint a külföldön kibocsátott készpénz-helyettesítő fizetési eszközöket. S bár maga a jogalkotó is utal arra, hogy nem klasszikus csalásról van szó (mivel nincs természetes személyt érintő megtevesztő manőver), azonban – ezzel együtt – nem zavartatta magát, s csalásként nevezte el a deliktumot...

3. A gazdasági csalás

Bővült tehát a vagyon elleni bűncselekmények fejezete egy, a jogalkotó által csalásként definiált cselekménnyel ez pedig a gazdasági csalás (374. §). Az indokolás szerint a *„gyakorlatban több ízben fordult elő az, hogy a jellemzően állami tulajdonú gazdasági*

kapcsolatban lásd Madai Sándor: A csalás büntetőjogi értékelése, HVG ORAC, Budapest, 2011. 252-253. o.

12 Részletesen lásd Hollán Miklós: A szolgáltatások megfizetés szándéka nélküli igénybevétele és a büntetőjog – Dogmatikai és jogpolitikai vizsgálódás egy empirikus kutatás hajnalán. Magyar Jog 2019/4. szám 189-211. o.

társaság vezetői olyan tevékenységet végeztek, amely a gazdasági társaságnak milliárdos kárt okozott. Természetes személy megtévesztésének hiányában a csalás ezen esetekben nem volt megállapítható, holott magát a gazdasági társaságot, illetve annak szerveit tévedésbe ejtették. A hűtlen kezelés törvényi tényállása nem értékeli e cselekmények legfőbb jellegzetességét, azaz a megtévesztő magatartást. Ugyanakkor e cselekményeknél a büntetőjogi megítélés szempontjából kevésbé releváns az, hogy az elkövetőre rá van-e bízva a vagyoni és megállapítható-e a kötelességszegés.” A deliktumot az okozott vagyoni kár nagysága, az üzletszerűség és a bünszövetségben történő elkövetés minősíti.

A gazdasági csalás törvénybe iktatását szükségtelennek tartjuk. A Btk. indokolása szerint: *„természetes személy megtévesztésének hiányában a csalás ezen esetekben nem volt megállapítható, holott magát a gazdasági társaságot, illetve annak szerveit tévedésbe ejtették.”* Nyilvánvalóan önellentmondó indokolás. Legjobb tudásunk szerint egy gazdasági társaságot fogalmilag kizárt tévedésbe ejteni, mert nincs tudata, amiben a valóságtól eltérő tartamú tévképzet(ek) tükröződhet(nek). Eddig még nem is lenne probléma az indokolással, azonban azzal már igen, hogy a gazdasági társaság képviselői természetes személyek, illetőleg annak szervei mögött természetes személyek állnak. Ebből a szempontból tehát a csalás megállapítható, ha – egyéb törvényi kritériumokon túl – az elkövető részéről megvalósul természetes személyre irányuló, megtévesztő magatartás. A csalás ugyanis több szempontból is sajátos jellemzőkkel bíró bűncselekmény, nem csupán a vagyoni elleni, hanem általában a bűncselekmények körében. Egyik sajátos tulajdonsága az esetleges többpólusú volta.¹³ Feltétlenül szükséges a cselekményhez az elkövető, aki a megtévesztő magatartást kifejti (első pólus), rajta kívül szintén nélkülözhetetlen a passzív alany, akit az elkövető becsap, és aki a vagyoni hatályú diszponálást megvalósítja (második pólus – egyben szükséges és mellőzhetetlen követelmény a passzív alany és a rendelkező személyazonossága). Abban az esetben, ha az elkövető egyben a vagyonnal, vagyonelemmel gazdagodó fél is, továbbá a passzív alany egyben a sértett, akkor megmarad kétpólusú jogviszonynak a szituáció. Abban az esetben viszont bővíthet, ha a passzív alany nem a saját vagyona rovására, hanem máséra nézve tesz rendelkező nyilatkozatot. Ebben az esetben a passzív alany mellett egy tőle különböző személy is belép a jogviszonyba sértetti minőségben (harmadik pólus). És bár feltehetően nem jelent tipikus megvalósulási formát, de nem zárható ki, hogy a vagyoni nem az elkövető oldalán, hanem, egy tőle különböző személynél jelentkezik (negyedik pólus). Ez utóbbi lehetőség nem kizárt, tekintettel arra, hogy a normaszöveg alapján nem azt kívánja meg a jogalkotó, hogy az elkövető gazdagodjon, nála csupán a jogtalan haszonszerzés célzatát kell a büntetőeljárás során bizonyítani, s ebből a szempontból annak a kérdése, hogy a vagyoni előny hol, illetve kinél realizálódik, mellékes. Ezt egyébként a hazai felsőbbírószági gyakorlat is kifejezetten elismeri.¹⁴

13 Kindhäuser, Urs: Strafrecht – Besonderer Teil II., Nomos, Baden-Baden, 2005. 206-210. o.

14 EBH2003. 841.

A gazdasági csalás vonatkozásában a három-, illetőleg a négypólusú variáns jöhetne szóba, ha a gazdasági társaság képviselőjében, érdekében eljáró személy tesz vagyoni rendelkezést, de az eredmény (csalásnál kár, gazdasági csalásnál vagyoni hátrány) a gazdasági társaságnál realizálódik. Ebből a szempontból tehát csak úgy képzelhető el a gazdasági csalás, ha mindkét fél részt vett a „színlelésben”. De ekkor meg nem csalási magatartás, mert nincs megtévesztett természetes személy. A csalásnál pedig a klasszikus dogmatika is feltételezi a megtévesztő manővert. Ha tehát egyáltalán nincs megtévesztés – mert mindkét fél részt vett a „színlelésben” – akkor, vélhetően, a közreműködők a külvilág felé próbálják leplezni cselekményük hamis voltát. Kiindulva az indokolásból („*a hűtlen kezelés törvényi tényállása nem értékeli e cselekmények legfőbb jellegzetességét, azaz a megtévesztő magatartást*”), egyetértünk Tóth Mihály álláspontjával: „*továbbmenvé: miért okoz hiányérzetet, hogy a hűtlen kezelés tényállása nem értékeli »a megtévesztő magatartást«? A jogtalan haszonszerzés által motivált megtévesztés nem szükségszerűen mindig kötelelısszegés is egyben? Dehogynem.*”¹⁵ Szintén csatlakozik az állásponthoz Sántha Ferenc is, aki a normaszöveg alapján – helyesen – utal arra, hogy e tényállásnak az elkövetési magatartása „színlelt gazdasági tevékenység végzése”.¹⁶ Márpedig – egyetértve Sántha Ferencsel – színlelt gazdasági tevékenységet nem lehet végezni. Úgy tűnik tehát, hogy valaki vagy végez tevékenységet vagy nem. „*A gazdasági csalás elkövetési magatartása a fentiek alapján inkább »a gazdasági tevékenység színlelése« kifejezéssel ragadható meg, amelynek lényege, hogy a felek (az elkövetők) között létrejött szerződésben szereplő gazdasági tevékenység – kereskedelmi vagy termelési tevékenység, egyéb szolgáltatás – elvégzésére nem kerül sor, és az nem is állt a felek szándékában, avagy az adott gazdasági tevékenység elvégzésére a megrendelőnek egyáltalán nincsen szüksége, és erről a felek tudomással bírtak.*”¹⁷

A tényállás elnevezése – annak tartalmából kiindulva – tehát félrevezető, mert nem a klasszikus értelemben felfogott csalási magatartásról van szó. Helyesebbnek tűnne tehát – már ha a jogalkotó ragaszkodik a deliktum megtartásához – a „gazdasági tevékenység színlelése” elnevezés, s egyben ezt lehetne a tényállás elkövetési magatartásaként is meghatározni.

„*Deklarált cél volt az elburjánzott csalásszerű magatartások csökkentése, erre válaszul bekerült a törvénybe a gazdasági csalás (374. §), amit bizonyára kezelni lehetne a csalás, a költségvetési csalás vagy a hűtlen kezelés befejezett alakzatával, esetleg kísérletével.*”¹⁸ A kijelentéssel csak egyetérthetünk. A gazdasági csalást tehát – a fentiekre tekintettel –

15 Tóth Mihály: A gazdasági bűnözés és bűncselekmények néhány aktuális kérdése, MTA Law Working Papers 2015/4. szám 16. o. További problémákra szintén lásd e tanulmányt.

16 Sántha Ferenc: A gazdálkodás során végzett vagyonkezeléssel kapcsolatos bűncselekmények I. Jogtörténeti előzmények és a gazdasági csalás problematikusságai. Miskolci Jogi Szemle 2019/2. különszám 2. kötet, 358. o.

17 Sántha F.: i. m. 361. o.

18 Tóth Mihály: Az új Btk. bölcsőjénél. Magyar Jog 2013/9. szám 529. o.

szükségtelennek véljük, „csalás”-ként pedig pláne. A jogtalan haszonszerzési célzat még önmagában nem teszi csalássá a magatartást, hiszen erre hivatkozással akár a kerítés is az lehetne, pedig attól a cselekménytől ez távol áll. A „színlelt”-ség szintén nem teszi csalássá, legfeljebb csalárddá; az eredménye – vagyoni hátrány – pedig éppen a hűtlen, illetőleg hanyag kezeléssel teszi rokonná. Úgy véljük, hogy a fent említett triász – a csalás, a költségvetési csalás vagy a hűtlen kezelés, esetleg a sikkasztást sem feledve –, a megfelelő elkövetői alakzat megválasztásával, tökéletesen alkalmas a jogalkotó által itt védeni kívánt jogi tárgyak oltalmára.

4. Gépjármű kilométer-számláló műszer által jelzett érték meghamisítása

A tényállás szintén újraéleszti a korábbi évszázadokban – évezredekben? – dúló vitát, amely a hamisítás-csalás relációjában volt megfigyelhető. Közvetetten védeni kíván a bűncselekmény minden olyan – a tényállásban jelzett – magatartástól, amely más vagy mások megtévesztéséhez segítséget nyújt, azonban nem vonhatók valamely vagyon elleni bűncselekmény alá. A tényállás megalkotásának indoka, hogy a közúti gépjármű kilométer-számláló műszere által jelzett érték manipulálásával (a valós érték csökkentésével, „visszatekeréssel”) a gépjármű magasabb áron értékesíthető, azonban ez csalásnak minősül. A korábbiakban viszont gyakran az volt csak bizonyítható, hogy a közúti gépjármű kilométer-számláló műszerét manipulálták, az azonban hogy ezt az eladó tette volna, vagy arról tudott volna, nem; így magatartása nem volt csalásként értékelhető. Úgyszintén az is gyakorta előfordult, hogy tetten értek közúti gépjármű kilométer-számláló műszert manipuláló személyeket, azonban a „megrendelő” valódi személye nem derült ki, vagy a későbbi csalási magatartással való kapcsolat nem volt bizonyítható. Az ilyen magatartások elleni büntetőjogi védelem biztosítása tehát azt célozza, hogy a közúti gépjármű kilométer-számláló műszer adatait jogellenesen befolyásoló személyek ellen önmagában is fel lehessen lépni.

A gépjármű kilométer-számláló műszer által jelzett érték meghamisítása nevű tényállás – abban az esetben, ha mechanikus rendszerű mérőműszerre követik el – a csalás, ha pedig elektronikus rendszerű mérőműszer az elkövetési tárgy, akkor az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás bűncselekmény sui generis előkészületi cselekménye. Úgy tűnik, hogy a jogalkotó e tényállás törvénybe iktatásával próbálta kiküszöbölni azt a bizonyítási nehézséget, amely – miként a korábbiakban is látható – a jelen tényállásban meghatározott magatartás és a csalás között olykor tükröződött. Jogtechnikailag mindenképpen érdekes megoldás – bár önmagában nem kifogásolható –, hogy a csalás egy konkrét előkészületi magatartását pönalizáljuk, s a többi magatartást nem. Elméleti oldalról vizsgálva kérdés: önmagában igazolhatja-e egy-egy előkészületi deliktum beiktatását az, hogy esetleg nagyobb számban fordul elő a mindennapokban?

5. Befejezés helyett

Bizony napjainkban is helytállónak tűnik Tóth Mihály húsz éve tett megállapítása, miszerint a csalásszerű magatartások „népszerűsége” nem a jogalkotó ilyen irányú rajongását tükrözi, hanem sokkal egyszerűbb, pragmatikusabb oka van: a jogalkotó ekként próbál lépést tartani a bűnözés átalakuló formáival. Lehet azonban más ok is a háttérben: a jogalkotó – a csaláshoz képest speciálisabb – csalásszerű tényállásokkal próbál a jogalkalmazó számára segítséget nyújtani a felismeréshez, másként megfogalmazva: a „nagy skatulyából” (csalás), több, „kis skatulyát” hozott létre, s így már – talán – egyszerűbben lehet minősíteni egy-egy cselekményt, esetleg megkerülhetővé tenni – a normaszöveg megfogalmazása okán – olyan tényállási elemeket, amelyek a csalásnál bizonyítandóak, ám az új deliktumoknál már nem követeli azokat meg a törvényalkotó. Ekként felfogva persze tekinthetjük az ilyen cizellálást „segítő jobbnak”, amelyet a jogalkotó kíván nyújtani a jogalkalmazónak, hogy egyszerűbbé, s végső soron eredményesebbé tegye harcát, ám lehet, hogy olyan következménnyel is számolnunk kell, amely semmiképp sem lehetett a jogalkotói céljaként deklarálható, ez pedig az újabb halmazati, elhatárolási kérdések előidézése. Ez sem új keletű...¹⁹ Húsz év múlva pedig meglátjuk, hogy mennyire változott büntetőjogunk, s milyen új problémákkal kell e témakörben szembesülnünk.

Irodalomjegyzék

- Angyal Pál: A csalás. A magyar büntetőjog kézikönyve 16. Athenaeum, Budapest, 1939.
- Edvi Illés Károly: A büntetőtörvénykönyv magyarázata, III. kötet, Révai testvérek kiadása, Budapest, 1894.
- Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Grill, Budapest, 1914.
- Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és institúciói, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.
- Hollán Miklós: A szolgáltatások megfizetés szándéka nélküli igénybevétele és a büntetőjog – Dogmatikai és jogpolitikai vizsgálódás egy empirikus kutatás hajnalán. Magyar Jog 2019/4. szám
- Kindhäuser, Urs – Neumann, Ulfrid – Paeffgen, Hans-Ullrich (Hrsg.): Strafgesetzbuch, 2. kötet, Nomos, Baden-Baden, 2005.
- Kindhäuser, Urs: Strafrecht – Besonderer Teil II., Nomos, Baden-Baden, 2005.
- Lőw Tóbiás: A magyar Büntetőtörvénykönyv a büntettekről és a vétségekről és teljes anyaggyűjteménye, II. kötet, Budapest, 1880.
- Madai Sándor: A csalás büntetőjogi értékelése, HVG ORAC, Budapest, 2011.

¹⁹ Tóth Mihály elhatárolási problémák megoldására irányuló javaslataira lásd Tóth M. (2001): i. m. 10-15. o.

- Sántha Ferenc: A gazdálkodás során végzett vagyonkezeléssel kapcsolatos bűncselekmények I. Jogtörténeti előzmények és a gazdasági csalás problematikus kérdései, Miskolci Jogi Szemle 2019/2. különszám 2. kötet
- Stohanzl, Rudolf: Die Auflösung des bisherigen Betrugsbildes. In: Zum neuen Strafrecht – Referate zum besonderen Teil des Strafgesetzbuches gehalten bei der Richterwoche 1974, Bundesministerium für Justiz, Wien, é.n.
- Tóth Mihály: A gazdasági bűnözés és bűncselekmények néhány aktuális kérdése, MTA Law Working Papers 2015/4. szám
- Tóth Mihály: A csalás formáinak és büntetőjogi értékelésének változásai. Belügyi Szemle 2001/4–5. szám
- Tóth Mihály: Az új Btk. bölcsőjénél. Magyar Jog 2013/9. szám

KÉRDÉSEK A CSÖDBÜNCSELEKMÉNY SZABÁLYOZÁSÁHOZ

Bár egyetemi éveim alatt oktatóim megkedveltették velem a büntetőjogot, be kell valljam, hogy az oktatási és kutatási területemhez legközelebb álló gazdasági bűncselekmények kapcsán is csak ritkán olvastam kollégáim írásait. Tóth Mihály Professzor Úr vonatkozó néhány tanulmánya ebbe a kivételes körbe tartozik. Tudományos előadásait a témában laikusnak számító hallgatóként is jól követhetőnek, világos vonalvezetésűnek tartottam, és élveztem az előadó szarkasztikus humorát.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Tudományos és Habilitációs tanácsában hosszú évekig ültünk egymás mellett. A doktori iskolai felvételi elbeszélgetéseken és a komplex vizsgákon megfigyelhettem lényegre törő, ugyanakkor egyértelmű kérdéseit. Emberségét és segítőkészségét mutatja, hogy a feltett kérdések nem feszegették a megválaszolhatóság határait.

Nagyon örültem, hogy néhány éve csatlakozott a Károli oktatói csapatához. Dékánként nagyon büszke voltam arra, hogy az Első Magyar Jogi Könyvszalonn keretében ő vehette át az „elméleti jogászoknak szóló 2020-ban megjelent jogtudományi szakkönyv” kategóriában a legjobb tudományos mű szerzőjének ítélt díjat az „Örök kérdések és bizonytalan válaszok az ezredforduló évtizedeinek büntetőjogi világából” című könyvéért.

Születésnapja alkalmából olyan területet választottam tisztelgő írásom tárgyául, amellyel Professzor Úr – a „Gazdasági büntetőjog Atyja” – is foglalkozott², akinek a nevéhez fűződik a gazdasági bűncselekmények hazai³ és nemzetközi⁴ szabályozásának a kritikai bemutatá-

1 dékán, tanszékvezető, egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

2 Tóth Mihály: Ezredvégi kis magyar „Pitaval”, avagy a gazdasági háttérnormák „lépcsőházi” effektusai 227-238 in Tóth Mihály: A büntetőjog pillérei és korlátai Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kara Pécs 2016.

3 Tóth Mihály: Gazdasági bűnözés és bűncselekmények Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 2002.; Belovics Ervin – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: Büntetőjog HVGORAC Budapest, 2015.

4 Tóth Mihály: Néhány szempont a gazdasági bűncselekmények új szabályozásához I. Büntetőjogi Kodifikáció 2004. 3. szám 20-32. o.

sa, aki a korábbi Btk.-ban szabályozott csődbüntettről is írt, tendenciákat érzékeltetett,⁶ kritikákat fogalmazott meg, foglalkozott a hasonló bűncselekmények elhatárolásával,⁷ javaslatot tett a módosítás mikéntjére vonatkozóan⁸, majd értékelte a csődbűncselekmény új szabályozást,⁹ és mindvégig nyomon követte a joggyakorlatot.¹⁰ Tóth Mihály büntetőeljárásai szempontból is megközelítette a gazdasági bűncselekményeket¹¹ és feltárta e magatartások kriminológiai hátterét is.¹² Jómagam nem foglalkoztam sem büntetőjoggal, sem büntető

-
- 5 Tóth Mihály: A csőd gazdasági vetülete: a csődbüntett 373-414. o. In Boóc – Tóth M – Török – Újlaki: Büntetőjog Budapest HVGORAC Könyvkiadó 2007.; TÓTH Mihály: Opponensi vélemény Gula József Csődbűncselekmények a magyar büntetőjogban és néhány európai állam büntetőjogában című PhD dolgozataról in TÓTH Mihály: A büntetőjog pillére és korlátai Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Pécs 2016., 393-397. o.
 - 6 Tóth Mihály: A csődbűncselekmények gyakorisága, másfél évtized tapasztalatai, a jogalkalmazás súlypontjai, kriminogén tényezők (2012) Kézirat; Tóth Mihály: Gazdasági bűneink és következményei egy „szép új világ”-ban, Rendészeti Szemle 2009/7-8. sz. 5-23. o.
 - 7 Tóth Mihály: Büntetőjogi felelősség és büntetőjogon kívüli felelőtlenség in TÓTH Mihály: A büntetőjog pillére és korlátai Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Pécs 2016., 245-251. o.
 - 8 Tóth Mihály: Néhány szempont a gazdasági bűncselekmények új szabályozásához II. Büntetőjogi Kodifikáció 2004. 4. szám
 - 9 Tóth Mihály: A Btk. „koncepcionális újdonságainak” utóélete In: Holé, Katalin; Király, Eszter (szerk.) Haladás és ellenállás - Erdei Tanár Úr és más szerzők dolgozatai Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2021.; Tóth Mihály: A gazdasági bűnözés és bűncselekmények néhány aktuális kérdése MTA Law Working papers 2015/4 Magyar Tudományos Akadémia, Budapest ISSN 2064-4515; TÓTH Mihály: Teljesült, életben tartott és meghiúsult várakozások az új Btk. kapcsán. In: Negyvenkettedik jogász vándorgyűlés, Budapest, Magyarország, Magyar Jogász Egylet (2019) pp. 79-90. o.
 - 10 Tóth Mihály: A mitológiától a Beatlesig – rendhagyó bűnügyi jogesettár megoldásokkal Dialog Campus Kiadó Budapest Pécs 2009. 102-103. o.
 - 11 Tóth Mihály: Segítheti-e az új büntetőeljárás törvény a gazdasági bűnözés elleni, hatékonyabb fellépést? In: Domokos, Andrea (szerk.) Az új büntetőeljárás törvény és a gazdasági bűnözés kapcsolata konferencia előadásainak szerkesztett változata Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, (2019) pp. 11-20.; TÓTH Mihály: Megjegyzések az új büntetőeljárás törvény egyes korrekcióiról. In: Czine Ágnes – Lukács Krisztina (szerk.): Időszerű kérdések a büntetőeljárásban. In: Czine, Ágnes; Lukács, Krisztina (szerk.) Időszerű kérdések a büntetőeljárásban, Budapest, Magyarország; Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2020) 95-110. o.
 - 12 Tóth Mihály: Morális deficit és paternalizmus: régi-új irányok a hazai gazdasági bűnözés határain, KRIMINOLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK 11-28. o., 18 o. (2017); Tóth Mihály: A gazdálkodással összefüggő bűncselekmények: egy kriminológiai gyufásdoboz oldalai, vagy lángra lobbanni képes gyufaszálak is? In: Domokos, Andrea (szerk.) A gazdálkodással összefüggő bűncselekmények büntetőjogi értékelése konferencia előadásainak szerkesztett változata Budapest, Magyarország, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2018) 11-24. o.

eljárásjoggal.. Az Ünnepelet előtt tisztelgő írás témaválasztására az bátorított, hogy a bűncselekmény alapjául szolgáló fizetéseképtelenségi jog körében publikáltam. Tóth Mihály díjnyertes könyvének címválasztása követésre buzdított, a kérdések és indítványok talán nem lesznek bántóak a szűkebb szakma számára, de tükrözik egy – a büntetőjogban még nem kellően elmélyült – civilista benyomásait.

Isten éltesen Mihály!

1. A csődbűncselekmény szabályozásának előzményei és ezek hatása

A végrehajtástól elkülönülő csőd kezdeti szabályaiban a csalárd adós megbüntetésére és a hitelezők helyzetének együttes javítására irányuló szándék még kéz a kézben járt és egységes szabályozást eredményezett. Hatályos jogunk külön szabályozza a büntetőjogi és fizetéseképtelenségi jogkövetkezményeket. A két joganyag azonban ma is igen szoros kapcsolatban áll. A Btk.-ban is használt fogalmakat (adós, hitelező, az adós gazdálkodó szervezet vagyonaival rendelkezni jogosult személy, fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet, stb.) a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény (a továbbiakban: csődtörvény) definiálja.¹³ A két jogterület közötti sokrétű kapcsolat és számos átfedés a büntetőjogi elvek sérülésmentes alkalmazhatóságának problémakörét is fölveti.

2. A nullum crimen sine lege elve vajon konfliktusmentesen összefér-e azzal, hogy a csődbűncselekmény tényállási elemeinek egy jelentős részét más törvény határozza meg?

Első kérdésfeltevésünk alapvetően teoretikus jellegű. A továbbiakban néhány konkrét nehézségre, megoldandó problémára is rámutatunk arra az esetre, ha a büntetőjog nem találna kivetni valót abban, hogy egyes bűncselekmények törvényi tényállását – részben, vagy egészben – más törvények határozzák meg. Tóth Mihály is észlelte a problémát. „A Btk. az 50-es években – kiváltképpen a gazdasági bűncselekmények szabályozásakor – többnyire kerettényállásokat tartalmazott. Noha a jogirodalom szerint ez azt jelenti, hogy a büntetőjogi tényállás egy, több, vagy mindegyik elemét nem a Btk., hanem valamely keretjogszabály tartalmazza, a hagyományos, klasszikus keretet kitöltő jogszabály sohasem az alanyt, a tárgyat, vagy pl. az elkövetési módot határozta meg, hanem mindig a lehetséges elkövetési magatartásokat.”¹⁴ Tóth Mihály rögzíti, hogy „a nullum crimen sine lege elvének érvényesítése – ha nem korlátozható is

13 Van olyan fogalom, a színlelt ügyelt, amelyet a csődbűncselekmény kapcsán a Btk. említ és, amelyet a Polgári törvénykönyv 6.92. § (2) bekezdése definiál. A tanulmányban azonban csak a csődjog és a büntetőjog kapcsolatát kívánjuk bemutatni.

14 Tóth Mihály: Vázlatok a gazdasági bűncselekmények köréből – az évezred vége felé közeledve. Magyar Jog 2000. április 197-198. o.

kizárólag a Btk.-ra – alapvetően mégis a büntető jogszabály feladata.”¹⁵ A kérdést Tóth Mihály differenciáltan közelíti meg. Egyrészt rögzíti, hogy „Ma már – a hagyományos közlekedési bűncselekményeken kívül – jóformán nincs olyan tényállás a Btk.-ban, amelynek elkövetési magatartását teljes egészében mögöttes jogszabály töltené meg.”¹⁶ Másfelől kritikusan állapítja meg azt, hogy „Ez azonban az időközben ránk zúdult nyomasztó jogszabály-dömpinget figyelembe véve kétes értékű előrelépés, s úgy gondolom a szabályozási módnak csak az optikája lett más. A hagyományos kerettartalom helyett mára az ún. háttérnormák épülnek be a gazdasági büntetőjogba, sokszor jobban átfonva a tényállásokat, mint a büntetőjog korábbi fejlődésében bármikor. Ezek már nem elkövetési magatartásokat fogalmaznak meg, látszólag elegánsabban, áttételesebben jelentkeznek, valójában azonban ismeretük nélkül egy lépést sem lehet tenni.”¹⁷

Bebizonyosodni látszik, hogy a csödbűncselekménnyel – ahogy általában a gazdasági bűncselekményekkel – büntetőjogásként sem lehet foglalkozni a háttérjogszabályok alapos ismerete nélkül. „Nem ez az első, és nyilvánvalóan nem is az utolsó eset, amikor egy fogalom kereteit kitöltő mögöttes jogszabály nincs figyelemmel a büntetőjog sajátos, de pontos fogalomrendszerére, pedig az összhang megteremtése, mint általában, itt is egyértelműen alkotmányosság kérdés, a jogbiztonság igénye” – írja Tóth Mihály a fizetésképtelenséggel fenyegető helyzet csödtörvényben rögzített definíciója kapcsán. A csödtörvény korábbi verziójában szereplő fogalom meghatározás egyik fordulatának három értelmezési lehetőségét is bemutatta Professzor Úr, és érzékeltette, hogy „... a háttérnormában a -hat, -het képző egyaránt kifejezheti az eshetőleges szándékot és a tudatos gondatlanságot is. A csödbűncselekménynek azonban a magyar jogban kizárólag szándékos alakzata van.”¹⁸ A konkrét esetben a csödtörvény „ésszerűen előre látható” fordulata valóban kifogásolható volt, és a kritikát nem csupán – és álláspontom szerint nem is elsősorban – a büntetőjoggal való összhang hiánya alapozta meg. A szöveget a magánjogi elvárhatósági mércére tekintettel eredetileg is úgy kellett értelmezni, hogy „egy vezető tisztviselőnek előre kellett volna látnia” azt, hogy a gazdálkodó szervezet nem lesz képes esedékességkor kielégíteni a vele szemben fennálló követeléseket.¹⁹ A

15 Tóth Mihály: Vázlatok a gazdasági bűncselekmények köréből – az évezred vége felé közeledve. Magyar Jog 2000. április 198. o.

16 Tóth Mihály: Vázlatok a gazdasági bűncselekmények köréből – az évezred vége felé közeledve. Magyar Jog 2000. április 198. o.

17 Tóth Mihály: Vázlatok a gazdasági bűncselekmények köréből – az évezred vége felé közeledve. Magyar Jog 2000. április 198. o.

18 Tóth Mihály: A csődjog és a büntetőjog újabb óvatos határvitái. 176-186. o. In Tóth Mihály: Örök kérdések és bizonytalan válaszok az ezredforduló évtizedeinek büntetőjogi világából. HVGORAC, Budapest, 2020. 180. o.

19 A csödtörvény hatályos szövegében szereplő fordulat eltér Tóth Mihály javaslatától, aki „a gazdálkodó szervezet vezetői előre látták vagy belenyugodtak abba, hogy a gazdálkodó szervezet nem lesz képes esedékességkor kielégíteni a vele szemben fennálló követeléseket” szövegfordulatot tartotta volna helyénvalónak. A csödtörvény 33/A § (1) bekezdése egy

fogalom így illeszkedett (volna) a polgári-kereskedelmi jog szemléletmódjához, amely egy bizonyos személytől elvárható („tőle elvárható”) magatartás helyett az „adott helyzetben általában elvárható” magatartás tanúsítását követeli meg. Ez a megoldás nem adott volna „felmentést” az átlagosnál kevésbé gondos vezetőnek, aki nem tudta felmérni a cégének jövőbeni pénzügyi helyzetét, ha más vezető tisztségviselők erre képesek lettek volna. A csődtörvény hatályos szövege ennek a szemléletnek a jegyében fogant. „A fizetőképtelenséggel fenyegető helyzet bekövetkezte az az időpont, amikortól kezdve a gazdálkodó szervezet vezetői előre látták, vagy az ilyen tisztséget betöltő személytől elvárható gondosság mellett látniuk kellett, hogy a gazdálkodó szervezet nem lesz képes esedékességgel kielégíteni a vele szemben fennálló követeléseket.” A módosítás következtében a szöveg megfelel a csődjog szempontrendszerének, de nem teremti meg a büntetőjoggal való összhangot, mivel az „ilyen tisztséget betöltő személytől elvárható gondosság” hiánya – büntetőjog szempontjából nézve – gondatlan magatartás, amit a Btk. nem minősít csődbűncselekménynek, mivel a csődbűncselekmény valamennyi alakzata szándékosan követhető el.

Az ismertetett példa jól mutatja, hogy nem teljesen probléma mentes a büntetőjog „bástyáját” a fizetőképtelenségi jog „ingoványos” talajára építeni. A „hozott anyagból építkezés” veszélyei érzékelhetőek. Büntetőjogon kívülről természetesen nem adható válasz azzal kapcsolatban, hogy vajon érvényesül-e a nullum crimen sine lege elv a gazdasági bűncselekmények és különösen a csődbűncselekmények terén, a civiljogász néhány szempontja azonban talán adalékként figyelembe vehető a kérdés megválaszolásához. Számomra úgy tűnik, hogy nincs minden rendben ezen a területen.

3. Elegendő-e a másik jogterület ismerete és figyelembe vétele?

A büntetőjogi szabályok és a háttérnormák kapcsolatának Tóth Mihály által felállított pontos diagnózisa részben a jogalkotónak, részben a jogalkalmazónak szóló feladatmeghatározással párosul, amikor Professzor Úr az alábbi „terápiát” fogalmazza meg. „Először: a jogalkotásnak arra kell törekednie, hogy a Btk. és a háttérnormák közötti összhang erősödjék, a szabályozás során a különböző tárcák és jogágak kapcsolata azonos elvi alapokon nyugvó és folyamatos legyen. Másodsor: aki a gazdasági büntetőjog alkalmazására adta a fejét, az másoknál is kevésbé lazíthat. Ismernünk, figyelniük kell a háttérjogszabályokat, ám ha úgy érezzük, indokolatlan túlsúlyuk már a büntetőjogi felelősség alapkérdéseit kezdi ki, vagy a büntetőjog ultima ratio jellegének fenntartását veszélyezteti, bátran visszatérhetünk a klasszikus büntetőjogi elvekhez, s a felelősség kérdését a tényállásszerűség megállapíthatósága esetén is a bűnösség, a felróhatóság beható vizsgálata alapján dönthetjük el. A büntetőjogi felelősség mellett, vagy akár

időpontot kíván meghatározni, amely célra a vezető tudatállapotának vizsgálata – véleményem szerint – nem lenne praktikus.

helyette is alaposan meg kell vizsgálnunk az egyéb felelősségi formákat.”²⁰ Soraimmal ösztönözni is szeretném az Ünnepetet az „akár helyette is” fordulat jövőbeni kibontására, részletezésére. Ennek megtörténteig arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy minden jogág a saját célkitűzéseit kívánja a maga sajátos eszközeivel megvalósítani. Az azonos területet szabályozó két jogág céljaiban és eszközeiben lehetnek indokolt különbségek.²¹ Magam részéről helyeslem azt, hogy a hitelezők érdekeit már akkor is a társaság és a tulajdonosok érdekei elé kell sorolni, amikor a cég vezetése még nem észleli a később esedékessé váló tartozás teljesítésére való képtelenné válást, de az adott helyzetben általában elvárható gondosságot tanúsító vezető ezt már látná. Ilyen helyzetben a cég gazdálkodása sajnos nem változik meg, még nem tesznek kifejezett lépéseket a teljesítőképesség biztosítására, tehát a csődjogi jogalkotó elsődleges célkitűzése meghiúsul a vezető adottságai miatt. Az elvárhatósági követelményt megszegő – büntetőjogi értékelés szerint gondatlannak minősülő – vezető kártérítésre kötelezhető. Ez nem a lehető legjobb megoldás, de valamilyen módon mégis szolgálja a hitelezők érdekét és generális prevenció hatással is bír. A fizetése képtelenségi jog céljaival tehát összhangban áll az adott helyzetben általában elvárható magatartást elmulasztó vezető kártérítési felelőssége. Számomra teljesen elfogadható egy olyan büntetőjogi gondolkodás, amely a gondatlan vezetőt nem tekinti bűnösnek, mert a büntetőjog eszközeit nem kívánja minden esetben bevetni, nem akar „ágyúval verébre löni”. Úgy vélem, hogy csak bizonyos körben érvényesülhet az a követelmény, hogy a jogágak legyenek egymásra tekintettel, a jogalkotók vegyék figyelembe a másik jogterület szempontjait is, és hangolják össze a kétféle szabály-rendszert. Lehetnek olyan helyzetek, amikor az egyes jogágak – egymástól részben eltérő – célkitűzései miatt az összehangolás nem ad mindenre kielégítő megoldást. Éppen ilyen helyzetnek találok a fizetése képtelenséggel fenyegető helyzet definícióját. Korántsem vagyok biztos abban, hogy egyáltalán lehetséges olyan definíciót alkotni, amely egyformán jól szolgálja a csődjogi és a büntetőjogi célokat.

4. Milyen viszonyban kell, legyenek a csődjogi és büntetőjogi következmények?

Úgy vélem, hogy a bűncselekményhez kapcsolódó büntetések törvényi szabályozása során valamilyen módon figyelembe kell venni a csődeljárás és a felszámolás során tanúsított jogsértések következményeit. A jogalkotók annyira nem koncentrálnak a saját feladataikra, hogy figyelmen kívül hagyhatnák a másik jogágban rögzített következményeket. A szankciók nem szakadhatnak el egymástól. A büntetőjog ultima ratio jellegéből az a

20 Tóth Mihály: Vázlatok a gazdasági bűncselekmények köréből – az évezred vége felé közeledve. Magyar Jog 2000. április 198. o.

21 A csődtörvény 1992. január 1. napján lépett hatályba és közvetlenül ezt követően alkották meg az 1992. évi XIII. törvényt, amely a csődbüntett tényállását 1992. április 1-i hatállyal beiktatta a korábbi Btk.-ba.

következtetés adódik, hogy a fizetéseképtelenségi jogban kialakított szankciókra tekintettel lévő, de azoknál súlyosabb jogkövetkezményt kell a Btk.-ban rögzíteni.

5. Ugyanahhoz a magatartáshoz a fizetéseképtelenségi jogban és a büntetőjogban is hátrányos jogkövetkezményt kapcsolni, vajon nem ütközik-e a ne bis in idem elvébe?

Választott témánk körén kívül eső, de közérthető példával megvilágítva az esetet egy közbeszerzési kartell egyidejű versenyjogi és büntetőjogi jogsértésnek tekintése és szankcionálása, vajon összeegyeztethető-e a büntetőjogi elvekkel.²² A csődbűncselekmény kapcsán – szerencsére – nem beszélhetünk ilyen egyértelmű átfedésről. Nem merül fel a ne bis in idem elvének sérelme, ha csődbűncselekményt eredményező Btk. szerinti magatartást a csődtörvény nem szankcionálja. Van azonban néhány olyan – a csődtörvény által szankcionált – magatartás, amely a csődbűncselekmény elkövetési magatartásának is részét képezi. A csődtörvényben szankcionált magatartások több ízben kimerítik a csődbűncselekmény összetett tényállásának valamelyik magatartási összetevőjét és nagy valószínűséggel kiváltják azt az eredményt, amit a Btk. a bűncselekmény megvalósulásához elvár. A valós vagy látszólagos vagyonszökkenés és emiatt a hitelezők kielégítésének – legalább részbeni – megghiúsulása szinte automatikus velejárója a csődtörvényből a következőkben példálózó jelleggel kiemelt magatartásoknak.

A fizetéseképtelenségi és a büntetőjog által is negatívan értékelt magatartások részbeni átfedéséről és részleges kettős szankcionálásról van szó akkor, ha bűncselekmény is megvalósul. Ez a lehetőség abban az esetben merül fel, ha az elkövetőnek a csődtörvénybe ütköző magatartása egyben a csődbűncselekmény tényállási elemei közül is megvalósít egyet. Sokszor a csődtörvénybe ütköző magatartás és az annak következtében beálló eredmény együttese alkotja a csődbűncselekmény tényállását. A csődtörvénybe ütköző magatartást tanúsíthatja csődeljárás során az adós gazdálkodó szerv vezetője és a vagyonfelügyelő, felszámolási eljárás során pedig az adós vezetője, az ideiglenes vagyonfelügyelő, a felszámoló szervezet vezetője, az állami felszámoló vagy stratégiaileg kiemelt jelentőségű gazdálkodó szervezet felszámolására kijelölt felszámoló, felszámolóbiztos, az állami felszámoló által foglalkoztatott személy, vagy vezető tisztségviselő. A csődtörvényben rögzített magatartások tanúsítóját bírsággal lehet sújtani, vagy az okozott kár megtérítésére lehet kötelezni a csődtörvény szerint. Az eredmény mindig a Btk. 404. §-ában rögzített valamilyen – a hitelezőkre kedvezőtlen – következmény. Lássunk néhány példát!

- Az adós vezetőjének a csődkérelem kapcsán nyilatkoznia kell – többek között – arról, hogy a benyújtott beszámoló vagy közbenső mérleg az adós vagyoni

22 A témához lásd Michael Petr: The Ne Bis In Idem Principle in Competition Law E.C.L.R 2008. 392-400. o.

helyzetéről valós és megbízható képet ad,²³ és arról, hogy az adósnak milyen pénzforgalmi és értékpapír számlái vannak, és azokat melyik hitelintézet vezeti.²⁴ Ugyanez a kötelezettség terheli a vezetőt, ha felszámolási eljárás iránti kérelmet nyújt be az adós.²⁵ Valótlan adatok közléséért, valótlan tartalmú dokumentumok csatolásáért a kérelem benyújtóját pénzbírsággal sújtják.²⁶ A valóságosnál kisebb vagyon kimutatása, az olyan számla elhallgatása, amelyen a gazdálkodó szerv pénzkészletének egy részét tartják nyilván megvalósítja a Btk. 404. § (1) bekezdés a) pontjában írtakat („a vagyon vagy annak egy része elrejtésével, eltitkolásával ...”). Ha megvalósul az (1) bekezdés végén szereplő kettős eredmény is – „a gazdálkodó szervezet vagyonát ténylegesen vagy színleg csökkenti, és ezzel a hitelezők kielégítését részben vagy egészben meghiúsítja” – akkor megállapítható a csődbűncselekmény. Ilyenkor az adós vezetőjét a csődtörvény szerinti pénzbírság mellett büntetőjogi következmények is fenyegetik.

- Az adós – bizonyos kivételektől eltekintve – nem teljesíthet a csődeljárás kezdő időpontjában fennálló követeléseken alapuló kifizetéseket.²⁷ E magatartásért a bíróság az adós gazdálkodó szerv vezetőjét pénzbírsággal sújtja.²⁸ A csődtörvényben tiltott magatartás és a Btk. 404. § (1) bekezdés c) pontjában foglaltak között átfedés van, mivel a csődeljárás során eszközölt kifizetés többnyire ellentétes az ésszerű gazdálkodás követelményeivel. Abban az esetben, ha megvalósul az (1) bekezdés végén szereplő kettős eredmény is – „a gazdálkodó szervezet vagyonát ténylegesen vagy színleg csökkenti, és ezzel a hitelezők kielégítését részben vagy egészben meghiúsítja” – akkor megállapítható a csődbűncselekmény, és ezzel a kettős szankcionálás.
- A vagyonfelügyelő – többek között – jóváhagyja az adós kötelezettségvállalásait.²⁹ Csak olyan kötelezettségvállalásokhoz járulhat hozzá, amelyek az adós célszerű – veszteséget mérséklő – működéséhez, valamint az egyezség előkészítéséhez szükségesek.³⁰ A vagyonfelügyelő felhívja az adóst követeléseinek érvényesítésére.³¹ Kötelezettségeinek megszegésével okozott kárért a vagyonfelügyelő a polgári jogi felelősség szabályai szerint felel.³² Abban az esetben, ha a vagyonfelügyelő olyan kötelezettség elvállalását engedélyezi, amely növeli az adós veszteségét és nem

23 Csődtörvény 8. § (2) bek. c) pont

24 Csődtörvény 8. § (2) bek. h) pont

25 Csődtörvény 23. § (1) bek.

26 Csődtörvény 9. § (10) bek.

27 Csődtörvény 11. § (2) bek. e) pontja

28 Csődtörvény 11. § (2) bek.

29 Csődtörvény 13. § (2) bek. c) pont

30 Csődtörvény 13. § (5) bek.

31 Csődtörvény 13. § (3) bek. d) pont

32 Csődtörvény 15. § (1) bek.

szükséges az egyezség előkészítéséhez sem, továbbá, ha nem szólítja fel az adóst követeléseinek érvényesítésére, akkor ez szinte biztosan a Btk. 404. § (1) bekezdés c) pontjában írt az ésszerű gazdálkodás követelményeivel ellentétes magatartásnak minősül. Ha a kettős eredmény – „a gazdálkodó szervezet vagyontát ténylegesen vagy színleg csökkenti, és ezzel a hitelezők kielégítését részben vagy egészben megghiúsítja” – is megvalósul, és így megállapíthatóvá válik a csődbűncselekmény a magatartás tanúsítóját polgári és büntetőjogi felelősség is terheli.

Bár a csődtörvény és a Btk. szankciói nem pontosan ugyanahhoz a tényálláshoz kapcsolódnak, van olyan magatartás, amely egyidejűleg kiváltja mindkét jogkövetkezményt. Az említett körülmények miatt feltehető az alábbi kérdés is.

6. Vajon a büntetőbíróságok figyelembe veszik-e a büntetés kiszabás során azt a körülményt, hogy az elkövetőt – a büntetőeljárásban is vizsgált magatartása miatt – már szankcionálták?

A csődtörvény többféle jogkövetkezményt fűz olyan magatartásokhoz, amelyek – a Btk. szerinti eredmény megvalósulása esetén – csődbűncselekménynek minősülnek. Csak ízelítőül említek néhány példát.

- A felszámoló a felszámolás során az ilyen tisztséget betöltő személytől elvárható gondossággal köteles eljárni. Kötelezettségeinek megszegésével okozott kárért a polgári jogi felelősség szabályai szerint felel.³³
- Amennyiben a felszámolóval szembeni kifogást a bíróság megalapozottnak találja és a panasz a felszámolási költségként való elszámolással függ össze, a bíróság a jogellenesen felszámolási költségként elszámolt összegnek az adós vagyonába történő megfizetésére is kötelezheti a felszámolót.³⁴ Az ideiglenes vagyonfelügyelő jogszabálysértő intézkedése vagy mulasztása esetén ugyanígy a csődtörvény 51. §-ban írt jogkövetkezmények alkalmazhatók.³⁵
- Az állami felszámoló vagy stratégiaileg kiemelt jelentőségű gazdálkodó szervezet felszámolására kijelölt felszámoló felszámolóbiztosát 400 000 Ft-ig terjedő közigazgatási bírsággal lehet sújtani súlyos vagy ismétlődő jogszabálysértés vagy mulasztás esetén.³⁶

Azt gondolom, hogy célszerű lenne figyelembe venni a vádlottat más jogágba tartozó szabály alapján sújtó hátrányos jogkövetkezményt. Annál is inkább, mert a Btk. a csődbűncselekmény szabályai között nem említi az ún. tevékeny megbánást, noha a

33 Csődtörvény 54. § (1) bek.

34 Csődtörvény 51. § (3) bek.

35 Csődtörvény 24/A. § (6) bek.

36 Csődtörvény 66. § (6) bek.

csődbűncselekménnyel rokon „tartozás fedezetének elvonása” elnevezésű bűncselekmény kapcsán az elkövető büntethetőségét is kizárja a Btk., ha az a tartozást a vádemelés előtt kiegyenlíti. A felszámoló valószínűleg képes lehet a felszámolási vagyont jogellenesen csökkentő intézkedésének negatív hatását kompenzálni, de az adós vezetője által elkövetett csődbűncselekmény esetén a hitelezőket ért veszteség teljes kiegyenlítésére kevés az esély. Nem a Btk. 405. § (4) bekezdésével rokon rendelkezést hiányolok a csődbűncselekmény szabályai közül, hanem azt javaslom, hogy a büntetőbíróság a szankció mértékének megállapítása során a vádlottat sújtó büntetőjogon kívüli szankciókat is vegye tekintetbe. Ezt még akkor is indokoltnak látnám, ha a szabadságvesztést és a pénzfizetést nem egyszerű „közös nevezőre hozni”.

7. Figyel-e a büntetőjog a határterület joganyagának változására?

A csődbűncselekmények kapcsán szinte szimbiózisban élő Btk. és csődtörvény fölvet egy újabb problémát. A büntetőjogra meghatározó befolyást gyakorló fizetésképtelenségi jog egy különösen gyakran változó jogterület. Emiatt indokolt felhívni a figyelmet a jogszabályváltozások keltette helyzetre. A csődtörvény 33/A § (2) bekezdése szerint a gazdálkodó szervezet vezetőjének minősül az a személy is, aki a gazdálkodó szervezet döntéseinek meghozatalára ténylegesen meghatározó befolyást gyakorol. A csődbűncselekmény megfogalmazása során aligha gondoltak arra, hogy a csődtörvény a vezető fogalmát 2017. 07. 01. hatállyal az ún. „árnyékigazgatóra” (shadow director) is kiterjeszti majd.³⁷ Az új Btk. megalkotására irányuló munkálatok során Tóth Mihály úgy ítélte meg, hogy „... folyik az új Fizetésképtelenségi törvény előkészítése, s a koncepcionális változásokat a büntetőjogi javaslatok végső formába öntése során nyilván figyelembe kell majd vennünk.”³⁸ Az elvvel maximálisan egyet lehet érteni, a kivitelezés viszont korántsem egyszerű. Az új Btk-t hamarabb megalkották, a csődtörvény kiegészítésénél. A vezetők fogalmának az árnyék igazgatókra történő kiterjesztése korántsem egyedüli esete a csődtörvény olyan módosításainak, amelyek az új Btk.-t követően léptek hatályba. A Btk. csődbűncselekmények fogalmában szintén szereplő fizetésképtelenséggel fenyegető helyzet³⁹ fogalmát is a 2017. évi XLIX. törvény módosította 2017. június 1-i hatállyal. A csődbűncselekmény Btk.-ban rögzített normái a kódex 2013. július 1-i hatályba lépése óta nem változtak. A csődtörvény gyakori változásait büntetőjogi szempontból folyamatosan nyomon követi, szép, de nehéz feladat. Megjegyzem, hogy még akkor is merülnek fel problémák, ha a két kódexet közel azonos időben, egymásra tekintettel módosítják.

37 Az idézett szöveget a 2017. évi XLIX. törvény állapította meg.

38 Tóth Mihály: Néhány szempont a gazdasági bűncselekmények új szabályozásához II. Büntetőjogi Kodifikáció 2004. 4. szám 3. o.

39 A fogalmat a 2006. évi VI. törvény illesztette be a csődtörvénybe.

8. A nullum crimen sine lege elve vajon nem szenved-e törést akkor, amikor a Btk. alapjául szolgáló jogszabályt megváltoztatják?

Laikusként mindig izgatott ez a kérdés. A csődbűncselekmény kapcsán úgy látom, hogy az új Btk. megalkotása során a törvényhozó nem csupán a kódex rendelkezéseit pontosította a korábbi megfogalmazáshoz képest⁴⁰, hanem reagált a fizetési képzetlenségi jogban addig bekövetkező legfontosabb változásokra, mindenekelőtt a „fizetési képzetlenséggel fenyegető helyzet” fogalmának megjelenésére. E fogalomnak a Btk.-ban történő említésével – a korábbi Btk.-ban szabályozott helyzethez képest – időben korábbi magatartások is csődbűncselekménynek minősülnek. Az új büntető kódex megalkotásával azonban nem zárult le a csődjogi normák követésének kötelezettsége. A fizetési képzetlenségi jog egy olyan jogterület, ahol igen gyakoriak a változások. A határon átnyúló fizetési képzetlenség jelensége, az adós több országban fellelhető vagyona és emiatt a fő- és mellék eljárásokra vonatkozó európai uniós szabályok tovább növelik a jogterület változékonyságát, és ezzel megnehezítik a büntetőjogi jogalkotó helyzetét. A jogágak közötti összhang biztosítása igényli a fizetési képzetlenségi jog fejleményeinek folyamatos nyomon követését a büntető jogalkotás részéről, és annak eldöntését, hogy a változások miatt szükség van-e a büntető jogszabályok módosítására.⁴¹

9. Vajon a csődtörvény módosításának előkészítése során mindig sikerül-e a fizetési képzetlenségi jogban tervezett változások büntetőjogi hatását előre felmérni és egyidejűleg módosítani a Btk.-t is? Mi történik akkor, ha a jogalkotó csak később módosítja a Btk.-t és kialakul egy köztes időszak, amikor a két törvény között nem teljes az összhang?

Ennek a helyzetnek a bekövetkezését a fizetési képzetlenségi jog európai kezdeményezésű változása nyomán nem látom kizárhatónak. Egyetértek Tóth Mihály álláspontjával, mely szerint a „gazdasági bűnözés mindig szükségképpen szervezett kereteket ölt, és átlépi a nemzeti határokat”.⁴² Erre a jelenségre nem lehet csupán nemzeti jogalkotással válaszolni.

40 Tóth Mihály is kifogásolta azt, hogy a csődbűntett szabályozása kapcsán még olyan alapvető rendelkezés is értelmezésre szorult, hogy kinek a vagyonában kell a csökkenésnek bekövetkeznie, és ehhez képest vajon a felszámoló minősülhet-e csődbűntett elkövetőjének. Tóth Mihály: A csődjog és a büntetőjog újabb óvatos határvitái 176-186. o. In Tóth Mihály: Örök kérdések és bizonytalan válaszok az ezredforduló évtizedeinek büntetőjogi világából. HVGORAC, Budapest, 2020. 181-183. o.

41 A büntetőjogi jogalkotás részleteit nem ismerő civilistaként nem zárhatom ki, hogy a Btk. 2013. július 1-i hatályba lépését követően a csődtörvény valamennyi módosítását értékelték, és úgy ítélték meg, hogy nincs szükség a Btk. módosítására.

42 Tóth Mihály: Néhány szempont a gazdasági bűncselekmények új szabályozásához I. Büntetőjogi Kodifikáció 2004/3., 20. o.

10. Van-e a büntetőjognak általánosan kialakult módszere a Btk.-ban rögzített és az alapul fekvő szabály között kialakuló diszharmónia kezelésére?

Arra az esetre, ha a háttérnorma változása - a Btk. módosítása nélkül - azt eredményezi, hogy egy magatartás már nem minősül bűncselekménynek, akkor a magatartás tanúsítóját fel kell menteni bűncselekmény hiányában.

11. Vajon fordított esetben meg kell állapítani a bűncselekmény elkövetését, anélkül, hogy a Btk.-t módosították volna? Elfogadható-e a nullum crimen sine lege elve alapján az, hogy a csődtörvény módosítása a csődtörvényben és a Btk.-ban egyaránt szereplő fogalmat érintő változás esetén automatikusan a Btk. módosításának minősül?

A korábban bemutatott példák alapján azáltal, hogy a csődtörvény 2017. évi módosítása a vezető fogalmát kiterjesztette az árnyék igazgatóra is, a Btk. is a lehetséges elkövetők szélesebb körét fenyegeti. A fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet definíciójának csődtörvénybeli változása is kihat a Btk.-ban változatlanul meghatározott csődbűncselekmény elkövetési időpontjára.

12. Helyénvaló ez az automatizmus?

Tóth Mihály az új Btk. megalkotása előtt az alábbiak szerint vázolta a helyzetet. „A fizetéseképtelenség, vagyonvesztés, vagyonbukás kategóriáknak büntetőjogi használata nem lehet független a Csődtörvénytől, illetve az új Fizetéseképtelenségi törvénytől.⁴³ Ezért két megoldás tűnik elképzelhetőnek:

- az egyik: a büntető anyagi jogszabályok teljes egészében vagy legalábbis nagymértékben függetlenítik magukat a megalkotandó Fizetéseképtelenségi törvénytől és az ott használt terminológiáktól. Ebben az esetben külön dogmatikai rendszer kiépítésével, értelmező rendelkezésekkel a büntetőjogi felelősségre vonás függetlenedne a csődjogtól és csupán olyan összefüggés lenne megteremthető a fizetéseképtelenségi törvénnyel, hogy a csődeljárás, illetve a csődegyezés vagy a fizetéseképtelenség végleges rendezése idejéig a büntető eljárást esetleg felfüggesztenék.
- a másik: olyan reform megteremtése, melynek értelmében a csődbüntett és a fizetéseképtelenségi törvény összhangba kerül egymással. E megoldásnak a jelenlegi rendszerben talán inkább van realitása.”⁴⁴

43 Végül a csődtörvényt módosították újra és újra, fizetéseképtelenségi törvény megalkotására nem került sor.

44 Tóth Mihály: Néhány szempont a gazdasági bűncselekmények új szabályozásához II. Büntetőjogi Kodifikáció 2004/4., 4. o.

Úgy tűnik a megoldások egyike sem valósult meg. Az új Btk. – bár a nevében is megváltoztatott csődbűncselekmény szabályainak megalkotásakor tekintetbe vette a csődtörvény addigi változásait – nem vált le a csődjogtól, hanem több ízben is úgy használ fogalmakat, hogy visszaül azok csődtörvénybeli definícióira. Az összhang megteremtéséhez pedig a két törvény egymásra tekintettel megvalósuló közös módosítására lett volna szükség, miközben a csődjogot csak foltozgatták.

Véleményem szerint a Tóth Mihály által javasolt első megoldást kellene megvalósítani, még akkor is, ha az időigényes. A jelenlegi helyzetben a büntetőjog alapszabályai, elvi tételei sérülnek. A csődbűncselekmény ki van téve a fizetési képességi jog – sokszor praktikus szempontú – gyakori módosításainak. Tartok tőle, hogy e módosítások során elsikkadnak a büntetőjog szempontjai, ami azért sem meglepő, mert illuzórikus a csődjogtól várni azt, hogy a csődjog sajátos célkitűzésein túl a csődbűncselekmény szabályozásának – sok tekintetben a csődjogtól eltérő – szempontjaira is figyelemmel legyen.

A KÖLTSÉGVETÉSI CSALÁS BIZONYÍTÁSÁNAK EGYES KÉRDÉSEI

Talán nem túlzás azt állítani, hogy a költségvetési csalás büntette miatt indított büntetőeljárások igazi reneszánsza figyelhető meg napjainkban. Ennek köszönhetően formalizálódnak a hasonló, tipizálható elkövetési módokra kialakított jogalkalmazói válaszok is. Sajnos sematizálódik a bizonyítás és esetenként csorbulhatnak a szakmai elvárások. A Tóth Mihály Professzor Úr személyes és szakmai munkássága előtti tiszteletem jeléül ezekből válogattam néhányat azért is, hogy felhívjam a figyelmet az alapvető szakmai követelmények nélkülözhetetlenségére.

1. Reménysugár az Európai Unió Bíróságának gyakorlatából²

A szakmai közönség számára ma már magától értetődő, hogy az adócsalás (költségvetési csalás) miatt indított büntetőeljárásokban is kikerülhetetlen az Európa Unió Bíróságának (továbbiakban: EUB) döntéseiben megfogalmazott követelmények. Ezek sajnos még ma sem automatikusan érvényesülnek a hazai adóhatóságok és büntetőügyekben eljáró hatóságok gyakorlatában, ezért mindannyiunk szakmai felelőssége, hogy az EUB döntéseit a lehető legszélesebb körben megismertessük és tudatosítsuk a szakmai szervezetek előtt is.

Az Európai Unió Bírósága a közelmúltban ismét több olyan magyar vonatkozású döntést hozott, amelyek korlátok közé szoríthatják a NAV-nak a számlabefogadó felelősségét objektívizáló ellenőrzési gyakorlatát. Az EUB megállapításai nyomán erősödhet a remény, hogy az adózók számára világosabbá válhat, hogy a cégek milyen jellegű partnerellenőrzések után helyezhetik nyugodtan levonásba az áfát és milyen mulasztások vezetnek terhelő megállapításhoz, illetve akár a büntetőjogi felelősség megállapításához.

Igen sajnálatos tendencia napjainkban az áfaellenőrzések gyakorlatában a számlabefogadó felelősségének a fokozódó objektívizálása. Vitathatatlan, hogy a Big Data révén jóformán mindentudó és mindent látó NAV nagyon hatékonyan lép fel a csalárd

1 tanácselnök, Kúria

2 Ez a részlet a [portfolio.hu](https://www.portfolio.hu/gazdasag/20211028/hatalmas-valtozas-az-adoperekben-szorul-a-hurok-a-nav-ellenorzesi-gyakorlata-korul-506774) weblap cikkének felhasználásával készült. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20211028/hatalmas-valtozas-az-adoperekben-szorul-a-hurok-a-nav-ellenorzesi-gyakorlata-korul-506774> 2021. 10. 28.

adózoí magatartásokkal szemben. Kérdéses azonban, hogy megvannak-e azok a garanciák, amelyek gátat szabnak az adóhatóságnak, megakadályozva ezzel az észszerűen elvárható intézkedéseket megtevő adózók kriminalizálását?

Az utóbbi években az adólevonási joggal kapcsolatos hazai gyakorlatot a nemzeti és az európai megközelítés küzdelme határozta meg. A NAV a bizonyítási teher tekintetében a számlabefogadóra, az EUB pedig az adóhatóságra mutatott. Ezzel párhuzamosan a hazai adóhatósági gyakorlat aránytalanul kiterjesztette, míg az európai felfogás ésszerű keretek közé szorította a számlabefogadó másért való felelősségét.

Az utóbbi években az adólevonási joggal kapcsolatos hazai gyakorlatot a nemzeti és az európai megközelítés küzdelme határozta meg:

A NAV a bizonyítási teher tekintetében a számlabefogadóra, az EUB pedig az adóhatóságra mutatott.

A hazai megközelítés aránytalanul kiterjesztette, míg az európai felfogás ésszerű keretek közé szorította a számlabefogadó másért való felelősségét.

A Mahagében³ ügyben hozott EUB döntés már egyértelművé tette, hogy a mások által elkövetett mulasztás automatikusan nem terhelhető a számlabefogadóra. Az adóhatósági bizonyításnak arra kell irányulnia, hogy tisztázza a számlabefogadó tudata és az alvállalkozói mulasztások közötti szándékos vagy gondatlan viszonyt. Bár ez a döntés ma már köztudomású, hatása mégis kétséges és ellentmondásos mind a NAV, mind a bíróságok gyakorlatába.

A NAV az ellenőrzések során a gyakran hiánytalanul rendelkezésére álló releváns tényadatok birtokában törekszik ugyan az objektív valóság teljeskörű feltárására, de azzal már ritkán törődik, hogy ehhez tudatilag és akaratilag miként viszonyul a számlabefogadó. A kereskedelmi láncolatokban feltárt mulasztásokért való felelősség konkrét – tipikusan működő és végrehajtható vagyonnal rendelkező – adózókhoz történő telepítése esetenként önkényesnek és tendenciózusnak tűnik.

A nyomozó hatóságok és az ügyészségek a rutinszerűen elvégzett eljárás cselekmények alapján gyakran meglegszenek a valószínűségekkel ahelyett, hogy bizonyított tényekkel támasztanák alá állításaikat.

Továbbra is kérdés tehát, hogy lesz-e valódi hatása az EUB ítéleteinek az ügyészségek vádemelési gyakorlatára és a bíróságok ítélezési gyakorlatára?

A 2020. második felében kihirdetett – Crewprint⁴ és Vikingo⁵ ügyekben hozott – EUB ítéletek immár sokadszorra nyomatékosították a változás szükségességét a magyar adóhatósági gyakorlatban. Fokozzák a reményt, hogy az EUB által megfogalmazott

3 C-80/11. szám, Mahagében Kft kontra Nemzeti Adó- és Vámhivatal Dél-dunántúli Regionális Adó Főigazgatósága

4 C-611/19. szám, Crewprint Kft. kontra Nemzeti Adó- és Vámhivatal Fellebbviteli Igazgatósága

5 C-610/19. szám, Vikingo Fővállalkozó Kft. kontra Nemzeti Adó- és Vámhivatal Fellebbviteli Igazgatósága.

elvek a gyakorlatba is beépülhetnek, mert továbbra is probléma, hogy a NAV ellenőrzések az általuk megcélzott rosszhiszemű adózói kör mellett gyakran a „normálisan” működő cégeket is elérik.

Miben hozhat változást az EUB utóbbi két döntése?

Az EUB a Crewprint és a Vikingo ügyben is úgy foglalt állást, hogy a vevőt főszabály szerint megilleti az áfalevonási jog, amennyiben a terméket ténylegesen beszerezte, vagy a szolgáltatást igénybe vette, és azt adóköteles tevékenysége körében használta fel. A HÉA-irányelv⁶ szerint a termékértékesítés olyan objektív kategória, amelynek megtörténtét még az sem kérdőjelezi meg, ha az alvállalkozói láncolat bevonása miatt a tényleges gazdasági cselekményt megvalósító személy nem kerül beazonosításra. Az áfa értelemszerűen továbbra is csak abban az esetben vonható le, ha nem történt adókijátszás, és a vevő sem aktív, sem passzív módon nem vett részt a szállító (szállító alvállalkozói) által elkövetett adókijátszásban.

Az EUB szerint nem elegendő csupán annak a bizonyítása az áfaigény érvényesítésének kizárásához, hogy a gazdasági esemény nem a számlán szereplő felek között jött létre. Ezzel az EUB meghaladta azt a hazai bírósági gyakorlatot, amely a 5/2016. (IX. 26.) KMK vélemény 2. pontjában került megfogalmazásra. Aszerint ugyanis, ha a gazdasági esemény megvalósult, de nem a számlában szereplő felek között, akkor – a tényállás függvényében – vizsgálni lehet, hogy a számlabefogadó tudott-e, illetve tudnia kellett volna-e az adókijátszásról, adócsalásról.

Az EUB kifogásolja azt az adóhatósági gyakorlatot, amely (külön-külön vagy együttesen):

- nem cáfolja meg az adott ügylet valós gazdasági tartalmát,
- nem bizonyítja az adóelőnyt, illetve
- a számlabefogadó ezekhez fűződő csalárd tudati viszonyát.

Az EUB szerint egy ilyen bizonyítás nem vezethet az adólevonási jog megtagadásához.

A másik gyakori adóhatósági tévedés a számlabefogadó szándékosságának (tudta) és gondatlanságának (tudhatta) összekeverése vagy netán összemosása. A két eset ugyanis eltérő tények bizonyítását igényli. Az első esetben a számlabefogadó adókijátszást elősegítő vagy támogató közreműködését, a második esetben pedig a partnerével és az általa történt teljesítés körülményeivel összefüggő körülmények hiányát kell bizonyítani. Ha tehát az adóhatóság nem tesz különbséget a szándékosság és gondatlanság között, akkor elhibázza a bizonyítás irányát.

A Crewprint ügyben az EUB ismét kiemelte, hogy az adóalanyok szabadon választják meg a gazdasági tevékenységük folytatásához és az adóterheik optimalizálásához legideálisabbnak vélt szervezeti struktúrát.

6 A Tanács 2006/112/EK irányelve (2006. november 28.) a közös hozzáadottértékadó-rendszerrel

A büntetőügyek tapasztalatai szerint az nyomozó hatóság és az ügyészség gyakran hivatkozik az adólevonási jog törvénytől való gyakorlásának megállapítása kapcsán egyes ügyleti konstrukciók mesterséges jellegére. Az EUB szerint visszaélészerű magatartás csak a valós gazdasági tartalmat teljes mértékben nélkülöző, kizárólag az áfarendszer céljaival ellentétes áfaelőny megszerzésére irányuló konstrukciók esetében állapítható meg. Az adóhatóság tehát nem használhatja a rendeltetészerű joggyakorlás alapvető követelményét általános hivatkozási keretként olyan konstrukciók tekintetében, amelyek nem csak papíron léteznek – tehát a gazdasági esemény megtörténte az iratok, a felek nyilatkozatai és egyéb bizonyítékok alapján kívülállók számára is rekonstruálható – és valódi gazdasági tartalmuk (is) van. Ilyen esetekben a NAV nem is jogosult a felek üzleti döntéseit felülbírálni.

Az EUB Vikingo ügyben megfogalmazott következtetései szerint az uniós jogelvekkel ellentétes az a bevettnek mondható nemzeti adóellenőrzési és ítélkezési gyakorlat, amely azért tagadja meg az adóalanytól az adólevonási jogot, mert nem szolgáltat a tranzakciós láncolatban részt vevő valamennyi szereplő gazdasági tevékenységét, az általuk teljesített valamennyi ügyletet alátámasztó bizonyítékot. Helytelen az is, ha ezen tényezők ellenőrizhetetlenségét az adóhatóság az áfalevonási jogot gyakorló vevő terhére értékeli.

Az EUB megerősítette továbbá, hogy ellentétes az uniós elvekkel az az adóhatósági gyakorlat, amely előzetesen felállított prekonceptió mentén rendez összefüggő narratívába bizonyos tényeket vagy jelentős számú „gyanús” körülményt. Az EUB ezzel a megállapításával azt a hazai adóhatósági gyakorlatot helyteleníti, amely standard szempontok mentén (pl. alvállalkozó tárgyi vagy személyi kapacitásainak hiánya, egyes számviteli dokumentumok hiánya vagy szabálytalansága, vállalkozások eltűnése stb.) feltárt szabálytalanságokból közvetlenül következtet a szabálytalansággal rendszerint közvetlen kapcsolatban nem álló számlabefogadó felelősségére.

Sajnos, a hazai adóhatóság és a nyomozó hatóság – helytelenül – továbbra is a szállítói oldalról gyűjti össze a gyanúra okot adó körülményeket és ezekkel igyekszik igazolni, bizonyítani az adózó tudattartalmát. Az ítélet azt is pontosan kihangsúlyozza és „kvázi” ezzel előírja a jövőre nézve, hogy az elsőfokú bíróságnak a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján azt kell megítélnie, hogy az adózó, illetve a nevében eljáró személyek a tőlük elvárható gondosságot tanúsították-e annak érdekében, hogy a beszerzések által adókijátszásra irányuló ügyletekben ne vegyenek részt. A NAV még mindig hibás bizonyítási gyakorlata miatt sok esetben a bíróságnak kell újraértékelnie az adóhatóság által ugyan feltárt, de nem az adózói tudattartalom oldaláról csoportosított körülményeket ahhoz, hogy a tudattartalmat illetően megfelelő értékeléshez jusson.

A részletezett döntések nyomán tehát mindenekelőtt azokban az esetekben történhet változás, amikor az adóhatóság magát az ügylet megtörténtét nem, csupán a számlán szereplő felek közötti megvalósulását vitatja.

2. Az ún. „iskolai csalás”⁷

A hazai bíróságok gyakorlatában tipikus elkövetési módnak tekinthető az állami támogatások jogszerűtlen megcsapolásával megvalósuló ún. „iskolai csalások” elkövetése. Az ilyen típusú bűncselekmények elkövetésének meg van a maga több lépcsőből összeálló módszertana. Ezeket az egymásra épülő elemeket a büntetőjogi felelősség megállapításához bizonyítani kell. Bármely releváns elem bizonyításának hiánya akadályt képez a bűnösség megállapításának. Az ilyen jellegű akadályok kikerülésére irányuló – szerencsére – eredménytelen kísérlet szemlélteti a tanulságok levonása érdekében az alábbi ügy ismertetése.

2.1.

A Járásbíróság az ügy valamennyi (összesen 6) vádlottját a Btk. 396. § (1) bekezdés a) pontjában meghatározott és a (4) bekezdés b) pontja szerint minősülő társtettesként bünszervezetben elkövetett költségvetési csalás büntette, valamint a Btk. 345. §-ában meghatározott társtettesként elkövetett hamis magánokirat felhasználásnak vétsége miatt emelt vád alól felmentette.

A köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény (továbbiakban: Kntv.) 88. §-ának (3) bekezdése szerint a központi költségvetés a nem állami szerv által fenntartott intézmény köznevelési feladatainak ellátásához költségvetési hozzájárulást biztosít, amelynek feltétele, hogy az intézmény a működési engedélyben foglaltaknak megfelelően végzi tevékenységét.

A fenti törvény (4) bekezdése szerint a központi költségvetés a nem állami fenntartású intézmények számára az állami fenntartású nevelési-oktatási intézményben és pedagógiai szakszolgálati intézményben pedagógus munkakörben alkalmazottak elismert létszáma, valamint a nevelő-oktató munkát közvetlenül segítők jogszabály szerint finanszírozott létszáma alapján átlagbér alapú költségvetési hozzájárulást biztosít a köznevelési feladat ellátásához szükséges pedagógusok és a nevelő-oktató munkát közvetlenül segítő alkalmazottak illetménye, munkabére és ezek járulékai kifizetéséhez. A hozzájárulás mértékét a központi költségvetésről szóló törvény állapítja meg ezen vonatkozásukban.

A vonatkozó jogszabályok alapján az iskolai oktatásban részt nem vevő tanulók, illetve az őket valótlánul feltüntetett nyilvántartás nem képezik jogszerű alapját a támogatás igénylésének, illetve elszámolásának.

A vád szerint a III. r. vádlott gyermekkori jó barátjával, a jelenleg más ügyben előzetes letartóztatásban lévő M I-vel már a kétezres évek elejétől bűnözői életmódra rendezkedtek be, bűncselekmények elkövetéséből tartották fenn magukat és finanszí-

⁷ Az elsőfokú bíróságként eljáró Nyíregyházi Járásbíróság 18.B.611/2018/31. számú ítélete és a Nyíregyházi Törvényszék, mint másodfokú bíróság I.Bf.289/2020/8. számú végzése alapján.

rozták életvitelüket. Együtt követtek el gazdasági bűncselekményeket és ezáltal állami támogatásokat szereztek meg jogtalanul

A foglalkoztatási rendszerek és a nem állami fenntartású iskolai rendszerek ellenőrzéseinek azon hiányosságát használták ki, hogy a folyósító szervek a foglalkoztatást és jelen esetben az iskolai oktatást nem fizikailag, hanem csupán adminisztratív módon, dokumentáció alapján végzik el és a tényleges történéseket ezáltal nem érzékelik.

Tapasztalatból tudták emellett, hogy az ily módon elkövetett bűncselekményeket az igazságszolgáltatási rendszer nem tudja hatékonyan üldözni, a kiszabott büntetések csekélyek, az elkövetés ezért veszélytelen.

Szintén tapasztalatból tudták, hogy a bűncselekmények bizonyítását az nehezíti meg legjobban, ha valódi — legálisan finanszírozható — tevékenységről vezetett nyilvántartásokban valótlán elemeket is feltüntetnek. A nagy tömegű adathalmaz sztválasztása valódi és valótlán elemekre meghaladja a hatóságok ellenőrzési kapacitásait.

Ezen tevékenységével a III. r. vádlott a vele szemben jogerősen kiszabott büntetést követően sem hagyott fel, hanem jelen vád tárgyává tett bűncselekményt már M I-től függetlenül, de ugyanazon módszerek szerint követte el társaival.

Az I. rendű és a III. rendű vádlottak házastársak. A bűncselekmény elkövetéséhez a Fenntartó Kft.-t és az Iroda Kft-t használták fel.

Az I. r. vádlott alapította a Középiskolát, valamint ügyvezetője a fenntartó Kft.-nek és a Központi Iroda Kft.-nek is, ezen felül a gazdasági társaságok pénzügyi tranzakcióit is ő irányította.

A Középiskola üzemeltetésének feladatait pedig az Iroda Kft látta el, amelynek ügyvezetője ugyancsak az I. r. vádlott, alkalmazottja a III. rendű vádlott volt.

A középiskola igazgatója a II. rendű vádlott volt.

Az I.-II. III. r. vádlottak elhatározták és megegyeztek abban, hogy a Középiskola részére az I. r. vádlott irányítása alatt álló Fenntartó Kft. felhasználásával normatív támogatást szereznek meg az állami költségvetésből olyan diákok után is, akik csak névleg az iskola diákjai, mert ugyan beiratkoztak, de az iskolai képzésben ténylegesen nem vesznek részt. A vádlottak között bűnszervezet jött létre, melynek célja jelentős összegű állami támogatások megszerzése volt. A bűnszervezet keretein belül az I. és II. rendű vádlottak a III. rendű vádlott iránymutatásai alapján egymással együttműködve állami támogatást igényeltek a fenntartó és az iskola felhasználása útján.

A vádlottak valamennyien tudták, hogy a folyósító részéről legfeljebb adminisztratív ellenőrzés történhet az iskolai dokumentációk alapján és a Magyar Államkincstár ellenőrzést végző beosztottja nem megy ki helyszínre megsejmlélni azt, hogy ténylegesen folyik-e oktatás, a vádlottak tehát a rendszernek ezen hiányosságát használták ki. Tudták azt is, hogy még a részben valótlán tanulóit nyilvántartást sem fogják részletesen ellenőrizni.

Az iskola csupán látszólag teljesítette a támogató által előírt feladatait és törvényi kötelezettségeit, a támogatás alapját képező tanulóit létszámot a vádlottak mesterségesen felduzzasztották annak érdekében, hogy a lehető legnagyobb összegű támogatást sze-

rezzék meg, a támogatás igénylési alapját képező vállalatokat a vádlottaknak egyáltalán nem is állt szándékukban teljesíteni.

A tanulói létszám felduzzasztását a vádlottak úgy érték el, hogy tevékenységükbe bevonták a IV. rendű vádlottat is. Az ő feladatát képezte az igénylés egyik legfontosabb alapfeltételének, a fiktív tanulói adatbázisnak a létrehozása jelentős számú, egyébként a tanórákat egyáltalán látogatni sem akaró személyek toborzása útján. A IV. rendű vádlott ennek érdekében hátrányos helyzetű embereket toborzott az iskolába „tanulónak” azzal, hogy eleve arról tájékoztatta őket, hogy az órákra bejárni nem kell és két év múlva érettségi bizonyítványt kapnak, csak be kell iratkozniuk.

Amennyiben az érdeklődők, illetve a toborzott személyek elmentek és beiratkoztak, az iskola helyszínén aktuálisan jelen lévő képviselője szintén arról tájékoztatta őket, hogy az oktatásra nem kötelező bejárni. Ennek megfelelően a hiányzásokat igazolni sem kellett és annak következménye sem volt. A beiratkozott diákok így elenyésző létszámban jártak be az órákra, ezzel valamennyi vádlott tisztában volt.

A IV. rendű vádlott tehát tudta azt, hogy tényleges oktatási tevékenység nem folyik az iskolában, hiszen maga is az iskola beírt tanulója volt és tisztában volt azzal is, hogy az I.-III. r. vádlottak célja kizárólag az állami támogatások jogtalan megszerzése. Ennek tudatában nyújtott segítséget a bűncselekmény elkövetéséhez.

A bünszervezet tagjai (I.-II.-III. rendű vádlottak) tisztában voltak azzal is, hogy a bűncselekmény elkövetése és a pénz megszerzése ugyan egyszerű, de annak megtartása érdekében fel kell készülni arra is, hogy az esetleges későbbi ellenőrzést, illetve büntetőeljárást is képesek legyenek megghiúsítani. Ennek alapvető feltétele, hogy az ellenőrizhető dokumentáció - különösen az osztálynaplók olyan módon álljanak rendelkezésre, hogy azokból ne tűnjön ki, hogy a bennük feltüntetett tanulók egy része valójában nem vett részt az oktatásban.

Ennek érdekében bevonták terveikbe az V.-VI. rendű vádlottakat is, akik az iskola tanárai voltak a vádbeli időszakban, így nem is lehetett előlük eltitkolni azt a tényt, hogy a tanulók egy része nem vesz részt az oktatásban. E vádlottak, mint minden pedagógus, hivatásukból adódóan természetesen tisztában voltak azzal, hogy az iskolai oktatásokon a részvétel kötelező, a tanulók után pedig állami támogatás jár, melyből az iskola a működést finanszírozza. Az oktatóknak egyebek mellett éppen ezért kell naprakészen vezetniük az osztálynaplókban az egyes tanulók jelenlétére és előmenetükre vonatkozó adatokat.

Az V. rendű és a VI. rendű. vádlottak a tanulói létszámadatak valótlanságának ismeretében e kötelezettségük megszegését vállalták, vagyis azt, hogy valótlán adatokkal fogják kitölteni a naplókat, melyek alapján a későbbi esetleges ellenőrzés, illetve nyomozás a jogtalan igénylést nem fogja felfedezni, illetve bizonyítani. E vállalásukkal erősítették a jogtalan igénylést már elhatározó vádlott társaik szándékát, így - bár a naplónak csak a pénz megtartásában volt szerepe, az igénylésben nem, az V. rendű és VI. r. vádlottak már az igényléshez is segítséget nyújtottak.

A fenntartó és az iskola nevében eljárva az I. és II. r. vádlottak a III. r. vádlottal történő megegyezést követően a 2015-ös költségvetési év vonatkozásában 2015. január 29. napján nyújtották be a támogatás iránti igénylést a Magyar Államkincstár megyei igazgatóságához. A benyújtott igénylés jogtalan volt, hiszen mindannyian tudták, hogy a támogató által előírt támogatási feltételeknek és vállalásoknak megfelelő oktatást nem kívánnak folytatni az iskolában. Az I.-II.- III. r. vádlottak már a jogosulatlan igénylés elhatározásakor megállapodtak abban is, hogy a jogosulatlanul megszerzett pénznek a fenntartó, illetve az oktatási intézmény vagyonából történő kivonását is leplezve fogják megvalósítani. Ennek indoka az volt, hogy ennek hiányában egy esetleges pénzügyi ellenőrzés során okvetlenül feltűnt volna, hogy az igényelt támogatás egy részét nem az oktatásra fordították, így előírták volna annak visszafizetését.

Úgy határoztak ezért, hogy a támogatási összeg egy részét az általuk képviselt gazdasági társaságok részére átutalják, majd onnan fiktív számlák elkönyvelése mellett fogják felvenni.

A Magyar Államkincstár a 2015. évben igényelt 155 Mft támogatást a Fenntartó Kft. bankszámlájára folyósította (rendelkezésre jogosult az I. r. vádlott), mely összegek teljes egészében a Középiskola bankszámlájára (rendelkezésre jogosult: I. rendű és II. rendű vádlottak) kerültek átutalásra.

Az iskola a támogatás java részét működési költségek finanszírozására fordította, azonban az ezen felül megmaradt összeget az iskola tovább utalta az I. rendű vádlott ügyvezetése alatt álló Iroda Kft. bankszámlájára: 2015. évben összesen 77 Mft-ot.

Az Iroda Kft. az összeg jelentős részét működési költségekre fordította, de 15 Mft. összegről az Iroda Kft. nevében az I. rendű vádlott fiktív számlákat állított ki, amelyeket az iskolának benyújtott. A számlákat a II. rendű vádlott az iskola nevében vevőként írta alá és fogadta be.

A vádlottak teljesítési igazolásokat is kiállítottak az el nem végzett munkákról és szolgáltatásokról. A számlák ellenértékét a II. endű. vádlott jóváhagyásával az iskola az Iroda Kft. részére átutalta. A számlák kizárólag azt a célt szolgálták, hogy I. rendű vádlott az állami támogatáshoz hozzájusson.

A fiktív számlák alapján számlázott 15 Mft-ot az I. rendű vádlott 2015. évben az Iroda Kft. bankszámlájáról készpénzben felvette és azt eredeti szándéka szerint eltulajdonította.

A bünszervezet tagjai előre felkészültek a büntetőeljárás megindulására és tervekkel rendelkeztek annak meghíúsítására is. A III. rendű vádlott korábbi büntető ügyeinek tapasztalatai alapján tudták, hogy a hagyományos nyomozási módszerek középpontjában a közoktatási dokumentáció és a tanulóként feltüntetett személyek vallomásainak összehasonlítása áll. Ebből következően a nyomozás eredményét két módon is lehet hiúsítani: a tökéletes minőségben, ámde valótlanul kitöltött dokumentációval és a tanulóként feltüntetett személyek hamis tanúzásra való rábírásával. A vádlottak abban is bíztak, hogy a hatóságok számára olyan munkaterhet fog jelenteni a bűncselekmény

felderítése és bizonyítása, hogy még lebukás esetén is bízhatnak az eljárás mértéktelen elhúzódsában, és így a büntetés csekélyé válásában is. Erősítette ezt az elképzelésüket az is, hogy a III. rendű vádlott korábbi ügyei is végrehajtandó szabadságvesztés nélkül értek véget igen hosszú eljárást követően.

A fentiekre nemcsak a büntetés elkerülése, hanem a jogosulatlanul megszerzett pénzösszeg megtartása érdekében is szükség volt, ezért a vádlottak már az igénylés időszakában elhatározták az ennek megfelelő magatartások kifejtését.

A büntetőeljárás megindulása után e terveknek megfelelően jártak el. A nyomozás során II. rendű vádlott az V. és VI. r. vádlottakat arra utasította, hogy a naplókban utóbb a hiányzásokat úgy írják be, hogy azok a törvényi maximumot ne haladják meg, tehát rábírták őket arra, hogy a nyomozás során hamis bizonyítékot koholjanak. Mindketten tisztában voltak azzal, hogy az iskolába a diákok csak névleg kerültek beírásra és azzal, hogy ez a rendszer képezi az iskola működésének alapját. Az egész iskolai oktatás csak valótlantartalmú dokumentációkon alapul, amelyeket a vezetőség (I.r., II.r. és III.r. vádlottak) a folyósító felé történő elszámolások benyújtása alkalmával felhasználja.

A IV. rendű vádlott feladata volt az is, hogy a nyomozás megindulását követően a nyomozó hatóságot – a II. rendű és a III. rendű vádlott utasításai szerint félrevezesse. Ennek érdekében a nyomozó hatóság által tanúként kihallgatni kívánt tanulókat felkereste, összegyűjtötte, őket az iskolákba szállította az iskola kisbuszával és vallomásuk tartalmára nézve konkrét válaszokat tanított be nekik, amelyeket azután a tanúk elő is adtak kihallgatásaik során szóban és írásban.

A vádlottak a fentiek alapján egy olyan bünszervezetet hoztak létre, melynek célja az volt, hogy 2015. évtől kezdődően rendszeres időközönként jelentős összegű költségvetési támogatást szerezzenek meg jogosulatlanul.

A tagok szándékegysége kiterjedt arra is, hogy:

- a) a jogosulatlan igénylés érdekében fiktív tanulói adatbázist hozzanak létre olyan személyek adataiból, akik nem kívántak részt venni az oktatásban,
- b) a megszerzett összegeket átutalásokat követően fiktív számlák elkönyvelése mellett tulajdonítsák el,
- c) az ellenőrzések és büntetőeljárás megghiúsítása érdekében professzionális valótlantartalmú közoktatási dokumentációt állítsanak elő,
- d) szükség esetén azáltal is megghiúsítsák az eljárásokat, hogy hamis tanúzásra bujtják fel a tanulói adatbázisban szereplő személyeket.

A fentiek érdekében a vádlottak a feladatokat egymás között megosztották, illetve tevékenységüket úgy hangolták össze, hogy azok közös céljaikat: a támogatások megszerzését és megtartását elősegítsék. Ennek keretei között az igénylést a III. rendű vádlott instrukciói alapján az I. és II. rendű vádlottak végezték el és ehhez vádlott társaik a részletezett módon nyújtottak segítséget.

A bünszervezet működése a nyomozás 2016. évi megindulása után – az arról való tudomásszerzés ellenére is — tovább folytatódott és eredménytelen nyomozás esetén félbe sem szakadt volna, mert azt hosszú távra tervezték.

Mindezzel szemben az elsőfokú bíróság az általa megállapított tényállás eredményeként – egyebek mellett – azt állapította meg, hogy a Középiskolában a tanulói törzslapok, nyilvántartások vezetése a beiratkozott tanulók létszámának megfelelően a jogszabályi kötelezettségek betartása mellett történt.

Az iskolában tanító pedagógusok az órarend szerint óráikat a kijelölt telephelyeken megtartották, az órákon megjelent hallgatókról, tanulókról jelenléti ívet vezettek.

A Középiskolában alapításától kezdődően egészen a büntetőeljárás megindulásáig számos hallgató eredményes érettségi vizsgát tett, de természetesen olyanok is voltak, akik bár beiratkoztak az iskolába, de a későbbiekben hiányzás vagy egyéb ok miatt befejezték középiskolai tanulmányaikat, lemorzsolódtak.

Ezen tanulókról a szükséges nyilvántartások, igazolások kiadása, kiállításra és a finanszírozó felé továbbítása a Középiskola vezetősége részéről 2015. évben a hatályos jogszabályok szerint megtörtént.

Tekintettel arra, hogy érdemi oktatói munka folyt az iskolában, az egyes telephelyeken a kizűzött tanórák megtartásra kerültek. Nem lehetett azt megállapítani, hogy a tanulói nyilvántartások fiktívek és azt sem lehetett megállapítani, hogy érdemi munkavégzés nem folyt a középiskolában.

Az Iroda Kft. 2015 évben érdemi tevékenységet végzett a Középiskola felé. A vállalkozási keretszerződésben foglalt kötelezettségeit teljesítette. A kiállított számlák mögött meghúzódó gazdasági eseményekről nem lehetett megállapítani, hogy azok nem mentek teljesedésbe és nem lehetett azt sem megállapítani, hogy a számlák fiktívek.

Nem lehetett megállapítani, hogy III. rendű vádlott a háttérből irányította volna a Középiskola mindennapi működését, és a vádbeli időszakban a működés kapcsán utasításokkal látta volna el a IV. rendű vádlottat.

Nem lehetett megállapítani azt, hogy az I. rendű vádlott a tényleges teljesítést nem tartalmazó számlák felhasználásával 15 Mft. állami támogatást vett volna jogtalanul igénybe.

Nem lehetett megállapítani azt, hogy II. r. vádlott arra utasította volna az V. és VI. rendű vádlottakat, hogy valótlan adatokat tüntessenek fel az osztálynaplókban, olyan diákok nevét írják be a naplókba, akik az oktatásban nem vettek részt. Az V. és VI. rendű vádlottak, részben mint osztályfőnökök, részben mint igazgatóhelyettesek nem hamisítottak meg osztálynaplókat, törzslapokat.

A III. rendű vádlott az Iroda Kft. egyik alkalmazottja volt. A Középiskola mindennapi életéhez annyiban volt köze, hogy a III. rendű. vádlott ebben az időszakban házastársa volt a Középiskolát Kft. ügyvezetőjének, az I. rendű vádlottnak és segédkezett bizonyos rendezvények megszervezésében az iskola életére vonatkozóan.

A IV. rendű vádlottnak nem az volt a szerepe a Középiskola életében, hogy részt vegyen abban, hogy fiktív tanulókkal „töltsék fel” a tanulói nyilvántartásokat és olyan embereket szerezzen, akik a tényleges tanulás szándéka nélkül iratkoztak be az iskolába, hogy ezzel is elősegítse az állami támogatások jogosulatlan igénybevételét. A IV. rendű vádlott nem adott olyan jellegű tájékoztatást az iskolába beiratkozó diákoknak, hogy nem kell bejárniuk és két év múlva érettségi bizonyítványt fognak kapni. Olyan tájékoztatással sem látta el őket, hogy a hiányzásokat nem kell igazolni és a hiányzásoknak nem lesz következménye.

A vádlottak nem hoztak létre bünszervezetet. Az I., II. és III. rendű vádlott egyik pedagógus felé sem adott olyan jellegű utasítást, hogy az osztálynaplókat, tanulói nyilvántartásokat bármilyen módon hamisítsák meg annak érdekében, hogy egy esetleges büntetőeljárást képesek legyenek ezzel meghússítani.

A bíróság valamennyi vádlottat a Be. 566. § (1) bekezdés c) pontja alapján bizonyítottság hiányában felmentette. Megítélése szerint a lefolytatott bizonyítási eljárás eredményeként, illetve a nyomozás során beszerzett bizonyítékok alapján minden kétséget kizáróan nem lehetett azt megállapítani, hogy a vádlottak bünszervezetet létrehozva a normatív támogatás jogosulatlan megszerzése érdekében magánokiratokat hamisítottak volna meg és ezen hamis magánokiratok felhasználása mellett az Iroda Kft. valótlan tartalmú pénzügyi bizonylatokat állított volna ki a Középiskola irányába.

A bíróság ítéletének alapja az ügyészség vádirata, illetve az abban foglalt történeti tényállás és ennek keretei között kell a bizonyítás eredményének lefolytatásaként megállapítani azt, hogy bizonyítható-e bűncselekmény elkövetése.

Az a bíróságnak is feltűnt, hogy az alapító Kft. és az Iroda Kft. ügyvezetése megegyezik, ezért felvetődhet az, hogy gyakorlatilag az állami normatíva megszerzése után az azonos ügyvezetésű gazdasági társaságok „egyik zsebükből a másikba tették a pénzt”, ugyanakkor a köznevelésről szóló törvény és a végrehajtására kiadott rendeletek nem tartalmaznak olyan kizárási okot, amely ezt a gazdasági együttműködést tilalmazná. Éppen ezért a fiktív pénzügyi bizonylatok vonatkozásában a bíróságnak mindenekelőtt azt kellett vizsgálnia, hogy a Középiskola és az Iroda Kft. között volt-e valós gazdasági kapcsolat. Erre a kérdésre pedig a válasz egyértelmű igen, így nem fűződött ésszerű kétely ahhoz, hogy a Középiskola és az Iroda Kft. között valós gazdasági kapcsolat volt.

Mindezekre tekintettel a bíróság úgy találta, hogy az összesen 24 darab vád tárgyává tett számla vonatkozásában az abban szereplő gazdasági események megvalósultak.

A vádirat a költségvetési csalás büntettén túl vád tárgyává tette a Btk. 345. §-ában szabályozott hamis magánokirat felhasználásának vétségét, amely a fiktív tanulói adatbázisok létrehozásával kapcsolatban merült fel.

E körben a bíróság rámutatott arra, hogy e vádpont vonatkozásában – azaz hogy hány tanuló és kik voltak azok, akik valóban csak beiratkoztak, de ténylegesen nem jártak a gimnáziumba – a vádirat súlyos hiányosságokban szenved. A nyomozás során nem került pontosan meghatározásra az a kör, akik nem jártak iskolába, a nyomozóha-

tóság e tárgykörben elegendőnek találta a lefoglalt osztálynaplók, törzslapok elemzését. A bíróság véleménye szerint a nyomozás során elmaradt azoknak a személyeknek a részletes kihallgatása, tanúkénti meghallgatása és elszámoltatása, akik vonatkozásában kétely merült fel a tekintetben, hogy ténylegesen jártak-e iskolába. A nyomozóhatóság elmulasztotta ezeknek a tanúknak a részletes kihallgatását, amelyből közelebb juthatott volna ahhoz, hogy tényleges beiratkoztak-e, feltárva beiratkozásuknak körülményeit, részletesen kikérdezve őket arról, hogy kitől-milyen információt szereztek az iskolába járásra, a hiányszásokra, a hiányszások igazolására és az érettségi bizonyítvány megszerzésére vonatkozóan, esetlegesen olyan kérdéseket is, hogy kaptak-e azért pénzt, hogy személyi adataikat a fiktív tanulói adatbázisok létrehozása érdekében felhasználják.

Nem vitatható, hogy ez összesen 298 főnek a tanúkénti kihallgatását igényelte volna, de a bíróság véleménye szerint kizárólag így lehetne abban a kérdésben állást foglalni, hogy valóban történtek-e fiktív tanulói adatbázisok, valóban megtörtént-e a törzslapoknak, osztálynaplónak a meghamisítása, valóban megtörtént-e, hogy a hamis magánokiratokat ilyen formán felhasználták.

A nyomozás során elmaradt ilyen mértékű tanúbizonyítás nem lehet a bíróság feladata, már csak azért sem, mert ebben az esetben éppen a bíróság lenne az, aki konkrétan meg tudná nevezni azokat a személyeket, akik ténylegesen nem jártak oktatásra csak beiratkoztak és az ő vonatkozásukban valóban jogosulatlanul történt az állami normatíva igénybevétele.

Ez azonban egyértelműen a vádat emelő ügyészség és a vádirat feladata lett volna. A büntetőeljárás törvényben szabályozott funkciómegosztás elvéből adódóan a bírósági szakban erre nem kerülhet sor. A nyomozóhatóság által tanúként kihallgatott több személy elmondta, hogy ritkán jártak iskolába, ritkán jártak be órákra, ugyanakkor a vádhatóság ezen tanúk vallomása alapján sem nevezett meg vádiratában egyetlen olyan személyt sem, aki esetleg bizonyítottan nem járt iskolába.

A bűncselekmény bizonyítása akkor lett volna eredményes, hogyha tanévekre lebontva, osztályokra lebontva tartalmazta volna azt, hogy mely tanulók nem jártak ténylegesen iskolába. Ez a vádiratból hiányzik, ezt az eljárás bírósági szakaszában pótolni nem lehetséges.

Az ügyészség a vádlottakat azzal (is) vádolta, hogy bűnszervezetet hoztak létre, illetve a terhükre rótt bűncselekményeket bűnszervezetben követték el.

A bíróság véleménye szerint a vádirati tényállításokon túl a bűnszervezetnek a létrejötte sem állapítható meg. Az a működési mechanizmus, amelyet a vádhatóság bűnszervezeti magatartásként ír le, egészen egyszerűen az iskola prudens működéséhez tartozott hozzá.

A fenntartó gazdasági társaság ügyvezetőjének (az I. r. vádlott) értelemszerűen kapcsolatban kellett állnia az iskola igazgatójával (II. rendű vádlott), az V. és VI. rendű vádlottak, mint tanárok, intézményvezető helyettesek és osztályfőnökök pedig nyilvánvalóan kapcsolatban álltak a II. rendű vádlottal, mint az iskola igazgatójával.

Az iskola igazgatója felől érkező utasítások, így például a titkos információgyűjtés eredményeként az osztálynaplók „rendbetételére” vonatkozó utasítások egy munkaviszony jellegű függelmi viszonyból eredő utasításként értékelhetőek, a bünszervezeti jelleg nem állapítható meg, mert ez egy legális tevékenység.

A III. rendű vádlottnak a szerepe ebben a struktúrában a bizonyítás eredményeként semmiképpen nem nyert tisztázást. Nem lehetett megállapítani, hogy vezető szerepet töltött volna be.

Ugyanígy a IV. rendű vádlott segítő tevékenysége sem értékelhető olyanként, hogy bünszervezetben segítette volna a bünszervezet többi tagjának munkáját.

2.2.

Az ügyész által a vádlottak felmentése miatt, elítélésük érdekében bejelent fellebbezés alapján másodfokon eljáró Törvényszék a Járásbíróság ítéletét valamennyi vádlottat érintően hatályon kívül helyezte és az ellenük indított eljárást megszüntette.

A Járásbíróság ítéletét érdemben nem bírálta felül, mert annak eljárásjogi akadálya van, miután – megállapítása szerint – „az ügyészség vádirata a büntetőeljárás lefolytatására nem volt alkalmas”.

Az Alaptörvény XXVIII. cikkében megfogalmazott alkotmányos garancia rendszer tényleges érvényesülését erősíti, ha a bíróság érdemi eljárására csak olyan vád alapján kerülhet sor, amely világosan rögzíti, hogy az arra jogosult vádló kivel szemben, milyen bűncselekmény miatt kívánja a büntető per megindítását. A bírósági eljárásban való hatékony védelem és a fegyverek egyenlőségének elve csorbulna azáltal, ha a vádlott és védelem nem tudná azonosítani, hogy pontosan milyen tények alapján kezdeményezik a vádlott megbüntetését.

A korábbi büntetőeljárás törvénnyel szemben a hatályos büntetőeljárás törvény nem tartalmazza a törvényes vád jogintézményét, de megtartja a törvényes vád összes elemét, nem az alapvető rendelkezések között rögzítve, hanem a LXVIII. fejezetben, a vádirat tartalmi elemei között. Világosan leírja, milyen minimális elvárásoknak kell megfelelnie ahhoz, hogy az érdemi elbírálás alapját képezze.

A Be. 422. § (1) bekezdésének b) pontja a vádirat törvényes elemei között a vád tárgyává tett cselekmény pontos leírását tartalmazza. A vádlott cselekményének pontos leírása az ügyész indítványában ismertetett történeti tényállás, amely hiánytalanul tartalmazza a bűncselekmény törvényi tényállási elemeinek megfelelő konkrét tényeket, az elkövetési magatartást, a cselekmény megvalósulásának helyét, idejét, indítékát, az elkövetés eszközét, módját, és annak következményeit, továbbá az elkövetés büntetőjogi minősítése szempontjából jelentős egyéb körülményeit.

A 9/2018. (VI.29.) legfőbb ügyészi utasítás 57. §-ának (3) bekezdése értelmében a vádirat második részében röviden le kell írni a vád tárgyává tett cselekményt, a bizonyítási eszközök megjelölésével. A tényállásból kétségtelenül ki kell tűnnie, hogy mely

tények képezik a vád tárgyát. Az utasítás, hasonlóképpen a büntetőeljárás törvény fentebb ismertetett rendelkezéséhez, tartalmazza, hogy a vádirat tényállásában – annak leíró részében – fel kell tüntetni a bűncselekmény elkövetésének idejét és helyét, indítékát, az elkövetés eszközét, módját és annak következményét.

A bíróság, mielőtt kitűzi az ügyet, hivatalból vizsgálja, hogy van-e törvényes vád, fennáll-e törvényes akadálya a vád érdemi elbírálásának (Be. 484. §, Be. 492. §). A bíróság a vádiratot eljárási okból vizsgálja és nem a büntetőjogi felelősség szempontjából releváns anyagi jogi szempontok szerint értékeli.

A bíróságnak a vádban körülírt tényállásról kell döntenie, a vádhoz kötöttség keretében. A bíróság a vád tárgyává tett tényállásról akkor tud döntenie, ha a vádirat a törvényes kellékekkel rendelkezik.

A vádiratban írt tényállás nem csak a bíróság feladatát határozza meg. A vádban foglalt tényállás jelöli ki a vádlott számára a védekezésének irányát, míg a bíróság felé a tényállás felderítési kötelezettség terjedelmét határozza meg. Az ügyészségnek a vádiratban pontosan körül kell határolnia, hogy milyen cselekmény miatt kéri a vádlott megbüntetését. A pontosság igényli, hogy a terhelt személyére és cselekvőségére legyen konkretizálva a vádbeli tényállás.

A vád nem tartalmazhat következtetéseket és feltételezéseket. A vádlónak úgy kell körülírnia az elkövetési magatartást, hogy abból egyértelmű legyen az, miként valószínűsítette meg a vádbeli minősítés szerinti különös részi tényállást.

A büntetőeljárás törvény hivatkozott rendelkezése – mely szerint a vád törvényes eleme a vád tárgyává tett cselekmény pontos leírása – szoros összefüggésben értelmezendő a vád tárgyává tett cselekmény Btk. szerinti minősítésének törvényes követelményével. Ezek arra utalnak, hogy az ügyésznek a vádiratban olyan cselekményt kell rögzítenie, amely bűncselekményként értékelhető és amelynek bizonyítottsága esetén a bíróság a vádlottat bűnösnek mondaná ki.

Nem törvényes a vád, ha a bűncselekmény nincs oly mértékben pontosan körülírva, hogy annak egyedisége nem felismerhető, és emiatt el nem bírálható, illetve, ha a cselekmény körülírása olyan mértékben elnagyolt, hogy anyagi jog következtetések levonására nem alkalmas. A teljesség igénye végett szükséges utalni arra is, hogy a vád törvényességét nem kizárólag a vádirat alapján, hanem az egész bírósági eljárás során formálódott tartalma alapján kell vizsgálni. A vádirat, bár valójában a bírósági eljárás alapja, azonban annak kerete a lefolytatott bizonyítás eredményéhez képest változik, és a végindítványban ölt testet. A vád pontos tartalmának kimunkálása az ügyész aktív és szakszerű tevékenységének függvénye, így a vádirat törvényessége függ az ügyész perbeli cselekményeitől, vádbeszédétől.

A vizsgált ügyben benyújtott vádirat tényállása konkrét elkövetési magatartást nem rögzít.

A vádiratnak konkrétan meg kellett volna jelölnie egyrészt, hogy kik voltak azok a diákok, akik csak névleg voltak az iskola diákjai és meg kellett volna jelölnie azon

bizonyítékokat, melyek kétséget kizáróan igazolják ezen diákok vonatkozásában azt, hogy az iskolai képzésben nem vettek részt.

A védő helyesen hivatkozott arra, hogy: „A vádirati tényállás az általánosság szintjén mozog, mely általános megfogalmazással szemben érdemben védekezni sem lehet ...”.

Jelen ügyben -mint a hasonló „iskolás ügyekben” – az elkövetési magatartás a fiktív tanulói létszám adatok közlése, minthogy a létszám alapján finanszírozza az állam a nem állami szerv által fenntartott intézményeket köznevelési feladatainak ellátása során. Így biztosítja az állam a költségvetési hozzájárulást, a működési engedélyben foglalt tevékenység elvégzéséhez.

Elnagyolt az a vádirati megfogalmazás, hogy a tanulói létszámot felduzzasztották a vádlottak. Pontosán meg kellett volna határozni, hogy ez mely diákokat érintette.

A bíróság a fiktív tanulói névsor ismeretében tudta volna teljesíteni tényállásfel-derítési kötelezettségét a vádhoz kötöttség keretében, illetőleg a védelem is ennek ismeretében tudta volna teljesítenie a hatékony védelem feladatkörét.

A fiktív tanulói létszám pontos vádirati megjelölése nélkülözhetetlen, a költségvetési csalás eredményének a vagyoni hátrány, mint elkövetési érték meghatározása szempontjából is.

Az elkövetés eredménye, az elkövetési érték a cselekmény minősítését befolyásoló ugyancsak fontos tartalmi eleme a vádiratnak. Az ügyész a 2015. évben igényelt 155 Mft. összeget maga sem tekintette maradéktalanul jogosulatlanul igényelt támogatásnak, kizárólag a vádirat 8. oldal 3. bekezdésében felsorolt fiktív számlák tartalmát minősítette annak.

Ezzel összefüggésben megjegyzi a másodfokú bíróság, hogy a vádirat egymásnak ellentmondó megállapításokat tesz, mint hogy helyenként azt írja, hogy a vádlottak egyáltalán nem kívántak oktatást folytatni, illetve tényleges oktatási tevékenység nem folyt az iskolában, míg máshol azt rögzíti, hogy az iskola a megigényelt összeg jelentős részét működési költségekre fordította.

Az ügyészség a vádiratban azt indítványozta, hogy a járásbíróság a tárgyaláson olvassa fel és értékelje a diákok tanúvallomásait.

A bírósági eljárásban nem a vádiratot szerkesztő ügyész járt el. A tárgyaló ügyésznek a diákok vallomásainak felolvasása kapcsán már az volt az indítványa, hogy azokat ugyan tegye a bíróság bizonyítás anyagává felolvasás útján, de ne értékelje. Nyilvánvalóan ennek az lehet az indoka, hogy a tanulók vallomásai a vádat nem támasztják alá, valós iskolai képzésről számoltak be.

A tárgyaló ügyész az ítélethozatal megelőző perbeszédében és annak kiegészítésében utalt arra, hogy a vádhatóságnak a korábbi gyakorlattal szemben a hasonló ügynevezett iskolás ügyekben az a vádirat szerkesztési koncepciója, illetőleg az a vádemelési gyakorlata alakult ki, hogy nem szükséges felsorolni név szerint, pontosan a fiktív tanulói létszámot, hanem elegendőnek tartja a vádhatóság az érintett gazdasági társaságok könyvelési anyagából a fiktív számlákat kiemelni és abból visszakövetkeztetni a támo-

gatás jogosulatlan visszaigénylésére legalább a fiktív számlák számlatartalma erejéig.

A másodfokú bíróság ezt az álláspontot dogmatikailag tévesnek tartotta.

A készpénz fiktív számlák alapján történő eltulajdonítása egy másik bűncselekmény elkövetésének lehet az elkövetési magatartása, amelynek más a sértettje, mint a költségvetési csalásnak. Azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a fiktív számlákkal történő készpénzeltulajdonítást nem kell feltétlen megelőznie jogosulatlan támogatás igénylésének, mint hogy jogszerűen megszerzett támogatást is el lehet sikkasztani. Az egyik a másiknak nem feltétele. Az ügyészség nem is tette vád tárgyává a fiktív számlák alapján számlázott összeg eltulajdonításával megvalósított sikkasztást. Ezt lényegében a költségvetési csalás büntetlen utócselekményeként értékelte. A funkciómegosztás elvének sérelme nélkül a bíróságnak nem is lehetne e cselekmény tekintetében büntetőjogi felelősséget a vádlottak terhére megállapítania. A törvényes vád fogalmához tartozik ugyanis, hogy a Btk.-ba ütköző cselekmény nem egyszerűen a vád történeti tényállásában szereplő cselekmény, hanem az, amit az ügyész jogilag is értékel, minősít. Mindez a funkciómegosztás kívánalmából következik, mivel a bíróság a történeti tényállásban szereplő, de jogilag nem minősített cselekmény értékelésével vádlói funkciót gyakorolna.

A fentiek összefoglalva az ügyészség vádirata nem törvényes, mert nem felel meg a Be. 422. (1) bekezdés b) pontjában írt kívánalomnak, nem pontosan írja le a vád tárgyává tett cselekményt. A vád hiányos, nem tartalmazza a fiktív tanulói létszámot, nem tartalmazza az elkövetési értéket, és pontosan az elkövetési időt sem.

Az elsőfokú bíróságnak a vád hiányosságait fel kellett volna ismernie, és a vád hiányosságainak pótlására az ügyészt fel kellett volna hívnia. Amennyiben az ügyész a felhívás ellenére nem egészíti ki a vádat, akkor az eljárás megszüntetésének lett volna helye már a tárgyalás előkészítése során [Be. 492. § (2) bekezdés d) pont].

A tárgyaló ügyésznek a tárgyaláson aktív és szakszerű közreműködése eredményezhette volna a vád pontos tartalmának kimunkálását. Nem arra kellett volna a bíróságot felhívnia, hogy a tanúvallomásokat, azok felolvasását követően ne értékelje, hanem olyan tartalmú indítványt kellett volna tennie, hogy hallgassa meg a bíróság a tanúkat, és személyenként vizsgálja azt, hogy az iskolai képzésben ténylegesen nem vettek részt. Amennyiben tisztázott a fiktív tanulói létszám, ennek függvényében szakértő bevonásával az elkövetési érték az államnak okozott vagyoni hátrány összege is kimunkálható lett volna.

A bíróságnak a bizonyítási eljárás befejezését követően is lett volna lehetősége a vád törvényességét vizsgálni a Be. 567. § (2) bekezdésének d) pontja alapján. Amennyiben úgy ítéli meg, hogy a vádirat nem, vagy hiányosan tartalmazza a 422. § (1) bekezdésében írt törvényes elemeket és emiatt a vád érdemi elbírálásra alkalmatlan, akkor nem ügydöntő végzéssel az eljárást megszüntetéséről határozhatott volna.

Az elsőfokú bíróság ezt elmulasztotta, ezért a másodfokú bíróság a Be. 607. (1) bekezdése alapján ezt pótolta, azt követően, hogy az elsőfokú bíróság ítéletét hatályon kívül helyezte.

Az elsőfokú ítélet hatályon kívül helyezése és az eljárás megszüntetése a büntetőjogi felelősség tekintetében anyagi jogerő hatást nem eredményez, mivel res iudicata csak az érdemben elbírált vádhoz kapcsolódik. A bíróság az ügy érdemi elbírálását kizárólag eljárási akadály miatt mellőzte. Az ítélet hatályon kívül helyezése, az eljárás megszüntetése nem akadályozza annak, hogy az ügyészség a bűncselekmény elévülési idején belül a vádat kiegészítse, pontosítsa, kidolgozza az elkövetési magatartást, elkövetési értéket, és azt ismételten benyújtsa a bírósághoz.

3. A „felhúzásos módszer”⁸

A bíróságok jelenlegi ítélkezési gyakorlatában a költségvetési csalás körében az áfa csalással megvalósuló elkövetés tekinthető a „legnépszerűbb”, már-már uralkodó elkövetési módszernek. Az alábbi példa egy tipikusnak tekinthető többlépcsős, a számlázási lánc végén eltűnő cégekre épített és az Európai Unióban 0 %-os áfával történő értékesítés lehetőségét is kihasználó elkövetésre épül. Az ilyen bűncselekmények bizonyításának szempontjai az elmúlt évtizedekben letisztultak. Az alábbi ügy ismertetésével azt kívánom szemléltetni, miként törlik át a jogalkalmazó szervek és sajnos így a bíróság is a bizonyítás és a büntetőjog alapvető szabályait.

1.

1.1.

A VIII. rendű és XXIII. rendű terheltek 2011. nyarán egy több cégből álló értékesítési láncolatot hoztak létre a következők szerint:

Első szint: 1.1. és 1.2. Kft;

Második szint: 2.1. és 2.2. Kft;

Harmadik szint: 3.1. Kft, 3.2. Kft és még sokan mások;

Negyedik szint: 4.1. Kft, és még mások

Külföldi partner: SZ1. Sro és SZ2. Sro szlovák cégek

A VIII. és XXIII. rendű terheltek által létrehozott, több cégből álló értékesítési láncolat célja az volt, hogy a láncolatban szereplő és ténylegesen a VIII. rendű terheltek által irányított gazdasági társaságokon keresztül beszerzett és továbbértékesített áruk az 1.1. és 1.2. Kft-hez kerüljenek leszállításra és ezen két, élelmiszer ipari nagykereskedelmi cég részére értékesítésre. A lánc tetején álló nagykereskedő cégek az ily módon beszerzett termékeket szlovák honosságú gazdasági társaságoknak értékesítették tovább oly módon, hogy I., III. és IV. rendű terheltek tudtak arról, hogy az áruk ugyan kiszállításra kerülnek Szlovákiába, azonban azok végleges rendeltetéssel nem hagyják

8 Az elsőfokú bíróságként eljáró Nyíregyházi Járásbíróság 18.B.611/2018/31. számú ítélete és a Nyíregyházi Törvényszék, mint másodfokú bíróság I.Bf.289/2020/8. számú végzése alapján.

el Magyarország területét, oda visszazállításra kerülnek, ily módon csak a közösségen belüli értékesítés látszatát keltezték.

A VIII. rendű terhelte által irányított szlovák gazdasági társaságok a szintén irányítása alatt álló P Ltd. ciprusi off-shore cégen keresztül az árut ismét Magyarországra szállították és a létrehozott láncolatban szereplő magyar honosságú gazdasági társaságokon keresztül azok visszakerültek az 1.1., illetőleg az 1.2. Kft-hez. E két nagykereskedelmi cég valótlan tartalmú számviteli iratok kiállításával ezen árucikkeket ismételten értékesítette a szlovák honosságú társaságok részére.

Az értékesítési láncolatban az 1.1. és 1.2. Kft. a megrendelt árukat valós gazdasági esemény látszatát keltve a 2.1. és 2.2. Kft-től szerezte be, majd azt az SZ1. Sro., valamint az SZ2. Sro. szlovák gazdasági társaságoknak értékesítette. Az értékesítés után 0 % áfát számítottak fel annak ellenére, hogy az I., III. és IV. rendű terheltek tudták, hogy a Szlovákiába értékesített áru ismétlenül Magyarországra visszakerül. Egyidejűleg a 2.1. és 2.2. Kft. által a feléjük kiszámlázott és a számlában feltüntetett áfát levonásba helyezték, és ezáltal ún. áfa visszaigénylő pozícióba kerültek.

A Szlovákiába értékesített árukat a SZ1. és SZ2. Sro. néhány napon belül visszazárolta Magyarországra a P Ltd. Magyarországon bérelt raktárhelyiségébe – azt színlelve, mintha az árukat a ciprusi cég vásárolta volna meg – ahonnan azonban az áru ismétlenül visszakerült az 1.1. és 1.2. Kft. raktáraiba. A valótlan tartalmú számviteli iratokon ez oly módon került feltüntetésre, mintha azokat – egyéb társaságok mellett – a 3.1. Kft. és a 3.2. Kft. láncolatosan értékesítené a 2.1. és 2.2. Kft-nek, amely gazdasági társaságok beszállítóként szerepeltek az 1.1. és a 1.2. Kft. tekintetében.

A harmadik szinten lévő gazdasági társaságok a megvásárolt árut belföldi beszerzőként tüntették fel úgy, mintha az árut a negyedik szinten lévő társaságoktól szereztek volna be, akik az áru áfáját korábban megfizették volna, azonban ezek a beszerzési számlák valótlan tartalmúak voltak, hiszen ezen felek között gazdasági esemény – sem áru, sem pénzmozgás – a valóságban nem történt.

A láncolat végén (a 4. szinten) található gazdasági társaságoknál az áfa nem került bevallásra és befizetésre. A bevallásaikban kizárólag belföldi beszerzéseket tüntettek fel. Az általuk korábban nyilvánvalóan meg nem fizetett áfát levonásba helyezték, vagy áfa bevallást egyáltalán nem nyújtottak be, ily módon az első belföldi forgalmazáshoz köthető áfa nem került bevallásra és befizetésre.

A láncolat működéséhez VII. rendű, XI. rendű és X. rendű terheltek anyagi eszközöket szolgáltatottak. A befolyt készpénzből visszakapták az általuk átadott tőkét, valamint annak hasznát, amely a tőkeösszeg kb 10 %-a volt. A láncolatban szereplő gazdasági társaságokat képviselő terheltek minden szállítás után, amelynek során számlát állítottak ki, vételárat utaltak, vettek fel a bankban, illetve a szállításban, raktározásban vettek részt, változó összegű juttatásban részesültek.

Az 1.1. Kft. 2011 és 2012 években mindösszesen 1.601.994.680 forint nettó értékben, míg az 1.2. Kft. 3.306.828.908 forint nettó értékben értékesített árut a SZ1. Sro-nak, valamint a SZ2. Sro-nak a fentiekben részletezett értékesítési láncolatán keresztül, melyből 2011. november hónaptól kezdődően az áfát jogosulatlanul igényelték vissza.

Az alapeljárásban kirendelt szakértő nem vizsgálta azt, hogy az első szinten lévő társaságok által a 2.1. és 2.2. Kft-től beszerzett áruk kinek a részére kerültek értékesítésre: a vádban érintett közösségen belüli gazdasági társaságok részére, vagy más külföldi gazdasági társaságok részére, vagy esetleg belföldön kerültek értékesítésre. Szerinte ez teljesen mindegy, mert minden, a 2.1. és 2.2. Kft-től beszerzett áru „bűnös” áru, függetlenül az áruk további sorsától.

A szakértő szerint a vagyoni hátrány a láncban alul szereplő cégeknél képződött(?) és ezen vagyoni hátrány lett felhúzva az 1.1. és 1.2. Kft-ig, mert a láncban alul szereplő cégek nem vallották be és/vagy nem fizették be az áfa összeget. Ez a szakértői módszer azonban álláspontom szerint téves.

3.1.2.

Ebben az ügyben sem a szakértő, sem a bíróság nem vizsgálta (a védelem által egyébként többször is indítványozott) azon kérdést, hogy a nem a 2.1. és 2.2. Kft-től, hanem más szállítótól beszerzett áruk milyen összegben befolyásolják az 1.1. és 1.2. Kft. Kft. terhére megállapítani kívánt adóhiány összegét. Milyen összegben befolyásolja továbbá az adóhiányt, ha a 2.1. és 2.2. Kft-től beszerzett áru nem a vádiratban megjelölt „bűnös” szlovák cégek, hanem más belföldi vagy külföldi vevő részére került értékesítésre.

Ezzel együtt tényként állapítható meg, hogy az (alap)eljárásban kirendelt igazságügyi szakértő a büntetőeljárás (alapügy) iratanyagában szereplő és fellelhető dokumentumok tételes szakértői vizsgálatát nem végezte el az általa alkalmazott „módszertan” („felhúzásos módszer”) folytán.

A szakértő úgy nyilvánított véleményt, hogy nem vizsgálta az ún. tettes cégek (1.1. és 1.2. Kft.) áfa bevallásait és könyvelését. Úgy állapította meg adóhiányt, adókülönbötet – bevételkiesésben megnyilvánuló vagyoni hátrányt –, hogy nem elemzte a gazdasági társaság benyújtott áfa bevallásait és nem vizsgálta meg a társaság vonatkozó könyvelési anyagát. A szakértő módszere tulajdonképpen arra épült, hogy a láncban alul szereplő cégeknél – a bűnsegéd cégeknél – állapította meg a vagyoni hátrány összegét és ezután az alul megállapított vagyoni hátrány összegét „felhúzta” a láncban felül szereplő cégekig, elmondása szerint addig, ameddig a nyomozó hatóság megjelölte. Ez az úgynevezett „felhúzásos módszer”. Ezért nem is vizsgálta az 1.1. és 1.2. Kft. áfa bevallásait, mert szerinte azok semmilyen szinten nem módosítanák a vagyoni hátrány összegét.

3.1.3.

Az új szakértői törvény⁹ – a szakértők javaslatának elfogadásával – alapvető szemléletbeli változást hozott igazságügyi szakértők perbeli státuszában és azt megerősítette.

„A szakértő feladata, hogy a hatóság kirendelése vagy megbízás alapján, a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával készített szakvéleménnyel, a függetlenség és pártatlanság követelményének megtartásával döntse el a szakkérdést, és segítse a tényállás megállapítását.”¹⁰ Ennek megfelelően a szakértő immár nem csupán segítője – mint korábban – a szakkérdés eldöntésének, hanem a szakértő az, aki jogosult, és egyben hivatott megítélni a szakkérdéseket, és így megnőtt az elvárás szakértők munkája, a szakértői munka tudományossága, megalapozottsága iránt.

Az igazságügyi szakértés területén jelentkező bizonyítási feladatok többnyire nem maradnak meg egy tudományterület keretein belül, hanem egyidejűleg több területre is kiterjednek. Mindez abból adódik, hogy egyrészt – az ügy jellegéből következően – gyakori az igény a több kompetencia területre kijelölt szakértők együttműködésére (együttes, illetve egyesített szakvélemények), másrészt pedig a szakértőkre vonatkozóan szigorú kompetencia előírások vannak érvényben.

A most vizsgált és az ahhoz hasonló ügyekben is fontos kritérium, hogy több szakmai kompetenciaterületet kell együttesen alkalmazni, úgy mint könyvszakértői, adószakértői, így kiemelt követelmény a kompetenciaterületek által megkövetelt pontos szakértői módszerek megválasztása.

Konkrét szakértői módszerek:

- adószakértői: adótényállás megállapítása, gazdasági esemény értékelése, adóalapok összegezerő és adójogi megállapítása, adóbevallások ellenőrzése, kiértékelése, az adóbevallásokkal kapcsolatos analitikák, elszámolások ellenőrzése, az adóügyi bizonylatok és egyéb adóügyi dokumentumok ellenőrzése, kiértékelése. Adózási jogszabályokkal való megfelelés ellenőrzése az adott vállalkozással kapcsolatban, az adózói minősítés ellenőrzése, pénzügyi folyamatok adóügyi szempontból történő ellenőrzése, jogi dokumentumok, szerződések, megállapodások, megbízások, nyilatkozatok stb. ellenőrzése, kiértékelése. Az adóhatóság által készített adóügyi dokumentumok ellenőrzése, kiértékelése.
- könyvszakértői: számviteli alapbizonylatok ellenőrzése, értékelése, a bizonylatok alátámasztottságának ellenőrzése. Számviteli nyilvántartások ellenőrzése, gazdasági események teljes folyamatának végig követése (bizonylatok fizikai vizsgálatának nyilvántartásban szereplő ellenőrzése). A rögzítés elvének és megfelelőségének vizsgálata, az analitikai rögzítés, könyvelés ellenőrzése, a gazdasági esemény valódiságának szempontjából is. A könyvelés technikai és tartalmi ellenőrzése,

9 az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény

10 az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény 3. § (1) bekezdés

a számviteli szabályzatok, számlarend, számviteli politika ellenőrzése, a könyvelési rendszer naprakésztségének ellenőrzése. Számviteli beszámolók ellenőrzése, kiértékelése, valódisági és alátámasztottsági szempontból. Jogi dokumentumok számviteli szempontból történő ellenőrzése, kiértékelése. Eredménykimutatás, mérlegelemzés, számviteli elszámolások értékelése. A vállalkozásra vonatkozó számviteli törvények ellenőrzése megfelelőségi és alkalmazási szempontból.

A költségvetési csalás büntette miatt indított büntetőeljárásban (mint a jelen vizsgálat tárgyát képező büntetőügyben) az igazságügyi szakértő alapvető feladata a gazdasági események valódiságának vizsgálata az áfa adónem szempontjából is. A tényállás tisztázása során ugyanakkor nem elegendő a számlakibocsátóként feltüntetett adózó nyilatkozatának beszerzése. Az érintett vállalkozás nyilatkozata – amely szerint a vitatott számlát nem ő bocsátotta ki, a vevővel üzleti kapcsolatban nem állt – ugyanis magánokiratnak minősül, amellyel szemben ellenkező bizonyításnak van helye. Ilyen esetben az adóhatóságnak fel kell hívnia a levonási jogot érvényesíteni kívánó adózót a gazdasági eseményre vonatkozó bizonyítékainak előterjesztésére. A számlakibocsátóként feltüntetett vállalkozás nyilatkozattételre történő felhívása mellett kapcsolódó vizsgálat elrendelése válik szükségessé az illetékes regionális igazgatóság útján. A vizsgálat során feltárt tények, adatok, továbbá az egyéb bizonyítási cselekményből származó információk együttes értékelése alapján kerülhet sor a tényállás, valamint a jogkövetkezmények megállapítására.

A tényállás tisztázása során a fentiekén túl figyelembe kell venni azt is, hogy amennyiben a hiteles számlák nem állnak rendelkezésre, illetőleg a gazdasági esemény mögött nincsen megfelelő dokumentum, ezek hiányát tanúvallomásokkal pótolni nem lehet. [Legfelsőbb Bíróság Kfv.I.35.046/2005. (BH2006. 97); Kfv.I.35.264/2005. (EBH2006. 1453) számú ítéletei]

Az áfa az egyes gazdálkodóknál néhány kivételtől eltekintve átfutó tételként jelenik meg, ugyanis beszerzésnél nem része a költségeknek, értékesítésnél pedig nem része az árbevételnek, tehát az adott gazdálkodó eredmény-kimutatását nem érinti. Többfázisú adó, mert az adóalanyoknak a forgalom minden pontján meg kell fizetniük. Végezetül az áfa közvetett adónem, mert az adóalanyok jövedelmi és vagyoni helyzetét közvetlenül nem befolyásolja.

Az ügyben érintett gazdasági társaságok mindegyike a 2000. évi C. törvény hatálya alá tartozott. Ennek megfelelően könyveit a kettős könyvvitel szabályai szerint kellett vezetnie, azaz a kezelésében, illetve tulajdonában lévő eszközökről és azok forrásairól, továbbá a gazdasági műveletekről olyan könyvviteli nyilvántartást kellett vezetnie, mely az eszközökben és a forrásokban, valamint a saját tőkében bekövetkezett változásokat a valóságnak megfelelően, folyamatosan, áttekinthetően mutatta. A könyvvetés a beszámoló alátámasztására szolgáló eszköz, tehát a nyilvántartásnak igazodnia kell a gazdálkodóval szemben jelentkező, a beszámolóval harmonizáló információigényhez.

3.1.4.

Az ügybe bevont igazságügyi szakértő által alkalmazott szakértői módszer a szakértők körében ismeretlen. Semmilyen módszertani levélben vagy szakmai anyagban ilyen módszer nem ismert és nem publikált. Másrésztől alkalmatlan is ez a módszer, mert nem a láncban alsó bűnsegéd cégeknél kell vizsgálni az ott okozott esetleges vagyoni hátrány összegét, hanem mindig a tettesi cégnél – a jelen ügyben a vád döntése szerint a láncban legfelső (1.1. és 1.2.) tettesi cégeknél kellett volna ezt a vizsgálatot elvégezni. Ott kellett volna megállapítani a vagyoni hátrány összegét és ezt kellett volna „megosztani” a láncban lentebb szereplő bűnsegéd cégekre vetítve.

Nem véletlen, hogy a Szakértői törvény 47. § (4) bekezdés f) pontja a szakvélemény kötelező tartalmi elemeként írja elő a módszertani levélre, módszertani anyagra történő utalást. A vizsgálat tárgyát képező ügyben nem volt egyetlen olyan szakvélemény, szakvélemény-kiegészítés vagy személyes előadás, amely szakmai módszertani anyagra utalt volna.

A szakértő arra is hivatkozott, hogy a Btk. 396. § (9) bekezdés b) pontja szerint vagyoni hátrány alatt érteni kell a költségvetésbe történő befizetési kötelezettség nem teljesítése miatt bekövetkezett bevételkiesést. Ebből kiindulva állapította meg a „bevétekiesés” összegét. Megállapítása szerint azért van bevételkiesés, mert a 2.1. és 2.2. Kft. vagy az alattuk lévő cégek nem fizették be a fizetendő áfa összegeket.

Az 1.1. és 1.2. Kft. gazdálkodásában képződött „bevétekiesés” azonban semmiképpen nem azonos a 2.1. és a 2.2. Kft.-nél, illetőleg az azok alatt lévő cégeknél be nem fizetett áfa összegekkel.

Azt kellett volna tehát a szakértőnek megvizsgálni, hogy az 1.1. és 1.2. Kft. milyen összegű befizetési kötelezettséget nem teljesített? Ezt azonban csak ezen cégek áfa bevallásainak elemzése útján lehetett volna megállapítani.

3.1.5.

Mindezek előre bocsátása után az állapítható meg, hogy a költségvetési csalás büntette miatt indított eljárásban a szakértő alapvető feladata a gazdasági események valódiságának vizsgálata. A feladat elvégzéséhez a nyomozó hatóság által átadott dokumentumokat, adatokat meg kell megvizsgálni. Fontos, hogy a gyanúsításban szereplő gazdasági társaságokkal és a gazdasági eseményekkel kapcsolatos számviteli, pénzügyi és adóügyi dokumentumok lehetőleg teljes körűen rendelkezésre álljanak.

A szakértő közreműködése során feltétlenül szükséges lett volna az 1.1. és 1.2. Kft. áfa bevallásainak elemzése, összevetése az adófolyószámlával, mert csak ezután lehetett volna megalapozottan állást foglalni abban a kérdésben, hogy pontosan milyen elkövetési magatartás lenne megállapítható bűnösség esetén és a vagyoni hátrány vonatkozásában milyen összeg tekintetében állapítható meg befejezett cselekmény és milyen összegben

kísérlet. Ennek hiányában a szakértő szakvéleménye hiányos, aggályos, téves.

Könyvszakértői módszerrel az egyes időszakokban keletkezett „bevételekiesés” megállapításának dokumentumai a következők:

- az érintett időszak összes bizonylata, a bizonylatokban feltüntetett teljesítéseket alátámasztó dokumentumok, CMR, fuvarlevél, raktári bevét – kivét bizonylatok, szerződések, teljesítés igazolások, belső felhasználás bizonylatai stb.
- az érintett időszak áfa analitikus nyilvántartásai, főkönyvi kartonok, főkönyvi kivonat a gazdasági események könyvekben történő bemutatása ellenőrzéséhez
- az érintett időszak NAV rendszeréből lekért általános forgalmi adó bevallások, összesítő bevallásokkal együtt, az áfa bevallások beküldése státusz története, esetlegesen adófolyószámla
- amennyiben a vállalkozás a készleteiről évközben nem vezet mennyiségi és értékbeni nyilvántartást, leltárak bekérése is indokolt.

Könyvszakértői módszerrel a vagyoni hátrány vizsgálatának minimum dokumentuma a bizonylatok és az azokban foglaltak teljesítését alátámasztó dokumentumok, az analitikus nyilvántartás és a NAV rendszeréből lekért áfa bevallások feldolgozása, ellenőrzése, összevetése az adófolyószámlán könyvelt tételekkel is. Ezek hiányában nincs elegendő okirati bizonyíték arra vonatkozóan, hogy a számlákban feltüntetett gazdasági események valóságáról, illetve azok valótlanságáról meg lehessen győződni.

A büntető eljárásban a kirendelt szakértőnek a szakértői közreműködése során mindig szem előtt kell tartania a kétséget kizáró bizonyítás elvét. Ez alapján törekednie kell arra, hogy maradéktalanul el legyenek különítve a fiktív és a nem fiktív gazdasági események az ehhez kapcsolódó árumennyiségek, árucikkek és árumozgások rendszere.

Mint szakértői módszeren alapuló vizsgálat, a most elemzett ügyben is meg kellett volna vizsgálnia, és mint adat és lelet feltüntetni ezt számlánként a számlaszám, teljesítési időpont, áruk megnevezése (mennyiség, egységár, nettó vételár, áfa, bruttó vételár), azaz meghatározni, hogy a büntető eljárás alá vont 1.1. és 1.2. Kft. milyen árukat értékesített két szlovák társaság, az SZ1. és SZ2. Sro részére. Ezzel párhuzamosan a fenti tényezőkre vonatkozólag mennyiség, számlaszám teljesítési időpont stb. be kellett volna mutatnia a kirendelt szakértőnek, hogy az 1.1. és 1.2. Kft. milyen árukat szerzett be a 2.1. és a 2.2. Kft.-től.

A fenti két vizsgálatot követően kellett volna egy nagyon lényeges vizsgálatot a kirendelt szakértőnek elvégeznie, vagyis kimutatni, hogy külön az 1.1. Kft. és külön az 1.2. Kft. két szlovák társaság részére történő értékesítései közül mely áruk erednek a 2.1. Kft és mely áruk az 1.2. Kft.-től.

Ebben a büntetőeljárásban egy szövevényes és több szintből álló gazdasági eseménysorozat, láncolat szerepelt sok gazdasági társaság és sok terhelt szereplésével. Ilyen esetben nagyon fontos, hogy a közreműködő szakértő fokozottabban ügyeljen arra, hogy a lehető legobjektívebb módon körültekintően és alaposan végezze el a szakértői vizsgálatát.

Alapvető követelmény, hogy a vizsgálatot megalapozó szakértői módszertant alkalmazzon és semmi esetre se egyneműsítse, homogenizálja a különböző szinteken résztvevő gazdasági szereplőket és gazdasági eseményeket. Ez azért is nagyon fontos, mert a kirendelt szakértő szakvéleményére támaszkodnak a hatóságok és a bíróságok, és ha a szakértő nem a fent részletezett körütekintő módon jár el, annak a terheltekre nézve súlyos következményei lehetnek.

3.2.

A fentebb szakértői szempontból vizsgált ügyben a bíróság jogi minősítése is a sematizmus veszélyét villantja fel, ezért nem lehet szó nélkül elmenni mellette.

Az 1.1. Kft. képviselőjében eljáró IV. rendű terhelt és az 1.2. Kft. képviselőjében eljáró I. rendű terhelt által okozott vagyoni hátrányhoz egyrésztől a szervező XI. rendű terhelt, másrésztől az alsóbb szinteken beszámplázóként közreműködő terheltek kisebb összeg erejéig járultak hozzá. Az elsőfokú bíróság az utóbbi terheltek terhére megállapított 2-2-2 rendbeli bűnsegédként elkövetett költségvetési csalás minősítését e terheltek tényleges, valós közreműködéséhez igazodóan – helyesen – ezekhez a (kisebb) elkövetési összegekhez (vagyoni hátrányokhoz) igazította.

Ezzel szemben a másodfokon eljáró bíróság úgy foglalt állást, hogy a bűnsegéd terheltek is a tettes terheltekkel azonosan, a teljes összegű vagyoni hátrány okozásáért felelnek és cselekményük ehhez igazodóan minősül.

A másodfokú bíróság kifejtette, hogy saját álláspontjához képest is eltérően állapította meg az elsőfokú bíróság azon vagyoni hátrányok összegét, amelyet a bűnsegédi bűnrészességet megvalósított terheltek terhére rótt. Az elsőfokú bíróság ugyanis megállapította, hogy ezen terheltek egyrészt fizikai segítséget nyújtottak a számlák kibocsátásával a tettesi elkövetőknek, másrészt a bünszervezet működéséhez pszichikai bűnsegélyt is nyújtottak. Ez utóbbi álláspontot osztotta az ítéletábla is, hiszen a bünszervezetben résztvevő terheltek azáltal, hogy rendelkezésre álltak a bünszervezet számára, hogy amikor szükség van rájuk, akkor azt segítsék, ezáltal a bünszervezet működését abban az időszakban is segítették, amikor nem nyújtottak konkrét fizikai segítséget, s ezáltal az ezen idősakkal érintett vagyoni hátrány tekintetében is fennáll a bűnsegédi felelősségük. Ezért az elsőfokú bíróságtól eltérően a bűnsegéd terheltek bűnösségét is a tettes terheltek által okozott teljes vagyoni hátrányhoz igazította.

A másodfokú bíróság minősítése – az alább kifejtendőik szerint – sérti a büntető anyagi jogszabály rendelkezését és ellentétes a részesek büntetőjogi felelősségének megállapítására vonatkozó következetes ítélkezési gyakorlattal.

A részes tudatának át kell fognia a tettes cselekményét. Az irányadó tényállás szerint a részeseknek arról kellett tudnia, hogy az általuk rendelkezésre bocsátott fiktív számlák realizálására 1-2-3 szinttel feljebb sor kerülhet. Azt legtöbbször nem tudták, hogy melyik cégnél mikor, milyen összegben kerül sor a fiktív áfatartalom realizálására.

E tudatuk – az eredmény (adóhiány) iránti közömbösségük – alapján az ítélkezési gyakorlat megállapítja a szándékos bűnösségüket.

Azt azonban az alsóbb szinteken lévő terheltek nem tudhatták, hogy más cégek képviseletében eljáró terheltektől a szervezők mikor, milyen összegű fiktív számlát igényeltek. Azt sem tudták, hogy más cégek képviselőiként eljáró más terheltek milyen összegű fiktív számla elfogadásával és/vagy kibocsátásával mikor, melyik tettesi vállalkozás vezetőjének milyen összegű vagyoni hátrány előidézésében működtek közre, a fiktív számlák realizálására mely cégeknél kerül sor és milyen összegben.

Ebben a helyzetben nem is lehet kérdéses, hogy a bűnsegédként felelősségre vont terheltek büntetőjogi felelőssége csak a közreműködésükkel összefüggő jogosulatlan áfaelvonás erejéig áll fenn, ellentétben a jogerős ügydöntő határozatot hozó másodfokú bíróságnak azzal a döntésével, hogy a valamennyi részes bűnösségét a haszonhúzó társaságok („tettes cégek”) által okozott összes vagyoni hátrány okozásához nyújtott bűnsegélyben állapította meg.

A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA FELELŐSSÉGE A JOGÁSZ SZEMÉVEL

A mesterséges intelligencia a hatékony adatfeldolgozásnak köszönhetően széles körben alkalmazhatók az üzleti célú elemzésektől, a nagyipari alkalmazásokon, kereskedelmi-logisztikai tevékenységeken, a háztartási alkalmazásokon, a számítástechnikán, a beszéd- és arcfelismerésen, az orvosi diagnosztikán, műtéti tevékenységen át a kibervédelemig. Az önvezető autók pedig már az a nem is teljes spektrumban, de már működnek.

Történelmi tapasztalat az, hogy a technikai - technológia fejlesztéseket a hadiipar húzza magával. A XX. században ez a fejlődés látványosan felgyorsult² és azóta is tart.

Egy tudománytörténet origóját sosem egyszerű kijelölni.

Az emberiséget mindig is izgatta a gondolkodó gépek ötlete. AZ irodalmi vonatból kiemelhetjük Samuel *Butler* 1783-ban írott regényét, amiben olyan gépeket képzelt el, amiket emberek „táplálnak” és amelyek gépeket építenek.³

A technikai fejlesztések vonatából Charles *Babbage-ról* szólunk, aki analitikai gépet szerkesztett. Ada Augusta *Lovelace* programot írt e mechanikus analitikai géphez.⁴

Fontos mérföldkő a mesterséges intelligencia tudománytörténetében Warren *McCulloch* és Walter *Pitts*, akik 1943-ban publikált tanulmányukban az emberi agy működését alapul véve MCP -neuronok a mesterséges létrehozásának lehetőségét említették.⁵

Edmund *Berkeley* informatikus 1949-ben az emberi agy gép általi reprodukcióján dolgozva nem tartotta kizártnak, hogy az emberi agy felépíthető mechanikusan is.

Donald *Hebb* 1949-ben megállapította, hogy ha az idegsejtek közötti kapcsola-

1 NKE, RTK – Bűnügyi-, Gazdaságvédelmi és Kiber Bűnözés Elleni Tanszéke; PTE ÁJK Bűnügyi Tanszéke

2 Elég a német Zuse számítógépére, a német V1, V2 rakétákra, a „félkész” atombombára, az Enigma kódológépre, a sugárhajtású és a helyből felszálló repülőgépek terveire (a brit Harrier ötlete?), a tízezer méter felett repülő gépekre (az amerikai F-11 ötlete), a 30-40 km-re hordó ágyuk terveire utalni. Ne feledjük az 1936-os berlini olimpia színes televíziós közvetítését. Az USA-ban 3, hazánkban közel 5 évtizeddel később jelent meg a színes televíziózás. A szövetségesek oldalán az Enigmát megfejtő Turing-gépet, a szovjet katyusákat, a modern szovjet, amerikai harckocsikat említhetjük

3 Butler, Samuel: *Erewhon on over the Range*. London, Trübner & Co. 1873. 205.o.

4 Christopher Barnatt: *Digital Genesis.ExplainingComputer.com.GB*. 2017. 12-13. o.

5 Warren S. McCulloch & Walter Pitts: *A logical calculus of the ideas immanent in nervous activity*. The bulletin of Mathematical Biophysics. Volume 5, 1943. 115-133. o.

tokat gyakrabban használnak (facilitáció), azok erősebbé és gyorsabbá válnak és ez kihat az idegsejtek működésére.⁶ Hebb elmélete mikro-, fiziológiai mechanizmust ír le a tanulási és memóriafolyamatokhoz (Hebbian-tanulási módszer). Ezt az elméletet kiterjesztették a biológiai folyamatokat modellező számítógépekre és a mesterséges intelligenciára is.

A mesterséges intelligencia kutatásának egyik legjelentősebb alakja Alan Turing,⁷ aki a II. világháborúban az Enigma kódoló gép megfejtésén is dolgozott., Az 1950-ben írt a „Computing Machinery and Intelligence” című tanulmányában felveti a MI tanulási képességét, mint lehetőséget. Megfogalmazta a tudományban Turing-tesztnak elnevezett elméletét, aminek a lényege az, ha egy ember beszélgetést folytat egy másik személlyel és egy géppel, és ha a gépet, nem gépként észleli, akkor a gép elérte az emberi intelligenciát. Tétele azóta is tudományos viták középpontjában áll. Lehet, hogy Turing előre látta a technológia korlátait?

Turing ötlete egy szempontból a laikus szerint is kritizálható, mivel csupán a chat lehetőségére fókuszál.

A mesterséges intelligencia kifejezést először John McCarthy használta 1955-ben, majd az elnevezés alapján szervezték meg Dartmouth-ban, 1956-ban az első konferenciát erről az izgalmas területről.⁸

A mesterséges intelligencia fogalmára vonatkozóan nagyon sokféle felfogás létezik. Magunk az Európai Bizottság meghatározását említjük, ami szerint a mesterséges intelligencia olyan intelligens viselkedésre utaló rendszereket takar, amelyek konkrét célok eléréséhez elemzik környezetüket és – bizonyos mértékű autonómiával – intézkedéseket hajtanak végre.⁹

A mesterséges intelligencia evolúciójában az 1970-es évek érzékelhető volt egy évtizednyi hullámvölgy. A kísérletek megtorpantak, a számítógépek, hálózatok lassúak voltak, tárolókapacitásuk nem volt elégséges. A következő évtized közepétől az elektronikus adattároló és -feldolgozó kapacitás, illetve a sávszélesség növekedése új lökést adott a MI-kutatásoknak is. Látványos sikert (na, meg reklámot) hozott a kutatásnak és a gyártóknak az IBM Deep Blue számítógépe, ami 1997-ben legyőzte a sakkvilágbajnok Garry Kaszparovot, az ugyancsak IBM Watson számítógépe, ami 2011-ben tv-s vetélkedőműsort nyert meg emberek előtt. Ezek a látványos eredmények megnövelték az érdeklődést a MI gyakorlati alkalmazhatósága, a tudományos kutatás és a civilszférában való felhasználása iránt.

6 Donald O. Hebb: A pszichológia alapkérdései. Budapest, Gondolat. 1983. 78-79. o.

7 Fehér Krisztián-Kökényesi Bartos Attila-Bártfai Barnabás: Mesterséges intelligencia avagy Pandora digitális szelencéje. BBS-INFO. 2020. 18-19. o.

8 Angie Smibert: Mesterséges intelligencia. Budapest, Cser Kiadó 2020. 22. o.

9 <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d3988569-0434-11ea-8c1f-01aa-75ed71a1/language-hu/format-PDF> p. 50. Európa Bizottság Szakbizottsága 2018 április 25-én kiadott 237. sz. közleménye [Letöltve: 2021. 06.10.]

A hektikusságra legújabb példa, hogy ismét „MI tél” veszélyét vélik prognosztizálni az érdeklődés visszafogottsága kapcsán,¹⁰ minden bizonnyal a technológiai lehetőségek korlátja miatt.¹¹

A logikai vagy rutinfeladatok megoldásán, a nagytömegű, gyors, precíz adatfeldolgozáson, elemzésen, a valószínűségszámítási modelleken, a prediktív tevékenységen vagy az egészségi állapot diagnosztizálásán, a szociális robotok alkalmazhatóságán túl a MI nem képes még átvenni az ember döntési kényszerét és felelősségét.

Vajon a gépek evolúciójában meddig juthatunk el? Minden bizonnyal nem szükséges hosszú idő ahhoz, hogy meglássuk milyen lehetőséggel bír az MI hoz, lesz-e humán „teremtőmítősz”¹².

Azt le kell szögeznünk, hogy jelen fejlesztési eredményei megsüvegelendők, tiszteletet követelnek. Az emberi munkát hatékonyan segítő, kreatív megoldások születtek. A MI - fejlesztések decentralizáltak, azaz sok-sok különböző területen dolgozó cégek, kutató-fejlesztő intézetek dolgoznak, ami azt az előnyt jelenti, hogy különböző problémák megoldására születnek MI – támogatta lehetőségek.

A MI vitathatatlan előnyökkel jár az alábbi területeken, a felsorolás csupán exemplifikatív lehet:

- termelési-értékesítési folyamatok felgyorsulhatnak (nyersanyag-, alkatrészellátás, szállítási kapacitás, szállítási idők összehangolása, kontrolálása, távolról irányítása, akár más földrészről stb.)
- orvosi diagnosztika egyre szélesebb körben,

10 <https://www.aifutures.org/2021/ai-winter-is-coming/> [Letöltés ideje: 2021. 08. 25.]

11 Volt már arra példa, hogy egy új technológia iránt túlzott elvárások jelentkeztek. Ismert az ún. Internet-boom története. Az 1990-es elején az Internet magáncélú felhasználása engedélyezését követően fellendült az Internet iránti üzleti-kereskedelmi érdeklődés. A fogyasztók nagy számban vásároltak PC-ket, modemeket, szoftvereket, a hálózati költségek meredeken csökkentek, ami megfizethetőbbé tette a hozzáférést. A szoftvereket úgy fejlesztettek, hogy javítsa a mainstream felhasználók igényét. Több száz vállalat indult az Interneten, és mindenki befektetni akart. Az évtized végére a számtalan befektető elmenekült a szektorból. Vállalatok néhány hónap alatt elvesztették piaci értékének 99% -át. Több tucat közülük csődbe ment, a várt üzleti eredmények nem hozták meg a befektetéseket.

Mára a valós és virtuális térbeli kereskedelmi, média, szórakoztatási és egyéb tevékenységek előnyeivel és hátrányaival megférnek egymás mellett. A mesterséges intelligencia kapcsán is majdan a túlzások leperegnek és mint kiváló, döntést segítő eszköz az ember kezében a felelősségi kérdések is a helyére kerülnek.

12 Az ember evolúciója, az ember évmilliók során történt „önfejlődése”, „önfejlesztése” a mainstream gondolat. Vajon a gépek, humanoidok evolúciójában a minőségi ugráshoz kell-e majd emberi beavatkozás vagy Marvin Minskynek, a mesterségeintelligencia-kutatás egyik nagy alakjának lesz igaza, miszerint, ha megértjük az emberi gondolkodást a célirányultságtól az érzelmekig, akkor ez a folyamat átvihető gépekre is. Marvin Minsky: *The Emotion Machine*, Simon & Schuster, 2006.

- időjárás, természeti események predikciója,
- a társadalom fogyasztási szokásai aprólékosan rögzíthetők, ezáltal tervezhetők,
- Big Data részletekbe menő elemzésére,
- gazdasági-pénzügyi döntéselőkészítések vállaltok számára,
- szakirodalmak összeállítása, frissítése a különböző adatbázisok naprakész monitorozása,
- fake-news kiszűrése az Interneten,
- önvezető járművek működéséhez szükséges (GPS, radar, lidar, szenzorok és más érzékelők stb.) információinak azonnali feldolgozása,
- idő, pénz, egyben energia megtakarítása (pl. az irodai technológia tervezhetősége, a távolról irányított fűtés, főzés-sütés, termosztát),
- riasztok, biztonsági berendezések vezérlése, kontrolálása
- kibervédelem erősítése,
- legújabbban a COVID-vírus és mutációinak kutatása.

Az irodalomban, filmművészetben a gondolkodás átlépte a realitást, ami önmagában szükségszerű. Ugyanakkor a szakirodalomban MI-ra vonatkozó sajátos munkajogi, választójogi szabályokról, jogi személyiségéről, nem utolsó sorban büntetőjogi felelőségről vizionálnak.¹³ Viszont közgazdasági szempontból értelmes kérdés, hogy vajon a MI-n alapuló robotika a kapitalista termelési mód végső stációja lesz-e vagy sem?¹⁴

13 Mezei Kitti: A modern technológiák kihívásai a büntetőjogban, különös tekintettel a kiberbűnözésre. *Állam- és Jogtudomány* 2020/4. 65-81. o. Jakab Nóra: Robotika és a jog – A robotika munkajogot érintő kapcsolódásai, különös tekintettel a munkavállalói jogalanyiságra I. https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/10855/6_jakabn%C3%B3ra_t%C3%B6rdelt.pdf [Letöltés ideje: 2021. 08. 22.] https://precedens.mandiner.hu/cikk/20210402_teljesen_atalakitja_a_geopolitikat_a_mesterseges_intelligencia [Letöltés ideje: 2021. 08. 22.]

14 *Választójog* esetében a betáplált és hozzáférhetővé adatokból „építkező” MI arra fog szavazni, amelyikről több pozitív adatot táplálnak. A *munkajog* esetében a 0-24 órában „dolgozásra befogott robotok”, amik szabadságra nem mennek, bért nem kapnak, nem sztrájkolnak, utazási bérletekre, szociális épületekre, melegítkeztetésre sem tartanak igényt, így ezek a gépek a kizsákmányolásra épülő kapitalista gazdaság „ideális munkaejeje”. A valós kérdés az, hogy egy robotizált gazdaságban ki fog „személyi jövedelemadó” fizetni? a robot? Nyilvánvaló, a személyi adó a költségvetés bevételi oldalának alapvető tétele, viszont a közösségi kiadások megnövekednek (hiszen a társadalom egy részének, lehet, hogy zöme nem fér oda munkához. Az ő jövedelempótlása hogyan fog történni? A (sokszor egyébként felesleges) fogyasztásra épülő kapitalizmusban miből fognak fogyasztani a munkából kiesők? Valamiből kell a társadalom tagjainak életben maradásának forrásait megteremteni. Folytathatnánk a másodlagos jövedelemből élők megélhetésével is? Ha nincs vagy visszaesik kereslet, az a forgalmi adókban is megjelenik A magas forgalmi adókra alapozó költségvetési bevételekben Magyarország már ma a „jövőt látva” élen áll. A napjainkban (politikailag is) vitatott személyi alapjövedelemnek a munkájukat elvesztő, munkát nem találó emberek életben maradását célozza, ez jövőbe mutató előnyei vannak. A profitráta előrelátható

A MI lehet egy szoftver (nagy-tömegű adatfeldolgozás, elemzés, predikció, döntéselőkészítés, kereső-, arc-, beszédfelismerés stb.) vagy hardver (például tipikus megjelenésében egy robotok, drónok, Internet of Things, okos autók, más okos eszközök stb.). Már ma észre sem vesszük, hogy MI-t használunk eszközeinkben.

A mesterséges intelligencia evolúcióját a szakirodalom szakaszokra osztja:¹⁵

1. Gyenge vagy szűk MI lehetőségei. A fejlesztések már 1950-es évektől kezdve induló fejlesztések. Ezek a fejlesztések – cseppet sem lebecsülve a beléjük fektetett tudást -intelligensnek látszó tevékenyegre képesek. Egy adott probléma megoldására születtek. Ezek a technikák már a mindennapjaink része, sokszor észre sem vesszük azokat.
 - képfelismerő rendszerek,
 - betegségdiagnosztika,
 - Internetes search engine keresőprogramok,
 - fordítóprogramok,
 - tartalom-, spam-, fake news-szűrők,
 - online-vásárlások lebonyolítása és GDPR tiltásával¹⁶ szemben, a felhasználó tudta nélküli profilkövetés,
 - Watson (IBM) gép, ami a Jeopardy c. angol vetélkedőműsort nyerte meg 2011-ben,
 - drónok, robotok, önzetők,
 - Deep Blue (IBM), Stockfish, Alpha Zero (DeepMind) – sakkozógépek, AlphaGo Zero (DeepMind) – go-játék és más fejlesztések.

E fejlődési eredményekre az a jellemző, hogy a példában szereplő IM kizárólag viszonylag szűk feladat végrehajtására képesek, ám mind-mind nagyszerű emberi teljesítmény.

2. Erős MI:

Fejlesztések közös jellemzője az, hogy gépi tanulással (deep learning) lehetőséggel ellátott eszközökről van szó, nagy-tömegű statisztikai adatgyűjtő-, adatfeldolgozó képességgel.

A gépi tanulásra alkalmas MI hálózatának kialakítása - jelenleg - az emberi agy szerkezetének alapul vételével (neurális hálók) történik. Az agyunkat használjuk az információk, érzékletek azonosítására és a különböző típusú információk osz-

csökkenésével (minden gyártó robotokkal dolgoztat, akkor a profit csökkenni fog). Marx után és tapasztaltból tudjuk, hogy kizsákmányolni csak a munkaerőt lehet. Lehet, hogy a kapitalizmus felfalja önmagát és ezzel *Marxnak* (Tőke III. kötet) igaza lesz? A rendszerváltás előtti „szentnek tekintett” triászról Marxtól nem szabad „kidobni”. <https://ujegylenoseg.hu/igaza-volt-marxnak-osszeomlik-a-kapitalizmus/> [Letöltés ideje: 2021.08.23.]

15 Tilesch György – Omar Hatamleh: Mesterséges Intelligencia, Budapest, Libri Kiadó, 2021. 97-103. o.

16 GDPR (60) pont. <https://www.gdpr.info.hu/gdpr-rendelet-szovege> [Letöltés ideje: 2021.08.20.]

tályozására, amikor új impulzust, észlelést, ismeretet teszünk magunkévá, agyunk megpróbálja összehasonlítani az ismert információkkal, kiegészíteni, módosítani azokat, majd ezek összevetésével születnek új ismereteink, amelyek tovább építhetők vagy hozzuk meg az adekvát döntést.

Ugyanezt a koncepciót használják az MI neurális hálózatához a deep learning során. A neurális hálózatok a betáplált és hozzáférhetővé tett, az MI által észlelt, összegyűjtött adatokat rétegekben szűrik, keresik az új észleletek, információk helyét, beépítik azokat, ezáltal kiegészülnek vagy módosulnak korábbi a memóriában tárolt ismeretei (tudása) és képes olyan mennyiségű adatot és olyan sokféle forrásból összegyűjteni, tárolni, feldolgozni, döntési alternatívákat, előrejelzéseket stb. készíteni, amely meghaladja az ember ez irányú képességét, bármilyen részletes, objektív a MI döntés előkészítése, predikciója, orvosi diagnózisa stb. a döntést az embernek kell meghoznia.

3. E fejlesztési fázisban a MI már **AGI** (Artificial General Intelligence). Tervek szerint az emberi kognitív képességek replikációja lesz. A Homo Sapiens képességeivel bírja majd.
4. Ma még a sci-fi kategóriájába tartozik az **ASI** (Artificial Superintelligence). A technológia már túlnő a ma emberén. Pár perc után exponenciálissá válhat az öntanulás, az asszimiláció és az önsokszorozás által.

1. Az ember és a gép mozgásáról és a tudat szerepéről

Fizikai térben a *gép (robot) mozgása* akár guruló megoldással, akár lábakkal helyettesítve előre programozható. A robot ugyanazon műveletet, mozgást képes ezerszer megismételni, akár milliméternyi pontossággal. A robot lábainak mozgatása, a gép tömegközéppontjának egyensúlyban tartása bonyolult programozási és mérnöki kihívás. Egyre tökéletesebb a robot manipulátorok mozgatásának a lehetősége, ami által egyre pontosabb, bonyolultabb műveleteket hajthatók végre. Mindezen mozgásokra, tevékenységekre az ember által készített programok alapján képesek.

Az emberi mozgása a fizikai térben lehet:

I. Az emberi tudat által vezérelt, felügyelt mozgás:

- automatizmus, amely tanult, a tudati értékelésen átment, sokszor végrehajtott mozgás,
- érzelmek által kiváltott mozgás,
- a motívumok által vezérelt mozgás,
- bármely megismerési folyamat (érzékelés, emlékkép, gondolat stb.) által indukált.

A tudat által felügyelt mozgások esetében a kiváltó okokat nem szükségszerűen követik a külvilágban megjelenő mozgások, hiszen ennek a külvilági cselekvés elkezdéséig tudati kontrollja van. Az ember általában dönthet másként is. Tehát a tudati elhatározás nem determinálja a külvilági mozgást, az ember elhatározásától visszaléphet.

A MI tevékenysége előre programozott, deep learning nélkül vagy azzal együtt is determinált folyamat.

Az automatizmus egy tanult, az emberi tudat által értékelt, rendszeresen ismétlődő mozgás. A folyamat újabb értékelése szükségtelen, akkor is, ha cselekvés során nem is figyelünk ténykedésünkre (ajtónyitás kulccsal, kólás doboz fülének feltépése stb.).

A gép többszöri, ismétlődő mozgását viszont ember által készített program teszi lehetővé.¹⁷

II. Az emberi tudat által nem felügyelt mozgások:

- a reflexmozgás,
- az öntudatlan állapotban végzett mozgás.

Az emberi agy azonos időben és térben több területet érintő ingert, információt, tárgyakat, hangokat, képeket, ízt, szagot stb. képes érzékelni és ezeket egységes tudattartalommal, összefüggő eseménnyé stb. egyesíteni és megjeleníteni gondolatvilágunkban. Ha az agy működésében valamilyen zavar keletkezik, akkor az ingerek, érzéklek stb. nem „állnak össze” egységes tudattartalommal.¹⁸

Az emberi tudat nem más, mint jellemzően érzelmileg is színezett képesség a megtapasztalásra, az ismeretszerzésre, az érzékelésre.

Az *érzelem* nem más, mint a környezetünkhöz és önmagunkhoz való szubjektív viszonyulás, amit számtalan körülmény befolyásol.

Tipikus érzelmeink:¹⁹

- Reális érzelmek: életünk, tevékenységünk valós mozzanataira reagál.
- Indulat: hirtelen, kitörésszerűen fellépő heves emóció.
- A hangulat egy pillanatnyi vagy akár hosszantartó állapot. Látszólag akár el is vonatkoztatható a valóságtól vagy annak egyes mozzanatától.
- A kedélyállapotunk a reális érzelmek lefolyásukban és tartalmukban nagyjából igazodnak a reális eseményekhez. Az ember kedélyállapota (szomorúság, levertség, jókedv, derű stb.) érzelmeit befolyásolja, meghatározza.
- Az intellektuális érzelmek az értelmi tevékenységgel függ össze, ismeretszerzésünket kíséri. Reméljük, hogy az Olvasóinkat pozitív érzelmek töltik el e tanulmány olvasásában.

17 Példával illusztrálva: lakásunk kulcsának behelyezése a zárba, majd ajtónyitás, dobozos üdítőital fülének feltépése, miközben beszélgetünk az asztalnál helyet foglalókkal stb. Büntetőjogi relevanciája akkor lehet, ha az elkövető egy önvédelmi sportban (karate, taekwon-do, kick-box stb.) vagy más küzdősportban (birkózás, ökölvívás, cselgáncs, K-1 stb.) elsajátított mozgásformát alkalmaz, amelyről tudja, hogy ez a mozdulat a sértettnek súlyos sérülést vagy akár a halálát is okozhatja és ezt a bűnösség minősítésénél figyelembe kell venni.

18 A tudati kapcsolat, mint bűnösségi elem szükséges az adott cselekmény bűncselekménnyé nyilvánításához (például a kézhez kapott jövedelem adófizetési kötelezettséget teremt). Ha ez a tudati elem hiányzik, akkor nincs bűncselekmény.

19 Kardos Lajos: Általános pszichológia. Tankönyvkiadó, Budapest 1978. 236 – 282. o.

- Esztétikai érzelmek a látás, hallás során keletkeznek. Különböző korokban a közösségek különböző formákat, megjelenéseket tartottak szépnek-²⁰

Az érzelmek – a legtöbb testi fájdalom- és örömezés kivételével - korábbi megismerés, tapasztalás következtében jönnek létre.²¹ Cselekvéseink zömében jelen van érzelem (pozitíve vagy negatíve). Érzelmi háttér nélkül is lehet ténykedés, ez az alapja a büntetőjogi hanyagságnak.

Az *érzékleteket* (tárgyak, emberek, információk, ízek, illatok, szagok érzékelését stb.) a képzelet képei, kellemes-kellemetlen emlékek, ábrándok, fantáziák is színesíthetik (pl. érzéklethez fűződő olvasási-, filmélmények²²).

Az alacsonyrendű érzékletek²³ az emberek cselekvését általában meghatározzák, pl. szomjúság, éhség, fájdalom, fázás. Az alacsonyrendű érzékletek is egyénfüggők.²⁴ Minél magasabb szintű az érzéklet, annál nagyobbak a különbségek az emberek között az érzékelés minőségében.

A *megismerés* az objektív valóságnak vagy valamely mozzanatának a befogadása, ez történhet érzelmi színeződéssel vagy anélkül.

Az *emlékképek*, vagyis a korábbi megismerések, tapasztalások, átélt élmények előcsalhatnak pozitív vagy negatív érzelmeket. Így számunkra kedves ismerőssel való találkozás, a szép emléket hagyó utazási, turista helyek ismételt felkerése, osztálytalálkozók stb. általában pozitív érzelmeket²⁵ válthatnak ki. Ellenben, ha olyan utcán közlekedünk, ahol korábban súlyos baleset vagy bűncselekmény történt, az negatív érzéseket válthatnak ki.

Az emberi cselekvés motorja a *motívum*, ami akkor tör felszínre, ha meg bomlik az az ember pszichéjében saját és környezete közötti meglévő (sokszor kényszer-) egyensúly.

Ha e motívumok kiteljesednek, azaz a szükségletek kielégítést nyernek, akkor a motívumok, mint magatartásra indító körülmények meg is szűnnek.

20 Rubens telt hölgyeire (a Facebook is kitiltotta) vagy Botticelli Vénuszára, mint női ideálok közötti különbségre utalunk.

21 Kardos id. mű 249.o.

22 Például Anita Ekberg a Trevi-kútban történő megmártózása Federico Fellini „Az édes élet” („La Dolce Vita”) című 1960-ban készült filmjében vagy a Steven Spielberg által rendezett, 1989-ben készült „Indiana Jones és az utolsó kereszteslovag” című film egyik jelentében feltűnt a jordániai Petra világhírű építménye, ami valaha kincstár lehetett. De említhetnék a szintén jordániai Wadi-Rum sivatagban 1962-ben forgatott David Lean által rendezett „Arabiai Lawrence” című filmet. Ezen építmények először történő vagy ismételt megtekintése minden bizonnyal örömet okozhatnak.

23 Kardos id. mű 251.o.

24 Hadd említsem saját élményemet, otthon a családban káposztás kockát (káposztás cvekedlit) háromféleképpen ettünk, borssal, sósan, cukorral.

25 Tóth Professzor Úr családjával egyetemi szervezésben Szicíliában nyaraltunk és egy esetleges újbóli utazásnál elő fognak jönni az emlékek.

Egyidejűleg több motívum hat, küzd az ember pszichéjében, keresi a kielégítésének irányait, útjait.

A motívum, mint az érzelmi színeződéssel jelentkező szükségletet nevezzük váagnak.

Leegyszerűsítve: „vágy-” és „kötelességmotívumok” viaskodnak egymással pszichénkben. A „vágymotívum” az egyén elérendő törekvéseit, céljait nevesíti önmagunknak, az ezzel szemben hatnak a „kötelességmotívumok”, ami a „vágymotívumok” kielégítését terelik a legalitás irányába vagy egyszerűen gátolják azokat. Erkölcsi-, jogi korlátok, tapasztalatok (sőt életkor előrehaladtával fizikai) akadályait jelentik eltitkolt vágyainknak vagy önkontrollja (pénz, karrier elérése, félelem stb.) fojtja le a vágymotívumot.

Pszichénkben a „vágy és kötelesség motívumok” állandó harca (ahogy mindennapjaink minden pillanatában) lehet sokszor könnyed, máskor gyötrelmes, öncenzúrával áthatott, kízó, kompromisszumra kényszerítő küzdelem. Az egyén élettere, az ott körülvevő társadalmi hatások, (pl. a demokrácia valósága) lehet motiváló tényező is. Ideális esetben a mérlegelés nyugodt körülmények között, az érvek kiegyensúlyozott számbavételével valósul meg. Ám ez kevés esetben adatik meg.

Az egyén tisztában van – vagy tisztában kellene lennie – cselekményével és azzal összefüggő, azt kísérő körülményekkel. Az elvárhatósági feltétele fontos elem, amelyet a joggyakorlat is hangsúlyoz.²⁶

Az érzelmek elemi motiváló tényezők, sőt az érzéklet is lehet motívum, ha életet közvetlen veszélyeztető mozzanatra utalnak.²⁷ Így a legősibb és legelembb motívum a test szükségérzése, mint alacsonyrendű érzékletek (lásd fentebb), ami az embert szükségleteinek mihamarabbi kielégítésére szorítja. Az életfolyamatok szükségletei ingerként presszionálják az embereket. Ezen szükségletek oly’ annyira kényszerítőek, hogy ezekkel szemben nem egyszerű jogi-, erkölcsi tilalomfákat állítani.

Amíg az ember tudatos, - több tényezőn - tapasztalatain, ismeretein, ismeretszerzésén, intuícióin, külvilági érzékelésin, érzelmein alapuló, a motívumok által indukált, emlékképek felidézésével (érzelmileg) színesített, fantáziáknak helyt adó, egyszóval rendkívül összetett döntéshozatali mechanizmusát az orvostudomány nem képes megmagyarázni, addig a MI sem fog humanizálódni. A racionalításokat is felülírni képes érzelmek, intuíciók, fantáziák folyamatainak feltáratlansága a különböző hiteknek (vallásnak, vagy ahhoz közel álló is értelmezhető paleoasztronautikának) a hitre épülő intézményrendszereknek biztosított eddig is és biztosít további időre, politikától sem intakt létet, megélhetést.

Az rendkívül aggályos lenne, ha a MI döntéselőkészítését döntéssé avanzsáljuk, és elfogadnánk minden helyzetben.

Abban biztosak lehetünk, hogy a MI második fejlődési fázisában el fogunk jutni hihetetlen adatmennyiség, elképzelhetetlen gyors feldolgozásához, a mainál megal-

26 2/2002. Büntető Jogegységi Határozat

27 Kardos id. mű 285. o.

pozottabb prediktív döntéselőkészítéshez, egyre több betegség egyre pontosabb diagnosztizálásához, precíz gyártási – logisztikai – kereskedelmi folyamatok tervezéséhez, irányításához, a legkülönbözőbb kibertámadások modellezéséhez és sorolhatnák. A MI-val bíró robotok gyorsabbak, erősebbek lesznek, „magasabbra ugranak”, mint az emberek, a legveszélyesebb helyeken (bányák, kráterek, világűr stb.), a legbonyolultabb munkafolyamatok elvégzésére alkalmasak lesznek, sőt a hadiipar sem fog lemaradni, mert az emberi gyarlóság mindig jól jövedelmez.

Nem kétséges, hogy a MI működése - különösen a deep learning által teremtett adatelemzés eredményének a függvényében - kockázatot hordoz, fenyegetést jelenthet, akár okozhat kárt közösségeknek, személyeknek. Továbbá az is realitás, hogy a MI adatelemzésére, döntéselőkészítésére alapozva az ember hátrányos döntést hoz.

A MI csak azon adatok alapján képes a döntéselőkészítésre, amelyeket az ember tesz hozzáférhetővé:

- in-put információk betáplálásával vagy
- az IM adatgyűjtés forrásainak (meghatározott tartalmak az Interneten, web-kamerák, népszámlálási adatok, szakkönyvtárak, más adatbázisok, más mesterséges intelligenciákhoz való kapcsolódás stb.) kijelölésével, létrehozásával.

Mind a MI *programozásáért*, mind az *adatgyűjtés forrásainak meghatározásáért*, mind a MI *döntés előkészítéséből származó döntésért* csak ember lehet felelős, aki motívumaitól vezérelve legjobb tudása, jogi tudása, erkölcsi felfogása,²⁸ szakmai, emberi tapasztalatai, érzelmei, érzékletei, intuíciói alapján, netán emlékképeinek felidézésével - vélelmezetten - objektív racionalitással dönt és ezáltal a MI tevékenységért, következményeiért is felel.²⁹

A tudat eme egysége, összetettsége csak az ember – utánozhatatlan - sajátja.

Az MI által okozott károkért a technológiát használó vagy mögötte álló személyt (gyártót, kereskedőt, üzembentartót, magánszemélyt stb.) tárgyi felelősség terheli.

Alkalmazni kell a termékfelelősség kiterjedt szabályrendszerét, a *gyártó* (az alkatrészeket) *beszállító* felelősségét, a szerviz biztosításáért, a programozásáért, a programfrissítésért (firmware) való felelősségért, a *kereskedelmi értékesítőnek* a hiánytalan, sértetlen csomagolásért, a tájékoztatásért, a termék dokumentációjának és az eszköz hiánytalan átadásáért. Tisztázásra vár az *üzemeltető* (szervizelési, továbbá ha őt terheli a frissítési kötelezettsége, akkor a firmware-ért is felel). Hangsúlyos a *felhasználónak* a technológia szakszerű használatáért való felelőssége.

De lege ferenda a veszélyes üzemi felelősség jelen szigorú rendelkezései kiegészítendőek, ha nagyszámú felhasználót érint a technológia.

De lege ferenda szükséges a technológiát zömében át sem látó felhasználó *könnyített bizonyítási kötelezettségének* megteremtése. A naplózási kötelezettsége elmaradása a bi-

28 politikai szempontok?

29 A MI, mint „külögzött értelem” (Madách) biztosan nem tervezne lankás dombokat lefaragva, a tetejét befedve alagutakat autópályán. Erre csak emberi elme (pénztalál)ékonysága képes.

zonyítási terhet át kell, hogy fordítsa a gyártóra/tervezre/üzembentartóra. A biztosítás szerepe felértékelődik. A vis majorra vonatkozó rendelkezések nélkülözhetetlenek.

A büntetőjogi felelősség megnyugtatóan kizárható. Vajon mi lehetne a büntetés célja? Vajon milyen büntetés lenne alkalmazható? A büntetőjog akkor jöhet szóba, ha a MI-t bűncselekmény elkövetésére hozták létre és végrehajtották azt vagy tervezése/gyártása/működése során a kívülről jogellenes beavatkozás történik (hacking, zsaroló- vagy más malware-, terheléses támadás által stb.).

Összegezve, a MI egyre nagyobb hatékonysággal végzi el a beprogramozott rutinfeleladatokat, nagyban segíti az ember tevékenységét, biztonságosabbá téve azt. A MI által tett érzékelések, megismerésekből, a hozzáférhető adatforrásokból belső tanulása révén alaposabb ismeretek, új megoldások, eredmények, új összefüggések is születhetnek.

Az, hogy a MI az emberi tudattal fog-e bírni? Netán másféle, a MI-ra jellemző, alkalmazható tudati technológia lesz?³⁰ Nem tudjuk. Ahogy azt sem, hogy örök lesz-e Samuel Butler jóslata: a „man will be the ruling spirit and the machine the servant”.³¹

Tisztelt Profeszor Úr, Kedves Misi!

Kívánok nagyon jó erőt, egészséget, még sok-sok alkotó évet!

30 Természetesen nem kizárt, hogy az emberi tudat működését utánzó „gépi agy” vagy más gondolkodó szerv (gépezet) létrehozható, netán élő emberi agysejtek vagy egy élő emberi agy kerül beépítésre, amely elektromos kisüléseivel irányít vagy folyadékban tárolt emberi agy, mint periféria vezérel egy mechanikus szerkezetet. Bárhogy lesz, az általunk meg nem élte jövőben – a döntés az ember kezében (agyában) marad.

31 „Az ember lesz az uralkodó szellem és a gép a kiszolgáló (v. szolgál)” S: Butler id. mű 198. o.

MARASZTALÓ ÍTÉLET TÁRGYALÁS NÉLKÜL – AZ ELŐKÉSZÍTŐ ÜLÉS ÚJ FUNKCIÓI A TÁRGYALÁS ELŐKÉSZÍTÉSE SORÁN

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) hatályba lépését megelőzően évente 25-35 vádlott – a vádirattal megvádolt terheltek³ 0,05-0,08 %-a – esetében került sor a bíróság ügydöntő határozatának meghozatalára a tárgyalás előkészítése során⁴. Ezek a határozatok – a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: 1998-as Be.) 267. § (1) bekezdésében felsorolt valamely okból – a büntetőeljárás megszüntetéséről rendelkeztek. Minden más esetben a vádirat alapján tárgyalás tartására került sor.

Ehhez képest *szignifikáns változást jelent*, hogy a Be. rendelkezései alapján, 2018. második félévében 1731, 2019. első félévében 4554, 2019. második félévében 4660, majd 2020. első félévében 3864, míg 2020. második félévében 4533 vádlott esetében hozott a bíróság ítéletet a tárgyalás előkészítése során.⁵

Ezen határozatok meghozatalára a vádlott előkészítő ülésen tett beismerő nyilatkozatának elfogadását követően kerülhetett sor. Míg 2018-ban csak a vádirattal megvádolt személyek 4,85 %-a, 2019-ben már 27,9; 2020-ban pedig 42,1 %-a tett beismerő nyilatkozatot az előkészítő ülésen. E beismerő nyilatkozatok mintegy 90 %-át a bíróságok elfogadták és az elfogadott beismerő nyilatkozatok több mint 95 %-a alapján ítéletet is hoztak.⁶

1 Prof. Dr. Polt Péter egyetemi tanár (NKE RTK), legfőbb ügyész

2 Dr. Bodony István, főosztályvezető ügyész, Legfőbb Ügyészség

3 Az adat nem tartalmazza a bíróság elé állítással és tárgyalás mellőzésével elbírált ügyek vádlottjait, mivel ezen külön eljárásokban a tárgyalás előkészítésére nem került sor.

4 Az adatok forrása a büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai 2020. című kiadvány V/203. táblája - kiadja: a Legfőbb Ügyészség Büntetőbírósági Ügyek Főosztálya és Informatikai Főosztálya

5 Az adatok forrása a büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai 2020. című kiadvány V/204. táblája - kiadja: a Legfőbb Ügyészség Büntetőbírósági Ügyek Főosztálya és Informatikai Főosztálya A 2020. évre vonatkozó adatok visszaesését a koronavírus járvány okozta, mely alatt érvényesülő speciális eljárási rendben a személyes megjelenést nem igénylő eljárási formák kerültek előtérbe.

6 Az adatok forrása a büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai 2020. című kiadvány V/204. táblája - kiadja: a Legfőbb Ügyészség Büntetőbírósági Ügyek Főosztálya és

A marasztaló ítélet előkészítő ülésen történő meghozatalának lehetősége az egyik *legjelentősebb újdonsága* az új büntetőeljárás törvénynek, mely az eljárási jogok és garanciák tiszteletben tartása mellett biztosítja a büntetőeljárás gyors és hatékony befejezését.

Írásomban e jogintézmény elvi alapjait kívánom részletesebben megvizsgálni.

1. Ítélet csak bizonyításon alapulhat

A korábbi jogi szabályozás mellett általánosan elfogadott volt, hogy *„minden bírói ténymegállapításnak bizonyításon kell alapulni, a bíró csak bebizonyított ténymegállapításokra alapozhatja ítéletét.”*⁷

*„Büntetőítélet alapja csak bizonyított ismeret lehet, amin olyan ismeretet kell érteni, amit a bíróság törvényes bizonyítási eszközökből (tanú vallomása, tárgyi bizonyítékok stb.) szerzett. A törvények a bíróságot arra kötelezik, hogy ítéletét bizonyítékokra alapítsa. Ez derül ki a Be. 223. §-ából: A bíróság ítéletét kizárólag a tárgyaláson megvizsgált bizonyítékokra alapíthatja, ami a közvetlenség elve mellett azt a követelményt is fogalmazza, hogy az ítélet bizonyítékokon alapuljon.”*⁸

*„Az a követelmény, hogy a bíróság ítélete bizonyítékokra támaszkodjék, azt jelenti, hogy a bíróságnak az ítéletben közölt tényismereteit törvényes bizonyítási eszközökből – mint a tanú vagy a terhelt vallomása, a szakértő véleménye, tárgyi bizonyítékok – kell merítenie. E forrásokból szerzett ismeretekkel, amelyeket gondolatokká formál, gondolati, logikai műveleteket végezhet, a megismert tényekből további tényekre következtethet.”*⁹

Az idézetben említett, korábbi büntetőeljárás szabályozás – az 1962. évi 8. törvényerejű rendelet – valóban csak nagyon szűk körben tette lehetővé az ügy elintézését ítélet – és így bizonyítás – nélkül. A tvr. 221. §-a alapján az ügy áttétele, felfüggesztése, illetve az eljárás taxatív felsorolt okból történő megszüntetése esetén kerülhetett sor a végzéssel történő befejezésre. Ilyen megszüntetési ok volt a büntetethőséget megszüntető ok léte, a magánindítvány vagy feljelentés hiánya, a vádelejtés, a büntetés kiszabásának mellőzése, a res iudicata, illetve a bűncselekmény miatt a bizonyítás mellőzése.

A később hatályba lépő eljárási törvények e szigor némi enyhítették, abban azonban következetesen maradtak az idézett elvekhez, hogy a tárgyaláson lefolytatott bizonyítás nélkül meghozott határozatok mindig végzés formájában születtek. Ilyen volt a tárgyalás előkészítése során a bűncselekmény hiányában hozott megszüntető határozat [az 1973. évi I. törvény (a továbbiakban: 1973-as Be.) 170. § (1) bekezdés a), majd az 1998-as Be. 267. § (1) bekezdés a) pontjában], vagy a tárgyalás mellőzésével hozott végzés (az 1973. évi I. törvény XVII., majd az 1998. évi XIX. törvény XXVI., később pedig XXVII. fejezete szerint).

Informatikai Főosztálya

7 Nagy Lajos: Ítélet a büntetőperben. KJK, Budapest, 1974. 213. o.

8 Király Tibor: Büntetőítélet a jog határán. KJK, Budapest, 1972. 86. o.

9 Király T. i. m. 87. o.

A szabályozás ezen elve már a bünvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvény cikkben (a továbbiakban: Bp.) is érvényesült, hiszen az 533. § nem ítéletnek, hanem büntető parancsnak nevezte azt a határozatot, melyben a terhelte előleges tárgyalás nélkül szabtak ki büntetést.

Ezt a szabályozási logikát a hatályos törvény sem adta fel. A Be. 492. § (1) bekezdés *a)* és *b)* pontja szerint a bíróság az eljárást ügydöntő végzéssel megszünteti, ha a vád tárgyává tett cselekmény nem bűncselekmény, vagy, ha a vádlott gyermekkor miatt nem büntethető. Amennyiben tárgyalás eredményeként jut ugyanerre a következtetésre, úgy az 566. § (1) bekezdés *a)* vagy *d)* pontja alapján felmentő ítéletet hoz. A Be. 741. §-a alapján a büntetővégzés meghozatalára is végzés formájában kerül sor.

Mindezekre figyelemmel álláspontom szerint változatlanul fenntartható az a hagyományos tétel, mely szerint a bíróság ítéletet csak bizonyítás alapján hoz. Az előkészítő ülés esetében az ott lefolytatott korlátozott bizonyítás alapján kerül sor az ítélet meghozatalára.

2. Bizonyításra csak tárgyaláson kerülhet sor?

Miként általánosan elfogadott tétel volt az, hogy ítélet csak bizonyításon alapulhat, egységes volt a jogelmélet és a joggyakorlat abban a kérdésben is, hogy bizonyítás lefolytatására csak tárgyaláson kerülhet sor.

Ennek megfelelően rögzítette már az 1973-as Be. 240. §-a a másodfokú eljárás formájával összefüggésben, hogy a bizonyítást csak tárgyaláson lehet felvenni. Az 1998-as Be. 234. § (1) bekezdése a bírósági eljárás formájával összefüggésben a bírósági eljárás általános szabályai körében rögzítette, hogy a bíróság tárgyalást tart, ha a vádlott büntetőjogi felelősségének megállapítására bizonyítást vesznek fel. Hasonlóképp rögzíti a Be. 425. § (1) bekezdése is, hogy a bíróság tárgyalást tart, ha a vádlott büntetőjogi felelősségének megállapítására bizonyítást vesznek fel.

Ezen alapult az a Kúria által több szakmai fórumon is képviselt álláspont, mely szerint az előkészítő ülés nyilvános ülés, és nem tárgyalás, ekként azon bizonyítás nem folyik.¹⁰

Az előkészítő ülés jelen formája tehát választás elé állítja a jogász gondolkodót: vagy azt a tételt kell feladni, hogy bizonyítás nélkül nem hozható bírói ítélet vagy azt, hogy bizonyításra csak tárgyaláson kerülhet sor.

Megítélésem szerint a törvény eredeti szövegéből is egyértelműen az volt kiolvasható, hogy a jogalkotó az utóbbi tétel alól engedett kivételt az eljárás hatékonyságának növelése érdekében.

¹⁰ Ezt az álláspontot képviselte előadásában dr. Székely Ákos, a Kúria kollégiumvezetője, a Magyar Jogászegylet Negyvenharmadik Jogász Vándorgyűlésén Zalakaroson, 2019. október 11. napján. Lásd: Negyvenharmadik Jogász Vándorgyűlés, Zalakaros, 2019. október 10-12., Magyar Jogász Egylet, Budapest, 2019. 221-222. o.

A Be. 565. § (1) bekezdése szerint, ha a bíróság a bűnösséget beismerő nyilatkozatot elfogadta, a vádlott bűnösségét a bűnösség beismerésére, a bűnösséget beismerő nyilatkozat elfogadására és az eljárás ügyirataira alapítja. Ez azonban távolról sem jelenti azt, hogy a bíróság az ítélethozatal során a nyomozás iratai között szereplő bizonyítékokat minden további nélkül figyelembe vehetné. Erre csak akkor kerülhet sor, ha azt az előkészítő ülés anyagává teszi. Ilyen lehetőséget biztosít a Be. 693. § (2) bekezdése a fiatalkorú elleni külön eljárás során. Az említett törvényhely szerint, ha az előkészítő ülésen ügyszó határozat meghozatalára kerülhet sor, akkor az előkészítő ülésen ismertetni kell a környezattanulmányt, a pártfogó felügyelői véleményt és az összefoglaló pártfogó felügyelői véleményt.

Nyilvánvalóan olyan bizonyítási eszközökről van szó, melyeket a nyomozás során beszereztek és azokat az ügyész a vádirattal együtt a bíróság rendelkezésére bocsátott. Amennyiben azok, mint az ügyirat részei figyelembe vehetők lennének a határozat meghozatala során, úgy az ismertetésükre vonatkozó szabály szükségtelen volna.

Az említett törvényhelyek összevetéséből és együttes értelmezéséből arra a következtetésre lehet jutni, hogy az előkészítő ülésen a terhelt Be. 504. § (1) bekezdése szerinti kihallgatására és a Be. 693. § (2) bekezdésében említett okiratok ismertetésére kerülhet sor. E két eljárási cselekmény azonban – figyelemmel a Be. XXVIII. Fejezetében írtakra is – nem tekinthető másnak, mint bizonyítási eszköz beszerzésének, illetve a rendelkezésre bocsátott bizonyítási eszköz megvizsgálásának, azaz bizonyításnak.

Ezt az értelmezést erősítette meg az 504. § (1) bekezdésének 2021. január 1. napján hatályba lépett kiegészítése. A vonatkozó miniszteri indokolás magyarázata szerint „a Be. 504. § (1) bekezdés kiegészítésével a Javaslat azt kívánja egyértelműen meghatározni, hogy az előkészítő ülésen - annak speciális céljára figyelemmel - a büntetőjogi felelősséget nem érintő, korlátozott terjedelmű bizonyítás folyik, melynek során a vádlottat olyan körben kell kihallgatni, hogy a bíróság megalapozottan tudjon dönteni a bűnösséget beismerő nyilatkozat elfogadásáról, vagy a beismerő nyilatkozat elfogadásának megtagadásáról.”¹¹ Így a hatályos szöveg alapján „egyértelművé vált, hogy a beismerés esetén az előkészítő ülésen korlátozott terjedelmű, a büntetőjogi felelősséget nem érintő bizonyítás folyik [...]”¹²

Továbbra is vitathatónak tartom azonban, hogy e korlátozott bizonyítás nem érinti a büntetőjogi felelősséget. A bizonyítás célja ugyanis éppen annak eldöntése, hogy a terhelt beismerő nyilatkozata elégséges alapul szolgál-e a terhelt büntetőjogi felelősségének megállapításához. A Legfőbb Ügyészség egy iránymutatásában leszögezte, hogy „az előkészítő ülésen folytatott bizonyítás kettős értelemben tekinthető korlátozottnak: egyrészt a terhelti kihallgatáson túl más típusú bizonyítás felvételére nem kerülhet sor [a Be. 425. §-ának (1) bekezdésében írt szabályhoz képest egyéb kivételt ugyanis a törvény

11 Lásd a büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2020. évi XLIII. törvény 209. §-hoz fűzött miniszteri indokolás magyarázatát.

12 Büntetőeljárásjog I-II. - Kommentár a gyakorlat számára. Hatályosság: 2021.01.01., az 504. § (1) bekezdéséhez, www.hvgorac.hu

nem tartalmaz], másrészt a terhelti kihallgatás elsődleges célja annak megállapítása, hogy a vádlott a vád tárgyává tett bűncselekményben a bűnösségét beismeri-e, és a beismerés elfogadásának a Be. 504. §-ának (2) bekezdésében írt feltételei fennállnak-e. Ez utóbbi korlát az előkészítő ülés funkciójából következik, az eljárásjogi törvény ugyanakkor olyan rendelkezést nem tartalmaz, amely akár a terhelti vallomás, akár a Be. 502. §-ának (6) bekezdése alapján neki felteendő kérdések tartalmát vagy terjedelmét korlátozná.¹³

Mindezekre figyelemmel hangsúlyozandó, hogy a Be. 504. § (1) és 693. § (2) bekezdése nem csak lehetővé teszi az előkészítő ülésen a korlátozott bizonyítás lefolytatását, hanem ki is jelöli annak kereteit. A terhelt kihallgatásán és – fiatalkorú elleni eljárásban – az említett okiratok ismertetésén kívül más bizonyításra az előkészítő ülésen, törvényi felhatalmazás hiányában nem kerülhet sor.

3. A korlátozott bizonyítás terjedelme

Az előkészítő ülésen folytatott korlátozott bizonyítás terjedelmét a törvény egyértelműen kijelöli, amikor az 504. § (1) bekezdésében rögzíti, hogy a vádlott kihallgatása – az előkészítő ülés jellegére figyelemmel – az 504. § (2) bekezdésben meghatározott feltételek vizsgálatára irányul.

A bűnösséget beismerő nyilatkozat elfogadásának a feltételei a következők:

- a) a vádlott e nyilatkozatának természetét és elfogadásának következményeit megértette,
- b) a vádlott beszámítási képessége és beismerésének önkéntessége iránt észszerű kétely nem mutatkozik,
- c) a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozata egyértelmű és azt az eljárás ügyiratai alátámasztják.

A terhelt kihallgatása tehát e feltételek tisztázását célozza.

Ebből következően az 565. § (1) bekezdésének helyes értelme az, hogy a bűnösség megállapítása annyiban alapul az ügyiratokon, hogy a bíróság a beismerő nyilatkozat elfogadása során megvizsgálja, hogy azok alátámasztják-e a terhelt beismerő nyilatkozatát. Amennyiben az ügyiratok a beismerő nyilatkozatot nem támasztják alá, azok alapján más tényállás látszik megállapíthatónak, annak következménye nem lehet a beismerő nyilatkozatban előadottaktól eltérő tények rögzítése a határozatban. Ebben az esetben egyetlen eljárás megoldásra van törvényes lehetőség: a beismerő nyilatkozat elfogadása helyett az ügyet tárgyalásra kell utalni.

Ezt az értelmezést támasztja alá a Be. 504. §-ának (1) bekezdése is, mely szerint a bíróság a beismerés ténye, az eljárás ügyiratai, valamint a vádlott kihallgatása alapján vizsgálja meg, hogy a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozatát elfogadja-e.

13 Legfőbb Ügyészség Büntetőbírósi Ügyek Osztálya BF.321/2019/1. számú állásfoglalása.

4. A beszámítási képesség iránti észszerű kétely

A beismerő nyilatkozat elfogadásának feltételei közül a beszámítási képességet érintő észszerű kétely veti fel a legtöbb gyakorlati nehézséget.

Álláspontom szerint a korábbiakban vázolt elvi alapok egyértelmű iránymutatást adnak a kérdésben: a terhelt kóros elmeállapotára vonatkozó adat önmagában kételyt vet fel a terhelt beszámítási képességével összefüggésben, e kétely szakértői bizonyítás nélkül nem osztható el, e szakértői bizonyítás pedig az előkészítő ülésen folytatható korlátozott bizonyítás keretei közé nem illeszthető be. Tehát a terhelt beismerő nyilatkozata ebben az esetben nem fogadható el, az ügyben tárgyalás tartását követően kerülhet csak sor ítélet meghozatalára.

E körben vitathatónak tartom a Kúria BH. 2021.160. számon közzétett eseti döntésében kifejtetteket.

A konkrét esetben megállapított tényállás szerint a terhelt elmebetegségben, szellemi leépülésben, tudatzavarban nem szenved, illetve nem szenvedett, ugyanakkor nála szenvedélybetegség: alkoholfüggőség, személyiségzavar és enyhe fokú veleszületett szellemi fogyatékoság került megállapításra. Kóros elmeállapota az eljárás tárgyát képező cselekmények elkövetésekor is fennállott és jelenleg is fennáll, amely őt a terhére rótt cselekmények társadalomra veszélyességének felismerésében, illetve abban, hogy e felismerésének megfelelően cselekedjék, enyhe fokban korlátozta.

A terhelt egy héten belül három alkalommal bement a sértett pincéjébe oly módon, hogy a pince ajtaját benyomta és onnan összesen 10 liter fehér bort tulajdonított el 4000 forint értékben.

A terhelt alkoholfüggősége az alkoholra elkövetett cselekmény tekintetében a beszámítási képességet érintő nyilvánvaló kétséget vet fel. Ennek ellenére az eljáró bíróság a terhelt beismerő nyilatkozatát elfogadva előkészítő ülésen hozott marasztaló döntést, melyet a másodfokú bíróság helyben hagyott.

A jogerős ítéletnek a terhelt beszámítási képességére vonatkozó ténymegállapításai egy hasonló ügyben 2018 júliusában készült, a nyomozás során beszerzett szakvéleményen alapultak.

A Kúria álláspontja szerint a terhelt beszámítási képességének esetleges – tisztázott – korlátozottsága önmagában nem zárja ki automatikusan a beismerő nyilatkozatának elfogadását. Ebben az esetben azonban egyebek mellett a terhelt elmeállapotára is figyelemmel kell azt vizsgálni, hogy a konkrét ügyben, a konkrét cselekmény tekintetében a terhelt e nyilatkozatának természetét és elfogadásának következményeit megértette-e. Ezzel szemben a terhelt beszámítási képessége iránti észszerű kétely a terheltnek a nyomozás során megállapított és a vádiratban írt beszámítási képességével kapcsolatos bizonytalanságot jelenti.

Ugyanakkor nyilván nem vitatható a BH II. pontjában tett megállapítás. E szerint a beszámítási képesség mindig az adott ügyben elbírált cselekmény tekintetében vizs-

gálandó; sem a cselekmények időbeli közelsége, sem a hasonló jellege nem ad alapot arra, hogy a bíróság más ügyben, más cselekmény tekintetében készült szakvélemény alapján állapítsa meg a terheltnek az adott cselekmény tekintetében fennálló beszámítási képességét vagy annak hiányát. Az ilyen szakvélemény felveti annak lehetőségét, hogy a terhelt beszámítási képessége az újabb ügyében elbírálendő cselekmény tekintetében is korlátozott volt. Ez pedig olyan kétely, ami a konkrét ügyben a beismerő nyilatkozat elfogadását és az ügy előkészítő ülésen való elbírálását kizárja.¹⁴

A Be. 163. § (4) bekezdés c) pontja – a bizonyítás általános szabályai között – rögzíti, hogy nem kell bizonyítani azokat a tényeket, amelyek valóságát a vádló, a terhelt és a védő az adott ügyben együttesen elfogadja.

Ezen általános szabály érvényre juttatását célozzák az előkészítő ülésen a terhelt beismerő nyilatkozatának elfogadásával összefüggő részletszabályok. Az 504. § (2) bekezdésében írt feltételek vizsgálata során a kérdés az, hogy elfogadható-e a terhelt azon nyilatkozata, miszerint nem vitatja a vádban írt tények valóságát, elismeri bűnösségét.

Ezért írta elő a Legfőbb Ügyészség iránymutatásban, hogy az előkészítő ülésen a terhelt kihallgatása nem korlátozódhat a bűnösség beismerésével összefüggő rövid (néhány szavas) kijelentésre. A vádlott nyilatkozata csak abban az esetben tekinthető a bűnösség beismerésének, ha teljes mértékben elismeri a vádban rögzített releváns tényeket, és a beismerése az anyagi jogi bűnösségre is kiterjed (nem hivatkozik például büntethetőséget kizáró vagy megszüntető okra). Ezért az előkészítő ülésen résztvevő ügyésznek mindig azt kell szorgalmaznia, hogy a bíróság a terheltet olyan terjedelemben és tartalommal hallgassa ki, hogy megalapozottan meg tudja ítélni e követelmény teljesülését, illetve a Be. 504. § (2) bekezdésében írt valamennyi feltétel fennállását.¹⁵

Ebből a szempontból a beszámítási képességet érintő kérdések speciálisak.

„Beszámítási képességgel az rendelkezik, aki képes felismerni cselekménye társadalomra veszélyes következményeit, és képes e felismerésnek, illetve akaratának megfelelően cselekedni. A beszámítási képesség tehát valójában kettős képességet jelent: felismerési és akaratit. A felismerési képesség a cselekmény társadalomra veszélyes következményeinek az előrelátását jelenti, az akaratit pedig azt, hogy a felismerési képességgel rendelkező személy szabadon alakíthatja ki az akaratát, és annak megfelelő magatartást képes tanúsítani.”¹⁶

A beszámítási képességgel összefüggő kétely tehát épp azt jelenti, hogy a terhelt e körben önmaga megítélésre nem vagy csak korlátozottan képes, ezért nyilatkozata az e kérdést érintő bizonyítás mellőzésének alapjául nem szolgálhat.

14 Lásd a Legfőbb Ügyészség Büntetőbírósági Ügyek Főosztálya BF.782/2021/2. számú állásfoglalását.

15 Lásd a Legfőbb Ügyészség Büntetőbírósági Ügyek Főosztálya BF.321/2019/1. számú állásfoglalását.

16 Új Btk. Kommentár - Frissítés az első kiadáshoz. Nemzeti Közszozlálati és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2014. 50. o.

Önmagában a kérdés szakkérdés jellege nem akadály a beismerő nyilatkozat elfogadásának. Így nincs akadály annak, hogy a terhelt nem vitatva az elkövetési érték, vagy a gyógytartam tekintetében tett vádbeli – szakvéleményen alapuló – megállapításokat, a bizonyítás mellőzéséhez e körben hozzájáruljon. A beszámítási képességet érintő körben azonban – a kóros elmeállapot természetéből adódóan – nyilatkozatának ilyen joghatása nem lehet.

A leírtakból következően szükséges, nem mellőzhető szakértői bizonyítás, akár csak a nyomozás során beszerzett szakvélemény ismertetése, a 2. pontban kifejtettek alapján az előkészítő ülés korlátozott bizonyításának keretei közé nem illeszthető.

Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy ez nem jelenti a teljes bizonyítás lefolytatásának szükségességét, az adott esetben teljesíthető a szakvéleménynek a Be. 508. § a) pontja alapján az előkészítő ülést követően nyomban megtartott tárgyaláson történő ismertetésével. Ezt követően pedig azonnal sor kerülhet az ítélet meghozatalára.

5. Több vádlott egy eljárásban

Gyakran felvetődő kérdés, hogy milyen döntést hozhat a bíróság, ha a beismerő vádlott és nem beismerő vádlott bűncselekményei egymással szorosan összefüggnek. A kérdéssel összefüggésben egy bírói kezdeményezés kapcsán az Alkotmánybíróságnak is állást kellett foglalnia.¹⁷

A kezdeményező bíró álláspontja szerint ilyen esetben a bíróság kétféle döntést hozhat:

- a beismerés elfogadását a védekező vádlott társra figyelemmel megtagadja, ez azonban a beismerő vádlott vonatkozásában az észszerű időn belüli elbíráláshoz való jogot és közvetve a jobbiztonság elvét sérti; vagy
- a beismerést elfogadja, ez esetben viszont a bűncselekmények szoros anyagi jogi összefüggése miatt a védekező vádlott pártatlan bíróhoz való joga és ezzel összefüggésben az ártatlanság vélelme sérül.

Álláspontom szerint a kezdeményező bíróság kiinduló pontja mindkét kérdés tekintetében téves, ekként végkövetkeztetése is elhibázott volt.

A törvény szerint – miként arra a miniszteri indokolás is utal¹⁸ – az előkészítő ülés a vádemelést követően a tárgyalás érdemi előkészítése érdekében tartott nyilvános ülés, amely a vád tárgyát képező bűncselekményt beismerő és azt be nem ismerő vádlott számára egyaránt biztosítja a közreműködés lehetőségét a büntetőeljárás további menetének alakításában. Ekként az előkészítő ülés funkciója lényegében az, hogy a bíróság dönt arról, milyen terjedelmű bizonyítás szükséges az ügydöntő határozat

17 26/2021. (VIII. 11.) AB határozat

18 Lásd a Be. 499. §-ához fűzött miniszteri indokolás magyarázatát.

meghozatalához. Elegendő-e az előkészítő ülésen lefolytatott korlátozott bizonyítás, azaz a terhelt Be. 504. § (1) bekezdése szerinti kihallgatása, illetve fiatalkorú terhelt esetében a 693. §-ának (2) bekezdésében megjelölt dokumentumok ismertetése, vagy szükséges tárgyalást tartani a terhelt által valónak el nem fogadott tények tekintetében, vagy – a terhelt teljes tagadására tekintettel – teljeskörű bizonyítást kell lefolytatni.

Erre figyelemmel a jogintézmény nem állítható párhuzamba a Bp. XV. fejezetének A) pontjában írt, a vádtanács eljárásának szabályaival. Ez az eljárás ugyanis nem a fő tárgyalás előkészítése volt – melynek szabályait a Bp. XVII. fejezete tartalmazta – hanem a vád alá helyező eljárás. A vádtanács dönthetett a nyomozás elrendeléséről, a vizsgálat kiegészítéséről, a vád elutasításáról, az eljárás felfüggesztéséről és végül, eltérő döntés feltételeinek hiányában a terhelt vád alá helyezéséről. E funkciók valóban kevéssé összeegyeztethetők a pártatlan perbíró szerepével, ám a tárgyalás hatályos törvény szerinti előkészítése során ilyen feladatkörök gyakorlására nem kerül sor.

A Be. abban az esetben is több megoldást tesz lehetővé, ha az ügy több terheltje közül az előkészítő ülésen egyesek beismerő nyilatkozatot tesznek, míg mások tagadják bűnösségüket.

A beismerő vallomás elfogadhatóságáról döntő bíróság – miként azt a miniszteri indokolás is rögzíti¹⁹ – több szempontot vizsgál, így különösen azt, hogy a vádlott külső befolyástól mentesen, a saját elhatározásából ismerte-e el a bűnösségét, tisztában van-e a beismerő vallomása természetével és annak lehetséges következményeivel, illetve a beismerő vallomás hitelességével kapcsolatban nem merül-e fel kétely, és az a rendelkezésre álló egyéb bizonyítékokkal kellőképpen alátámasztott-e. Ha a bíróságnak a vádlott beismerésének hitelességével kapcsolatban kételye támad, az eljárás korábbi szakaszában tett nyilatkozatától függetlenül azt kell megállapítania, hogy a beismerés elfogadásának feltételei hiányoznak. E vizsgálatból nem zárható ki az ügy egyéb terheltjeinek védekezése sem.

Így a bíróságnak lehetősége van arra, hogy egyik vádlott esetében se fogadja el a beismerő nyilatkozatot. Mód van arra is, hogy egyes vádlottak esetében elfogadja azt, ám az ügy egészét tárgyalásra utalja és az ott lefolytatott bizonyítás eredményétől függően esetleg a beismerő nyilatkozat elfogadásáról szóló határozatát hatályon kívül helyezze. Végül pedig lehetőség nyílik arra, hogy a beismerő nyilatkozat elfogadása esetén a terhelt ügyét a tagadó vádlottak ügyétől elkülönítve, ügydöntő határozatot hozzon. A szabályozás e rugalmassága teszi lehetővé azt, hogy a bíró az ügy sajátosságainak leginkább megfelelő megoldást válassza.

A pártatlanság kérdése az utóbbi esetben merülhet fel. Ez a perjogi helyzet azonban semmiben sem tér el attól, ha akár a tárgyalás során, akár a korábbi eljárási törvény hatálya alatt a bíróság több vádlottas ügyben a terhelték egy része esetében külön hozott ítéletet. Amennyiben a lefolytatott bizonyítás során olyan új bizonyíték merül

19 Lásd a Be. 504-505. §-ához fűzött miniszteri indokolás magyarázatát.

fel, mely a korábbtól eltérő döntés meghozatalát teszi indokolttá, a korábbi határozat ellen perújításnak van helye.

A Be. előkészítő ülésre vonatkozó szabályai alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló bírói kezdeményezést az Alkotmánybíróság határozatában részben visszautasította, részben elutasította.

A visszautasítás alapja az volt, hogy az indítvány alkotmányjogilag értékelhető indokolást csak a Be. 503. § (2) bekezdésével összefüggésben a pártatlanság követelményének megsértésével kapcsolatban tartalmazott.

E kérdést érdemben megvizsgálva az Alkotmánybíróság leszögezte, hogy az előkészítő ülés a büntetőeljárásnak nem önálló része, ezért az eljáró bíró nem tölt be több eljárési pozíciót pusztán amiatt, ha az előkészítő ülésen egy vagy több vádlott, majd a tárgyalás eredményeként a további vádlottak büntetőjogi felelősségéről rendelkezik. Ilyen többes bírói szerepvállalás hiányában pedig a vizsgált eljárési szakaszban és kontextusban nincs olyan, a pártatlanságot megkérdőjelező helyzet, amelynek kizárása vagy kivétele a követelmény kellő érvényesülése érdekében a szabályozásban szükséges volna.²⁰

Leszögezte továbbá az Alkotmánybíróság azt is, hogy az előkészítő ülésen nem folytatható olyan bizonyítás, amelynek eredményeként a beismerő terhelt bűnösségével összefüggésben a bíróságnak saját meggyőződése alakulhatna ki. Ilyen előzetes bírói álláspont hiányában pedig nem áll fenn olyan objektív körülmény, amely a bíróság döntéshozatalát az egyéb terhelteket érintően szükségszerűen meghatározná és amely miatt a bíró pártatlansága megkérdőjelezhetővé válna.²¹

E körben az Alkotmánybíróság álláspontja vitatható. Az előkészítő ülésen hozott határozatában a bíróság megállapítja a vádlott bűnösségét. Bűnösség megállapítására pedig bírói meggyőződés nélkül nem kerülhet sor. Az előkészítő ülésen a terhelt beismerő nyilatkozatának vizsgálata éppen azt a célt szolgálja, hogy a bíróság megvizsgálhassa: a beismerő nyilatkozatra alapozható-e marasztaló határozat. A bíró csak akkor dönthet a nyilatkozat elfogadásáról, ha nem merült fel kételye azzal összefüggésben, hogy a vádlott a nyilatkozat természetét és elfogadásának következményeit megértette, a vádlott beszámítási képessége és beismerésének önkéntessége iránt észszerű kétely nem mutatkozik, a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozata egyértelmű és azt az eljárás ügyiratai alátámasztják.

20 26/2021. (VIII. 11.) AB határozat V. [70]-[71] bekezdés.

21 26/2021. (VIII. 11.) AB határozat V. [85] bekezdés.

6. Összegzés

A Be. tárgyalás előkészítésére vonatkozó szabályai jelentősen megváltoztatták az előkészítő ülés perjogi szerepét.

Belovics Ervin szerint a tárgyalás előkészítése, megtartva a korábbi rendeltetését, azaz, hogy már ezen szakaszban megakadályozható legyen a törvénytelen vád további hatályosulása, a perkoncentrációra helyezi a hangsúlyt.²²

Az addig szinte csak kivételesen, elsősorban a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedésekkel összefüggésben alkalmazott előkészítő ülés helyét átvette egy minden ügyben kötelezően alkalmazandó jogintézmény, melynek funkciója lényegében annak meghatározása, hogy milyen terjedelmű bizonyítás szükséges az ügydöntő határozat meghozatalához. Az előkészítő ülésen folytatott bírói vizsgálódás fő kérdése az, hogy az ügydöntő határozat meghozatalához elegendő-e az előkészítő ülésen lefolytatott korlátozott bizonyítás, vagy szükséges tárgyalást tartani a terhelt által valónak el nem fogadott tények tekintetében, esetleg teljeskörű bizonyítást kell lefolytatni.

Amennyiben a bíróság arra a következtetésre jut, hogy az előkészítő ülésen lefolytatott korlátozott bizonyítás elegendő a marasztaló ítélet meghozatalához, úgy a törvény további feltételt, korlátot – helyesen – e döntés tartalmával összefüggésben nem határoz meg.

Így nincs eljárásjogi akadálya annak, hogy a legsúlyosabb tárgyi súlyú bűncselekmények miatt indult büntető ügyekben is előkészítő ülésen szülessen meg a törvény teljes szigorát érvényre juttató marasztaló ítélet. Ez történt a Debreceni Törvényszék 25.B.342/2018. számú ügyében, ahol a bíróság aljas indokból, különös kegyetlenséggel, védekezésre képtelen személy sérelmére elkövetett emberölés büntette és további 9 rendbeli testi sértés miatt szabott ki életfogytig tartó szabadságvesztést a többszörös visszaeső terhelttel szemben azzal, hogy a terhelt legkorábban 30 év letöltése után bocsátható feltételes szabadságra.

A beismerő nyilatkozat elfogadása feltételeinek körültekintő vizsgálata esetén ilyen esetekben is elérhető az, hogy a bűnösségét elismerő terhelttel szemben gyorsan, rövid időn belül születhessen ügydöntő határozat.

A bizonyítás korlátozott terjedelme azonban nem akadálya annak, hogy a terhelt és védője, vagy az ügyész a joghátrány tekintetében a „*jogvitát*” ne tekintse lezártnak és e körben fellebbezést bejelentve magasabb bírói fórum elé vigye az ügyet. A Be. 580. § (2) bekezdése csak a beismerő nyilatkozat alapján megállapított bűnösség, illetve a váddal egyező tényállás és minősítés vitatását zárja ki a fellebbezés korlátainak meghatározása során.

22 Belovics Ervin: Az előkészítő ülés szerepe a 2017. évi XC. törvényben. In.: MOLNÁR Gábor Miklós–KOLTAY András (szerk.): Bonus iudex - Ünnepi kötet Varga Zoltán 70. születésnapja alkalmából. Pázmány Press, Budapest, 2018., 52. o.

A hivatkozott büntetőügyben a jogerős ítélet szerint a terhelt enyhe fokú gyengeelméjűségben szenved, a terhére rótt cselekmény idején cselekménye társadalomra veszélyességének felismerésére és e felismerésnek megfelelő magatartás tanúsítására szokványos jellegű alkoholos befolyásoltságának mértékétől függően volt képes. E körülmény a 4. pontban írtak alapján – álláspontom szerint – kizárta volna az ügy előkészítő ülésen történő befejezését.

Önmagában kérdéses azonban, hogy a terhelt mennyiben volt tisztában az előkészítő ülésen történetekkel, ha a joghátránnyal kapcsolatban nem nyújtott be rendes jogorvoslatot, utóbb azonban perújítást és felülvizsgálatot is kezdeményezett az elsőfokon jogerőre emelkedett ítélettel szemben.

Nem hangsúlyozható tehát eléggé, hogy ezen új, az eljárás gyors és hatékony befejezését a perbeli bizonyítás koncentrációjával előmozdító jogintézmény alkalmazása során mekkora jelentőséggel bír annak körütekintő vizsgálata, hogy a terhelt a beismerő nyilatkozatot valóban úgy tette-e meg, hogy annak természetét és elfogadásának következményeit megértette, a beszámítási képessége és beismerésének önkéntessége iránt ésszerű kétely nem mutatkozik; a beismerő nyilatkozat pedig egyértelmű és azt az ügyiratok alátámasztják.

Irodalomjegyzék

- Belovics Ervin: Az előkészítő ülés szerepe a 2017. évi XC. törvényben. In.: MOLNÁR Gábor Miklós–KOLTAY András (szerk.): Bonus iudex - Ünnepi kötet Varga Zoltán 70. születésnapja alkalmából. Pázmány Press, Budapest, 2018., 52. o.
- Büntetőeljárásjog I-II. - Kommentár a gyakorlat számára. Hatályosság: 2021.01.01., az 504. § (1) bekezdéséhez, www.hvgorac.hu
- Király Tibor: Büntetőítélet a jog határán. KJK, Budapest, 1972.
- Magyar Jogászegylet Negyvenharmadik Jogász Vándorgyűlés, Zalakaros, 2019. október 10-12., Magyar Jogász Egylet, Budapest, 2019.
- Nagy Lajos: Ítélet a büntetőperben. KJK, Budapest, 1974.
- Új Btk. Kommentár - Frissítés az első kiadáshoz. Nemzeti Közszoigálati és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2014.

AZ ELŐKÉSZÍTŐ ÜLÉSEN TETT BEISMERŐ VALLOMÁS ALAPJOGI DEFICITJEI: A TISZTESSÉGES ELJÁRÁSHOZ VALÓ JOG ÉS A JOGORVOSLATHOZ VALÓ JOG SÉRELME

Tóth Mihály professzor a magyar büntetőjogtudomány azon kivételes kiválóságai közé tartozik, akik anyagi és eljárási jogból is egyaránt maradandót alkottak. E rövid írásommal – amely inkább rövid problémafelvetés, semmint mély tudományos elemzés – az ünnepeelt nagyívű munkásságából az *alkotmányos büntetőeljárás* témájában elért eredményei előtt szeretnék tisztelni.²

1. A processzuális igazság és a terhelti beismerő vallomás jelentőségének felértékelődése

A hazai büntetőeljárási kódexek fokozatosan mozdultak, mozdulnak el az anyagi igazság paradigmatiságától a perbeli igazság rendszere felé.³ E hazánkra is jellemző fejlődés természetesen nem egyedülálló, a nemzetközi térben is tapasztalható folyamat mögött – leegyszerűsítve, sok más tényező mellett – a modern igazság- és bizonyítás-teóriák, valamint a tisztességes eljárásról való jog felértékelődése állnak.⁴ Ahogy Bárd hangsúlyozza: „abban a kérdésben, hogy miképp garantálható az igazság megállapítása és a helyes döntés a büntetőperben, nem jutunk egyezésre. Abban viszont igen, hogy az eljárásnak a tisztesség követelményének meg kell felelnie, és abban is, hogy melyek

1 egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete

2 E témakörben jelent meg korszakváltó munkája a magyar szakirodalomban, amely rendszerváltozás után először összegezte átfogó jelleggel a hazai büntetőeljárás alapjogi helyzetét. Tóth Mihály: *A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés fényében*. KJK-KERSZÖV, Budapest, 2001.

3 A legfrissebb szakirodalomban erről a folyamatról ad áttekintést Bartók Róbert: *Hol az igazság? – Gondolatok az igazság büntetőeljárási fogalmának alakulásáról a hazai jogtörténetben*. Kézirat. A szerző engedélyével. Megjelenés alatt a *Jogtörténeti Értekezésekben*, 2021.

4 A processzuális igazságosság térhódításával összefüggésben a bizonyításelméletek és a fair eljárás dialektikus kapcsolatát elemzi Bárd Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberijog-dogmatikai értekezés*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007. 74-87. o.

a tisztességes eljárás elemei.”⁵ A 2017. évi büntetőeljárás kódex általános indokolása is éppen a jogállami büntetőeljárás garanciális szabályainak elvárásaira hivatkozással hangsúlyozza, hogy az anyagi igazság megállapítása nem lehet a „törvény bizonyítási rendszerének kizárólagos és egyedüli értéke”.

A 2017. év Be. változásait értékelve Bartkó Róbert a „hibrid” igazság-fogalom kifejezést használja arra a szabályozási helyzetre, amelyben a Be. 163. § (2) bekezdése előírja, hogy a bírósági, ügyészségi és nyomozóhatósági döntéseket is a valósághű tényállásra kell alapozni, de a törvény a bizonyítás intézményeinek és részletszabályainak átalakításával mégis inkább a perbeli igazság elérését célozza.⁶ A „valósághű tényállás” követelményének megfogalmazásával kapcsolatban Czine Ágnes is azt hangsúlyozza, hogy az nem tekinthető egyenértékűnek a korábbi Be. 75. §-ban írt elvárással, azaz a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására való törekvéssel. A valósághű terminusban nem a teljes megfelelés, hanem inkább a valósághoz közelítés igénye fejeződik ki: „a büntetőeljárás során a bizonyításra vonatkozó szabályok maradtalan betartása mellett folytatott bizonyítás a jogi igazság megállapítására alkalmas, amely nem azonos az objektív valóság fogalmával”.⁷

A 2017. évi büntetőeljárás törvény koncepcionális – a processzualis igazság felé elmozdulást eredményező – változásai közé tartozik a *terhelti beismerő vallomás eljárást determináló hatásának felértékelése*. A bizonyítás általános szabályai körében helyezte el a jogalkotó azt az új rendelkezést, amely szerint nem kell bizonyítani azokat a tényeket, amelyek valóságát a vádló, a terhelt és a védő az adott ügyben, együttesen elfogadja [Be. 163. § (4) bek. c) pont]. Ez az általános bizonyítástani szabály ágyazott meg a különeljárások körében az *egyezség jogintézményének*, valamint az *előkészítő ülés* körében a vádlotti beismerő vallomás további bizonyítás szükségességét kizáró szerepének.⁸ Maga a jogalkotói indokolás is a terhelti együttműködés két típusának tekinti az egyezség alapján folytatott eljárást és az előkészítő ülésen – a tárgyaláshoz való jogról lemondás mellett – tett terhelti beismerő vallomást, és a szakirodalomban is megjelenik olyan álláspont, amely ezeket a jogintézményeket új, két külön típusú együttműködési formaként elemzi.⁹ Amíg az egyezségkötésre – részletes törvényi szabályozás alapján – előzetesen és formális feltételek mellett kerül sor, addig ilyen

5 Bárd K.: i.m. 78. o.

6 Bartkó R. (2021): i.m.

7 Czine Ágnes: A tisztességes bírósági eljárás. Audiatur et altera pars. HVGORAC, Budapest, 2020. 179. o.

8 A két jogintézmény részletes bemutatásától eltekintek. Az egyezséggel e tanulmányban nem foglalkozom, a felvetett problémák az előkészítő ülésen történő büntetés kiszabáshoz kapcsolódnak; az egyezségre csupán ennek kontextusában fogok utalni.

9 Gácsi Anett Erzsébet: A terhelti együttműködés rendszer az új büntetőeljárás törvényben. In: (szerk.: Karsai, Fantoly, Juhász, Szomora, Gál) Ünnepi kötet Dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Jur. et Pol. Szeged, Tom. LXXXI. Szeged, 2018. 280-283. o.

formalitások az előkészítő ülésen tett beismerő vallomáshoz nem kapcsolódnak. A kódex indokolása kiemeli, hogy „az előkészítő ülés új koncepciójában a terhelti együttműködés nincs előzetes és formális megegyezéshez kötve, ugyanakkor az ügyészség a vádiratban a büntetés, vagy intézkedés nemére és tartamára, illetve mértékére tett indítványával a *tiszteletes eljárás elveivel összhangban* (kiemelés tőlem: Sz.Zs.) ösztönzőleg hathat a vádlotti beismerő vallomás megtételére, egyúttal aktív szerepet tölthet be a bírói döntés orientálásában.”¹⁰

2. A mértékes indítványnál súlyosabb szankció kiszabásának tilalma mint a tisztességes eljáráshoz fűződő jog nevesített garanciája

A Be. 422. § (3) bekezdése és 502. § (1) bekezdése szerinti ún. mértékes büntetés-kiszabási indítvány ugyanakkor nem kötelező kelléke a vádiratnak és az előkészítő ülésen tett vádismertetésnek.¹¹ A mértékes indítvánnyal az ügyész lehetőséget kap arra, hogy a bírói döntés meghozatala előtt törvényes módon befolyásolja a büntetés kiszabását. Ha azonban ezzel a lehetőséggel nem él, ez nem akadályozza, hogy a vádlott beismerése alapján az ügyet a bíróság az előkészítő ülésen intézze el.¹² A vádlott nézőpontjából fontos ugyanakkor annak hangsúlyozása is, hogy a mértékes indítvány az ő számára *büntetés-kiszabási garanciát*, jelent: ha az előkészítő ülésen beismeri bűnösségét, és azt a bíróság elfogadja, akkor a bíróság a Be. 565. § (2) bekezdése alapján nem szabhat ki súlyosabb büntetést, illetve nem alkalmazhat súlyosabb intézkedést, mint amelyet a vádiratban tett vagy az előkészítő ülésen előterjesztett mértékes indítvány tartalmaz. E garanciális szabály lényege, hogy a vádlott számolhat azzal, hogy ha beismeri bűnösségét és a tárgyaláshoz való jogáról lemond, akkor a bíróság büntetés-kiszabási mérlegelése felfelé – az ügyési indítványban adott mértékig – korlátozva lesz.¹³

10 Indokoklás a 499. §-hoz.

11 Belovics Ervin: 423. §. In: (szerk.: Belegi József) Büntetőeljárás Jogi I-II. Kommentár a gyakorlat számára. HVG-ORAC (online Jogkódex hozzáférés, 2021. január).

12 Mészár Róza: 502. §. In: (szerk.: Belegi József) Büntetőeljárás Jogi I-II. Kommentár a gyakorlat számára. HVG-ORAC (online Jogkódex hozzáférés, 2021. január).

13 Érdemes megemlíteni, hogy amíg az egyik Be. Kommentár az 565. § (2) bekezdését fontos, garanciális rendelkezésként jellemzi [így Demeter Zsuzsanna: 565. §. In: (szerk.: Polt Péter) Kommentár a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényhez. Kluwer Jogtár (online, 2020. VIII. 1-i állapot), addig a másik Kommentárban e büntetés-kiszabási rendelkezés garanciális jellege fel sem merül [így Mészár Róza: 565. §. In: (szerk.: Belegi József) Büntetőeljárás Jogi I-II. Kommentár a gyakorlat számára. HVG-ORAC (online Jogkódex hozzáférés, 2021. január)]. Olyan álláspont is létezik egyébként, amely ezen túlmenően annak kimondását is szükségesnek tartja, hogy a bíróság az ügyési indítványban tett minősítéshez is kötve legyen (Szigeti Imola: A tárgyalás előkészítésének szerepe a Be.-ben, az előkészítő ülés. Büntetőjogi Szemle 2018/2. 98-99. o.).

Ahogy azt a miniszteri indokolás fent idézett része is hangsúlyozta, magától értetődő ezt a büntetéskiszabási rendelkezést a *tisztességes eljáráshoz fűződő jog* szempontjából közvetlenül relevánsnak tekinteni: a vádlottra a lehetséges maximális büntetésben való bizonyosság ösztönzőleg hathat a beismerő vallomás megtételére és a tárgyaláshoz való jogáról lemondásra. Ezáltal az ügy bírósági szakasza gyorsan és egyszerűen befejeződik. Ha a bíróság a mértékes indítványnál súlyosabb büntetést szab ki, akkor azzal nem csak a Be. tételes rendelkezését, de az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdését is megsérti. Álláspontom szerint a beismerő vallomás végzéssel történő elfogadása és a bűnösség előkészítő ülésen történő kimondása esetén a *mértékes indítványnál súlyosabb büntetés* – a Be. 565. § (3) bekezdésben írt esettől eltekintve – *alkotmányellenesnek tekinthető*, mert a bíróság a súlyosabb büntetéssel a terhelt felé a törvény által garantált ígéretet szegi meg. Azt pedig a Be. alapján nem a bíróság, hanem az ügyész döntheti el, hogy „élesíti-e” ezt a büntetéskiszabási garanciát (ígéretet) a beismerés megszerzése fejében. Mivel a kiszabható büntetőjogi szankció maximumát itt a Be. határozza meg, olyan ez a rendelkezés, mint egy „eljárásjogi nulla poena szabály”, amelyet azonban nem az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésében garantált anyagi jogi törvényességi elv, hanem eljárási karaktere miatt az (1) bekezdés szerinti tisztességes eljáráshoz való jog véd.¹⁴

Kérdés tehát, hogy maga a Be. és a bírói gyakorlat hogyan garantálja azt, hogy a súlyosabb szankció kiszabásának tilalma ne sérüljön, illetve sérelme esetén – még a büntetőeljárás rendszerében – megfelelő jogorvoslat álljon rendelkezésre. E téren a jelenlegi szabályozási és jogalkalmazási helyzet sajnos két ponton is komoly deficitet mutat.

3. A súlyosabb szankció tilalmának jogorvoslati eljárásban történő megsértése: kizárt felülvizsgálat, alkotmányellenes mulasztás

Ha a súlyosabb büntetési kiszabásának tilalmát az elsőfokú bíróság az előkészítő ülésen szegi meg, akkor e jogsértés a másodfokú eljárásban orvosolható. Kérdés azonban, mi történik akkor, ha az elsőfokú bíróság által kiszabott büntetés a Be. szerint törvényes, és maga a másodfokú bíróság a büntetés súlyosításával hagyja a tilalmat figyelmen kívül. A probléma illusztrálása előtt szükséges még az alábbi szabályozási kontextusra utalni: ha az elsőfokú bíróság a büntetést az előkészítő ülésen a mértékes indítványt nem meghaladó mértékben szabta ki, ez a büntetés mértékével szemben előterjesztett fellebbezés lehetőségét még nem zárja ki. Az ugyanis a Be. 580. § (2) bekezdése szerint csak a bűnösség megállapításával és a váddal egyező tényállással és minősítéssel szemben

14 A Be.-nek számos olyan rendelkezése van, amelyeknek a megsértése az Alaptörvény XXVIII. cikkében foglalt igazságszolgáltatási alapjogoknak az automatikus sérelmét is jelenti, a szakjogi szabályok közvetlen alapjogi jelentőséggel bírnak. Ilyen pl. a gyanúsítás vagy a vád megfelelő közlésének elmaradása, a védő eljárási részvételének akadályozása, a kizárt bírónak az eljárásban való részvétele stb. Véleményem szerint e körbe sorolható a Be. által maximált büntetés túllépése is.

kizárt.¹⁵ A büntetés kiszabásával szembeni fellebbezési jognak mind a vádlott, mind az ügyész felé biztosítása logikus: a vádlott fellebbezhet a büntetés enyhítéséért, az ügyész pedig – a mértékes indítványa maximumáig – fellebbezhet a büntetés súlyosításáért, ha a bíróság a mértékes indítványnál enyhébb büntetést szabott ki.

A másodfokú eljárásban jelentkező alapjogi deficit a BH 2020. 353. számon közzétett eseti döntésben válik láthatóvá. A járásbíróság előkészítő ülésén a vádlott beismerése esetére tett mértékes ügyészi indítvány – közlekedési bűncselekmény miatt – hat hónap börtön fokozatban végrehajtandó szabadságvesztés, egy év közügyektől eltiltás és két év járművezetéstől eltiltás kiszabására irányult. A járásbíróság ítéletével a bűnösségét beismerő terheltet bűnösnek mondta ki és őt mint többszörös visszaesőt három hónap börtönben végrehajtandó szabadságvesztésre, egy év közügyektől eltiltásra és kettő év közötti járművezetéstől eltiltásra ítélte. Az ítélet ellen az ügyész által a terhelt terhére, a szabadságvesztés súlyosítása iránt, valamint a terhelt által enyhítés érdekében bejelentett fellebbezéseket elbírálvá a törvényszék mint másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét megváltoztatta, a terhelttel szemben kiszabott szabadságvesztés tartamát tíz hónapra felemelte.

A törvényszék ítélete ellen a legfőbb ügyész nyújtott be *jogorvoslati indítványt a törvényesség érdekében*. Az indítvány befogadását követően született kúriai ítélet hivatkozik a Be. 565. § (2) bekezdésére, amely szerint, ha a bíróság a bűnösséget beismerő nyilatkozatot az előkészítő ülésen fogadta el, nem szabhat ki súlyosabb büntetést, illetve nem alkalmazhat súlyosabb intézkedést, mint amelyet a vádirat, illetve az előkészítő ülésen előterjesztett indítvány tartalmaz. Az ügyész által a vádlott terhére bejelentett fellebbezés folytán a másodfokú bíróságnak volt ugyan lehetősége az első fokon kiszabott büntetés súlyosítására, így a szabadságvesztés tartamának felemelésére; a Be. 595. § szerint *súlyosítási tilalom tehát nem sérült*. A törvényszék mint másodfokú bíróság az ítéletében az előkészítő ülésen tett ügyészi indítványban írt hat hónaphoz képest azonban tíz hónapra emelte fel a szabadságvesztés mértékét. Ezzel pedig túllépte a joghátrány mértékére első fokon tett konkrét ügyészi indítványt és megsértette a *súlyosabb szankció kiszabásának tilalmát* rögzítő, a Be. 565. § (2) bekezdésében írt szabályt.¹⁶

15 Ez lényeges különbség az egyezség szabályaihoz képest, hiszen ott a bíróságnak az egyezség jóváhagyása esetén a vádlott által elfogadott *konkrét* büntetési nemet és mértéket kell kiszabnia. Ezért azzal szemben a fellebbezési jog kizárt [738. § (1) bekezdés c) pont].

16 A kúriai döntés meghozatalának időpontjában hatályos Be. a tilalom körében még nem a súlyosabb, hanem a hátrányosabb büntetés kifejezést használta. A terminológiát a Be.-nek a 2020. évi XLIII. törvény 271. §-ával történő módosítása változtatta meg súlyosabb büntetésre és súlyosabb intézkedésre, ezzel a tilalom tárgyának meghatározását, azaz a tiltott szankciókiszabási esetköröket tételesen is a Be. 595. §-a szerinti klasszikus súlyosítási tilalomhoz kapcsolta. A jogszabályi változás az itt vizsgált kérdések szempontjából nem bír jelentőséggel. A tanulmányban végig a most hatályos kifejezést, azaz a súlyosabb szankció kiszabásának tilalmát használom.

A Kúria elvi élel rögzítette, hogy a Be. 565. § (2) bekezdésében foglalt tilalom, azaz a súlyosabb szankció tilalma alól nincs kivétel a vádlott terhére bejelentett fellebbezés esetén sem. Vagyis nem a Btk. Különös Részében meghatározott büntetési tétel felső határa, illetve az Általános Részben meghatározott a büntetés mértékére vonatkozó rendelkezésekből kiszabható felső határ az irányadó a vádlott terhére bejelentett fellebbezés által megnyitott súlyosítás esetén, hanem az előkészítő ülésen tett beismerésére figyelemmel előterjesztett konkrét ügyészi indítvány.¹⁷

Szintén elvi élel rögzíti a Kúria, hogy amíg a súlyosítási tilalom jogerős ítélet általi sérelme felülvizsgálattal támadható [Be. 649. § (2) bek. e) pont], addig a súlyosabb szankció tilalmának jogerős ítélet általi sérelme csak törvényességi jogorvoslattal orvosolható. A kúriai ítélet már nem mondja ki, de az alapjogi deficit itt válik nyilvánvalóvá: a törvényesség érdekében emelt jogorvoslat a Be. rendszerében jogorvoslat ugyan, alkotmányos szempontból viszont nem az. Mivel a törvényességi jogorvoslati indítványt kizárólag a legfőbb ügyész – diszkrecionális döntése alapján – terjesztheti elő, így az a jogerősen elítelt szempontjából az Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bekezdésében garantált jogorvoslatokhoz való jog feltételeit nem teljesíti. Hangsúlyozom, hogy a rendkívüli jogorvoslatok elérhetősége az Alaptörvényből nem fakad, az nem alapjogi követelmény.¹⁸ Itt azonban arról van szó, hogy maga a másodfokú bíróság sérti meg az előkészítő üléshez kapcsolat büntetés kiszabási garanciát, amellyel szemben – mivel azt e helyzetben elsőként a fellebbviteli bíróság sértette meg – jogorvoslatot kell biztosítani. Nem véletlen, hogy a súlyosítási tilalom – szintén fogalmilag a fellebbviteli bírósági általi – megsértése esetére a Be. 649. § (2) bek. e) pont megnyitja a felülvizsgálat lehetőségét. Itt ugyanis ez a rendkívüli jogorvoslati eszköz fogja biztosítani a jogorvoslatokhoz való alapjog érvényesülését. A jogorvoslat biztosítása a súlyosabb szankció kiszabási tilalmának megsértése estére a Be.-ben azonban elmarad, ami a jogorvoslatokhoz való alapjog szempontjából alkotmányos mulasztásnak tekinthető, és törvénymódosítással a felülvizsgálati okok körébe beiktatandó. A mulasztás alkotmányjogi kontextusát meghatározza az is, hogy a jogerős határozatot hozó fellebbviteli bíróság nem csupán a Be. egy szakjogi szabályát szegi meg, hanem – ahogy fentebb kimutattam – a tisztességes eljárás egy nevesített garanciája sérül. A felülvizsgálat mint rendkívüli jogorvoslat biztosítása ezért is elengedhetetlen. Amíg ennek bevezetésére nem kerül sor, a tilalmat sértő jogerős ítéletek – véleményem szerint – alkotmányjogi panasszal támadhatók.

17 Az ítélet e gondolatmenetében is láthatóvá válik az, amit fentebb mintegy „eljárásjogi nulla poena szabálynak” neveztem.

18 Így pl. 3112/2015. (VI. 23.) AB határozat.

4. A Btk. szerint kötelezően kiszabandó büntetés és a Be. szerint maximált szankció viszonya: az alapjogvédelem az eljárási törvényességet illeti meg

További – a gyakorlatban nem ritkán előforduló – kérdést vet fel, ha az ügyészi mértekes indítvány nem tartalmazza a Btk. szerint az adott esetben kötelezően kiszabandó büntetést. Ez esetben a bíróságnak az anyagi jogi parancsát követve az indítvány hiányában is kell-e szabnia azt, vagy pedig a Be. garanciáját követve ezt nem teheti meg? A kérdésre a Kúria büntető kollégiumi véleményben adott – erősen aggályos – választ.

2/2021. (V. 13.) BK vélemény ratioja szerint, ha a jogerős ítéletben kiszabott büntetés a törvény szerint kivételt nem tűrően kötelező büntetési nem kiszabásának elmulasztása miatt törvénysértő, a Kúria azt a felülvizsgálati eljárásban a terhelt terhére érdemben orvosolhatja akkor is, ha a bíróság ítéletét a terhelt beismerő vallomásának elfogadásával hozta meg, és az ügyészi indítvány a kötelezően alkalmazandó büntetés kiszabására nem terjedt ki. Ugyancsak érdemben orvosolhatja a Kúria az ilyen törvénysértést akkor is, ha a büntetés jogerős kiszabására büntetővégzésben került sor.

A fenti, in abstracto megfogalmazott tétel konkrét példa szerint a foglalkozástól eltiltás Btk. 52. § (3) bekezdésében meghatározott, kötelező esetkörére vonatkozik.¹⁹ Kötelező kiszabásának elmulasztása törvénysértő büntetés-kiszabást eredményez, ami a Be. 649. § (1) bekezdés *b)* pontjának második fordulata *ba)* alpontja szerint felülvizsgálati ok. E törvénysértést a Kúria a felülvizsgálati eljárásban – főszabályként – a határozat megváltoztatásával érdemben orvosolhatja [Be. 662. § (2) bekezdés *b)* pont].

Értelmezést igényel azonban a Kúria döntési jogköre akkor, ha a törvénysértő büntetés kiszabására a terhelt beismerésének elfogadásával (Be. 504-505. §) vagy büntetővégzésben (Be. 740. §) került sor. A Be. 565. § (2) bekezdése szerint, ha a bíróság a bűnösséget beismerő nyilatkozatot az előkészítő ülésen fogadta el, nem szabhat ki súlyosabb büntetést, illetve nem alkalmazhat súlyosabb intézkedést, mint amelyet a vádirat, illetve az ügyésznek az előkészítő ülésen előterjesztett indítványa tartalmaz. *Ez az eljárásjogi tilalom a BKv.-ben írt álláspont szerint ugyanakkor nem vonatkozik a felülvizsgálati eljárásra.* A felülvizsgálati eljárásban, a terhelt terhére előterjesztett indítvány esetén a törvény súlyosítási tilalmat nem ír elő, illetve súlyosabb büntetés kiszabását vagy intézkedés alkalmazását tilalmazó rendelkezést nem tartalmaz, sőt a terhelt terhére bejelentett felülvizsgálat jogintézménye a súlyosítási tilalmat feloldja (BH 2017. 256.), így – a Kúria nézete szerint – éppen ennek a lehetőségét teremti meg.

A Kúria érvelése hibás. A fenti okfejtés összekever két jogintézményt, összemossa a Be. 595. § (1) bekezdése szerinti súlyosítási tilalmat (amelynek a viszonyítási pontja az

19 De minden további nélkül vonatkozhatna más kötelezően kiszabandó szankciókra is, így pl. a kötelezően alkalmazandó pénzbüntetésre [Btk. 50. § (2) bekezdés], az elkobzásra és a vagyoneklobzásra, legsúlyosabb esetben pedig akár az életfogytig tartó szabadságvesztés erőszakos többszörös visszaesővel szembeni kötelező alkalmazásának esetére [Btk. 90. § (2) bek.].

elsőfokú ügydöntő határozat) a Be. 565. § (2) bekezdésében meghatározott súlyosabb szankció kiszabásának eljárásjogi tilalmával (amelynek viszonyítási pontja a vád, az ügyész fakultatív, mértékes büntetékiszabási indítványa). Szintén sérti a Be.-t az az érvelés, amely szerint a további büntetés alkalmazására azért van a Kúriának lehetősége, mert a törvény a felülvizsgálati eljárásban súlyosabb büntetés kiszabását vagy intézkedés alkalmazását tilalmazó rendelkezést nem tartalmaz. E következtetés azért téves, mert *speciális rendelkezés hiányában* a Be. 653. § (1) bekezdése éppen ennek ellenkezőjét írja elő: az utaló normákon keresztül a harmad-, másod- és az elsőfokú eljárás szabályait kell alkalmazni.²⁰ Mivel eltérő rendelkezés sem a felülvizsgálati, sem pedig a rendes jogorvoslati eljárásokban nincs, ezért a *Kúriát az elsőfokú eljárásra előírt büntetékiszabási tilalom a felülvizsgálati eljárásban is köti*.

A Kúria a Be. téves értelmezése mellett szem elől téveszti az adott eljárásjogi helyzet alapjogi kontextusát is, és ezzel a BKv.-ben adott értelmezés megsérti a tisztességes eljáráshoz fűződő alkotmányos alapjogot.

A Kúriának – a teleologikus értelmezés figyelembevételével – azt is szem előtt kellett volna tartania, hogy az új Be.-ben a terhelti együttműködés rendszeréhez kapcsolódó paradigmaváltás *megváltoztathatja az anyagi jogi törvényesség és az eljárásjogi törvényesség* eddig megszokott *viszonyát*, legalábbis annak újraértelmezését teszi szükségessé. A 2/2021. (V. 13.) BK vélemény e szempont figyelembevételét is elmulasztotta, annak ellenére, hogy a Kúria BH 2021. 5. szám alatt közzétett felülvizsgálati végzése az egyezség mint külön eljárás nézőpontjából foglalkozik a processzuális és az anyagi igazság viszonyával, az egyezség jóváhagyásának anyagi jogi törvényességi szempontú megtagadásával és a tisztességes eljárás követelményével. A Kúria e döntéséből közvetve az fakad, hogy *a tisztességes eljárás követelményének a kasszatórius döntés felelhet meg, a reformatórius döntés, azaz a törvényes büntetés felülvizsgálati eljárásban történő kiszabása nem*.²¹

Álláspontom szerint a BKv. alapján hozott felülvizsgálati ítéletek, azaz a reformatórius döntések alkotmányjogi panasszal támadhatók. Az anyagi törvényesség – azaz hogy a bíróság törvénysértő büntetést nem szabhat ki – és az eljárásjogi törvényesség – azaz, hogy az ügyési mértékes indítványnál súlyosabb szankciót nem lehet kiszabni – kollíziójának megítélésénél azt kell szem előtt tartani, hogy *az alapjogi védelem ebben a helyzetben az eljárásjogi törvényességet illeti meg*. A törvény által kötelezően kiszabandó büntetés elmaradása – mivel az elkövető javára esik – alapjogi sérelmet ugyanis nem

20 A felülvizsgálati eljárás szabályainak a korábbi eljárási szakaszokra való általános visszautalásához lásd Szathmáry Zoltán: 653. §. In: (szerk: Polt Péter) Kommentár a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényhez. Kluwer Jogtár (online, 2020. VIII. 1-i állapot).

21 A döntés ismertetéséhez lásd Szomora Zsolt: Büntető anyagi és eljárásjogi szempontból is alapvető megállapításokat tesz a Kúria BH 2021. 5. számon publikált döntése. <https://jogaszegylet.hu/jogelet/bunteto-anyagi-es-eljarasjogi-szemponthol-is-alapveto-megallapitasokat-tesz-a-kuria-bh-2021-5-szamon-publikalt-dontese/> (letöltés időpontja: 2021. szeptember 21.).

idéz elő. Ezzel szemben a tisztességes eljáráshoz fűződő jog olyan abszolút jog, amellyel szemben nem létezik mérlegelhető más alapjog vagy alkotmányos cél, mert már maga is mérlegelés eredménye.²²

A BKv. kifejezetten diszfunkcionális hatása lehet, hogy végső soron a vádlottat visszatarthatja a beismeréstől, ha azzal kell számolnia, hogy a beismerésért cserébe a felettes ügyészség majd olyan szankciók kiszabását kéri felülvizsgálati eljárásban, amelyeket az első fokon tárgyaló ügyész nem is indítványozott. A dilemma lényege, hogy adott esetben a beismerés és a tárgyaláshoz való jogról lemondás mellett az ügy – szankciós kockázattal ugyan – de lezárulhat, vagy pedig például a minősítés vitatásával vagy a vagyoneklobzás mértékére vonatkozó védekezéssel érdemesebb inkább a vádlottnak is tárgyalásra vinnie az ügyet.

Mínt hogy a beismerő vallomásnak az eljárás folytatását és befejezését alapjaiban meghatározó hatása van, fontos, hogy a terhelt valamennyi anyagi és eljárásjogi következmény ismeretében mérlegelje ezen nyilatkozat megtételét. Ehhez pedig elengedhetetlen lehet a védő szakszerű közreműködése.²³ A védő nélkül beismerő vádlott pedig hogyan is mérlegelhetné a BKv. által rejtett kockázatokat? Ha csak a BKv. által lefedett esetkört, a foglalkozástól eltiltás Btk. 52. § (2) és (3) bekezdés szerinti kötelező alkalmazását nézzük, akkor még ezen esetkörökről is elmondható, hogy tartalmazznak olyan bűncselekményeket, amelyek esetében – mivel a büntetési tételük felső határa nem éri el az öt évet – nem kötelező a védelem.²⁴

Az itt feltárt problémák azonban nem csak a bíróság téves jogértelmezésére vezethetők vissza. Egyértelműen fakadnak abból is, hogy amíg a Be. az egyezség elfogadásának és az egyezségi eljárásnak részletes szabályait megteremti, addig az előkészítő ülésen tett beismerő vallomás elfogadására vonatkozó alapvető szabályok tisztázásával adós marad,²⁵ különösen a vallomás elfogadása anyagi jogi okból történő megtagadásának kérdésére. Legyen szó akár törvénysértő minősítés, akár – ezen keresztül vagy ettől függetlenül – törvénysértő büntetés ügyészi indítványozásáról. A jogalkotónak is dolga van tehát: a tisztességes eljáráshoz fűződő alapjog érvényesülése érdekében az új jogintézmény gyakorlatában felmerülő problémákra indokolt esetben a szabályozás módosításával, bővítésével kell reagálnia. Amíg a jogalkotó erre a kérdésre a Be.-ben kifejezetten nem reflektál, azt az alapjoggal összhangban álló módon nem tisztázza,

22 Így 6/1998. (III. 11.) AB határozat, ABH 1998, 99.

23 Bartkó Róbert: A beismerő vallomás mint konszenzuális eljárási elem az új büntetőeljárásjogi környezetben. *Advocat* 2019/2. 17. o.

24 Pl. a Btk. 205. § (2) bekezdése szerinti szeméremsértés, a 198. § (3) bekezdés szerinti szexuális visszaélés, de a 204. § szerinti gyermekpornográfia több fordulatában is (a 2021. évi jelentős szigorítás után is).

25 Ezt hangsúlyozza Pataki Bettina: Az új Be. előkészítő üléséhez kötődő terhelti együttműködés. <https://arsboni.hu/az-uj-be-elokeszito-ulesehez-kotodo-terhelti-egyuttmukodes/> (letöltés időpontja: 2021. szeptember 21.).

addig e helyzeteket az eljárási törvényesség, azaz tisztességes eljáráshoz való jog primátusának figyelembe vételével kell a bírói jogalkalmazásnak kezelnie.

Irodalomjegyzék

- Bárd Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberijog-dogmatikai értekezés. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007.
- Bartkó Róbert: A beismerő vallomás mint konszenzuális eljárási elem az új büntető-eljárásjogi környezetben. *Advocat* 2019/2. 11-17. o.
- Bartkó Róbert: Hol az igazság? – Gondolatok az igazság büntetőeljárás fogalmának alakulásáról a hazai jogtörténetben. Kézirat. A szerző engedélyével. Megjelenés alatt a *Jogtörténeti Értekezésekben*, 2021.
- Belegi József (szerk.): Büntetőeljárás Jog I-II. Kommentár a gyakorlat számára. HVG-ORAC (online Jogkódex hozzáférés, 2021. január)
- Czine Ágnes: A tisztességes bírósági eljárás. *Audiatur et altera pars*. HVGORAC, Budapest, 2020.
- Gácsi Anett Erzsébet: A terhelti együttműködés rendszer az új büntetőeljárás törvényben. In: (szerk.: Karsai, Fantoly, Juhász, Szomora, Gál) *Ünnepi kötet Dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. *Acta Jur. et Pol.* Szeged, Tom. LXXXI. Szeged, 2018. 273-286. o.
- Pataki Bettina: Az új Be. előkészítő üléséhez kötődő terhelti együttműködés. <https://arsboni.hu/az-uj-be-elokeszito-ulesehez-kotodo-terhelti-egyuttmukodes/> (letöltés időpontja: 2021. szeptember 21.)
- Polt Péter (szerk.): Kommentár a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényhez. *Kluwer Jogtár* (online, 2020. VIII. 1-i állapot)
- Szigeti Imola: A tárgyalás előkészítésének szerepe a Be.-ben, az előkészítő ülés. *Büntetőjogi Szemle* 2018/2. 94-100. o.
- Szomora Zsolt: Büntető anyagi és eljárásjogi szempontból is alapvető megállapításokat tesz a Kúria BH 2021. 5. számon publikált döntése. <https://jogaszegylet.hu/jogelet/bunteto-anyagi-es-eljarasjogi-szemponthol-is-alapveto-megallapitasokat-tesz-a-kuria-bh-2021-5-szamon-publikalt-dontese/> (letöltés időpontja: 2021. szeptember 21.)
- Tóth Mihály: A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés fényében. *KJK-KERSZÖV*, Budapest, 2001.